

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS
ETNOLOĢIJAS NODAĻA

ILZE BOLDĀNE

„ETNISKO STEREOTIPU VEIDOŠANĀS APSTĀKĻI
LATVIJĀ: 1850. – 2004.”

PROMOCIJAS DARBS

Zinātniskais vadītājs: Dr. hab. hist. **Jānis Bērziņš**

Zinātniskā konsultante: Dr. hab. hist., prof. emer. **Ilga Apine**

RĪGA

2011

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē».

This work has been supported by the European Social Fund within the project «Support for Doctoral Studies at University of Latvia».

Эта работа выполнена при содействии Европейского социального фонда в рамках проекта «Поддержка развития докторантуры ЛУ».

SATURS

IEVADS	4 - 9
AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS	9 - 46
1. PAR ETNISKO STEREOTIPU TEORIJU: PROMOCIJAS DARBA TEORĒTISKĀ PERSPEKTĪVA:	47 - 67
1.1. JĒDZIENS „STEREOTIPS”	
1.2. STEREOTIPU IEDALĪJUMS	
1.3. STEREOTIPU PASTĀVĒŠANAS IEMESLI	
1.4. ETNISKĀ STEREOTIPA STRUKTŪRA	
1.5. ETNISKĀ STEREOTIPA PAMATĪPAŠĪBAS UN FUNKCIJAS	
1.6. ETNISKĀ STEREOTIPA VEIDOŠANĀS UN NOTURĪBA	
1.7. STEREOTIPA SATURA IZMAIŅAS	
1.8. PATIESĪBAS GRAUDS STEREOTIPĀ	
1.9. ETNISKO STEREOTIPU IZZINĀŠANAS METODEDES	
1.10. ETNISKO STEREOTIPU VĒRTĒJUMS	
2. LATVIEŠU ETNISKIE PRIEKŠSTATI UN STEREOTIPI PAR LATVIJĀ DZĪVOJOŠIEM CITU TAUTĪBU PĀRSTĀVJIEM:	68 -170
2.1. BALTKRIEVI RESPONDENTU PRIEKŠSTATOS	
2.2. ČIGĀNI (ROMI) RESPONDENTU PRIEKŠSTATOS	
2.3. EBREJI RESPONDENTU PRIEKŠSTATOS	
2.4. IGAUŅI RESPONDENTU PRIEKŠSTATOS	
2.5. KRIEVI RESPONDENTU PRIEKŠSTATOS	
2.6. LIETUVIEŠI RESPONDENTU PRIEKŠSTAOS	
2.7. POĻI RESPONDENTU PRIEKŠSTATOS	
2.8. UKRAIŅI RESPONDENTU PRIEKŠSTATOS	
2.9. VĀCIEŠI RESPONDENTU PRIEKŠSTATOS	
3. LATVIEŠU ETNISKĀ PAŠIDENTIFIKĀCIJA UN AUTOSTEREOTIPS	171 - 220
3.1. LATVIEŠU AUTOSTEREOTIPS 20. UN 21. GADSIMTU MIJĀ: LAUKA PĒTĪJUMU DOTUMI	
3.2. LATVIEŠU AUTOSTEREOTIPA TAPŠANA	
3.3. KOLEKTĪVĀS ATMIŅAS IETEKME UZ ETNISKĀS TĀPATĪBAS UN STEREOTIPU VEIDOŠANOS UN NOTURĪBU	
4. SOCIĀLEKONOMISKO UN VIDES FAKTORU IETEKME UZ LATVIEŠU ETNISKO STEREOTIPU VEIDOŠANOS	221 - 277
4.1. PIEROBEŽA KĀ STARPETNISKĀS SASKARES UN SADARBĪBAS ZONA	
4.1.1. LATVIJAS IGAUNIJAS PIEROBEŽA	
4.1.2. LATVIJAS KRIEVIJAS PIEROBEŽA	
4.1.3. LATVIJAS POLIJAS PIEROBEŽA	
4.1.4. LATVIJAS BALTKRIEVIJAS PIEROBEŽA	
4.1.5. LATVIJAS LIETUVAS PIEROBEŽA	
4.2. MIGRĀCIJAS LOMA SAVSTARPĒJO ETNISKO PRIEKŠSTATU RADĪŠANĀ	
4.2.1. MIGRĀCIJA UN LATVIJAS MULTIETNISKĀ SASTĀVA VEIDOŠANĀS	
4.2.2. MIGRĀCIJAS ROSINĀTĀJI UN VEIDI	
4.3. SOCIĀLO LOMU UN NODARBJU ATSPULGS STEREOTIPOS	
4.3.1. SOCIĀLĀS LOMAS NOZĪME STEREOTIPU VEIDOŠANĀ	
4.3.2. NODARBJU NOZĪME STEREOTIPU IZVEIDĒ UN SATURĀ	
4.3.2.1. EKONOMISKĀS KONKURENCES RADĪTIE PRIEKŠSTATI	
4.3.2.2. NODARBES LATVIEŠU ETNISKAJOS PRIEKŠSTATOS	
5. VALSTS VARAS UN IDEOLOĢIJAS LOMA LATVIEŠU AUTO- UN HETEROSTEREOTIPU IZVEIDĒ UN NOSTIPRINĀŠANĀ ĀRPOLITIKA	278 - 333

5.1. IDEOLOĢIJA UN INSTRUMENTĀRIJS	
5.2. POLITISKĀ ELITE UN LIKUMDEVĒJA VARAS IETEKME UZ ETNISKO STEREOTIPU RADĪŠANU	
5.2.1. POLITISKĀ ELITE	
5.2.2. PRIEKŠVĒLĒŠANU KAMPAŅAS	
5.2.3. LIKUMDOŠANA	
5.2.3.1. PILSONĪBAS LIKUMS UN MIGRĀCIJAS PROCESU REGULĒŠANA	
5.2.3.2. MAZĀKUMTAUTĪBU TIESĪBAS	
5.2.3.3. VALODAS LIKUMS	
5.2.3.4. IZGLĪTĪBAS POLITIKA	
SECINĀJUMI	334 - 339
IZMANTOTO TERMINU SKAIDROJUMI	340 - 344
IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA	345 - 363
ANOTĀCIJA	364

IEVADS

Cilvēku idejas, attieksmes un darbības veido vēsturi. Individīda socializācijas procesā iegūtā identitāte (tāpatība ar citiem sabiedrības locekļiem) nosaka viņa piederību sociālām grupām, tajā skaitā arī noteiktai etniskai ļaužu kopai, kurai laika gaitā ir izstrādājusies sava vērtību sistēma, uzvedības standarti un savs pasaules redzējums. Jau ilgi pirms tādu jēdzienu kā „aizspriedums”, „diskriminācija”, „etniskā (=etnokulturālā) identitāte”, „integrācija”, „ksenofobija”, „stereotipi” u.tml. izveides un nokļūšanas aprītē publiskajā telpā, katrā sabiedrībā, pat vissenākajā, katrā etniskajā un sociālajā grupā notikusi cilvēkvides vērtēšana, sevis salīdzināšana ar „citiem”. Senāko sabiedrību mītoloģisko klišeju veidotais pasaules uzskats, kura pamatā ir binārās opozīcijas princips (balts – melns, labs – ļauns utt.), dalīja pasauli Kosmosā (sakārtotā, saprotamā, tuvā vidē) un Haosā (ārpus kārtības esošā, nesaprotamā un biedējošā vidē). Kosmos – tā ir grupa “Mēs”, mūsu sakārtotā dzīves telpa, turpretī Haoss ir viss un visi, kas atrodas ārpus Oikumenes robežām¹. Un viss, kas ir svešs, nezināms, tas ir draudīgs un naidīgs².

Stereotipi – ne vienmēr pamatoti priekšstati par kādas sociālas grupas (t.sk. etniskas) piederīgiem piemītošām morālām, garīgām un fiziskām iezīmēm. Grupas līmenī etniskie auto- un heterostereotipi veido zināmu nožogojumu, simbolisko robežu, ļaujot norobežoties no citām tautām, kas vairo tai piederīgo drošības sajūtu. Laika gaitā, noteiktos ekonomiskos un vēsturiskos apstākļos, caur zināmu starpetnosu saskarsmes pieredzi radušies, veidojušies un nostiprinājušies tautas apziņā, etniskie stereotipi (mums apzināti vai neapzināti) spēj ietekmēt etnisko grupu pārstāvju sadarbības raksturu.

Pastāv vismaz divi iemesli, kas attaisno etnisko stereotipu klātbūtni ikkatrā sabiedrībā. Pirmkārt, - kultūrsociālais iemesls. Cilvēks ir sociāla būtne. Viņam ir svarīgi piederēt lielākam kopumam, un šobrīd tas vairs nav tik daudz drošības un fiziskās eksistences, cik emocionālā komforta jautājums. Piederības sajūta savai etniskajai grupai vairo personas pašapziņu. Līdz ar to dalījums grupās “Mēs” un “Viņi” jeb “Citi” ir un būs aktuāls jebkurā sociālajā situācijā. Otrkārt – fizioloģiskais iemesls. Daba nav apveltījusi cilvēku (vai viņš tos vēl nav iemācījies izmantot) ar

¹ Rubenis, A. *Cilvēks mītiskajā pasaules ainā*. Rīga: Zvaigzne, 1994. 11., 13., 14.lpp.

² Filosofo M. Kūle uzsver, ka jēdziena “svešinieki” izpratnei seko reakcija, kura nebūt nav toleranta. Skat.: Kūle, M. *Phenomenology and Culture*. Rīga: FSI, 2002. 252. lpp.

tādiem ziņu un zināšanu apstrādes un saglabāšanas resursiem, kas spētu tikt galā ar ikdienā saņemamo informācijas daudzumu. Lai sakārtotu sev pieņemamā veidā ienākošās informācijas apjomu, cilvēks lieto socializācijas procesā iegūtās kategorijas.

Promocijas darbā latviešu etniskie stereotipi pētīti kā grupas „mēs” pasaules uzskata daļa, kas parādās kā tās kultūras tradīcijās mantotu vērtību “nospiedums” ienākošajā, jaunajā informācijā. Autore piekrīt filosofa N. Šuļgina uzskatam, ka etniskie stereotipi ir realitāte arhivēta par shēmu, kas nav noglabāta atmiņas annālēs, bet tiek aktīvi izmantota tajā realitātes līmenī, no kuras smelta³. Stereotips izriet no (stereotipizētāja redzētās/uztvertās) realitātes, lai atkal tajā atgrieztos un to aizstātu.

Jebkurā vēsturiskā laikmetā veidojas dažas primāras pasaules uztveres un pārdzīvojamu formas, tēli un simboli, kas raksturo šajā laikmetā dominējošo pasaules kopainas izpratni. Etniskie stereotipi kā konkrētā laikmeta, konkrētās sabiedrības sociālās reprezentācijas, kas tādā vai citādā veidā nonākušas līdz mūsdienām, kalpo kā tās sociālo norišu un problēmu atspoguļotāji. Darba autore izmanto filosofu G. V. F. Hēgeļa, H. Rikkerta u.c. atziņas, kas aicina vērtēt katru sabiedrību caur tai atvēlētajā vēsturiskajā laikā pastāvošo vērtību sistēmu. Un stereotipi, tanī skaitā – etniskie, kas paust, piemēram, i tautas mutvārdu daiļradē – tautas anekdotēs, dziesmās, parunās, pasakās, sakāmvārdos -, daiļliteratūrā un plašsaziņas līdzekļos kalpo ne tikai kā sabiedrības vērtību sistēmas indikatori, bet arī kā sava laika liecinieki

Latvijā, tās ģeogrāfiskā novietojuma dēļ, līdzās tās pamattautām latviešiem un lībiešiem jau gadsimtiem dzīvo citu etnisko grupu pārstāvji, kuru uzturēšanās vēsturē šajā teritorijā fiksējama gan pēctecība, gan pārrāvumi. Mūsu zemes un valsts multietniskās kompozīcijas kontekstā starpetniskā komunikācija, arī etniskie stereotipi kā tās sastāvdaļa, ir būtisks faktors sabiedrības attīstībā un atsevišķu Latvijas vēstures procesu ierosmē. Lai izprastu sekas, jāzina cēloņi. Promocijas darba ietvaros – tie ir etnisko stereotipu veidošanās apstākļi. Etnisko stereotipu veidošanās apstākļu izziņāšana papildinās Latvijas vēstures notikumu cēloņu un seku izpratni ar starpetnisko attiecību spektru (priekšstati par savu vai citu etnisko grupu, aizspriedumi).

Promocijas darba tēma Latvijas historiogrāfijā ir aktuāla vairāku aspektu dēļ:

1) no starpetniskās saskarsmes viedokļa tā uzrāda shēmas, kurās iegulst latviešu stereotipi par citām Latvijā dzīvojošām tautām un tautībām, un apstākļus, kas rosina

³ Шульгин, Н. Н. *Вопросы Философии*. 2003, Но.6, С.56.

to aktualizēšanos, tādējādi ļaujot prognozēt starpetnisko attiecību virzību konkrētos apstākļos un novērst iespējamu konfliktsituāciju draudus;

2) no sociālās vēstures viedokļa tā aktualizē vēl vienu perspektīvu sabiedrības vēstures pētīšanā - vienā valstī dzīvojošu dažādu etnisko grupu mijiedarbību;

3) no etniskās vēstures viedokļa tā uztur Latvijas multietniskuma aspektu, vēršoties pret sabiedrībā dominējošo priekšstatu par Latviju kā divu kopienu – latviešu un krievu – valsti.

Promocijas darba **mērķis** ir izvērtēt etnisko stereotipu veidošanās apstākļus, to vietu un lomu Latvijas vēstures notikumu un mūsdienu sociālo procesu ierosmē un attīstībā. Promocijas darba **uzdevumi** ir: **1)** izziņāt sabiedrībā cirkulējošos etniskos stereotipus, promocijas darba hronoloģisko rāmju ietvaros fiksēt to noturību laikā un telpā; **2)** izvērtēt etnisko stereotipu rašanās etnopsiholoģiskos un latviešu tautas kultūrā balstītos priekšnoteikumus un to noturību; **3)** izvērtēt sabiedrības sociālas un etniskās struktūras un ekonomisko faktoru ietekmi uz etnisko stereotipu veidošanos; **4)** izvērtēt ideoloģijas un likumdošanas ietekmēšanos no stereotipiem un šo sfēru ietekmi uz stereotipu radīšanu.

Darba **hronoloģiskie rāmji** izvēlēti, kā sākumpunktu iezīmējot 19. gs. otro pusi, kas saistāma ar latviešu tautisko atmodu un etniskās pašapziņas veidošanos, un kā pētījuma beigas, - fiksējot, promocijas darbu uzsākot, paredzamo noslēgumu avotu un zinātniskās literatūras studijām.

Promocijas darbā izmantotās **metodes**: padziļinātā, daļēji strukturētā intervija, novērojums, kontentanalīzes metode, sinhronā un diahronā salīdzināšanas metode,.

Balstoties uz izmantoto avotu bāzi un šo tēmu pētošo zinātnieku atziņām, promocijas darbā tiks vērtētas trīs jomas, kas kalpo kā stereotipu izveides ieroses (arī atgriezeniskā saite starp tiem):

- 1) pamattautas (latviešu) kultūras definēta pašidentifikācija un etnocentrisms;
- 2) cīņa par sociālajiem un ekonomiskajiem labumiem;
- 3) ideoloģija un likumdošana.

Etnisko stereotipu pētniecība ir salīdzinoši jauna un maz pētīta tēma Latvijas historiogrāfijā. Fragmentāri tā skarta latviešu publicistu, filozofu, folkloristu, literātu un psihologu darbos, kas 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā pusē mēģinājuši noformulēt latviešu nacionālā rakstura iezīmes, to pozīcijas sabiedrībā citu tautu kontekstā.

Padomju varas gados kādas tautas kvalitāšu izcelšana vai nonivelēšana draudēja ar apvainojumu par nacionālburžuāzisku ideju izplatību, tādēļ Latvijas sociālpсихologi šai tēmai sāka pievērsties vien 1980. gadu vidū, fiksējot etniskos stereotipus noteiktu sociālo grupu ietvaros. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas zinātniski praktiski mērķi (starpetniskā klimata noteikšana noteikta perioda un noteiktas sociālās problēmas kontekstā) bijuši stereotipu apzināšanā Latvijas sabiedrību veidojošo lielāko etnisko grupu – latviešu un krievu – vidū, ko veikuši sociologi, politologi un Latvijas etnisko grupu vēstures pētnieki.

Promocijas darbs ir mēģinājums izvērtēt latviešu etnisko stereotipu veidošanās apstākļus, kas, kā to rādīja izpētes darbs, ir plaša un daudzdimensionāla tēma. Tā ietekmē gandrīz visās sabiedrības dzīves jomas. Problemātikas apjoms noteica autores atteikšanos no sākotnējās ieceres promocijas darbā vērtēt etnisko stereotipu veidošanās apstākļus arī visās deviņās aplūkojamās Latvijā pārstāvētajos etnosos, akcentējot uzmanību uz Latvijas titultautu – latviešiem. Pētījumam izmantoto etnisko grupu atlases kritēriji izrietēja no lauka pētījumu darbā gūtajiem rezultātiem, kas noteica otras Latvijas pamattautas – lībiešu – neiekļaušanu aplūkojamo tautu vidū. Tas atliekams pie nākotnes uzdevumiem.

Promocijas darba **struktūra**.

Darbs sastāv no Ievada, Avotu un literatūras apskata, piecām nodaļām, Secinājumiem. Izmantoto terminu skaidrojumiem. Izmantoto avotu un literatūras saraksta.

Promocijas darba **avotu bāze un izmantotā zinātniskā literatūra**. Darbā izvirzītā mērķa un uzdevumu sasniegšanai izmantotas **sekojošas avotu grupas**: 1) lauka pētījumu dotumi (padziļinātās intervijas un dzīvesstāsti); 2) publicētie tautas mutvārdu daiļrades materiāli; 3) 19.gs. otrās puses / 20. gs. sākuma latviešu sabiedrības viedokļa līderu (elītes/karjeras grupas) atziņas; 4) skolas mācību grāmatas; 5) prese; 6) statistikas dati; 7) likumdošanas akti. Piebilstams, ka avotu izvēli lielā mērā noteica pamatavotu grupas – lauka pētījumu rezultāti Respondentu stāstījumos ietvertā informācija norādīja uz citiem nākamajiem pētījuma pavedieniem. Minēto avotu grupu apzināšana un pirmo secinājumu izdarīšana pavērs ceļu turpmākām arhīva studijām, norādot kas, kur un kādā sfērā to fondos meklējams tēmas pilnīgākai atklāsmi.

1. nodaļā „Par etnisko stereotipu teoriju: promocijas darba teorētiskā perspektīva” sniegts ieskats par jēdziena „etniskais stereotips” ieviešanu sociālajās un

humanitārajās zinātnēs; apkopotas tā definīcijas psiholoģijas, socioloģijas, filozofijas un antropoloģijas zinātņu skatījumā; ieskicētas pamatpieejas šī fenomena pētniecībā (ar ko saistāma to pastāvēšana; iedalījums; saturs; pamatīpašības un funkcijas; ierosmes to izveidē un faktori, kas veicina to noturību; „patiesības grauds” stereotipā). Vērtētas arī etniskās pašidentifikācijas, kolektīvās atmiņas un kultūras traumas perspektīvas, kā arī skatīti Latvijā izstrādātie etnisko stereotipu problemātikai veltītie pētījumi. Pamatots izvēlētais etnisko stereotipu definējums un pētniecības metodes.

2. nodaļā „Latviešu etniskie priekšstati un stereotipi par Latvijā dzīvojošiem citu tautību pārstāvjiem” akcents likts uz latviešu heterostereotipiem (= situatīviem, ne vienmēr pamatotiem priekšstatiem par citām tautām piederīgo fiziskajām, garīgajām un morālajām īpašībām, kas atšķiras no vērtētājas grupas pasaules uzskatā ietvertajām) par sekojošām Latvijā dzīvojošām tautām - baltkrieviem, čigāniem, ebrejiem, igauņiem, krieviem, lietuviešiem, poļiem, ukraiņiem, vāciešiem. Lai gan citās promocijas darba nodaļās autore pieskaras lībiešu etnoģenēzes problēmām, viņu asimilēšanās procesam 20. gs. gaitā, otrai Latvijas pamattautai – lībiešiem atsevišķa apakšnodaļa **te** nav izdalīta. To noteica vairāki apstākļi: 1) nelielais skaitliskais sastāvs; 2) neatpazīstamība intervēto respondentu vidū.

3. nodaļa „Latviešu etniskā identifikācija un autostereotips”. Individā socializācijas procesā iegūtā identitāte (tāpatība ar citiem sabiedrības locekļiem) nosaka viņa piederību sociālām grupām, tajā skaitā arī noteiktai etniskai ļaužu kopai, kurai laika gaitā ir izstrādājusies sava vērtību sistēma, uzvedības standarti un savs pasaules redzējums. Latviešu pašidentifikācijā (svarīgs elements autostereotips (= noturīgi priekšstati par savas tautas fiziskajām, garīgajām un morālajām īpašībām)) ar noteiktu dzīves veidu, tradīcijām un ētiskajām (arī estētiskajām) vērtībām balstītie priekšstati par pareizo lietu kārtību kalpo kā mēraukla citu te dzīvojošo tautu vērtējumam. Šajā nodaļā būtiska vieta atvēlēta: 1) etniskās tāpatības satura izvēlei, tās konstruēšanas un uzturēšanas problēmai un mehānismiem. 2) otrajā nodaļā fiksētajiem latviešu autostereotipa nospiedumiem (zemnieku tauta, čakli, vietsēži, kolektīvās atmiņas glabātie priekšstati par vēstures notikumiem, kultūras traumas fenomens) priekšstatos par citām Latvijā dzīvojošām etniskajām grupām.

4. nodaļā „Sociālekonomisko un vides faktoru ietekme uz latviešu etnisko stereotipu veidošanos” pievērsta uzmanība pierobežas situācijai, dažādu tautību Latvijas iedzīvotāju skaitliskajam sastāvam, migrācijas procesiem, kas ne vien nodrošina tiešās starpetniskās saskarsmes iespējas, bet arī rada konkurences apstākļus

cīņā par sociālajiem un ekonomiskajiem labumiem – darbu, mājokli, privātīpašumu u.tml., kas ir laba augsne negatīvu etnisko stereotipu ierosmei un „atminēšanai”. Tāpat vērtēts arī tāds latviešu sabiedrības grupās fiksētais sociālās vēstures fenomens kā sociālās kārtas identificēšana ar noteikta etnosa pārstāvjiem (piem., vācieši, poļi – augstākā, latvieši – zemākā sabiedrības slāņa pārstāvji), kā arī sociālprofesionālās grupas un nodarbes nospiedumi citu veidotajā tautas tēlā (piem., latvieši – zemnieki, ebreji – tirgotāji).

5. nodaļa „Valsts varas un ideoloģijas loma latviešu auto- un heterostereotipu izveidošanā un nostiprināšanā” aplūkota politiskās elites, likumdošanas un valsts oficiālās ideoloģijas ietekme uz sabiedrības sociālo stratifikāciju, uz etniskām grupām svarīgu jomu – valodas, izglītības, kultūras – realizēšanas iespējām, uz etniskās neiecietības atmosfēras un stereotipu radīšanu.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Promocijas darba tēma gan tās definēto uzdevumu, gan laika rāmju dēļ ir ļoti ietilpīga un skar gandrīz visas latviešu tautas vēstures un kultūras jomas. Tās atsegšana paredz gan empīrisku pieeju, gan zinātnieku – vēsturnieku, antropologu, etnologu, sociologu, demogrāfu, psihologu u.c. darba rezultātu izmantošanu. Šajā pētījuma stadijā vēstures arhīvu materiāli vēl netiek izmantoti, tie tiks piesaistīti tēmas turpmākā detalizētā pētniecībā.

Stereotipu fenomena izpētē pastāv dažādas metodes un zinātniskas pieejas (sīkāk skat. 1. nodaļā), ko nosaka pētnieku piederība noteiktai zinātnes nozarei un veikto pētījumu sociālekonomiskais, politiskais un kultūrvides konteksts. Minēto apstākļu dēļ ir plašs nepieciešamo avotu un zinātniskās literatūras klāsts, no kura promocijas darbā izmantoto metožu, kā arī tā teorētiskās ievirzes dēļ, izmantota vien visnepieciešamākā daļa.

Avoti

Autores izvēlētā pieeja un izmantotās metodes promocijas darbā izvirzītā mērķa un uzdevumu sasniegšanai nosaka vairāku avotu grupu – lauka pētījumu / ekspedīciju dotumu, statistikas datu, likumdošanas aktu, folkloras materiālu, preses izdevumu, mācību grāmatu, atsevišķu latviešu publicistu un literātu rakstu krājumu – izmantošanu. Atsevišķas avotu grupas (prese, publicistika), kas citkārt ietilpst izmantotās literatūras sadaļā, tēmas specifikas dēļ arī ir būtiski avoti.

Nepublicētie avoti

Sabiedrībā cirkulējošo stereotipu izzināšanai izmanto gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās izpētes metodes. Piekrītot viedoklim, ka kvantitatīvās metodes fiksē situāciju - atklāj / uzrāda problēmas (autore maģistra darbs tika izstrādāts, balstoties uz kvantitatīvo metožu lietojumu⁴), bet kvalitatīvo metožu lietojums spēj uzrādīt to iemeslus un spriedumu kontekstus, promocijas darbā lielāks akcents likts uz pēdējo izmantošanu.

---

⁴ Boldāne, I. *Etniskie stereotipi Latvijas sabiedrībā 20. gadsimta beigās: Maģistra darbs*. Rīga: LU VFF Arheoloģijas un vēstures palīgdisciplīnu katedra, 2001, 149 lpp.

Svarīgs promocijas darba avots ir autore veiktās intervijas ar latviešu tautības respondentiem, kas glabājas LU aģentūras „LU Latvijas vēstures institūts” Etnogrāfisko materiālu krātuvē (turpmāk tekstā EMK, atsaucēs – E), LU aģentūras „LU Filozofijas un socioloģijas institūts” Nacionālās mutvārdu vēstures projekta „cilvēkarhīvā” (turpmāk NMV), Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centrā (turpmāk – DU MVC) un Latvijas Okupācijas muzeja Video un kinofotofono materiālu krātuvē (turpmāk - OMF) glabātie, promocijas darba tēmai atbilstošie, ekspedīciju pieraksti, dzīvesstāsti, intervijas un videoliecības.

Krātuvju materiāli, to izmantošanas iespējas promocijas darba tēmas izpētē:

Promocijas darbā izmantoti Etnogrāfisko materiālu krātuvē esošie kopš 1990. gadiem vāktie krātuves vadītājas Dr.hist.h.c. L. Vanagas un promocijas darba autore ekspedīciju materiāli⁵. Minētajā avotā latviešu etniskie stereotipi parādās respondentu stāstījumos par ģimenes un apdzīvoto vietu vēsturi, ētisko vērtību izklāstā, kā arī interviju fragmentos par iekšējās un ārējās iedzīvotāju migrācijas procesiem. Izmantoti krātuvē attiecīgajos fondos glabātie audioieraksti un interviju atšifrējumi. Intervētās personas ir dažāda vecuma, dzimuma, izglītības līmeņa un atšķirīgu sociālo un etnisko grupu pārstāvji. Interviju veidošanas metodes: dominē padziļinātās intervijas metode - stāstījums nav veidots kā teicēja monologs, tā ir saruna, kurai ir zināma, intervētāja izvēlēta struktūra: 1) atskats uz nozīmīgākajiem pagātnes notikumiem teicēja dzīvē, arī saistībā ar Latvijas 20. gs. vēstures notikumiem; 2) etniskās vides raksturojums teicēja dzīvesvietā/-ās; 3) materiālā kultūra un sadzīve; 4) etnisko grupu – baltkrievu, čigānu, ebreju, igauņu, krievu, latviešu, lietuviešu, poļu, ukraiņu – respondenta sniegtais apraksts. Stāstījumu fragmentu, kurās respondents atklāj savu personisko pieredzi, hronologisko robežu sākumpunkts atkarīgs no viņa vecuma. Dominējoši – 20. gs. starpkaru periods. Tos noslēdz laiks, kurā intervija veikta (1990. gadu otrā puse, 21. gs. sāk.) vai intervētāja un/vai paša respondenta definētais sarunas noslēguma punkts. Izmantošanas iespējas: intervijas ierakstītas audiokasetēs (ja respondents to ir atļāvis), kas vēlāk atšifrētas un, izmantojot kontentanalīzes metodi, izvērtētas. Stāstījumos ietverto apgalvojumu ticamība, kas attiecas uz stereotipu rašanās iemesliem (etniskā vide, konkrētos notikumos iesaistītās personas, paziņojumi presē, vides reklāmas u.tml.), pārbaudāma, izmantojot attiecīgu

---

⁵ E 72 un E 74 fonds

uzticamu avotu (attiecīgi – statistikas datus, arhīvu materiālus, noteiktā laika preses izdevumus u.tml.).

LU Filozofijas un socioloģijas institūta paspārnē esošajā Nacionālā mutvārdu vēstures projekta (dib.1992. g.) „cilvēkarhīvā” atrodas materiāli, kas iegūti ekspedīcijās izmantojot biogrāfisko un padziļinātās intervijas metodi – pirmajā gadījumā ļaujot autoram stāstīt par savu dzīves gājumu ko un kā viņš vēlas, bet otrajā - saruna virzīta intervētājam interesējošā virzienā. Tēmu loks plašs: ģimenes vēsture, skola, darbs, latviešu etniskā identitāte, Latvijas nesenā vēsture. Materiālu forma: audio un video ieraksti, interviju atšifrējumi. Respondenti ir dažādu etnisko un sociālo grupu vecākās paaudzes pārstāvji. NMV „cilvēkarhīva” kolekcijas vākšanas mērķis – uzkrāt pēc iespējas vairāk dzīvesstāstu, kas paliks kā liecība par to, kas 20. gs. noticis ar latviešiem un citām Latvijā dzīvojošām tautām. Dzīvesstāstu hronoloģiskais ietvars 20. gs. Izmantošanas iespējas: stereotipi fiksējami respondenta stāstījumos. NMV neparādās priekšstati par visām promocijas darbā aplūkotajām etniskajām grupām.

Latvijas Okupācijas muzejs (izv. 1993. g.) kolekcijas veidošanā lielāku uzmanību pievērš notikumiem, kas risinājušies Latvijā padomju un nacistiskā okupācijas režīmu laikā, un cilvēkiem, kas šos notikumus veidoja, tajos iesaistījās un no tiem cieta. Starpkaru periodā un šobrīd notiekošais – dažādu etnisko grupu pārstāvju cilvēku attiecības un attieksmes – šajos stāstījumos skartas minimāli. Metode: intervija. Materiālu forma: video kasetes, videoliecību atšifrējumi. Pamatkritērijs respondentu atlasē – represēta vai citādi no okupācijas varas cietusi persona, arī cilvēki, kas vēlas runāt par okupācijas režīmu laikā pārdzīvoto. Izmantošanas iespējas: stereotipi fiksējami respondenta stāstījumos. Neparādās priekšstati par visām promocijas darbā aplūkotajām etniskajām grupām, ierobežots stāstījumu hronoloģiskais laikposms.

Daugavpils Universitātes Mutvārdu Vēstures Centrs izveidots 2003. gadā. Viens no tā darbības virzieniem ir Austrumlatvijas iedzīvotāju dzīvesstāstu fiksācija un dokumentēšana. Metode: intervija. Materiālu forma: audio kasetes, to atšifrējumi. Respondenti: dažādu etnisko un sociālo grupu DA Latgales vecākās paaudzes pārstāvji. Izmantošanas iespējas: stereotipi fiksējami respondentu stāstījumos. Neparādās priekšstati par visām promocijas darbā aplūkotajām etniskajām grupām, bet plaši pārstāvēti citu etnisko grupu pārstāvju dzīvesstāsti, kas korelēnot var iezīmēt savstarpējo etnisko priekšstatu sadures vietu – simbolisko robežu.

No izmantoto krātuvju materiāliem, kas glabājas gan atšifrētā (atsevišķos gadījumos pieejamas internetā - NMVC) un drukātā formātā (EMK, DU MVC, OMF), gan audio (EMK, NMVC, DU MVC) un video (NMVC, OMF) kasetēs, priekšroka dodama video variantam. Lai cik prasmīgs un precīzs būtu atšifrētājs, drukātais teksts neuzrāda cilvēka tā brīža atklātību, kad viņš pauž to vai citu vērtējumu, izsaka to vai citu spriedumu. Gadījumos, kad intervija notiek respondentam pieņemamā un ērtā vidē (vislabāk viņa mājās), personīgā telpā, tās interjers (gleznas, svētbildes, grāmatas, periodiskā prese, telpu tekstilijas u.tml.) spēj daudz pastāstīt par intervējamā cilvēka vērtībām un pasaules uzskatu.

Lauka pētījumos/ekspedīcijās gūtie materiāli uzrāda 1) konkrētā mūsdienu periodā eksistējošus latviešu respondentu etniskos priekšstatus/stereotipus; ko bija svarīgi noskaidrot kā izejas punktu tālākiem pētījumiem par promocijas darba tēmu; 2) atgriezenisko saiti, jo tiešajos lauka pētījumos var pārlicināties, cik lielā mērā sabiedriskajā telpā cirkulējošie priekšstati un publiskie uzstādījumi ietekmējuši/ietekmē konkrēta cilvēka pasaules uzskatu un saskarsmi, nostiprina vai maina stereotipus un otrādi.

Pētījumā izmantoto krātuvju fondos esošo interviju un dzīvesstāstu atlasēs kritērijs - respondentu un arhivēto dzīvesstāstu autoriem jābūt dažādu dzimumu un paaudžu, atšķirīgos Latvijas novados un Rīgā dzīvojošiem latviešiem. Tas bija grūti izpildāms, jo visās krātuvēs (saskaņā ar to atšķirīgajiem darbības mērķiem) dominē latviešu vecākās paaudzes dzīvesstāsti un/vai intervijas ar viņiem. Pētījuma gaitā skatītais bagātīgais krātuvju materiāls paplašināja pašas autores veikto interviju ģeogrāfisko telpu un sniedza dažas atbildes uz intervijās neuzdotiem jautājumiem.

Promocijas darba izstrādē izmantoti **autores** 1999. - 2006. g. veikto interviju un aptaujas dotumi. Kopš 1999. gada, uzsākot darbu LU LVI Etnogrāfijas nodaļā (2004.g. tā pārdēvēta par Etnoloģijas nodaļu), darba autore ir piedalījusies 17 lauka pētījumos, kuros pēc pašas izstrādātas anketas un interviju shēmas, aptaujājot respondentus, apkopotu Latvijas iedzīvotāju, galvenokārt, - latviešu, priekšstati par citām Latvijā dzīvojušām/dzīvojošām etniskām grupām.

Kā pilotprojekts promocijas darbam nepieciešamo empīrisko datu vākšanai tika izmantota anketēšana Liepājas rajonā 2002. gada vasarā. Autores izstrādātā aptaujas lapa (anketa) bija jaukta tipa - gan atklāta, gan slēgta. Tajā iekļauti gan tādi jautājumi, uz kuriem atbildot respondents ieraksta savas domas, gan tādi, kuri prasa izvēli starp

atbildēm – “jā”, “nē” vai “nav viedokļa”. Aptauja bija daļēji anonīma, tās ievaddaļā respondenti tika aicināti sniegt sekojošas ziņas par sevi: dzimums, vecums, dzimšanas vieta, pašreizējā dzīvesvieta, tautība un izglītība. Lai gūtu priekšstatu par stereotipu „apguves” veidu, anketā iekļauti jautājumi arī par respondenta darbā / mācību vietā vai sadzīvē gūto/negūto saskarsmes pieredzi ar Latvijas lielākās pamattautas (latviešu) un etnisko minoritāšu – baltkrievu, čigānu, ebreju, igauņu, krievu, lietuviešu, poļu un ukraiņu – pārstāvjiem.

Anketā iekļauti trīs jautājumu bloki: pirmais saistīts ar sociālās distances (gatavības pakāpe dzīvot kaimiņos, draudzēties, veidot ģimeni ar citu tautību pārstāvjiem) esamības/neesamības izzināšanu, otrais – etnisko priekšstatu konstatēšanu, trešais – ar informācijas par etniskajām grupām ieguves avotu noskaidrošanu. Etniskās un sociālās distances noskaidrošanai aptaujas lapā iestrādāta E. S. Bogardus⁶ izstrādātā metode, kas palīdz noskaidrot respondentu attieksmi pret radniecību, draudzību, kaimiņattiecībām ar citas tautības pārstāvjiem, kā arī pret pilsonības piešķiršanu cilvēkiem ar citu etnisko piederību. Respondentu priekšstatu izzināšanai par citu etnisko grupu pārstāvju fiziskajām, garīgajām un morālajām īpašībām, anketas jautājumi sastādīti balstoties uz D. Kaca un K. V. Breilija⁷ piedāvāto aprakstošo metodi. Informācijas par etniskajām grupām ieguves avotu noskaidrošanai respondentam piedāvāts izvērtēt ģimenes, skolas un mācību grāmatu, plašsaziņas līdzekļu – radio un TV lomu viņu etnisko priekšstatu veidošanā.

Tā kā anketas veidotas, izmantojot gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās informācijas ieguves metodes, datu apstrādē izmantojamas gan kontentanalīzes, gan matemātiskās metodes, kas (un tas nav mazsvarīgi), ir daudz laukietilpīgāks process. Izvēloties kvalitatīvo metodi tieši etnisko grupu tēla aprakstam un respondentam dodot rīcības brīvību izvēlēties jomas, kas, viņaprāt, visvairāk saistītas vai visvairāk piemērotas kādai etniskai grupai, no vienas puses, tiek uzrādītas respondenta primārās asociācijas ar grupu, kas ir ļoti noderīgi pētījumam. Taču no otras puses – respondents bieži vien nemaz neminot visas īpašības (fiziskās, garīgās, morālās) sašaurina atbilžu loku un līdz ar to iespēju salīdzināt ar citu etnisko grupu novērtējumu, ko varētu sniegt slēgto atbilžu izmantošana anketā. Bez tam, anketās uzrādās konkrētā respondenta stereotipi konkrētā laikā – gadā un dienā, kad tiek veikta aptauja.

⁶ Bogardus, E.S. *Immigration and Racial Attitudes*. Boston: Heath, 1928, 268 p.

⁷ Katz, D., Braly, K. W. Racial stereotypes of 100 college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology: Negro Intelligence and Selective Migration*. 1933, Vol.28, pp.280.–290.

Darba izstrādei nepieciešamo datu iegūšanai izstrādātās anketas sniedza sākotnējo informāciju par mūsdienu sabiedrībā pastāvošajiem etniskajiem stereotipiem, sociālo distanci starp dažādām etniskajām grupām un priekšstatu par citu etnisko grupu raksturojošo īpašību spektra veidošanās apstākļiem, bet tās neuzrādīja etnisko priekšstatu izveidošanās procesu, to attīstību, kas promocijas darba kontekstā ir ļoti būtisks. Respondentu neatsaucības un anketas kā informācijas ieguves veida ierobežojošās formas dēļ, tika pieņemts lēmums atteikties no anketēšanas un pāriet tikai uz tiešo padziļināto interviju formātu, kā „sarkano pavedienu”⁸ turpinot tajās izmantot arī anketās iestrādātās metodiskās pieejas izvirzītās problēmas risināšanā.

Padziļināto interviju mērķis bija gūt izpratni par mūsdienu latviešu piederības apziņu savai tautai veidojošiem elementiem (kopīga kultūra, vēsture, etnopsiholoģija) un primārām jomām viņu stāstījumos par citām etniskām grupām piederīgiem ļaudīm, kā arī abu iepriekšminēto apstākļu ietekmi uz latviešu sociālo un politisko uzvedību un starpetniskajām attiecībām Latvijā. Ņemot vērā minētajās krātuvēs esošo avotu (dzīvesstāstu, videoliecību u.c.) specifiku, arī intervijās uzsvars tika likts uz respondentu vēsturisko atmiņu un tās lomu etniskās identitātes un simbolisko etnisko „robežu” veidošanā. Interviju plāna un jautājumu sastādīšanā izmantotas promocijas darba teorētiskajā ievirzē norādīto autoru un pilotpētījumā gūtās atziņas. Intervijas struktūra tika noteikta sarunas ar respondentu gaitā. Sarunas laikā tika uzdoti arī papildus jautājumi.

Lai izvērtētu latviešu etniskās identitātes elementu izplatību laikā un telpā, 117 padziļinātajām intervijām tika izvēlēti dažādu paaudžu (pieņemot, ka paaudzes šķir 30 gadi) respondenti: 51 (44%) vecākās paaudzes (dzimšanas laiks 1910.–1940.), 34 (29%) vidējās paaudzes (dzimšanas laiks: 1941.–1970.) un 32 (27%) jaunākās paaudzes (dzimšanas laiks: 1971.–1982.) un abu dzimumu pārstāvji - 45 (39%) vīrieši, 72 (61%) sievietes. Vecākās paaudzes respondentu skaitlisko pārsvaru noteikuši vairāki subjektīvi un objektīvi apstākļi: 1) viņu lielāka atsaucība aicinājumam sniegt interviju; 2) viņu stāstījumos ietvertais hronoloģiskais un līdz ar to arī saturiskais diapazons, kur nereti rodami priekšnoteikumi citu paaudžu respondentu etniskajiem

⁸ „Sarkanā pavediena” izmantošana intervijās ir alternatīva biogrāfiskajai metodei, kas sašaurina tematisko diapazonu, ievirzot sarunu pētniekam nepieciešamajā gultnē. Vairāk skat.: Urdze, A. Par kvalitatīvajām metodēm socioloģijā. Grām.: Zirnīte, M. (red.) *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture*. Rakstu krājums. Rīga: LU FSI, 2001.154. lpp.

priekšstatiem. Ar līdzīgiem apstākļiem skaidrojama dzimumu pārstāvniecība pētījumā.

Izvērtējot respondentu izglītību, secināms, ka no visiem intervētajiem 117 respondentiem 31 (26%) bija pamatskolas, 42 (36%) - vidējā, bet 44 (38%) – augstākā izglītība, kas, tāpat kā vecuma un dzimumu proporcijas gadījumā, atšķiras no statistikas datiem⁹. Būtiskas atšķirības starp respondentiem ar dažādu izglītības līmeni etnisko priekšstatu satura ziņā netika konstatētas, vienīgā iezīme – daļa informantu (ne visi) ar augstāko izglītību sniedza savu izskaidrojumu stereotipu izcelsmei. Toties novērojamas atšķirības dažādas etnokonfesionālās piederības teicēju vidū.

Lielākā daļa respondentu ir laucinieki vai pašreizējie pilsētnieki ar lauku dzīves pieredzi. Lauku apvidos dzīvojošo intervēto personu stāstījumos skarta arī etniskā situācija tuvākajās mazpilsētās vai pilsētās, kur savulaik noticis tirgus, ietas skolas gaitas, apmeklēts ārsts u.tml., bet pilsētnieki izvērtē dažādu tautību saskarsmes pieredzi arī “dzimtajā pusē” (parasti, kādā lauku apvidū).

Intervijas tika veiktas bijušajos (līdz 2010. gadam) Alūksnes, Balvu, Bauskas, Cēsu, Daugavpils, Jēkabpils, Krāslava, Limbažu, Ludzas, Madonas, Rīgas, Saldus, Talsu, Valmieras, Valkas, Ventspils rajonos¹⁰. Katrā rajonā mēģināts aptaujāt abu dzimumu triju paaudžu respondentus.¹¹ Interviju vietas izvēlē būtiski bija sekojoši kritēriji: 1) iekļaut rajonus, kas atrodas uz robežas ar tuvākajām kaimiņvalstīm; 2) iekļaut etniski daudzveidīgākos un etniski vienveidīgākos rajonus; 3) lauka pētījumiem nepieciešamā finansējuma esamība/neesamība. Turpinot darbu pie promocijas darba tēmas izpētes, paredzēts veikt lauka pētījumus citos Latvijas (Aizkraukles, Dobeles, Gulbenes, Jelgavas, Kuldīgas, Tukuma, Ogres, Preiļu, Rēzeknes un Saldus) apvidos. Promocijas darbā šo datu trūkums kompensēts ar izmantoto krātuvju materiāliem.

Respondenti tika meklēti, pielietojot tā dēvēto “sniega pikas” metodi, kur nākamo respondentu iesaka jau intervētais cilvēks. Interviju ilgums vidēji 45 līdz 150 minūtes. Interviju laikā izmantota arī tāda sociālajās zinātnēs aktuāla kvalitatīvā pētījuma metode kā novērojums. Autores veiktās intervijas ierakstītas audiokasetēs

⁹ 2000. gada tautas skaitīšanas dati liecina, ka Latvijas sabiedrību veido 46,1% vīriešu un 53,9% sievietes. Skat.: Latvijas statistikas gada grāmata. 2003. Rīga, 2003.

¹⁰ Promocijas darba tekstā izmantots valstī pastāvošais administratīvais iedalījums līdz 2010. gadam.

¹¹ Dažādu objektīvu un subjektīvu apstākļu dēļ tas ne vienmēr izdevies. Promocijas darbā izmantotas visu intervēto latviešu respondentu atziņas.

(pirms tam savstarpēji vienojoties ar respondentu), kas vēlāk tiek atšifrētas¹², sistematizētas (etnisko grupu un pagātnes notikumu apraksti) un, izmantojot kontentanalīzes metodi, izvērtētas. Promocijas darbā ņemtas vērā visas, bet izmantotas tās atziņas, kuras paudusi respondentu lielākā daļa (vismaz 51% no attiecīgā vēstījuma paudējiem).

Tiešā saskarē, ilgstošā sarunā ar respondentu var redzēt viņa attieksmi, nojaust puspatiesības un nodevas politikorektumam (lai gan rīcība un citi izteikumi par tādu nemaz neliecina) un izsecināt iespējamus iemeslus tai vai citai atbildei. Iegūstot informāciju par respondenta dzīves vietas vēsturi, etnisko un konfesionālo vidi, viņa sociālo lomu sabiedrībā un saimniecisko darbību, var rast daudzas atbildes uz jautājumiem par etnisko stereotipu izveidošanos. Konkrētas vietas etniskā klimata noteikšanai intervēti arī citām tautībām piederoši vietējie iedzīvotāji. Salīdzinot atbildes vienas konfesionālās piederības vai etniskās grupas respondentu ietvaros vai arī dažādu konfesionālo un etnisko grupu pārstāvju respondentu atbildes, iezīmējas konkrētās vietas iedzīvotājiem raksturīgie stereotipi un aizspriedumi, arī dažādu iedzīvotāju grupu pieredzē balstītie. Respondentu liecības, kas iegūtas lauka pētījumos dažādos Latvijas novados, ļauj ne vien iepazīt stāstītāja priekšstatus par pētījumā skatīto etnisko grupu īpašībām un uzvedības īpatnībām, bet, atsevišķos gadījumos, arī izsekot stereotipu maiņai un konstatēt šī procesa priekšnoteikumus.

Promocijas darba tekstā sastopami gadījumi, kad kāds respondents citēts vairāk par vienu reizi (t.s. „atslēgas” informants¹³), kas izriet no viņa stāstījuma kvalitātes: 1) saturiski tas pauž vairākuma viedokli; 2) vēstījums ir izvērsts, katrs izteikums – nopamatots.

Interviju laikā informācijas ieguves procesu par etniskajiem priekšstatiem aprūstina: 1) cilvēku nevēlēšanās (bailes?) runāt par etniskajiem jautājumiem; 2) respondentu daļas uzsvērts politikorektums, kas varētu būt saistīts ar pirmo iemeslu; 3) intervējamo konsekventa turēšanās pie stāstījuma par tām etniskajām grupām, ar kurām pašiem ir bijusi tieša saskare, un izvairīšanās no vispārpieņemtu, plaši zināmu tēlu pieminēšanas, tādējādi atklājot tikai vienu stereotipu būtības pusi. Līdz ar to, dažādos Latvijas novados konstatējama atšķirīga aina (Vidzemes ziemeļos tikai ļoti

¹² Audiokasestēs un atšifrējumi glabājas LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuvē un E 72 fondos.

¹³ Gāle-Karmentere, I. Mutvārdu intervija; teorija un prakse. Grām.: Zirnīte, M. (red.) *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture*. Rakstu krājums. Rīga: LU FSI, 2001.173. lpp.

nedaudzi respondenti atklāja savus priekšstatus par lietuviešiem, turpretī Latgales dienvidos – par igauņiem u.tt.).

Izvērtējot autores veiktās intervijas, nākas secināt, ka intervijās respondents vispirms atklāj tos etniskos priekšstatus, kas saistās ar lokālajā vidē pārstāvēto etnisko grupu (ir ilgstoši tur dzīvojuši, tagad vairs – nē; ik pa laikam apmetušies uz dzīvi; joprojām dzīvo). Ekspedīcijās iegūtajos stāstījumos visvairāk minētās etniskās grupas ir čigāni, ebreji un krievi. Stāstījumi par poļiem un baltkrieviem dominē Krāslavas, Daugavpils un Ludzas rajonos veiktajās intervijās. Igauņus savos dzīvesstāstos un intervijās piemin Limbažu, Valmieras, Valkas, Alūksnes un Ludzas pusē, bet lietuviešus – Liepājas, Bauskas, dažviet Krāslavas rajonā (Borovka, Lielie Muļķi, Odiģēni). Skaidrojums iepriekšminētajam rodams dažādu tautību iedzīvotāju izvietojumā šajās teritorijās, ko vēstures gaitā ietekmējuši: 1) rajonu atrašanās pierobežas zonā vai tās tuvumā; 2) kultūrvēsturiskā apgabala administratīvā pakļautība un tajā pastāvošā likumdošana; 3) Latvijas kaimiņvalstīs notiekošie sociālie, ekonomiskie un politiskie procesi; 4) migrācija.

Respondentu etniskie priekšstati visvairāk pamanāmi tajās stāstījumu daļās, kur tiek runāts par viņu bērnību un jaunību, kas vecākās paaudzes informantiem sakrīt ar starpkaru periodu un Otro pasaules karu. Runājot par laiku pēc Otrā pasaules kara, parādās dalījums – vietējais / ienācējs – un abu grupu (piemēram, vietējo baltkrievu un ienācēju baltkrievu) salīdzinājums. Īpaši izteikti šis dalījums parādās intervijās ar krievu vecticībniekiem, kurās tiek noliegta jebkādu vērtību kopība ar pēdējos piecdesmit gados ieceļojušiem citiem krievu tautības cilvēkiem.

Kādas etniskās grupas pārstāvju raksturojums stāstījumos veidots salīdzinot respondenta ģimenē dominējošās tautības un konfesionālās grupas vērtības ar vērtējamās etniskās grupas locekļu, viņaprāt, akceptētajām. Cittautiešu raksturojumiem mērauklas funkcijas pilda: valoda, nodarbošanās un attieksme pret darbu, konfesionālā piederība, sadzīves ieražas, kā arī ētiskās un estētiskās vērtības, kas stāstījumos izpaužas teikuma konstrukcijās - “tādi kā mēs” , “viņi jau bija/nebija...”, u.tml.

Etniskie motīvi respondentu stāstījumos visbiežāk ieskanas, runājot par sekojošām jomām: 1) ģimeni; 2) apdzīvoto vietu; 3) darba un skolas/studiju vietu; 4) reliģiju un konfesionālo piederību (Latgalē).

Ģimene. Respondentu stāstījumos liela vieta atvēlēta bērnībai un ģimenei, kurā tā pavadīta. Stāstot par savu ģimeni – vecākiem, vecvecākiem, brāļiem, māsām,

dzīvesbiedru, bērniem – teicējs piemin ģimenes locekļu etnisko piederību, ģimenē izmantoto valodu un reliģisko piederību. Runājot par ģimenes ieražām un sadzīvi, tiek noformulētas vērtības, kas turpmāk, kā redzams no sniegtajiem vērtējumiem citu etnisko grupu pārstāvjiem, kalpo kā mēraukla.

[s1940Krāslava¹⁴]: “Mana mamma uzskatīja, ka viņa ir latviete. Nu kāda latviete? - Latgaliete! Bet tad, kad padomju laikā mainīja pasēs, pats dīvainākais bija, ka mammu uztaisīja par baltkrievieti. Tad, kad atnāca padomju vara, tu taču nevarēji būt latvietis! Bet 1991. gadā, kad ieguva pilsonību, cēla augšā visus dokumentus: dzimšanas apliecību un citus – un tur bija rakstīts – latviete. Viss. Mamma atkal dabūja ierakstu pasē, ka viņa ir latviete. Tēvs, kā bija krievs, tā arī palika. (..) Bērnus, mēs bijām trīs meitas, audzināja mūsu vecmāmiņa [tēva māte – I.B.]. Mēs visas esam krustītas vecticībnieku lūgšanu namā. Vecmāmiņa komandēja parādi. (..) Visam, ko cilvēks nopelna ar savu darbu, ir vērtība. Mājai jābūt. Lielai darba mīlestībai jābūt. Arī godprātībai jābūt. Krietnam cilvēkam jābūt! Lai cik tev grūti, bet tu nedrīksti ņemt svešu mantu! Nedrīkst mainīt dzīves vietas. Jāpaliek tur, kur ir tavas saknes, lai tu tās saknes zinātu! (..) Ja saknes tiek izskalotas, pārmantojamība zūd. Ar to viss ir cauri.”¹⁵

Lokālās vides apraksts. Visbiežāk etniskie priekšstati parādās intervijās un dzīvesstāstos kā savu kaimiņu, ciema, miesta, pilsētas iedzīvotāju – citas tautības cilvēku – izskata un uzvedības apraksti un tālāki vispārinājumi, attiecinājumi uz visiem kaimiņa tautas / etniskās grupas locekļiem. Stāstot par apdzīvotās vietas infrastruktūru, stāstījumos tiek pieminēta veikala īpašnieka, baznīcas vai skolas būves atbalstītāju u. tml. etniskā piederība, kā arī skolu mācību valoda.

[s1963Krāslava]: “Te [Krāslavā - I.B.] nav pārsvaru, te viss proporcionāli. Ja šeit kāds saka, ka viņš ir tīrs latvietis, krievs vai baltkrievs, tas ir smieklīgi. Īsts latvietis, īsts polis – vienmēr jāpasmaida.”¹⁶

[v1931Ludza]: “Te [Pildā – I.B.] bija trīs [ebreju – I.B.] ģimenes – Epšteins, Joska un Ģirša. (..) Vēl viens bija ebrejs Habass. Viņš bija aptiekas vadītājs. Tas bija ļoti augstas kvalitātes, kvalifikācijas. Viņš palīdzēja ļoti cilvēkiem. Varēja neiet pie ārsta, bet pie viņa aiziet un tā tālāk. Ebreji vispār tirgojās. Viņi vienmēr pielāgojas, jo tirgotājam jāpielāgojas pie tā pircēja. Viņi i latviski, i krieviski [runāja], - viņi pielāgojās.”¹⁷

¹⁴ Te un citviet kvadrātikavās minēts: respondenta dzimums (s-siev./v-vīr.), dzimšanas gads un dzīves vieta

¹⁵ E 74, 276

¹⁶ E 74, 274

¹⁷ 2004. g. ekspedīcijas materiāli

Darba un skolas/studiju vieta. Stāstot par mācību vietu un klases/studiju biedriem, respondents piemin arī pedagogu un skolēnu/studentu tautību. Arī runājot par savām darba vietām, tiek pieminēti kolēģi ar atšķirīgu etnisko piederību.

[v1931Krāslava]: “Ja kādam mācības nepadodas, tad tie ir čigāni. Kāpēc čigānam mācīties? Naudu saskaitīt viņš tāpat var.”¹⁸

[v1931Ludza]: “Baltkrievu daudz skolotāji ir. Jo šeit Daugavpils Universitāte blakus Baltkrievijai, un viņi šeit pēc sadales palika. Viņi tādi, kā saka, Dieva cilvēki, neko nevar sacīt.”¹⁹

Reliģija un konfesionālā grupa. Sniedzot lokālās vides raksturojumu, Latgalē neiztrūkstošs tās elements ir iedzīvotāju konfesionālā piederība.

[v1909Viļaka]: “Te [Viļakā – I.B.] katoļiem sava baznīca, luterāņiem – sava, pravoslavnajiem – sava. Latvijas laikā bija divas sinagogas. Vairs nav. (..) Nē, vecticībnieki te nebija.”²⁰

Piederībai kādai konfesionālai grupai, šķiet, būtu jābūt pāretniskai, taču teicēju stāstījumos par baznīcu, dievkalpojumu kārtību, draudzi ļoti skaidri tiek definētas etniskās grupas: katoļticīgi bijuši latgalieši, poļi, baltkrievi; pareizticīgie – krievi, baltkrievi, ukraiņi; vecticībnieki – krievi, baltkrievi.

[s1940Krāslava]: “Tagad arī saka - katoļi, bet vai tad viņi ir katoļi? Viņi taču ir baltkrievi! Pret baltkrieviem es ļoti skeptiski izturos. Bija arī vietējie katoļi, tādi baltkrievi. Viņi nebija no Baltkrievijas. (..) Tie [baltkrievi–vecticībnieki – I.B.] jau ienāca pēckara laikā. Cik es esju uz lūgšanu namu, es ar viņiem nekontaktējos.”²¹

Atbildot uz tiešiem jautājumiem par citu etnisko grupu pārstāvjiem un lūgumu viņus raksturot, respondenti 1) vispirms vēršas pie savas pieredzes: “esmu/neesmu saticis”; “viņi te ir/nav dzīvojuši”; “te tādi bija/nebija”; 2) tad vēršas pie citas sev zināmās pieredzes, kas iespējams ir pieņemta zināšanai, bet nav respondenta akceptēta. Informācijas avots (avīze, kaimiņš, radnieks u.tml.) vienmēr tiek norādīts.

Paša pieredzē smeltās vai apstiprinātas jau esošās atziņas balstītas uz: novērojumiem ģimenē (attiecības ar ģimenes locekli, kuram ir cita etniskā piederība, un viņa raksturojums):

[s1963Krāslava]: “Poļiem citāda saimniekošana. Māte, kas nāk no poļu ģimenes, stāstīja, ka viņai bija grūti pierast pie šitās saimniekošanas. Mātes vecāki – poļi – bija jūtīgāki, atklātāki, vairāk izrādīja savas jūtas. Poļiem raksturīgs – labsirdība un mīļums.”

¹⁸ E 74, 287

¹⁹ 2004. g. ekspedīcijas materiāli

²⁰ E 74, 295

²¹ E 74, 276

[s1940Krāslava]: “Mamma 1940. gadā, pirms kara apprecējās. Vecmāte [krieviete–veticībniece – I.B.] smagi pieņēma savu vedeklu. Mājās bija skandāls. Viņi nelaulājās, vienkārši sareģistrējās. Vecmāte ļoti slimīgi to uztvēra. Mana mamma [latviete, katoliete – I.B.] iemācījās dzīvot pēc tēva likumiem. (..) Mamma tika kaunināta par to, ka izgāja par sievu pie vecticībnieka. Anna, Anna, kā tu varēji iziet pie “moskaļa”? Kā, tu, katoliete varēji iziet pie “moskaļa”? (..) Mana tēva māte gribēja, lai tēvs apprec kādu meiteni no turīgām vecticībnieku ģimenēm, kas dzīvoja Daugavas otrā krastā.”²²

2) novērojumiem darba, mācību vietā (personīgie kontakti un sadarbības pieredze ar kolēģiem, kas ir citas etniskās grupas pārstāvji)

[s1931Krāslava]: “Man priekšniece bija poliete. Kā bija? - Kas es, un kas tie citi tādi - mazākie! Tā bija. Attieksme? A nekāda! Katrs savā mājā dzīvo un cauri. Viņi paši ir savādāki. Viņi jau sevi uzskata par augstāku rasi. Ja viņi tā, tad es ar tevi [poļiem] nerunāšu. Kāpēc man vajag iet pie tevis, ja tu uzskati sevi lielāku nekā es?!”²³

3) novērojumiem dzīves vietā (personīgās attiecības ar kaimiņiem un konkrētās apdzīvotās vietas iedzīvotājiem)

[v1923Ludza]: “Saticīgi un draudzīgi vietējie dzīvoja, tikai ticība viņus šķīra. Vecticībnieki tā atsevišķi, viņiem pat krūzīte pie akas bija sava, kur katoļiem padzerties. Ticība šķīra, bet kaimiņos bija krievu sādža – Kazeiki. Tur dzīvoja Kirjans, vecticībnieks, bet viņš uz visām katoļu kāzām, bērēm nāca (..) Visi saprata. Viņš krieviski runāja.”²⁴

[s1930Krāslava]: “Neraugoties uz to, ka ir tādi paši zemnieki, tomēr ļoti sevi ievēro. Viena poļu ģimene dzīvoja kaimiņos. Kārtīga ģimene. Savā starpā runāja poliski, kad nāca ciemos – latviski. Kad nāca pie mums ciemos, tas vīrs mammai roku bučoja. Viņi sasveicinoties vienmēr pacēla cepures.”²⁵

Pārņemtas, iemācītās vai zināšanai pieņemtās atziņas:

1) no ģimenes (vecākiem bijusi negatīva pieredze sadarbojoties ar kādu etnisko grupu, bērns šos priekšstatus pārņem):

[s1939Krāslava]: “Man vecmamma stāstīja, ka tad, kad tur vēl viņa maza bijusi, stāstījuši, ka kāds tur ganiņš bijis. To ganiņu nokāvuši ebreji, ielikuši kaut kādā tur bucā [mucā – I.B.]. (..) To man vecmāte stāstīja. Es gan ticu, neticu... Kas to zina, kā tur bija? Bet tādas runas es no vecmātes dzirdēju...”²⁶

²² E 74, 276

²³ E 74, 272

²⁴ 2004. gada ekspedīcija

²⁵ E 74, 280

²⁶ E 74, 283

2) darba, mācību vietā (pārņemot kolēģu, skolas biedru pieredzi; kā arī, saskaņā ar valsts izglītības standartiem un programmām, literatūras un vēstures stundās apgūtās zināšanas un iegūtās atziņas).

[s1925Krāslava]: “A pie poļiem bija ļoti nospiesti. Tāpēc tā Latgale i atpalika. Vidzeme bija zviedros, a Kurzeme bija vāciešos. Tur pavisam cita lieta. Poļi jau bija tumši pavisam, kad viņi šeit bija.”²⁷

3) dzīves vietā (pārņemot kaimiņu pieredzi – “tā saka”, “pie mums tā saka”)

[v1931Ludza]: “Visādi nostāsti, visādi, par čigāniem bija.”²⁸

4) mediji – lokālie vai republikāniska mēroga laikraksti, TV un radio raidījumi, valsts vai okupācijas varu ideoloģijas propaganda.

[v1931Ludza]: “Kara laikā, es atceros, bija tāds plakāts – uzzīmēts ebrejs ar līku degunu, i 20 punkti bija sarakstīti. Atceros bija rakstīts: “Kas nestrādā un ēd? Žīds. Kas māna tautu? Žīds.” Arī bija sava veida... Strādāja propaganda, strādāja. Grāva tautas morāli (..) Žurnālā [grāmatā – I.B.] “Baigais gads” bija parādīts kā ebreji moku kambaros spīdzinājuši tautu. Katrā mājā bija tas žurnāls. Tas arī savu iespaidu atstāja.”²⁹

[s1922Krāslava]: “Es “Ziņas” skatos katru vakaru, zinu, kas notiek. (..) Krieviem tagad nelabi pie mums. (..) Viņus tak neaiztiek nekas! Es saku, lai viņi mācās, ja viņi savu valodu grib. A cik viņi tālu tiks? Viņi Latvijā darbu nedabūs!”³⁰

Apkopojot datus, kuros respondents pats nosauc un no stāstījuma konteksta izrietošo vidi, kas ietekmējusi viņa priekšstatu par citām Latvijā dzīvojošām tautām rašanos, secināms, ka būtiskākā loma intervēto personu etnisko stereotipu arsenāla izveidei ir 1) personīgai saskarsmei ar cittautiešiem; 2) ģimenes vērtību sistēmai un tolerances robežām; 3) skolā apgūtajām zināšanām; 4) medijiem, to piedāvātajam realitātes atspoguļojumam. Te autore piekrīt igauņu etnoloģei. E. Koresārei, kas saka, ka individuālā pieredze ir vienlaikus gan biogrāfiska, gan sociāla, gan kultūras pieredze, un ir atkarīga no laika, kurā tā izstāstīta³¹.

Publicētie avoti

²⁷ E 74, 286

²⁸ 2004. g. ekspedīcijas materiāli

²⁹ E 74, 247

³⁰ E 74, 288

³¹ Kōresaar, E. Mālu, aeg, kogemus ja eluloouuriija pilk (Memory, time experience and the view of biography researcher). *Studia Ethnologia Tartuensia 6 : Mālu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. P.232.

Nepublicētie avoti viens otru veiksmīgi papildinot, sniedza vērtīgas atziņas par etnisko stereotipu saturu, veidu un izveides priekšnoteikumiem un lielā mērā noteica promocijas darbā izmantoto publicēto avotu izvēli.

1. Statistikas dati

Izvērtējot etniskos stereotipus un to veidošanās apstākļus Latvijā, jāņem vērā Latvijas teritorijas iedzīvotāju etniskais sastāvs, tā skaitliskās izmaiņas, etnisko grupu izvietojums Latvijas teritorijā, iekšējās un ārējās migrācijas procesi, iedzīvotāju etniskais un sociālprofesionālais sastāvs u.c. Tautskaišu materiāli sniedz minēto faktu vairāk vai mazāk precīzu fiksāciju, un diahronā šo rezultātu salīdzināšana ļauj konstatēt etnisko procesu dinamiku konkrētā laika posmā.

Kopš 19. gs. beigām Latvijas teritorijā notikušas 10 tautas skaitīšanas – 1897., 1920, 1925., 1930., 1935., 1959., 1970., 1979., 1989., 2000. un 2011. gadā³², un rezultātā pētnieku rīcībā ir plašs statistikas datu klāsts. Pētījumā izmantoti visu iepriekš uzskaitīto Latvijas teritorijā notikušo tautas skaitīšanu dotumi (izņemot 2011. g., jo šie dati promocijas darba tapšanas laikā vēl nebija publiskoti) par iedzīvotāju etnisko un konfesijālo sastāvu, lingvistisko kompetenci un etnisko grupu pārstāvju nodarbošanos. Atšķirīgo datu vākšanas programmu dēļ ir grūti veikt visu

³² Rezultāti apkopoti vai tautas skaitīšanas programmas ievietotas sekojošos krājumos: Тройницкий, Н.А. (ред.) *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897.г.* Т. XXI: Лифляндская губерния. Москва: Издание Центрального Статистического Комитета Внутренних дел, 1905. 229 с.; Тройницкий, Н.А. (ред.) *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897.г.* Т. V Витебская губерния. Москва: Издание Центрального Статистического Комитета Внутренних дел, 1903. 281 с.; Тройницкий, Н.А. (ред.) *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897.г.*, Т. XIX: Курляндская губерния. Москва: Издание Центрального Статистического Комитета Внутренних дел, 1905. 233 с.; *Latvijas statistiskā gada grāmata.* 1920. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921. 125. lpp., Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10.februārī.* Otrā daļa: Tautība un ticība, Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925. 195 lpp.; Piekta daļa.: Nodarbošanās. Rīga, 1928. 447.–570.lpp.; Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā.* Pirmā daļa: Iedzīvotāju skaits, dzimums un pavalstniecība. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930. 1.–59.lpp., Otrā daļa: Tautība. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930. 62.–151.lpp.; Skujenieks, M. (red.) *Ceturta tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā.* Ceturta daļa: Tautība. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 284.–373.lpp.; Sestā daļa: Nodarbošanās. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 538.–543. lpp.; *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года по Латвийской ССР.* Москва: Госстатиздат, 1962. 106 с.; *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года. VI Том: Распределение населения СССР по занятиям.* Москва: Статистика, 1973. 808 с.; *Итоги Всесоюзной переписи населения 1979 года по Латвийской ССР : статистический сборник.* Рига: Центральное статистическое управление Латвийской ССР, 1982. 156 с.; *Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979. по Латвийской ССР (Сплошная перепись).* Рига: Центральное статистическое управление Латвийской ССР, 1980. 161 с.; *1989. gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā.* Rīga: Latvijas Republikas Valsts Statistikas pārvalde, 1992. 305 lpp.; *Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti.* Statistikas datu krājums. Rīga: LR Centrālās Statistikas pārvalde, 2002. 288 lpp.

tautskaišu datu vienotu analīzi, īpaši tas attiecas uz etnisko grupu pārstāvju ieņemtajām ekonomiskajām nišām.

Kā atzīst demogrāfi un etnogrāfi, pirmās Viskrievijas tautas skaitīšanas (1897) programmā un organizācijā bijušas pieļautas daudzas kļūdas³³. Daudzi iedzīvotāji izvairījās no dalības tajā, jo tā tika organizēta kā policejiski administratīva pasākums. Tomēr šīs tautskaites dati joprojām ir vienīgais daudz maz ticamais avots par iedzīvotāju skaitu un sastāvu mūsdienu Latvijas teritorijā 19. gs. nogalē, kas vākts pēc vienotas programmas. Pirmajā visā Latvijas teritorijā veiktajā tautas skaitīšanā piederība etniskai grupai tika noteikta pēc respondenta lietotās valodas (lībieši kļuva latvieši, austrieši - vācieši u.tml.) vai viņa konfesionālās piederības (katoļi – tā tad poļi), kas no datu ticamības viedokļa nav visai korekti. Metode noteikt tautību pēc aptaujātās personas lietotās valodas izmantota arī turpmākajās tautas skaitīšanās, bet tā izmantota tikai gadījumos, kad respondents pats nav spējis definēt savu tautību, un tādi gadījumi sastopami pat vēl pēc Otrā pasaules kara Latvijā veiktajās tautskaitēs.

Pašā 20.gs. sākumā iznākušajos Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas guberņās norisušās tautskaites rezultātu apkopojumos vienkopus vienā tabulā ir publicēti dati par iedzīvotāju tautību un nodarbi³⁴. Krājumu autori, analizējot tautskaites datus, ir izvirzījuši 65 pozīcijas ailē “nodarbe”. Tās sniedz vērtīgu informāciju par konkrētu etnisko grupu pārstāvju ieņemtajām ekonomiskajām nišām konkrētos apriņķos un pilsētās.

Starpkaru periodā Latvijas Republikā notikušas četras tautas skaitīšanas. Uzskaitē liela uzmanība bijusi veltīta datu ticamībai. Lai nodrošinātu ticamus datus, tika pielietoti pat administratīva rakstura sodi – par nepareizu datu sniegšanu persona varēja tikt sodīta ar arestu līdz 1 mēnesim vai naudas sodu 100 latu apmērā³⁵. 1920. gadā notikušās tautas skaitīšanas dati ir visai fragmentāri un grūti salīdzināmi ar turpmākajām tautskaitēm. Salīdzinošu ziņu nepilnīgumu veicinājusi dažu apriņķu daļu (Ilūkstes apriņķis, daži Valkas un Valmieras pagasti) tā brīža atrašanās strīdīgā pārvaldē, kā arī frontes līnija Latgales austrumu pagastos.

³³ Baranovskis, N., Mežgailis, B. *Tautas skaitīšana Latvijā: īsa vēsture, organizēšana, problēmas*. Rīga: Avots, 1988. 14.lpp.; Cimermanis, S. *Zveja un zvejnieki Latvijā 19. gadsimtā*. Rīga: Apgāds Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1998. 21. lpp.

³⁴ Тройницкий, Н. А. (ред.) *Первая всеобщая перепись...: Т. XXI: Лифляндская губерния*, С.158-179.; Т. V: Витебская губерния, С. 204.-209.; Т. XIX: Курляндская губерния, С. 148-151 .

³⁵ Baranovskis, N., Mežgailis, B. *Tautas skaitīšana...*, 15.lpp.

1925. gada tautas skaitīšanas anketās respondentiem taujāts arī pēc viņu pavalstniecības, ticības, tautības, kā arī “kādas valodās prot runāt”, “kādu valodu parasti lieto ģimenē”, “vai pastāvīgi dzīvo skaitīšanas vietā”. Atbildei „nē” sekoja lūgums nosaukt savu pastāvīgo dzīves vietu³⁶. Saskaņā ar instrukciju tautas skaitīšanas veicējs iepretim ailei “pavalstniecība” drīkstēja rakstīt “nenoskaidrots” tikai pēc pases pārbaudes. Konfesionālās piederības jomā minama tā ticība, pēc kuras rituāla respondents kristīts. Ja respondents dzīves laikā ir mainījis konfesionālo piederību, tad minama tā, kurai viņš “pieder” skaitīšanas brīdī. Attiecībā uz jautājumu par respondentu tautību, tautas skaitīšanas veicēji aicināti uzmanīties, lai “skaitāmās personas” nejauc to ar ticību vai pavalstniecību. “Jāraksta “latvietis”, “vācietis” vai citas tautības nosaukums, par kuras piederīgo skaitāmā persona sevi uzskata. Ja skaitāmā persona nav spējīga pateikt, pie kādas tautības tā piederīga, tad jānoskaidro, kādu valodu tā savā bērnībā visvairāk lietojusi vai kādu valodu tā tagad lieto savā ģimenē un pēc tās noteicama tautība. arī pilsoņa pasē atzīmēto ierakstu par tautību var ņemt vērā. Bērna tautību nosaka vecāki. Ja tas nenotiek, tad bērna tautība nosakāma pēc tēva tautības, ja tēvs nav zināms, tad pēc mātes tautības.”³⁷ Ailē “kādas valodās prot runāt” atzīmējamās valodas, kurās respondents prot mutiski izteikt savas domas, bet iepretim “kādu valodu parasti lieto ģimenē” rakstāma tā valoda, kuru respondents savā ģimenē parasti vai visbiežāk lieto. Uzstādītajiem jautājumiem bija jāuzrāda respondenta etnisko un konfesionālo piederību, kā arī viņa lingvistisko kompetenci, kas stereotipu izpētes jomā arī būtiska. Lokālās migrācijas procesus uzrādīja atbildes uz jautājumu par pastāvīgo dzīves vietu, bet respondentu nodarbošanos – par galveno un blakus ienākumu avotu, kā arī darba vietu.

1930. gada skaitīšanas programma tikai nedaudz atšķīrās no 1925. gada tautas skaitīšanas programmas. Vienīgās izmaiņas, kas skar promocijas darbam nepieciešamo datu iegūvi, attiecās uz nodarbinātības jomu³⁸. 1935. gada tautas skaitīšanā, salīdzinot ar 1930. gada tautskaiti, izdarīti sekojoši, aplūkojamo tēmu skaroši grozījumi: jautājumā par pavalstniecību, citu valstu pilsoņiem jāuzrāda laiks, no kura viņi dzīvo Latvijā; līdzās jautājumam par valodu prasmēm, ietverts jautājums – vai prot valsts valodā runāt un rakstīt. Vispārējos noteikumos (1935) teikts, ka skaitīšanas lapā “jāieraksta tās tautības nosaukums, par kuras piederīgo skaitāmā

³⁶ Skujenieks, M. (red.) *Otrā Tautas skaitīšana Latvijā...* Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1925. 4. lpp.

³⁷ Turpat, 5. lpp.

³⁸ Skujenieks, M. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā...* Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1930. 5. lpp.

persona sevi uzskata”, un bērnu tautību joprojām noteica vecāki. Historiogrāfijā (B. Mežgaila, I. Meža u.c. demogrāfu darbos) 1935. gada tautskaitei atšķirībā no citām starpkaru periodā veiktajām tautas skaitīšanām, kuru datu ticamība vērtēta kā augsta, pārmesta datu „pielabošana” par labu latviešiem. Etnologs un Latvijas demogrāfisko procesu pētnieks I. Mežs atzīmējis, ka visās četrās LR starpkaru periodā notikušajās tautas skaitīšanās samērā precīzi konstatēta iedzīvotāju tautība, tomēr pēdējā tautas skaitīšanā varēja vērot centienus noteiktos apvidos (īpaši Daugavpils un Ilūkstes apvidos)³⁹ mākslīgi mazliet palielināt pamattautas – latviešu skaitu uz citu tautību rēķina. Jāatceras, ka šī tautskaite norisa jau “15. maija Latvijā”, kuras mērķis bija “latviska Latvija”.

Nākošā tautas skaitīšana Latvijā notika tikai 1959. gadā Vissavienības tautas skaitīšanas ietvaros. Šī tautskaite uzrādīja iedzīvotāju skaita un etniskā sastāva izmaiņas, kas Latvijas teritorijā notikušas kopš 1935. gada. Pamata programmas ziņā Padomju Savienībā notikušās tautskaites 1959., 1970., 1979. un 1989. gadā maz mainījās. Visās minētajās tautas skaitīšanās bija iekļauts jautājums par tautību, dzimto valodu un citu PSRS tautu valodu prasmi, iztikas avotu (te parādās dalījums ekonomiski aktīvajos un neaktīvajos, darba vieta u.tml.). Jautājums par konfesionālo piederību netika iekļauts. Salīdzinot ar 1959. gada tautas skaitīšanas aptaujas lapu, turpmākajās tautas skaitīšanās iepretim ailei “tautība” ārvalstniekam jāuzrāda arī pilsonība⁴⁰, bet jautājums par dzimto valodu papildināts ar lūgumu uzrādīt arī kādu citu PSRS tautu valodu, kuru brīvi pārvalda. Kā teikts 1989.gada tautas skaitīšanas programmā – “skaitīšanas lapā jāieraksta tā tautība, kuru norāda iztaujājamais. Bērna tautību nosaka vecāki. Tikai ģimenēm, kur tēvs un māte pieder pie dažādām tautībām un vecākiem grūti izšķirties par bērna tautību, jādod priekšroka mātes tautībai.”⁴¹ Atbildot uz jautājumu par respondenta dzimto valodu sniegti ieteikumi: “Ja iztaujājamam grūti noteikt dzimto valodu, jāieraksta tā valoda, kuru viņš vislabāk pārvalda vai kuru parasti lieto ģimenē. Dzimto valodu bērniem, kuri vēl neprot runāt, un citiem mazgadīgiem bērniem nosaka vecāki. Ja vecākiem grūti noteikt bērna dzimto valodu, jāieraksta tā valoda, kādā parasti runā ģimenē.”⁴² Ņemot vērā tobrīd varas akceptu tikai divu – latviešu un krievu - valodu publiskam lietojumam

³⁹ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II: Neatkarīgā valsts. 1918.–1940.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. 290.lpp.

⁴⁰ *1970. gada tautas skaitīšana Latvijas PSR.* Rīga: Liesma, 1969. 22. lpp.

⁴¹ Baranovskis, N., Mežgailis, B. *Tautas skaitīšana...* 52.lpp.

⁴² Turpat, 54.lpp.

(pirmsskolas izglītības iestādes un skolas pieejamas latviešu un krievu valodā u.tml.) Latvijas PSR teritorijā, tādā kārtā arī statistikas datus vairojās krievvalodīgo skaits.

Nākamā tautas skaitīšana rīkota 2000. g., gandrīz desmit gadus pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas. Personas lapā lūgts uzrādīt arī tautību, dzimto valodu, citu valodu (izvēles – latviešu, krievu, baltkrievu, angļu, vācu, franču, citu (kādu?)). Respondenta nodarbošanās izzināma caur sniegtajiem datiem par darba vietu un ieņemamo amatu tajā.⁴³

Izvērtējot tautas skaitīšanas programmās iezīmētās iespējamās šaubu situācijas un piedāvātos risinājumus, statistikas datus un lauka pētījumos gūtās atziņas par Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret etnisko piederību un dzimto valodu, nākas secināt, ka Latvijas teritorijā dzīvojošo tautību skaitliskā sastāva rādītāji tautskaitēs bieži vien neatspoguļo patieso ainu, ko veicina: 1) iedzīvotāju lokālās, konfesionālās vai nacionālās identitātes dominante pār etnisko; 2) valsts etnopolitika.

Tautskaišu dati ne vien atspoguļo pētījumam noderīgo vispārējo informāciju par Latvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu un etnisko grupu nodarbinātības jomas, bet uzrāda arī konkrētā laika posma valsts varas etnopolitikas tendences un kādas etniskās grupas etniskās pašapziņas svārstības, kas ir būtiskas šim pētījumam.

2. Likumdošanas akti

Atšķirībā no nacionālās identitātes, kas lielākoties atkarīga no valsts, kuras pilsonis/-e ir konkrētā persona, etniskā identitāte vairāk vai mazāk, bet tomēr ir izvēles lieta. Katrs indivīds pēc brīvas izvēles sevi var uzskatīt par jebkuras tautības pārstāvi. Tomēr jāatzīst, ka dažkārt šī izvēle nemaz tik brīva nav. Viena no cilvēka psiholoģijas noteiktām nepieciešamībām ir asociēt sevi ar grupu, būt kādas grupas pārstāvim. Ja grupai, mūsu gadījumā – etniskajai grupai, ir pozitīvs apkārtējo vērtējums un pozitīvs pašvērtējums, tai piederīgie jūtas labi. Pretējā gadījumā sabiedrībā vērojams starpetniskais saspīlējums. Kā viens no sastopamajiem risinājumiem šai situācijai ir etniskās piederības oficiāla maiņa.

Valsts etnisko politiku, kas izpaužas tās attieksmē pret valsts teritorijā dzīvojošām tautām, valsts iestādēs lietoto valodu u.c., nosaka virkne likumdošanas aktu, likumu, to papildinājumu, rīkojumu u.tml. Valsts likumdošanas akti, kas tieši vērsti uz tajā dzīvojošo etnisko grupu statusa un iespēju definēšanu, lielā mērā

⁴³ Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti...

ietekmē pozitīvas vai negatīvas etnicitātes veidošanos un šī procesa sekas, un līdz ar to arī šī pētījuma objektu – etnisko stereotipu izveidi. Lai arī paši likumi zināmā mērā ir „bezkaislīgi”, tie rada sabiedrības pārstāvju emocijas to apspriešanas gaitā, kas atspoguļojas, piemēram, Saeimas stenogrammās⁴⁴, un arī pēc to pieņemšanas, ko uzskatāmi rāda mediju vide (ar atrunu, ka tā nav pakļauta cenzūrai).

Pētījumā izmantoti likumdošanas akti⁴⁵, kas skar tādas sabiedrībā visai jūtīgas etnopolitikas jomas kā pilsonība, mazākumtautību tiesības, valsts valoda, izglītība u.c. Šie likumi veidojuši/veido pamatprincipus titultautas un mazākumtautību sadarbībai, tie definē iekļaušanas / izstumšanas mehānismus (piederības kritērijus), vērtības un to apgūšanas veidus. Latvijas valstiskās neatkarības posmos tie rāda titultautas brieduma līmeni, gatavību uzņemties atbildību par saprātīgas etnopolitikas realizēšanu, un reizē arī apliecina latviešu vēsturiskās pieredzes ietekmi uz šodien. Atsevišķos gadījumos likumdošanas akti apliecina etnisko stereotipu klātesamību arī politisko lēmumu pieņemšanā, bet to raisītās emocijas ir laba augsne to atsaukšanai atmiņā vai jaunradei.

Etnopolitikas kontekstā būtiska loma ir valsts augstāko amatpersonu saskarsmei ar sabiedrību: viņu uzrunu valsts iedzīvotājiem (tautai vai pilsoņu kopumam), konteksts, kā tajās minēts (ja minēts) kādu Latvijas mazākumtautību apzīmējošs etnonīms u.tml. Šajā diskursā vērtētas LR valdības vadītāju un prezidentu runas valstij nozīmīgās gadadienās, kas atspoguļotas gan tās apkopojošos krājumos⁴⁶, gan presē.

Intervējot respondentus, uzklautot viņu dzīvesstāstus un atziņas par kādu sociālās dzīves parādību vai vēstures notikumu, nereti nācās dzirdēt kādu tautas dziesmu vai sakāmvārdu, citātu no lasītām grāmatām (sākot ar Bībeli un beidzot ar R. Blaumaņa „Skroderdienām Silmačos”), atsauci uz skolā apgūto vai presē publicēto,

⁴⁴ *LR I Saeimas stenogrammas*. Rīga: LR Saeima, 1923-1925.; *LR II Saeimas stenogrammas*. Rīga: LR Saeima, 1925.-1928.; *LR III Saeimas stenogrammas*. Rīga: LR Saeima, 1928.-1931.; *LR IV Saeimas stenogrammas*. Rīga: LR Saeima, 1931.-1934.; *LPSR Augstākās Padomes (1989-1990) sēžu stenogrammas*. Pieejams: http://www.saeima.lv/arhivs/ap/likumdosana_steno_ap.html ; *LR Augstākās Padomes sēžu stenogrammas*. Pieejams: http://www.saeima.lv/arhivs/ap/likumdosana_steno_ap_lat.html ; *LR Saeimas stenogrammas*: 5. [1993-1995], 6. [1995.-1998.]; 7. [1998.-2002.]; 8. [2002.-2006.]; 9. [2006.-2010]. Pieejams: <http://www.saeima.lv/par-saeimu/arhivs> [skatīti 2011.g. 2.jūl.]

⁴⁵ Publicēti likumu krājumos (piem., Карьяхярм, Т. (сост) *Имперская политика России в Прибалтике в начале века. Сб. Док. и матер.* Тарту, Eesti Ајаооаrhiiv 2000. С. 403; Семенов, Ю. И. (сост.) *Национальная политика в Императорской России. Цивилизованные окраины*. Москва: Старый сад, 1997. 417 с.) un valsts oficiālajos izdevumos (*Valdības Vēstnesis*: Latvijas valdības oficiālais laikraksts. Rīga, 1919.-1940.; *Latvijas Vēstnesis*: Latvijas Republikas oficiālais laikraksts. - Rīga: Valsts uzņēmums "Latvijas Vēstnesis", 1993. – mūsdienas)

⁴⁶ Piemēram, *Ceturtais gads*. 1937. 15.V. - 1938.15V. Rīga: Leta, 1938. 421 lpp., *Otrais gads*. 1935. 15. V – 1936. 15. V. Rīga: Leta, 1936. 99. – 285 lpp. u.tml.

kas vērtējams ne tikai kā respondenta daiļrunības apliecinājums, bet kā viņa pieredzi veidojošas jomas. Tāpēc promocijas darba kontekstā tās ir aktuālas un uzmanības vērtas kā etniskos stereotipus veidojoši un nostiprinoši avoti.

3. Publicētie tautas mutvārdu daiļrades materiāli.

19. gs. otrajā pusē nacionālā romantisma kustības ietvaros balstīta starptautiska prakse, un tā skāra arī latviešus, bija tautas mutvārdu daiļrades izmantošana tautai kopīgu ētisku un estētisku vērtību definēšanai un kopīgu stāstu par pagātņi veidošanai. Tas ļauj apgalvot, ka noteiktu daļu latviešu etnisko priekšstatu par savu tautu un Latvijā dzīvojošām etniskajām grupām, kas zināmā mērā jau ir mitoloģizējušies, atspoguļo tautas mutvārdu daiļrade – tautas dziesmas, sakāmvārdi, parunas un anekdotes. Nu jau vairāk kā pusotra gadsimta laikā ekspedīcijās savākta, saglabāta un sistematizēta daudzos tematiskos un apkopojošos krājumos folklorā nonākusi atpakaļ pie tautas. Folkloras bagātības apkopojošām drukātajām grāmatām mūsdienās pievienojušās interneta vietnes⁴⁷, kur meklētāji ātri atrod tautas dziesmas, sakāmvārdus un parunas, kurās minēts pieprasītais vārds, tajā skaitā – jebkurš etnonīms. Un to nav maz. K. Barona “Latvju dainās”⁴⁸ vien apzināts 21 tautības nosaukums jeb etnonīms. Kā biežāk sastopamie minami: vācieši (1000 tautas dziesmu variantos), krievi (496 tautas dziesmu variantos), leiši (426 tautas dziesmu variantos), čigāni (340 tautas dziesmu variantos), prūši (206 tautas dziesmu variantos), poļi (173 tautas dziesmu variantos), žīdi (110 tautas dziesmu variantos), igauņi (65 tautas dziesmu variantos), zviedri (27 tautas dziesmu variantos)⁴⁹.

Tautas dziesmās iezīmējušies daži latviešu un citu tautu ekonomiskās un citu jomu sadarbības un saskares veidi, sociālā distance (precību dziesmas, tautas dziesmas, kurās atspoguļotas dažādas sociālās grupas), kas dzejas formā raksturo tautu savstarpējās sadarbības pieredzi, uz kuras tad savukārt veidojās vai tiek veidoti etniskie stereotipi.

Īstenība rada folkloru, un folklorā to ataino. Anekdotēs, izmantojot komikas un humora elementus, tiek izteikta kritiska attieksme pret sava laika reālās dzīves parādībām, izsaucot klausītājā smieklus. Cilvēki smejas par pasauli, kurā paši dzīvo,

⁴⁷ <http://www.dainuskapis.lv> ; http://www.liis.lv/folkloru/gimen/tdz/ved/prec_dz.htm ; <http://valoda.aiilab.lv/folkloru/> ; <http://www.lfk.lv/sakamvardi/index.html> ;

⁴⁸ Barons, K., Vissendorfs, H. (sast.) *Latvju Dainas*. I–VI sēj. Pēterburga: Ķeizarišķās Zinību Akadēmijas spiestuvē, 1894.–1915.

⁴⁹ Rozenbergs, J. Poļi latviešu klasiskajās tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls* (turpmāk – LVIŽ). 2000, Nr.4, 42.lpp.

par lietām un norisēm, kas pazīstamas. Tas nosaka anekdošu pārveidošanos un arī aizmiršanu laika gaitā. Anekdotēs fiksē konkrēta laika (to var izsecināt no tajās atainotā sociālā fona, kura priekšplānā norit dialogs) etniskos priekšstatus: mainoties sociālajam fonam, mainās anekdote. Promocijas darbam izmantoti gan starpkaru periodā, gan laikā pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas tapušie anekdošu krājumi⁵⁰. Tāpat ņemtas vērā anekdotēs, kas iekļautas pētījuma laikā vērtētajos laikrakstos un uzklusītajos respondentu stāstījumos ietvertās. Vērtējot stereotipus šādā griezumā vērtīgs avots, kas ietver ne vien anekdošu, bet arī karikatūru formā izteiktus latviešu priekšstatus par citām etniskām grupām, ir humora un satīras žurnāli („Svari”, „Dadzis” u.tml.), kas tiks izmantoti autores turpmākajos pētījumos.

Parunām ir konservatīvs raksturs. Parunas, kas pauž etnisko stereotipu, var palikt, saglabāties mutvārdu tradīcijā vēl ilgi pēc tam, kad stereotips zaudējis savu īsteno jēgu⁵¹.

Folkloras izmantošana vēsturnieku, arī etnologu pētījumos ir ierobežota tās droša datējuma, precīzāk, datējuma trūkuma dēļ. Mutvārdu daiļrades izmantošanu šajā pētījumā attaisno fakts, ka tās masveidā vāktas un daļēji publicētas jau 19. gs. otrā pusē/ 20. gs. sākumā, kas ietilpst šī pētījuma laika rāmjos. Bez tam, neraugoties uz to, ka folkloras vienību (anekdotēs, tautas dziesmas u.tt.) pierakstīšanas ģeogrāfiskās vietas nosaukums ir zināms, nav iespējams izvērtēt, cik plašs iedzīvotāju loks konkrēto tautas dziesmu uzskatīja par savas pieredzes daļu. Kā vēl vienu šī avota trūkumu var minēt to, ka dažu etnisko grupu nosaukumi netiek lietoti precīzi, piemēram, etnonīmi “poļi” un “leiši” tiek lietoti ne vien šo etnisko grupu nozīmē, bet tiek attiecināti arī uz latgaliešiem (īpaši tas raksturīgs tautas dziesmām, anekdotēm, kas nāk no Latgalei tuvākajiem Vidzemes rajoniem), bet čigāni – gan etniskās grupas, gan masku gājiena dalībnieku nozīmē.

Neraugoties uz minētajām nepilnībām, tautas mutvārdu daiļrade ir nozīmīgs avots vismaz 19. gs. otrās puses latviešu etnisko priekšstatu (galvenokārt par savu etnisko grupu) un etniskās distances izzināšanā.

4. Prese

⁵⁰ Birkerts, P. (sast., red.) *Latviešu tautas anekdotēs*. III sēj. Rīga: Literātūra, 1929. 666 lpp.; Kokare, E. (sak.) *Ar smaidu cauri gadsimtiem*. Rīga: Zinātne, 2001. 453 lpp.; Kokare, E. (sak.) *Ar smaidu cauri gadsimtiem*. Rīga: Zinātne, 2001. 453 lpp.

⁵¹ Järv, R. The only Good Stranger is a Dead Stranger? Stereotypes. In: Ergo–Hart V., Saarlo L. (ed.) *Identity of Peripheries: Minorities, Borderlands and Outskirts*. Tartu, 1997. P.34.

Līdz pat 20. gs. 20. gadiem Latvijas teritorijā drukātais medijs – prese - līdzās baznīcām, krogiem, biedrībām u.tml. publiskām institūcijām, kurās noris ziņu apmaiņa, bija plašākais informācijas avots, kas lielā mērā iespaidoja cilvēku prātus, virzot viņu domas noteiktā virzienā, papildot faktus ar noteiktas ievirzes emocionālu saturu.

Tikai 1925. gadā Latvijā ienāca jauns medijs – radio (Radiofons), 1954. g. – televīzija, 1992. g. – internets. Kā pamatavotu pētījumam izvēloties publikācijas presē, objektīvu apstākļu dēļ radio un TV piedāvātās ziņas, kā arī internetā pieejamā informācija promocijas darbā skarta minimāli. Lai gan 21. gs. otrajā desmitgadē arvien pieaugot interneta lietotāju skaitam un, līdz ar to, arī tā piedāvājuma lomai cilvēka ikdienā, tas ir milzīgs resurss stereotipu izzināšanai un ir atsevišķa pētījuma vērts. Stereotipu, kā arī citu starpetnisko attiecību jomu pētniecības kontekstā nozīmīga ir interneta vietnēs piedāvātā komentāru sadaļa, kas rāda lasītāju reakciju uz ievietoto ziņu. Laikrakstos šo nišu aizpildīja/aizpilda rubrika „Mums raksta”, „Lasītāju domas” u.tml. Laikrakstu, to drukāto versiju pieprasījums, laikam ejot, aizvien mazinās. Mūsdienu „ātrajā laikā” tie ir salīdzinoši gausi informācijas nesēji.

Ņemot vērā drukāto mediju esamību visu promocijas darba hronoloģisko laika rāmju ietvaros un to kā etniskās pašapziņas dzimšanas (un līdz ar to arī autostereotipu) būtiska priekšnosacījuma⁵² nozīmi, mediju grupā laikraksti izvēlēti kā noteicošais avots.

Prese sniedz ieskatu notikušo procesu norisē un atspoguļo (līdz ar to arī zināmā mērā uzspiež lasītājam) tās izdevēju, publicistu un žurnālistu attieksmi pret aprakstītajiem notikumiem un tajos iesaistītajām personām, kurām nereti tiek minēta arī to etniskā piederība. Ņemot vērā cilvēku samērā nekritisko attieksmi pret drukāto vārdu (īpaši 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. pirmajā pusē), prese, iemantojot droša informatora statusu⁵³, veidoja latviešu sabiedrības viedokli⁵⁴. Tas notika divējādā veidā: 1) veidojot lasītāja zināšanas par jomām, ko viņš pats nepārzināja un nespēja objektīvi izvērtēt; un 2) ja laikrakstā paustais viedoklis saskanēja ar lasītāja personīgo pieredzi, tad tas vēl vairāk nostiprināja pēdējā stereotipus. Vēl tagad veicot lauku

⁵² Zelče, V. *Latviešu avīžniecība: Laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā. 1822 – 1865*. Rīga: Zinātne, 2009. 23., 24. lpp.

⁵³ Turpat, 177.lpp.

⁵⁴ Turpat, 318., 389., lpp.; Apals. G. Pēterburgas Avīzes. Latviešu pirmā saskare ar Eiropas politiskajām idejām. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. 73., 93., 100., 170. lpp.

pētījumus un jautājot vecāka gada gājuma respondentēm par ticamību avīzēs rakstītajam, nākas dzirdēt atbildi: “Rakstīts vārds, ticams vārds!”⁵⁵

19. gs. otrās puses – 20. gs. sākuma izdevumos, piemēram “Pēterburgas Avīzes”⁵⁶, “Mājas Viesis”⁵⁷, „Baltijas Vēstnesis”⁵⁸, “Gaisma”⁵⁹, “Drywa”⁶⁰ izdevumos vērojams latviešu kā tautas pašapzināšanās process, kas atspoguļojās: 1) stāstos par kopīgo tautas pagātņi un kultūru, tās mantojumu; 2) konfrontācijā ar cittautiešu (vāciešu, poļu un krievu) priekšstatiem un izteikumiem par latviešiem.

Būtībā šī shēma nemainīgi darbojas arī mūsdienās, apstākļos, kad Latvijas realitāte ir divas informācijas telpas (latviešu un krievu valodā), kas regulāri „piespēlē” viena otrai vielu publikācijām.

Ir sarežģīti minēt konkrētas publikācijas, konkrētas slejas preses izdevumos, kurās varētu būt atrodami etniskie stereotipi. Tie bieži vien izriet tikai no konteksta. Heterostereotipi pārsvarā konstatējami: 1) iekšzemes ziņās, tajā skaitā arī kriminālziņās (piemēram, ebreju ekonomiskās aktivitātes 19. gs. b. - 20. gs. pirmā pusē), čigānu darbības sekas, u.tml.). Mūsdienās cilvēka etniskās piederības minēšana līdzās viņam inkriminētam vai pierādītam nodarījumam tiek uzskatīta par cilvēktiesību pārkāpumu; 2) atsevišķos problēmrakstos: kādas etniskās vai etnolingvistiskās grupas vēsturei un gaitām Latvijā vēlti raksti; vai raksti, kas tapuši kā reakcija uz konfliktu starp Latviju un kādu valsti, piemēram, robežlīguma noslēgšanas laikā (1920. g. Latvija – Igaunija) u.c.; 3) izklaides sadaļā (feļetoni, stāsti, anekdotes).

Stereotipu izzināšanā izmantojamas ne vien lieltirāžas valsts mēroga avīzes⁶¹, bet arī reģionālā prese⁶², jo finansiālu un psiholoģisku apsvērumu dēļ cilvēki nereti

⁵⁵ 2002. gada ekspedīcijas materiāli

⁵⁶ *Pēterburgas Avīzes*: sabiedriski politisks nedēļas laikraksts. Pēterburga: 1862. - 1865.

⁵⁷ *Mājas Viesis*: politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts. Rīga, 1856. - 1910.

⁵⁸ *Baltijas Vēstnesis*: politisks, sabiedriska un literārisks laikraksts. Rīga: B. Dīriķis, 1868. - 1919.

⁵⁹ *Gaisma*: pirmo latgaļišu avīze. Pēterburga: F. Kempis, 1905. - 1907.

⁶⁰ *Drywa*: sabiedriski politisks un reliģisks laikraksts. Pēterburga: K. Skrinda, 1908.-1917.

⁶¹ *Jaunākās Ziņas*: Sabiedriski politisks laikraksts. Rīga: E. Elka, 1911.-1940.; *Brīvā Zeme*: Latviešu Zemnieku Savienības laikraksts. Rīga: Latviešu Zemnieku Savienība, 1919.-1940.; *Latvijas Kareivis*: dienas laikraksts. Rīga: Armijas štāba operatīvā daļa, 1920.-1940.; *Padomju Jaunatne*: Latvijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības Centrālās komitejas orgāns. Rīga, 1944.- 1989.; *Diena*. Rīga: Diena, 1990. - turpina iznākt; *Latvijas Avīze*. Rīga: Lauku Avīze, 2003. – turpina iznākt u.c.

⁶² *Jaunā Straume*: sabiedriski literārisks laikraksts. Rīga: Jaunā Straume, 1921.- 1934.; *Latgolas Vārds*: Latgaliņu nedēļas laikraksts. Rīga; Rēzekne: Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība, 1919-1940.; *Jēkabpils Vēstnesis*: bezpartejisks nedēļas laikraksts. Jēkabpils: Jēkabpils Vēstnesis, 1923.-1944.; *Kurzemes Vārds*: Neatkarīgs politisks sabiedriska un literārisks dienas laikraksts. Liepāja: Либавский вестник, 1918.-1944.; *Daugavpils Vēstnesis*. Daugavpils: Daugavpils pilsētas pārvalde, 1941.-1944.; *Avangards*: Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas un Latvijas PSR

dod priekšroku tieši pēdējiem. Līdzās dienas laikrakstiem kā iecienīti, lasīti un, līdz ar to, ietekmi uz cilvēku pasaules uzskatu atstājot ir arī noteiktai kultūras nozarei – literatūrai⁶³ vai sportam⁶⁴ veltītie izdevumi.

Vēl piebilstams, ka presē atspoguļoto etnisko stereotipu saturu neapšaubāmi ietekmē vēsturiskais periods, kurā laikraksti iznāk, tam raksturīgā ideoloģija, preses atkarība no cenzūras, politikorektums u.tml.

Tā kā pētījums veltīts latviešu etniskajiem priekšstatiem, izmantoti Latvijā izdotie preses izdevumi latviešu valodā, pēc iespējas izvēloties dažādu politisko pārliecību un idejiskos virzienus pārstāvošus izdevumus. Kā metodes darbam ar periodiku izvēlētas: 1) kontentanalīze 19. gs. otrajā pusē iznākošajiem preses izdevumiem, saistībā ar latviešu autostereotipa veidošanos; 2) sinhronā salīdzinošā metode, kas izmantota iespējamās starptautisko attiecību konfliktsituācijas atspoguļojumam (robežlīgumi, ekonomiskā krīze, kāda etnopolitiku skaroša likuma apspriešana/pieņemšana, kādai sabiedrības daļai nozīmīgu datumu tuvošanās vēsturiskās atmiņas kontekstā).

Stereotipu izzināšanā nav tik būtiska laikrakstā publicētās ziņas atbilstība patiesībai, cik tās radītais iespaids, ko savukārt var nojaust no lasītāju vēstulēm vai atsevišķos gadījumos, korelējot tos ar respondentu atsaucēm uz presi. Neapšaubāmi, tas iespējams vien attiecībā uz starpkaru periodu un vēlākiem promocijas darbā aplūkojamiem laika posmiem.

5. Skolas mācību grāmatas:

Kā atzinis sociologs E. Dirkeims, indivīda iekļaušanās process jebkurā sabiedrībā nav atstāts pašplūsmā: visās sabiedrībās ierādīta vieta tai nozīmīgu zināšanu mērķtiecīgai apmācībai, tiek organizēta zināšanu pastāvīga tālāknodošana. Skolā notiek metodiska bērnu socializācija – iepazīstināšana ar savas sabiedrības sociālām normām un kultūru⁶⁵. Mācību grāmatas ir viens no pirmajiem bērnu ceļvežiem sabiedrībā, kurai viņi piederīgi. Tās ne vien sniedz informāciju par

---

Ministru padomes Daugavpils teritoriālais kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes laikraksts. Daugavpils, 1962.-1992., u.c.

⁶³ *Literatūra un māksla*: Latvijas Padomju rakstnieku, komponistu, mākslinieku, arhitektu un kinematogrāfijas darbinieku savienības laikraksts. Rīga, 1945.-1994.; *Karogs*: literatūras mēnešraksts. Rīga: Rakstnieku savienība, 1940. – turpina iznākt; *Forums*: nedēļas kultūras laikraksts. Rīga: Preses nams, 2002. - 2004., u.c.

⁶⁴ *Sporta Pasaule*: vienīgais laikraksts sporta dzīvei. Rīga: A. Segleniece, 1931. - 1940.

⁶⁵ Дюркгейм, Э. *Социология. Ее предмет, метод, предназначение*. Москва: Канон, 1995. стр. 254.

attiecīgo priekšmetu, bet arī konstruē skolēnu priekšstatus par sabiedrību, valsti, pasauli. Ar mācību grāmatu palīdzību bērni jau agrīnā vecumā tiek iepazīstināti ar attiecīgās sabiedrības akceptētajām vērtīborientācijām.

Skolas mācību grāmatas, īpaši tās, kuru teksti ir paredzēti obligātai lasīšanai, pilda būtisku lomu valsts varas ideoloģijas propagandēšanā. Pētniece Dž. Mamedova atzīmē: “Hrestomātijas un grāmatas, kas paredzētas lasīšanai, pilda nozīmīgu funkciju: tās iepazīstina bērnu ar ideoloģisko kalendāru, ar varoņu panteoniem, sniedz priekšstatu par tās valsts vēsturi, ģeogrāfiju, kurā viņš dzīvo, iezīmē tās pasaules robežas, kuras viņam jāuztver kā savas.”⁶⁶ Stereotipu apzināta vai nejauša iekļaušana mācību grāmatu tekstos un to saturs ir atkarīgs no konkrētās valsts varas ideoloģijas.

Etniskie stereotipi sastopami tā dēvētajās lasāmajās mācību grāmatās:

* **Ģeogrāfijas stundām**, kurās skolēni gūst priekšstatus par savu zemi un citām valstīm, par savu un citām tautām, par atšķirībām dzīvesveidā, kultūras tradīcijās u.tml. Jau 19. gs. vidū ģeogrāfijas jomu saturoši stāsti atrodami vācu mācītāju sastādītajās enciklopēdiska satura lasāmajās mācību grāmatās pagasta skolu audzēkņiem, bet ģeogrāfija kā atsevišķs priekšmets iekļauts mācību programmās draudzes skolām.⁶⁷ Latviešu pedagoģiskās domas pamatlicējs A. Kronvalds vieglākai vielas uztverei ieteica ģeogrāfijas, dabas vai dzimtenes mācību saturā izmantot folkloras materiālus, bet lasāmajās grāmatās ietvert stāstus par tēvzemes dabu, vēsturi u.tml.⁶⁸ Šo ieteikumu latviešu skolēniem paredzēto mācību grāmatu ģeogrāfijā sastādītāji pielietoja starpkaru periodā⁶⁹, arī mūsdienās⁷⁰.

* **Literatūras stundām**: literatūras mācību grāmatas ar folkloras, latviešu autoru darbu fragmentu un tajās ietverto komentāru palīdzību iepazīstina skolēnus ar latviešu tikumiem, ētiskajām un estētiskajām vērtībām, uzvedības modeļiem un attieksmi pret citām etniskajām grupām un sniedz citu etnisko grupu raksturojumu. 19. gs. otrajā pusē lielākajai daļai latviešu zemnieku pieejamajās pagasta un draudzes

⁶⁶ Мамедова, Дж. Персонажи власти в литературе для детей советского времени. В кн. Ушаков А. (ред.) *Культура и власть в условиях коммуникационной революции XX века*. Москва: АИРО–XX, 2002. С.131.

⁶⁷ Staris, A. (red.) *Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam*. Rīga: Zinātne, 1987. 97., 133. lpp. Pirmo ģeogrāfijas grāmatu latviešu valodā sastādījis Kr. Barons 1859. gadā. Skat.: Barons, Kr. *Mūsu tēvzemes aprakstīšana un daži pielikumi, īsumā saņemti.??????, 1859. ?? lpp.*

⁶⁸ Kronvalds, A. *Kopotī raksti*. 2. sēj. Rīga:...,1936. 152. lpp.

⁶⁹ Zeiferts, T. *Mūsu dzimtene: Ainas iz Latvijas dabas un vēstures*. Cēsis: Skola, 1919. 320 lpp.; Opmanis, K., Dreimanis, P. *Dzimtenes mācība (vēsture un ģeogrāfija). Pamatskolas 3. klases kurss*. Rīga: Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvs, 1932. 168 lpp.; Jansons, F. *Latvijas vēsture un ģeogrāfija*. Rīga: Kr. Barona tautas augstskola, 1938. 39 lpp.

⁷⁰ Piem., *Latvijas ģeogrāfijas hrestomācija. Iedzīvotāji*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 248 lpp.

skolās piedāvātā iespēja iepazīties ar literātu daiļradi bija lasīšanas prasmi vai valodas apgūstamajās nodarbībās⁷¹. Lenām un pakāpeniski bērniem lasīšanai piedāvātajiem reliģiska satura tekstiem pievienojās laicīga satura teksti: avīžraksti, folklorā un daiļliteratūra⁷². 19. gs. otrai pusei raksturīga tendence – pakāpeniski zūd vācu mācītāju monopols pār mācību līdzekļu sagatavošanu, viņus sāk nomainīt latviešu autori⁷³. Līdz ar to pakāpeniski mainās tajās ietvertais skatījums uz latviešiem, kas centās lauzt iepriekš uzturētos stereotipus. Kā pirmās latviešu autoru izdotās mācību grāmatas bērniem lasītprasmes veicināšanai minamas E. Dinsberga „Bērnu draugs un vadons no ābecejas līdz skolas maizei jeb pirmā lasāmā grāmata mājās un skolās” (1878) un A. Spāga „Bērnu prieks” (1884), P. Rudzīša „Lasīšanas grāmata” (1881).

Zināmu „līdzatbildību” etnisko stereotipu uzturēšanā vai pat radīšanā jāuzņemas arī rakstniekiem, kuru radītie cittautiešu tēli, vēlāk pārtopot iestudējumu vai kino filmu varoņos, tik ļoti iedzīvojušies, ka sāk aizstāt prototipus. Kā piemēru var minēt respondentu atbildi: “[Ebrejs – I.B.] izskatījās tāds kā “Skroderdienu” Ābrams! [domāta R. Blaumaņa luga “Skroderdienas Silmačos” I.B.]” [s1927Liepāja]⁷⁴ u.tml. Latviešu autoru darbos atspoguļotais latvieša tēls nereti pilda tādu kā parauga, etalona funkciju. “[E.] Virzas “Straumēni” – tā jau ir latvieša Bībele!” [v1934Cēsis]⁷⁵. Ņemot vērā apstākli, ka Latvijas teritorijas skolās mācījusies iedzīvotāju lielākā daļa un iepazinusies ar literatūras stundās analizētajiem daiļliteratūras darbiem, pētījumam izmantoti to autoru darbi, kas ir iekļauti promocijas darbā aplūkojamā laika posma skolēnu mācību programmās⁷⁶. Neiztrūkstoši, kopš 1920. gadiem līdzās latviešu tautas dziesmām, skolēnu mācību programmās ir atrodami tādu autoru kā J. Akurāters, Apsīšu Jēkabs, Aspazija, E. Birznieks - Upītis, R. Blaumanis, A. Brigadere, J. Jaunsudrabiņš, M. un R. Kaudzītes, V. Plūdonis, J. Poruks, Rainis, Sudraba Edžus, A. Upītis darbi. Minēto autoru lielākās daļas aprakstītais sava laika realitātei atbilstošais zemnieku dzīves veids, „bālo zēnu” aizvainojums uz likteni, ilgas pēc savas zemes, labākas dzīves un zinātkāre korelācijā ar citos priekšmetos

⁷¹ Tā piemēram L. Hērvāgena „Skolas maize jeb otrā daļa Šaca lasīšanas grāmatai” (1867) ietvēra latviešu folkloras materiālus, kā arī fragmentus no tādu latviešu autoru darbiem kā J. Zvaigznīte (stāsti par malēniešiem), J. Ruģēna („Kad pienāks latviešiem tie laiki”), J. Alunāna un A. Līventāla dzejoļi.

⁷² Skat.: Staris, A. (red.) *Tautas izglītība...*130., 131.lpp.

⁷³ Lāce, M. *Latviešu mācību grāmata (1585 – 1917)*. Rīga: Zinātne, 1968. 29. lpp.

⁷⁴ 2003. g. ekspedīcijas materiāli

⁷⁵ 2004. g. ekspedīcijas materiāli

⁷⁶ Piemēram: Latvijas pamatskolu programmas. Zeiferts, T. (red.) *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1920. II. Rīga: Izglītības Ministrija, 1921, 333. – 342.lpp.; *Latvijas tautskolu programmas*. Rīga: A. Gulbis, 1928. 160 lpp.

mācīto un, skolotāja attiecīgā interpretācijā pasniegts, iegulst bērnu vērtību ēkas pamatos⁷⁷.

Dažās starpkaru periodā iznākušajās latviešu literatūras mācību grāmatās sastopams pat latviešu psiholoģiskais portretējums⁷⁸.

Laikam ritot, pieaug publiski atzīto autoru un viņu radīto daiļliteratūras darbu skaits, kas nenovēršami noved pie skolas mācību grāmatu satura pārskatīšanas: iekļaujot jaunu autoru darbus, esošo skaits jāsamazina. Tāpat mācību programmās iekļauto autordarbu izvēli ietekmē valstī pastāvošā politiskās pārvaldes sistēma ar tai atsevišķos vēstures posmos piemītošo cenzūras praksi. Pēc K. Ulmaņa veiktā valsts apvērsuma (1934), īpaši atbalstāmi kļuva zemnieciskā dzīves veida slavinātājs E. Virza un daudzu vēsturisko romānu autors A. Grīns. Arī nacistiskā un padomju okupācijas vara ar cenzūras palīdzību neļāva iekļaut skolas mācību programmās darbus, kurās sastopami 1) negatīvi izteikumi par viņu pārstāvēto valsts iekārtu un režīma „vadošo” tautu – krieviem vai vāciešiem; 2) iepriekš pastāvošo valsts pārvaldes modeļu un sabiedrības iekārtas pozitīvi vērtējumi.

* **Vēstures stundām:** Tā kā vēstures pasniegšana skolās lielākā vai mazākā mērā vienmēr bijusi valdošās (valsts) ideoloģijas nesēja⁷⁹, vēstures mācību grāmatu saturs mainīts līdz ar katras jaunas valsts iekārtas nodibināšanos/ieviešanu. Vēsture, precīzāk - kolektīvie stāsti par pagātņi, ir ļoti būtiska sastāvdaļa kolektīvā “mēs” konstruēšanā⁸⁰. Vēstures mācību grāmatās dažādu ideoloģiju ietvaros tiek atspoguļotas latviešu likteņgaitas, latviešu tautas raksturojums, uzvedības modeļi, ciešanas un pāridarītāji. Atkarībā no valsts iekārtas, politiski dominējošās tautas etniskās un ideoloģiskās piederības, agrākiem antivaroņiem kļūstot par varoņiem un otrādi, mainās gan vēstures faktu interpretācijas, gan to vērtējums. Atzīmējams, ka,

⁷⁷ Dziļleja, K. *Darbs un dzīve. IV: Latvju daiļliteratūras hrestomātija pamatskolas ceturtaī klasei*. 3. papild. izd. Rīga: Kultūras Balss, 1922. 189 lpp.; Dravnieks, A. *Latviešu rakstniecība*. Pamatkurss. Rīga: Latvju grāmata, 1942. 123 lpp.; *Latviešu literatūras vēsture. I daļa. Mācību grāmata vidusskolai*. Rīga: LVI, 1951. 312 lpp.; *Literatūra 9. klasei: Eksperimentāā mācību grāmata*. Rīga: Zvaigzne, 1996. 224 lpp., u.c.

⁷⁸ Piemēram: Dziļleja, K. *Latviešu literatūras vēsture sakarā ar galvenajām parādībām cittautu literatūrā. I daļa: Vidusskolu kursa I un II klasei*. Rīga: A.Gulbis, 1931. 16. – 17. lpp.

⁷⁹ Dūra, D. *Vēstures mācību grāmatas Latvijā 1918 – 1928*. Grām.: Zīle, Ļ. (sast.) *Latvija divos laika posmos: 1918 – 1928 un 1991 – 2001*. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2001. 230. lpp.

⁸⁰ Auseklis savulaik rakstīja: „Vēsturē skolēns mācās pazīt tautas un visu cilvēcību. Viss, kas daiļš un augsts, lai to aizgrābj un pacilā, un niecīgs un smādējams, lai tam riebj. Caur vēsturi, it īpaši tēvijas – vēsturi, lai tam mostas un pieaug tautības atskāršanas gars, tā tēvijas mīlestība jau pie mātes krūts „ar asinīm iezīsta”, un tā „pie tēvijas, dārgās jāturas klāt ar visu sirdi.”” Skat.: Kā skolēni audzināmi krietnā garā. Grām.: *Paidagoģiskā gadagrāmata*. Pēterburga, 1876. 19. lpp

neraugoties uz valsts iekārtu, saglabājas latviešu stāsta par pagātni struktūra: labie laiki, sliktie laiki, izglābšana/ās.

Kā avots etnisko stereotipu izveides izpētei izmantotas dažādos Latvijas 20. gs. vēstures periodos izdotās Latvijas vēstures grāmatas.

1) grāmatas, kas izdotas līdz 1918. gadam⁸¹. Pirmās latviešu autoru sastādītās vēstures mācību grāmatas bija vācu autoru šāda veida darbu tulkojumi ar tajā ietvertu pasaules uzskatu, pieņēmumiem un maldiem. Te minams arī 1860. gados iznākušais un vēlāk sešas reizes pārizdots J. Ģibeika darbs⁸². Laikā no 1887. līdz 1905. gadam neiznāca neviena grāmata, kas paredzēta vēstures apguvei skolās⁸³. Šajā laikā iznākušajās mācību grāmatās labvēlīgā gaismā atspoguļota Krievijas impērijas un caru loma latviešu zemju vēsturē, neitrālā vai negatīvā (J. Bankins) tonī runāts par vietējo vāciešu darbībām.

2) Starpkaru periodā izdotās vēstures mācību grāmatas: a) izdotas pirms⁸⁴ un b) pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma⁸⁵. 1935. gadā ieviestā jaunā izglītības programma radīja tajās zināmas saturiskas izmaiņas, kas bija vērstas uz latviešu lomas izcelšanu Latvijas vēsturē un cittautiešu lomas mazināšanu. Informāciju par poļiem skolēns varēja gūt, mācoties par “poļu laikiem” Latvijā, ziņas par krieviem – lasot par “krievu laikiem” u.tml. Jāatzīmē, ka līdz apvērsumam iznāca arī Latvijas vēstures mācību grāmatas mazākumtautībām (autori – P. Dreimanis, O. Svenne). Abas puda oficiālo skatījumu uz zemes pagātnes norisēm.

⁸¹ Bankins, J. *Iekšzemes stāsti jeb notikumi Baltijā. Priekš mūsu skolām sarakstīti*. Rīga: Brāļu Buš drukātava, 1878. 86 lpp.; Kaudzite, M. Stērstu Andrejs. *Sēta un skola jauna lasāma grāmata mājā un skolā*. 3. sēj. – 4. izd., Rīga, Šnakenburga gr. spiestuve, 1900. 160 lpp. [2. izd. iznāca 1882./1883.-sākt ar 2.izd., tad 4.izd.?]; Озол, Я. (сост.) *История России с краткой историей Прибалтийского края и Литовского княжества для начальных училищ в Прибалтийских губерний*. Венден, 1911, стр. 52.

⁸² Ģibeiks, J. *Pasaules stāstu grāmatiņa jeb tādu lietu izteikšana, kas pasaulē patiesi notikušas un katram vērā liekamas*. Latviešu skolām par labu sarakstītas no J. Ģibeika, Jelgavas cietuma skolmeistara. Jelgavā, 1860. Citēts pēc: Lācis, M. *Latviešu mācību grāmatas (1585 – 1917)*. Rīga: LVU Vēstures un filoloģijas fakultātes Latviešu literatūras katedra, 1968. 35. lpp.

⁸³ Lācis, M. *Latviešu mācību grāmatas...* 50. lpp.

⁸⁴ Birkerts, A. *Mazā Latvijas vēsture. Pamatskolas kurss*. 3. pārlebotais, papildinātais izdevums. Rīga: A. Gulbis, 1921. 200 lpp.; Dreimanis, P. *Latvijas vēsture: Pamatskolas kurss*. Rīga: Valtera un Rapas izd., 1925. 165 lpp. Pommers, A. *Latvijas vēsture. Vidusskolu kurss*. Rīga: Valters un Rapa, 1930. 356 lpp.; Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 2. pārstrādātais izdevums, pielikots jaunākai pamatskolu programmai. Rīga: A. Ozoliņa izd., 1925. 84 lpp.; Švābe, A. *Latvijas vēsture: Pamatskolas 5. klasei*. Rīga: Valters un Rapa, 1922. 154 lpp.

⁸⁵ Zālītis, Fr. *Latvijas vēsture pamatskolai*. Sestais pēc 1935. g. programmas pārstrādātais iespiedums. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izd., 1935. 252.–255.lpp.; Zālītis, Fr. *Latvijas vēsture vidusskolām*. Pēc 1935. gada programmas pārstrādātais iespiedums. – Rīga: Valtera un Rapas A/s apgāds, 1936. – 362.– 367.lpp.; Grīns, A. *Latvijas vēsture*. Rīga: p/s “Zemnieka domas” izd., 1936. 275.–283.lpp.; Dreimanis, P. *Latvijas vēsture pamatskolām*. Devītais pēc 1935. gada programmas pārstrādātais iespiedums. Rīga: grāmatu apgāds A. Gulbis, 1938. 286.–294.lpp.; Dreimanis, P. *Latvijas vēsture vidusskolām*. Rīga: A.Gulbja izd., 1935. 332.–333.lpp.; u.c.

3) Otrā pasaules kara un vācu nacistiskās okupācijas gados iznākušās vēstures mācību grāmatas⁸⁶ aizstāja līdz tam starpkaru periodā un padomju varas gadā iznākušos darbus un atbilda Trešā reiša ideoloģiskajām prasībām, tostarp etniskajā jomā – slavēt vāciešu veikumu, mazināt citu tautu lomu zemes vēsturē un uzturēt kopīgā ienaidnieka „briesmas no austrumiem” tēlu⁸⁷.

4) Līdz ar padomju okupāciju, vēstures rakstīšanu un mācīšanu⁸⁸ noteica jau cits totalitārais politiskais režīms. Pirmās mācību grāmatas vēsturē tika tulkotas no krievu valodas. Oficiālā vēstures interpretācija apgriezās kājām gaisā: ja Latvijas Republikā vēstures rakstīšana un mācīšana tika strukturēta saskaņā ar nacionālajiem principiem, ar mērķi latviešos nostiprināt nacionālās jūtas un etnisko pašapziņu, tad 1940./41. gadā un gados pēc Otrā pasaules kara vēsture un tās mācīšana skolās kļuva par marksistiski-ļeņiniskās ideoloģijas daļu, kuras mērķis bija padomju patriotisma radīšana. Padomju vēsturiskais diskurss, kura vēstures subjekts bija *darbaļaudis* un šķiru cīņa, gan uzturēja tautu draudzības ideju (selektīvu: „Visu zemju proletārieši, savienojieties!”, zemniecību ierindojošā pāraudzināmo kategorijā), īpaši akcentējot krievu tautas nesavtīgo palīdzību, un pēckara gados vērsās pret kopīgo ienaidnieku „melno bruņinieku” un vācu fašistisko iebrucēju⁸⁹.

5) Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas līdzās no jauna izstrādātajām⁹⁰, sākotnēji paralēli tika lietotas pārpublicētās, starpkaru periodā izdotās A. Birkerta, F. Zālīša sastādītās vēstures mācību grāmatas⁹¹, tāpat skolās izmantotas arī ārzemēs izdotās, Latvijā pārīzdotās A. Baloža, U. Ģērmaņa u.c. trimdas autoru vēstures

⁸⁶ *Latvijas vēsture 4. tautskolas klasei*. 3. izd. Rīga: Latvju grāmata, 1941. 118 lpp.; *Vispārīga vēsture pamatskolas 6. klasei*. Rīga: Latvju grāmara, 1941. 125 lpp.; *Latvijas vēsture 5. pamatskolas klasei*. Rīga: Latvju grāmata, 1942. 120 lpp.; *Latvijas vēsture 5. tautskolas klasei*. 3. izd. Rīga: Latvju grāmata, 1943. 118 lpp. u.c.

⁸⁷ Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā 1942.-1943. gadā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Okupētā Latvija, 1940 - 1990: Latvijas vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 224.lpp.

⁸⁸ Šestakovs, A. V. (sast.) *Īss PSRS vēstures kurss*. Mācību grāmata pamatskolas 3. un 4. klasei. Rīga: VAPP Ped. rakstu apgād., 1941. 237 lpp.; Šestakovs, A. V. (sast.) *Īss PSRS vēstures kurss*. Mācību grāmata pamatskolas 3. un 4. klasei. Rīga: VAPP Ped. rakstu apgād., 1944.175 lpp.; PSRS Vēsture. Mācību grāmata vidusskolas 8. klasei. Rīga: VAPP Ped. rakstu apgād., 1944., u.c.

⁸⁹ Aņisimova, V. *Latvijas PSR Vēstures mācīšana VII un VIII klasē*. Rīga: Zvaigzne, 1977. 109 lpp.; Aņisimova, V., Kanāle, V., Strods, H. *Latvijas PSR vēsture 7. un 8. klasei*. 5. izd. Rīga: Zvaigzne, 1987. 138 lpp.; Baumerts, I. *Latvijas PSR vēstures stāsti 4. klasei*. Rīga: Zvaigzne, 1984. 72 lpp.; u.c.

⁹⁰ Ķēniņš, I. *Latvijas vēsture: Mācību grāmata 8. un 9. klasei*. Rīga: Zvaigzne, 1990. 199 lpp.; Auns, M. u.c. *Latvijas vēsture skolas vecuma bērniem*. 2. pap. izd. Rīga: Zvaigzne, 1993. 456 lpp. u.c.

⁹¹ Birkerts, A. *Mazā Latvijas vēsture: Pamatskolas 3. un 4. klases kurss*. Rīga: Zvaigzne, 1990. 114 lpp. [pārīzdots darba 1925.gadā izdotais 4. pārīzdotais un papildinātais izdevums]; Zālītis, F. *Latvijas vēsture vidusskolām*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. 357 lpp. [pārīzdots minētās grāmatas 1937. gadā izdotais 8. izdevums]; u.c.

grāmatas⁹². Deviņdesmito gadu sākumā izdotajās mācību grāmatās dominējošo pāridarījumu latviešiem uzsvēršanas virzienu ar laiku nomainījis mazkaislīgāks skatījums uz Latvijas vēsturi, kurā atradās vieta arī Latvijā dzīvojošo citu etnisko grupu objektīvi pozitīvas lomas atspoguļošanai⁹³. Tomēr vēl nav sasniegts vēstures priekšmeta pasniegšanas ideāls, kas paredz izskaust deskriptīva rakstura, vienu viedokli paudošus tekstus, piedāvājot plurālistisku pagātnes interpretāciju, kas veicinātu kritiskas domāšanas un tolerances veidošanos skolēnos⁹⁴.

Jebkuras mācību vielas prezentēšanā atslēgas pozīcijas pieder skolotājam. Tieši no pedagoga autoritātes lielā mērā ir atkarīgs, kā skolēns uzņems un interpretēs mācību grāmatā esošo tekstu.

Vēl piebilstams, ka stereotipi tikpat labi var būt iestrādāti arī kādā matemātikas teksta uzdevumā u.c.

6. 19.gs. otrās puses / 20. gs. sākuma viedokļa līderu (elītes/karjeras grupas) atziņas:

Intervēto vecākās paaudzes respondentu stāstījumi par savu pieredzi attiecībā uz cittautiešiem veidošanās laika ziņā nesniedzās tālāk par 20. gs. starpkaru periodu. Iepriekšējā periodā (19. gs. b. – 20. gs. sāk.) sabiedrībā dominējošo attieksmju un attiecību modeļu ar citu tautību Latvijas teritorijas iedzīvotājiem noskaidrošanai izmantoti tā laika latviešu izglītotās sabiedrības viedokļu līderu – A. Birkerta⁹⁵, M. Kaudzītes⁹⁶, A. Kronvalda⁹⁷, Raiņa⁹⁸, K. Skalbes⁹⁹, M. Skujenieka¹⁰⁰, Kr.

⁹² Balodis, A. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga: Neatkarīgā teātra „Kabata” izdevniecība, 1991. 429 lpp. Ģermanis, U. *Latviešu tautas piedzīvojumi*. 5. izd. Rīga: „Jāņa Sētas” izd., 1991. 384 lpp.

⁹³ Kurlovičs, G. u.c. *Latvijas vēsture pamatskolām: Eksperimentāla mācību grāmata*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. 269 lpp.; Baumerts, I. u. c. *Latvijas vēstures pamatjautājumi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 175 lpp., Klišāne, J. u.c. *Vēsture pamatskolai. Latvija 20. gadsimtā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007. 176 lpp.; skat.: 2011. g. programmu Latvijas vēstures mācīšanai pamatskolās. Pieejams: http://visc.gov.lv/saturs/vispizgl/programmas/pamskolai/vesture_latvijas.pdf skatīts: 2011. g. 2. jūl.

⁹⁴ Gundare, I. Vēstures mācīšanas līdzekļi Latvijā 1991 – 2001. Grām. Zīle, I. *Latvija divos laika posmos: 1918-1928 un 1991-2001*. Rīga: žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2001.248., 249. lpp.

⁹⁵ Birkerts, A. Latviešu inteliģence savās cīņās un gaitās. Grām.: *Kopotī Raksti*. VIII. sēj. Rīga: A. Raiņa grāmatu tirgotavas apgādībā, 1927. 240 lpp.

⁹⁶ Kaudzīte, M. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. 615 lpp.

⁹⁷ Kronvalds, A. *Kopotī raksti*. 1. - ? sēj. Rīga:..., 1936.

⁹⁸ Rainis, J. *Kopotī raksti*. 24. sēj. Rīga: Zinātne, 1986. 165. lpp.

⁹⁹ Vecvagars, V. (sast.) *Kārlis Skalbe: runas un raksti*. Rīga: J. Rozes apgāds, 2008. – 228 lpp.

¹⁰⁰ Skujenieks, M. *Nacionālais jautājums Latvijā*. Pēterburga: A. Gulbja apgādība, 1913. 290 lpp.; Skujenieks, M. *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1930. 139 lpp.

Valdemāra¹⁰¹ u.c. publikācijās presē, atsevišķos darbos un kopotajos rakstos izteiktās domas, uzskati par, viņuprāt, latviešu tautai būtisko un citām tautām raksturīgo. Neapšaubāmi, šie avoti nav analogi intervijām ar respondentiem, bet, ņemot vērā 1) intervijās konstatēto saikni starp publisko personu viedokļiem un pašu spriedumiem, kā arī citātu no latviešu daiļliteratūras darbiem klātbūtni analizētajos naratīvos, un 2) 19. gs. otrās puses un 20. gs. sākuma informācijas izplatīšanās iespējas un nekritisku pieeju tās nesējiem (arī vēlāk), ir skaidrs, ka zināma tā laika sabiedrības daļa latviešu literātu spriedumus un vērtējumus akceptēja¹⁰².

Etnopolitikā būtiska loma ir valsts augstāko amatpersonu saskarsmei ar sabiedrību: viņu uzrunu valsts iedzīvotājiem (tautai vai pilsoņu kopumam), konteksts, kā tajās minēts (ja minēts) kādu Latvijas mazākumtautību apzīmējošs etnonīms u.tml. Šajā diskursā vērtētas LR valdības vadītāju un prezidentu runas valstij nozīmīgās gadadienās, kas atspoguļotas gan tās apkopojošos krājumos¹⁰³, gan presē.

Stereotipu kontekstā katra no iepriekš minētajām avotu grupām, pat apakšgrupām, izņemot statistikas datus (to interpretācija gan!), ir atsevišķa pētniecības tēma, kas palīdzētu labāk apzināties tos iekšējos mehānismus, kas ietekmē latviešu kā titultautas ikdienu un saskarsmi ar Latvijā dzīvojošiem citu etnisko grupu pārstāvjiem.

Zinātniskā literatūra

Pētījumi promocijas darba problemātikā:

Latviešu autoru skatījums uz latviešu nacionālo raksturu un autostereotipu, no zinātniskām pozīcijām, sastopams jau 20. gs. starpkaru periodā. Kā piemēri minami folklorista P. Birkerta, filozofu P. Zālītes un P. Jurēviča, psihologa J. A. Studenta¹⁰⁴

¹⁰¹ Valdemārs, Kr. *Raksti*. I, II sēj. Rīga: Latv. Ūniv. Studentu Padomes Grāmatnīcas apgāds, 1936.-1937. 367, 550 lpp.; Lūsis, K., Šīmanis G. (sast.) *Kr. Valdemārs Tēvzemei*. Rīga: Avots, 1991. 303 lpp.

¹⁰² Apals, G. *Pēterburgas Avīzes. Latviešu pirmā saskare ar Eiropas politiskajām idejām*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. 16.lpp.; Zelče, V. *Latviešu avīžniecība: Laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā. 1822-1865*. Rīga: Zinātne, 2009. 23.lpp.

¹⁰³ Piemēram, *Ceturtais gads. 1937. 15.V. - 1938.15V.* Rīga: Leta, 1938. 421 lpp., *Otrais gads. 1935. 15. V - 1936. 15. V.* Rīga: Leta, 1936. 99. - 285 lpp. u.tml.

¹⁰⁴ Birkerts, P. Cilvēka daba un raksturs pēc ārējām pazīmēm. Atsevišķs novilkums no žurnāla "Zeltene" 1938. 22:2.; Birkerts, P. *Ievads latvju tautas prātniecībā*. Rīga: Aut. izd., 1937. 543 lpp.; Birkerts, P. *Latvju tautas dzīves gudrība pēc sakāmvārdiem, parunām un citiem folkloras materiāliem. I. daļa*. Rīga: J. Grīnberga izdevniecība, 1937. 320 lpp.; Zālīte, P. *Latviešu tautas dvēsele ar iepriekšēju dvēseles jēdziena un tautu dvēseles apskatu*. 2. pap. izd. Rīga: autora apgādībā, 1932. 115 lpp.; Jurēvičs, P. *Nacionālās dzīves problēmas*. Rīga: Valters un Rapa, 1936. 322 lpp.;

darbi. Ja P. Birkerts savus secinājumus balstījis tautas mutvārdu daiļrades materiālos, tad J. A. Studenta slēdzienu pamatotības skaidrojums izpaliek, līdz ar to arī viņa secinājumi ir pieņēmuma, hipotēzes formā.

No padomju režīma periodā tapušā PSRS zinātnieku veikuma sociālās psiholoģijas jomā līdz pat 1980. gadiem netika konstatētas etnisko stereotipu problemātikai veltītas plašākas publikācijas. Sākotnēji padomju historiogrāfijā etniskie stereotipi tika saistīti ar rasu teoriju, līdz 1980. gados parādījās arī citas nostādnes šajā jautājumā.

Šī perioda sociālās un etnopsiholoģijas problemātikai veltītajā padomju zinātniskajā literatūrā etniskie stereotipi vai „nacionālās īpatnības”, „nacionālais raksturs”, kas ietver stereotipa pazīmes, atspoguļota kā citām problēmām pakārtota tēma. 1980. gados padomju historiogrāfijā parādījās etnisko stereotipu būtību vērtējoši raksti¹⁰⁵, bet ne grāmatas, kas norāda uz zināmu piesardzību konkrētās problēmas izpētē šajā laikā. Noliedzot un kritizējot ārzemēs pastāvošās nostādnes etniskā stereotipa problemātikā, tapuši darbi, kas tās apkopo un tādā veidā iepazīstina interesentus ar šajā jomā norisošo pētniecības darbu ārpus Padomju Savienības un tās ietekmē atrodošos valstu robežām¹⁰⁶.

Padomju posmā latviešu etniskās īpatnības teorētiskā ietvarā vērtēja vēsturniece I. Apine¹⁰⁷, akcentējot domu, ka nepastāv tikai vienai tautai raksturīgas īpašības, jārūnā vien par šo īpašību intensitātes pakāpi. I. Apine pie šīs tēmas atgriezusies arī savā darbā „Ievads etnopsiholoģijā”, kas iznāca jau pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas¹⁰⁸, un kurā teorētiskais materiāls sniegts uz latviešu, to etnoģenēzes, starpetnisko attiecību piemēru analīzes fona. Grāmatā skarta arī šī jautājuma pētniecības vēsture Latvijā. PSRS izsludinātās *pārbūves* gaisotnē, psiholoģe Ā. Karpova veica pētījumu atsevišķu fakultāšu LU studentu vidū ar mērķi izzināt

Students, J. A. *Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija. Cilvēka psihiskā attīstība no dzimšanas līdz garīga nobrieduma posmam*. Rīga: Aut. izd., 1935. 735 lpp.

¹⁰⁵ Трусов, В. П., Филипов, А.С. Этнические стереотипы. В кн. *Этническая психология*: Сб. Москва: УДН, 1984. С. 3. - 20.; Оганджян, Р. С. Некоторые вопросы формирования этнических стереотипов в мононациональной среде. *Психологический журнал*. 1989. Т.1. No.1, С. 49.-55.; и.с.

¹⁰⁶ Piem.: Шихирев, П. Н. *Современная социальная психология США*. Москва: Наука, 1979. 229 с.; Королев, С. И. *Вопросы этнопсихологии в работах зарубежных авторов (на материалах стран Азии)*. Москва: Наука, 1970. 100 с.

¹⁰⁷ Apine, I. *Nacionālais un internacionālais latviešu sociālistiskās nācijas psiholoģijā*. Rīga: Latvijas PSR Zinību biedrība, 1985. 39 lpp.

¹⁰⁸ Apine, I. *Politoloģija: Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. 103 lpp.

latviešu autostereotipu un latviešu tēlu citu tautību studentu redzējumā¹⁰⁹. Tas būtībā bija pirmais šāda veida pētījums Latvijā (vairāk 1.nod.). Etnisko stereotipu problemātiku integrācijas jautājumu kontekstā, balsoties I. Apines atziņās, savā promocijas darbā skatījusi socioloģe O. Peipiņa¹¹⁰. Historiogrāfisku ieskatu stereotipu pētniecībā un šīs jomas pētniecības atziņās Latvijā un pasaulē sniedzis psihologs V. Reņģe¹¹¹. Psiholoģijas zinātnes piedāvātās metodes, t. sk. noteiktas sociālās grupas pārstāvju aptauju, savos pētījumos izmantojuši arī G. Dimdiņš un I. Austers¹¹². Jautājums par latviešu pašuztveri, sev piedēvētajām iezīmēm filosofiskā diskursā skatīts I. Šuvajeva darbos¹¹³, kur visai tiešā, neglaimojošā veidā piesaukti un apstrīdēti latviešu autostereotipi. 21. gs. sākumā Krievijas etnoloģe S. Rižakova un filoloģe M. Zavjalova publicēja sava pētījuma rezultātus, kura mērķis bijis, izvērtējot Latvijas un Lietuvas skolu jauniešu etniskos (autore lieto terminu – etnokulturālos) stereotipus, atklāt subjektīvos apstākļus, kas ietekmē starpetniskās attiecības un etnisko grupu dzīves kvalitāti abās Baltijas valstīs. Pētījuma autore kā metodi izmantoja anketēšanu, anketās ietverot tiešos jautājumus un asociāciju testu.¹¹⁴ Grāmatā pašas autore atzīst, ka šāda tipa pētījumam respondentu skaits bijis nepietiekošs un rezultātā var runāt tikai par tendencēm. Atzinīgi vērtējams fakts, ka autore ievietojušas tabulas ar respondentu atbildēm, dodot lasītājam iespēju arī pašam interpretēt respondentu domas, kas promocijas darba autore gadījumā atsevišķos gadījumos atšķīrās no S. Rižakovas un M. Zavjalovas skaidrojumiem.

Promocijas darba autore, sastādot pilotpētījuma anketas, kā arī veidojot struktūru lauka pētījumu intervijām, izmantoja iepriekšminēto darbu, kas uzrāda latviešu etniskos stereotipus par savu un citām Latvijā dzīvojošām etniskajām grupām, atziņas.

¹⁰⁹ Karpova, Ā. *Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga: Latvijas Zinību biedrība, 1990. 68 lpp.

¹¹⁰ Peipiņa, O. *Sociāletniskās problēmas Latgalē deviņdesmitajos gados*. Promocijas darba kopsavilkums. Daugavpils: Saule, 1999. 56 lpp.

¹¹¹ Reņģe, V. *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002. 180 lpp.

¹¹² Austers, I. Attribution of value stereotypes as a consequence of group membership: Latvian and Russian living in Latvia compared. *International Journal of Intercultural Relations*, 2001. Vol. 26. No.3., 2002. P. 273. - 285.

¹¹³ Šuvajevs, I. *Prelūdijas*. Rīga: Intelekt, 1998. 197 lpp.; šī tēma aktualizēta filozofa vadītājā rubrikā „Etnoss”, skat.: Šuvajevs, I. Kas ir latvietis? Etnoss. *Skola un Ģimene*. 1990. Nr.1-12. 8.-9.lpp.

¹¹⁴ Завьялова, М.В., Рыжакова, С.И. Этнокультурные стереотипы у латышей и литовцев: Образы «Своего» и «Чужого». *Даугава*. 2003. Но.2.-3. С. 154–170.; Завьялова, М.В., Рыжакова С.И. *Этнические образы и стереотипы: по результатам сравнительного исследования среди молодежи Латвии и Литвы (1999 - 2003 гг.)*. Москва: Институт этнологии и антропологии РАН, 2008. 176 с.

Promocijas darba kontekstā aktuāli bija latviešu etniskās pašapzināšanās rašanās posmam veltītie pētījumi, kas no dažādu sociālo un humanitāro zinātņu konceptu un teoriju viedokļa analizējuši tās veidošanās un veidošanas laiku 19. gadsimta otrajā pusē. Izmantojot mūsdienu historiogrāfijā atzītu nacionālisma pētnieku (E. Hobsbauma, M. Hroha u.c.) secinājumus, jaunlatviešu darbību sociālo kustību diskursā vērtējis G. Apals¹¹⁵, latviešu nacionālās kustības attīstību 19. gs. otrajā pusē savā grāmatā analizējusi arī K. Volfarte¹¹⁶. Laikrakstu kā viedokļa veidotāju un nacionālisma instrumentu loma analizēta G. Apala, V. Zelčes¹¹⁷ un D. Hanova¹¹⁸ darbos. Tēli – zemnieku tauta¹¹⁹, dziedātājtauta¹²⁰ un bāreņu tauta¹²¹, ar kuriem latvieši identificē savu esmi, saistījuši ne vien pašmāju, bet arī ārzemju sociālo un humanitāro zinātņu pētniekus. Zinātnieku interesi saistījis dažādi etniskās identitātes tēmas¹²² aspekti, t. sk. „mīlestība uz dabu”¹²³. Atzīmējams, ka daļa šo darbu tapuši uz autoru izstrādāto un aizstāvēto promocijas darbu bāzes.

¹¹⁵ Apals, G. *Pēterburgas Avīzes. Latviešu pirmā saskare ar Eiropas politiskajām idejām*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. 175 lpp.

¹¹⁶ Volfarte, K. *Rīgas Latviešu biedrība un latviešu nacionālā kustība no 1868. līdz 1905. gadam*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 293 lpp.

¹¹⁷ Zelče, V. *Latviešu avīzniecība: laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā. 1822 – 1865*. Rīga: Zinātne, 2009. 488 lpp.

¹¹⁸ Hanovs, D. *Pilsonības nācija: Baltijas Vēstnesis, 1868 – 1906*. Rīga: [aut.izd.], 2003. 245 lpp.

¹¹⁹ Beitnere, D. Vai latvieši ir tikai zemnieki? *Karogs*. 2002. Nr.11. 150. – 163. lpp.; Beitnere, D. *Pašreferēncē latviešu kultūras paradigmā: 20. gs. 20. – 40. gadi un 90.gadi līdz mūsdienām: disertācija socioloģijā*. Rīga: LU FSI, 2003. 202 lpp.; Kruks, S. (pierakst.) Dienas kārtībā – latvieši ir zemnieku tauta. Saruna ar kultūras socioloģi D. Beitneri. *Nedēļa*. 2004. g. 26. febr. 36.lpp.; Skulte, I. (pierakst.) Zemnieku tauta. Saruna ar D. Beitneri. *Forums*. 2003. 19.-27.dec. 2.lpp.; Rūmnieks, V. Latvieši nav rimta zemnieku tauta. *Grāmatu apskats*. 1998. Nr. 5, 2.- 4.lpp.; Ziedonis, R. Mentalitātes pašplūsma. *Neatkarīgā Cīņa*. 1994. g. 9. sept. [..]lpp.

¹²⁰ Bula, D. *Dziedātājtauta. Tautas dziesmu tradīcijas nozīme...* 46 lpp.; Bula, D. *Dziedātājtauta: folklorā ...* 186 lpp., Bula, D. *Dziedātājtauta: Latviešu tautas dziesmu tradīcija un nācijas paštēls. LZA Vēstis. A daļa*. 51. sēj. 1997. Nr.1/2, 22. - 30.lpp.; Beitnere, D. Latviešu tradicionālā kultūra, prāts un mīlestība. *Karogs*. 1997. Nr. 10, 172. - 187. lpp.; Āboltiņa, S., Miezīte, I. Tisenkopfs, T. Latviešu dziesmu svētki vēsturiskā un socioloģiskā skatījumā. *LZA Vēstis. A daļa*. Humanitārās zinātnes. 1995. Nr.9./10, 40. - 48. lpp.

¹²¹ Boldāne, I., Šņitņikovs, A. *Kultūras trauma – šķērslis sabiedrības integrācijai?* Pieejams: <http://www.politika.lv> [publ. 2006. gada 2. maijā]; Tisenkopfs, T. Latviešiem jālīdzsvaro sūkstīšanās ar lepošanos. *Universitātes Avīze*. 2006. Pavasaris. 14.-15.lpp.; Tisenkopfs, T. Traumas dziedāšana: sociālā rīcība kā trauma. *LU raksti*. 2004. 663.sēj, 208.-221.lpp.; Laganovskis, G. [pierakst.]. Mūsdienu pusdokumentālā vēsture. Saruna ar R. Ķīli. *Latvijas Vēstnesis*. 2004. g. 20. nov. 7.lpp.; Šuvajevs, I. Cita vēsture. *LZA Vēstis*. 1995. Nr.1/2, 37.- 48.lpp.

¹²² Tabuns, A. (ed.) *National, state and regime identity in Latvia*. Rīga: Baltic Study Center, 2001. 271 lpp.; Tisenkopfs, T. Globalization and reconfiguring identity. *LU Zinātniskie raksti*. 2000. 629.sēj. 137.-171.lpp.; Tisenkopfs, T. Latviskā identitāte gadsimta izskaņā. Es, citi, mēs: prasmīgi veidota identitāte ir nozīmīgs mazas nācijas resurss. *Sestdiena*. 1999.g. 27.nov. 9. - 10.lpp.; Konrāds, Ģ. [pierakst.] Kas tas ir latvietis? Saruna ar antropol. R. Ķīli. *Mājas Viesis*. 2000. g. 7. okt. 8. lpp.; Arāja, D. [pierakst.] Latvijai un latvijai vienā valodā un valstī. Saruna ar Ikstenu N., Ķīli R., Stroju A. *Diena*. 2004. g.15. okt. 14. lpp.; Ķīlis, R. Par to pašu About the same. *Eirozona* („Dienas” 2002.g. 2.dec. pielikums) Nr. 6, 6. lpp.; [autors] Scenārijs latviešu identitātes iztrūkumam. *Karogs*. 2000. Nr. 2., 202. - 207. lpp.; Ķīlis, R. Vai guļošs latvietis ir latvietis? Etniskās substances meklējumos. *Rīgas*

Promocijas darba kontekstā šo darbu aktualitāte meklējama gan līdzīgā avotu un teorētisko atziņu bāzē, gan autoru piedāvātajā pētāmās problēmas analīzes izklāstā, uzrādot motīvus tam vai citam stereotipa rašanās vai uzturēšanas iemeslam.

Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas dažādu projektu (valsts vai kādas institūcijas pasūtījums u.tml.) ietvaros un ar dažādu finansu avotu (Sabiedrības Integrācijas Fonds, Sorosa Fonds Latvijā u.c.) atbalstu tapuši daudzi starpternisko attiecību klimatu mēroši projekti, kas promocijas darbā izmantojami gan avota (pētījumu ietvaros veikto aptauju rezultāti), gan zinātniskās literatūras statusā (rezultātu interpretācijas). Socioloģisko pētījumu firmu (Baltijas Datu nams, SKDS) un pētniecisko institūciju (LU FSI, BSZI u.c.) interesi par etnisko attiecību problēmām noteica konkrētā pētījuma laika konteksts un Eiropas institūciju un Latvijas sabiedrības pieprasījums. Lai izstrādātu Latvijas sabiedrības integrācijas programmu un vēlāk vērtētu ar tās ieviešanu saistītās problēmas, bija nepieciešama esošās situācijas konstatācija un analīze¹²⁴. Pēdējos gados ir veikti vairāki pētījumi, kas veltīti Latvijā dzīvojošo etnisko minoritāšu pielāgošanās stratēģijām jaunajiem apstākļiem, to politiskajām un cita veida aktivitātēm, bet latviešu loma sabiedrības integrācijas procesā skatīta visai maz.

Latvijā salīdzinoši nesen veikto pētījumu dati liecina, ka starpternisko attiecību saspīlējums reti novērojams individuālajā, bet pamatā ir sastopams grupu līmenī¹²⁵, ka starpterniskās attiecības Latvijā ietekmē latviešu un cittautiešu atšķirīgie priekšstati par vēsturisko taisnīgumu, priekšstati kādam būtu jābūt latviešu un krievu valodas

laiks. 1998. Nr.2., 26. - 31. lpp.; Benfelde, S. Vai latvieši ir no dzintara? Saruna ar A. Putniņu. *Nedēļa*. 2003. g. 4. apr. 32. - 33. lpp.

¹²³ Bunkše, E. V. Reality of rural landscape symbolism in the formation of a postSoviet, post modern Latvian identity. *Norsk geogr Tidsskr.* Vol. 53, P.124.; Schwartz, K. Z. S. *Nature and National Identity after Communism. Globalizing the Ethnoscape*. Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2006. 288 p.

¹²⁴ Zepa, B. *Ceļā uz pilsonisku sabiedrību 1. un 2.posma rezultāti 1997./1998.g.* Rīga: Baltijas Datu nams, 1998. Pieejams; <http://www.politika.lv/index.php?id=3966> [publicēts 2001. gada 22. jūlijā]; Zepa, B. Komunikācija – politiskās integrācijas priekšnosacījums. Grām.: Vēbers, E. (sast.) *Integrācija un etnopolitika*. Rīga: Jumava, 2000. 164. - 183. lpp.; Наливайко, И. и др Отчет по итогам анализа социологического исследования, проведенного в рамках конференции "Украинцы в Латвии" Рига: "Дніпро", 2003. 18 с. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/politikas_process/3991/ [skatīts 2004. gada 23. maijā]; *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts*. Rīga: BSZI, LZA Ekonomikas institūts, 2004. 76 lpp.; Dribins, L., Šņitnikovs, A. (red.) *Pretestība sabiedrības integrācijai: Cēloņi un sekas*. Rīga: LU FSI, ĪUMSILS, 2007. 140 lpp.

¹²⁵ *Uzskati par starpterniskajām attiecībām Latvijā: Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultātu apkopojums*. Rīga: SKDS, 2005. – 22 lpp.

lietojumam un zināšanām sabiedrībā, kā arī latviešu noslēgšanās un norobežošanās no citu tautību pārstāvjiem¹²⁶.

Pētījumi Latvijas vēsturē

Promocijas darba plašo hronoloģisko ietvaru robežās Latvijas teritorijā notikušo politisko, ekonomisko un sociālo norišu faktoloģiskais papildījums gūts mūsdienu Latvijas Universitātes Vēstures un Filozofijas fakultātes un Latvijas Universitātes aģentūras „LU Latvijas Vēstures institūts” vēsturnieku¹²⁷ un latviešu trimdas vēsturnieku apkopojošajos pētījumos.¹²⁸ Atskatam uz Latvijas multietniskā sastāva, kā arī uz dažu starpetnisko attiecību konfliktu aizmetņu veidošanos izmantoti A. Spekkes un E. Dunsdorfa darbi¹²⁹ un L. Dribina, I. Apines u.c. autoru pētījumi¹³⁰.

Promocijas darba kontekstā ļoti nozīmīgi ir Latvijas etnisko grupu – baltkrievu (I. Apine), čigānu (I. Apine), ebreju (L. Dribins, A. Stranga, S. Bogojavlenska), igauņu (L. Dumpe, T. Karma, V. Ščerbinskis), krievu (I. Apine, V. Volkovs), lietuviešu (Ē. Jēkabsons, A. Treija), lībiešu (R. Blumberga, S. Cimermanis), poļu (Ē. Jēkabsons), ukraiņu (L. Dribins, Ē. Jēkabsons) un vāciešu (R. Cerūzis, L. Dribins, I. Feldmanis, M. Lukss, J. Stradiņš) vēstures Latvijā pētījumi, kas iznākuši atsevišķu publikāciju¹³¹, rakstu krājumu¹³² un monogrāfiju¹³³ formā. Šo darbu mērķis nav bijis

¹²⁶ *Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā*. Rīga: BSZI, 2004. 104 lpp.

¹²⁷ Bērziņš, J. (sast.) *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 557 lpp.; Bleiere, D. u.c. *Latvijas Vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava: 2005. 443 lpp.; Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. I daļa: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900-1918*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 869 lpp.; Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa: Neatkarīga valsts. 1918 – 1940*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 1022 lpp.

¹²⁸ Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800.-1914.*: 1: Trešais izdevums. Rīga: Avots, 1991. 377 lpp.; Švābe, A. *Latvija 30 gadus: 1918-1948*. Vācija, 1948. 48 lpp.; Šilde, Ā. *Latvijas vēsture: 1914 - 1940*. Rīga: Daugava, 1976. 782 lpp.

¹²⁹ Spekke, A. *Latvieši un Livonija 16. gs. / S. Cimermaņa priekšv., J. Štrauhmaņa komentāri*. Rīga: Zinātne, 1995. 267 lpp.; Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1600-1710*. Stokholma: Daugava, 1962. 588 lpp.; Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1710-1800*. Stokholma: Daugava, 1973. 688 lpp.; Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500-1600*. Stokholma: Daugava, 1964. 812 lpp.

¹³⁰ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas informācijas birojs, 2004. 272 lpp.; Ziemele I. (red.) *Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā*. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2001. 106 lpp. u.c.

¹³¹ Feldmanis, I. Vācbaltiešu izceļošana. *Latvijas Arhīvi*. 1994, Nr.3. 32. - 41. lpp., Jēkabsons, Ē. Ukraiņi Latvijā 19. gadsimta beigās – 1945. gadā. *Latvijas Arhīvi*. 2004. Nr.2. 110. -128. lpp., u.c.

¹³² Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Rīga: LU FSI, ĪUMSILS, 2007. 326 lpp., Volfarte, K., Oberlenders, E. (sast.) *Katram bija sava Rīga. Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. – 1914. gadam*. Rīga: AGB, 2004. 295 lpp.; Cinis, A., Pijola, S. (red.) *Vācu faktors Latvijas vēsturē*. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: LU, 1992. 170 lpp., u.c.

¹³³ Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā*. Rīga: Elpa, 2003. 123 lpp.; Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums*. Rīga: LU FSI, 2007. 263 lpp., u.c.

atspoguļot minoritāšu attieksmi pret Latvijas titultautu, kas dažbrīd, caur autoru izmantoto mazākumtautību laikrakstu citātiem, iezīmēta visai skaidri¹³⁴. Starpetnisko attiecību klimatu šajos pētījumos nereti ilustrē autoru izmantotie tādi statistikas rādītāji kā latviešu valodas pratēju skaits attiecīgajā mazākumtautībā, jaukto laulību ar latviešiem īpatsvars u.c.tml.

Aplūkojamā perioda demogrāfisko procesu (iedzīvotāju etniskā sastāva kvalitatīvā un kvantitatīvā sastāva izmaiņu) vērtējumā izmantotas arī M. Skujenieka¹³⁵, B. Mežgaiļa¹³⁶, I. Meža¹³⁷, P. Zvidriņa¹³⁸ u.c. Latvijas demogrāfu atziņas.

Enciklopēdijas un skaidrojošās vārdnīcas.

Promocijas darba teorētiskās ievirzes definēšanu (skat. 1. nod.) autore sāk ar ieskatu problēmas atspoguļojumā sociālo zinātņu jēdzienus skaidrojošajās vārdnīcās un enciklopēdijās¹³⁹, pievēršot uzmanību tēmai būtiskākajiem šķirkļiem „etnisks”, „etniskais stereotips”, „identitāte”, „stereotips” u.tml. Līdzās sniegtajam jēdzienu definējumam, šajos darbos izmantojams arī pievienotais pētāmajā problemātikā izdoto darbu un publikāciju saraksts, atsevišķos gadījumos arī to izvērtējums, kas ļauj turpmāk pievērsties konkrētam stereotipu redzējumam.

Promocijas darbā izmantoto humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvju etniskai identitātei un etniskajiem stereotipiem veltīto darbu plašāks apskats, izmantotās teorētiskās nostādnes un jautājuma pētniecības situācijas Latvijā raksturojums ir

¹³⁴ Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 291 lpp.

¹³⁵ Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un tauta* / ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību. Trešais pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: A. Gulbis, 1927. 752 lpp. u.c.

¹³⁶ Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi un to cilvēku skaits 1897. – 1989. gadā*. Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 1993. 30 lpp.; Mežgailis, B. *Padomju Latvijas demogrāfija: Struktūra, procesi, problēmas*. Rīga: Avots, 1985. 362 lpp.

¹³⁷ Mežs, I. *Latvieši Latvijā. Etnodemogrāfisks apskats*. Kalamazū: LSC apgāds, 1992. 74 lpp.; Mežs, I. *Latvieši Latvijā: Etnodemogrāfisks apskats* / S. Cimermaņa priekšvārds. Rīga: Zinātne, 1994. 64 pp.

¹³⁸ Zvidriņš, P., Vanovska, I. *Latvieši: statistiski demogrāfisks portretējums*. Rīga: Zinātne, 1992. 165 lpp.

¹³⁹ Michie, J. (ed.) *Reader's Guide to the Social Sciences*. Vol. 2. London; Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 2001. 2165 p.; Craighead, W. E., Nemeroff, C. B. (ed.) *The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science*. Third Edition. Canada: John Wiley & Sons, 2002. 1836 p.; Kazdin, A. E. (ed.) *Encyclopedia of Psychology*. Vol.4. APA: Cambridge University Press, 2000. P. 466.; Rapport, N., Overing, J. (ed.) *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. London, NY: Routledge, 2000. 464 p. u.c.

ietverts 1. nodaļā „Par etnisko stereotipu teoriju: Promocijas darba teorētiskā perspektīva”.

1. NODAĻA

PAR ETNISKO STEREOTIPU TEORIJU: PROMOCIJAS DARBA TEORĒTISKĀ PERSPEKTĪVA

Pastāv uzskats, ka termins stereotips ieviests 1798. gadā: iespieddarbu izgatavošanas procesā ar to apzīmēta oriģinālās iespiedformas kopija, pēc kuras gatavoti novilkumi. Arī šodien poligrāfijas nozarē jēdziens stereotips tiek lietots šī tehnoloģiskā procesa sastāvdaļas nozīmē. Apmēram 100 gadus vēlāk, 19. gs. nogalē, medicīnas zinātnē parādījās cita termina stereotips variācija: psihiatrijas nozares literatūrā termins stereotipija apzīmēja specifisku patoloģisku stāvokli, kuru raksturo noteiktu darbību (uzvedības) neatlaidīga atkārtošana¹⁴⁰. Sociālo zinātņu enciklopēdijās un skaidrojošajās vārdnīcās iepretim šķirklim stereotips gandrīz vienmēr uzsvērts fakts, ka 1922. gadā amerikāņu žurnālists V. Lipmans (W. Lippmann) ar savu darbu “Public opinion” šo terminu ieviesa sociālajās zinātnēs.¹⁴¹ V. Lipmans lieto terminus stereotips un stereotipizācija, atspoguļojot veidu, kādā cilvēki, izmantojot “savās galvās esošos tēlus”, atkārtoti piedēvē vienādas īpašības visiem citas sociālās grupas pārstāvjiem. Ar šādu nozīmi jēdziens stereotips nokļuvis sociālo zinātņu pētnieku uzmanības lokā. Neraugoties uz dažu akcentu maiņu jēdziena definīcijā, tas nav mainījis savu nozīmi arī mūsdienās.

1.1. Jēdziens „stereotips”

Lai rastu ieskatu par kopīgo un atšķirīgo dažādu zinātņu pieejā etnisko stereotipu pētniecības jomā, vispirms neliels ieskats vairākās latviešu, krievu un angļu valodā iznākušajās sociālo un humanitāro zinātņu terminus skaidrojošās vārdnīcās. Enciklopēdijās un vārdnīcās ievietotie etniskajam stereotipam veltītie šķirklī ir īss šajā jomā izpētīto jautājumu apskats, sasniegto rezultātu un iegūto secinājumu apkopojums.

Psiholoģijas un uzvedības zinātņu jēdzienus skaidrojošās vārdnīcās ir sastopami gan īsi, gan izvērsti aplūkojamā jēdziena skaidrojumi. Kā piemēri neizvērstajiem skaidrojumiem minami sekojoši: “Stereotips – vispārināts un vērtējumu ietverošs

¹⁴⁰ Michie, J. (ed.) *Reader's Guide to the Social Sciences*. Vol. 2. London; Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 2001. P. 1601.

¹⁴¹ Lippmann, W. *Public Opinion*. New York: Harcourt Brace; London: Allen and Unwin, 1922. Pieejams: <http://xroads.virginia.edu/~hyper2/CDFinal/Lippman/header.html> [skatīts 2011.g. 30.jūl.]

kādas sociālās grupas priekšstats par citas grupas pārstāvjiem”¹⁴²; “Stereotips – uztvērēja zināšanas, pieņēmumi un prognozes/gaidas attiecībā uz kādu sociālo grupu”¹⁴³. Vēl piemērs no N. Rapporta un Dž. Overingas (N. Rapport & J. Overing) sastādītās “Sociālās un kultūras antropoloģijas vārdnīcas”, kur stereotipi un stereotipizācijas process vērtēts kā vienādu īpašību piedēvēšana visiem kādas sociālās grupas vai sociālās kategorijas pārstāvjiem, bet antropologu skatījumā tie ir grupas pasaules uzskata daļa, kas parādās kā grupas kultūras tradīcijās mantotu vērtību “nospiedumi” ienākošajā, jaunajā informācijā.¹⁴⁴ Padomju varas periodā izdotajā psiholoģijas vārdnīcā¹⁴⁵ rodama sekojoša definīcija: „Stereotipi ir vienkāršotas, bieži vien vienpusīgas, neprecīzas ziņas par cilvēkiem, kas pieder kādai sociāli – demogrāfiskajai (rases, nacionālās, šķiriskās) grupai”. Turpat arī tiek akcentēta doma, ka stereotipu pamatā ir aizspriedumi par kādu nacionālu grupu, kas radušies uz nepilnīgu zināšanu bāzes un, vadoties pēc kuriem, cilvēki var izdarīt pāragrus secinājumus un neadekvāti rīkoties attiecībās ar konkrētās etniskās grupas pārstāvjiem.

R. Korsini (R. J. Corsini) psiholoģijas un uzvedības zinātņu enciklopēdijā¹⁴⁶ stereotips raksturots no vairākiem psiholoģijas zinātnei nozīmīgiem skatpunktiem: “1) kopīgs koncepts vai pieņēmumu kopa; 2) vispārināts priekšstats, kas skar kādas grupas vai atsevišķu tās locekļu rakstura īpašības, darbības sfēras, pieredzi un uzvedību; 3) vērtējošu spriedumu nostiprināšanās process, nevēloties vai nespējot mainīt personīgo viedokli.” Savukārt, baltkrievu psihologi¹⁴⁷ raksturo stereotipu un stereotipizāciju kā empīrisku, individuālu uzvedību, kas paredz noteikta raksturojuma pierakstīšanas, piezīmēšanas funkcijas, ko viens subjekts veic otram, t.i. indivīds, nepārzinādams patieso situāciju, visiem kādas grupas locekļiem piedēvē viena tās locekļa fiziskās, garīgās un tikumiskās iezīmes, ar ko vērtējumam pakļautais indivīds abu tikšanās reizē atšķīries no vērtētāja.

¹⁴² Lindgren, H. C. Stereotyping. In: Craighead, W. E., Nemeroff, C. B. (ed.) *The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science*. Third Edition. Canada: John Wiley & Sons, 2002. P. 1617.

¹⁴³ Hamilton, D. L., Neville Uhles, A. Stereotypes. In: Kazdin, A. E. (ed.) *Encyclopedia of Psychology*. Vol.7. APA: Cambridge University Press, 2000. P. 466.

¹⁴⁴ Rapport, N., Overing J. (ed.) *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. London, NY: Routledge, 2000. P. 343., 344.

¹⁴⁵ Давыдов, В.В. и др. (ред.) *Психологический словарь*. Москва: Педагогика, 1983. С. 357.

¹⁴⁶ Craighead, W. E., Nemeroff, C. B. (ed.) *The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science*. Third Edition. Canada: John Wiley & Sons, 2002. P. 1617., 1618.

¹⁴⁷ Юрчук, В. В. *Современный словарь по психологии*. Минск: Эйлада, 2000. С. 626. Turpat

Latviešu valodā 1974. g. izdotajā “Filozofijas vārdnīcā” šķirklis „stereotips” vēl nav atrodams. 1983. g. Maskavā izdotajā “Filozofijas enciklopēdiskajā vārdnīcā”¹⁴⁸ šķirklis „sociālais stereotips” (стереотип социальный) pilnībā sakrīt ar analogu šķirkli 1970. g. Maskavā iznākušajā “Filozofijas enciklopēdijā”¹⁴⁹, kas, iespējams, norāda vai nu uz tēmas neaktualitāti konkrētajā nozarē šajā laika periodā, vai enciklopēdijas sastādītāju izvēlēto „pieeju” šķirklju veidošanā. Aplūkotajos izdevumos „sociālais stereotips” raksturots kā emocionāls, noturīgs, shematisks, standartveida tēls vai priekšstats par sociālo objektu. Autores aplūkotajās 21. gs. Krievijas filozofijas enciklopēdijās un vārdnīcās, to sastādītāji, atbalstot rietumvalstu kolēģu idejas, skata stereotipus kā formas, kurās cilvēku domas un darbības tiek noreducētas līdz vienkāršām shēmām un reakcijām¹⁵⁰, savukārt etniskos stereotipus kā noturīgus, emocionāli piesātinātus, vispārinātus etnisko grupu tēlus¹⁵¹. Filozofs N. Šulģins (Н. Н. Шульгин) uz jautājumu: Kas ir stereotipi? – atbildējis sekojoši: tā ir realitāte, pārvērsta par shēmu, kas netiek noglabāta vēstures dzīlēs, bet gan aktīvi izmantota tajā pat realitātes dimensijā, no kuras smelta. Stereotips tiek izsecināts no realitātes, kurā tas vēlāk atgriežas, lai realitāti aizstātu¹⁵².

Psihologe Ā. Karpova bija pirmā zinātniece, kas Latvijā publicēja tieši etnopsiholoģijas problēmām veltītu darbu¹⁵³. Tajā autore atsaucas uz A. Petrovska (Петровский А. И.) sastādīto “Mazo psiholoģijas vārdnīcu”¹⁵⁴, kur stereotips definēts sekojoši: “stereotips (no grieķu val. stereo – ciets, typos – pēdas) burtiski nozīmē vienkāršotu, shematizētu, aptuvenu, bieži vien izkropļotu ikdienas apziņas priekšstatu par kādu sociālo objektu (cilvēku, grupu, tautu, profesiju utt.)” Latvijas etnisko grupu vēsturei un etnopsiholoģijai veltītu darbu un publikāciju autore I. Apine etniskos stereotipus raksturo kā emocionāli iekrāsotus, shematiskus, standartizētus etniskās grupas tēlus, kā subjektīvus priekšstatus, kam piemīt situatīvs raksturs”¹⁵⁵. V. Reņģe sociālajai psiholoģijai veltītajā darbā, pievēršoties stereotipu problemātikai, atsaucas

¹⁴⁸ Ильичев, Л.Ф. и др. (ред.) *Философский энциклопедический словарь*. Москва: Советская Энциклопедия, 1983. С. 654.

¹⁴⁹ Константинов, Ф.В. (ред.) *Философическая энциклопедия*. Том 5. Москва: Советская Энциклопедия, 1970. С. 134.

¹⁵⁰ Кемеров, В. Е., Керимов, Т. Х. (сост. и ред.) *Социальная философия: Словарь*. Москва.: Академический проект, 2003. С. 424.

¹⁵¹ Грешанов А. А. (ред.) *Всемирная энциклопедия: Философия*. Москва: АСТ, 2001. С. 1277

¹⁵² Шульгин, Н. Н. За горизонтом политкорректности. *Вопросы Философии*. 2003. Но.6. С. 56.

¹⁵³ Карпова, А. *Ievads etnopsiholoģijā*. R.: Latvijas Zinību biedrība, 1990. 68 lpp.

¹⁵⁴ Петровский, А.И. и др. (ред.) *Краткий психологический словарь*. Москва: Полиздат, 1985. 431 с.

¹⁵⁵ Apine, I. *Politoloģija: Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. 17. lpp.

uz stereotipu pētniecības kognitīvās pieejas atbalstītāju D. Hamiltona un Dž. Šērmāna (D. L. Hamilton & J. W. Sherman) izstrādāto definīciju, kurā stereotips raksturots kā “vienkāršots priekšstats par sociālo grupu un tās dalībniekiem”¹⁵⁶.

Krievijas etnologs V. Kozlovs (Козлов В. И.) etniskos stereotipus (autors lieto terminu „etnopsiholoģiskie stereotipi”) definē kā vienkāršotus priekšstatus par kādas tautas psihisko uzbūvi, kuros, kādreiz piefiksētās, viena vai vairākas vērtējumam pakļautās etniskās grupas pārstāvju uzvedības īpatnības tiek izvirzītas kā pašas nozīmīgākās.¹⁵⁷

Kā lielākās autoritātes etnisko stereotipu izpētē rietumvalstu sociālajās zinātnēs jāmin V. Lipmans, G. Olports (G. W. Allport)¹⁵⁸, Dž. Braihems (J. C. Brigham)¹⁵⁹, H. Teidžfels (H. Tajfel)¹⁶⁰, R. Ašmors (Ashmore, R. D.) un F. K. Del Boka (Del Boca F. K.)¹⁶¹ u.c. Kā iepriekš minēts, V. Lipmans ir ievērojams jau ar to vien, ka pirmais ieviesis terminu etniskais stereotips sociālo un humanitāro zinātņu aprītē, un viņa dotais definējums ir aktuāls arī šobrīd. G. Olports, vērtējot atšķirības starp kategoriju/objektu un stereotipu, pēdējo uzskatīja par pārspīlētu pieņēmumu par objektu, kas vērtējumu un uzvedību attiecībā uz šo objektu. Sociālās identitātes teorijas autors H. Teidžfels stereotipus raksturoja kā garīgas (mental) kategorijas, kas ir saistītas ar mūsu ikdienas pieredzi un palīdz “sakārtot” jauniegūto informāciju. H. Teidžfela pieeja radīja divas būtiskas izmaiņas stereotipu pētniecībā: 1) tā atspēkoja pieņēmumu, ka stereotipi ir slikti; 2) stereotipus sāka pielīdzināt shēmām. Dž. Braihems un R. Ašmora & K. F. Del Bokas pētījumi deva novērtējumu stereotipu izzināšanā paveiktajā, kategorizējot un papildinot pieejas un metodes to pētniecībā.

Katra no humanitāro un sociālo zinātņu nozarēm, kas kādā mērā pievērsusies etnisko stereotipu problemātikai, liek savus akcentus stereotipa definīcijā, kas savukārt ir atkarīgi no pētniecības virziena.

20. gs. otrajā pusē sociālajā psiholoģijā norisinājās diskusija par to, kādā secībā sarindojami jēdzieni aizspriedums un stereotips. Agrīnajos pētījumos abi jēdzieni bija tik cieši saistīti, ka lietoti pat kā sinonīmi. Diskusiju uzsāka G. Olports, uzskatot, ka

¹⁵⁶ Reņģe, V. *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002. 53. lpp.

¹⁵⁷ Козлов, В. И. *Этнос. Нация. Национализм*. Москва: Старый сад, 1999. С. 181.

¹⁵⁸ Allport, G.W. *The Nature of Prejudice*. NY: Doubleday, cop., 1958. 496 p.

¹⁵⁹ Brigham, J. C. Ethnic stereotypes. *Psychological Bulletin*. Nr. 76 (1971) P. 15.–38.

¹⁶⁰ Tajfel, H. Cognitive Aspects of Prejudice. *Journal of Social Issues*. 1969. Nr. 25/4. P. 79.–97.

¹⁶¹ Ashmore, R. D., Del Boca F. K. Conceptual Approaches to Stereotypes and Stereotyping. In: Hamilton, D. L. (ed.) *Cognitive processes in Stereotyping and Intergroup Behavior*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 1981. 3. 1-35.

stereotips nav noteicošais faktors aizspriedumu un diskriminācijas izveidē, un stereotipu novēršana aizspriedumus un diskrimināciju neizskaidrē.¹⁶² Kā atzīmējis M. Beineidži (M. R. Banaji), arī mūsdienās nav precīzi definēts abu jēdzienu – stereotipa, kas ir priekšstats, un aizsprieduma, kas būtībā ir attieksme – attiecību raksturs, bet ir akceptējams viedoklis, ka tie var pastāvēt neatkarīgi viens no otra.¹⁶³ Arī V. Reņģe, atzīmējot būtiskas atšķirības starp aplūkojamajiem jēdzieniem, pieļāva domu, ka aizspriedums bieži vien ir stereotipa pamatā, nevis otrādi.¹⁶⁴ Etnosocioloģe N. Maļikova savukārt uzskatījusi, ka stereotipi ir tikai starpposms ceļā no etniskajiem aizspriedumiem uz “etnicitātes tēla” veidošanu un tālāk uz etniskās ideoloģijas (nacionālisms, tribiālisms, rasisms un vēl radikālāks etnocentrisms) izveidi.¹⁶⁵

No aplūkotā definīciju klāsta, kas nebūt nav izsmelts, secināms, ka etniskais stereotips ir emocionāli uzlādēts, shematizēts, situācijai atbilstošs, vienkāršots priekšstats par kādas etniskas grupas pārstāvju fiziskajām, garīgajām un tikumiskajām īpašībām.

1.2. Stereotipu iedalījums

Indivīds izmanto stereotipus saskarsmē ar dažādām sociālajām grupām. Katra sabiedrības locekļa apziņā pastāv dzimuma (piemēram, sievietes ir emocionālas, vīrieši - loģiski domājoši), etniskie (čigāni ir manīgi, igauņi – lēni), profesiju (ārsti ir pedantiski tīrīgi, zinātnieki – izklaidīgi), vecuma (veci cilvēki ir vientuļi un trūcīgi, jaunieši - aktīvi) stereotipi. Iepriekš uzskaitītās sabiedrības struktūru veidojošās dzimuma un sociālās grupas ir visvairāk pakļautas stereotipizācijas procesam, jo tās no citām atšķiras arī vizuāli. Līdztekus uzskaitītajām grupām, sabiedrībā pastāv noteikti pieņēmumi par seksuālajām minoritātēm, reliģiskajām un sabiedriskajām organizācijām u. tml., kas atspoguļojas medijos un cilvēku saskarsmē.

R. Ašmors un K. F. Del Boka ieteica izdalīt „kultūras stereotipus” (cultural stereotypes), kas vairāk vai mazāk akceptēti kādas grupas ietvaros, un „individuālos

¹⁶² Allport, G.W. *The Nature..*

¹⁶³ Banaji, M. R. Stereotypes... P. 15101.

¹⁶⁴ Reņģe, V. *Sociālā psiholoģija*. 61. lpp.

¹⁶⁵ Маликова, Н. Этнические стереотипы в контексте политизированной этничности. В кн.: *Этническая психология и общество*. Москва: Старый сад, 1997. С. 63.

stereotipus” (individual stereotypes), kas ir tikai kādai personai piemītoša pieņēmumu kopa attiecībā uz vērtējamo grupu¹⁶⁶.

Stereotipi iedalās autostereotipos (priekšstati par savai grupai piemītošām iezīmēm) un heterostereotipos (priekšstati par citām grupām raksturīgo). Dalījums pozitīvie / negatīvie stereotipi nereti sakrīt ar iepriekš minēto variantu, jo, kā atzīmē psiholoģe Ā. Karpova, autostereotipos pārsvarā dominē labdabīgs raksturojums¹⁶⁷, turpretī heterostereotipos nereti vērojams nosodāmu īpašību pārsvars.

Lietuviešu folkloriste L. Anglickiene (L. Anglickienė), analizējot etniskos stereotipus lietuviešu folklorā, min starptautiskus un lokālus stereotipus¹⁶⁸. Piemērs starptautiski atpazīstamiem stereotipiem ir Eiropā 5.- 6.gs. izplatītie priekšstati par ebrejiem kā kristietības vērtību zaimotājiem un 12. gs. - kā kristiešu bērnu slepkavām, kas Lietuvu sasniedza 16. gadsimtā. Savukārt, somu autora O. Karemā (O. Karemaa) darbā “Ienaidnieki, ļaundari, liekēži. Etniskais naids pret krieviem Somijā 1917–1923”¹⁶⁹ secināts, ka vēl šodien Eiropā pastāv 16. gadsimtā izveidojies negatīvais priekšstats par krieviem (krievi kā viltīgi, varmācīgi, brutāli, izvirtuši un žūpojoši barbari).

1.3. Stereotipu pastāvēšanas iemesli

Zinātniskajā literatūrā pamatā dominē viedokļi par diviem stereotipu izmantošanas iemesliem ikdienas saskarsmē – kognitīvais (izziņas) un kultūrsociālais.

1) Stereotipu esamības izziņas iemesls. Psihologi D. Hamiltons. un R. Giffords (R. K. Gifford) kopīgā publikācijā¹⁷⁰ pauž (H. Teidžfela iepriekšminētās idejas pamatojošo) domu, ka, raugoties no fizioloģijas viedokļa, cilvēkam gluži vienkārši nav tādu informācijas apstrādes un saglabāšanas resursu, kas spētu tikt galā ar ikdienā saņemamo sociālās informācijas gūzmu. Tā rezultātā tiek izmantotas socializācijas procesā iegūtās kategorijas, kas sakārto informāciju uztvērējam pieņemamā veidā. Iekārtojot sociālās shēmas, kurās „savietot” citu grupu pārstāvjus, cilvēki iegūst

¹⁶⁶ Vairāk skat.: Ashmore, R. D., Del Boca F. K. Conceptual Approaches to Stereotypes and Stereotyping. In: Hamilton, D. L. (ed.) *Cognitive processes in Stereotyping and Intergroup Behavior*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 1981. pp. 1-35.

¹⁶⁷ Karpova, Ā. *Ievads etnopsiholoģijā...*, 31. lpp.

¹⁶⁸ Anglickiene, L. Strangers in Lithuanian Folklore. *Nord Nytt*. Nr. 85. Juli 2002. P. 85.; Anglickienė, L. Lithuanians' Attitude Towards People of Other Religions in Folklore. In: *Maailmapildi Mõistmised. Ettekannete Kokkuvõtted*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2003. P.10.

¹⁶⁹ Karemaa, O. *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Rasistinen venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Pieejams: <http://www.lib.helsinki.fi/elektra/sumkare.html-1.p>, skatīts 2003.g. 1. augustā

¹⁷⁰ Hamilton, D. L., Gifford, R. K. Illusory correlation in interpersonal perception: A cognitive basis of stereotypic judgements. *Journal of Experimental Social Psychology*. 1976, No.12. P. 392. – 407.

informāciju, attīsta pieņēmumus un prognozē shēmās ievietoto grupu pārstāvju uzvedību. Stereotipizācijas process nav tikai shēmu vai kategoriju radīšana, bet vairāk gan asociāciju veidošana attiecībā uz vērtējumam pakļauto grupu. Arī sociālantropologi saskata izziņas iemeslu stereotipu pastāvēšanai sabiedrībā¹⁷¹, akcentējot domu, ka sabiedrības ikdiena kļūst aizvien saspringtāka un steidzīgāka, cilvēkiem neatliek nedz laika, nedz iespēju ilgstošai savstarpējai saskarsmei. Rodas nepieciešamība taupīt laiku, ko panāk, “savietojot” apkārtējā vidē esošās būtnes, lietas un parādības, un ar tām saistītās prognozes/gaidas (ekspektācijas) sabiedrības izstrādātajos un socializācijas procesa gaitā indivīda pieņemtajos vispārinājumos un shēmās, kas var organizēt zināšanas un gaidas dažādos līmeņos: no visabstraktākā līmeņa (piemēram, priekšstats par taisnību) līdz viskonkrētākajam (sejas veidolam). Tāpat akcentēts apstāklis, ka pieņemtās shēmas nav ne definīcijas, ne kategorijas, ne tipi, ne koncepti, bet mainīgu zināšanu organizācijas fragmenti.¹⁷²

2) Sociālpshologi H. Teidžfels un Dž. Tērners (J. C. Turner)¹⁷³ publikācijā par sociālās identitātes teoriju atrunā otru stereotipu pastāvēšanu izskaidrojošu apstākli, proti, katra indivīda vēlmi vairot savu pašapziņu, saistot un asociējot sevi ar grupu, kurai viņš pieder. Līdz ar to dalījums grupās “Mēs” un “Citi” ir dabisks un dominēs jebkurā sociālajā situācijā. Grupas līmenī sociālie autostereotipi un heterostereotipi veido zināmu nožogojumu, ļauj norobežoties no citām grupām, kas vairo tās locekļu pašapziņu un drošības sajūtu. Sociālantropologi H. Duijkers (H. Duijker) un N. Frijda (N. Frijda) atzīst, ka etniskais stereotips satur līdzības, kas apvieno nāciju, un atšķirības, kas veido etniskās robežas, ko sliecamies ieraudzīt¹⁷⁴. Šajā gadījumā stereotipiem ir zināma saliedējoša loma, kas grupas ietvaros ir ļoti nozīmīga. Arī etnoloģijā akcentēta doma, ka stereotipi veido zināmu cietoksni, aizsargsistēmu ap sociālo grupu. Grupas kultūras tradīcijās balstītā motivācija zināmā mērā attaisno un izskaidro pāragru un aizspriedumainu viedokļu – stereotipu – par apkārtējo sociālo vidi izveidi. Tā etnoloģe S. Lurjē (С. В. Лурье)¹⁷⁵ skatījusi etnosa pasaules uzskatā

¹⁷¹ Rapport, N., Overing, J. (ed.) *Social and Cultural Anthropology...*, P. 344.; Ķīlis, R. Sociālās atmiņas jēdziens. Grām.: Ķīlis R. (sast.) *Atmiņa un vēsture: no antropoloģijas līdz psiholoģijai*. Rīga: N.I.M.S., 1998. 24. lpp.

¹⁷² Ķīlis, R. ... *Atmiņa un vēsture*. 24. - 25.lpp.

¹⁷³ Tajfel, H., Turner, J. C. The social identity theory of intergroup behaviour. In: Worchel, S., Austin, W. G. (ed.) *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson Hall, 1986. P. 7.–24.

¹⁷⁴ Duijker, H.C., Frijda, N.H. *National Character and National Stereotypes*. Amsterdam, 1962. 342 p.

¹⁷⁵ Лурье, С. В. *Историческая этнология: Учебное пособие для вузов*. Москва: Аспект Пресс, 1998. С. 223.

esošo vērtību izpausmi apkārtējās vides novērtējumā un šīs izpausmes lomu dažādos sabiedrības vēstures posmos.

Tā kā etniskie stereotipi promocijas darbā vērtēti pārsvarā no kultūrsocioloģiskām pozīcijām, mazliet vairāk par šī virziena etnologu un antropologu atziņām. Etniskie stereotipi ir etnocentrisma pavadoņi, kas satur sevī grupas kolektīvi akceptētas tās locekļus vienojošas vērtības, simbolus, uzvedības modeli un stratēģijas. Pamatojoties uz iepriekšteikto, var apgalvot, ka heterostereotipi zināmā mērā izriet no autostereotipiem. Priekšstati par citām tautām izriet no mūsu etnisko tāpatību veidojošiem elementiem.

20. gadsimtā sociālajās zinātnēs attiecībā uz etniskumu, etniskās identitātes veidošanos dominēja divas savstarpēji saistītas aksiomas: no vienas puses, tā ir sociālo procesu noteikta izolēšanās noslēgtās grupās, no otras – kultūras atšķirību noteikta pašizpratne¹⁷⁶. F. Barts, aprakstot etniskās kopas, saredz tajās: 1) lielas bioloģiskas „pašiemūžinātas” vienības; 2) kopīgas nozīmīgas kultūras vērtības, kas izpaužas redzamā kultūras formu vienotībā; 3) izveidotu komunikācijas un mijiedarbības lauku; 4) tās locekļu pašidentificēšanos ar grupu un arī citu grupu pārstāvju apliecinājumu šim statusam, tādējādi veidojot kategoriju, kas atšķiras no citām tādām kategorijām¹⁷⁷. Antropologs E. Koens raksturo etnisko kopienu¹⁷⁸ kā cilvēku prātā eksistējošu lielumu, kam tie jūtas piederīgi. Cilvēki paredz un izjūt savstarpējo kopību kā saistību ar vienu un to pašu simbolu kopumu¹⁷⁹, kas skar daudzas jomas, sākot ar apģērbiem un uztura ieradumiem un beidzot ar vēsturi un valodu. Simboli ir ideāli līdzekļi, kas dod cilvēkiem iespēju runāt „kopīgu” valodu, izturēties šķietami līdzīgā veidā, piedalīties tajos pašos rituālos, lūgt tos pašus dievus, valkāt līdzīgu apģērbi utt. Simboli viņus savstarpēji vieno un nostāda opozīcijā pret „tiem tur ārpusē”. Tādējādi simboli rada kopienas robežas un padara tās reālas¹⁸⁰, un darbina iekļaušanas – izslēgšanas mehānismu: piederēt nozīmē būt atšķirīgam, lai iekļautos – jānorobežojas.

¹⁷⁶ Smelser, N. J., Baltes P.B. (ed.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioural Sciences*. Vol.7. Elsevier, 2001. P. 4824.

¹⁷⁷ Barth, F. Introduction. In: Barth, F. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company, 1969. P.10. - 11.

¹⁷⁸ Cohen, A. P. Introduction: Discriminating relations: identity, boundary and authenticity. In: Cohen, A. P. (ed.) *Signifying Identities. Anthropological perspectives on boundaries and contested values*. London, New York, 2000. pp. 1. - 13.

¹⁷⁹ Cohen, A. P. *The Symbolic Construction of Community*. Chichester: Ellis Harwood, 1985. P.16.

¹⁸⁰ Turpat, P. 21.

Priekšstati par savu etnisko grupu laika griezumā sasaista tautas atzītās vērtības pagātnē un tagadnē, bet telpas griezumā vieno tos, kam piemīt tieši šīs vērtības vai zināšanas par tām. Arī priekšstatu nodošana notiek sinhronā vai diahronā veidā – no paaudzes paaudzē vai/arī visiem vienā informācijas telpā esošiem vienlaicīgi.

1.4. Etniskā stereotipa struktūra

Katrā etniskajā stereotipā kā sociālā shēmā ir ietverts noteikts mehānisms. Tiem fiksējams stabils kodols un mainīga perifērija. Psiholoģe Ā. Karpova izdala vairākas etniskā stereotipa sastāvdaļas: saturs (kognitīvā), aizspriedums (afektīvā, drīzāk gan emocijas – I.B.) un rīcība (voluntārā)¹⁸¹. Etniskajai grupai ievietojot stereotipā savu saskarsmes pieredzi un pieņēmumus, un prognozes/gaidas attiecībā uz citu grupu, tā struktūra/uzbūve nemainās.

Stereotipa kognitīvā sastāvdaļa jeb tā saturs ietver: 1) nosacīti nemainīgu kodolu – zināšanas par vērtējamā etnosa vēsturisko pagātņi, dzīvesveida iezīmēm un darba iemaņām; 2) nepastāvīgu un mainīgu pieņēmumu virkni – sociālās vides izmaiņu, arī starptautisko un starpvalstu attiecību ietekmētu priekšstatu kopu par vērtējamās etniskās grupas saskarsmes pieredzi raksturojošām un tikumiskajām iezīmēm.

Līdzīgi kā jebkurš cits psihes darbības “produkts”, etniskie stereotipi apvieno sevī zināšanas un attieksmi, pie tam, šajā gadījumā noteicošā loma ir pēdējai. Šāda situācija nosaka stereotipa emocionālo šķautni, t. sk. aizspriedumus. Atšķirībā no citiem individuālo pieredzi veidojošiem priekšstatiem, stereotipi pārsvarā balstās uz citu zināšanām / nezināšanām par vērtējamo objektu (tie veidojas iepriekšējo paaudžu spriedumu, vērtējumu ietekmē, rodas no medijos izskanējušās informācijas, publikācijām, anekdotēm, tenkām u.c.), kas var būt neprecīzas, izteikti subjektīvas un tendenciozi vērtējošas. Rezultātā veidojas noteikta ievirze, kas sociālajā saskarsmē atkarībā no situācijas var būt pozitīva, neitrāla, negatīva, noliedzoša un pat agresīva. Minētā ievirze arī nosaka stereotipa emocionālo pakāpi. Negatīvās ievirzes emocionālais komponents iegūst noraidošu nokrāsu, kas realizējas kā citu tautu necienīšana, to sasniegumu ignorēšana, naidīguma radīšana.

Stereotipa rīcības jeb voluntārā šķautne ietver gan mutisku (verbālo), gan uzvedības komponentu. Mutiskais komponents izpaužas kā negatīvi izteikumi par citu etnisko grupu pārstāvjiem, uzvedības – kā cittautiešu ignorēšana un visu situācijas

¹⁸¹ Karpova, Ā. *Ievads etnopsiholoģijā...*, 29. lpp.

priekšrocību saistīšana tikai ar savu etnosu. Verbālā līmenī izteiktā negatīvā attieksme un klajš naidīgums nereti realizējas nepamatoti citādā attieksmē pret citas etniskās grupas pārstāvjiem jeb pēdējo diskriminācijā. Uzvedība lielā mērā izriet no prognozēm/ gaidām (ekspektācijām) (ko no viņiem var sagaidīt? paredzamā rīcība), ar ko vērtētāja grupa saista vērtējamo grupu.

1.5. Etniskā stereotipa pamatīpašības un funkcijas

Svarīga etnopsihologu un etnosociologu aplūkota problēma ir etnisko stereotipu pamatīpašības. Psihologi V. Trusovs (В. П. Трусов) un A. Fiļipovs (А. С. Филипов), apkopojot ASV un Rietumeiropas psiholoģijā valdošos viedokļus, izdalīja sekojošus etnisko stereotipu raksturojošus parametrus: 1) saturs - īpašības, ko piedēvē vērtējamai etniskai grupai; 2) vienveidīgums - vērtētājas grupas locekļu domu sakrītības pakāpe, piedēvējot vērtējamai grupai noteiktas īpašības; 3) vispārēja virzība: pozitīva vai negatīva vērtējamā objekta uztvere, kas parādās satura analīzes un pozitīvo/negatīvo īpašību uzskaites rezultātā; 4) intensitāte – priekšstatu sastopamības/blīvuma, līdz ar to arī iedarbības pakāpe. To var noteikt, analizējot vērtētāja izkārtoto vērtējamai grupai piedēvēto īpašību secību¹⁸².

Stereotipi nepastāv tikai etnologu, psihologu un sociologu teorijās, bet reālajā dzīvē veic noteiktas funkcijas. Tie atvieglo sev atbilstošas informācijas uztveri, saglabāšanu atmiņā un “datu izsniegšanu”. Stereotipi, t. sk. arī etniskie stereotipi, darbojas jebkurā sabiedrībā, veidojot tās locekļu viedokli, noteiktos gadījumos arī attieksmi un rīcības modeli pret uztveramo objektu. Etniskais stereotips kā sociāla shēma palīdz indivīdam novērtēt etnisko vidi, kurā viņš atrodas. Kā jau iepriekš minēts, tie palīdz uzturēt grupas un tās atsevišķu locekļu pašapziņu. Etniskais stereotips darbojas, kategorizējot sociālās vides stimulus, izmantojot indivīda līdzšinējo pieredzi un zināšanu bāzi. Etniskie stereotipi, kā gatavas, visas etniskās grupas kopīgi pieņemtas (akceptētas) klišejas vai shēmas, ne tikai atvieglo informācijas uztveri, bet piegādā arī funkcionālu informāciju par aplūkojamo grupu vai kādu tās pārstāvi. Informācija izriet no stereotipā ietverto zināšanu un emociju izstrādātās prognozes attiecībā uz vērtējamo grupu. Kā sabiedrības sociālā reprezentācija, stereotips atspoguļo vairāk vai mazāk kopīgas zināšanas par to, kādai jābūt sabiedrībai un kādai jābūt sadarbībai starp atsevišķām etniskajām grupām.

¹⁸² Трусов, В. П., Филипов, А. С. Этнические стереотипы. В кн.: Этническая психология. Москва: УДН, 1984. С. 9.–10.

Tādējādi, etniskie stereotipi, ietverot priekšstatus par savu un līdzās/attālu dzīvojošām citām tautām, kā tradicionālās uzvedības modeļi regulē sociālo distanci starp etniskajām grupām. Līdz ar to etniskie stereotipi var tikt (un tiek) izmantoti arī kā spēcīgs politiskās manipulācijas ierocis. Attiecīgā kontekstā pasniegti, tie spēj ietekmēt un veicināt etnokonsolidējošus vai pretēji – etnodiferencējošus procesus, līdz ar to atstāt iespaidu uz valsts iekšpolitiskās attīstības perspektīvu, arī uz starpnāciju saskarsmi un sadarbību ārpolitikas jomā.

1.6. Etnisko stereotipu veidošanās un noturība

Konstruktīvisma virzienu sociālajās zinātnēs pārstāvošo autoru darbos sastopams uzskats, ka veids, kādā mēs saprotam pasauli, runājam un rakstām par to, ir sociāli konstruēts.¹⁸³ Etniskā identitāte šādā izpratnē ir iedomātas kopienas/grupas (imagined community) sociālās konstruēšanas procesa daļa, kas balstās pārliecībā (ticībā), ka tās locekļi saistīti dabas dotām saitēm, ar vienotu kultūras tipu un ideju (arī mītu) par kopīgu izcelsmi un kopīgu vēsturi. Antropologi N. Rapports (N. Rapport) un E. Koens¹⁸⁴ pārstāv viedokli, ka sabiedrību, savstarpēji sadarbojoties, veido indivīdi, kas sevi apzinās. Domāšana par to, kas mēs esam etniskās piederības nozīmē, ietver gan pašapzināšanos, gan etniskās piederības simbolisku izteikšanu. Katrai tautai „piemīt” nepieciešamais pazīmju kopums, kurš veidots pēc vienota modeļa, kurā ietilpst ne tikai pašnosaukums, kopīga valoda, kopīgas ar vēsturi saistītas atmiņas un liktenis, bet arī tautas kultūra: nacionālais raksturs vai mentalitāte, ētiskās un estētiskās vērtības, pat gaume un ainava, savi mīti un varoņi, sakrāli teksti u.c.¹⁸⁵ Etnicitātes praktiskā izpausme ir etniskās jūtas un to kontekstā formulētie priekšstati (stereotipi), kas nav nekas cits kā intelektuāls konstrukts, ko pārsvarā rada etniskās grupas elite / publiskie aktori (M. Vēbera termins) vai viedokļa līderi (sabiedriskie darbinieki, rakstnieki, zinātnieki, politiķi), un kas ir situatīvs, jo tiek radīts un atražots noteiktos vēsturiskos, ekonomiskos un politiskos apstākļos. Etnisko kopienu pastāvēšana ir atkarīga no simbolisku robežu uzturēšanas, par kuru marķieriem,

¹⁸³ Freeman, M. *Rewriting the self. History, memory, narrative*. London, NY: Routledge, 1993. P. 198., u.c.

¹⁸⁴ Cohen, A.P., Rapport, N. Introduction. Consciousness in anthropology. In: Cohen, A.P., Rapport, N. (ed.) *Questions of consciousness*. London/New York: Routledge, 1995., P. 12.

¹⁸⁵ Smits, E. D. *Nacionālā identitāte*. Rīga: izd. „AGB”, 1997. 30.lpp.; Löfgren, O. The Nationalization of Culture. *Ethnologia Europea*. 1989. Vol.19. P.9.

saskaņā ar E. Koena viedokli, darbojas kultūrā balstītas, Citiem nesaprotamas, kognitīvas konstrukcijas¹⁸⁶, stereotipus ieskaitot.

Etniskos stereotipus veido indivīda pieredze, kas rodas 1) tiešu kontaktu rezultātā (apstiprinājums tiem tiek meklēts kolektīvajos priekšstatos) vai 2) iepazīstoties un uzkrājot citu savas kopienas locekļu pieredzi. Arī citu pieredze var tikt uzkrāta tiešo kontaktu vai pastarpinātas informācijas uzkrāšanas ceļā.

1) Tiešā saskare un kontakti starp dažādu etnisko grupu pārstāvjiem veidojas konkrētā laika posma ekonomiskās un politiskās sadarbības fonā darba un mācību vietās, sadzīvē (ģimenes locekļi, kaimiņattiecības, saskare sabiedriskajā transportā, veikalā u.c.). Tiek vērtētas un izceltas citas etniskās grupas atšķirīgās iezīmes. Arī Latvijas vēstures kontekstā tiešās saskares rezultātā tika iepazīta dažādos laikposmos ienākušo tautību pieredze, notika salīdzināšana un izvērtēšana, kas kalpojusi par bāzi stereotipu izveidei (Skat. 2. nod.).

Psihologi V. Trusovs un A. Fiļipovs¹⁸⁷ uzskata, ka etnisko stereotipu veidošanos nosaka: 1) vērtējamās grupas atšķirīgās īpašības; 2) vērtētājas grupas uztveres īpatnības un vērtību sistēma; 3) vērtētājas un vērtējamās grupas sadarbība politiskajā, ekonomiskajā un kultūras jomā.

Pirmās vienmēr tiek pamanītas atšķirīgās iezīmes, jo indivīds uztver un vērtē citu etnisko grupu pārstāvjus caur savai grupai raksturīgo etnocentrisma prizmu. Uzmanību piesaista no vērtētāja etnosa atšķirīgās iezīmes (dažas no tām nav izteiktas): valoda, fiziskais, sociālais un funkcionālais izskats, reliģiskā piederība, temperaments, tikumiskās normas, stāsti par pagātni.

Konkrētas vēsturiskās situācijas noteiktas izmaiņas politiskajā, ekonomiskajā un sociālajā jomā atstāj iespaidu gan uz stereotipu veidošanos, gan uz izmaiņām to saturā. Etnisko grupu ekonomiskās un politiskās sadarbības pieredze, darba tirgū ieņemtās nišas, sociālo lomu maiņa, valsts ārpolitikas un etnopolitikas rosināti procesi līdzās kultūras atšķirībās balstītiem etniskajiem priekšstatiem, rosina jaunu, emocionāli ietonētu stereotipu rašanos.

2) Citu pieredzē balstītie etniskie priekšstati veidojas netiešā saskarē: uzkrājot informāciju par citu grupas “Mēs” locekļu sadarbības pieredzi un ņemot vērā lielākajā sabiedrības daļā pastāvošos priekšstatus, ko dažādiem līdzekļiem kultivē atsevišķas ļaužu grupas. Šajā priekšstatu veidošanās jomā ietverama arī valsts un okupācijas varu

¹⁸⁶ Cohen, A.P., Rapport, N. Introduction..., P.2.

¹⁸⁷ Трусов, В. П., Филипов, А. С. Этнические стереотипы ... С. 3. – 30.

politika un ideoloģija attiecībā uz noteiktām etniskajām grupām, kam atrodami piemēri arī Latvijas vēsturē (skat. 2., 5. nod.). Socializācijas procesa laikā netiešā saskarē uzņemtā informācija ir nozīmīgākais stereotipu iegūšanas veids. Šādā bezierunu priekšstatu pārņemšanas kontekstā minamas T. Pettigrū¹⁸⁸ (T. F. Pettigrew) pētījuma atziņas, kas skaidro šādas situācijas. Kā svarīgs cēlonis ir uzsvērts konformisms - kā bezierunu pakļaušanās pastāvošajām politiskajām un sociālajām normām. Pie šādiem secinājumiem nonācis arī psihologs Dž. Vatsons (J. Watson)¹⁸⁹, kurš konstatējis, ka antisemitisms jaunu imigrantu vidē (pat tādu, kas iepriekš ar to nebija saskārušies) izplatās gadījumos, ja viņi apmetas uz dzīvi rajonos, kur šī problēma ir saasināta. Tātad antisemitisms tiek "apgūts" saskares un jaunās sociālās vides ietekmē. Filozofs un sociologs T. V. Adorno (T. W. Adorno) un viņa domubiedri kopdarbā "Autoritārā personība"¹⁹⁰ uzskatāmi parāda, ka konformisms raksturīgs noteiktam cilvēku tipam – „autoritārai personībai” (pazīmes: „sastingusi” domāšana, konformisms ētisku un estētisku vērtību uztverē, neiecietība pret jebkuru vājuma vai empātijas izpausmi, sliekšme uz atriebību, princips – “aci pret aci..”). Piebilstams, ka šis darbs veikts stereotipu pētniecības psihodinamiskās pieejas teorētisko atziņu ietvaros.

Protams, vienas etniskās grupas piederīgo vidū etnisko stereotipu uztverē pastāv zināmas atšķirības H. Duijkers un N. H. Frijda atzīst, ka etnisko stereotipu veidošanās iemesli jāmeklē noteiktu vēsturisko apstākļu un kultūras tradīciju modelētā domāšanas, izturēšanās un jušanas veidā, kas tikai nosacīti attiecināms uz visu tautu kā vienu norobežotu veselumu¹⁹¹.

1.7. Stereotipa satura izmaiņas

Kā redzams nodaļas sākumā minētajos jēdziena stereotips definējumos, viena no tā pamatiezīmēm ir situatīvs raksturs. Respektīvi, stereotips nav konstants lielums. Tā izplatība publiskajā telpā, kā arī tā brīža stereotipa paustais vēstījums ir atkarīgs no sava laika sociālpolitiskā konteksta un karjeras grupas mērķiem. Autore piekrīt somu folklorista P. Antonena (P. Anttonen) atziņai, ka atšķirības starp tautām ir dabiskas (ja

¹⁸⁸ Skat.: Pettigrew, T. F. The racial integration of the schools. In: Pettigrew T.F. (ed.) *Racial Discrimination in the United States*. New York: Harper and Row, 1975. P. 224. - 239.

¹⁸⁹ Skat.: Watson, J. B. *Behavior: An introduction to comparative psychology*. N.Y.: Henry Holt and Co, 1914. 439 p.

¹⁹⁰ Skat.: Adorno, T.W. a.o. *The authoritarian personality*. New York: Harper, 1950. 228 p.

¹⁹¹ Skat. Duijker, H.C., Frijda, N.H. *National Character and National Stereotypes*. Amsterdam, 1960. 342 p.

šajā gadījumā drīkst lietot tādu apzīmējumu), tās pastāv, bet situācijā, kad atšķirības tiek aktualizētas publiskajā telpā, rodas jautājums – kāpēc tas tiek darīts?¹⁹²

Stereotipa satura izmaiņas rodas: 1) saņemot jaunu informāciju par vērtējamo grupu; 2) mainoties vērtētāja vajadzībām, interesēm un motīviem; 3) pārkārtojoties abu etnisko grupu mijiedarbības raksturam.

Krievijas psihologi V. Ļevkovičs (В. П. Левкович) un N. Pankova (Н. Г. Панкова) uzsver, ka etniskā stereotipa, tāpat kā jebkuras citas sociālas shēmas, stabilai pastāvēšanai vajadzīgs katra atsevišķa grupas locekļa akcepts¹⁹³. Nepieciešama situācija, kad katrs grupas loceklis racionāli pieņem to līdzi kā jebkuru citu sociālo normu. Bet tā kā katrs no sabiedrības locekļiem vienlaicīgi ir gan etniskās, gan sociāl-profesionālās grupas pārstāvis, tad kopīgu viedokli panākt ir visai grūti.

Kas ir tie apstākļi, kas nosaka kāda etniskā stereotipa ilglaicīgu pastāvēšanu sabiedrības apziņā? Sociālās psiholoģijas P. Šihirevs (П. Н. Шихирев) vēl 1979. g. pieņēma, ka izveidojušos stereotipu stabilitāti nosaka tādi aizsardzības mehānismi kā: 1) stereotipa emocionālais papildījums: “jo striktāks vērtējums, jo spēcīgākas emocijas izraisa jebkurš mēģinājums to apšaubīt, un otrādi, jo spēcīgākas emocijas, jo kategoriskāks kļūst to izteicošais priekšstats; 2) izvēlīgums informācijas izvēlē: “mēs ļaujam sevi ietekmēt tikai tiem faktiem, kas atbilst mūsu pasaules uztverei. Mēs neredzam un nedzirdam to, ko negribam redzēt un dzirdēt.”¹⁹⁴

Turpinot šo tēmu, jāpievēršas kultūras traumas aspektam stereotipu izveides un noturības kontekstā.

Priekšstatus par kādu citu etnisko grupu veido kolektīvās atmiņas glabātie kopīgie stāsti par pagātņi, vērtējamās tautības loma mītā un tās pārstāvju attieksme pret Mūsu vēstures skatījumu. Pagātnē norisinājušos dramatiskos notikumus sabiedrības apziņā par traumatiskiem dara nevis paši notikumi, bet gan atmiņu stāsti par tiem - caur attēlojumu un iztēli kolektīvās sāpes vieno pagātņi ar tagadni. Kultūras traumas koncepcijas autori Dž. Aleksanders, R. Aiermens, B. Gīzens, N. Smelsers, P. Štompka (J. C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. J. Smelser, P. Sztompka) uzskata, ka kultūras trauma rodas gadījumā, ja cilvēki vai grupas jūt, ka bijuši pakļauti

¹⁹² Anttonen, P.J. Introduction: Tradition and Political Identity. In: Anttonen, P.J. (ed.) Making Europe in Nordic Contexts. Turku: Nordic Institute of Foklore, 1996. P. 17.

¹⁹³ Левкович, В. П., Панкова, Н.Г. Социально – психологический подход к структуре этнического сознания. *Психологический Журнал*. 1983. Т.4. №4. С. 68.

¹⁹⁴ Шихирев, П. Н. *Современная социальная психология США*. Москва: Наука, 1979. С.118.

kādam baismīgam notikumam, kas Atstājis neizdzēšamas pēdas viņu apziņā, ietekmēs viņu apziņu vienmēr un būtiskā veidā mainīs nākotni. N. Smelers piedāvā sekojošu kultūras traumas definīciju: kultūras trauma ir sabiedrībā akceptētas atmiņas, kas vieno grupu un izpaužas situācijās vai notikumos, kas ir 1) negatīvu emociju pārpilni; 2) atspoguļoti kā neaizmirstami; 3) uzskatāmi par draudiem grupas eksistencei vai par draudiem vienai vai vairākām tās kultūras pamatvērtībām.¹⁹⁵

Kultūras trauma liecina par dramatisku grupas identitātes un nozīmes zaudējumu¹⁹⁶. Tā saglabājas ar kultūras translācijas mehānismu – gan „neformālo” – ģimene, indivīdu saskarsme, gan „oficiālo” – muzeji, mācību grāmatas, atceres dienas - palīdzību. Bet kultūras trauma reizē ir konstrukcija, kura tiek veidota tagadnes publiskajā telpā notiekošajā komunikācijā. „Pieredzēt” traumu nozīmē definēt sāpīgo notikumu sabiedrībai, noskaidrot upurus un vainīgos un paredzēt morālās un materiālās sekas. To dara publiskās komunikācijas aģenti (partijas, organizācijas, publiskās figūras), kas idejiski vai materiāli ir ieinteresēti šajā procesā.

Traumas reprezentācijas process rada naratīvu par sociālajām ciešanām. Ietekmi uz to, kāds tas būs, atstāj 1) institucionālie lauki (institutional arena¹⁹⁷): valsts birokrātija, likumdošana, zinātne, masu mediji, reliģija, estētika utt.; 2) stratifikācijas hierarhijas (stratification hierarchies): laikrakstu galvenie redaktori un izdevēji, žurnālistu politiskā un ekonomiskā (ne)atkarība, reliģisko lietu kontroles realizētāji, tiesu varas (ne)atkarība, izglītības politikas stabilitāte, valdības darba kontrole), kuros noris “traumas pieredzēšanas” process.

Mediju ietekme uz etnisko stereotipu veidošanos. Prese un citi mediji(mūsdienās) etnisko stereotipu veidošanas procesā vērtējama gan kā starpnieks, informācijas nesējs, gan kā viedokļa veidotājs. Jebkura veida informācija pasniedzama vismaz trīs formātos – pozitīvi, negatīvi, neitrāli. Formāta izvēle nosaka izdevuma redakcijas vai akcionāru nostāju, un realizē to izvirzītos uzdevumus kāda mērķa sasniegšanai. Kopš 19. gs. pirmās puses sabiedrībā pastāvošie dažādie viedokļi par to veidojošo etnisko grupu garīgajām un morālajām īpašībām tiek popularizēti lielā mērā ar preses starpniecību. Uzskatāms piemērs jau pirmo latviešu valodā izdoto laikrakstu vidū tam ir “Latviešu Avīzēs” 1822. gadā publicētā vācbaltiešu autoru

¹⁹⁵ Smelser, N. J. Psychological and Cultural Trauma. In: Alexander J.C. a.o. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, 2004. P. 44.

¹⁹⁶ Eyerman R. *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. P.2

¹⁹⁷ Alexander, J. C. Toward a Theory of Cultural Trauma. In: Alexander J.C. a.o. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, 2004. P. 15.

diskusija par latviešu tautas turpmāko likteni¹⁹⁸, kas vācbaltiešu un latviešu literātu aprindās turpinājās arī vēlāk. Latviešu inteligences viedoklis par vācbaltiešiem, krieviem un ebrejiem kopš 19. gs. vidus parādījās pašu izveidotajos laikrakstos un žurnālos: “Mājas Viesis”, vairāk – “Pēterburgas Avīzēs” un to pielikumā “Zobugals” u.c. Līdz ar lasītpratēju skaita un iedzīvotāju pirktspējas palielināšanos pieauga laikrakstu un žurnālu metieni un klāsts. Laikā, kad laikrakstiem piemita būtiska vidutāja loma starp lasītāju un norisēm valstī un pasaulē, tiem bija nepārvērtējama nozīme dažāda rakstura, tajā skaitā arī etnisko, priekšstatu veidošanā. Vēl tagad atsevišķi vecākā gada gājuma lauku cilvēki nešaubīgi tic avīzēs publicētajam. Prese un citi plašsaziņas līdzekļi – radio, TV un internets – ir radījuši un joprojām rada vai nostiprina stereotipus ne tikai atspoguļojot viedokļus par etniskajām grupām Latvijā vai, atsevišķos gadījumos, kalpojot kā oficiālas ideoloģijas rupors, bet arī nemitīgi uzsverot un atkārtojot kādas tautības saistību ar kādu konkrētu jomu (piemēram, čigāni un krimināla rakstura pārkāpumi).

1.8. “Patiesības grauds” stereotipā

Stereotipizētos tēlos balstītu vērtējumu atbilstība realitātei ir tieši proporcionāla indivīda zināšanām par jomu, no kuras stereotips tiek smelts. Psihologi H. Triandis un V. Vassiliou (Triandis H.C. & Vassiliou V.) pētot etniskos auto- un heterostereotipus grieķu un amerikāņu etniskajās grupās, atzina, ka sākotnējā līmenī stereotipos tomēr slēpjas “patiesības grauds”. Pie tam - jo ciešāki kontakti starp grupām, jo patiesāki priekšstati tiek ietverti stereotipos¹⁹⁹. Stereotipa pētniecības kognitīvās pieejas autori, savukārt, atzīmē, ka stereotips kā noslēgta shēma nespēj dot pamatodus vispārinājumus, tādēļ jebkurai tā sakritībai ar realitāti ir tikai gadījuma raksturs²⁰⁰.

Lai gan stereotipu kontekstā nav būtiska to atbilstība patiesībai, bet gan to izmantošanas atstātajām sekām uz starpetnisko attiecību klimatu sabiedrībā, domājams, ka noteiktos gadījumos savs „patiesības grauds” to rašanās/radīšanas brīdī stereotipiem piemītis. Stereotips, smelts no realitātes, atgriežas tajā, lai to aizstātu.

Padomju psihologi V. Trusovs un A. Fiļipovs, analizējot etnisko stereotipu problemātikai veltītos darbus, izcēluši trīs viedokļus attiecībā uz stereotipu atbilstību patiesībai: 1) stereotips ir noturīgs priekšstats, kas maz atbilst realitātei, kuru it kā

¹⁹⁸ *Latviešu Avīzes*. 1822. gada 5. janvāris.

¹⁹⁹ Citēts pēc: Lindgren, H.C. Stereotyping. In: Craighead, W. E., Nemeroff, C. B. (ed.) *The Corsini Encyclopedia*...P. 1618.

²⁰⁰ Rapport, N., Overing, J. (ed.) *Social and Cultural Anthropology*...P. 345.

pārstāv (netiek izslēgta arī gadījuma sakritība, bet tomēr tā ir dezinformācija); 2) stereotipi ir reāli eksistējošu parādību vispārinājumi, kaut arī ne vienmēr adekvāti formas un precīzi satura ziņā; 3) jebkurš vispārinājums, kas attiecas uz etnisko kopumu, ir etnisks stereotips, un kā tāds ir aptuvens pēc formas un satura, un nav nozīmes vispār izvirzīt “patiesības grauda” problēmu²⁰¹. Daudz svarīgāk ir pētīt konkrēta etniskā stereotipa saturu, jo tautu saskarsmē tiem ir reāla, regulējoša nozīme.

Nevar noliegt, ka stereotipa patiesības pakāpes noteikšana ir sarežģīta problēma. Etniskā stereotipa “patiesības grauda” noteikšanā jāņem vērā priekšstatu rašanās apstākļi, laiks un to aktīvākie lietotāji, kas norāda uz konkrēto priekšstatu pastāvēšanas motivāciju un ļauj izvērtēt to saistību ar realitāti. Etniskā stereotipa atbilstība patiesībai un laiks: ņemot vērā sabiedrības nemitīgo attīstību gan ekonomiskajā, gan sociālajā u. c. jomās, jāpieļauj, ka, jo ilgāks laiks pagājis kopš priekšstata izveides, jo lielāka varbūtība, ka tas maz atbilst realitātei.

1.9. Etnisko stereotipu izzināšanas metodes

Sociālajās zinātnēs pastāv trīs pamatpieejas etniskā stereotipa pētniecībā: kognitīvā, psihodinamiskā un socioloģiskā²⁰² (citviet, kā trešā pieeja minēta sociokulturālā pieeja²⁰³). Kognitīvā pieeja izvērtē sociālo grupu motīvu un ideoloģijas ietekmi uz stereotipu veidošanos un akceptē ideju par cilvēka spēju uztvert tikai zināmu informācijas apjomu. Pamatojoties uz apstākli, ka informācija netiek iegūta nepastarpinātā veidā, bet caur citu pieredzi, stereotipi tiek uzskatīti par greiziem apkārtējās vides attēliem. Psihodinamiskā pieeja ir vērsta uz to cilvēka instinktu un zemapziņas izpausmju izzināšanu, kas varētu kaitēt starpgrupu attiecībām (agresija, noteikti personības tipi, piemēram, autoritārais u.c.). Socioloģiskā (sociokulturālā) pieeja stereotipu pētniecībā cenšas izzināt sociālās kultūras ietekmi uz grupas ietvaros pastāvošo priekšstatu pielietojumu un grupas locekļu ticību tiem. Stereotipi tiek uzlūkoti kā noteiktā laikā un telpā pastāvošas ideoloģiskas matrices, ko indivīds apgūst socializācijas procesā. Promocijas darba autore savos pētījumos pārsvarā balstās uz kognitīvās un socioloģiskās pieejas autoru atziņām.

²⁰¹ Трусов, В. П., Филипов, А.С. Этнические стереотипы ...С. 8.

²⁰² Rapport, N., Overing, J. (ed.) *Social and Cultural Anthropology*...P. 344.

²⁰³ Kazdin, A. E. (ed.) *Encyclopedia of Psychology*. Vol.7...P. 466.; Piebilstams, ka arī R. Ašmors un F. K. Del Boka, kas pirmie ieteica šādu dalījumu, līdzās psihodinamiskajai un kognitīvajai kā trešo pieeju nominēja sociālkulturālo.

Laika pārbaudījumus ir izturējušās vismaz divas 20. gs. sākumā radītās sabiedrībā vai kādā tās grupā cirkulējošo etnisko stereotipu izzināšanas metodes: sociālās distancē mērīšana un īpašību pierakstīšanas metode. Neraugoties uz jaunu teorētisku atziņu rašanos tēmas izpētē 20. gadsimta gaitā, šie stereotipu noteikšanas veidi joprojām tiek izmantoti – iekļauti anketu izveidē vai interviju jautājumu sastādīšanā. E. Bogardus²⁰⁴ (E. Bogardus) izstrādātā jautājumu kopa palīdz noteikt sociālo distanci starp vērtējamo un vērtētāju grupu. Sociālo distanci starp etniskajām grupām uzrāda atbildes uz jautājumiem: par respondenta esošo/iespējamo radniecību ar cittautieti un viņa vērtējums šādai esošai/potenciālai situācijai; par respondenta esošām/iespējamām kaimiņattiecībām ar noteiktas tautas pārstāvi un viņa vērtējums šādai esošai/potenciālai situācijai; par respondenta viedokli pilsonības piešķiršanas cittautiešiem sakarā u.tml. Respondentu priekšstatus par aplūkojamo etnisko grupu raksturīgākajām iezīmēm (fiziskais, funkcionālais un sociālais izskats, garīgās un morālās īpašības u.tml.) palīdz noskaidrot D. Kaca (D. Katz) un K.V. Breilija²⁰⁵ (K.W. Braly) izstrādātā stereotipu izzināšanas metode. Tā izmantota veicot aptauju šī pētījuma ietvaros. Aptaujā iesaistītās personas tiek uzaicinātas nosaukt 5 īpašības, kas viņuprāt vislabāk raksturo katru no Latvijā dzīvojošām, anketā minētām tautībām. Īpašību pierakstīšanas metode, vai pētnieka hipotētiski izvirzīto un anketās iekļauto un respondentiem piedāvāto kādai tautai raksturīgo iezīmju pārbaude ir aktuāls stereotipu izzināšanas veids arī mūsdienās.

Promocijas darba autore zināmā pakāpē izmanto abas no augstākminētajām stereotipu izzināšanas metodēm, daļēji strukturētajās intervijās ietverot gan sociālo distanci vērtējošos jautājumus, gan mudinot respondentus veikt vērtējamās etniskās grupas pārstāvju raksturojumu.

1.10. Etnisko stereotipu vērtējums

Viena, noteikta atbilde uz izvirzīto jautājumu nemaz nepastāv. Ir skaidrs, ka stereotipus, tajā skaitā arī etniskos, nevajadzētu vērtēt kā izteikti negatīvu sociālās vides parādību, lai gan reizēm tie tiešām tādi ir. Un visbiežāk pamanāmie ir tieši negatīvie stereotipi, jo diemžēl labdabīgi priekšstati par kādas etniskās grupas

²⁰⁴ Skat.: Bogardus, E.S. *Immigration and Racial Attitudes*. Boston: Heath, 1928. 268 p.; Bogardus E.S. Social distance and its origin. *Sociology and social research*. 1925, Nr.9. P. 216.-225.; Bogardus, E.S. A social distance scale. *A Journal of Applied Psychology*. 1933, Nr.17, P. 265.-271.

²⁰⁵ Katz, D., Braly, K. W. Racial stereotypes of 100 college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology: Negro Intelligence and Selective Migration*. Vol. 28, 1933, P. 280.–290.

pārstāvju garīgajām, fiziskajām un tikumiskajām īpašībām, izņemot gadījumus, kad tie ir pamatā politiskā etnonacionālisma postulētiem stereotipiem, nesaista sabiedrisko domu un nespēj saliedēt sabiedrību. Negatīvie stereotipi, kas vēstures griežos reiz radušies tautas/grupas kopīgo stāstu krātuvē, papildināti ar dažādu etnisko grupu savstarpējās saskarsmes pieredzi, noteiktu apstākļu ietekmē aktivizējas un var radīt starpetnisku spriedzi sabiedrībā. Un tādā gadījumā patiešām grūti izprast, kur beidzas stereotips, sākas aizspriedums, un otrādi. Sociologi pievēršas stereotipu izvērtēšanai lai rastu veidus, kā novērst aizspriedumus un, tālāk - diskriminācijas veidošanās procesus sabiedrībā.

Kā negatīvu iezīmi etniskajos stereotipos jāmin arī tajos ietvertās prognozes attiecībā uz vērtējamās etniskās grupas locekļu rīcību, kā arī to, ka stereotipa aizsargmehānismi ignorē un apslāpē acīmredzamo, kas noliedz tajā pārvērstos faktus. Jo patiesi - mēs lielākoties redzam un dzirdam tikai to, ko gribam redzēt un dzirdēt. Proti, to, kas atbilst Mūsu etniskās grupas pasaules uzskatam un ētiskajām un estētiskajām vērtībām. Tiek uzsvērts, ka vislielākie stereotipu draudi rodami nevis tajos ietvertajos maldos, bet gan rīcībā, kas tiem seko²⁰⁶. Nosodījumu pelna ne tikai diskriminācija, kas atsevišķos gadījumos ir saslēgta vienotā ķēdē ar stereotipiem, bet arī tāda rīcība, kad vērtējamās grupas pārstāvji apzināti sāk līdzināties par sevi radītajiem priekšstatiem.

Cits skatījums uz etniskajiem stereotipiem zināmā mērā attaisno to esību sabiedrībā un stereotipu pastāvēšanā saskata pat pozitīvas iezīmes. Viena no tām: stereotipi palīdz indivīdam tikt galā ar ik dienas klāt pienākošo informāciju. Stereotipiem, lai arī negatīviem, ir konsolidējoša loma vērtētājas grupas ietvaros. Bez tam, jēdzieni stereotips un aizspriedums, lai gan līdzās esoši, tomēr ir divi dažādi lielumi un spēj pastāvēt neatkarīgi viens no otra.

Etniskais stereotips ir tautas tradīcijās un kultūras vērtībās balstīta, karjeras grupas veicināta reakcija uz sociālās vides stimuliem. Priekšstati par citām etniskām grupām, kas vienmēr satur informāciju par atšķirīgo tajās, kā spoguļattēls parāda vērtētājas tautas dzīvesveidu un uzvedības normas. Tajos atspoguļojas vērtētājas grupas izpratne par sociālo vidi, par kārtību tajā. Kā atzīmē etnoloģe S. Lurjē, katras tautas vērtību kodolā atrodas nemainīga, no vēsturiskās situācijas neatkarīga izpratne par labā un

---

²⁰⁶ Lindgren, H.C. Stereotyping. In: Craighead, W. E., Nemeroff, C. B. (ed.) *The Corsini Encyclopedia...*, P.1618.

ļauņā attiecībām ²⁰⁷. Tiklīdz tautas pasaules ainā šis līdzsvars tiek izjaukts, seko reakcija. Etniskais stereotips, tā emocionālais papildījums ir viena no tās izpausmēm.

***

Etniskie stereotipi ir sociāls fenomens, un kā tāds tas dažādos diskursos saistījis sociālo un humanitāro zinātņu pārstāvju pētnieciskās intereses. No daudzveidīgā sociālo stereotipu (t.sk. etnisko) pētniecībā izmantoto pieeju un metožu klāsta, neliels ieskats par kurām sniegts šajā promocijas darba nodaļā, autore turpmāk izmanto kultūrsociālo pieeju un minēto metožu sintēzi. Balstoties konstruktīvisma idejās sociālo parādību un norišu vērtējumā, nenoraidot etniskā stereotipa kognitīvās funkcijas, promocijas darbā etniskais stereotips tiek skatīts kā starp etniskajām grupām pastāvošo simbolisko robežu marķieris - kā grupas „Mēs” (latviešu) etnisko identitāti un pasaules uzskatu veidojošo elementu atspulgs jaunajā informācijā par citu etnisko grupu „Viņi” (baltkrieviem, čigāņiem, ebrejiem, igauņiem, krieviem, lietuviešiem, poļiem, ukraiņiem, vāciešiem), kas noris noteiktos sociālpolitiskos apstākļos un ko noteiktu mērķu vadīti publiskajā telpā aktualizē vai veido un uztur karjeras jeb elites grupa.

---

²⁰⁷ Лурье, С. В. *Историческая...*, С. 238.

2. NODAĻA

LATVIEŠU ETNISKIE PRIEKŠSTATI UN STEREOTIPI PAR LATVIJĀ DZĪVOJOŠIEM CITU TAUTĪBU PĀRSTĀVJIEM

Priekšstati par citām tautām liecina par mūsu pasaules uzskatu, ētiskajām un estētiskajām normām. Mūsu zīmētie citu tautu tēli spēj daudz stāstīt par mums pašiem – mūsu vērtībām, pašvērtējumu, saskarsmes veidu un izdzīvošanas stratēģiju. Tie ir mūsu kultūras nospiedumi konkrētajā informācijas laukā.

Ģeopolitiskā novietojuma dēļ Latvija vienmēr bijusi multietniska zeme. Promocijas darba ietvaros skatīti latviešu priekšstati par sekojošām Latvijas mazākumtautībām: baltkrieviem, čigāniem, ebrejiem, igauņiem, krieviem, lietuviešiem, poļiem, ukraiņiem, vāciešiem, kas ilgāku vai īsāku laika periodu dzīvojušas šajā zemē kopā ar tās pamattautām latviešiem un lībiešiem. Senākie šīs teritorijas iedzīvotāji – Baltijas jūras somi un balti – nonāca ciešā saskarē un veidoja tiešus kontaktus ar tām etniskajām grupām, kas dažādos laikos apmetušies te uz dzīvi: vācieši (12./13. gs.); čigāni (15. /16.gs.); poļi (16. gs.); ebreji (16. gs.), zviedri (16. gs.); baltkrievi (17. gs.), krievi (10./11.gs.), lietuvieši (17. gs.); igauņi (19. gs. b.).²⁰⁸²⁰⁹ Iepriekšminēto tautību ienākšanu Latvijas teritorijā noteica dažādi apstākļi un apsvērumi: jaunu zemju iekarošanas tīkojumi, piespiedu migrācija, ekonomisko vai sociālo apstākļu pasliktināšanās etniskajā dzimtenē vai iepriekšējā mītnes zemē, jaunu iespēju meklējumi u.c. (skat. 4. nod.) Katra etniskā grupa nesa sevī noteiktu izpratni par pasaules un lietu kārtību.

Aplūkojamā pusotra gadsimta gaitā Latvijas teritorijā mainījušās pamattautas (latviešu) un citu etnisko grupu skaitliskās proporcijas un sociālās lomas. Daļa no senākajiem Latvijas teritorijas citām tautībām piederīgiem iedzīvotājiem bija spiesta izceļot (ebreji, vācieši, krievi u.c. Pirmā pasaules kara gados, vācieši 1939. g.), daļa Otrā pasaules kara gados tika mērķtiecīgi fiziski iznīcināta (ebreji, čigāni), daudzi gāja bojā abu 20. gs. karu, revolūcijas un Brīvības cīņu laikā, citi tika izsūtīti uz Sibīriju padomju varas gados u.tml. Bieži aizgājējus aizstāja tai pašai vai citai etniskai grupai piederīgi ieceļotāji (skat. 4. nod.).

²⁰⁸ Iekavās minēts laiks, kad ir pirmās ziņas par šī etnosa pārstāvju patstāvīgu klātbūtni Latvijas teritorijā

²⁰⁹ Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā*: Eksperimentāls metodisks līdzeklis. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 270 lpp

2.1. Baltkrievi respondentu priekšstats

Baltkrievi – austrumslāvu tauta, seni Latvijas dienvidaustrumu pierobežas iedzīvotāji, mūsdienās visai daudzskaitlīga Latvijas mazākumtautība, kuras skaits ievērojami pieaudzis pēc Otrā pasaules kara noritējušo imigrācijas procesu rezultātā.

Statistikas dati liecina, ka 1897. g. pašreizējā Latvijas teritorijā dzīvoja 79 523 baltkrievi²¹⁰. Starpkaru periodā viņu skaits manāmi saruka. 1925. g. – 38 010, 1930. g. – 36 029, bet 1935. g. – 26 867 Latvijas iedzīvotāji atzinuši savu piederību baltkrievu tautai²¹¹. 1943. g. Latvijā notikusī tautas skaitīšana uzrādīja 40 699 baltkrievu tautības iedzīvotājus²¹². Padomju okupācijas varas gados vērojams baltkrievu skaitliskais pieaugums Latvijā, kas jau izskaidrojams ar Baltkrievijas PSR iedzīvotāju masveida ieplūšanu, ko noteica nosūtījumi darbā un „savējo” aicināšana uz labākiem dzīves apstākļiem. 1959. g. LPSR dzīvojuši 61587, 1970. g. – 94 898, 1979. g. – 111 505, 1989. g. – 119 702 baltkrievi²¹³. Pirmā tautas skaitīšana pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas 2000. g. uzrādīja 91 150 baltkrievu tautības cilvēkus²¹⁴.

Skatot baltkrievu teritoriālo izvietojumu Latvijā aptuveni pēdējo simts gadu laikā, atzīmējams, ka 19. gadsimta beigās lielākā daļa baltkrievu dzīvoja Vitebskas guberņā ietilpstošajos trijos Latgales apriņķos, Ilūkstes apriņķī un Rīgā²¹⁵. Starpkaru periodā saglabājās baltkrievu izvietojums pārsvarā Latgales dienvidaustrumu pierobežas pagastos un Daugavpilī, Ilūkstes apriņķī un Rīgā. Vairākos pagastos – Pasienas, Pustiņas (Robežnieku), Piedrujas – baltkrievi tobrīd veidoja iedzīvotāju ievērojamu daļu²¹⁶. Padomju varas gados uz imigrantu rēķina šīs mazākumtautības pārstāvji ieguva pilsētnieku vaibstus viņu dzīves vietu areāls aptvēra visu Latvijas

²¹⁰ Тройницкий, Н. А. *Первая всеобщая перепись...: Т. XXI: Лифляндская губерния, С. 78.; Т. V: Витебская губерния, С. 76.; Т. XIX: Курляндская губерния, С. 78.*

²¹¹ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana... II: Tautība un ticība. 51.-52.lpp.* Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana... II: Tautība. 63. lpp.;* Skujenieks, M. (red.), Salnītis V. (sast.) *Ceturrtā tautas skaitīšana... IV: Tautība. 287.lpp.*

²¹² Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi... 16.,17. lpp.*
I. Mežs un Ē. Jēkabsons min citu šajā tautas skaitīšanā fiksēto baltkrievu skaitu - 48601. Skat.: Jēkabsons, Ē. *Baltkrievu sabiedriski politiskā darbība Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā 1941. – 1945. gadā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1964. gadā: Latvijas vēsturnieku komisijas 2003. gada pētījumi. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 13.sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 306.- 331.lpp.; Mežs, I. *Latvieši Latvijā... 15. lpp.**

²¹³ *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года... С. 92.; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года. VI Том, С. 9.; .Mežgailis, B., Zvidrinš, P. *Padomju Latvijas iedzīvotāji. Rīga: Liesma, 1973. 151. lpp.; Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979... С. 48.; 1989. г. года тautas skaitīšanas... 82. lpp.**

²¹⁴ *2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 34. lpp.*

²¹⁵ Apine, I. *Baltkrievi Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) Mazākumtautības Latvijā. 193.lpp.*

²¹⁶ Apine, I. *Baltkrievi. Grām.: Dribins, L. (sast.) Mazākumtautību vēsture Latvijā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 124. lpp.*

teritoriju²¹⁷. Šī tendence saglabājusies arī mūsdienās.

Statistikas dati rāda, ka 19. gadsimta nogalē Latgalē un Ilūkstes apriņķī lielākā daļa baltkrievu bija lauksaimniecībā nodarbināti zemnieki²¹⁸. Rīgā baltkrievi bija strādnieki u.c. zemāko sociālo slāņu piederīgie. Arī starpkaru periodā baltkrievu vairākums bija Latgales zemnieki (70%-80%) šīs mazākumtautības pārstāvju bija nodarbināti lauksaimniecībā²¹⁹ un piederēja vismazāk nodrošinātajam un vismazāk izglītotajam Latgales iedzīvotāju slānim. Daugavas plostnieki, zemnieki – Dienvidlatgalē intervēto respondentu biežāk piesauktās baltkrievu nodarbes. Tas gan vairāk attiecas uz šīs mazākumtautības darbības sfērām starpkaru periodā. Padomju varas gados, pēc baltkrievu vēstures Latvijā pētnieces I. Apine datiem, gan iebrucēji no Baltkrievijas PSR, gan vietējie baltkrievi lielākoties brauca strādāt uz rajona vai republikāniskajās pilsētās izvietotajiem rūpniecības un būvuzņēmumiem, lai gan tā ir viena no tām Latvijas minoritātēm, kam ir salīdzinoši augsts lauku iedzīvotāju procents²²⁰. Mūsdienās ir visai grūti uzzīmēt vidējā Latvijas baltkrieva *portretu*.

***

Izvērtējot interviju fragmentus, kuros respondenti izteicās par baltkrieviem, konstatējams, ka šī etniskā grupa vērtēta 1) kā Latvijas sabiedrības daļa – kā lokālās sabiedrības locekļi starpkaru periodā un ienācēji pēc Otrā pasaules kara; 2) kā Baltkrievijas titultauta. Laiks, kura kontekstā visbiežāk runāts par baltkrieviem: Otrais pasaules karš, padomju okupācijas varas posms Latvijā un periods pēc LR valstiskās neatkarības atgūšanas. Starpkaru periods minēts reti, visbiežāk tas skarts Dienvidlatgales materiālā.

1) Baltkrievi – Latvijas sabiedrības daļa. Formulējot savus priekšstatus par baltkrieviem, intervijās dominēja divi atbilžu varianti: „neesmu saticis, nezinu” un/vai „nevar atšķirt no krieviem/tādi kā krievi”. Dienvidaustrumlatgalē sastopams atšķirīgs variants – „tādi kā mēs”. Atbildi „nevar atšķirt no krieviem” respondenti visbiežāk attiecināja uz Otrā pasaules kara un pēckara gados Latvijā ieceļojošajiem baltkrieviem viņu kopīgo ar ienācējiem krieviem ierašanās mērķu un saskarsmē lietotās valodas dēļ.

[s1975Cēsis]: „Man nav bijusi nekāda saskarsme ar baltkrieviem. Es neko nevaru

²¹⁷ Apine, I. Baltkrievi Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 198.lpp.

²¹⁸ Apine, I. *Baltkrievi Latvijā*. Rīga: LZA FSI EPC, 1995. 21. lpp.

²¹⁹ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā. V: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. 458.lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. VI: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 471.lpp.

²²⁰ Apine, I. Baltkrievi Latvijā Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 198., 199. lpp.

pateikt par viņiem. Man varbūt kaut kur ir bijusi saskarsme ar kādiem krievu tautības runājošiem, bet es varbūt pat nezinu to, ka viņš nāk no Baltkrievijas, ka viņš tur ir dzimis, vai kādu laiku dzīvojis, vai kā savādāk.”²²¹

[v1976Bauska]: „Patiesi nepazīstu. Lai arī valsts [Baltkrievija – I. B.] atrodas Eiropas vidū, tā ir vismazāk pazīstamā un visvairāk noslēgtā valsts Eiropā. Arī spēcīgi krieviskota [valsts – I. B.], un atšķirt baltkrievu no krieva laikam nemācētu. Arī aculiecinieku nostāsti nekādu atšķirību neuzrāda.”²²²

[s1931Rīga]: „Baltkrievi, nabadziņi (..) viņi [Baltkrievijā – I.B.] tā jau asimilējušies [= pārkrievijušies – I.B.], tā piespiesti pie sienas, ka vienkārši kļūst viņus žēl. (..) [arī Latvijas baltkrievi – I.B.] pārāk asimilējušies [= pārkrievijušies – I.B.].”²²³

[s1940Cēsis]: „Nu viņi [Latvijā – I.B.] vairāk tā krieviski, laikam, runājoši. Un tādi vairāk krievu tādu noskaņojumu aizstāv.”²²⁴

[v1984Talsi]: „Ļoti daudz cilvēku uzskata, ka baltkrievi ir tie paši krievi. Neko neatšķiras. Bet nu iekšēji viņi ir tā, ka viņi - baltkrievi - ir pavisam citi nekā krievi.”²²⁵

Respondentu nespēja atpazīt baltkrievus, kas pēc statistikas datiem ir viena no lielākajām Latvijas mazākumtautībām un dzīvo visā valsts teritorijā, šķiet pārsteidzoša.

Atšķirībā no citos Latvijas kultūrvēsturiskajos apgabalos dominējošiem, plaši izplatītiem vispārinātiem respondentu priekšstatiem par baltkrieviem (kultūras stereotipi), Latvijas dienvidaustrumu pagastos (piemēram, Krāslavas apkārtnē) veiktās intervijas uzrāda precīzākus un atšķirīgākus baltkrievu tēlus (dominē individuālie stereotipi): baltkrievi – lokālās sabiedrības locekļi starpkaru periodā - raksturojot „tuteišo” (vietējo) būšanu (skat. 4. nod.) un baltkrievu asimilācijas tendences (pārkrievošānās).

[s1963Krāslava]: „Baltkrieviem arī tāpat [kā poļiem raksturīga labsirdība un mīļums – I. B.]. Ja viņi te dzīvo paaudzēs, kādi viņi vairs baltkrievi? Baltkrievi runā krievu valodā. Viņi saprot latgaliski. Mana vīramāte ir baltkrieviete, apprecēja latvieti. Ģimenē runā krievu valodā. Baltkrievi – visnabadzīgākie.”²²⁶

[s1979Krāslava]: „Baltkrievi? Vienkāršas sievietes, vairāk dzīvoja mājās. Vīrieši – projām uz Daugavas plostus laida.”²²⁷

²²¹ E 74, 262

²²² E 74, 244

²²³ E 74, 256

²²⁴ E 74, 264

²²⁵ E 74, 271

²²⁶ E 74, 274

²²⁷ E 74, 279

2) Baltkrievi – Baltkrievijas titultauta: Tie respondenti, kas intervijās vērtēja Baltkrievijas pamattautu, akcentēja tādas iezīmes kā trūcība, atteikšanās no savas dzimtās valodas, sirsnība un viesmīlība.

[s1963Rīga]: „Tas, ko es pati [ceļojumā] pieredzēju (..) par Baltkrieviju,- ārkārtīgi viesmīlīgi! Nu tā kā Latgalē!”²²⁸

[v1957Bauska]: „Baltkrievijā biju. Man ļoti patika. Baltkrievijā mani uzņēma, es nezinu, pilnīgi par savējo. Tagad saka, [ka] krievs slikts vai kāds, bet Baltkrievijā man nebija nekādu pārmetumu, un paši baltkrievi teica, ka tas ir un varbūt politiski tikai. Ažiotāža starp tautām – ka mēs tur slikti vai jūs tur slikti. Paši „melnie” cilvēciņi, es domāju, ir ļoti labi cilvēki. Es tur viņiem arī palīdzēju, sienu atvedu... Tad mani tur tā baroja!”²²⁹

[s1989Bauska]: „Baltkrievi, man liekas, izceļas ar to, ka viņi tādi nabadzīgi diezgan. Mans tētis bija Baltkrievijā, un viņš stāstīja, ka viņiem tur tie veikali tādi, tādi nabadzīgi ļoti.”²³⁰

Baltkrievu visai zemā interese par savu dzimto valodu un kultūru tiek skaidrota ar vēsturiskajiem apstākļiem Baltkrievijā – katoļu un pareizticīgās baznīcas milzīgo ietekmi, poļu un/vai krievu valodas dominējošo lomu, pārtautoto eliti, politisko situāciju dažādos laikposmos. Kā atzinusi I. Apine, pēc Otrā pasaules kara Latvijā ieradušies jau pārkrieivoti baltkrievi²³¹.

* * *

Izvērtējot respondentu priekšstatus par vietējiem un Baltkrievijas baltkrieviem, secināms, ka visos vēsturiski etnogrāfiskajos apgabalos fiksējamas kopīgās iezīmes: atteikšanās no dzimtās valodas, pārtautošanās (pārkrievošanās/pārpoļošanos), zema etniskā pašapziņa, nabadzība. Turpmāk neliels ieskats šādu etnisko priekšstatu iespējamajos cēloņos.

Baltkrievu kā atsevišķas Latvijas iedzīvotāju etnisko kompozīciju veidojošas tautas neatpazīšana vai respondentu bieži izmantotā salīdzinājuma „tādi kā krievi”, retāk – „tādi kā mēs” – lietojums skaidrojams ar vērtējamās tautas pārstāvju samērā svārstīgu etnisko pašapziņu, izteiktām pielāgošanās spējām. To apliecina svārstīgie skaitliskie rādītāji tautas skaitīšanas datos laikā, kad migrācijas procesi nav novēroti,

²²⁸ E 74, 257

²²⁹ E 74, 248

²³⁰ E 74, 246

²³¹ Apine, I. *Baltkrievi Latvijā*. 50. lpp.

uzrādītā ģimenes valoda un jaukto laulību īpatsvars²³².

Iespējams izvirzīt trīs iemeslus latviešu priekšstatiem par baltkrieviem kā „tādiem kā krievi” un stereotipos krieviem piedēvēto iezīmju attiecināšanu uz šī etnosa pārstāvjiem:

1) Kā liecina mūsdienās veikto aptauju un pētījumu dati, dzimtās valodas prasmi saglabājis tikai katrs piektais Latvijas baltkrievs, taču pavisam retā baltkrievu ģimenē tā ir arī ģimenes valoda, jo lielākā daļa baltkrievu dzīvo etniski jauktās ģimenēs, kurās pārsvarā dominē krievu valoda²³³. Savukārt krievu valoda respondentu atbildēs saistīta ar krievu etnolingvistisko grupu, kas nereti noreducēta līdz „krieviem”: ja saziņas valoda ir krievu valoda, tātad runātājs ir krievs.

2) Padomju okupācijas varas gadi – laiks, kas lielākai daļai intervēto respondentu saistās ar baltkrievu apmešanos uz dzīvi Latvijā. To apliecina arī statistikas dati. Baltkrievi - ienācēji pēc Otrā pasaules kara – kolhoznieki, rūpnīcu un fabriku strādnieki asociējās ar padomju varu un tās nesējiem, kas savukārt „neuzspiestās” saziņas krievu valodā dēļ utt. (skat. 4., 5. nod.) respondentu uztverē saistās ar Krieviju un krieviem.

3) Baltkrievijā gan publiskajā telpā, gan sadzīvē joprojām plaši izplatīts krievu valodas lietojums. Kā liecina Baltkrievijas prezidenta oficiālā mājas lapa, neraugoties uz ievērojamu baltkrievu īpatsvaru (81,2%)²³⁴ iedzīvotāju etniskajā sastāvā, valstī pastāv divas oficiālās valodas – baltkrievu un krievu²³⁵.

Iespējamais iemesls priekšstatam par baltkrieviem „tādiem kā mēs”. Vispirms atrunājams, ka tas ir lokāls priekšstats un raksturīgs Dienvidlatgales lauka pētījuma materiāliem. Kā salīdzinoši ilgstoši Latgales iedzīvotāji viņi ietilpa „tuteišo” (vietējo) vai „katoļu” kategorijā, bija *savējie*. Etniskā piederība un etniskā identitāte vairumam šo apvidu iedzīvotāju bija visai mazpazīstama un mazsvarīga lieta līdz pat 20. gs.

²³² Statistikas dati liecina, ka laikā no 1990. gada līdz 2004. gadam vidēji 90% baltkrievu vīrieši un 91% baltkrievu sievietes stājušās jauktās laulībās. Skat. *Demogrāfija 2007*. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā Statistikas pārvalde, 2007. 54.lpp.

²³³ Skat.: Druviete, I. *Latviešu valodas sociolingvistiskā situācija*. Habilitācijas darba kopsavilkums. Rīga: Tapals, 1996. 32 lpp.; Druviete, I. Latvijas valodas situācijas un valodas politikas reģionālie aspekti. Grām.: *Pilsoniskā līdzdalība un integrācija*. Biļetens par sabiedrības integrāciju. 1. Rīga: ĪUMSILS u.c., 2001. 11.-12. lpp.; Druviete, I. *Latviešu valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, LZA Ekonomikas institūts., 1998. 192 lpp.

²³⁴ 1999. gada Baltkrievijas tautas skaitīšanas dati apliecina sekojošu etnisko ainu valstī: baltkrievi 81,2%, krievi – 11,4%, poļi – 3,9%, ukraiņi – 2,4%, ebreji – 0,3%, citi – 0,8%. Avots: Baltkrievijas vēstniecības Latvijā mājas lapa. Pieejams: <http://www.latvia.belembassy.org/rus/rb/> - [skatīts 2010. g. 15. martā]

²³⁵ Общие сведения о государстве. Pieejams: <http://president.gov.by/press10662.html> [skatīts 2010.g. 15. martā]

otrajai trešdaļai. Lai arī kādas valodas (baltkrievu, poļu, krievu, latgaliskās izloksnes) pārsvars savstarpējās sarunās dominējis, vietējie esot sapratušies, arī jauktās laulības bija/ir izplatīta prakse. T.s. „belohvostiku valodas” lietojums intervijās piesaukts ne vien baltkrievu, bet arī pašu intervēto latgaliešu savulaik lietotās ģimenes valodas kontekstā. Piederība Romas katoļu baznīcai tāpat bija *savējos* vienojoša pazīme. Piebilstams, ka intervijās ar jaunākās paaudzes respondentiem tomēr arvien skaidrāk sāk iezīmēties dalījums „mēs” un „viņi”. Robežšķirtne jau ir valoda. Iespējams, tas saistīts ar padomju varas gados piedāvāto ierobežoto izvēli iegūt izglītību vien latviešu vai krievu valodā. Īpatnēji, ka respondentu stāstos par savu etnisko un kultūrvidi netika pieminētas starpkaru periodā Latvijas Republikā darbojušās skolas (vairāk kā 20 baltkrievu pamatskolas un 1 vidusskola²³⁶, pat vācu okupācijas laikā veicināta baltkrievu skolu darbība²³⁷).

Stereotips par baltkrieviem kā trūcīgiem ļaudīm plaši izplatīts visos Latvijas reģionos. Minami vismaz divi iemesli šādiem priekšstatiem:

- 1) Kā nabadzīgi un trūcīgi starpkaru periodā raksturoti vietējie baltkrievu zemnieki Latgalē. Šajā reģionā tādi gan bija lielākā daļa šīs sociālās grupas pārstāvju neatkarīgi no etniskās piederības, kas skaidrojams ar apstrādājamās zemes platību un kvalitāti, darba metodēm un lielajām ģimenēm.
- 2) Citos novados vecākās paaudzes respondentu stāstījumos baltkrievus piemin Otrā pasaules kara izraisīto notikumu kontekstā: baltkrievi kā ēdiena, patvēruma un darba meklētāji no karā izpostītās zemes. Respondentuprāt, trāpīgākais raksturojums viņiem – trūcīgi, nabadzīgi, novārguši.

Baltkrievu kā atsevišķas etniskas grupas neatpazīšana nav jaunums Latvijas sabiedrībā. Svārstīšanās, definējot baltkrievu etnisko piederību, izraisījusi sabiedrības diskusijas (īpaši starpkaru periodā) par to, kas tad īsti ir baltkrievi. Folklorists J. Rozenbergs atzīmēja, ka jau izsenis latviešiem etnonīms „krievi” bija sava veida kopnosaukums visām trim austrumslāvu tautām – krieviem, ukraiņiem un baltkrieviem.²³⁸ Latviešu klasiskajās tautas dziesmās, anekdotēs un sakāmvārdos nav pārstāvēts etnonīms „baltkrievs” (mūsdienās anekdotēs par baltkrieviem dominē

²³⁶ Izglītības ministrijas budžeta apspriešana sākusies. *Latvijas Kareivis*. 1932. g. 4. febr. 1.lpp.; Izglītības ministra Dr. L. Adamoviča runa radiofonā 20. februārī. *Valdības Vēstnesis*. 1935.g. 21. febr. 1., 2. lpp.;

²³⁷ Jēkabsons, Ē. Baltkrievu sabiedriski politiskā darbība Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā 1941. – 1945. gadā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1964. gadā* ... 313. lpp.

²³⁸ Rozenbergs, J. *Tautas un zemes latviešu tautas dziesmās*. Rīga: Zinātne, 2005. 115. lpp.

vēstījums par patreizējo valsts iekārtu un tās vadītāju). Šādā vispārinātā nozīmē etnonīms „krievi” latviešu sarunu valodā saglabājās līdz pat 20.gs. sākumam. Latvijas historiogrāfijā sastopams viedoklis, ka 1897. gada tautas skaitīšanas datos lielo baltkrievu skaitu veidoja latgalieši un poļi, kas centās izvairīties no carisma nelabvēlīgās attieksmes pret viņiem pēc 1863. gada poļu sacelšanās²³⁹. Tāpat atzīmējams, ka 20. gadsimta starpkaru periodā īpaši Latgalē notika asas diskusijas starp latgaliešiem un mazākumtautību poļiem (Skat. 4.nod.). Tāpat atzīstams, ka noteiktos apstākļos Latvijas iedzīvotāji (piem., ebreji) apzināti dēvēja sevi par baltkrieviem. Runa ir par t.s. „baltkrievismu”, kas attiecināms uz Brīvības cīņu norises laiku un šīs parādības negatīvo vērtējumu vēlāk²⁴⁰. Lai izvairītos no iesaukšanas Latvijas Republikas armijā, noteikts skaits karaklausības vecuma vīriešu pārgāja Baltkrievijas pavalstniecībā²⁴¹.

Baltkrievu neatpazīšana saistāma arī ar publisko mediju ieinteresētību/ neieinteresētību atspoguļot šīs etniskās grupas gaitas Latvijā. Starpkaru periodā Latvijā izdotajos laikrakstos etnonīms „baltkrievi” fiksējams sekojošās jomās: baltu senatne (atsevišķi raksti, kā arī atreferēti Latvijas Senatnes pētītāju biedrības referentu ziņojumi), baltkrievu etnogrāfija Baltkrievijā un Latgalē (Latvijas Senatnes pētītāju biedrības referentu ziņojumi), baltkrievu statistikas datu spogulī Latvijas, Latgales un atsevišķu pagastu mērogā, baltkrievu izglītības iestādes Latvijā, baltkrievu skolotāju (1924) un baltkrievu spiegu (1929) tiesas prāva u.c. Tā laika preses izdevumos baltkrievu pozicionēti galvenokārt kā Latgales iedzīvotāji (pārkrievoti latvieši), zemnieki, kam raksturīgs zems izglītības līmenis un zema etniskā pašapziņa, arī vāja valstiskās piederības apziņa. Latvijas PSR preses izdevumos vietējiem baltkrieviem veltītas publikācijas, kurās izvērtēta viņu vēsture (vienīgi postījumi Otrā pasaules kara laikā), bet problēmrausti, ziņas par kultūras dzīvi gandrīz nav sastopamas. (Skat. 5. nod. saistībā ar PSRS etnopolitiku), jo atbilstoši PSRS etnopolitikai LPSR dominēja divas valodas un divas kultūras – krievu un latviešu²⁴². Tā laika laikrakstos ir iespēja iepazīties ar Baltkrievijas PSR darbaļaužu sasniegumiem, viņu ieguldījumu PSRS

²³⁹ Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un tauta*. [J. Bokaldera nodaļa par lauksaimniecību.] 3. pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: A. Gulbis, 1927. .lpp.

²⁴⁰ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam: 14. gadsimts – 1945. gads*. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2008.421., 423.lpp.

²⁴¹ K. Debates Saeimā par minoritātēm. *Latvijas Kareivis*. 1930. g. 29.okt. 3. lpp.; Karikatūra: Saukums J. (māksl.) Laimīgu ceļu uz Baltkrieviju un Palestīnu. *Students*. 1923. g. 17. janv. 6. lpp.; Saeima 23. oktobra sēdē izsaka uzticību Iekšlietu ministriem. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 1930. g. 4. nov. 3. lpp.

²⁴² Bleiere D. u.c. *Latvijas Vēsture 20. gadsimts*. 357., 358.lpp.

ekonomikas attīstībā, kā arī republikā atzīmējamo notikumu un gadskārtu kalendāru. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas publiskajā telpā kļuva pieejamāka informācija arī par vietējiem baltkrieviem: viņu sabiedriskās un kultūras aktivitātes, nevalstiskās organizācijas, dzīvesstāsti u.tml. Izdotas populārzinātniska, zinātniska satura grāmatas un raksti par baltkrieviem Latvijā. Publiskajā telpā daudz tīrāts viedoklis par to, ka lielais baltkrievu ienācēju skaits Latvijā padomju okupācijas varas gados saistāms ar Otrā pasaules kara izraisītajiem nelabvēlīgiem dzīves apstākļiem etniskajā dzimtenē. Mūsdienā Latvijas medijos informācijā par Baltkrieviju dominē nedemokrātiskā režīma un vārda brīvības ierobežošanas tēmas. Cilvēku apziņā tas zināmā mērā sasaistās ar „padomju laikiem”, iespējams, tādēļ respondentu priekšstats par šo valsti dominē nabadzības/trūkuma tēma.

Pie šī piebilstams, ka Latvijas skolas mācību grāmatās enonīms „baltkrievs” lokālā sabiedrības locekļa nozīmē reti sastopams. Šādā kontekstā baltkrieviem pienācīga uzmanība veltīta vien 1998. gadā izdotajā eksperimentālajā metodiskajā līdzeklī „Mazākumtautību vēsture Latvijā”²⁴³. Autores rīcībā gan nav ziņu, cik plaši tas skolās izplatīts un lietots.

2. 2. Čigāni (romi) respondentu priekšstats

Čigāni ir viena no senākajām (vismaz kopš 16. gs.) Latvijas mazākumtautībām. Mobilā un visai noslēgtā dzīves veida dēļ visos laikos bijis grūti noteikt precīzu viņu skaitlisko sastāvu un iegūt citas demogrāfiskajam raksturojumam nepieciešamās ziņas. 1897.g. tautas skaitīšanas dati Vidzemes un Vitebskas guberņu latviešu daļā, un Kurzemes guberņā uzrādīja vien 1942 čigānus²⁴⁴. Starpkaru periodā Latvijā veiktās tautskaites rādīja pieaugošu čigānu skaitu: 1925. g - 287 tūkst., 1930. g. – 322 tūkst., 1935. g. – 384 tūkst.²⁴⁵ Otrā pasaules kara gados čigāni, tāpat kā Latvijas ebreji, tika masveidā iznīcināti. 1943. g. tautas skaitīšanas materiālos reģistrēti 2998 čigāni²⁴⁶. Padomju režīma laikā oficiālais čigānu skaits Latvijā atkal turpināja pieaugt: 1959. g. – 4,3 tūkst.; 1970. g. – 5,4 tūkst., 1979.gads – 6,1 tūkst., 1989. g. sasniedzot 7

²⁴³ Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā. Eksperimentāls metodisks līdzeklis*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 117.-133.lpp.

²⁴⁴ Тройницкий, Н. А. *Первая всеобщая перепись...*: Т. XXI: Лифляндская губерния, С. 78.; Т. V: Витебская губерния, С. 76.; Т. XIX: Курляндская губерния, С. 78.

²⁴⁵ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana...* II: Tautība un ticība. 51.-52.lpp. Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana...* II: Tautība. 63. lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturrtā tautas skaitīšana...* IV: Tautība. 287.lpp.

²⁴⁶ Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi...* 16.,17. lpp.

tūkstošus (0,2% no LPSR iedzīvotāju kopskaita)²⁴⁷. 2000. g. Latvijas tautas skaitīšanā oficiāli reģistrēti 8205 čigāni (0,3% no iedzīvotāju kopskaita)²⁴⁸, bet reālais čigānu skaits varētu būt lielāks, ap 13 000 – 15 000²⁴⁹.

Neprecīzos tautskaites datus attiecībā uz čigānu skaitlisko sastāvu noteicis viņu klejotāju dzīves veids, ko jau 1894. gadā ar jauno pasu likumu neveiksmīgi centās izskaust Krievijas impērijas valdība un ko aprakstīja tā laika prese. Arī starpkaru periodā šis dzīves veids lielā mērā saglabājās nemainīgs²⁵⁰. Ziemā čigāni apmetās uz dzīvi kādas pilsētas nomalē, bet vasarā devās uz mežiem un laukiem, atbilstoši savai (iz)dzīvošanas stratēģijai. Kā atzīst I. Apine, tikai 20. gs 70. gados čigāni arvien vairāk pārcēlās uz dzīvi pilsētās²⁵¹, bet, kā liecina 2000. g. tautas skaitīšanas dati – lielākā Latvijas romu daļa jau ir pilsētnieki²⁵². Starpkaru periodā čigāni nodarbojušies gan ar zirgu tirdzniecību, gan arī ormaņa, kalēja, atslēdznieka amatu, bijuši arī kokgrebumu un pinumu darinātāji²⁵³,

***

Neraugoties uz to, ka kopš savas ierašanās Latvijā čigāni sastāda visai nelielu daļu Latvijas sabiedrības, dažādos avotos un arī respondentu priekšstatos par viņiem (kultūras un starptautiskajos stereotipos) vērojama noturība gan laikā, gan telpā. Čigāni kā Latvijas sabiedrības locekļi un viņu citādība –tēmas, kuru ietvaros respondenti vērtēja šo etnisko grupu. Laiks, kura kontekstā visbiežāk runāts par čigāniem: starpkaru periods, posms pēc LR valstiskās neatkarības atgūšanas; retāk pieminēts padomju okupācijas varas posms Latvijā un tikai viena respondente pieminēja čigānu vajāšanu nacistiskās okupācijas režīma laikā.

[s1927Talsi]: „Kad es biju vidusskolā, tad es dzīvoju vienā dzīvoklī tur Talsos, kur blakus dzīvoklī bija čigāni īrnieki. Un tas bija tas laiks, kad teica, ka šaus visus čigānus nost. (...) Tad man tajā manā istabiņā iebūrķ tā visa [čigānu – I.B.] ģimene. Tie čigāni [ieskrien] iekšā un klie dz, un bļauj: „Glāb!” Es tikai nobļāvu: „Stāvi klusu!” Un es sabāzu viņus zem gultas. Un es apbrīnoju to, ka tur tāds mazs bērnelis bija, - bet kur tas bija kluss! Nu pēc tam, kad viņus no tās pagultes dabūja ārā, viņi mani uz rokām nesa

²⁴⁷ Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года... С. 92.; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года. VI Том, С. 9.; .Mežgailis, B., Zvidrinš, P. Padomju Latvijas iedzīvotāji. Rīga: Liesma, 1973. 151. lpp.; Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979... С. 48.; 1989. gada tautas skaitīšanas... 82. lpp.

²⁴⁸ 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 34. lpp.

²⁴⁹ Čigānu stāvoklis Latvijā. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2003. 7.lpp.

²⁵⁰ Bērziņš, V. (red.) 20. gadsimta Latvijas vēsture. I, 162. lpp.

²⁵¹ Apine, I. Čigāni (romi) Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) Mazākumtautības Latvijā... 286. lpp.

²⁵² Cītēts pēc: Čigānu stāvoklis Latvijā. 7. lpp.

²⁵³ Bērziņš, V. 20. gadsimta Latvijas vēsture. II, 367. lpp.

tie čigāni. Es nedrīkstēju laukā pēc ūdens spaini iziet, no rokām izņemts un tad tika ienests.”²⁵⁴

Respondentu sniegtais čigānu teritoriālais (un ne tikai) iedalījums uzrāda reģionālas atšķirības. Kurzemes pusē, stāstot par čigāniem, viņus iedala „tīrajos” un „netīrajos”. „Tīrie” čigāni raksturoti kā turīgi un skoloti, viņu dzīvesveids līdzinās latviešu dzīves veidam, turpretī „netīrie” dzīvo uz nabadzības robežas, vasaras mēnešos (ogu un sēņu laikā) uzturas mežos.

[s1985Talsi]: „Talsos te ir tas stingrais dalījums, ka ir tie „tīrie” čigāni, un ir tie „netīrie” čigāni. Un tie „netīrie” ir tie, kas iet mežā lasīt ogas. Viņi tur ar visu savu „taboru” aizbrauc un visus trīs mēnešus tur mežā nodzīvo.(..) A tie „tīrie” čigāni... patiesībā ir tā – viņi ir forši.”²⁵⁵

Dienvidlatgalē (Krāslavā) interviju laikā konstatēts cits čigānu iedalījums: „vietējie” un „kubinci”²⁵⁶. „Vietējie” šajā pilsētā dzīvojot jau sen un esot prognozējami, turpretī „kubinci”, kas iesauku ieguvuši sava mazā auguma un nedaudz atšķirīgas no vietējiem čigāniem ādas krāsas dēļ, te apmetušies nesen un tiek saistīti ar noziedzības palielināšanos pilsētā²⁵⁷.

Reģionālās atšķirības konstatējamas arī respondentu priekšstatos par čigānu un citu tautību iedzīvotāju saskarsmes valodu lokālajā vidē. Dienvidlatgalē tā ir krievu valoda, citur savstarpējos kontaktos tiek izmantota latviešu valoda. Arī pētījuma „Čigānu stāvoklis Latvijā” laikā intervētie čigānu tautības pārstāvji atzīst, ka Daugavpils pusē dzīvo krievu romi, kas nerunā latviešu valodā un sūta bērnus skolās ar krievu apmācību valodu²⁵⁸. Pārsvārā respondenti uzsvēra čigānu vairāku valodu prasmi, raksturoja viņu latviešu valodas izrunas fonētiskās īpatnības²⁵⁹.

Sniedzot vērtējumu čigānu mazākumtautībai, intervētās personas tematu parasti uzsāka ar čigānu sociālās uzvedības iezīmju un viņu nodarbjū uzskaitījumu, tam sekoja čigānu tradīciju un izskata apraksts.

Vecākās paaudzes respondentu stāstījumos, kā pamanāmākā čigānu atšķirība, dominē viņu klejotāju dzīves veids, Vecākās paaudzes respondenti atminējās, kādu

²⁵⁴ E 74, 266

²⁵⁵ E 74, 267

²⁵⁶ E 74, 274; 276

²⁵⁷ Balstoties uz romu nevalstisko organizāciju pārstāvju sniegto informāciju, prof. I. Apine savā 2007. g. pētījumā par čigāniem Latvijā fiksē divas čigānu grupas: viena no tām dzīvo Kurzemē un Rīgā, bet otra – Daugavpilī un apkārtnē. Skat.: Apine, I. Čigāni (romi) Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 286.lpp.

²⁵⁸ *Čigānu stāvoklis Latvijā*. 16. lpp.

²⁵⁹ E 74, 312; 124, u.c.

rezonansi starpkaru periodā lauku iedzīvotājos izsauca čigānu ierašanās zirgu pajūgos ar lielām kulbām. Viņi aprakstīja čigānu pārvietošanās līdzekļus, ierašanās mērķi un attiecības ar vietējiem zemniekiem. Čigānu ierašanās neapšaubāmi bija notikums. Bērnos tas izraisīja izbrīnu, viņi tika iemācīti baidīties un sargāties. „Ja neklausīsi, atnāks čigāns un paņems tevi!” – visai iedarbīgs vecāku arguments, lai panāktu sev vēlamu bērnu uzvedību.

[s1939Krāslava]: „Pa ceļu [čigāni – I.B.] brauca tādās “kibitkās” – apstiepta, pusapaļa [kulba – I.B.]... Tur iekšā, kā runāja, tikai spilveni un “perinas” [pēļi – I.B.]. Čigāns brauca, bet čigāniete ar bērniem iet pa salu [=ciemu – I.B.] un lasa [ubago, zog – I.B.] pa ceļam...”²⁶⁰

Mūsdienās, stāstos par čigānu ierašanos attālākās lauku sētās ar mērķi ubagot vai kaut ko pārdot, jau dominē kāds motorizēts transporta līdzeklis. Laikam līdzī mainījušās arī respondentu stāstījumos biežāk minētās čigānu darbības jomas: lielākā daļa stāstītāju čigānu nodarbes starpkaru periodā saistīja ar krāpšanu, ubagošanu, zagšanu. Negatīvā saskarsmes pieredze, diemžēl, atstāj spēcīgāku iespaidu un ilgāk saglabājas atmiņā kā pozitīvā.

Čigānu iesaistīšanās darba attiecībās (vai izvairīšanās no tām) intervijās minēta arī padomju varas gadu kontekstā. Tas liek domāt, ka 1956. gadā PSRS Augstākās Padomes izdotais dekrēts²⁶¹, kurā pieprasīta čigānu reģistrēšana, piesaistīšana konkrētai vietai un iesaistīšana darba attiecībās, nav ticis pavisam ignorēts. Kā oficiālās nodarbes minams: ravēšana, ražas novākšana kolhozu/padomju saimniecību laukos, mazkvalificēts darbs zivju pārstrādes rūpnīcās, ielu uzturēšanā kārtībā u.tml. Tomēr dominēja uzskats, ka padomju periodā viņi pārsvarā pelnīja sev iztiku ar deficīta preču tirdzniecību.

[s1932Krāslava]: „Kad strādāju par šuvēju, tur pāris čigānietes arī bija. Bet viņas jau ilgi nevar nostrādāt, nozog kaut ko, un viņas atlaiž. Vīrieši strādāja celtniecībā, bet sievietes – audzināja bērnus.”²⁶²

[s1930Valka]: „[Kolhoza laikā – I.B.] čigāni jau negribēja strādāt. (..) Nezinu, kā viņi tur dzīvoja, bet viņiem jau arī nekas netrūka! Viņi tur pirka un pārdeva. Viņiem bija tādi audumi, ko viņi, braukājot apkārt, pārdeva. Tādas labas mantas. Mūsējie neviens nebija

²⁶⁰ E 74, 283

²⁶¹ PSRS Augstākās Padomes 1956. gada dokuments tiek pieminēts dažādās publikācijās, taču dokumenta teksts ir pieejams tikai daļēji. Указ Президиума Верховного Совета СССР «О приобщении к труду цыган, занимающихся бродяжничеством» 1956.г. Pieejams: <http://www.nevskoevremya.spb.ru/cgi-bin/pl/nv.pl?searchform&art=143676946> Citēts pēc: *Čigānu stāvoklis Latvijā*. 15. lpp.

²⁶² E 74, 279

neko tādu redzējis. Kur viņi viņas ņēma? (..) Čigāni arī pa čigāniski deva vaļā. Tāpēc jau no viņiem baidījās, jo tu jau nezināji, ko viņi dara, jo viņi divi trīs tur: „bur, bur, bur”, - savā valodā norunāja. (..) Viens prasa iedot viņam kartupeli, bet tu jau nezini, ko tie pārējie tev aiz muguras dara. Viņi nāca, ļoti daudz nāca ubagot. „Iedo man kādu kartupelīti, iedo man kādu oliņu!” Šausmīgi daudz ubagoja čigāni. Ar vietējiem čigāns runāja latviski. Viņiem tāda [izruna – I.B.] nav kā ebrejiem, viņiem ir drusciņ savādāka.”²⁶³

[s1922Krāslava]: „A viņi [čigāni – I.B.] tagad tirgojās vairāk. Tirgojās. Ar precēm kādām tirgojās. Brauca uz Krieviju. Tagad nezinu kā. Robeža ciet. Vīzas, ko vajag. Agrāk no Krievijas visu ko veda. No Krievijas, no Baltkrievijas.”²⁶⁴

Mūsdienu kontekstā respondenti čigānus saista ar nelegālu tirdzniecību ar narkotiskajām vielām un Krievijā vai citviet ražotām/iegādātām precēm.

[s1931Krāslava]: „Ko viņi [čigāni – I.B.] dara? Droši vien spekulē, narkotikas varbūt pārdod.”²⁶⁵

[s1963Krāslava]: „Čigāni dzīvo savā vidē, viņiem, kā ebrejiem, savs stūrītis dzīvē. Reti kurš strādā. Mums te daži bija noformēti par strādniekiem. Viņi maksāja citiem, lai dara, bet paši nestrādāja. Narkotikas pārdod vai ko citu. Nestrādā, bet labi dzīvo. Tirgo. Čigānietes braukā pa laukiem, prasot speķi, kartupeļus. Cilvēki baidās un dod. Prasa: “Сало давай!” [=Dod speķi! – I.B.]”²⁶⁶

Raksturojot čigānus, respondenti, neatkarīgi no pārstāvētā reģiona vai vecuma grupas, lielā vienprātībā atzīmēja, ka viņi zogot, krāpjot, mānot, hipnotizējot, nestrādājot, klejojot, ubagojot, nemācoties. Prognozējot čigāna darbības, respondentiem ieteikts (vecāku, vecvecāku iemācīts) uzvedības modelis: neskatīties viņiem acīs, neuzticēties un neielasties nekādās darīšanās ar šīs etniskās grupas pārstāvjiem.

[s1929Cēsis]: „Man liekas, ka vecāki iemācīja [ka no čigāniem jābaidās – I.B.]. Bija tā, kad nāca čigāni, tad zināja, ka jāslēdz durvis. Zin, kā viņi zog, un tā visādi. Un pazīlēt gribēja, un uzbāzīgi, uzmācīgi.”²⁶⁷

[s1982Daugavpils]: „Viltīgi tādi ļoti. Man liekas, ka viņi [čigāni – I.B.] tā, ka tikai apkrāpt (..) Es zinu, ka čigāni pa ielu staigā bariem vienmēr. Man ļoti bail iet cauri.. (..) Viņi tādi – viņi tevi apmānīs un apšmauks. Tādi drausmīgi... Omīte teica: „Čigāni, - tad labāk nesaieties ar viņiem! Tu vienmēr paliksi vainīgs savējo draugu lokā. Viņi [čigāni]

²⁶³ E 74, 311

²⁶⁴ E 74, 288

²⁶⁵ E 74, 272

²⁶⁶ E 74, 274

²⁶⁷ E 74, 261

savējos vienmēr aizstāvēs pret cittautietī. Es, piemēram, čigānam, nekad neuzticētos, lai arī cik viņi labi būtu cilvēki, bet ko var zināt.”²⁶⁸

Respondentu priekšstatiem par čigāniem raksturīgo saskarsmē ir negatīva emocionālā nokrāsa. Šīs tautas pārstāvju izskata, grupas tradīciju un dotību vērtējumi ir daudz pozitīvāki vai vismaz dažādi.

Satiekot svešinieku kā pirmās tiek ievērotas viņa ārējās iezīmes: fiziskais un sociālais izskats, matu, ādas un acu krāsa, apģērbs, rotas lietas. Čigānu gadījumā, respondentuprāt, tas ir tik pašsaprotami atšķirīgi no latviešiem, ka nav pat jāiedziļinās viņu ārējo iezīmju aprakstā. Nu čigāns, kā čigāns! – muļķīgs jautājums!

[s1934Alūksne]: „[Čigānu – I.B.] Sievietes tiešām skaistas.”²⁶⁹

[s1931Krāslava]: „Viņi [čigāni – I.B.] tumši tādi un ģērbjas arī viņi ne tā kā cilvēki. Gari brunči viņiem parasti, vai kaut kas tāds kliezošs jaunajiem.”²⁷⁰

[s1923Krāslava]: „Kādreiz Kraslaukā [Krāslavā – I.B.] veikalā ieraudzīsi un zināsi, ka čigāns. Jau redz, ka (..) ar zeltiem apkārušies.”²⁷¹

Vairākās intervijās respondenti īpaši izcēla čigānu acis, kas esot īpašas.

[s1941Krāslava]: „Mamma teica, kad [čigāni – I.B.] sāks skatīties acīs, tad [viņus – I.B.]

ielaidīs [mājā – I.B.], un viņi [čigāni – I.B.] visu aplasīs.”²⁷²

[v1915Krāslava]: „Viņi [čigāni – I.B.] skatās kā vampīri. Apstulbina. Hipnotizē.”²⁷³

Kā čigānu tradīcijas respondenti minēja agrās laulības un kuplās ģimenes. Stāšanās laulībā nenasniedzot pilngadību, respondentuprāt, ir viens no iemesliem čigānu bērnu visai īsajām skolas gaitām - četras līdz astoņas klases.

Intervijās daudzkārt minēta viņu etniskā noslēgtība – jauko laulību neatzīšana (lai gan pēdējos gados novērojama tendence atkāpties no šī principa).

[v1937Valka]: “Jauktās laulības starp čigānu un latvieti? Čigāni paši to nepieļauj. Tas ir ārkārtīgi rets gadījums, ja čigāni ļauj savā vidū ieprecēties kādam ne čigānam.”²⁷⁴

Atšķirīgas ir latviešu un čigānu bērnu tradīcijas, kā arī izpratnes par sērām.

[s1969Valka]: „Čigānu baronu, kad glabāja, tad visa pilsēta skanēja no dziedāšanas un dejošanas. Viņiem [čigāniem] esot tāds ticējums, ka nu, tam aizgājējam, zemes mocības

²⁶⁸ E 74, 254

²⁶⁹ E 74, 322

²⁷⁰ E 74, 272

²⁷¹ E 74, 277

²⁷² E 74, 282

²⁷³ E 74, 284

²⁷⁴ E 74, 310

ir beigušās, un sāksies jauna, laimīga dzīve.”²⁷⁵

No iekšējās solidaritātes viedokļa atzinīgi vērtēta čigānu savstarpēja izpalīdzība un iestāšanās par „savējo”, kaut arī taisnība nav bijusi viņa pusē.

[s1989Bauska]: „Čigāni (..) savējos vienmēr aizstāvēs pret cittautieti.”²⁷⁶

[s1963Krāslava]: Pamēģini kādu čigānu abižot, citi sanāks ar nažiem. Viņiem ir tādi baroni.

Bagātāki par citiem. No sākuma liekas, ka bardaks, bet viņiem iekšā tur sava kārtība.”²⁷⁷

Viena no visbiežāk sastopamajām čigānus raksturojošām pozitīvajām iezīmēm respondentu skatījumā ir dziedāt un dejot prasme, muzikalitāte, un romi tiek vērtēti kā ļoti talantīgi šajā jomā. Respondenti minēja piemērus gan sava tuvākā apvidus/pilsētas, gan Latvijas mērogā (Dzintars Čīča spējis aizkustināt daudzus).

[s1930Alūksne]: “Mums [Alūksnē – I.B.] bija tāda spilgta personība [?] Sunītis ar savu ģimeni. Arī ar absolūto dzirdi. Spēlēja gandrīz visus mūzikas instrumentus. Vijoli skaisti spēlēja. Meita beidza konservatoriju (..) Tie bija tādi cienjami cilvēki un Alūksnes lepnums arī...”²⁷⁸

Apkopojot izmantotos avotu materiālus secināms, ka visnoturīgākie laikā un telpā tomēr bijuši latviešu priekšstati par čigānu asociālo uzvedību. Zagšana un krāpšana – jomas, kas čigānu sakarā minētas folklorā, daiļliteratūrā, preses slejās un intervijās. Tām seko apraksti par čigānu izskatu, klejotāju dzīves veidu, lielajām ģimenēm un valodu prasmi. Kā raksturīgākās iezīmes minētas: viltība, slinkums, veiklība. Kā iespējamie šo priekšstatu iemesli minami:

1) Izteiktas atšķirības abu tautu dzīvesveidā, pasaules uzskatā un kultūrā. Latviešu zemnieku tradicionālā dzīve bija saistīta ar noteiktu ritmu un noteiktu kārtību, un čigāni saistījās ar spēju to izjaukt. Nestrādāt, bet pieprasīt, ņemt bez atļaujas saņemšanas, nākt mājā bez uzaicinājuma, uzbāzties, krāpt, melot, mānīt – latviešiem tāpat kā citām par vietsēžiem dēvētām tautām uzskatāms par ētikas normu pārkāpumu un bieži – par krimināli sodāmu rīcību. Latvieši visai strikti ievēro robežas, izjūtot pietāti pret savu un svešu mantu, laiku un īpašumu (skat. 3.nod.). Privātuma robežpārkāpēji izraisīja negatīvas emocijas. „Dzīvo uz citu rēķina”, „liekēži” u.tml. – biežāk sastopamie, respondentu izteiktie, negatīvie vērtējumi.

²⁷⁵ E 74, 317

²⁷⁶ E 74, 246

²⁷⁷ E 74, 274

²⁷⁸ E 74, 319

Analoga situācija konstatēta arī pētījumā „Čigānu stāvoklis Latvijā”.

2) Statistikas dati un tos apkopojošie pētījumi apliecina, ka stereotipiem par čigānu asociālo uzvedību ir „pamats”, arī mūsdienās par to uzturēšanu atbildīga tā Latvijas romu daļa, kas saistīta ar krimināliem nodarījumiem. Latvijai atgūstot valstisko neatkarību un pārejot no plānveida uz tirgus ekonomiku, romi zaudēja savus ierastos iztikas avotus. Zemais izglītības līmenis liedzis viņiem sekmīgi konkurēt darba tirgū. 2003. gadā oficiālās darba attiecībās atradāsniecīgs darba spējīgo romu skaits – vien 5%²⁷⁹. Latvijas cilvēktiesību un etnisko studiju centra rīkotās fokusa grupu diskusijas uzrādīja sekojošas čigānu ienākumu gūšanas aktivitātes: neoficiāli pagaidu darbi, tirgošana, istabu iznomāšana un „spekulācija”, bet intervētie čigānu NVO līderi kā naudas iegūšanas avotus minēja pabalstus, ogošanu, sēņošanu, darbus pie zemniekiem, arī narkotiku tirdzniecību²⁸⁰. Uz 2003. gadu no visām personām, kas visā Latvijā sauktas pie kriminālatbildības par noziedzīgiem nodarījumiem saistībā ar narkotikām, 12% bija čigāni (īpaši sievietes), kas ir daudz lielāks procents nekā čigānu skaitliskais īpatsvars sabiedrībā.²⁸¹

3) Čigāna tēls bijis tik izteikti atšķirīgs, ka tas atspoguļots arī latviešu folklorā un daiļliteratūrā. Tautas dziesmās (340 tautas dziesmu variantos²⁸²) akcentēta čigānu citādība: tumšā ādas un matu krāsa („Nu izdeva tautietim/ Kā melnam čigānam” LD 21446), lielais bērnu skaits ģimenē („Čigānam daudz bērniņu / Pilni kārkli šūpulīšu” LD 33511), nevīžīgums („Māsiņa skaistā/ Māsiņa baltā / Iesēda čigānu / Draudzībā; / Pusgadiem pirti kūra, / Mēnešiem velējās.” LD 26007,5), slinkums („Nem zemē, māmuliņa / Savu Dieva dāvaniņu, / Kam tādiemi čigāniemi / Ļauj tik daudz vārdzināt?” LD 28467), klejotāju dzīves veids („Čigāniņi, vilku draudze, / Kur šo nakti gulējāt? / Cits priedē, cits eglē, / Cits celiņa maliņā.” LD 33518v), pieminētas arī viņu nodarbes – zirgu mīšana, krāpšana, zagšana un ubagošana („Čigāns mani iemācīja / Savu lētu amatiņu:/ Zirgus mīt, ļaudis krāpt, / Pa krūmiem jērus zagt.” LD 33525v).

Pieminams, ka etnonīms „čigāni” tautas dziesmās izmantots ne vien šīs etniskās grupas pārstāvju, bet arī ķekatnieku, masku gājiena dalībnieku nozīmē. Latviešu priekšstati par čigānu etnisko grupu daļēji atklājas viņu veidotajās ķekatnieku maskās

²⁷⁹ Apine, I. Čigāni (romi) Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...*, 288.-289.lpp.

²⁸⁰ *Čigānu stāvoklis Latvijā*, 33.lpp.

²⁸¹ Turpat, 7.lpp.

²⁸² Rozenbergs, J. Leksēmas čigāni semantika tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā. Grām.: Rozenbergs, J. *Tautas un zemes...* 245.lpp.

Mārtiņdienā, Ziemassvētkos, arī kāzās. Folkloras pētnieki uzskata, ka „čigāns” ir viena no trim populārākajām ķekatnieku izmantotajām cilvēku maskām (tāpat bieži lietoti „krieva” un „žīda” tēli). „Nebija grūti pārtapt par čigānu; seja jānozīez ar māliem, jāapgērbj vecas, salāpītas drēbes; vīrietim kājās melni stulmzābaki, galvā cepure ar spīdīgu nagu, ap kaklu sarkans lakats, rokā pātaga; sievietei gari un plati raibi brunči, mutē pīpe, uz pleciem liela seģene, kuras vienā stūrī ietīts no salmiem un lupatām darināts zīdains.”²⁸³

[s1923Balvi]: „Maskas taisejuom, grīzam juos nu kartona. I uzacs zīmeja, i ūsas zīmeja poši sev. A es driebes taiseju. A man bija tuodi brunči iz 12 klīņu! Tuodi lyli i opoli. I es jūs pišuvu pi blūzes, lai jī man da zemes. A pi bunčīm pišuvu vīnu sorkonū kreppapeira lenti, utrū zaļū i dzaltanuo: ituo iz leju apšuvu visapleik(..) Nu es dancuotu. Man kārtas [spēļu kārtis – I.B.] beja. (..) Es tīm vusīm kārtīs liku i dancovu. (..) Lokots beja čiganskīs! - Leluom ituoduom magūniem sorkonuom.”²⁸⁴

Līdz pat mūsdienām čigāna/čigānietes tēls karnevālos u.c. ar pārgērbšanos saistītās izdarībās ir viena no populārākajām maskām.

Latvijas romu atšķirīgās iezīmes iestrādātas arī sakāmvārdos un parunās, kas tēlaini raksturo latviešiem neikdienišķu fizisko un sociālo izskatu („melns kā čigāns”, „vai zini, tu esi īsta čigāniete” u.tml.)²⁸⁵, neierastāku uzvedību („Teic kā čigāns aklu zirgu”, „Čigānam krūmi nav jāstāsta”, „Nemāci čigānu jērus zagt”, „Ķer nu čigānu krūmos”, „Ni tu čigana apmuoneisi, ni krīva puorklīgsi” u.c.)²⁸⁶. Latviešu tautas anekdotēs čigāns diņģējas, krāpjas, mij zirgus, izvairās no fiziska darba, ubago, izrāda savdabīgu attieksmi pret reliģiju, nāvi, ir asprātīgs un attapīgs²⁸⁷.

Čigānu izteiktā citādība vietējās etniskās un kultūrvides kontekstā atspoguļota arī latviešu daiļliteratūras darbos, īpaši rakstnieku bērnības atmiņās un latviešu zemnieku sētas ikdienu gadskārtu ritumā tēlojošos darbos. Čigānu apraksti, viņu saskarsme ar latviešiem aprakstīta Doku Ata („Mans dzīves rīts”, 1894), Annas Brigaderes („Dievs. Daba. Darbs.”, 1926), Jāņa Jaunsudrabiņa („Baltā grāmata”, 1927), Edvarta Virzas („Straumēni”, 1933), A. Grīna („Dvēseļu putenis”, 1934),

²⁸³ Turpat, 257.lpp.

²⁸⁴ E 74, 294

²⁸⁵ Birkerts P., Birkerte M. (sast.) *Latviešu sakāmvārdi un parunas*. Rīga: Valters un Rapa, 1927. 49., 127.lpp.; *Latviešu tautas sakāmvārdi*. Pieejams: <http://valoda.ailab.lv/folkloras/sakamvardi> [skatīts 2009. gada 6. martā]

²⁸⁶ *Latviešu tautas mīklas, sakāmvārdi un parunas*. Rīga: Avots, [izd. gads nav minēts] 407., 434.lpp., *Latviešu tautas sakāmvārdi*. Pieejams: <http://valoda.ailab.lv/folkloras/sakamvardi> [skatīts 2009. gada 6. martā]; Birkerts P., Birkerte M. (sast.) *Latviešu sakāmvārdi un...* 50. lpp.

²⁸⁷ Birkerts P. (sast. un red.) *Latviešu tautas anekdotes*. III sēj. Rīga: Literātūra, 1929. 666 lpp.; Kokare E. (sakārtojusi) *Ar smaidu cauri gadsimtiem*. Rīga: Zinātne, 2001. 453 lpp.

Zentas Mauriņas („Tāla gaita”, 1955), Vizmas Belševicas („Bille”, 1995) un citu autoru darbos.

Par čigāniem rakstīts arī apskatāmā laikposma latviešu preses izdevumu slejās (mazāk – 20. gs. otrajā pusē). Tematika – visplašākā: čigānu ieceļošana Eiropā, viņu izskats („[Čigānu] Vīrieši, gandrīz bez izņēmuma, ir diezgan patīkama izskata; tiem ir krietni muskuļi, viņu augums vidējs, paši tie ir spēcīgi, lunkani un izveicīgi ļaudis. Melnie, sprogainie mati, melnās kuplās bārdas un lielās liesmojošās acis brūnajā sejā piešķir tiem nenoliedzamu skaistumu.”²⁸⁸), ieražas un viņiem raksturīgie vai piedēvētie ieradumi („[čigāniem] aizliegts gultā gulēt, bet esot uz pliku zemi jāizdus.”²⁸⁹, ”baros misdami vasarā apakš plikas debess mežos un krūmos un ziemā alās jeb zemes būdās uzturas (..), zirgus mīdami. Ar citiem darbiem viņi maz mēdz nodarboties; ne no kā čigāns vairāk nebēg, nekā no darba. (..) [čigānu sievas] lielos baros apkārt staigā no vienām mājām uz otrām jeb no viena ciema uz otru, ubagodamas un lūgdamās.(..) Vecās čigānu mātes ir visas pareģes un kāršu licējas.”²⁹⁰).

Starpkaru periodā etnonīms „čigāni” bija bieži sastopams kino un koncertafišās (filmas „Čigānu nometne”, „Čigānu karalis”; Fr. Lehāra operete „Čigāna mīla”, J. Štrausa operete „Čigānu barons”, Ungārijas čigānu zēnu koris, čigānu romances u.tml.), maskošānās gadījumu (ķekatas, karnevāls, Preses balle, masku balle u.tml.) pieteikumos, publicētajos daiļliteratūras darbu fragmentos, to apskatos un kritikā, kā arī gan pret vietējiem čigāniem vērstos, gan viņu pašu veikto krimināli sodāmo darbību aprakstos.

20. gs. nogalē un 21. gs. sākumā Latvijas romu nevalstisko organizāciju vadītāji un cilvēktiesību eksperti cīnījās par to, lai izskaustu tautības piesaukšanu kriminālhistoriā, jo noziedzniekiem nav tautības. Preses slejās šis etnonīms minēts arī Saeimas deputāta N. Rudeviča darbības, arī priekšvēlēšanu kampaņu un vēlēšanu norises sakarā. 2005. – 2007. gadā Latvijas mediji vēstīja par čigāniem cilvēktiesību kontekstā un saistībā ar Valsts programmu „Čigāni (romi) Latvijā”.

Arī Latvijas čigāni maz atspoguļoti valsts akceptētajās mācību grāmatās. Pieminams, 1998. gadā izdots eksperimentālais mācību līdzeklis²⁹¹. Mūsu priekšstati par citiem, - tas vienmēr ir stāsts par mums pašiem. Psihoterapeits V. Rudzītis atzīst kādas iekšējās barjeras esamību, kas liedz latviešiem vairāk interesēties

²⁸⁸ Baltijas Vēstnesis. – 1903. g. [datums] – Nr.14. - ...

²⁸⁹ Par čigāniem. *Mājas Viesis*. 1871.g. datums [No. 18.] 142.,143. lpp.

²⁹⁰ Par čigāniem. *Mājas Viesis*. 1871.g. datums [No 19.] – 149.,150. lpp

²⁹¹ Dribins, L. (sast.) Mazākumtautību vēsture...199.-207.lpp.

par čigāniem, un izceļ atšķirību starp latviešu un krievu dažādo attieksmi pret čigāniem, to hipotētiski saistot ar abu tautu atšķirīgo attieksmi pret brīvību un atkarību²⁹². Krievi vieglāk ieraugot brīvību atkarībā, bet latvieši atrodot atkarību arī brīvībā...

2.3. Ebreji respondentu priekšstats

Ebreji Latvijas zemē dzīvojuši vismaz kopš 16. gadsimta²⁹³ (lai gan viņu klātbūtne fiksēta arī iepriekš), kad šajā teritorijā daļēji nostiprinoties Polijas – Lietuvas valsts varai un ietekmei, savu nozīmi pakāpeniski zaudēja Livonijā pastāvošais aizliegums ebreju ieceļošanai Kurzemē un Latgalē. 19. gadsimta gaitā pamazām sāka izzust aizliegums ebrejiem apmesties uz dzīvi arī Rīgā²⁹⁴ un Vidzemē. Apskatāmajā periodā līdz Otrajam pasaules karam ebreji bija viena no daudzskaitlīgākajām mazākumtautībām, kuras ietekme zemes saimnieciskajā dzīvē bija ievērojama. 1897. g. tautskaites dati rāda, ka Krievijas impērijas Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas guberņas latviešu apdzīvotajos apriņķos uzskaitīti 142 315 ebreji (mazliet virs 7% no šo teritoriju iedzīvotāju kopskaita)²⁹⁵. Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas pirmajā tautas skaitīšanā valstī fiksēti 79 644 (4,9% no iedzīvotāju kopskaita) ebreju tautības iedzīvotāji. 1925. g. viņu skaits sasniedza 95675 (5,1% no iedzīvotāju kopskaita). 1930. g. tautas skaitīšana uzrādīja 94 388 ebreju tautības iedzīvotājus (4,9% no iedzīvotāju kopskaita), bet 1935. g. tautskaite atkal fiksējusi ebreju skaita samazināšanos – attiecīgi 93.479 (4,8%).²⁹⁶ Otrā pasaules kara laikā Latvijas teritorijā 1943. g. rīkotajā tautas skaitīšanā ebreju tautības iedzīvotāji vispār nav uzrādīti²⁹⁷, holokaustā ap 70 000 Latvijas ebreju gāja bojā²⁹⁸. Pēc Otrā pasaules kara Latvijā atgriezās 14 000 vietējie ebreji²⁹⁹. Te uz dzīvi apmetās arī daudzi ebreji no citām PSRS republikām, taču tautas skaitīšanas uzrādīja ebreju skaita

²⁹² Rudzītis, V. *Bendes meitiņa un viņas tēvs*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2002. 242. lpp.

²⁹³ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts – 1945. gads*. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2008. 293. lpp.

²⁹⁴ Skat.: Bogojavlenska, S. *Ebreju Rīga*. Grām.: Oberlenders E., Volfarte K. (sast.) *Katram bija sava Rīga...* 154.lpp.

²⁹⁵ Тройницкий, Н. А. *Первая всеобщая перепись...*:Т. XXI: Лифляндская губерния, С. 78.; Т. V: Витебская губерния, С. 76.; Т. XIX: Курляндская губерния, С. 78.

²⁹⁶ Skat. attiecīgi: Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana...* II: Tautība un ticība. 51.-52.lpp. Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana...* II: Tautība. 63. lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Cetur্তā tautas skaitīšana...* IV: Tautība. 287.lpp.

²⁹⁷ Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi...* 16.,17. lpp.

²⁹⁸ Bleiere, D. u.c *Latvijas vēsture: 20. gadsimts...* 248. lpp.

²⁹⁹ Dribins, L. *Ebreji Latvijā Grām.: Mazākumtautības Latvijā...* 223.lpp.

pakāpeniskas samazināšanās tendenci Latvijas teritorijā: 1959. g. Latvijas PSR dzīvoja 36 592, 1970. g. – 36 680, 1979. g.– 28 331, 1989. g. – 22 897 ebreji³⁰⁰, kas skaidrojama ar ebreju izceļošanu uz Izraēlu un citām zemēm. Šāda virzība saglabājusies arī pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas. Ebreji lielāko tiesu dzīvoja republikas lielākajās pilsētās – piemēram, 1970. gadā 99% no visiem Latvijā dzīvojošiem ebrejiem bija pilsētnieki³⁰¹, savukārt 2000. gadā nepilni 94% par savu dzīves vietu izvēlējušies septiņas lielākās republikas pilsētas³⁰². 2000. g. veiktajā Latvijas iedzīvotāju skaitīšanā saskaitīti 10 385 ebreji³⁰³. Starpkaru periodā ebrejiem raksturīgas laulības vienas tautības ietvaros (tā 1937. gadā – 98,2% ebreju precējās ar sava etnosa piederīgiem)³⁰⁴. Statistikas dati, kas atspoguļo situāciju pēc valsts neatkarības atjaunošanas apliecina pretēju tendenci: laika posmā no 1990. gada līdz 2004. gadam vidēji 85% ebreju vīrieši un 75% ebreju sievietes stājas jauktās laulībās³⁰⁵.

Vērtējot ebreju nodarbinātības jomas Latvijas teritorijā, minams, ka sākot ar 19.gs. otro pusi ebreju sīktirgotāji kļuva par galvenajiem starpniekiem starp pilsētu un laukiem, apgādājot latviešu zemniekus ar sadzīvei un darbam nepieciešamām rūpniecības precēm. Krievijas cara Aleksandra II ieviestās reformas ļāva ebrejiem kļūt par pilsētu namīpašniekiem, pierakstīties tirgotāju un amatnieku cunftēs. 1897. g. tautas skaitīšanas dati rāda, ka 49,9% ebreju darbojas rūpniecības un amatniecības sfērā, 34,5% - nodarbināti tirdzniecības jomā³⁰⁶. Salīdzinoši neliels ebreju skaits bija kalpotāji, karavīri, lauksaimniecībā nodarbinātie, inteligēnto profesiju pārstāvji un ierēdņi. Starpkaru periodā (pēc 1930. g. tautas skaitīšanas datiem), kad apmēram 70% latviešu bija nodarbināti lauksaimniecībā, darbspējīgo ebreju izplatītākās nodarbes bija tirdzniecība (48,8%), rūpniecība (27,7%), bet lauksaimniecībā nodarbināti vien nepilns procents³⁰⁷. Pēc Otrā pasaules kara iebraukušie, uz darbu LPSR nosūtītie, kā

³⁰⁰ *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года...* С. 92.; *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года.* VI Том, С. 9.; .Mežgailis, B., Zvidrinš, P. *Padomju Latvijas iedzīvotāji.* Rīga: Liesma, 1973. 151. lpp.; *Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979...* С. 48.; *1989. gada tautas skaitīšanas...* 82. lpp.

³⁰¹ Aprēķināts pēc: *1970. gada Vissavienības tautas skaitīšanas rezultāti LPSR.* Rīga: LPSR MP Centrālā statistikas pārvalde, 1974. 109., 110. lpp.

³⁰² Aprēķināts pēc: *2000. gada tautas skaitīšanas provizorisks...* 37. lpp.

³⁰³ *2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā.* Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 34. lpp.

³⁰⁴ Jaukto laulību skaits pieaudzis. *Jaunākās Ziņas.* 1937. g. 1. jūl. 3. lpp.

³⁰⁵ *Demogrāfija 2007...* 54. lpp.

³⁰⁶ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture.* I. 152. lpp.

³⁰⁷ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā. V: Nodarbošanās.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. 458. lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. VI: Nodarbošanās.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 471. lpp.

arī mājās atgriezušies ebreji bija samērā labi izglītoti, tādēļ varēja pretendēt uz ko vairāk par vienkāršu, mehānisku darbu veikšanu rūpnīcās un fabrikās. Viņu vidū bija izcili mediķi, zinātnieki, režisori u.tml.³⁰⁸. Arī mūsdienās publiskajā telpā ik pa laikam minēti ebreji - banku un lielu uzņēmumu vadītāji, zinātnieki, rabīni, operas un teātra mākslinieki u.c.

***

Respondentu priekšstatos par ebrejiem konstatējamas atšķirības starp dažādu paaudžu pārstāvju viedokļiem. Vecākās paaudzes sniegtie ebreju raksturojumi ir daudzveidīgi, epitetiem un īpašības vārdiem bagāti, tajos sastopami ne vien kultūras un internacionālie stereotipi, bet arī jaušama individuālo stereotipu klātbūtne. Šīs vecuma grupas informantu etniskajos priekšstatos ebreji atspoguļoti kā lokālās sabiedrības locekļi, turpretī intervijās ar jaunākās un vidējās paaudzes respondentiem bieži nācās saskarties ar atbildi – „nav bijis saskares”, „nezinu”. 20. gs. kolīzijas, kas skārušas Latvijas ebrejus, atspoguļojas arī latviešu respondentu priekšstatos par šo etnisko grupu. Proti, starpkaru periodā, kas sakrīt ar vecākās paaudzes respondentu bērnību un agro jaunību, ebreji bija trešā lielākā tautība Latvijas Republikā. Viņu klātbūtne vietējā saimnieciskajā un etniskajā vidē bija nozīmīga, tāpēc pamanāma. Kā iepriekš minēts, holokausta rezultātā Latvija zaudēja milzīgu daļu ebreju tautības iedzīvotāju, izglābās un atgriezās mājās vien niecīga daļa. Lai gan nu jau Latvijas PSR dzīvojošo ebreju skaitu dažādu apsvērumu vadīti (bēgšana no vajāšanas, nosūtījums darbā u.tml.) papildināja ebreji no citām PSRS republikām, tie vairs nebija „savējie”. Viņiem nebija gadu desmitiem stiprinātas saiknes ar Latviju, viņi nerunāja latviešu valodā, bija arī cits skatījums uz Latvijas vēsturi. Vidējās un jaunākās paaudzes respondentu uztverē viņu laikabiedri - ebreji jau saplūst ar krievu etnolingvistisko grupu, bet paralēli šim tēlam viņu priekšstatos manāms „skatuvisks” ebrejs („Skroderdienas Silmačos”), kas līdzinās vecvecāku nodotajās atmiņās dzīvojošajam.

Latviešu respondentu priekšstatos par ebrejiem netika konstatētas reģionālas atšķirības, ko varētu skaidrot ar ebreju tautības iedzīvotāju klātbūtni visos Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajos apgabalos starpkaru periodā. Atzīmējams, ka lauku iedzīvotāju atmiņās ebreju tēls saglabājies spilgtāks kā pilsētnieku stāstījumos, un,

³⁰⁸ Dribins, L. Ebreji Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture ...* 190.lpp.

analizējot interviju saturu, iezīmējās arī zināma konfesionālās piederības ietekme uz priekšstatiem par ebrejiem. Katoļticīgo respondentu atmiņā vēl bija atrodamī arī gadsimtiem seni reliģiskajā „antijūdaismā” balstīti starptautiski atpazīstami stereotipi par ebrejiem kā Jēzus Kristus un kristiešu bērnu slepkavām, par macu izgatavošanai nepieciešamajām sastāvdaļām³⁰⁹ u.tml.

[s1930Balvi]: „Es laseju gonūs. I tymā gruomotā beja raksteits, ka žids – kristijana inaidniks. I tādin, kur itū Jezu muceja... Tī vusi židi, kas Jezu muceja! Kur Jezu kristā kola, - tī vusi židi! I tādin man tyka tuoda gruomota. Nazinu, pamuote beja īdavuse. Leluo gruomota. Atveru, i vusim tīm, kas muka Jezu! Vusim! Es pišpļauņu pirstiņā i vusim golvas izberžu.. Man par itū ruojīns bij, ka redz berž gruomotā.”³¹⁰

[s1930Krāslava]: „Labi satikuši [ar ebrejiem – I.B.]. Bet klīdušas arī runas par to, ka ebrejiem kaut kādiem rituāliem vai savu tikko dzimušo bērnu acu mazgāšanai, vai plācenīšiem [macai – I.B.] nepieciešamas nevainīgu kristiešu asinis. Tad nu sargājuši bērnus. Īpaši pirms Lieldienām.”³¹¹

Respondentu dažādaiz izglītības līmenis neuzrādīja krasas atšķirības viņu priekšstatos par Latvijas ebreju tautības iedzīvotājiem. Arī augstāko izglītību ieguvušajiem respondentiem bieži bija visai kategorisks viedoklis par ebreju līdzatbildību 1940./41. gada jeb „Baigā gada” notikumos Latvijā (skat. turpmāk šajā nodaļā). Vēsturnieks A. Stranga savā pētījumā arī akcentējis apstākli, ka starpkaru periodā antisemitisms plašāk izplatīts pilsētnieku un inteliģences vidū, bet retāk sastopams lauciniekiem un zemniekiem (lauku iedzīvotāju vidū)³¹².

Izsakot savas pārdomas un vērtējumus par ebrejiem, vecākās paaudzes respondentu stāstījumos izmantots etnonīms „žīdi”. Tas netiek lietots ebreju tautu noniecinošā nozīmē (citādi ir ar jaunākās paaudzes informantiem). 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. starpkaru periodā šo etnonīmu atļauti lietoja publiskajā telpā, tas atrodams gan daiļliteratūras darbos, gan tā laika laikrakstu slejās, gan likumdošanas aktos.

[v1927Bauska]: „Tolaik par ebrejiem nevienu nesauca, bija žīdi. Tas nebija nekāds lamu vārds. Tā kā „krievs”, tā - „vāciets”, tā - „žīds”. Padomju laikos ieviesa šito

³⁰⁹ Stīvens Bellers darbā „Antisemitisms” raksta, ka pirmā lielā tautas naida lēkme pret ebrejiem izlauzās 1096. gadā ziemeļrietumu Eiropā Pirmā Krusta kara priekšvakarā, kad ebrejiem, kā „Kristus slepkavām” tika piespriesta linča tiesa, un ap 12. gs. vidū ebrejus sāka vainot rituālās kristiešu bērnu slepkavībās, bet ap 13. gs. vidū ebrejus sāka apvainot „asins upurēšanā”: kristiešu bērniem tīkot notecinātas asinis, lai izmantotu tās Lieldienu macu cepšanai. Citēts pēc: Bellers, S. *Antisemitisms*. Ļoti saistošs ievads. Rīga: ¼V Satori, 2008. 22.lpp.

³¹⁰ E 74, 293

³¹¹ E 74, 280

³¹² Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts – 1945. gads*. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2008. 463. lpp.

„ebreju”. Nevar vairs par žīdu saukt, jāsauc par ebreju.”³¹³

[s1931Rīga]: „Tas vārdiskais nosaukums nebija nekas aizvainojošs. Un pat pēckara gados tāds dakteris Ziks bija Liepājā. Viņš teica: „Es nesaprotu, - Liepājā nav neviena žīda! Es esmu vienīgais žīds, - un tas pats Ziks! Pārējie visi ir ebreji!” Neuzskatīja to par sliktu.”³¹⁴

Diskusija par etnonīmu „ebrejs” vai „žīds” lietojumu notikusi jau Latvijas valstiskās neatkarības pirmsākumos. Tobrīd pārliecinošāks šķita valodnieku J. Endzelīna un J. Šmita arguments, ka „žīds” ir vēsturiski pareizs un tādēļ saglabājams termins³¹⁵. Neraugoties uz to, starpkaru perioda presē sastopami abi etnonīmi.

Respondentu atbildēs uz intervētājas jautājumiem un dzīvesstāstu fragmentos, kas skar ebreju tematiku, izdalāmi trīs tematiskie loki: 1) ebreji – lokālās sabiedrības locekļi jeb citādie savējie (pārsvarā - starpkaru periodā); 2) ebreji – holokausta upuri; 3) ebreji –Baigā gada notikumu līdzdalībnieki. Minētie tematiskie loki nav strikti nodalāmi, stāstījumos (īpaši vecākās paaudzes respondentu intervijās) tie pārklājas.

1) Ebreji – citādie savējie: Ebreju klātesamība pārsvarā starpkaru posma lokālās etniskās vides raksturojumā atrodama visos vecākās paaudzes respondentu stāstījumos. Viņi bija savējie – viņus gaidīja, ar viņiem rēķinājās, deva naktsmājās, reizēm izjokoja, lai gan viņu citādība izpaudās gandrīz it visā. Un pirmkārt jau latviešu valodas lietojumā. Ebreji savstarpēji runājuši „savā valodā”, bet izpelņījušies respondentu atzinību tāpēc, ka saskarsmē ar latviešiem lietojuši sarunu biedru dzimto valodu.

[s1931Rīga]: „Visi latviski runāja. Visi žīdiņi latviski runāja.”³¹⁶

Ebreju sekmes izvēlētajās nodarbēs – piemēram, tirdzniecībā un amatniecībā - balstījās uz prasmīgu komunikāciju, kas nav iedomājama bez valodas zināšanām. Ebreju runātās latviešu valodas fonētiskās īpatnības - nevietā likti akcenti un garumzīmes, kā arī norautās galotnes – saistījušas respondentu uzmanību..

[s1937Valka]: „Viņš [ebrejs – I.B.] runāja kā žīdiņš “Skroderdienās” : “spices, mices, adatīnes, žīdam smukas lakatīnes!” Visu pasaka vienā teikumā. Viņš runāja latviski, bet ar to izloknsni. Savā starpā jau viņi runāja savā valodā. Ja viņi bija divi, tad viņi runāja savā valodā. ”³¹⁷

³¹³ E 74, 247

³¹⁴ E 74, 256

³¹⁵ Citēts pēc: Stranga, A. *Ebreji Baltijā...* 409. lpp.

³¹⁶ E 74, 256

³¹⁷ E 74, 312

[s1963Krāslava]: „„Spice, mice, adatīne” - bija viņiem tāds teiciens.”³¹⁸

Respondenti izcēla arī ebreju atšķirības fiziskajā un sociālajā izskatā. Tumsnējāks, „līks deguntiņš”, bārda, melnas drēbes, īpaša, maza, apaļa cepurīte galvvidū (kipa³¹⁹) vai hūte – biežāk intervijās izteiktie ebreju vizuālie raksturojumi. Nereti respondenti vēršas pie latviešu daiļliteratūras darbiem (vai to skatuviskiem atveidojumiem), lai precizētu ebreju aprakstu:

[s1923Balvi]: „Tā kā drusku [atšķirās pēc skata – I.B.]. Viņiem [ebrejiem – I.B.] tā kā vairāk deguns uz leju. Degungals tā kā vairāk uz leju. Un vairāk viņiem [ebrejiem – I.B.] tumšāki mati. Reti kuram bija gaiši mati!”³²⁰

[s1927Talsi]: „Bija tāds mazs židiņš. Nu tāds kā rāda “Skroderdienās”!”(..) Es vēl tagad atceros to večuku ar tādu mazu bārdu..”³²¹

Kā vienu no ebreju citādībām respondenti atzīmēja viņu piederību jūdaismam („viņiem [ebrejiem – I.B.] sava ticība”³²²) un reliģiozitāti („Viņi [ebreji – I.B.] ir ļoti ticīgi....”³²³). Ebreju reliģiozitāti starpkaru periodā apliecināja visai blīvais sinagogu izvietojums Latvijas pilsētās un miestos, bet mūsdienās iepriekšminētais apgalvojums būtu visai pārdrošs. Sinagogas pieminētas arī respondentu sniegtajos vietējās etniskās un kultūrvides aprakstos. Vērtējot savu tiešās saskarsmes pieredzi ar ebreju tautības iedzīvotājiem, respondenti atzīmēja ne vien viņu regulāri piekopto reliģisko praksi, neatkarīgi no vietas, kur viņi atrodas, bet arī uztura ieradumus, kas izrietēja no reliģiskās tradīcijas.

[s1928Limbaži]: „Sinagoga bija. Viņa nebija īpaši celta tādām nolūkam, bet bija tāda maza mājiņa [Limbažos – I.B.] Dzirnau ielā, kur viņi pulcējās savās reliģiskās procedūrās. Cik es tā atceros, sinagogu apmeklēja vīrieši. Tur laikam sievietēm.. viņi laikam ļoti stingri ievēroja tās savas reliģiskās prasības. Es atceros to, ka viņi sestdienās neko darīt nevarēja. Mēs bijām tādi bērni, mēs skrējām kopā ar tiem ebreju bērniem spēlēties. Zināt, viņi pat aicināja.. ja elektrība bija ieslēgta, viņi pat elektrisko slēdzi neatļāvās izslēgt. Tā ir darbība, un tā ir stingri viņiem aizliegta. Viņi sauca mūs iekšā, lai mēs nogriež tur elektrību vai kaut ko tādu, ko var izdarīt. Viņi bija ļoti tādi ticīgi savai lietai.”³²⁴

[v1930Balvi]: „Viņi [ebreji – I.B.] ēda olas. Vistas gaļu. Teļa pakaļu neēda, tikai

³¹⁸ E 74, 274

³¹⁹ Kipa – vīriešu tradicionālā galvassegas jūdaismā.

³²⁰ E 74, 298

³²¹ E 74, 266

³²² E 74, 299

³²³ E 74, 258

³²⁴ E 74, 557

priekšu. Cūkas gaļu – nē!³²⁵

[s1920Jēkabpils]: „Viņu [židiņu – I.B.] tā labi uzņēma. Dažā mājā palika pa nakti guļot. Tikai cūkas gaļu neēda viņi. Devām vakariņas – nē, cūkas gaļu neēd! Viņam savs katliņš. Uzliek uz plīts uzvāra kartupeļus, ko jau viņš vēl tur pieliek. Pātarus skaita. Židiņš vakaros uzliek tādu melnu ragu uz pieres, tad notin roku ar siksnu un pret loga stenderi nostājas, un skaita pātarus.”³²⁶

Kā zināms ebreju tradīcija patiešām liedz uzturā lietot cūkgaļu, un lūgšanu laikā ticīgie ebreji izmanto *tfillin*³²⁷.

Respondenti atzina, ka atšķirīgā reliģiskā piederība liegusi dibināt radniecības saites starp latviešiem un ebrejiem.

[s1920Jēkabpils]: „Žīdiem ticība neļauj ar latviešiem precēties.”³²⁸

[v1928Jēkabpils]: „Ar žīdu tautības cilvēkiem tanīs laikos neprecējās. Nu viņus neuzskatīja... Viņiem savs Dievs, savs ēdiens...”³²⁹

Temati par draudzību starp latviešiem un ebrejiem, īpaši sieviešu vidū, respondentu stāstījumos nav reta parādība. Tomēr atzīmējams, ka intervijās respondenti uzteica tieši lietišķās attiecības, kas valdījušas starp abām etniskajām un nereti reizē arī sociālprofesionālajām – zemnieks un tirgotājs – grupām un bijušas savstarpējas uzticības pilnas, kas izpaudās ne vien preču pārdošanā „uz krīta”, bet arī noteiktu preču lietošanas instrukcijas izskaidrošanā un pieejamībā.

[s1938Bauska]: „Bet tajā pašā laikā, cik es esmu no saviem vecākiem, tēta, tuviniekiem dzirdējusi, ka, teiksim, (..) ebreji deva kādreiz cilvēkiem uz krīta, uz parāda tikai lai nāktu, lai pirktu pie viņa, lai viņam plāns pildītos. (..) Un līdz ar to, viņš tam cilvēkam daļēji palīdz.”³³⁰

[v1930Balvi]: „Tas žīds atbrauca. „Tagad, Staņislav, skaties, ar ko jāsāk!” [Tirgotājs skaidroja kā strādāt ar viņa veikalā iegādāto traktoru – I.B.] Kā to motoru palaist. Kā viņu apkalpot. Kā viņu apstādināt. Kas var būt? Kādi raksturīgie kļaudzieni. Ko darīt? Palaiž vienreiz to motoru vaļā. Otrreiz. „Saprati? Pamēģini!” Kamēr [tēvs – I.B.] ietrenējās. (..) Vot tikai tādā līmenī. I viņi neielaidās savādāk. Viņiem sava mentalitāte, sava ticība, savas runas. Droši vien runājās – kur kas ko nopirka? Kas no kā nopirka? Kur dabūja? A mums tādu runu nebija. Mums bija citas runas. – Kā kas dzīvo? Cik kam

³²⁵ E 74, 297

³²⁶ E 74, 309

³²⁷ Tfillin – ādas kārbīņa ar Svēto rakstu fragmentiem, kas ar ādas siksnām piesienama pie rokas un pieres. Avots: Barkahans, M. (red.) *Ebreju tradīcija*. Rīga: Biedrība „Šamir” Latvija, 2006. 134.,140. lpp.

³²⁸ E 74, 309

³²⁹ E 74, 303

³³⁰ E 74, 242

dēlu? Kā veselība? (..) Viņš [ebrejs – I.B.] sola, tu nopirki. Vot uz tāda ekonomiska līmeņa. A tur ebrejiem bija savi svētki, savi sinagogi bija.”³³¹

[s1922Krāslava]: „Ebreji labi cilvēki bija. Labi apģērbti bija. I bagāti. Visiem veikali bija. Dagdā [viņiem piederēja – I.B.] visādi veikali. Viņi tirgojās. Bagāti cilvēki. Labi. I viņi ļauna neko nedarīja mums. Satikām. Mums visi draugi bija. Viņi tev iedod, tikai paraksties, ko nopirkt. Tad pagaidīs, kamēr pārdosi govi, i samaksāsi. Viņi nebija slikti. Ebreji visi latviski runāja.”³³²

Citāds ebreju vērtējums ir latviešiem, kas gribēja sevi apliecināt tirdzniecības vai amatniecības jomā un saskārās ar visai sīvu konkurenci no vērtējamās grupas puses.

[v1909Balvi]: „[Viļakā tirgotāji, amatnieki bija – I.B.] vieni žīdi. Bija kādi 2-3 mūsu latviešu tirgotāji. Kādreiz bija Punculs tāds. Bet viņi [latviešu tirgotāji – I.B.] visi nīka, jo žīdi neļāva viņiem [latviešu tirgotājiem – I.B.] plaukt. Žīdi prata konkurēt.”³³³

Respondentu sniegtajā ebreju raksturojumā uzskaitītas arī viņu biežāk piekoptās nodarbes – tirgotāji, sīktirgotāji, amatnieki, veikalu īpašnieki, smalku darbu veicēji. Īpaši izcelts tas, ka „zemes darbus jau nu viņi [ebreji] nestrādāja.” [v1931Ludza]

[v1927Bauska]: „Viņi [ebreji – I.B.] galvenokārt bija tirgotāji, nu tad arī kurpnieki, strādnieki. Uz laukiem es neatceros, ka būtu bijis, ka kādā mājā būtu žīdi tā saimniekojuši. Bija tāds, kas braukāja apkārt savāca tādas nevajadzīgas lietas – traukus, un tad viņi tirgoja adatiņas.”³³⁴

[s1929Cēsis]: „Latvijas laikā – nē, jo es taču zinu, ka Rīgā tiem ebrejiem, tiem žīdiņiem bija tāds veikals. Kad mūs bērņus aizveda uz Rīgu nopirkt kurpītes, teiksim, tanī veikalā. (..) Tēvs zināja, kā tur jāuzvedas tajos veikalos. Varēja nodiņģēt. (..)Viņi galvenokārt tirgojās, cik es zinu. Pirka un pārdeva.”³³⁵

Statistikas dati par iedzīvotāju nodarbinātību šos priekšstatus lielā mērā apstiprina.

Interviju dotumu analīze uzrāda sekojošu (visbiežāk izceltu) ebrejiem piedēvētu īpašību virkni – ticīgi, gudri, viltīgi, spējīgi sevi labi nodrošināt, arī bagāti, laipni, izpalīdzīgi. Šīs iezīmes sastopamas arī atsevišķos vidējās un jaunākās paaudzes respondentu priekšstatos par ebrejiem.

[s1929Cēsis]: „Man liekas, ka viņi [ebreji] talantīga tauta ir, vai ne? Daudz viņiem

³³¹ E 74, 299

³³² E 74, 288

³³³ E 74, 295

³³⁴ E 74, 247

³³⁵ E 74, 261

tādu.. gudra tauta.”³³⁶

[s1923Balvi]: „(..) viņi [ebreji – I.B.] gudrāki! Un viņi tikai tā vairāk, ka negribēja fiziski strādāt. Viņi tikai nu, kā saka, garīgi vairāk! A fiziski strādāt viņi negribēja, tāpēc viņus ienīda vairāk!”³³⁷

[s1931Rīga]: „[Ebreji – I.B.] gudri, viltīgi. Jā. Ļoti gudri. Ļoti vispusīgi. Pirmās vietas medicīnā, pirmās vietas mūzikā.”³³⁸

2) Ebreji – holokausta upuri: Izvērtējot respondentu stāstījumus par Latvijas 20. gs. vēstures notikumiem, konstatējams, ka ebreji visbiežāk pieminēti divu notikumu kontekstā – padomju okupācijas varas darbība Latvijā 1940. un 1941. gadā (skat. turpmāk) un holokausts nacistiskās okupācijas varas gados, kad faktiski tika gandrīz iznīcināta viena no Latvijas tradicionālajām minoritātēm.

[s1930Balvi]: „Vuociši beja, pavieleje i izšuoove [ebrejus – I.B.]”³³⁹.

[s1922Krāslava]: „Mēs raudājām visi, kad tā viņiem [ebrejiem – I.B.] iztaisīja. Kad krievi

izrēķinājās, uz Sibīriju veda, a šitie [vācu karavīri – I.B.] - dzīvus sabāza bedrē. Pašam jārok bija bedre, i viņus [ebrejus – I.B.] šāva ar automātiem. Viņi dzīvi tur... Veselu diennakti dunēja kapi. Tu domā joks? Mēs visus nervus samaitājām, kad jauni bijām. Kā mūs tas karš... (..) Mēs raudājām, ka viņiem [ebrejiem – I.B.] tāds liktenis bija. Raudājām visi.”³⁴⁰

[s1929Cēsis]: „Jā, tās bija šausmas. (..) Tas, ka šauj, un teica, ka žīdus šauj! (..) To es nezinu. To kaut kādi nacisti, kaut kādi īpaši, ar īpašiem uzskatiem [cilvēki – I.B.], kas to varēja darīt. Man liekas,- vai tas nenāca kopā.. ar vāciešiem? Es saprotu, ka tā propaganda tāda varēja būt (..) ” vācu laikā” (..) viņi [ebreji – I.B.] pa ielu nedrīkstēja iet. Viņiem pa rensteli bija jāiet! (..) Viņi gāja tiešām ar zvaigzni uz muguras. Man tas likās šausmīgi pazemojoši. Uz drēbēm viņiem bija jāuzšuj vai piecas, vai sešas staras dzeltena zvaigzne.”³⁴¹

Gandrīz katrā Latvijas apvidū vecākās paaudzes iedzīvotāji atceras šos notikumus ar neizpratni un šausmām. Veikti vairāki pētījumi, kas apliecina arī atsevišķu latviešu līdzdalību holokausta norisē³⁴². Kā iemeslus tautiešu un atsevišķos gadījumos - novadnieku iesaistei ebreju iznīcināšanā respondenti minēja Baigā gada atstāto ietekmi uz cilvēku prātiem, veiksmīgu vācu propagandas darbu un iesaistīto

³³⁶ E 74, 261

³³⁷ E 74, 298

³³⁸ E 74, 256

³³⁹ E 74, 293

³⁴⁰ E 74, 288

³⁴¹ E 74, 261

³⁴² Skat. A. Ezergaiļa, Dz. Ērgļa, R. Vīksnes u.c. autoru publikācijas

indivīdu morāles trūkumu.

[v1927Bauska]: „Bauskā esmu no 1956. gada (..) Te tikai viens pats baušķenieks ir bijis, kas arestēja Bauskā žīdus. Nu bijuši arī latvieši, bet to galvenokārt vācieši organizēja. Ne jau latvieši organizēja! (..) Es domāju, ka viena daļa [latviešu – I.B.] varbūt iesaistījās tādi, kas, es saku, bija cietuši 1941. gadā. Jo te [rāda atkārtoti izdoto grāmatu „Baigais gads” – I.B.] jau ir aprakstīts, te jau ir diezgan daudz bijuši [ebreji – I.B.].. tāds Šustins, piemēram, tur bijis. Daudz žīdu tur bija, ka no žīdiem viss ir cēlies viss šitas Baigais gads. Nu daudz jau tur ir bijuši tiešām tādi! Bet lielais vairums [ebreju – I.B.] bija godīgi un kārtīgi...”³⁴³

3) Ebreji – „Baigā gada” notikumu līdzdalībnieki: Vecākās paaudzes respondentu stāstījumos ebreju loma 1940. un 1941. gada, kas tautā pazīstams ar nosaukumu „Baigais gads”, notikumos atainota pārsvarā visai negatīvi, un tā balstīta gan personīgajos novērojumos, gan pastarpināti iegūtā informācijā. Šo vērtējumu neietekmē arī respondentu izglītības līmenis.

[s1929Cēsis]: „Tanī pirmajā padomju laikā.. Viņš pēc tautības bija ebrejs (..) Viņam tas uzdevums tagad bija nākt uz skolu un teikt bērniem, lai stājas pionieros. Ne viņam bija zināšanas, ne viņam valodas kultūras! Zinot to, ka viens kaut kāds puīselis man te tagad nāk un bezmaz vai ar bailēm iedvesīs...”³⁴⁴

[s1931Rīga]: „1940. un 1941. gads bija tas pagrieziena punkts [latviešu un ebreju attiecībās - I.B.]. Tā lūk! Tie [ebreji – I.B.] bija lielākie šitie, kas skrēja ar tām flagām tur... Sagaidīja „krievu” armiju. Tas visur tiek arī rakstīts. Un pēc tam viņi [[ebreji] bija – I.B.] lielākie čekas šitie darbinieki.”³⁴⁵

Šos kategoriskos priekšstatus nevar izskaidrot apejot nacistiskās okupācijas varas ideoloģijas ietekmi.

[v1937Limbaži]: „[grāmata – I.B.]“Baigais gads” bija katrā ģimenē. [Pēc padomju okupācijas varas atjaunošanās – I.B.] citi viņu [grāmatu – I.B.] apraka zemē, citi citādi slēpa. Ar “Tēviju”, “Baigo gadu” cilvēku prāti nemaz nebija jāietekmē. Varēja aizbraukt uz Centrālcietumu un tur apskatīties, arī Stabu ielas stūrī vācieši atvēra vaļā ekspozīciju, varēja braukt skatīties. Bez šaubām, bērnus tur neveda iekšā. Atceros vecāki stāstīja, ka tur siena speciāli iztaisīta bija, lai amortizētu ložu triecienu.”³⁴⁶

[v1920Daugavpils]: „Ideoloģija tāda, ka žīdi vainīgi...”³⁴⁷

Nacistiskās Vācijas okupācijas laikā Latvijas prese rādīja “ebreja – komunistu līdzskrējēja” tēlu, kas, ņemot vērā nesenos 1940.–1941. g. padomju okupācijas laika

³⁴³ E 74, 247

³⁴⁴ E 74, 261

³⁴⁵ E 74, 256

³⁴⁶ E 74, 310

³⁴⁷ E 74, 251

notikumus, bija analogs lielākā ienaidnieka tēlam. Tikai viens piemērs:

”Komunistu un žīdu izpostīta zeme, iznīcinātas latviešu tautas ilgos gados krātas kultūras vērtības, saspridzināti tilti (..) Tūkstošiem latviešu patriotu ar visām ģimenēm, arī zīdaiņiem un sirmgalvjiem, nakts laikā mežonīgi izrauti no viņu mājām... aizvesti uz Sibīriju... patriotu sakropļotie līķi.. – tāda ir aina, ar kādu noslēdza pasaules vēstures briesmīgāko un asinskārāko barbaru – komunistu un žīdu valdīšanas gads Latvijā – gads pāri pārēm pilns ar bezcerību, izmisumu un šausmām.”³⁴⁸

Tā bija mērķtiecīga, iedarbīga propaganda, kas vērsta uz ebreju tautai piederīgo fiziskas iznīcināšanas attaisnošanu un veicināšanu. Tos, kas nelasīja avīzes, un kuriem nebija iespējams klausīties radiofonu, „uzrunāja” daudzie plakāti, kur tika veicināta nepatika pret ebrejiem.

[v1931Ludza]: „Kara laikā, es atceros, bija tāds plakāts: Uzzīmēts ebrejs ar līķu degunu, i 20 punkti bija sarakstīti. Atceros, bija rakstīts: “Kas nestrādā un ēd? Žīds. Kas māna tautu? Žīds.” Arī bija sava veida.... Strādāja, propaganda strādāja. Grāva tautas morāli...”

[s1922Limbaži]: „[Par bērnu pazušanu – I.B.]. Es esmu lasījusi tajā literatūrā, kas [Otrā pasaules kara gados – I.B.] bija izplatīta, lai kurinātu naidu pret ebrejiem. Tā literatūra bija vācu propaganda. Tā bija.”³⁴⁹

* * *

Priekšstatu noturību veicinājuši vairāki faktori:

* Priekšstatu izveidi un noturību ietekmējusi 20. gs. gaitā fiksētā skaitliskā un cilvēku sastāva, un dzīves vietas (migrācija, t.sk. - lokālā) maiņa pašā Latvijas ebreju sabiedrībā.

* Vairākus gadsimtus negatīvus priekšstatus uzturējusi kristīgās baznīcas antijūdaisma prakse, kas faktiski demonizēja ebreja tēlu. Katru gadu Lieldienu laikā kristīgā pasaule sēro par Jēzus Kristus nāvi un saista viņa slepkavas ar noteiktu tautību (mūsdienās garīdznieki vairāk koncentrējas uz notikuma filozofisko jēgu, un tikai 2011. gada pavasarī Romas pāvests Benedikts XVI nāca klajā ar ebreju vainas noliegumu Kristus nāvē³⁵⁰). Ebreji (jūdi) tika pasludināti par Dieva dēla – Jēzus Kristus – slepkavām. Mītos par ebreju veikto rituālu – nevainīgu kristiešu bērnu nokaušanu, viņi (ebreji) it kā atkārtojot šo slepkavību un vērstoties pret kristīgo

³⁴⁸ Uz drupām jaunu dzīvi. *Daugavpils Latviešu Avīze*. 1941. g. Datums Nr.1, 1.lpp

³⁴⁹ E 74, 555

³⁵⁰ LETA-AFP. Pāvests noliedz ebreju vainu Jēzus Kristus nāvē. Pieejams: <http://www.diena.lv/lat/politics/arzemes/pavests-noliedz-ebreju-tautas-vainu-jezus-kristus-nave> [skatīts 2011. g. 21. martā]

pasauli. Šie naratīvi (formas var būt dažādas – Bībeles stāstu interpretācija, kādas tiesas sēdes atreferējums, ziņa kriminālchronikā u.tml.) par ebrejiem kā kristiešu slepkavām, gan to sākotnējā formā – ar Jēzu Kristu, gan ar nogalinātiem nevainīgiem bērniem, jaunām meitenēm upura lomā – atkal un atkal līdz pat 20.gs. vidum atgriezās laicīga satura izdevumos – laikrakstos un atsevišķās brošūrās. Šo gara darbu autoru iemesli to radīšanai varētu būt dažādi: sākot ar „tvaika nolaišanu” par savām neveiksmēm darba tirgū vai vienkāršu piebalsošanu kādam citam „tvaika nolaidējam” un beidzot ar ideoloģijas vārdā un propagandas nolūkā apzinātu naida kurināšanu starp tautām. Piebilstams, ka šajā gadījumā runa ir par starptautiskiem stereotipiem, kuru izplatības areāls ir plašs.

* Priekšstati par ebrejiem visos laikos bijuši atkarīgi arī no laicīgās, proti - valsts varas, tās elites nostājas pret ebrejiem. Šo nostāju ietekmējuši daudzi subjektīvi un objektīvi apstākļi, sākot no ieaudzinātiem aizspriedumiem, beidzot ar noteiktas etniskas/sociālas grupas interešu lobēšanu utt. (Skat. 5. nod.) šajā kontekstā pieminams, ka padomju varas gados līdz 1970. gadu pirmajai pusei fiksējama noraidoša attieksme pret tikai vienas – ebreju - tautas ciešanu akcentēšanu Otrā pasaules kara (Lielā Tēvijas kara) notikumu kontekstā.

* Ebreju citādība fiksēta arī latviešu folklorā un daiļliteratūras darbos. Etnonīms „žīds” pieminēts 110 klasisko latviešu tautas dziesmu variantos³⁵¹. Pieminēts ebreju fiziskais izskats („Žīdiņ, manu melnbārdīti” (34169; 34169.1)³⁵²; piedāvāto preču klāsts un kvalitāte („Žīdam cimdi, žīdam zeķes,/ Žīdam grazni nēzdaudzīņi.” (34182, 34182.1)³⁵³) utt. Latviešu tautas parunās un sakāmvārdos, izmantojot dažādus mākslinieciskos izteiksmes līdzekļus, arī raksturoti priekšstati par ebrejiem³⁵⁴: reliģija („Pazuda kā žīds uz Miķeļiem” (145 969; 278 121 u.c. varianti), „Bāg kai žīds nu krista” (1940 2921), „Rūc kā žīds pātarus skaitot.” (23 932)), uztura ieradumi “Vārās kā žīda pods.” (448 147)), tieksme pēc peļņas (“Par paldies vien žīds nekā nedod.” (639 173), „Žīds pēc naudas kā velns pēc dvēseles.” (1689 510; 617 2366 u.c. varianti)), tirgošanās paņēmienu (“Žīdam žīda daba: pa vienām durvīm ārā, pa otrām iekšā.” (1341 3982), “Katrs žīds savu preci slavē.” (1341 18592)); savstarpēja izpalīdzība gan dzīvē, gan darījumos (“Žīds par žīdu krīt.” (23 1372), “Žīds žīdu nu

³⁵¹ Rozenbergs, J. Poļi latviešu klasiskajās tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* (LVIZ). 2000, Nr.4, 42. lpp.

³⁵² Barons, K. Visendorfs, H. (sast.) *Latvju dainas*. V sēj. Rīga: Zinātne, 1994. 421. lpp.

³⁵³ Turpat, 422. lpp.

³⁵⁴ Birkerts P., Birkerte M. (sast.) *Latviešu sakāmvārdi un...* 33., 50., 119.lpp.; *Latviešu tautas sakāmvārdi*. Pieejams: <http://www.lfk.lv/sakamvardi/index.html> [skatīts, 2007. gada 15. augustā]

aļnis (no elles – I. B.) valk, zemnīks zemnīku aļnī gryuž.” (548 2354). Sakāmvārdos un parunās kontekstā ar etnonīmu „žīds” daudz apspēlēti arī tādi lietvārdi kā “pauna” un “vezums”, kas bijuši līdzekļi ebreju pārdošanai piedāvāto preču pārvietošanai, arī “tabaka”, “brandavīns”, “zilumzāles”, “siļķes” - kā daļa no piedāvāto preču klāsta. Atzīmējams, ka 1927. g. izdotajā sakāmvārdu un parunu krājumā ietverti arī ebrejiem visai nedraudzīgi vēstījumi – „Kā žīds - pats sit, pats bļauj!”, „Velns, lai žīdu sasper!” „Labāk velnu mājās ierauga nekā žīdu!”³⁵⁵

Līdzīgs tematu loks pārstāvēts arī latviešu tautas anekdotēs par ebrejiem³⁵⁶: aktivitātes, kas saistītas ar reliģisko piederību un Vecās Derības tēliem (strādāšana svētdienās, bailes no krustiem, reliģiozitāte); nodarbošanos –apkārtklejojošs tirgotājs (paunu žīds), amatnieks (jumīķis, namdaris, galdnieks), valoda (atsevišķu vācu valodas vārdu lietojums un norautas galotnes latviešu valodas vārdiem), lētticība (ļaujas čigānu, muižnieku vai zemnieku izjokošanai), fiziskais izskats (bārda).

Līdzās „čigāna” un „krieva” maskai „žīda” tēls ir plaši izplatīts latviešu ķekatu gājienos³⁵⁷. Visbiežāk tas ir vīrietis, sīktirgotājs. Melnu vai rudu bārdu, naģeni. Šī tēla uzdevums ir, atdarinot ebreju latviešu valodas izrunu, piedāvāt precī: „Ice, spice, adatīne, nēzdodziņe, krinolīne” u.tml.

* Viens no atpazīstamākajiem latviešu daiļliteratūras darbiem, kurā skarta ebreju tēma Latvijas lauku vides kontekstā, ir R. Blaumaņa luga „Skroderdienas Silmačos”. Ābrams, Joske un Zāra ir labi zināmi vairākām latviešu paaudzēm, ko galvenokārt nodrošina lugas ikgadējie uzvedumi uz Nacionālā teātra un citu teātru skatuves, kā arī to translācija Latvijas TV. Šos klasiskos literāros ebreju tēlus no R. Blaumaņa lugas piesauc daudzi intervētie respondenti. Ebreju klātbūtne vietējās sabiedrības etniskajā vidē atspoguļota arī J. Jaunsudrabiņa „Baltajā grāmatā”, J. Poruka „Kaujā pie Knipskas”, Sudraba Edžus „Dullajā Daukā”, A. Deglava „Rīgā”, kā arī citu autoru darbos. Iepriekšminēto minēto literāro darbu atpazīstamību palielina to iekļaušana skolas mācību programmā. Ebreji kā Latvijas sabiedrības locekļi sastopami arī starpkaru perioda mācību grāmatās, kur atpazīstami kā viena no Latvijas mazākumtautībām, kas traucēja sekmīgu Saeimas darbu. Padomju varas gados, sākot ar 1970. gadu otro pusi minēti kā vācu fašistisko iebrucēju „zvērību” upuri. Mūsdienās atzīstams to lomas Latvijas sabiedrībā vērtējums atrodams jau vairāk kārt

³⁵⁵ Birkerts P., Birkerte M. (sast.) *Latviešu sakāmvārdi un...* 50. lpp.

³⁵⁶ Birkerts, P. (sast. un red.) *Latviešu tautas anekdotes ...* 271.-277. lpp.

³⁵⁷ Rozenbergs, J. Leksēmas čigāni semantika tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā. Grām.: Rozenbergs, J. *Tautas un zemes ...* 257. lpp.

pieminētajā eksperimentālajā metodiskajā līdzeklī „Mazākumtautību vēsture Latvijā”.

* Pretrunīgas publikācijas par ebreju lomu un vietu Latvijas sabiedrībā bijušas aktuālas apskatāmajā laikposmā līdz Otrā pasaules kara sākumam. No vienas puses tika uzteikta ebreju pieredze un nozīme zemes tautsaimniecībā, atspēkoti apvainojumi (Kr. Valdemārs, J. Pliekšāns u.c. autori laikrakstu „Baltijas Vēstnesis”, „Balss”, „Dienas Lapa”, „Jaunā Dienas Lapa”, „Latvija”, „Latvijas Sargs”, „Jaunākās ziņas” u.c. slejās), no otras puses – šī pieredze noliegta, tāpat akcentējot ebreju kosmopolītismu un citas (pat krimināli sodāmas) latviešu sabiedrībai „kaitīgas” iezīmes (L. Zemgalietis u.c. autori laikrakstu „Baltijas Vēstnesis”, „Pagalms”, „Balss”, „Rīgas Avīze”, „Latviešu Avīzes”, “Latgolas Words”, “Latvijas kareivis”, “Latvijas sargs”, „Ugunskrusts”, „Pērkonkrusts” u.c. slejās). Latviešu presē publicēto materiālu par ebrejiem saturs skāra dažādas tēmas: ekonomikā – migrāciju, nodarbjū sfēru, konkurētspēju; politikā – valsts ideoloģiju, iesaisti 1905. gada revolūcijā, līdzdalību politiskās partijās un likumdošanas darbā. Tematu izklāsts bieži vien neiztika bez stereotipu un aizspriedumu pret ebrejiem izklāsta un vairošanas. Daudzās publikācijās, kas pie lasītāja nonākušas 1920. gados, saskatāmas ekonomiskā un sadzīviskā antisemitisma, atsevišķās – (fiziskā?) rasistiskā antisemitisma pazīmes. Pēc valsts apvērsuma 1934. gadā, mazākumtautību tēma atspoguļota vienotas „latviskas Latvijas” kontekstā, t.i. bez konfliktiem, aizvainojumiem un neapmierinātības, kas gan nenozīmē, ka tāda nepastāvēja. Klaja antisemitisma un rasistisku motīvu pilnas bija nacistiskās okupācijas laikā izdoto laikrakstu publikācijas (piemēram, „Tēvija”, „Daugavpils Latviešu Avīze” u.d.c.). Atzīstams, ka prese, diemžēl, labi pildīja vienu no nacistiskās propagandas ruporu lomām. Vēl mūsdienās respondenti *atstāsta* reiz lasītās ziņas. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas laikrakstu lappusēs ebreji pieminēti holokausta piemiņas pasākumu norišu, ebreju biedrību, skolu, „Ebreju muzeja Latvijā” un sinagogu darbības, kā arī ebreju Latvijā vēstures un integrācijas jautājumu kontekstā. Mediji atspoguļojuši arī atsevišķas provokatīvas darbības – sinagogas sienu krāsošana, sprādzieni, piemiņas vietu apgānīšana (1995., 1998., 1999.), to izmeklēšanas gaitu un nosodījumu. Tāpat publiskajā telpā aizvien ievērotas holokaustā iesaistīto personu meklēšanas akcijas, ko realizē Vīzentāla centrs, Latvijas valsts prezidenta G. Ulmaņa vizīte Izraēlā (1998) un Izraēlas valsts prezidenta M. Kacava viesošānās Latvijā (2005) un tamlīdzīgas ārpolitikas aktīvātes. Ebreju tēma bieži vien izskanēja valsts vadītāju publiskajā nostājā par Latvijas 20. gs. vēstures notikumiem, galvenokārt holokausta kontekstā. Diemžēl, arī šis laiks nav

izticis bez publiskajā telpā ebrejus aizskarošām un antisemītiskām izpausmēm, kas rodamas ne vien šauram lasītāju lokam paredzētos izdevumos “Pavalstnieks”, “Pilsonis”, “Jaunais laiks” u.tml., bet arī tik respektablā izdevumā kā žurnāls “Kapitāls”³⁵⁸.

Visu triju paaudžu respondentu priekšstati, lai no kādām pozīcijām (sadzīve, kultūra, vēsture) viņi vērtētu šo Latvijas etnisko grupu, aizvien sastopas ebreju reliģijas un saimnieciskās darbības noteiktā citādībā. Noturīgākie etniskie priekšstati par ebrejiem balstīti savstarpējās sadarbības un tiešās saskarsmes pieredzē, kā arī antisemītisku izpausmju (t.sk. nacistiskās propagandas) ietekmē publiskajā telpā. Etniskie priekšstati balstīti kultūras, reliģiskās un ekonomiskās prakses atšķirībās, kā arī ieņemtās pozīcijas atsevišķos Latvijas vēstures notikumos („Baigais gads”, holokausts) fiksācijā respondentu atmiņā, un to izklāstā konstatējamas atsevišķas „kultūras traumas” pazīmes.

2. 4. Igauņi respondentu priekšstatos

Igauņi – Latvijas kaimiņvalsts titultauta, kas latviešiem tuva likteņa un materiālās kultūras kopības dēļ, bet tāla valodas cilmes ziņā (igauņu valoda pieder Urālu valodu saimes Baltijas jūras somu valodu atzarojuma dienvidu grupai³⁵⁹). Laika gaitā pierobežas joslā abu tautu pārstāvji gan sirojuši un kāvuši, gan sadarbojušies un slēguši laulības. Pēc etnogrāfa S. Cimermaņa pētījumiem, igauņu un latviešu kontakti īpaši attīstījās 17. gadsimtā, kad Igaunija un Vidzeme bija pievienota Zviedrijai. Igauņi Vidzemē apmetās galvenokārt tās rietumu daļā, kur dzīvoja tiem radniecīgie lībieši, kā arī Gaujienas un Gulbenes pilsnovadā, kas atradās Igaunijas robežas tuvumā³⁶⁰. Igauņu grupai, kas dzīvoja pie Gaujas, dots apzīmējums – „leivi”³⁶¹. Etnogrāfu pētījumi liecina, ka 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Ziemeļvidzemē bija simtiem igauņu sētu, kuras veidoja gan seniedzīvotāju pēcteči, gan 19. gadsimta ieceļotāji³⁶². Igauņi vismaz kopš 17. gs. dzīvojuši arī Ludzas apkaimē (saukti

³⁵⁸ Tiesvedību un starptautisku skandālu radījis raksts: Lisovskis, N. Žīdi valda pasauli. *Kapitāls*. 2000. Nr.8. 16.-25. lpp.

³⁵⁹ Karma, T. Igauņi Latvijā līdz neatkarīgas valsts radīšanai. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 67. lpp.

³⁶⁰ Cimermanis, S. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem. Grām.: Caune A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...* 40. lpp.

³⁶¹ Breidaks, A. Baltijas somu un latgaļu – sēļu etnolingvistisko sakaru jautājumi. *Latvijas PSR ZA Vēstis*. 1981, Nr. 8 (409.), 94. lpp.

³⁶² Cimermanis, S. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem. Grām.: Caune A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...* 40. lpp.

„lutsi”³⁶³). Folklorists J. Rozenbergs uzskata, ka pēc vēstures avotu ziņām, kā arī Ludzas igauņu valodas un folkloras dotumiem pagaidām atbilstošāks uzskats, ka Ludzas novadā igauņi ieceļojuši no Dienvidigaunijas ne agrāk par 17. gs.³⁶⁴. Mūsdienās šīs igauņu saliņas Latvijā jau izzudušas: Dūres, Ilzenes, Lejasciema pagastos dzīvojošo igauņu saplūšanas ar latviešiem beigu posms norisinājās 20. gs. pirmajos gadu desmitos, bet Mērdzenes, Nautrēnu, Nirzas, Pildas un citos Ludzas apkārtnes pagastos dzīvojošo igauņu saplūšana ar latviešiem beidzās 20. gs. 60.-70. gados³⁶⁵.

Vislielākais igauņu skaits Latvijas teritorijā bijis 20. gs. sākumā, laikā līdz Pirmajam pasaules karam. Pēc 1897. g. tautas skaitīšanas datiem mūsdienu Latvijas teritorijā dzīvoja 8 766 igauņi (nepilns pusprocents no iedzīvotāju kopskaita)³⁶⁶, bet 1913. g. tikai Rīgā vien dzīvojuši 8428 igauņi³⁶⁷. 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. pirmajā desmitgadē noritējusi Rīgas kā industriāla centra attīstība noteica arī igauņu dzīves vietas izvēli. Latvijas valstiskās neatkarības gados notikušās tautskaites fiksējušas igauņu tautības Latvijas iedzīvotāju skaitlisku samazinājumu: 1925. g. - 7893 (0,4% no iedzīvotāju kopskaita), 1930. g. - 7708 (0,4%), bet 1935. g. - 7.014 (0,4%) igauņi³⁶⁸. Vairāk kā puse Latvijas igauņu dzīvoja Vidzemē, nepilna trešdaļa – Rīgā, pārējie – citos Latvijas novados³⁶⁹. Starpkaru periodā daudzi igauņi pārcēlās dzīvot uz Igaunijas Republiku, nu viņiem tāda bija. Ievērojamākas igauņu kopienas starpkaru periodā bija saglabājušās Alūksnē, Apē, Veclaicē, kur tika dibinātas kultūras biedrības un pastāvēja igauņu skolas.³⁷⁰ Lielākā daļa igauņu starpkaru periodā

³⁶³ Karma, T. Igaunijā līdz neatkarīgas valsts radīšanai. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 68. lpp.; Sīkāk par Ludzas igauņiem skat.: Заварина, А. А. Об этнической судьбе Лудзенских эстонцев. *Latvijas PSR ZA Vēstis*. 1988, Nr. 3 (488), 38.- 50. lpp.; Korjuss, H., Mežs, I. Priekšvārds. *Ludzas igauņu pasakas*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevn., 2003. 80 lpp. u.c.

³⁶⁴ Rozenbergs, J. Igaunijā latviešu tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā. Grām.: Rozenbergs, J. *Tautas un zemes ...* 168. lpp.

³⁶⁵ Cimermanis, S. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem. Grām.: Caune A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...* 37. lpp.

³⁶⁶ Тройницкий, Н. А. (ред.) *Первая всеобщая перепись...*: Т. XXI: Лифляндская губерния, С. 78.; Т. V: Витебская губерния, С. 76.; Т. XIX: Курляндская губерния, С. 78.

³⁶⁷ Ščerbinskis, V. Igaunijā Rīgā. Grām.: Oberlenders, E., Volfarte, K. (sast.) *Katram bija sava Rīga...* 234. lpp.

³⁶⁸ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana...* II: Tautība un ticība. 51.-52.lpp. Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana...* II: Tautība. 63. lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturrtā tautas skaitīšana...* IV: Tautība. 287. lpp.

³⁶⁹ Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturrtā tautas skaitīšana...* IV: Tautība. 292. lpp.

³⁷⁰ Igaunijā Latvijā. *Latvijas Igaunijas biedrības mēnešraksts*. 1935, Nr.1, 47. lpp.; Dumpe, L. Igaunijā Latvijas Republikā 1918. – 1940. gadā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 81.lpp.

nodarbināti lauksaimniecībā³⁷¹. Otrā pasaules kara gados (1943. g.) veiktā tautas skaitīšana turpināja uzrādīt igauņu skaita samazināšanos Latvijā: tautību „igauņi” bija minējuši 5497 iedzīvotāji (0,03%)³⁷².

Arī padomju okupācijas varas gados veiktās tautas skaitīšanas turpināja uzrādīt šo tendenci: 1959. g. - 4610 (0,2%), 1970. g. – 4334 (0,2%) igauņi, bet 1979. g. – vien 3681 (0,2%) igauņi. 1989. g. igauņu skaits jau noslīdējis līdz 0,1% no Latvijas iedzīvotāju kopskaita: fiksēti 3312 igauņi³⁷³. Pirmajā tautskaitē pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas (2000. g.) konstatēts, ka valstī dzīvo jau vairs tikai 2.652 (0,1%) igauņi³⁷⁴. Aplūkojamā laika posmā igauņi nav mainījuši savu apdzīvotības ģeogrāfisko izvietojumu: arī 21. gs. sākumā apmēram divas trešdaļas no Latvijas igauņiem dzīvo tieši pierobežas rajonos (mūsdienās Latvijai un Igaunijai ir 343 km gara robeža), viena trešdaļa – Rīgā³⁷⁵. (Skat. arī 4. nod.)

* * *

Kā rāda intervijās iegūto datu apkopojums, latviešu respondentu priekšstati par igauņiem vairākumā gadījumu attiecināmi uz Igaunijas pamattautu, stāstījumos daudz mazāk sastopami individuālie stereotipi, kas attiektos tikai uz Latvijā dzīvojošajiem igauņiem. Intervētie Ludzas igauņu pēcteči nespēja izdalīt sevi ārpus lokālās etniskās vides. Viņi vairs neuztver sevi kā igauņus, vien saglabājuši atmiņas par vecvecākiem, kas vēl lietojuši etnonīmu „igauņi” savu tautiešu nozīmē, vai par savām igauņiskajām saknēm uzzinājuši nesen un netīšām, piemēram, izlasot priekšvārdu grāmatai „Ludzas igauņu pasakas”³⁷⁶ vai Ņukšu pagastā – dzirdot par to no sava kaimiņa, filozofijas profesora Jāzepa Broliša.

[v1931Ludza]: “Vectēvs bija [Ludzas] igauņi. Prata [igauņu] valodu. Viņš ļoti lielīja savus tautas brāļus. Igauņi labāk linus apstrādā i sēj labāk, i pļauj labāk! Visu dara labāk! Bija īsts igauņu patriots. Vectēvs manam tēvam mēdza teikt: “Igauņi tā

³⁷¹ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā. V: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. 458.lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. VI: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 471.lpp.

³⁷² Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi...* 16.,17. lpp.

³⁷³ *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года...* С. 92.; *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года*. VI Том, С. 9.; Mežgailis, B., Zvidrinš, P. *Padomju Latvijas iedzīvotāji*. Rīga: Liesma, 1973. 151. lpp.; *Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979...* С. 48.; 1989. *gada tautas skaitīšanas...* 82. lpp.

³⁷⁴ 2000. *gada tautas skaitīšanas rezultāti tsumā*. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 34. lpp

³⁷⁵ Joma, D., Mežs, I. Latvijas iedzīvotāju etnodemogrāfiskais raksturojums. Grām.: Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga: Zinātne, 2007. 137. lpp.

³⁷⁶ *Ludzas igauņu pasakas*. 80 lpp.

nedarītu!”³⁷⁷

Latvijas ziemeļu pagastos intervētie respondenti atzina, ka tie igauņi, kas vēl 20. gs. sākumā dzīvojuši Igaunijas – Latvijas pierobežas joslā, ir vai nu devušies uz savu tēvzemi pēc Igaunijas valsts nodibināšanās un vēlāk – pēc tās valstiskās neatkarības atjaunošanas, vai arī asimilējušies.

[v1937Valka]: „Igauņi jau arī Latvijā bija: Viņi dzīvoja gan te [Valkā – I.B.], gan Igaunijā. (..) Bet, kad sākās tā visa atmoda, viņi pārgāja pāri uz Igauniju.”³⁷⁸

[s1930Alūksne]: „Te jau Alūksnes pusē ir ļoti daudzas ģimenes, kas te ir ienākušas [20. – I.B.] gadsimta sākumā. [Tās – I.B.] palikušas pilnīgi kā latvieši, - tikai pēc tiem uzvārdiem tagad var atpazīt. Viņiem ir tāda labestība. Lai kāds viņiem ar to tiktu klāt! (..) Kādreiz bija arī igauņu skola, „krievi” nolikvidēja viņu. [K.]Ulmaņa laikā vēl bija. Nebija liegta arī viņu kultūras attīstība. Neesmu dzirdējusi par sliktām attiecībām. Ir jauktās laulības. Ģimenes valoda, iespējams, ka ir latviešu, jo viņi te tik tālu jau ir aizgājuši, ka vairs to igauņu valodu nezina.”³⁷⁹

Respondentu sniegtajos vērtējumos izcelta igauņu ar savdabīgu akcentu runātā latviešu, arī krievu valoda. Tas nereti kalpojis arī kā avots anekdošu par igauņiem saturam.

[s1937Valka]: „ Igauņi arī ļoti savādāk runā latviski. Igauņiem nav “z” burta. Viņi neizrunā “z” burtu vispār. Ļoti jauki skan. Man māšai vīrs [ir igauņis – I.B.]. Māsa labi iedzīvojusies igauņu vidē. Iemācījās valodu. Lasa igauņu valodā.”³⁸⁰

[s1929Valka]: „Mums bija tāds [kaimiņš – I.B.] Mālbergs. Viņš bija ļoti interesants. Viņš runāja latviski, bet ar to igauņu izlokšni! Tad bija tik interesanti! Bija traki runīgs un pļāpīgs! Runāja kā pa celmiem – gan uz latviešu pusi, gan uz igauņu pusi! Viņiem jau tāda mīksta tā izruna. Bet viņš centās runāt latviski. Bet mājas kartībā gan viņš ar meitām un ar sievu runāja igauņiski.”³⁸¹

Igauņu runātās latviešu valodas īpatnības - gan fonētiskās, gan morfoloģiskās - izriet no tā, ka igauņu valodā nav balsīgo līdzskaņu, ir vairāk patskaņu un divskaņu, un ir tikai viena dzimte. Šī atšķirība jaušama arī latviešu valodas lībiskajās izlokšnēs.

Intervēto latviešu plašāk izplatītais priekšstats par igauņiem saistāms ar patriotismu un augstu nacionālo pašapziņu, kas igauņiem piemītot lielā mērā. Kā svarīgs pierādījums minēta igauņu demonstratīva atteikšanās sazināties krievu valodā padomju varas gados. Šādi stāsti ir vidējās un vecākās paaudzes repertuārā visos

³⁷⁷ 2004. g. ekspedīcijas materiāli

³⁷⁸ E 74, 316

³⁷⁹ E 74, 319

³⁸⁰ E 74, 312

³⁸¹ E 74, 318

Latvijas novados. Apkopojot respondentu izteiktos viedokļus, šajā jautājumā var teikt, ka igauņi ir „ideālais latvietis”.

[v1937Limbaži]: „Pie Salacas būtībā kādreiz ir gājusi igauņu robeža. Igaunī jau ir ļoti nacionālistiski, kā saka. Ļoti tādi ieturēti. (..) Igaunīs, ja viņš iespītējas, ja viņš iedomājas savu, tad viņš paliks pie sava – miers un bērzīņš. Igaunī nerunāja krieviski padomju laikā, kas nu bija, tas bija.”³⁸²

[s1923Balvi]: „A tik daudz zinu par igauņiem, ka viņi negribēja krievus. Šausmīgi. Un mēs vienā gadā bijām aizbraukuši uz Ļeņingradu uz tirgu - aizvedām ko pārdod, tad kad kolhozi bija. Aizbraucām un atpakaļ braucām caur Igauniju. (..) Un vienā aptiekā mēs iebraucām, un es prasu. Nu kā es prasu? Viņu valodu es nezinu. Un kā es latviski runāšu? Es krieviski prasu: „Vai pie jums nevar dabūt tukšās pudeles?” Tukšās, pēc zālēm izlietotās. Es zinu, ka te Balvos varēja dabūt. Pat ar stikla korķiem – nu labas tādas pudeles! „Nav neko!” - tā nopurina galvu. Nav. Un vēlāk, mēs savā starpā sākām runāt latviski. Runājam latviski. Mīļā, skatos – man atnes traukus stikla, ja?!”³⁸³

Iedomība, augstprātība un noslēgtība – iezīmes, kas arī konstatējamas visu paaudžu respondentu sniegtajos igauņu vērtējumos. Ja noslēgtību respondenti vērtēja kā abu tautu kopīgu rakstura iezīmi, tad to nevarētu teikt par iedomību un augstprātību. Vienas no latviešu respondentu (biežāk Latgales respondentu naratīvos) bieži pie pozitīvajām iezīmēm minētās ir vienkāršība un pieticība. Iespējams, tas var būt mantojums no padomju varas gadiem, kad visiem bija jābūt „līdzīgiem”, vai pat no tā dēvētajiem vācu / poļu laikiem, kad iedomība un augstprātība saistījās ar konkrētas sociālās grupas pārstāvjiem, kas bija sveši ne vien sociālprofesionālā, bet arī kultūras un etniskā ziņā. Iedomīgs un augstprātīgs cilvēks citiem liek justies mazāk nozīmīgiem un mazāk vērtīgiem, un distancēšanās no tāda indivīda ir likumsakarīga paš aizsardzības reakcija.

[v1984Talsi]: „Nu anekdotes, ka viņi [igauņi – I.B.] lēni tādi.. nu viņi tādi nav! Vienīgais, ko es zinu, par igauņiem, viņu sliktāko īpašību ir tas, ka viņi ir iedomīgi.”³⁸⁴

Anekdotēs un televīzijas humora raidījumos apsmaidītais igauņu lēnīgums un neattapība – minamas kā jaunākās paaudzes respondentu pirmās asociācijas ar igauņu tautu (minot arī priekšstatu avotu).

[s1985Talsi]: „Lēni. Ļoti lēni. Kaut gan tas ir smieklīgi. Es zinu, ka mums kursa biedrene viena stāstīja, ka nevis igauņi ir tie lēnie, bet latvieši, un baltkrievi, man liekas, ka bija tās anekdotes par latviešiem lēnajiem. Tieši tādas pašas kā latviešiem ir

³⁸² E 74, 310

³⁸³ E 74, 298

³⁸⁴ E 74, 271

par igauņiem, ka viņi trīs dienas vienu zeķi velk, tādas igauņiem esot par latviešiem. Jo igauņi patiesībā esot ašāki.³⁸⁵

[s1989Bauska]: "Pa LNT man liekas bija kaut kāds šovs, kur igauņus izsmēja. Bet es nezinu. Tādi paši kā lietuvieši. Kaimiņi kā kaimiņi. Kā labi kaimiņi. Par viņu valodu. Nu tur kaut kas tāds, ka viņi ir tādi neattapīgi. Es tā nedomāju, ka viņi tādi ir."³⁸⁶

Respondentu priekšstatos igauņi parādās kā pragmatiski, apdomīgi, gudri, jo „dzīvo labāk” un valsts ekonomikas un jaunāko tehnoloģiju ieviešanas ziņā attīstībā tālu priekšā gan latviešiem, gan lietuviešiem.

[v1988Rīga]: „Viņi [igauņi – I.B.] no sākuma apdomās un pēc tam darīs, vai vispār ir jēga to darīt. Bišķi atšķiras. Viņi [igauņi – I.B.] tiešām vairāk tādi apdomīgi.”³⁸⁷

[v1976Bauska]: „[Igauņi ir – I.B.] pragmatiski un reālisti. Bieži vien piemeklē vārdus, kā pateikt sliktas, bet reālas lietas citiem, viņus neapvainojot, kas arī kļūst par iemeslu stāstiem par igauņu lēnīgumu. Pirmo no Baltijas tautām reāli apjauta, ka nekādas palīdzības no kaut kurienes nebūs un sāka strādāt un darboties paši. Vienoti kā tauta un sabiedrība, attiecīgi arī mazāk laika pavada, risinot problēmas, vairāk darot. Rezultātā arī šobrīd stabilākā situācija Baltijas valstīs.”³⁸⁸

Līdzīgi kā respondentu priekšstatos par lietuviešiem, intervijās konstatējama latviešiem radniecīgu īpašību akcentēšana igauņu vērtējumos – „kā latvieši”, „kā mēs”.

[v1927Bauska]: „Bet jāsaka tā, vai tad lietuviešus un igauņus tā vēsture mazāk ietekmējusi, tiem līdzīgas dzīves bija.”³⁸⁹

[s1928Alūksne]: „Pirms kara te [Alūksnē – I.B.] igauņi daudz bija. Tagad arī vēl ir igauņi. Igauņi tādi paši kā latvieši. Varbūt vairāk tādi noslēgti sevī. Bet viņi neatšķīrās ar kaut ko citu.”³⁹⁰

* * *

Secināms, ka noturīgākie etniskie priekšstati par igauņiem saistās ar valodas fonētiskajām īpatnībām (latviešu, krievu un angļu valodas izruna), kas dabiski izriet no igauņu valodas fonētiskajām un morfoloģiskajām iezīmēm. Šīs latviešus un igauņus atšķirošās iezīmes, kas skar latviešiem tik nozīmīgo pašidentifikācijas elementu – valodu, parādās jau folklorā un arī mūsdienās tiek aktualizētas ar anekdošu un izklaides raidījumu palīdzību. Anekdotēs un raidījumos, kas pretendē uz

³⁸⁵ E 74, 267

³⁸⁶ E 74, 246

³⁸⁷ E 74, 258

³⁸⁸ E 74, 244

³⁸⁹ E 74, 247

³⁹⁰ E 74, 323

piederību izklaides žanram, uzturēti priekšstati arī par igauņu lēnīgumu un neattapību. Sabiedrībā gan cirkulē arī šim viedoklim pretējs apgalvojums – igauņi paši izplatot un uzturot šos priekšstatus, lai, parādot savu „nekaitīgumu”, valstij piesaistītu investorus.

Igauņu augsto etnisko pašapziņu, pēc intervēto latviešu domām, apliecina viņu konsekventā attieksme pret krievu valodas (ne)lietojumu padomju okupācijas varas gados. Šajā kontekstā igauņi publiskajā telpā bieži minēti kā piemērs.

Par igauņiem „tādi kā mēs” dimensijā runāts atsevišķu rakstura iezīmju (piem., noslēgtības), bet galvenokārt vēstures kontekstā - igauņu un latviešu līdzīgām starta pozīcijām un paralēliem „skrejceliņiem” virzībā uz savas valsts izveidi (vēlāk arī – atjaunošanu), iedzīvotāju labklājības celšanu un starptautiskas atzīšanas iegūšanu. Likteņa kopības tēma publiskajā telpā visbiežāk uzsvērtā valsts vīru uzrunās, atzīmējot Latvijas vai Igaunijas valstiskās dibināšanas gadskārtas vai citus abu zemju vēsturē nozīmīgus notikumus.

Priekšstatiem par igauņu iedomību, iespējams, ir vairāki iemesli: 1) saziņas problēmas – valodas barjera traucē sazināties un iepazīt: ja nerunā, tātad – iedomīgs; 2) abu tautu noslēgtā mentalitāte: ja nekontaktējas, tātad – iedomīgs; 3) etniskā/nacionālā pašapziņa un komunikācijas prakse: igauņi ir (vai radījuši tādu priekšstatu) lepni uz savu tautu, valsti un panākumiem un viņi par to nekautrējas runāt, ko latvieši uztver kā lielības un iedomības izpausmi.

Apkopojot respondentu priekšstatus secināms, ka tajos nav nemaz vai minimāli skarta nodarbju sfēra, kas īpaši akcentēta tādu tautu kā čigāni, ebreji, poļi, vācieši, arī krievi vērtējumos, un ka pārsvarā tie attiecināmi uz Igaunijas titultautu, kurai raksturīga augsta etniskā pašapziņa, noslēgtība, iedomība, pragmatisms, anekdotēs - lēnīgums un no latviešu valodas ļoti atšķirīga valoda. Šādas igauņus raksturojošas iezīmes atrodamas arī latviešu mutvārdu daiļradē, prozā un publiskajā telpā.

Folklorists J. Rozenbergs pētījumā par etnonīmu klātbūtni K. Barona „Latvju dainās”, atradis 65 tautas dziesmu variantus, kuros minēti igauņi, bet Latviešu folkloras krātuves manuskriptu fondos apzināti pavisam 170 igauņu tematikas dziesmu varianti³⁹¹. Lielākoties tās pierakstītas vai iesūtītas no Vidzemes. Tautas dziesmās akcentēts igauņiešu skaistums un dziedātprasme („Igaunietes daiļas meitas / vidžināt vidžināja” (LFK 1900, 2613) u.tml.), igauņu valodas labskanība („Igauniski strazdiņš dzied/ Liela ceļa maliņā” (LD 2537 v.)) un tās fonētiski atšķirīgais

³⁹¹ Rozenbergs, J. Igaunī latviešu tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā. Grām.: Rozenbergs, J. *Tautas un zemes ...* 162., 163. lpp.

skanējums („Igauns saka: kurrad, kurrad, / Es kurradi nemācēju” (LD 9515)), kā arī nedaudz skarts igauņu sociālais portretējums: fiziskais izskats („Igaunīši zemi, resni, / Labi zemes stampātāji” (LFK 212, 286); sociālais izskats („Aizej, lietņ, rūkdams, kaukdams / uz tiem melniem igauņiem” (LD 2851); nodarbinātība lauksaimniecībā („Trīs rītiņus maltu gāju/ Ar igauņu meitiņām” (LD 8022 v.).

P. Birkerta sastādītajā krājumā līdās jokiem par citām tautām atrodamas arī anekdotes par igauņiem³⁹². Visās krājumā iekļautajās anekdotēs par igauņiem jokots lielākoties saistībā ar igauņu runātās latviešu valodas fonētiskajām īpatnībām, ar alkohola lietošanu saistītām komiskām situācijām („Kāds piedzirda igauņi, lai tas piekauj viņa ienaidnieku. Piedzēries igauņi saka: "Dūša ir, pēka nav!" Izgulējis dzērumu igauņi saka: " Pēks ir, dūšas nav!"” (3483)) un lielību („Ka tie igauņi run' latvik', tad vin' run' kaidr', bet ka tā latvik run' igauņi', tad vin' run'kā tūk!” (3470)). Arī jaunākā laika preses slejās vai atsevišķos izdevumos iekļautajās anekdotēs tāpat smiets par igauņu latviešu valodas fonētiskajām īpatnībām, viņiem it kā piemītošo neattapību un lēnīgumu („Divi igauņi brauc liftā. Lifts iestrēgst. Pāet pusstunda, un viens igauņi saka otram: – Laikam esam sākuši braukt lēnāk”³⁹³) un caur jokiem apskausta viņu saliedētība („Ekskursijas laikā ellē velnu gids rāda dažādas ierīces: - Uz šīs pannas cep krāpniekus un blēžus. Šajās karātavās staipa bērnu mocītājus. Kāds no ekskursantiem ievaicājās: - Kas vārās tajā cieši aizvākotajā katlā, kuru apsargā seši velni? - Igaunī. Viņi ļoti cieši turas kopā. Līdzko viens no katla izlien, tūlīt izvelk arī visus pārējos. - Un tajā vaļējā, neapsargātajā? - Tur latvieši. Tiklīdz viens taisās līst ārā, tūlīt citi ievelk atpakaļ.”³⁹⁴).

Iespējams, kāda, latviešuprāt, igauņiem piemītošā īpatnība ir minēta arī kādā sakāmvārdā vai parunā, taču skatītajās publikācijās un datu bāzēs autorei tādas neizdevās atrast.

Igaunī latviešu literatūras darbos nav bieži sastopami tēli. Pamanāma viņu klātbūtne tādā prozas žanrā kā vēsturiskais romāns vai stāsti par vēsturi, kur vēstīts par pirmskristietības laiku, kad baltu un igauņu ciltis savstarpēji karoja (A. Grīns, A. Goba, J. Mauliņš u.c. autori). Populārākais, iespējams, ir Ausekļa nacionālromantiskais dzejolis „Beverīnas dziedonis” (1876) un J. Vītola kora dziesma ar dzejas rindām „ Igaunīši, bāleliņi/ Naidu cēla Latvijā”. Skartas arī latviešu un

³⁹² Birkerts, P. (sast. un red.) *Latviešu tautas anekdotes ...* 323.-329. lpp.

³⁹³ Anekdotes. *Sestdiēna*. 2002. g. 15.jūn. 26. lpp.

³⁹⁴ Kokare, E. (sak.) *Ar smaidu cauri gadsimtiem*. 271. lpp.

igauņu līdzīgās likteņgaitas pēc Otrā pasaules kara (G. Janovskis u.c.).

Latviešu presē starpkaru periodā, rakstos par igauņiem (kā jau minēts, dominēja publikācijas par Igaunijas titultautas, nevis Latvijas mazākumtautības gaitām. Visbiežāk sastopamā tonkārtā bija sāncensības noteikta: konkurence par atzišanu starptautiskajās institūcijās, par ekonomiskās izaugsmes rādītājiem, arī par teritoriju. Abu valstu robežas nospraušana bija visai sarežģīts process, kas prasīja pat šķīrējtiesas iesaistīšanu. Skumjas par zaudēto Valkas daļu vēl ilgi jaušamas arī publiskajā telpā³⁹⁵. Nākamais strīdus ābols, ko atspoguļoja Latvijas prese (bieži vien komentējot no Igaunijas laikrakstiem pārpublicētos materiālus), bija jautājums par Igaunijas karavīru lomu Latvijas Brīvības cīņās, Bermonta uzbrukuma atvairīšanu ieskaitot. (skat. 4.nod.). Tomēr visbiežāk attiecībā uz igauņiem lietoti sekojoši apzīmējumi – „draugi ziemeļos”, „ieroču brāļi”, „kaimiņi”, „cīņas biedri”, „draudzīgās ziemeļvalsts karavīri”, „slavenie karavīri”, „sabiedrotie” u.tml. Publikācijas, kas skāra Latvijas vēsturi (senvēsturi), un to skaits 1930. gadu beigās arvien pieauga, autori piesauca arī „nikno latviešu asins naidu pret igauņiem”³⁹⁶, „igauņu sirotāju pulkus kā Tālavas latvju ienaidniekus”³⁹⁷ u.tml. Kopumā publicistu attieksme pret igauņiem starpkaru periodā bija labvēlīga –viņu devums Latvijas Brīvības cīņās atzinīgi novērtēts, bet kara laikā igauņu karavīru pastrādātie „nesmukumi” atklāti vien atsevišķās publikācijās³⁹⁸, kas arī vairāk bija atbildes reakcija uz Igaunijas presē publicēto, tika atzīmēta Igaunijas valsts dibināšanas diena (valstsvīru uzrunas), valstsvīru abpusējās vizītes, līksmots par Igaunijas Dziesmu svētkiem un tūristu, arī ekonomistu un statistiķu acīm vērota kaimiņvalsts attīstība. Pēc abu valstu valstiskās neatkarības atjaunošanas pārāk lielas ārpolitiskās nesaskaņas nav fiksētas. Kā būtiskākie ekonomiskie konflikti minami Reņģu karš (1994.-1997.)³⁹⁹ un Cūku karš (1999.)⁴⁰⁰. Publiskajā telpā, protams, komentēti atsevišķu Igaunijas amatpersonu brīžam visai augstprātīgie izteicieni, bet tas norakstāms uz „grūstīšanos” ceļā par dalību Eiropas Savienībā līdz 2004. gadam.

Mācību grāmatās arī igauņi pārsvarā pozicionēti kā kaimiņvalsts titultauta, atspoguļota abu tautu saskares jomas un sadarbības pieredze, akcentēta likteņa kopība.

³⁹⁵ J. G. Vēstures pieminekļi Igaunijas Valkā. *Kurzemes Vārds*. 1937.g. 17.jūn. 4.lpp.

³⁹⁶ Grīns, A. Senlatvju karavīrs. *Latvijas Kareivis*. 1935. g. 9. jūl. 2. lpp.

³⁹⁷ Brocis, A. Varoņu leģendas. *Latvijas Kareivis*. 1935. g. 9. okt. 2. lpp.

³⁹⁸ Nonācs, O. Kur meklējumi igauņu neapmierinātības cēloņi? *Rīts*. 1934. g. 26. okt. 2. lpp.

³⁹⁹ Lapsa, L., Metuzāls, S., Jančevska, K. *Mūsu vēsture: 1985.-2005.* III daļa. Rīga: Atēna, 2009. 136. - 139. lpp.

⁴⁰⁰ Turpat, 140.,141. lpp.

Latvijas igauņi vēsture atspoguļota L. Dribina sastādītajā grāmatā „Mazākumtautību vēsture Latvijā”(1998).

2. 5. Krievi respondentu priekšstatos

Priekšstati par krieviem – viena no visbiežāk klātesošajām tēmām intervijās ar latviešu respondentiem. Latviešu un krievu tautu saskarsmes pieredze ir mērāma gadsimtos, par ko liecina arheoloģiskie izrakumi, rakstīto avotu liecības, plašā Latvijas vēstures bibliogrāfija kopumā, arī vairāki šo tēmu apkopojoša rakstura darbi⁴⁰¹. Abu ilgstoši līdzās dzīvojošo tautu saskares pieredze skar daudzas jomas – ekonomiku, politiku, kultūru u.c. Aplūkojamajā pusotra gadsimta laikā krievu skaits Latvijā audzis, vien pēdējā tautas skaitīšana uzrāda šīs mazākumtautības skaitlisku samazinājumu. Tā 1897. g. Krievijas impērijas tautas skaitīšana Vidzemes un Kurzemes guberņā, kā arī Vitebskas guberņas latviešu apdzīvotajos apriņķos fiksējusi 162 681 (~8% no iedzīvotāju kopskaita) krievu tautības iedzīvotāju⁴⁰². 20. gs. starpkaru periodā rīkotajās tautskaitēs konstatēts krievu tautības iedzīvotāju skaita pieaugums: 1925. g. – 193648 (10,5%), 1930. g. - 201778 (10,6%), 1935. g. - 206499 (10,6%).⁴⁰³ Starpkaru periodā krievu skaitliskā sastāva dinamika skaidrojama ar pozitīviem dabiskā pieauguma rādītājiem. Arī 1943. gada tautas skaitīšanas dati norāda uz krievu skaita palielināšanos, attiecīgi – 207 003 (11,3% no kopējā iedzīvotāju skaita), ko ietekmējis pozitīvais dabiskais pieaugums un krievu karagūstekņu klātbūtne Latvijas teritorijā.⁴⁰⁴ Tomēr visstraujākais krievu skaitliskais pieaugums, kas raksturojams kā mehānisks, vērojams 20. gs. otrajā pusē Latvijai atrodoties Padomju Savienības sastāvā: 1959. g. – 556 448 (26,6%), 1970. g. – 704 599 (29,8%), 1979. g. – 821 464 (32,8%), 1989. g. – 905 515 (34%)⁴⁰⁵. 2000. gadā fiksētais krievu skaits uzrāda samazināšanās tendenci, attiecīgi 703 243 (29,6% no

⁴⁰¹ Volkovs, V. Krievi. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā*. 97.lpp.; Apine, I., Volkovs V. *Slāvi Latvijā: Etniskās vēstures apcerējums*. Rīga, 1998. 251 lpp.; Volkovs, V. *Krievi Latvijā*. Rīga: LZA FSI, 1996. 142 lpp. *Русские в Латвии. История и современность*. Вып. 1. Рига, 1992; Вып.2. Рига, 1997. u.c.

⁴⁰² Тройницкий, Н. А. (ред.) *Первая всеобщая перепись...*:Т. XXI: Лифляндская губерния, С. 78.; Т. V: Витебская губерния, С. 76.; Т. XIX: Курляндская губерния, С. 78.

⁴⁰³ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana...* II: Tautība un ticība. 51.-52.lpp. Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana...* II: Tautība. 63. lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturrtā tautas skaitīšana...* IV: Tautība. 287.lpp.

⁴⁰⁴ Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi ...*, 25 lpp.

⁴⁰⁵ *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года...* С. 92.; *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года*. VI Том, С. 9.; .Mežgailis, B., Zvidriņš, P. *Padomju Latvijas iedzīvotāji*. Rīga: Liesma, 1973. 151. lpp.; *Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979...* С. 48.; 1989. *gada tautas skaitīšanas...* 82. lpp.

iedzīvotāju kopskaita), kas saistāms ar negatīvu dabisko pieaugumu un izceļošanu no Latvijas⁴⁰⁶.

Notikušas arī būtiskas izmaiņas viņu teritoriālā izvietojumā. 19. gs. otrajā pusē liela daļa krievu tautības Latvijas iedzīvotāji bija pilsētu iedzīvotāji, starpkaru periodā lielākā daļa Latvijas krievu dzīvoja Latgales laukos. Pirmā pasaules kara notikumu (bēgļu gaitas, rūpniecības iekārtu pārvešana uz Iekškrivijas rajoniem u.tml.) rezultātā krievi bija zaudējuši savas etniskās grupas „pilsētas un industriālās” iezīmes un ieguvuši „lauku un agrārās” iezīmes⁴⁰⁷. Starpkaru periodā apmēram $\frac{3}{4}$ krievu dzīvoja Latgalē un laikā, kad viņu īpatsvars Rīgā ruka, Latvijas austrumdaļā tas pieauga (minētais apstākļi saistīts ar dzimstības rādītāju ievērojamu atšķirību starp Latgalē un Rīgā dzīvojošiem krieviem). Aptuveni 75% no Latvijas krieviem tobrīd dzīvoja Latgalē. No krieviem-pilsētniekiem vairāk kā puse mīta Rīgā (1935. g. Rīgā dzīvoja nepilni 14% no Latvijas krieviem⁴⁰⁸) un vairāk kā $\frac{1}{4}$ - Latgales pilsētās. Starpkaru periodā pēdējā veiktā tautas skaitīšana rāda, ka 81,2% no Latvijas krieviem ir nodarbināti lauksaimniecībā,⁴⁰⁹ kas veido 12,7% no visiem šajā nozarē nodarbinātajiem. Uz 2000. g. šai etniskajai grupai vairs nebija raksturīga lokalizācija noteiktos valsts reģionos, kā tas bija 20. gs. starpkaru periodā, īpaši augsts krievu īpatsvars bija Latvijas lielākajās pilsētās – Daugavpilī (55%), Rēzeknē (~51%), Rīgā (43%)⁴¹⁰.

***

Raksturojot promocijas darba sagatavošanas gaitā iegūtos respondentu viedokļus, neatkarīgi no respondentu pārstāvētās vecuma grupas, izglītības līmeņa vai dzīves vietas priekšstati par krieviem ir visiem, un šie priekšstati ir visai konkrēti. Tie mazāk saistāmi ar Krievijas titultautu (jeb kā daudzi respondenti viņus sauc – „īstajiem krieviem”), bet vairāk ar Latvijā dzīvojošiem šīs tautības pārstāvjiem, pārsvarā ar iebraucējiem pēc Otrā pasaules kara.

Etnonīms „krievi” respondentu lietojumā ir jēdzieniski daudzšķautnains. Vienā no tā nozīmēm tas ietver visus krievu valodā runājošus Latvijas iedzīvotājus –

⁴⁰⁶ 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 34. lpp

⁴⁰⁷ Volkovs, V. *Krievi Latvijā*. Rīga: LZA FSI, 1996. 22. lpp

⁴⁰⁸ Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā*. IV: Tautība. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 292.lpp.

⁴⁰⁹ Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gads*. VI: Nodarbošanās. Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 1939. 471. lpp.

⁴¹⁰ Aprēķināts pēc: 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 34. lpp.

krievvalodīgos jeb rusofonus⁴¹¹, jeb krievu etnolingvistisko grupu (iekļaujot arī citu etnisko grupu pārstāvjus – galvenokārt baltkrievus, ebrejus, ukraiņus, kuru saziņas valoda ir krievu valoda⁴¹²). Tas lietots arī kā sinonīms apzīmējumiem „padomju cilvēks”, „komunists”, „padomju armijas karavīrs” u.tml. Par tiem turpmāk tekstā sīkāk. Respondentu stāstījumos sastopami arī tādi vārdu savienojumi kā „krievu baznīca”⁴¹³ (= pareizticīgo baznīca), „krievu laiks”⁴¹⁴ (= padomju okupācijas varas periods), „krievu partijas”⁴¹⁵ (politiskās apvienības LR Saeimā, kas aizstāv krievu etnolingvistiskās grupas intereses), „krievu skola”⁴¹⁶ (izglītības iestāde ar krievu apmācību valodu). Minēti arī tādi salikumi kā „krievu nacionālisti”, „krievu minoritāte”, „krievu ķeizars”, „krievu lācis”, „krievu pagasts” u.tml.

Respondentu priekšstatos par krieviem atrodami gan kultūras, gan individuālie, gan internacionālie, gan lokālie stereotipi. Respondentu stāstījumos krievi vērtēti divu tēmu kontekstā: „krievs” kā lokālās sabiedrības loceklis (biežāk sastopami lokālie, individuālie stereotipi); „krievs” kā atsevišķu notikumu Latvijas vēsturē rosinātājs un līdzdalībnieks (biežāk sastopami kultūras un internacionālie stereotipi).

Visu paaudžu respondentiem priekšstatu saturs par krieviem neatšķīrās, variācijas uzrādīja vien to emocionālais lādiņš. Te izceļami vidējās paaudzes respondenti, kas savos naratīvos par krieviem nav tik kategoriski un nosodoši kā vecākās paaudzes pārstāvji.

Respondentu stāstījumos dominēja Latvijas krieva („okupanta”, „iebraucēja”, „laimes meklētāja”, „neīstā krieva”) tēma, savukārt Krievijas titultauta („īstie krievi”) raksturoti maz, galvenokārt, veicot abu izdalīto grupu salīdzinājumu vai paspilgtinot kādu Latvijas krieviem piedēvēto iezīmi. „Īsto krievu” kategorijā ietilpst savā tēvzemē dzīvojošie krievi, atsevišķos gadījumos arī Latvijas teritorijā izsenis dzīvojošā krievu vecticībnieku kopiena, kas ar savu citādību ieaugusi lokālās sabiedrības etniskajā vidē.

[s1955Talsi] „Es krievus gribētu dalīt divās daļās – ir „īstie krievi” un ir „laimes meklētāji

⁴¹¹ Rusofoni – citu (ne krievi) minoritāšu pārstāvji, kas zaudējuši savu dzimto valodu un asimilējušies krievu valodas kolektīvā. Rusofonu kategorijā neietilpst cilvēki, kas kaut vai ģimenē lieto citu (ne krievu) valodu. Citēts pēc: Joma, D. Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme. Grām.: Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados...* 153. lpp.

⁴¹² Druviete, I. *Latviešu valodas politika ...* 80. lpp.

⁴¹³ E 74, 561; 322; 298; 294; 558; 556; 318; 330.

⁴¹⁴ E 74, 248; 264; 249; 122; 259; 269; 557; 312; 329 u.d.c.

⁴¹⁵ E 74, 244

⁴¹⁶ E 74, 319; 247; 261; 251; 119; 260; 266; 558; 312 u.d.c.

krievi”.⁴¹⁷

[s1938Bauska] „Un īstie krievi, ir tie, es uzskatu, kas mīl savu zemi, savu dzimteni kā sevi pašu. Īstie krievi ir tie, kas ir dzimuši un auguši Krievijā. Tas arī ir īstais krievs.”⁴¹⁸

[s1980Madona] „Man liekas, ka tie [krievi – I.B.], kas Krievijā dzīvo, tie ir tie atvērtie, ar to plašo dvēseli. Šeit – es viņus [krievus – I.B.] lielā mērā uztveru kā svešķermeņus.

Varbūt, ka viņi pēc būtības neatšķiras, bet tas, kā es viņus uztveru, – tas atšķiras!”⁴¹⁹

Respondentuprāt, „īsto krievu” iezīmes ir dzīvošana tēvzemē, sirsnība, viesmīlība, pat pārlieta viesmīlība, atvērtība, robežu ignorēšana un neievērošana, citviet arī zināma nevīžība un nolaidība.

[s1927Talsi]: „Tāda viesmīlība – tas nu viņiem [krieviem – I.B.] ir! To jau mēs izbaudījām arī tad, kad mēs aizbraucām uz to Krasnojarsku. Tur vienalga, kurās mājās tu gāji iekšā. Vispār likās, ka tur iebraukuši latvieši, ka tas ir kaut kas īpašs. Tā bija. Man jāmelos ir, ja es teiktu, ka tā nebija.”⁴²⁰

Latvijas zemē ilglaicīgi dzīvojušo krievu, t. sk. vecticībnieku, garīgās, materiālās un sadzīves kultūras klātbūtne spilgtāk parādījās vien Latgales, īpaši austrumu pierobežas vecākās paaudzes respondentu stāstījumos. Īpašu respondentu uzmanību pievērsuši savrupnieki – vecticībnieki (starpkaru periodā vecticībnieku īpatsvars krievu vidū pieauga no 44% 1925. gadā līdz 52% 1935. gadā⁴²¹), kuri savulaik dzīvojuši atsevišķās sādžās, atšķirušies izskata un sadzīves jomā, kā arī piekopusi savas, vietējiem bieži vien nesaprotamas, ar konfesijālo piederību saistītas tradīcijas. Daugavpils, Krāslavas un Madonas rajonā veiktajos lauka pētījumos iegūti visai pretrunīgi priekšstati par vecticībnieku etnokonfesijālo grupu:

[s1934Madona]: „[Vecticībnieki – I.B.] ļoti labi amata meistari bija. Ļoti labi. Māju būvnieki, celtnieki, mūrētāji. Lielu praktiķi. Praktiskāki par latviešiem. (..) Un viņi ļoti akurāti. Ar to garo bārdu. (..) Ļoti tīri, ļoti akurāti un ļoti amatnieciski. Un es domāju, ka tiem vecticībniekiem ar tiem Latgales latviešiem bija ļoti labi kontakti. (..) Jā, viņiem savs [lūgšanu nams – I.B.]. Varbūt mums nepieņemamas viņu tradīcijas. (..) Viņi neko ļaunu nedarīja nevienam. Es uzskatu, ka attiecības bija ļoti labas. Viņi latviski runāja, pa vārdam arī krieviski. Jā, tā bija, ka neļāva dzert no saviem

⁴¹⁷ E 74, 269

⁴¹⁸ E 74, 242

⁴¹⁹ E 74, 115

⁴²⁰ E 74, 266

⁴²¹ Aprēķināts pēc: Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana...* II: Tautība un ticība. 80. lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana* Latvijā 1935. gadā. II: Ticība. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 72., 87. lpp.

traukiem!”⁴²²

[s1931Krāslava] „Tie, kas ir saskārušies, saka, ka tie vecticībnieki ir nepatīkama tauta. Viņi ir tādi ... dusmīgāki... Viņi ir .. nu nepatīkami. Mūsējiem viņi nepatīk.”⁴²³

[s1934Daugavpils]: „Vecticībnieki ir iesakņojušies.. Viņi jau ir tādi lojālāki.. Viņš paguva izbaudīt tos neatkarības gadus [starpkaru periodā] un redzēja, kāda šeit situācija bija, kāds bija [dzīves – I.B.] līmenis, kāds bija ekonomiskais līmenis, kāda vispār bija valdības attieksme, ka te visur austrumu teritorijā bija uzceltas skolas.”⁴²⁴

[s1932Krāslava]: „Ir te [Krāslavā – I.B.] Augusta ielā vecticībnieki. Viņi no laukiem ienāca. Apmēram 200 gadus viņi te pa laukiem dzīvoja, bet „krievu laikos” [viņus – I.B.] sadzina pilsētā. Šitie [tuvākie kaimiņi – I.B.] atbrauca no Grāveriem.”⁴²⁵

[v1930Balvi]: „Latviešu krievi viņi bija. Linava ta latviešu pusē bija!”⁴²⁶

[v1920Daugavpils]: „Šeit Latvijā 1920. gados. Tad, kad es augu, galvenokārt, [Maltas pusē] krievi bija staroveri vietējie, kuri bija izbēguši no Krievijas ..pēc tās pareizticīgo baznīcas reformas. Viņi neatzina to jauno grieķu reformu, un “staroveri” saucās. Staraja vera [= vecā ticība – I.B.]. Un viņi dzīvoja tā, kā saka atsevišķi sādžās.”⁴²⁷

Salīdzinot vecticībniekus un vietējos latviešus, vecākās paaudzes respondenti uzrādīja vairākas pamanāmas atšķirības aplūkojamās etnokonfesionālās grupas pārstāvju sociālajā izskatā un dzīves veidā, kas šķiet vairāk attiecināmas uz starpkaru perioda realitāti. Daži piemēri:

[s1930Krāslava]: “[Vecticībnieku – I.B.] sievām lieli, melni lakati zem kakla sasprausti, ne sasiesti! Gari svārki. Vīriem tādi īpatnēji krekli – “kasavartkas”. Bārdas veciem vīriem. Kad tēvs nomirst, tad vecākais dēls, kas paliek par saimnieku, sāk audzēt bārdu. (..) Vecticībnieki ciemiņiem savus traukus nedod.”⁴²⁸

[v1931Ludza]: “Vecticībnieki tā atsevišķi, viņiem pat krūzīte pie akas bija sava, kur katoļiem padzerties.”⁴²⁹

Kā atzīst vecākās paaudzes respondenti, “Bija starp viņiem [vecticīgajiem krieviem] arī progresīvi, labi cilvēki. Nu kā katrā tautā. Bija arī kārtīgi. Bārdas nēsāja, garas bārdas. Ne ar ko īpašu neatšķīrās, bet viņiem bija tāds novirziens”. Salīdzinot vecticībnieku ar latvieti, respondents [v1931Ludza] turpināja: „Latvietis – vairāk viņam vajag zemes, bet vecticībnieku tik daudz zeme nevilina, viņš kaut ko darīs - tur krāsnis pārlīks, būvdarbos

⁴²² E 74, 122

⁴²³ E 74, 272

⁴²⁴ E 74, 249

⁴²⁵ E 74, 279

⁴²⁶ E 74, 299

⁴²⁷ E 74, 251

⁴²⁸ E 74, 280

⁴²⁹ 2004. gada ekspedīcijas materiāli

strādās. Arī agrāk, viņus vairāk tādi meistara darbi vilka, un zemes darbs viņus nevilka.”⁴³⁰

Krievu vecticībnieki – cilvēki, kas ilgstoši dzīvojuši vienā teritorijā, kam svarīga sakņu sajūta, neraugoties uz citu reliģisko piederību, valodu, sadzīves ieražām un strādāšanas paņēmieniem, kā arī noteiktu uzvedības praksi saskarsmē ar citas tautības un reliģiskās pārliecības cilvēkiem („paganās kruškas” - tā respondenti dēvēja trauku, no kura vecticībnieki dod padzerties viesiem un kuru paši nelietoja) fenomens u.tml.) viesuši uzticību respondentos un šis tēls zināmā mērā sasaucas ar priekšstatiem par to, kādam jābūt „īstajam krievam”. Promocijas darbā aplūkojamā laika perioda pirmajā pusē sabiedrībā visai pazīstama vecticībnieku kā labu namdaru slava. Kā šī amata pratēji (un ne tikai tādēļ) viņi „iekļuvuši” arī latviešu daiļliteratūras darbos.

Respondentu priekšstatos tomēr dominē krieva – padomju cilvēka tēls. Lauka pētījumu laikā nācies dzirdēt apzīmējumu „sovetskije” [padomju cilvēki – I.B.], ko vecticībnieki lieto attiecībā uz krieviem - ienācējiem pēc Otrā pasaules kara⁴³¹). Pēc 1940. g. Latvijā iebrākušos krievus respondenti zināmā vienprātībā ievietoja „laimes meklētāju” kategorijā ar negatīvu nokrāsu. Tie ir cilvēki, kam, respondentuprāt, atšķirībā no latviešiem un „īstajiem krieviem”, nav nedz sakņu un tradīciju, nedz piederības izjūtas zemei, novadam, valstij.

[s1934Daugavpils] “[Krievi – I.B.], kuri atbrauca pēc kara. Viņi atbrauca, pateica sveiki savai tai [zemei – I.B.] un viss. Viņiem šeit ir “родина” [dzimtene – I.B.] un dzimtene. Viņus vairs tur nevelk - ne viņi brauc, ne interesējas, kas tur palikuši.. Viņi ir atrauti no savas kultūras, - vot, kas viņiem par bēdu! Atrauti no savas kultūras saknēm, tas viss viņiem ir atņemts sen jau padomju laikā. (..) Padomju pilsoņi, kam apakšā nav nekādas kultūras bāzes, savas nacionālas.. kaut kādas ikonas vai kaut kas tāds.. nav viņiem vairs nekā! Viņš bija antikrists. Padomju cilvēks..”⁴³²

[v1957Bauska] „Visu Krieviju esmu izbraukājis. Krievi, kas ir krievi, tie arī nestaigā riņķī. Viņam ir sava dzimtene. Tā pati mana māte [respondenta māte ir krieviete – I.B.], kāpēc viņa aizbrauca atpakaļ uz Krieviju? Es arī viņu saprotu. Viņa teica, ka viņu velk uz dzimteni. Viņa aizbrauca mājās uz Krieviju. Kāpēc šitie nebrauc projām?”⁴³³

[v1928Valmiera]: „Krievi ir dažādi. Un man ir tāds priekšstats, - tie, ko mēs te dzirdam, un par kuriem strīdamies, tie jau nav nemaz tādi īsti krievi. Tie ir tādi internacionālisti vai kaut kas tāds – saindēti cilvēciņi.”⁴³⁴

⁴³⁰ 2004. gada ekspedīcijas materiāli

⁴³¹ E 74, 276 u.c.

⁴³² E 74, 249

⁴³³ E 74, 248

⁴³⁴ E 74, 328

[v1930Balvi]: „Pēc Otrā kara [krievi – I.B.] i sabrauca. Tur jau nebija nekā.. Visu iznīcināja.. Kara laikā viss iznīka. Tad visi krievi no Krievijas gāja šite dzīvot.”⁴³⁵

Šāds priekšstats vecākās paaudzes respondentiem ir savā dzīves pieredzē smelts, jaunākā paaudze tos ieguvusi pastarpināti – ģimenes stāstu vai publiskajā telpā pieejamās informācijas veidā.

Viena no jūtīgākajām jomām latviešu priekšstatos par krieviem, tāpat kā attiecībā uz citām Latvijā dzīvojošām tautām, ir valoda. Šajā kontekstā tiek runāts par: 1) krievu valodu kā vērtējamās grupas dzimto valodu, 2) latviešu runāto krievu valodu un lingvistisko attieksmi pret to; 3) par krievu runāto latviešu valodu un viņu lingvistisko attieksmi pret to.

Krievu valoda ir indikators, kas respondentam ļauj izdarīt secinājumus par cilvēka piederību krievu tautai, krieviem. Fakts, ka krievu valodu lieto ne vien etniskie krievi, bet arī citu Latvijas etnisko grupu pārstāvji – ukraiņi, ebreji, baltkrievi, ir ne vien respondentu akcentēts (tas gan izpaužas kā citu etnisko grupu „iepludināšana” krievos), bet arī apstiprināts statistikas datos (ģimenes valoda) un zinātniskos pētījumos⁴³⁶.

[v1937Limbaži]: „Ukraiņi un baltkrievi ar te saplūda pēc II PK. Viņi lielākoties dzīvoja jauktajās laulībās. Ļoti reti viņi precējās savā starpā. Kļuva par krieviem. Viņi ātri aptvēra to, ka būt par krievu ir izdevīgi. Tas nodrošina priekšrocības. “Latišķijie fašisty” [latviešu fašisti – I.B.] neko nedabūja.”⁴³⁷

[s1928Limbaži]: „Baltkrievi un ukraiņi – gandrīz var sacīt, ka man viņi ir saplūduši ar krievu tautu kopā. Es tā ļoti maz varu atšķirt.”⁴³⁸

Līdzīgi attieksmei pret krieviem laika gaitā mainījusies arī attieksme pret krievu valodu, lai gan šis vērtējums apskatāmajā laika periodā nekad nav bijis vienlīdz pozitīvs vai vienlīdz negatīvs visās latviešu pārstāvētajās sociālajās grupās. Krievu valoda bija nepieciešams priekšnoteikums konkurencei darba tirgū gan cariskās Krievijas laikā (atcerēsimies jaunlatviešu uzsaukumu latviešiem mācīties un zināt krievu un vācu valodas, kas vairotu viņu konkurētspēju; arī rusifikācijas politikas

⁴³⁵ E 74, 297

⁴³⁶ Druviete, I. *Latviešu valodas politika...* 80. lpp.; Ziemele I. (red.) *Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā*. 25. lpp.; Vēbers E. (red.) *Integrācija un etnopolitika*. 514 lpp.; Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados...* 141. lpp.; Apine, I. u.c. *Mainīgās identitātes: etnisko grupu mobilizēšanās un sabiedrības etniskās struktūras izmaiņu ietekme uz sabiedrības integrāciju*. Rīga: LU FSI, 2004. 181 lpp.; Zepa, B. u.c. *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: BSZI, 2005. 76 lpp.; *Uzskati par starpetniskajām attiecībām Latvijā: Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultātu apkopojums*. Rīga: SKDS, 2005. 23 lpp. u.c.

⁴³⁷ E 74, 310

⁴³⁸ E 74, 557

ietekmi), gan padomju okupācijas varas gados (krievu valoda – padomju sistēmā oficiāli akceptētā saziņas valoda⁴³⁹, arī lietišķā valoda). Abos aplūkotajos Latvijas vēstures posmos krievu valoda baudīja augstākās valsts varas atbalstu.

Respondenti par savu krievu valodas prasmi, apguves nepieciešamību un pielietojumu padomju varas gados izteicās sekojoši:

[s1931Rīga] „To krievu valodu mēs, teiksim, mācījāmies skolā. Cik nu labi vai slikti, bet es 1951. gadā iestājos [medicīnas – I.B.] institūtā. Latvijas profesori lielākoties bija Rietumos un [viņu vietā institūtā – I.B.] no Krievijas bija profesori. Nu un lekcijas notika krievu valodā. Lūdzu! Visas anatomijas un viss - tikai krieviski! Visas histoloģijas! Vai ar to rēķinājās kāds? Es zinu, ka asistenti daži, no Krievijas izbraukuši, nemaz nezināja latviešu valodu. Studenti izmantoja to, ka viņi nesaprot. Un histoloģijā, piemēram, uzzīmē vajadzīgo un pēc tam stāsta: „un mēs braucām, un jahta bija, debesis bija zilas” un iesprauž vienu terminu tam stāstījumam. Tik muld un muld, pa vidu iespraužot tos terminus. Dabū teicami. (..) Bet vispār tas bija pazemojoši.”⁴⁴⁰

[s1963Bauska]: „Un es, piemēram, strādāju rūpnīcā [kā grāmatvede – I.B.], un tur latviešu valodu nedzirdēja! (..) Tur viss man bija jāraksta tikai krievu valodā, jo visas dokumentācijas bija krievu valodā. Mācēju tik labi runāt krieviski, ka es pat tehnikumu beidzu krievu valodā. Nebija problēmu toreiz! Nu tā kā visiem.. nu tā kā manā laikā, tad visiem bija obligātā krievu valoda, un visi krievu valodu zināja. Vīram Padomju armijā bija jāiet. Bija tikai krievu valodā. Tā bija neatņemama daļa. (..) Nu citas valodas ar nevajadzēja. Ja mācēji krievu valodu, tad tu jau biji.”⁴⁴¹

Kā visu paaudžu respondentu visvairāk minētā mūsdienu krievus raksturojošā iezīme tika minēta krievu izvairīšanās no latviešu valodas lietošanas, kā spilgtākais piemērs tam pieminēta krievu reakcija uz Izglītības reformas īstenošanu un šādas rīcības iespējamie motīvi.

[s1975Cēsis]: „Es izjūtu tā, ka man ir ļoti lielas negācijas pret tiem krievu cilvēkiem, kuri grib ieviest divvalodību. Un kuri šeit dzīvojot 15, 20 un vairāk gadu, šajā laikā nav iemācījušies latviešu valodu un vispār ļoti reti vārdus atrod latviski, un kuri, teiksim, taisa politiku izmantojot skolu reformu.(..) Tas pat īstenībā liekas dīvaini, ka šeit viņi var to vienkārši atļauties ar visu to ideoloģiju un Krievijas spēku, kas ir bijis pirms tam.”⁴⁴²

[v1984Talsi]: „Viņi [krievi – I.B.] nerunā latviski ar latviešiem. (..) Mana krustmāte

⁴³⁹ Apine, I. *Ļeņinskā programma nacionālajā jautājumā*. Rīga: Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitāte. PSKP vēstures katedra, 1963. 28. lpp.

⁴⁴⁰ E 74, 256

⁴⁴¹ E 74, 241

⁴⁴² E 74, 262

runā ar viņiem krieviski, un, no vienas puses, mani tas nedaudz tracina. Es domāju, ka vajadzētu ar viņiem runāt latviski. Viņi arī saprot to, latviešu valodu. Viņi tīri labi saprot! Vienkārši, es nezinu, viņi kādreiz varbūt jutušies ļoti vareni, un pēc tā Padomju Savienības sabrukuma, viņi jau it kā cenšas savu varenību parādīt vienkārši nerunājot [latviešu valodā – I.B.].⁴⁴³

Respondentu priekšstatos krievu izvairīšanās lietot latviešu valodu interpretēta kā neloyalitātes izpausme Latvijas valstij un latviešu tautai. Priekšstatam par krieviem raksturīgām vājām latviešu valodas zināšanām, arī atskatoties vēsturē, ir statistikas datu apliecinājums: 1930. g. vien nepilni 20% no Latvijas krieviem pārvaldīja latviešu valodu⁴⁴⁴, kas bija zemākais rādītājs mazākumtautību vidū. Padomju okupācijas varas gados vien 22% no Latvijā dzīvojošiem krieviem prata latviešu valodu⁴⁴⁵. Pētījumi rāda, ka jau 1995. g. latviešu valodas zinātāju skaits krievu vidū pieaudzis līdz 55,8%⁴⁴⁶. Vislabākos rezultātus šajā jomā uzrādījuši jaunieši.

Latviešu respondentu sniegtais krievu lingvistiskās attieksmes vērtējums skatāms ciešā saistībā ar respondentu priekšstatiem par šīs tautas vietu un lomu Latvijas nesenās vēstures notikumos. Vecākās un vidējās paaudzes, retāk jaunākās paaudzes respondenti, paši ir dzīvojuši padomju varas gados un atceras šo posmu Latvijas vēsturē. Šādā griezumā respondentu priekšstatos izdalāmi trīs vispārināti krievu tēli: 1) krievs – Sarkanās / Padomju armijas karavīrs, 2) krievs – komunisti/boļševiki (marksisma/ļeņinisma ideoloģijas nesējs), 3) krievs – padomju cilvēks, kas atrodas privileģētākā stāvoklī kā vietējie (par šo vairāk 4. nod.).

Pirmo iespaidu 1940. gadā vecākās paaudzes respondentiem veidoja Sarkanās (vēlāk padomju armijas) karavīri. Skats, kas vienā vasaras dienā (17. jūnijā) apturēja ierasto dzīvi Latvijas laukos un pilsētās, palicis atmiņā daudziem tā laika bērniem un jauniešiem. Putekļi, kāpurķēžu troksnis un svešas valsts karavīri, kas izskatījušies „noskranduši”, „izvārguši”, „netīri” un bijuši pilnīgs pretmets ierastajam Latvijas armijas karavīra tēlam.

[s1939Valmiera]: „[Sarkanajai armijai ienākot – I.B.] tā žvadzoņa tāda -. tik ļoti nepatīkams tas troksnis: brutāls, varmācīgs, kā [ši skaņa] plūda pa to šoseju, kamēr tie tanki atbrauca un garām mums pabrauca. Kā tie tanki grabēja un kāpurķēdes žvadzēja! Un aizbrauca uz Smiltenes pusi. (..) Un tur vēl daži tankisti sēdēja uz tiem tankiem ar

⁴⁴³ E 74, 271

⁴⁴⁴ Volkovs V. Krievi Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā.* 103. lpp.

⁴⁴⁵ Apine, I. Latvija un padomju nacionālā politika. *Latvijas vēsture.* 1994, Nr.4, 43. lpp.

⁴⁴⁶ Druvieta, I. *Latvijas valodas politika ...* 87.lpp.

tādu pārākumu sajūtu: Redzi, tagad mēs te valdīsim! Nu tā. Tad, kad krievi ienāca...⁴⁴⁷
 [v1929Alūksne]: „1940. gadā, vai dieniņ, kādi te nabadziņi [Sarkanās armijas karavīri – I.B.] nāca! Viņi jau ilgi te nebija. Viņi gadu jau nenoturējās. Vienā jūnijā ienāca, otrā – prom! Gads, laikam, bija gan. Kādi viņi nabadziņi gāja laukā – vai dieniņ, vai dieniņ! Tādi švaki izskatījās. Tās cepures bija.. (..) Mēs smējāties, – augšā pulķīts, apakšā muļķīts!”⁴⁴⁸

Domājams, ka zemāk aprakstītais skats vairāk attiecināms uz kara laika situāciju.

[s1923Balvi] „A krivu soldati guoja iškā. Vusa Viļaks smirdieja! Apsekstejušs bija. Nuplīsušs. Cytam zuobaks vīns vīn kuojā, a utruo - bosa! Vot tuodi guoja. Ar zirgīm brouca. A zirgi vusi šļapnī, saļieksejušs, vuojī nu boda! Tuodi guoja Viļakie krivi!”⁴⁴⁹
 [s1922Limbaži] „1941. gada 1. maijā gājām uz stadionu, tad jau bija iekšā padomju armija. Un tā krievu armija gāja mums pa priekšu visai tai kolonnai, kas tur gāja uz 1. maiju. Un mēs bijām uzreiz aiz to krievu armiju kā beidzēju klase. Es biju 12. klasē toreiz. Un tad jau tur tie karogi sarkanie un viss, kas tur jau bija, vai ne? Mēs gājām pa Dārza ielu uz to stadionu. Mēs gājām un runājām, kā varējām tik zemu krist, ka mēs ejam aiz šitādas armijas! Viņi tak ir smieklīgi ne tikai! Tās „ģimnastjorkas” garas pāri pār ceļgaliem, jostas ap vidu, tādas cepures galvā un pulķītis tāds augšā. Un visa tā armija, - kā viņa izskatās!!!”⁴⁵⁰

Līdzās šiem stāstiem neiztrūkstošas ir variācijas par tēmu, ka krievu „virsniekmadāmas” apmeklējušas vietējā mēroga saviesīgus pasākumus. Jau mitolģizējušies stāsti par to, kā naktskreklos vai apakškleitās tērptās krievu kundzes un jaunkundzes lepmi apmeklējušas zaļumballi vai citu sarīkojumu, kas kontekstā ar „kultūras nesēju” tēmu, plaši zināmi un apsmaidīti vismaz intervēto respondentu vidū (cits pats redzējis, citam – vecāki, vecvecāki stāstījuši). Piebilstams, ka šāda satura stāstījumu izplatība nav atkarīga respondenta pārstāvētā reģiona.

[s1927Talsi] „Protams, pirmajos gados visi gāja skatīties.. (..) Uz pirmajām ballēm viņas [krievu virsnieku sievas – I.B.] nāca skaistos latviešu naktskreklos, kurus varēja dabūt. Tās viņiem bija balles kleitas! Nu bija tās labas drēbes! Tā viņi mums atnesa kultūru.... „Vaļenki” kājās. Gumijas zābaki kājās. „Pufaika” mugurā..”⁴⁵¹

[s1932Valka] „Krievu ofiermadāmas (..) Valkas kultūras namā viņas ieradās uz balli. Bija Valkas veikalos sapirkušas šitos kombinē. Tad viņas atnāca uz balli kombinē tērpušās, domādams, ka smalkās kleitās. To es esmu ar savām acīm redzējusi! Tas bija

⁴⁴⁷ E 74, 329

⁴⁴⁸ E 74, 320

⁴⁴⁹ E 74, 294

⁴⁵⁰ E 74, 555

⁴⁵¹ E 74, 266

smieklīgi. Tagad 4.maijā viena krievu tante pie Brīvības pieminekļa kļiedza, ka viņa Latvijā atnesusi kultūru. Latvieši visi ir dzīvojuši pagrabos.. Nu ziniet, ja tā runā, tad reizēm gribas gan (..)“⁴⁵²

Paralēli šīm biedējošajām un reizēm komiskajām krievu karavīriem un viņu ģimenēm piedēvētajām iezīmēm, stāstu fragmentos par deportācijām, minēta arī viņu līdzjūtība un izpalīdzība. Okupācijas muzeja Kinofotofono krātuvē un Nacionālajā mutvārdu centrā glabātajās video liecībās un to atšifrējumos lasāmi atkārtoti represēto cilvēku stāsti, kuros pieminēts, ka krievu karavīri, redzot izsūtāmo personu apjukumu un paniku, dažkārt likuši viņu somās pārtiku un siltas drēbes, kas daudziem palīdzēja izdzīvot grūtajā ceļā un sūrajos nometinājuma apstākļos. Šādi temati sastopami arī promocijas darba autores intervēto respondentu stāstījumos.

[s1934Limbaži]: „1940. gadā tēvu pratināja, arī aresta orderi izrakstīja. Apcietinātāji bija krievi. Pats krievu zaldāts gāja uz klēti līdz mātes māšai, viņš bija sabēris gan putraimus, gan gaļu. Viņš bija pateicis mammai, ka to nu vajag. Mēteļus un kažociņus – viņš zināja, uz kuriem mūs vedīs.“⁴⁵³

Citu stāstītāju, savukārt, krievu kareivis, ignorējot kaimiņa denuncējumu par viņa dalību kureliešu grupā, glābis no nenovēršama soda⁴⁵⁴, vēl citam respondentam bērniņas atmiņās vieta atvēlēta stāstījumam par krievu karavīru labvēlīgo izturēšanos pret bērniem⁴⁵⁵.

Stāstījumos atrodams arī krievu un vācu kareivju salīdzinājums Otrā pasaules kara laikā. (Priekšstati par pretējās pusēs karojošiem dažādu tautu karavīriem Pirmā pasaules kara gados pētījuma laikā veiktajās intervijās vairs neparādījās). Arī šis pretnostatījums nebija padomju armijas karavīram – „krievam” – labvēlīgs.

[s1934Daugavpils]: „Šis zemais izglītības līmenis, kas bija tiem [krievu – I.B.] karavīriem! Kur viņi salasīti no kaut kādām dzerevņām, kur viņi vispār pulksteņus nebija redzējuši! Ko viņi šeit ņēma no rokām un plēsa nost? Pulksteņi – pirmais! Viņiem savā dzīvē tāds rokas pulkstenis nebija bijis. Velosipēdu viņi savā dzīvē nebija redzējuši no cara laikiem. (..) Un viņi jau neklausīja tos komandierus un darīja, ko gribēja. (..) Un izskatījās viņi [krievu karavīri – I.B.] nu šausmīgi izskatījās...pirmkārt nomocīti kara ceļos, neēduši.. viņiem tās „ģimnastjorkas” līdz ceļiem.. tie zābaki tādi „ķerzas” kaut kādi... un man palika atmiņā tie garie krekli, josta pa vidu ... un tie krekli līdz ceļiem.. Vāciešu karavīriem, ne tikai virsniekiem bija tik smukas bikses galifē (..)

⁴⁵² E 74, 312

⁴⁵³ E 74, 558

⁴⁵⁴ E 74, 265

⁴⁵⁵ E 74, 266

Tās bija divas dažādas kultūras. Tā bija divu dažādu kultūru sadursme.. Karš bija karš, bet tā kultūra bija ļoti labi redzama tieši caur šito.”⁴⁵⁶

[s1938Madona]: „Kāda viņiem [krieviem – I.B.] kultūra bija salīdzinājumā ar vāciešiem! Vāciets tak kulturāls no laika gala.”⁴⁵⁷

Padomju un vērmahta armijas karavīru salīdzinājumu Latvijas iedzīvotāju priekšstatos uz Dienvidlatgales materiāla bāzes analizējusi vēsturniece, Daugavpils Mutvārdu vēstures centra vadītāja I. Saleniece⁴⁵⁸.

„Krievi - komunisti” ir nākamā asociāciju kopa, kas respondentiem radās saistībā ar etnonīmu „krievs”. 1940. gads, arī laikposms PSRS sastāvā, kad līdz ar politiskās varas maiņu būtiski izmainījās arī oficiālā ideoloģija, respondentu priekšstatos palicis „krievu zīmē”. Oficiālā ideoloģija, varas nesēji un īstenotāji tiek saistīti ar šo etnisko grupu.

[s1930Bauska] „Nu padomju laiks. Es viņu agrāk saucu par komunistu laiku. Tagad tik saku: krievu laiks.”⁴⁵⁹

[s1955Talsi]: „Nu es jau esmu komunistu laikus tikai piedzīvojusi. (..) Drīzāk teikt, ka tajos krievu laikos [salīdzinot ar mūsdienām – I.B.] bija labāk.”⁴⁶⁰

Komunistu tēma nebūt nebija jauna Latvijas publiskajā telpā. Starpkaru periodā daļai Latvijas iedzīvotāju atmiņā bija 1919. gads un bieži vien caur preses slejām no Saeimas tribīnes vai tiesas zāles sabiedrību sasniedza ziņojumi par kādas tautības pārstāvju (krievu, baltkrievu, ebreju) saistību ar komunistisko ideoloģiju, kas uztverta kā pretvalstiska, sveša un naidīga. Komunisms kā absolūts ļaunums rādīts arī nacistiskajā ideoloģijā Otrā pasaules kara laikā. Padomju okupācijas varas gados, savukārt, tas guva jaunu pozicionējumu, nodrošinot zināmas priekšrocības, kļuva par ideālu, uz ko tiekties.

Pēc Otrā pasaules kara iebraukušo krievu (krievvalodīgo) priekšrocības salīdzinājumā ar vietējiem latviešiem, respondenti raksturoja kā netaisnīgas.

[s1940Cēsis]: „Latvieši vispār nekur nebija. No Maskavas tika sūtīti jebkurā mazā iestādē

⁴⁵⁶ E 74, 249

⁴⁵⁷ E 74, 125

⁴⁵⁸ Skat. Saleniece, I. Vērmahta karavīri Latvijas iedzīvotāju atmiņā (pēc mutvārdu vēstures avotiem). Grām.: Ērglis Dz. (sast.) *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941-1945: Starptautiskās konferences referāti*, 2003. gada 12.-13.jūnijs. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 11.sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 40.-47. lpp.

⁴⁵⁹ E 74, 240

⁴⁶⁰ E 74, 269

priekšnieki krievi, nu? (..) Un latvieši bija tikai tie, nu padotie. Priekšnieki visur tika sūtīti no Krievijas, no Maskavas. Un arī, piemēram, kaut tāds gadījums, ka šeit Cēsīs ugunsdzēsēji, lai varētu, laikam, krieviem nodrošināt kaut kādas tur labākas vietas, no Maskavas sūtīja ugunsdzēsējiem priekšnieku, nu?! Latvijā nevar atrast tādu latvieti, kas tiesīgs strādāt tādā amatā!?! No Krievijas jāatsūta, protams, visa ģimene. Labākie dzīvokļi. Sievai labākās darba vietas, vīrs priekšnieks un viss. Un latvieši, protams, - ne latviešiem bija dzīvokļi, ne latviešiem bija tiesības. Latvieši tikai par kalpiem, faktiski...⁴⁶¹

[v1927Bauska]: “Krievi priekšnieki. Sabrauca radi. Visi dzīvokļi viņiem.”⁴⁶²

[s1939Krāslava]: „Bet tajā laikā Latvijā vienalga bija labāki dzīves apstākļi kā Krievijā. Un cilvēki taču labprāt arī brauca uz Latviju. Viņiem cēla mājas, viņiem deva dzīvokļus. Ja vispār tā statistikā paskatītos, visi [Daugavpils] jaunie mikrorajoni, tur neviens latvietis nedzīvo tajās jaunuzceltajās mājās.”⁴⁶³

Deportācijas, latviešu emigrācija Otrā pasaules kara beigās, latviešu valodas sociolingvistisko funkciju mazināšana, latviešu dzīves apstākļu apzināta pasliktināšana, iebraukušo speciālistu privilēģijas – šo negatīvo tautas pieredzi daļa respondentu sasaista ar Latvijā dzīvojošiem krieviem, uzliekot uz viņu pleciem atbildību par notikušo.

Izvērtējot intervijas, respondentu priekšstatos konstatējama vēl viena Latvijas krievu iedalījuma veida pastāvēšana. Tā pamatkritērijs ir krievu lojalitāte/nelojalitāte Latvijas valstij mūsdienās.

[s1984Rīga]: „Īstenībā Latvijā ir, nu tā rupji dalot, divu tipu krievi. Ir tie, kuriem patīk Latvija tieši kā Latvija, kuri atzīst viņas neatkarību. Viņi ļoti labprāt mācās arī latviešu valodu, viņi respektē latviešus(..). Lūk, ir otrs tips (..) - ļoti daudzi joprojām negrib atzīt, ka Latvija ir neatkarīga pati par sevi, viņi uzskata, ka okupācijas laikā bija labāk, ka tagad ir šausmas.. Un viņi atzīmē vēl aizvien tos savus svētkus, kā okupācijas laikā.”⁴⁶⁴

[s1940Cēsis]: „Diez ko neredz īsti [krievu lojalitāti – I.B.]. Jo krieviem liekas viss, ko latvieši dara, ir slikti. [Krievuprāt – I.B.] vispār vajadzētu (iesmejas) likvidēt Latviju. Tādas viņiem domas, ka vispār nevajag tādu brīvu Latviju.”⁴⁶⁵

[v1956Rīga]: „Nu es domāju, ka tur, protams, var pārņemt kaut kādu [krievu – I.B.] nelojalitāti, bet es domāju, ka ne viss ir bijis pareizi tajā Latvijas politikā kopš Latvija ir

⁴⁶¹ E 74, 264

⁴⁶² E 74, 247

⁴⁶³ E 74, 283

⁴⁶⁴ E 74, 259

⁴⁶⁵ E 74, 264

neatkarīga. Nu teiksim, kaut vai šis Valodu likums.⁴⁶⁶

Latvijas krievu tautības iedzīvotāji intervijās raksturoti arī kā skaļi, sirsnīgi, viesmīlīgi, arī uzbāzīgi. Rupja lamāšanās, laušana un postīšana, splanīšanās ar saulespuķu sēklu čaumalām – intervijās piedēvētas kā krieviem raksturīgas un latviešiem sākotnēji svešas iezīmes. Daļa respondentu tāpat atzina, ka krieviem patīkot aprunāt, un viņi esot slinki.

[s1927Talsi]: „Nu tik viesmīlīgi, es domāju, kā krievi, tik viesmīlīgi nebija latvieši. (..)Nu mums, mēs uzliekam galdu un piedāvājam – „lūdzu, ēdiet” Viņa tev apsēdīsies blakus un tev piekraus tā, ka tu nezināsi, kā tu to vari apēst! Jo viņai vienmēr liekas, ka ir pamaz un pamaz pacienāts. Tāda viesmīlība – tas nu viņiem ir! To jau mēs izbaudījām arī tad, kad mēs aizbraucām uz to Krasnojarsku.”⁴⁶⁷

[s1929Cēsis]: „Nē, es domāju tā, ka viena daļa [krievu – I.B.] ir noteikti ļoti sirsnīgi cilvēki, bet ir tādi, tādi, kas sēž vakaros uz soliņa un aprunā, un applāpā viskaut ko tādu, ja? Būtībā man liekas, ka tā ir atlieka no seniem laikiem, ja?”⁴⁶⁸

[s1989Bauska]: „Vairāk es domāju uz krievu tautību – viņi tādi kašķīgi vienmēr, rupji lamājas, tādi agresīvi riņķī (..) [viņiem patīk] plāpāt un aprunāt visus pārējos. Tantes, kas ir autobusus, viņas tik skaļi bļautās!”⁴⁶⁹

Respondentuprāt, krievi atšķiras arī sociālā izskata ziņā, īpaši tas attiecināts uz sievietēm: viņuprāt, bezgaumīgs apģērbs, spilgtas krāsas, uzkrītoši uzklāta kosmētika, spožas rotas un to lielais daudzums – minami kā respondentu (sieviešu) biežāk piesauktie piemēri.

[s1963Bauska]: „Krievi, arī bišķīt ir atšķirīgi krievi. Viņi stipri krāsojās, tad viņiem ir tās frizūras savādākas. Kādreiz tās copes sataisa, un lakatiņos un dārgās cepurēs staigā. Latvieši tādās dārgās cepurēs nestaiģā. Bet kādreiz viņiem [krieviem – I.B.] obligāti bija kažoki mugurā. (..) ieiet dzīvoklī, tepiķi pie sienām – uzreiz zini, ka tas ir krievs.”⁴⁷⁰

Krievu centieni saglabāt / atjaunot savu privilēģēto stāvokli – viena no iezīmēm, kas intervijās uzrādītas kā mūsdienās Latvijas krievu etniskajai grupai ļoti raksturīga. Respondenti atzina, ka šāda krievu uzvedība ir krievvalodīgo politiķu uzjundīta. Tādēļ visai bieži attiecībā uz Latvijas krieviem lietots apzīmējums „politizēti”, ar to domājot - politiķu sakūdīti.

[s1963Rīga] „Nu, protams, ja tev ir kāds [krievs – I.B.], ar ko tev ir draudzība un

⁴⁶⁶ E 74, 260

⁴⁶⁷ E 74, 266

⁴⁶⁸ E 74, 261

⁴⁶⁹ E 74, 246

⁴⁷⁰ E 74, 241

normāla saskare, tu normāli ar viņu tā sarunājies kā ar cilvēku, tad tu viņu tā neztver vairs. Bet tiklīdz viņš iet ar saviem asajiem elkoņiem, vai stāv, vai brauc ar mašīnu, vienalga, pat kādā valodā viņš runā – tas ar to saistās, ar kaut kādu tādu patvaļīgu varas uzurpēšanu un citu ar kāju aizspēšanu.”⁴⁷¹

[s1927Talsi]: „Nu kā tagad šitie te, kas vārda pilnā nozīmē naidu kurina starp tautām. Vai tie ir latvieši vai krievi.. Tāds Kabanovs.. Nu kā var šitādus cilvēkus nenicināt? Kā to var?”⁴⁷²

[s1929Cēsis] „Petrapavlovskis, ja? Par skolu lietām, ja tas ir tāds.. Man viņš liekas viens viltīgs un bezkaunīgs cilvēks. Tam nevar ticēt! Un daudziem no tiem.. Nu šitas pats, tagad arī jau līdz Briselei tikuši, rakstīja avīzē. Nu uzvārdu nepateikšu.. Ždanoka pats par sevi! Es domāju, ka viņa tur tikai neko labu tur [nedara]. Es domāju, ka viņa ne [latviešu] tautai labu [dara]. ... Man liekas, ka viņiem[krieviem] tomēr tas savs šovinisms tomēr ir.”⁴⁷³

Šovinisms, ko piemin respondenti, savu izpausmi rodot ne vien apzinātā latviešu valodas nelietošanā un cīņā pret krievu valodas sociolingvistisko funkciju samazināšanu izglītības jomā un publiskajā sfērā kopumā, bet arī pret mūsdienu skatījumu uz Latvijas vēsturi, tās saikni ar mūsdienām. Mūsdienās akceptētais naratīvs par Latvijas vēsturi daudzviet atrodas pretrunā ar padomju okupācijas varas gados dominējošo. Tas, kas bija uzteicams un svinams, vairs tāds nav. Latvijas valstiskās pēctecības ideja daudziem valsts iedzīvotājiem liek atbildēt uz jautājumu – kas mēs esam šajā valstī?

***

Apkopojot respondentu priekšstatus par krieviem, secināms, ka 1) nav konstatēta neviena atbilde: „nav bijis saskares”, „nav priekšstatu”; 2) tos ietekmē vairāki publiskajā un privātajā telpā iepazītie krievu tēli – karavīrs, komunistis un iebraucējs (= „okupants”), abi pēdējie ierindoti „laimes meklētāju” kategorijā, arī Krievijas titultauta un Latvijas vecticībnieki, kas ierindoti „īsto krievu” kategorijā; 3) respondentu priekšstatos esošo krievu tēlu vienojošās iezīmes ir viesmīlība, sirsnība, uzņēmība, nekaunība, agresivitāte, skaļa uzvedība, nevīžība; 4) visu paaudžu respondentu priekšstati par Latvijas krieviem lielā mērā izriet no viņiem piedēvētās lomas Latvijā padomju varas periodā. Respektīvi, respondentu etniskajos priekšstatos par krieviem dominē „laimes meklētāja” iezīmes, un priekšstati par krieviem lielā

⁴⁷¹ E 74, 257

⁴⁷² E 74, 266

⁴⁷³ E 74, 261

mērā ir kultūras traumas noteikti⁴⁷⁴.

Priekšstatu noturību, attiecīgi pozicionējot, veicinājuši arī folkloras materiāli, daiļliteratūra, atbilstoša satura publikācijas presē un skolas mācību grāmatas.

* Krievi latviešu klasiskajās tautas dziesmās daudzinaī visai bieži (496 dziesmu varianti, LU LFMI Latviešu Folkloras krātuvē apzināti vismaz 916 varianti)⁴⁷⁵. Vairāk par krieviem tautas dziesmās pieminēta tikai viena cita tauta – vācieši. Tautas dziesmās, tāpat kā latviešu valodā vispār, šī vārda etniskā pamatnozīme - Krievijas pamatiedzīvotājs, Latvijā dzīvojošs krievs - nav vienīgā nozīme. Visbiežāk kā otrā interpretācija vārdam „krievs” minama „karavīrs” – gan kā jauniesaucamais jeb rekrūtis („Sod’, Dieviņi, ķezariņu, / Kam ņem krievus Vidzemē!” LFK 828, 7019), gan kā zaldāts, kareivis („No kalniņa krievi jāja,/ Meitas nieka nebēdāja / Meitas nieka nebēdāja / Tie mūs’ pašu bāleliņi.” LFK 1690, 10007) bez etniskām pazīmēm. Pamatojumu krievu vārda biežajai sastopamībai tieši kara dziesmās folklorists J. Rozenbergs saskatīja arī vēsturiskajā realitātē, jo krievi vismaz kopš 13. gs. piedalījušies turpat visos lielākajos karos Latvijas teritorijā. Kara gadu latviešu paaudzes tuvāk iepazīna krievu tautu, tās dzīvesveidu un paražas ar krievu karavīru starpniecību. Tādējādi latviešiem priekšstatu pasaule par karu vairāk vai mazāk asociējās ar krieviem. Tas savukārt sekmējis etnonīma „krievi” pieminējumus ar karu saistīto reāliju un parādību lokā⁴⁷⁶.

Folkloristikā pastāv uzskats, ka „krievs” ir bijusi viena no iecienītākajām maskām ķekatu gājienos⁴⁷⁷. Šķiet, mūsdienās šāda veida ķekatu tērps vairs nav sastopams, ko nevar teikt par „čigāna” un „žīda” maskām. Latviešu tautas sakāmvārdos un parunās vārds „krievs” arī ne vienmēr lietots tā etniskajā nozīmē. Šajā folkloras žanrā pieminēts krievu fiziskais („Sorkons kai krīva ūksts.” 126 163) un sociālais („Švaks kā krieva kreklis” 1667 1060⁴⁷⁸, „Kas gan liks krievu šinelim oderī”, 609 5169⁴⁷⁹) izskats un viņu uzvedība („Ni tu čigana apmuoneisi, ni krīva puorklīgs” 1950 1326; „Kā krievs pa pupām bradā” 527 32305).

Latviešu tautas anekdotēs apsmaidīta krieva runātā latviešu valoda; jokots par krievu spēju iekulties pārprotamās situācijās, sirdsapziņas pārmetumiem par

⁴⁷⁴ Kultūras traumas fenomēns latviešu vēsturiskajā atmiņā skatīts 3. nodaļā

⁴⁷⁵ Rozenbergs, J. *Tautas un zemes ...* 110.lpp.

⁴⁷⁶ Turpat, 133., 134.lpp.

⁴⁷⁷ Turpat, 257.lpp.

⁴⁷⁸ Birkerts P., Birkerte M. (sast.) *Latviešu sakāmvārdi un...* 33. lpp.

⁴⁷⁹ *Latviešu tautas sakāmvārdi*. Pieejams: <http://valoda.aiilab.lv/folklorasakamvardi> [skatīts 2009. gada 6. martā] .

veiktajām asociālajām darbībām, māņticību, slinkumu, alkohola lietošanu; pieminētas arī nodarbes – karavīrs, tirgotājs, saimnieks; iezīmētas sociālā izskata skices. Mūsdienās visvairāk jokots par tādu 20. gs. beigu sociālo fenomenu kā „jaunie krievi”, kuriem naudas daudz, bet prāta maz.⁴⁸⁰

* Līdzās mutvārdu vēstures žanram, krievi atspoguļoti arī latviešu daiļliteratūras darbos. Krievu valsts varas varenības un tautas tradīciju, uzvedības motīvs parādās grāmatas varoņu sarunās A. Deglava „Rīgas” I daļā. Krievu karavīru tēma ieskanas tādos darbos kā A. Grīna „Dvēseļu putenis”, A. Čaka „Mūžības skartajos”, bet jo īpaši daiļdarbos, kas veltīti Otrā pasaules kara tematikai. Krievu vecticībnieku sadzīves ainas spilgti tēlotas Ā. Ersa „Latgales stāstos”, krievu amatnieki darbojas J. Jaunsudrabiņa „Jaunsaimniekā un velnā”, krieva tēls klātesošs arī sociālistiskā reālisma žanrā rakstošo autoru – V. Lāča, A. Sakses, Ž. Grīvas u.c. – darbos.

* „Krievs” ir viens no biežāk sastopamajiem etnonīmiem arī latviešu periodikā. Promocijas darbā skatāmā laika rāmjos un izvēlēto preses izdevumu ietvaros „krievu tēma vērtējama kā daudzšķautņaina, pieļaujot vairākus dalījumus: 1) pēc teritoriālā un sociālā principa: krievi, kas dzīvo Latvijas teritorijā un Krievijas krievi; politiskā elite, intelektuālā elite, vienkāršā darba darītāji (strādnieki un zemnieki). 2) pēc tematiskā principa: no vēsturiskiem ekskursiem, statistikas datiem, sadzīviskām ainām līdz sociālās spriedzes radītiem notikumiem⁴⁸¹. 3) pēc attieksmes: arī publikāciju emocionālais lādiņš uzrāda polāras galējības – no glorificēšanas un rusofilijas līdz rusofobijai⁴⁸².

* Krievu kā kaimiņvalsts titultautas apraksti sastopami gan ģeogrāfijas, gan vēstures mācību grāmatās. Vēstures mācību grāmatās krievi atspoguļoti kā nozīmīgi spēlētāji Latvijas un Eiropas politiskās vēstures kontekstā. Viņu darbības novērtējums tajās atkarīgs no Izglītības sistēmu ietekmējošās ideoloģijas. Promocijas darbā aplūkojamā laika posmā tas variē no slavinoša un idealizēta uz peltu un demonizētu. Skolēniem domātā Latvijas krievu vēsture Latvijā apkopota L. Dribina sastādītajā „Mazākumtautību vēsturē Latvijā” (1998).

⁴⁸⁰ Anekdotas skatītas šajos krājumos: Birkerts, P. (sast. un red.) *Latviešu tautas anekdotas ...*; Kokare, E. (sak.) *Ar smaidu cauri gadsimtiem...*

⁴⁸¹ O. S. Pārtautošanas pagātne Latgalē. *Latvijas Kareivis*. 1936.g. 13. septembrī. 4.lpp.; Daugavpils apriņķis skaitļu apgaismojumā (pēc Valsts statistiskās pārvaldes sakopotām ziņām. *Brīvā Zeme*. 1937.g. 12. marts 13.lpp.

⁴⁸² Reiznieks, V. Karavīru nacionālās sejas vēstures gaismā IV. *Latvijas Kareivis*. 1937.g. 2. okt. 2. lpp.

2. 6. Lietuvieši latviešu respondentu priekšstatos

Lietuvieši – latviešiem radniecīgākie kaimiņi: abas tautas pieder pie indoeiropiešu valodu saimes baltu valodu grupas. Ilglaicīga atrašanās atšķirīgu tautu un kultūru (latvieši - vācu, lietuvieši – poļu) ietekmē, kā arī piederība atšķirīgām kristiešu konfesijām: latvieši – protestantiem (izņēmums - latgalieši), lietuvieši – katoļiem, noteikusi atšķirības gan mentalitātē, gan pasaules uztverē. Šķiet, protestantisms, vācu kultūras ietekme un ilglaicīga likteņa kopība padarīja igauņus latviešiem saprotamākus kā lietuviešus. Lai gan respondentu vērtējums „kā mēs” visai izplatīts arī attiecībā uz valodas ziņā radniecīgajiem lietuviešiem.

Neraugoties uz latviešu un lietuviešu atrašanos dažādu valstu sastāvos, kā tas kaimiņtautām ierasts, etniskajā robežjoslā notiek vairāk vai mazāk aktīvi iedzīvotāju kontakti – veikti darījumi, slēgtas laulības, lemts par pārcelšanos uz dzīvi. Mainot starpvalstu robežas, pierobežas iedzīvotāji kļūst par citas valsts pavalstniekiem, ietekmējot tās etnisko sastāvu, kā tas notika 1920. gadā, slēdzot robežlīgumu starp jaundibinātajām Latvijas un Lietuvas valstīm⁴⁸³. Valstu robežas tiek iezīmētas un mainītas, bet cilvēki pārsvarā turpina dzīvot savās mājās neatkarīgi no tā, kurā robežas pusē māja atrodas⁴⁸⁴.

Iedzīvotāju etniskā kompozīcija izmainās, un starpetnisko sakaru iespējamība palielinās arī ekonomisku priekšnoteikumu dēļ. Šāda veida kontaktiem var būt ilglaicīgs vai sezonāls raksturs. 19. gs. otrajā pusē / 20. gadsimta sākumā darba meklējumos lietuvieši devās strādāt uz Latvijas rūpnieciskās ražošanas centriem. Gadsimtu mijā Rīgā⁴⁸⁵, Liepājā, Jelgavā⁴⁸⁶ un citviet strauji pieauga lietuviešu skaits. Starpkaru periodā – 20.gs. otrajā pusē – 30. gadu sākumā Latvijā kā sezonas strādnieki ieradās vairāki tūkstoši lietuviešu laukstrādnieku un mežstrādnieku⁴⁸⁷. Lietuviešu vēstures Latvijā pētnieks Ē. Jēkabsons min, ka 1938. gadā lielākā daļa no tobrīd Latvijā nodarbinātajiem lietuviešu laukstrādniekiem strādāja Jelgavas, Bauskas

⁴⁸³ Mieriņa, A. Latvijas valsts robežas (1918-1940). Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...* 201. lpp.

⁴⁸⁴ Te jāpiebilst, ka iedzīvotājiem ne vienmēr dotas brīvas dzīves vietas iespējas izvēles. Piemēram, 1920. gadu sākumā Latvijas un Lietuvas robežas noteikšanas posmā fiksēti abpusēji iedzīvotāju izraidīšanas no valsts gadījumi. Padomju okupācijas varas gados cilvēkiem ne vienmēr bija ļauts atgriezties tēvzemē, tāpēc tika izvēlētas dzīvesvietas pēc iespējas tuvāk tai.

⁴⁸⁵ Jēkabsons, Ē. Lietuviešu Rīgā. Grām.: Oberlenders, E., Volfarte, K. (sast.) *Katram bija sava Rīga...* 207. lpp.

⁴⁸⁶ Treija A., Dribins L. Lietuvieši. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā.* 44.lpp.

⁴⁸⁷ Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā.* Rīga: Elpa, 2003. 90. lpp.

un Jēkabpils apriņķī⁴⁸⁸. Atšķirībā no slāvu izcelsmes tiešajiem kaimiņiem lietuviešu skaits Latvijā veiktajās tautas skaitīšanās nekad nav pārsniedzis 2% no kopējā iedzīvotāju skaita. Tā 1897. g. latviešu apdzīvotajās guberņās un pagastos fiksēta 26 033 lietuviešu klātbūtne (ap 1,4% no to iedzīvotāju kopskaita)⁴⁸⁹. Starpkaru perioda tautskaites liecina sekojošo: 1925. g. Latvijā dzīvoja 23 192 (1,3%), 1930. g. – 25 885 (1,4%), bet 1935. g. – 22 913 (1,2%)⁴⁹⁰ lietuvieši. Otrā pasaules kara laikā apkopotie dati par Latvijas iedzīvotāju etnisko un skaitlisko sastāvu apliecina 24 094 (1,4%) lietuviešu klātbūtnes faktu⁴⁹¹. Padomju okupācijas varas gados līdz pat 1970. gadu otrajai pusei lietuviešu skaitliskais sastāvs Latvijā pieauga. Kā viens no iemesliem šim kāpumam minama lietuviešu represēto personu izvēle pēc atbrīvošanas apmesties uz dzīvi pēc iespējas tuvāk savai dzimtenei, ja tur atgriezties bija liegts. Tā 1959. g. Latvijā dzīvoja 32 383 (1,5%), 1970. g. – 40 589 (1,7%), 1979. g. – 37 818 (1,5%), bet 1989. g. – 34 630 (1,3%) lietuvieši⁴⁹². Latvijai atgūstot valstisko neatkarību, iepriekšējās divās tautskaitēs (1979, 1989) fiksētā lietuviešu skaita samazināšanās turpinājās. 2000. gadā Latvijā dzīvoja vairs tikai 33 430 (1,4%) lietuvieši⁴⁹³.

Lietuviešu izvietojums Latvijā aplūkojamā pusotra gadsimta gaitā maz mainījies – lauku apvidi pierobežas joslā Kurzemē, Zemgalē, Augšzemē, arī Latgales dienvidos un lielākajās pilsētās – Rīgā, Liepājā, Jelgavā, Daugavpilī⁴⁹⁴. Lai gan 20. gs. sākumā lietuvieši šajos apvidos gandrīz pārlatviskojušies, pieminamas arī senākas lietuviešu saliņas Tiskādos (Rēzeknes apriņķis), kas izveidojušās 18.gs. b.⁴⁹⁵/19.gs. sāk.⁴⁹⁶, un Gauros (Jaunlatgales apriņķī.), ko nodibināja 19. gs. beigās⁴⁹⁷.

Latvijas teritorijā veiktajās tautas skaitīšanās apkopotie dati rāda, ka lielākā daļa lietuviešu strādāja lauksaimniecībā, jau mazāks procents iesaistīti ar rūpniecību saistītos darbos, arī tirdzniecībā (tas gan vairāk attiecas uz starpkaru periodu), kam

⁴⁸⁸ Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā*. 91. lpp.

⁴⁸⁹ Тройницкий, Н. А. (ред.) *Первая всеобщая перепись...: Т. XXI: Лифляндская губерния*, С. 78.; Т. V: Витебская губерния, С. 76.; Т. XIX: Курляндская губерния, С. 78.

⁴⁹⁰ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana... II: Tautība un ticība*. 51.-52.lpp. Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana... II: Tautība*. 63. lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtais tautas skaitīšana... IV: Tautība*. 287.lpp.

⁴⁹¹ Mežs, I. *Latvieši Latvijā*. 15., 34.lpp.

⁴⁹² *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года... С. 92.; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года*. VI Том, С. 9.; .Mežgailis, B., Zvidrinš, P. *Padomju Latvijas iedzīvotāji*. Rīga: Liesma, 1973. 151. lpp.; *Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979... С. 48.; 1989. гada tautas skaitīšanas... 82. lpp.*

⁴⁹³ *2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā*. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 34. lpp

⁴⁹⁴ Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā*. 11., 55., 56., 104., 111. lpp.

⁴⁹⁵ Turpat, 12. lpp.

⁴⁹⁶ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture*. I, 157.lpp.

⁴⁹⁷ Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā*, 56. lpp.

sekoja zemākā apkalpojošā sfēra, transports un celtniecība⁴⁹⁸.

„Leiši”, „lietuvieši” – apzīmējumi, kas publiskajā telpā un sadzīves līmenī lietoti attiecībā uz šo etnisko grupu. Etnonīms „leiši”, ko paši lietuvieši uzskata par aizskarošu, mūsdienās publiskajā telpā izskan visai reti. 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. starpkaru periodā tā lietojums bija vispārpieņemta prakse. Tas atrodams folklorā, daiļliteratūras darbos, preses slejās, populārzinātniskajā un zinātniskajā literatūrā. Starpkaru perioda laikrakstos sastopams arī cits apzīmējums – „lietavieši”, jo diskusija par etnonīma „leiši” lietojumu aktualizēta jau tajā laikā. Par to rakstīja pat tāds preses izdevums kā „Sporta pasaule”⁴⁹⁹. Šī diskusija arī zinātniskā līmenī nemitējās vēl 20. gs. beigās. Ieskatam folklorista J. Rozenberga pārdomas: „Patiesi cienot un godinot visu laiku dižākā latviešu valodnieka J. Endzelīna piemiņu un nopelnus, nesniegsim viņa stingri zinātniskajiem darbiem nezinātniskus komentārus, ieteicot J. Endzelīna apzināti lietoto leišu vārdu tagad aizstāt ar lietuvju etnonīmu, jo leiši paši sevi tā saucot. Tad būsīm konsekventi un dēvēsīm krievus par rusiem (ruskiem), igauņus par ēstiem, vāciešus par deučiem, zviedrus par svenskiem u.tml. Runājot par etnonīmu senāko slāni latviešu valodā, nav jau svarīgi, kā kāda tauta pati sevi tagad sauc, bet gan tas, kā vēsturiski, respektīvi, sākotnēji šo tautu pierada dēvēt paši latvieši un viņu priekšteči.”⁵⁰⁰

***

Promocijas darba sagatavošanas laikā respondenti, vērtējot kaimiņu tautu, lietoja divus apzīmējumus: „leiši” un „lietuvieši”. Konstatēta situācija, ka vairāk kā 1/3 no respondentiem vispār nepauda savus priekšstatus par minēto kaimiņu tautu, kā iemeslu minot – „nav bijis darīšanu”. Šādas atbildes visbiežāk bija dzirdamas Alūksnes, Balvu, Cēsu, Ludzas, Madonas, Talsu, Valkas un Valmieras pusē veiktajās intervijās. Tādas atbildes nav retums arī tajos apvidos, kuros statistikas dati liecina par visai ievērojamu lietuviešu klātbūtni – Bauska, Daugavpils, Rīga. Tas apliecina pētnieku konstatēto lietuviešu spēju pielāgoties Latvijas etniskajai videi. Tautskaites apliecina salīdzinoši augstu latviešu valodas pratēju procentu vietējo lietuviešu vidū. Neatsakoties no savas kultūras, no savas etniskās identitātes būtības, saskarsmē, gan sadzīves, gan profesionālajā jomā Latvijas lietuvieši pēdējās desmitgadēs pārsvarā

⁴⁹⁸ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā. V: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. 458.lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. VI: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 471.lpp.; Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā*. 11., 55., 56., 104., 105. lpp.

⁴⁹⁹ Kaut tu lepns paliktu. *Sporta Pasaule*. 1937.g. 20. maijs. 1.lpp.

⁵⁰⁰ Rozenbergs, J. *Tautas un zemes ...* 21. lpp.

lieto valsts valodu. Kādas aknīstietes vārdiem runājot: katoļu baznīcā lietuvieši ir lietuvieši, no tās iznākot – latvieši.

Izvērtējot respondentu priekšstatus par lietuviešiem, saturiski konstatējamas atšķirības paaudžu viedokļos, ko ietekmējusi saskarsmes pieredze – tiešo kontaktu iespējas un to trūkums. Minētie apstākļi noteikuši arī reģionālās atšķirības.

Interviju materiālos dominē individuālie stereotipi, taču sastopami arī kultūras un internacionālo stereotipu piemēri. Analizējot intervijas un dzīvesstāstus, var izdalīt divus tēmu lokus, kuru ietvaros respondenti intervijās izvērtē lietuviešus: 1) lietuvieši – Latvijas sabiedrības locekļi: kaimiņi mūsdienās un viesstrādnieki latviešu zemnieku saimniecībās starpkaru periodā; 2) lietuvieši – Lietuvas titultauta. Pirmajā gadījumā lietuvieša tēls iegūst konkrēta cilvēka – respondenta paziņas, kaimiņa, skolotājas u.tml. – iezīmes (individuālie, lokālie stereotipi), otrajā - lietuvieša portrets ir vispārināts, vairāk atbilst kultūras stereotipam. Atzīmējams, ka abiem – konkrētajam un vispārinātajam – tēliem ir kopīgas iezīmes.

Lietuviešu kā lokālās sabiedrības locekļu raksturojums dominēja intervijās un dzīvesstāstos, kas pierakstīti Latvijas dienviddaļā – Kurzemes, Zemgales, Augšzemes un Latgales dienvidu pagastos, kur lietuvieši dzīvoja jau paaudzēm ilgi.

[v1928Jēkabpils]: „[Aknīstē – I.B.] lielāko tiesu lietuvieši dzīvoja, vēlāk jau viņi pārgāja Latvijas pusē. Un skaitījās kā latvieši. Tēvs no sākuma skaitījās – lietuviešu, vēlāk piedalījās pie latviešiem. Latvijā dzīvoja, latviski runāja - tā i pārgāja latviešos.”⁵⁰¹

[s1922Jēkabpils]: „Lietuva te [Aknīstē – I.B.] bija. Te tā [katoļu – I.B.] baznīca. Vēl tagad

lietuvieši pa ceļu malām dzīvo. (..) Lietuvieši lietuviski runāja. Neprata latviski runāt. Vēlāk jau saprata. Baznīcā - lietuvieši, kā iet no baznīcas ārā, – tā visi latvieši. Bet visi [lietuvieši – I.B.] zināja pa lietuviski.”⁵⁰²

[v1927Bauska]: „Tad, jāsaka, vēl, starp citu, [Bauskā – I.B.] ļoti daudz lietuviešu dzīvo. Par cik te Lietuvas robeža tuvu. Un galvenokārt tie, kas bija izsūtīti, un kas kā partizāni bija sodīti lēģeros, kas tika vaļā. Lietuvā viņiem neļāva dzīvot, un tad viņi nāca uz Latviju.”⁵⁰³

⁵⁰¹ E 74, 303

⁵⁰² E 74, 302

⁵⁰³ E 74, 247

Latgales dienvidu daļā intervētie vecākās paaudzes respondenti savus priekšstatus par lietuviešiem veidoja, pamatojoties saskarsmes pieredzē ar šajā teritorijā kopš 19.gs. beigām dibināto lietuviešu ciemu iedzīvotājiem.

[s1919Krāslava]: „Te bija šitamā ciemā – Odiģānos – [starpkaru periodā – I. B.] kādi 40 vai 50 saimnieki [lietuvieši – I.B.]. I bija tāds likums, tāda ieņemšanās, ka viņi - tikai savi kaimiņi - viens ar otru precētos. Jau, kad ieveda svešu [piem., latvieti – I.B.], tad jau viņi bija tā kā naidīgi. Negribēja. Stipri jau gribēja, ka tik būtu lietuvieši! Es arī, kad apprecējos.. Nu tā ar mani [latviski runā – I.B.], bet kad grib, lai es nesaprotu, tad sāk lietuviski runāt. Bet lietuviski varēja tā gandrīz saprast - kā latgaliski.”⁵⁰⁴

Reģionālās atšķirības konstatējamas vecākās paaudzes respondentu sniegtajos lietuviešu laukstrādnieku pieminējumos starpkaru periodā jo, kā zināms, Latgalē tās blīvās apdzīvotības un nelielo saimniecību dēļ viesstrādnieki nebija nepieciešami.

[v1928Valmiera] „Lietuviešus vai poļus 1930. gados 40 tūkstošus ieveda [Latvijā – I.B.] kā

laukstrādniekus katru gadu saimniecībās.”⁵⁰⁵

[v1934Madona] „Viņi [vecsaimnieki – I.B.] izmantoja lietuviešu laukstrādniekus, lai apstrādā viņu zemi. Kā saka – ekspluatēja. Pēc kara jau viņiem vairs neatļāva, cik paši varēja, tik apstrādāja.”⁵⁰⁶

[v1937Limbaži] „Pie mums [Limbažos kā laukstrādnieki – I.B.] brauca leiši arī. Tie tādi paši kā poļi.”⁵⁰⁷

Stāstījumos par lietuviešu laukstrādniekiem nereti izteikti salīdzinājumi – „tādi kā poļi”, kā raksturīgākās iezīmes minētas krievu valodas lietojums, kauslīgums un katoļu ticība. Tas liek domāt par iespēju, ka sociālprofesionālie stereotipi par laukstrādniekiem Latvijā starpkaru periodā ieguvuši šajā ziņā visvairāk pārstāvētās tautas – poļu - etniskos vaibstus. Tāpat atzīmējama abu kaimiņtautu - poļu un lietuviešu – savstarpējā ietekme un kopīgās iezīmes, kuras vērtētājs stereotipiski piedēvē tikai vienai no tām. Pieminama arī Ē. Jēkabsona norāde uz tādu sociālo parādību, kas pazīstama ne vien lietuviešiem, bet arī latviešiem, kā savas tautības noliegšana, izvēloties citu. Tas gan vairāk attiecināts uz lietuviešu situāciju Latvijā 19.gs. beigās un 20.gs. sākumā⁵⁰⁸. Šo situāciju romāna „Rīga” I daļā aprakstīja arī A. Deglavs: „Jozis piesarka līdz ausīm un palika pavisam tāds ērmots. “Es neesmu vairs leitis..

⁵⁰⁴ E 74, 273

⁵⁰⁵ E 74, 328

⁵⁰⁶ E 74, 119

⁵⁰⁷ E 74, 555

⁵⁰⁸ Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā*. 19.lpp.

.Esmu polis... Mani vairs nesauc Brošunas, bet Brozunoffski.” “Kā?!” Pēteris viņu neizprazdams uzlūkoja. “Agrāk jūs taču bijāt leitis?...” “Agrāk jā...Bet leiši prasti un glupi, man viņi nefīk!” (..) ”Tātad ir ne vien kaunīgi latvieši, bet arī kaunīgi leiši”⁵⁰⁹.

Vietējo lietuviešu portreti nereti veidoti pēc viena konkrēta cilvēka parauga: tā var būt vietējā mēroga izcila personība - Valmierā respondenti atsaucās uz muzeja darbinieces un lietuviešu biedrības „Dzintars” vadītājas piemēru; tas var būt respondenta Latvijas lietuviešu cilmes radnieks – vedekla, vīrs u.tml., tas var būt kādā dzīves posmā respondentam nozīmīgs cilvēks – klasesbiedrs, kaimiņš u.tml. Tās iezīmes, ko respondenti piedēvē Latvijas lietuviešiem, tikpat labi piemērojamas arī Lietuvas lietuviešiem un otrādi, jo šīs kaimiņtautas kontekstā intervijās nav fiksēts dalījums „īstajos”/ ”neīstajos” etniskās grupas pārstāvjos.

Zīmējot lietuvieša kopējo portretu no konkrēta, arī kādreiz dzīvē tīri nejauši satikta cilvēka iezīmēm, arī raksturojums iegūst daudzas, konkrētas iezīmes, kas, apkopojot interviju tekstus, savā skaitliskajā izteiksmē nepārsniedz 10 respondentu priekšstatus un citi respondenti lietuviešos saskatījuši ja ne pilnīgu pretmetu, tad, izvēloties citu īpašības vārdu, pozitīvu vērtējumu konkrētai uzvedībai gan. Daži sekojoši respondentu lietuviešiem piedēvēto īpašību pāri: straujākas dabas – nav tik emocionāli; nekaunīgi, agresīvi – mērķtiecīgi, uzņēmīgi; kašķīgi – sirsnīgi; pļāpīgi – klusi; neviesmīlīgi – viesmīlīgi; nav labi cilvēki – labi cilvēki u.tml.

[s1963Bauska]: „Leiši ir leiši! Viņi ir tādi, man liekas, meklētāji – lai dabūtu savu to labumu. Viņi ir gatavi uz visu, lai dabūtu sev to, ko iekārojuši. (..) Viņi izdarīs visu, lai iegūtu to.”⁵¹⁰

[v1976Bauska]: „Tauta, kas tā arī nespēj izprast savu jēgu – kungi vai kalpi. Šī dzīves problēma seko līdz lietuviešiem visur līdz viņu gaitās. (..) Kā cilvēki diezgan valdonīgi tomēr, parasti mēdz citus izrīkot, bet paši savu darbu arī padara.”⁵¹¹

[s1980Madona]: „Lietuvieši – klusi: mazs cinītis gāž lielu vezumu. Bez lielīšanās savu dara, iet uz priekšu.”⁵¹²

[s193?Valmiera]: „Man liekas, ka lietuvieši ir temperamentīgāki un ugunīgāki. Es maz zinu, bet tāds iespaids ir, ka viņi ir tādi temperamentīgāki. Es esmu vairākkārtīgi bijusi sanatorijās Lietuvā. Tā arī tomēr bija nu ļoti liela sirsnība. (..) Es esmu sajutusi milzīgu siltumu no viņiem (..) ļoti viesmīlīgi ir arī lietuvieši.”⁵¹³

⁵⁰⁹ Deglavs, A. *Rīga*. I sēj. Rīga: :Zvaigzne, 1983. 387., 388. lpp.

⁵¹⁰ E 74, 241

⁵¹¹ E 74, 244

⁵¹² E 74, 115

⁵¹³ E 74, 327

Iepriekšminētie pretmeti kārtējo reizi akcentē daudzu respondentu bieži atkārtoto domu, ka nav labu vai sliktu tautu, ir labi vai slikti cilvēki.

Iezīme, kas respondentu priekšstatos bieži sastopama un vērtējama kā šķirtne starp Latvijas lietuvieti un Lietuvas lietuvieti, ir latviešu valodas prasme (protams, iespējami izņēmumi). Starpkaru periodā skaitļi liecināja, ka 72,9% no Latvijas lietuviešiem zināja latviešu valodu, ieņemot otro vietu starp valsts mazākumtautībām⁵¹⁴. Atzīmējams, ka vēl 2000. gadā šis skaitlis vairs nebija tik pārliecinošs, ko skaidro ar padomju varas gados notikušās rusifikācijas sekām⁵¹⁵.

[s1930Valka]: „Un ļoti daudz poļu un lietuviešu laukstrādnieku. Bet viņi arī ātri iemācījās latviski, un pieņēma [vietējos apstākļus], un daudzi ieprecējās pat!”⁵¹⁶

[s194?Alūksne] „Vispār mana vedekla ir lietuviete. Viņa visu laiku ir dzīvojusi Latvijā. Tēvs un mamma viņai tīri lietuvieši, dzīvo Jaunjelgavā. (..) Vedeklas mamma bijusi izsūtīta 1949. gadā. Tad viņa cementa rūpnīcā strādājusi, tad bērnudārzā. Izšķīrusies, viena pati audzinājusi manu vedeklu. (..) viņa [vedeklas mamma] bez akcenta runā latviski!”⁵¹⁷

[s1919Krāslava] „Lietuvieši un latgalieši [Krāslavas pusē] latgaliski runāja.. Tad, kad paši saiet, tad paši ar sevi lietuviski. A, ka tā, - tad latgaliski.”⁵¹⁸

Lietuviešu un latviešu zināma likteņa kopība, līdzīgas vērtības un attieksme pret zemi un darbu veidojuši pamatu respondentu saskaņotajai līdzībai - „kā latvieši” (arī „kā igauņi”), „kā latgalieši”, „kā mēs”.

[v1988Rīga] „Viņi [lietuvieši – I.B.] tiešām varētu pateikt, kā brāļi. Viņi, tiešām, – savējie. (..) Viņiem drusku savādāka valoda (..) Lietuvieši ir ļoti līdzīgi latviešiem. Es tā uzskatu.”⁵¹⁹

[v1984Talsi] „Ar lietuviešiem es izjūtu tā, ka viņi domās ir tādi paši kā mēs. Tikai valoda [atšķirīga – I.B.]”⁵²⁰

[v1930Balvi] „Viņi [lietuvieši – I.B.] ar apmēram tādi pat kā latgalieši. Tādi pat.. paražas tādas pašas. Tāpēc, ka katoļi.”⁵²¹

⁵¹⁴ *Latvijas statistiskā gada grāmata*. 1920. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921. 21., 49.lpp.; *Latvijas statistiskā gada grāmata*. 1933. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934. 9. lpp.

⁵¹⁵ Joma, D., Mežs, I. Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju nacionālais sastāvs. Grām: Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados...* 133.lpp.

⁵¹⁶ E 74, 311

⁵¹⁷ E 74, 324

⁵¹⁸ E 74, 273

⁵¹⁹ E 74, 258

⁵²⁰ E 74, 271

⁵²¹ E 74, 297

[v1930Balvi] „Psiholoģiski – tādi kā latgalieši, ne tādi kā Kurzemē vai Zemgalē. Ticība viena.. (..) i vispār valodas tādas diezgan tuvas ir. Lai gan latviešu valoda drusku vairāk izmaiņu dabūjusi.”⁵²²

Priekšstatus par Lietuvas lietuviešiem respondenti guvuši darba vai tūrisma braucienos uz Lietuvu, iepazīstot zemi un tautu caur tās pārstāvju, kas respondentam ir autoritāte, skatījumu, emocijām, vērtībām u.c. Lietuvieši – „brāļu tauta”, „bruoļukas” – tikpat čakli, vēl čaklāki uz zemes darbiem kā latvieši. Respondenti slavēja Latvijā un Lietuvā lietuviešu kārtīgi apstrādātos laukus, sakoptās lauku sētas, kurās nozīmīga vieta atvēlēta arī puķu dārziem .

[s1934Limbaži]: „Es pēdējā laikā esmu braukusi ekskursijā uz Lietuvu. Man patīk, ka lietuviešiem ir sakoptākas mājas nekā mums. Mums bija daudz smukāks skats uz mūsu mājām tieši Ulmaņa laikos.”⁵²³

[v1930Balvi]: „Darba tauta (..) Strādīgi viņi. Strādīgi. Sakārtotas mājas. Viņi labāki ir par

latviešiem tādā ziņā. (..) Strādīgi. Viss sakopts. (..) sēta izmūrēta, dzīvžogi nogriezti, puķītes apkārt mājai. Vispār ir ko pamācīties.”⁵²⁴

[s1919Jēkabpils]: „Bet [latvieši] uz darbu bišķi kūtrāki kā lietuvieši. Skaties lietuvieši – te viņi to, te to.. kaut ko taisa, a mūsējie – ne par daudz.. (..) Lietuvieši ir čaklāki kā latvieši. Maz zemes un ļoti čakli. Piemēram, ja viņi sienu nopļauj, tad tas drīz pazūd no lauka, mums latviešiem stāv... Lietuvieši čaklāki.”⁵²⁵

Katoļticīgi, dziļi ticīgi, reliģiozi – viena no visbiežāk minētajām iezīmēm respondentu sniegtajā lietuviešu raksturojumā. Aknīstē vietējie latvieši katoļu baznīcu iesaukuši par „lietuviešu baznīcu”.

[s1923Jēkabpils] „Katoļi ir lietuvieši pārsvarā.”⁵²⁶

[s1930Valka] „Lietuvieši atšķiras ar to, ka viņiem pie katru māju ir krusts. Ļoti ticīgi. Ne visi latvieši ir ticīgi: citi ticīgi, citi nav. Lietuvieši ir gan ticīgi.”⁵²⁷

[s1930Alūksne] „Lietuvieši mums [alūksniešiem] ir tālāk. Viņiem ir vairāk ar Latgales pusi tā saskarsme. Viņiem ir tā stiprā katoļu puse. Baznīcas, krusti, svētvietas.”⁵²⁸

Lietuviešu asociēšana ar katoļticību un katoļu baznīcu ir respondentu pieredzes noteikta un balstīta personīgajos novērojumos. Lietuviešu izcelsmes radi, draugi un/vai kaimiņi visbiežāk apmeklē dievkalpojumus katoļu baznīcā. Viesojoties

⁵²² E 74, 299

⁵²³ E 74, 558

⁵²⁴ E 74, 299

⁵²⁵ E 74, 304

⁵²⁶ E 74, 307

⁵²⁷ E 74, 311

⁵²⁸ E 74, 319

Lietuvā, respondentu apbrīnu izraisa katoļu baznīcu krāšņums un daudzums. Viens no biežāk apmeklētākajiem tūrisma galamērķiem Lietuvā ir Krusta kalns. Tas viss rada asociāciju ķēdi, kas transformējas vienotā priekšstatā par lietuviešiem kā katoļiem.

Otra respondentu visbiežāk minētā lietuviešus raksturojošā īpašība ir patriotisms – savas zemes un tautas mīlestība un savstarpējā solidaritāte. Tas izpaužoties gan Latvijas lietuviešu uzticībā savas tautas pamatvērtībām – lietuviešu valodai un katoļticībai, gan Lietuvas lietuviešu rīcībai padomju okupācijas varas gados, kad, stājoties komunistiskās partijas rindās, viņi izmantojuši iespēju piedalīties lēmumu pieņemšanā par savu zemi, izvairoties no pārmērīgas migrācijas un citām PSRS saimnieciskās un etniskās politikas Latvijā atstātajām sekām.

[s1933Valmiera]: „Un atkal Kauņā, mums tāds profesors, kas palīdzēja orientēties. Viņš stāsta, ka viņiem 96% ir lietuvieši. Es prasu: „Kā jūs to varat dabūt gatavu?” Viņš saka: „Jūs esat muļķi! Mēs apskatāties, kur vajag priekšnieku, ieliekam lietuvieti! Vajag Partijas sekretāru. Mēs paskatāties, ieliekam lietuvieti! Mēs vienkārši nelaižam citas tautības!” [Lietuvietis – I.B.] stājas partijā, lai viņš ir pie varas. „Un tā mēs varam saglabāt! Citādi mēs nevaram!” Un viņi nelaida svešos pie varas.”⁵²⁹

[v1956Rīga] „Cik es saprotu, tajā pat Lietuvā tā situācija bija mazliet atšķirīga, jo cilvēki, kas stājās šajā kompartijā, domāja arī par Lietuvas, nu es nezinu, kā nācījas lietām..”⁵³⁰

Respondenti īpaši izcēla lietuviešu solidaritāti, kas izpaužoties arī kā iestāšanās par savējiem, lai arī kādas iekšējas nesaskaņas viņu starpā valdītu. Šī lietuviešiem raksturīgā iezīme fiksēta gan tīri sadzīviskās, gan ar militāro dienestu saistītās dzīves sfērās.

[v1927Bauska]: „Un es tā [partizānu gaitās – I.B.] novēroju, ka lietuvieši savā starpā ir tādi

draudzīgāki, izpalīdzīgāki. Ja kādam iet slikti, iet palīgā.”⁵³¹

[s1938Bauska]: „Es redzēju, ka lietuvietis, piemēram, izkaujas savā starpā, bet viņš savu tautību aizstāvēs pēc tam vienalga. Ja kāds *apbižos*, vai apvainos, viņš pastāvēs par savu tautību. Latvietis tāds nav.”⁵³²

[v1958Bauska]: „Lietuvieši ir draudzīgāki. Savstarpēji. Ar citām tautām varbūt arī, bet nu

⁵²⁹ E 74, 331

⁵³⁰ E 74, 260

⁵³¹ E 74, 247

⁵³² E 74, 242

savstarpēji tas ir. Armijā, kad tur iznāca kaušanās vai kas... Latvietis teica: „Davai! Zin kā, - ja kas, es iešu palīgā.” Bet tiklīdz iznāk, kad ir jāiet palīgā, tad latvieša vairs nav. Lietuvieši – nē, viņi visi vienā.”⁵³³

Daudzi respondenti saskatīja likteņa kopību latviešu un lietuviešu tautām, īpaši 20. gadsimtā, kad kopā būts „vienā barikāžu pusē” – kad dibināta sava valsts, tā zaudēta un atkal atjaunota, Sibīrijā kopā sēdēts „lēģeros” un strādāts kolhozos u.tml.

[v1927Bauska]: „Bet jāsaka tā, vai tad lietuviešus un igauņus tā vēsture mazāk ietekmējusi? Tiem līdzīgas dzīves bija..”⁵³⁴

[v1920Daugavpils]: „[Pēc sacelšanās lēģerī – I.B.] izglāba mani lietuvietis. Jozefs no Kauņas. (..) Iznesa uz slimnīcu no celiņa. (..) es dzīvs paliku.”⁵³⁵

[s1929Cēsis]: „Tā no tiem Atmodas laikiem, ta man jau tā likās- nu brāļi un māsas. Nu un tā, vai ne. Un tad tās visas trīs republikas... (..) Tie lietuviešu studenti speciāli bija braukuši ar savu karogu tajā Atmodas laikā, tajos pasākumos. Tad bija tāda vienotības sajūta, tad kad bija .. es domāju, ka Baltijas tautām tā vienotības sajūta tā..”⁵³⁶

Visai neliels respondentu skaits piesauc arī senākus notikumus Lietuvas vēsturē, kad, atšķirībā no latviešiem un igauņiem, lietuviešiem bijusi sava valsts, kas, iespējams, arī ietekmējis viņu attieksmi pret valsti, zemi un tautu.

[v1937Limbaži]: „Viņi [lietuvieši – I.B.] ir lepmi par to, ka valsts kādreiz bijusi. To viņi labi zina, ka ir Lietuva bijusi tāda valsts, kas no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai stiepusies. Liela daļa krievu aristokrātijas – Goļicini u.c. cēlušies no lietuviešu bajāriem. Būtībā, Lietuva jau bija varenāka par Poliju. Polija bija trīsreiz mazāka kā Lietuva. Poļiem un lietuviešiem ir ko atcerēties.”⁵³⁷

[v1937Madona]: „Mums tie likteņi ļoti līdzīgi. Nu ar Lietuvu arī. Tikai tas, ka Lietuvas kņaziste ir bijusi. Viņu senči jau kādreiz ir izbaudījuši to varas garšu. Mums tikai Āfrikā tā kolonija bija.”⁵³⁸

***

Rezumējot respondentu viedokļus: 1) lietuvieši savas lojalitātes, valodas prasmes un līdzīgas dzīves uztveres dēļ, Latvijā netiek uztverti kā svešķermeņi un bieži netiek pamanīti citu etnosu pārstāvju vidū; 2) katoļticība, patriotisms, savstarpējā solidaritāte, līdzīga vēsture – visbiežāk minētās iezīmes raksturojot lietuviešus. Lietuvieši runā senā baltu valodā, viņiem ir varonīga vēsture un

⁵³³ E 74, 248

⁵³⁴ E 74, 247

⁵³⁵ E 74, 251

⁵³⁶ E 74, 261

⁵³⁷ E 74, 310

⁵³⁸ E 74, 124

valstiskuma pieredze, viņiem piemīt latviešiem un igauņiem raksturīgās ar darba tikumu saistītās īpašības – čakli, strādīgi, bet atšķirībā no minētajām tautām un līdzīgi poļiem - lietuvieši ir skaļāki, straujāki un nekaunīgāki.

Priekšstatu noturību veicinājuši arī etnisko priekšstatu atspoguļojums folkloras materiālā, to izplatīšana ar daiļliteratūras, mācību grāmatu un prese publikāciju palīdzību.

* K. Barona „Latvju dainās” lietuvieši, precīzāk – leiši pieminēti 426 dziesmu variantos⁵³⁹. Etnonīms lietots vismaz divās nozīmēs: 1) Lietuvas pamatiedzīvotāji; 2) t.s. Aizdaugavas leiši – zemgalieši un augšzemnieki⁵⁴⁰. Pirmajā variantā etnonīms „leiši” biežāk sastopams precību un kara dziesmās. Divi piemēri: „Domā mani māmuliņe / Labajam iedevuse:/ Krievam, leitim iedevuse,/ Tabaciņa malējam.” (224r)⁵⁴¹; „Krievi, krievi, ko gaidat, / Leiši (al: Poļi) nāca šai zemē: / Trinat piešus, aunat kājas, / Seglojat kumeliņus.” (152)⁵⁴² Leiši minēti arī latviešu tautas sakāmvārdos un parunās, lai gan šajā žanrā minētais etnonīms nav bieži sastopams. Pārsvārā tajos ietverts stāsts par to, kā vairāki lietuvieši veic vienam cilvēkam vienkārši izpildāmu darbību: „Deviņi leiši gaili kauj.” (116 1102); „Pieci leiši nes vienu auzu maisu.” (1552 25369, 6095233, 1161011) , „Aizmirst kā leitis vaidēšanu”⁵⁴³. Latviešu tautas anekdotēs par leišiem apsmaidīta viņu runātā latviešu valoda, pārlieka taupība, kas robežojas ar skopumu, reliģiozitāte, šaurs skatījums uz dzīvi, izskats, higiēnas nianse u.tml⁵⁴⁴.

* Līdzīgi kā gadījumā ar kaimiņtautu igauņiem, arī lietuvieši latviešu daiļliteratūrā sastopami kā vēsturisko romānu varoņi. Pazīstamākais latviešu autors, kas savā daiļradē – romānos, lugās, stāstos – pievērsies latviešu un līdz ar to arī kaimiņu tautu senvēstures tēmai ir A. Grīns („Nameja gredzens” (1932), „Sarkanais jātņieks” (1938), „Zemgales atmoda” (1937) u.c.) Lietuviešu varonības, zemgaļu un leišu ieroču brālības tēma izskan arī K. Fimberga romānā „Saules kauja” (1936). Leiši Latvijas vēstures jaunajos un jaunākajos laikos tēloti A. Deglava romānā „Rīga” (I daļa grāmatas veidā publicēta 1912. g.), K. Ieviņa „Siržu liktenī” (publicēts

⁵³⁹ Rozenbergs J. *Tautas un zemes ...* 58. lpp.

⁵⁴⁰ Turpat, 17.lpp.

⁵⁴¹ Barons, K. Visendorfs, H. *Latvju dainas*. 5.sēj. 637. lpp.

⁵⁴² Turpat, 580.lpp.

⁵⁴³ Latviešu tautas sakāmvārdi un parunas. Pieejams: <http://valoda.ailab.lv/folkloras/sakamvardi/> [skatīts 23.05.2007.]; Birkerts P., Birkerte M. (sast.) *Latviešu sakāmvārdi un...* 50. lpp.

⁵⁴⁴ Skat.: Kokare, E. (sak.) *Ar smaidu cauri gadsimtiem...* 282. lpp., Anekdotas. *Lauku Avīze*. 2001.gada 20.janvārī. 10.lpp.; Birkerts, P. (sast. un red.) *Latviešu tautas anekdotas ...* 666 lpp.;

turpinājumos „Jaunākajās Ziņās” 1937. gadā), u.c. Šī laika kontekstā tēlotais lietuvietis vairs netiek apjūsmots par drosmi, uzdrīkstēšanos un varonību, bet gan vērtēts kā pārlieku reliģiozs, nevīžīgs un zināmā mērā liekulīgs cilvēks. Tomēr pieminēta arī lietuviešu zināma solidaritāte:

„Jūs, leiši, esat man tomēr lieli jēlcepas!” Pēteris kritizēdams noteica. “Jūs visu ķerat klāt kā bez nagu! Viss jums velkas un vazājas no pakaļas... Un kas man netīk: jūs runājat tik mīksti un jēli, žokļus pārstiepuši: ”žlebu, žlebu...” Jūs neizsakāt vārdus stingri un cieti tā kā mēs, kurzemnieki...” (..) ”Vai tu esi luters vai katolis, vai žīds, vai krievs, tas vienalga!... Āre, katoļi mums turpat līvbērzniekos, bet tie nav vis tādi leiši kā jūs... Viņiem auklas pastalām vaļā vis nevazājas kā jums un lieli arī nav notīti autiem kā kluči...” (..) Pēteris to visu noskatījās un nodomāja: “Redz, kā leiši turas kopā, viņi neatstāj viens otru... Bet mūsu latviešu cilvēki: kad vienam iet slikti, citi vēl pagrūž... Leitis, lai viņš kāds, viņš savējo neatstāj...” Īstenībā tā nebija viņa paša gudrība—tā viņš bija bieži dzirdējis runājam...”⁵⁴⁵

* Mācību grāmatās akcentēta Lietuvas titultauta, tās likteņa kopība ar latviešiem, cīņās pret kopīgiem ienaidniekiem un atrodoties subordinētu tautu statusā Krievijas impērijā un PSRS.

*Latviešu publicisti savas tautas pašidentifikācijas meklējumos nereti pievērsušies kaimiņzemes „brāļu tautai” lietuviešiem. Lietuviešu valoda – sena baltu valoda, kuru mazāk kā latviešu valodu skārušas izmaiņas. Tajā rodamas atslēgas senākajām latviešu valodas formām. Šī tēma aplūkota gan jaunlatviešu (A. Kronvalds, J. Alunāns u.c.), gan profesionālu valodnieku (J. Endzelīns⁵⁴⁶ u.c.) publikācijās presē. Iecienīts temats Latvijas presē bijis arī lietuviešu (leišu, lietavju) un Lietuvas valsts vēsture. Skatīti gan abu kaimiņu tautu kopīgi piedzīvotie notikumi (Saules kauja, Durbes kauja), gan lietuviešu pašu vien sasniegtās slavas virsotnes (spēja noturēties pret vācu ordeņa bruņiniekiem, valsts izveide) un kritumi (nonākšana citu tautu atkarībā, drukas aizliegums). Vēstures notikumu atcere un izklāsts preses slejās parādījās kontekstā ar konkrēta notikuma gadskārtu vai Lietuvas valsts dibināšanas svētkiem. Vēstures tēma īpaši aktualizēta 1930. gadu otrajā pusē. Arī preses slejās ievietotā informācija par lietuviešu tautas valodu un vēsturi uzturēja priekšstatu par abu tautu radniecīgajām saitēm, par lietuviešu seno varonību un varenību. Prese

⁵⁴⁵ Deglavs, A. *Rīga*: I sēj. 34., 26., 37.lpp.

⁵⁴⁶ Par latviešu valodas programmu ģimnāzijās. J. Endzelīna atbilde J. Lapiņam. *Rīts*. 1936. g. 10. jūn. 4. lpp.

fiksējusi arī kārtējos notikumus abu valstu saskarsmē politikas, ekonomikas un kultūras sfērā - atspoguļotas abu valstu nesaprašanās ārpolitikas jomā (robežjautājums, Viļņas problēma), ekonomikā (laukstrādnieku jautājums, tirdzniecības ierobežojumi un muiža kā to panākšanas līdzeklis), kultūrā (lietuviešu autoru darbi vai lietuviešu tēli Latvijas mākslā). Līdzīgi kā citām tautām, etnonīms „lietavieši”, „leiši” starpkaru perioda laikrakstos sastopams arī kriminālchronikās gan upuru, gan vainīgo statusā. Starpkaru perioda presē aktuālo tematu izklāstā manāma arī autoru visai augstprātīga, aizbildnieciska nots. Padomju okupācijas varas gados lietuvieši kļuva vien par kaimiņu republikas iedzīvotājiem, kas preses slejās parādās Lietuvas PSR ekonomisko sasniegumu un kultūras dzīves notikumu kontekstā. Mūsdienās mediju telpā atrodama informācija par Latvijas lietuviešiem (kultūras biedrību, skolas darbība, kultūras un politiskie darbinieki), Lietuvas pilsoņu ekonomiskajām (veikalu tīklu atvēršana, telekomunikāciju kompāniju ienākšana) un kultūras (teātra režisori) aktivitātēm Latvijā, un arī politiskajām, ekonomiskajām un kultūras aktualitātēm Lietuvā.

2.7. Poļi respondentu priekšstats

Poļi ir viena no tām mazākumtautībām, kuras vēsturei Latvijā ir zināms sākumpunkts: 1561. – 1562. gads, kad Livonijas kara rezultātā sabrūkot Livonijas konfederācijai Latvijas teritorija nonāca dažādas pakāpes Polijas (no 1569.g. Polijas – Lietuvas) ietekmē vai tiešā pakļautībā. Poļu politiskā un kultūras ietekme uz Latvijas vēsturiski etnogrāfisko apgabalu vietējiem iedzīvotājiem bija atšķirīga gan ilguma, gan intensitātes ziņā. Vidzemē tā ilga līdz 1629. gadam, bet Kurzemei (Kurzemes-Zemgales hercogistei) līdz 1795. gadam atrodies lēņatkarībā, politiskā saikne bija ilglaicīgāka. Ņemot vērā to, ka Kurzemes sabiedrības elite bija vācbaltieši un hercogistē dominēja luterticība, arī te poļu iespaids salīdzinoši mazāk jūtams. Visilgāk poļu ietekme saglabājās Latgalē. Poļu elites (vietējie vācu muižnieki pārpoļojās) un katoļticības dēļ tā saglabājās arī pēc šīs teritorijas pievienošanas Krievijas impērijai 1772. gadā.

Vērtējot Latvijas teritorijā veikto tautas skaitīšanu datus promocijas darbā noteiktajos hronoloģiskajos ietvaros, secināms, ka vislielākais poļu⁵⁴⁷ skaitliskais sastāvs uzrādīts 1897. g. tautskaitē - 69056, vismazākais tas bijis 1943. gadā - 37966. Atzīmējams, ka te vērā ņemami apstākļi, kādos tautas skaitīšanas tika veiktas. Poļu īpatsvars aplūkojamajā laika posmā Latvijas iedzīvotāju vidū svārstījās 2-3% robežās. Latvijas teritorijas ekonomiskā attīstība 19. gs. otrajā pusē, kā arī politiskās norises (poļu sacelšanās, cara valdības attieksme pret katoļticīgajiem pavalstniekiem Latgalē, kas īpaši izpaudās zemes piešķiršanas jautājumos u.tml.) atstāja zināmu iespaidu uz poļu teritoriālo izvietojumu. Lai arī saglabājās poļu lielāka koncentrēšanās Latgalē, palielinājās viņu īpatsvars Ilūkstes apvidū, Rīgā, Liepājā, arī Jelgavā⁵⁴⁸. Tā 1897. gadā Rīgā bija 13415 poļi, bet 1913. gadā – 47359, kas lielāko tiesu bija nodarbināti rūpniecības un celtniecības uzņēmumos.⁵⁴⁹ Lielākā daļa Augšzemes un Latgales poļu bija lauku iedzīvotāji un zemnieki, ko zināmā mērā noteica vietējo iedzīvotāju zemās etniskās pašapziņas veicinātie pārpoļošanās procesi. Starpkaru periodā saglabājās līdzīga situācija: mazliet mazāk kā puse Latvijas poļu dzīvoja Latgalē un Ilūkstes apriņķī, liels viņu skaitliskais sastāvs fiksēts Rīgā un Kurzemes, Zemgales pilsētās.

Poļu lokalizācija ietekmējusi arī nodarbjū izvēli: lauksaimniecība, rūpniecība, transporta un sakaru sfēra⁵⁵⁰. Starpkaru periodā Latvijā jauna etnoprofesionāla grupa - poļu laukstrādnieki – sezonālo darbu strādnieki lielākajās zemnieku saimniecībās.

20. gs. starpkaru periodā Polijai un Latvijai bija kopīga robeža 105 km garumā (Ilūkstes apriņķa dienvidu robeža)⁵⁵¹ (skat. 4.nod.). Poļu skaitliskā sastāva izmaiņas Otrā pasaules kara laikā un pēc tā noteica arī valdošo režīmu – nacistiskā, padomju –

⁵⁴⁷ Etnonīma „poļi” kontekstā atzīmējams, ka līdz pat 20. gs. pirmajai pusei Vidzemes un Kurzemes latvieši par poļiem dēvēja ne vien etniskos poļus, bet arī latgaliešus. Piemēram, citāts no V. Roznieka darba: „Gauži bēdīgā un nožēlojamā stāvoklī turpretim atronas latvieši – katoļi, jeb, kā viņus tur mēdz saukt, leiši, poliši.” (skat.: Roznieks, V. Poļu Vidzemes latvieši. *Sēta. Daba. Pasaule*. 38.lpp.) Šis motīvs ieskanas arī atsevišķos Latgalē iegūtajos stāstījumos, kur minēts, ka peļņā gājēji latgalieši citos novados dēvēti par poļiem. Iespējams, tas saistīts ar faktu, ka: 1) laikā no 1629. – 1772. g. latgalieši bija poļu Vidzemes (Inflanty Polski) iedzīvotāji; 2) līdz pat 20. gs. sākumam sabiedrības eliti veidoja poļi; 3) līdz pat mūsdienām Latgales etniski raibajā iedzīvotāju sastāvā visos sociālajos slāņos ir poļu klātbūtne. Mūsdienās vārda *polis* lietojums šādā nozīmē vairs nav sastopams, jo sabiedrības akceptēts kļuva F. Kempa proponētais Latgales latviešu nosaukums „latgalieši”.

⁵⁴⁸ Jēkabsons, Ē. Poļi Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 162.lpp.

⁵⁴⁹ Jēkabsons, Ē. Poļu Rīga. Grām.: Oberlenders, E., Volfarte, K. (sast.) *Katram bija sava Rīga...* 184.lpp.

⁵⁵⁰ Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā. V: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. 458.lpp.; Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. VI: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 471.lpp.; Ceichners, A. Galveno tautību loma Latvijas saimnieciskajā dzīvē. *Ekonomists*. 1930.g. 15. apr. 1. - 9. lpp.

⁵⁵¹ Mieriņa, A. Latvijas valsts robežas (1918-1940). Grām.: Caune A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...* 206. lpp.

attieksme pret šo etnisko grupu. Pastāvot apdraudējumam dzīvībai, veselībai un dzīves kvalitātei, poļi mainīja tautību, kļūstot par baltkrieviem, lietuviešiem, krieviem, bet apdraudējumam izzūdot, viņi oficiāli atgriezās pie savas etniskās piederības. Arī pēc Otrā pasaules kara un vēl mūsdienās poļi saglabājuši savu teritoriālo izvietojumu: pārsvarā Latgales dienviddaļa un lielākās valsts pilsētas – Rīga, Liepāja, Jelgava u.c.⁵⁵²

***

Mūsdienu lauka pētījuma datu apkopojums uzrādīja atšķirības priekšstatos par poļiem ne vien dažādu paaudžu respondentu sniegtajos šīs etniskās grupas vērtējumos, bet arī Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajos apgabalos. Arī respondentu vēstījumos par poļiem sastopami gan individuālie un lokālie, gan kultūras un internacionālie stereotipi.

Lokālās atšķirības priekšstatos par poļiem izteikti konstatējamas vecākās paaudzes pārstāvju intervijās, ko vēstures gaitā noteikusi Latvijas teritorijas atrašanās vairāku valstu pārvaldē un ietekmē. Respondentu priekšstati par poļiem biežāk parādījās sekojošā kontekstā: 1) poļu dominējošās pozīcijas sabiedrības hierarhijā noteiktā vēstures posmā (periodizācija katrā apvidū atšķirīga); 2) viesstrādnieki latviešu zemnieku saimniecībās starpkaru periodā; 3) Latvijas mazākumtautība un Polijas pamattauta. Vecākās paaudzes respondenti savus priekšstatos vairāk saistīja ar poļiem kā bijušo elitāro grupu Latgalē un poļiem kā laukstrādniekiem citos Latvijas novados, līdz ar to - lokālās sabiedrības locekļiem, bet intervētie vidējās un jaunākās paaudzes pārstāvji – ar Latvijas vēstures notikumiem un Polijas titultautu.

Latgalē intervētie vecākās paaudzes respondenti poļus saistīja ar muižniecību, šļahtu – „kungu zortes”⁵⁵³, „šļahtiči kaut kādi”⁵⁵⁴, kas asociējās ar tādām īpašībām kā lepņība – „kas es, un kas manas pogas!”⁵⁵⁵, varaskāre un cietsirdīga izturēšanās pret vietējiem zemniekiem – „Manu vecvecmāti apmainīja poļu, toreiz, šļahtičs pret diviem medību suņiem”⁵⁵⁶.

Latgaliešu vecākās paaudzes priekšstati par poļiem kā muižnieku iezīmes saglabājušiem ļaudīm un ar tiem saistītais emocionālais vērtējums un attieksme, kā arī

⁵⁵² 2000. gada tautas skaitīšanas provizorisks ... 36. lpp.

⁵⁵³ E 74, 273

⁵⁵⁴ E 74, 283

⁵⁵⁵ E 74, 275

⁵⁵⁶ 2004. gada ekspedīcijas materiāli

izrietošā uzvedības stratēģija vērtējami kā piemērs simbolisko robežu noturībai apziņā, laikā, kad dabā šīs robežas vairs nepastāv.

Protams, stereotipi, ja tos neaktualizē, kļūst nemanāmāki, lai kādā piemērotā brīdī atkal atgrieztos. Vielu iepriekš minēta rakstura priekšstatu uzturēšanai deva ne vien latgaliešu iracionālā baiļu un nedrošības sajūta, bet arī paši poļi, kā arī viņu rīcības interpretācija medijos un tiesvedībā.

[s1925Krāslava]: „Neticiet, neviens pret viņiem [poļiem – I.B.] savādāk neizturējās. Nav pareizi! Viņiem poļu skola bija. Viņiem poļu skolotāji bija. Un viņi mācījās poļu skolās. A ģimnāzijā poļu valodas nebija. Ja gribēja stāties ģimnāzijā, tad vajadzēja laikus poļu skolu atstāt un iet latviešu skolā. Valoda būtu iemācīta, ja? Tikai tāda vaina bija. Nekādas citādas vainas nebija. Poļi ir iedomīgi.”⁵⁵⁷

[s1921Krāslava]: „Mūsu baznīciņā Borovkā, taču priesteris vienu svētdienu jau lika poļiem, a otru latgaliešiem.. To „Svēto Dievu” dzied i viss.. Tak viņi [poļi – I.B.] že ietiepās (..) Tur jau baznīcā priesteris dzied latgaliski lejā pie altāra, a viņi pa poliski “Święty Boże” [Svētais Dievs – I.B.]. Padomā, cīnīties ar priesteri! (..) Poļi jau bija tādi kaut kādi savādi. Latgalieši bija vienkārši.”⁵⁵⁸

Distancēšanās, norobežošanās no kāda, ko paši (tieši paši) stāstītāji iedomājas augstāk esošu vai pretendējam uz šo statusu saistāma ar sociālo lomu atspulgu stereotipos (skat. 4. nod.). Jau iepriekš „zinot”, ka nekādu kopīgu pieturas punktu saskarsmē nebūs un, izvairoties no iespējamām nepatīkamiem mirkļiem, ko šāda komunikācija varētu nest, kā piemērotākā uzvedības stratēģija izvēlēta novēršanās. Šķiet, jaunākajai paaudzei nav raksturīga šāda reakcija uz sarunu biedru.

Citos Latvijas novados intervētie respondenti arī pieminēja poļu dominējošās pozīcijas Latgalē, bet viņu priekšstati vairāk balstījās skolas mācību grāmatās lasītajā, bija vispārīgi, bez izteikta vērtējuma un personīgās attieksmes.

[s1931Rīga]: „Latgale skaitījās Vitebskas guberņa. Bet nu vienalga, tur poļi atkal bija [valdītāji – I.B.]. Šļahtiči.”⁵⁵⁹

[s1989Bauska]: „Tie muižnieki tādi nu... Kad poļi ienāca iekšā, un tie pašu cilvēki pakļauti viņiem.. Tas liekās tā.. Un tieši tas priekšstats arī rodas par to tautu tagad joprojām, kaut arī tā vairs nav.”⁵⁶⁰

[v1976Bauska]: „Poļi, vācieši un zviedri skatījās [uz latviešiem – I.B.] kā uz izmantojamu darbaspēku, kura tautība un tradīcijas nevienu neuztrauca.”⁵⁶¹

⁵⁵⁷ E 74, 286

⁵⁵⁸ E 74, 275

⁵⁵⁹ E 74, 256

⁵⁶⁰ E 74, 246

Citos Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajos novados intervētajiem vecākās paaudzes respondentiem poļu tauta nesaistījās tik daudz ar dižciltību, nobilitāti, bet pārsvarā ar starpkaru perioda laukstrādnieku statusu.

[s1929Cēsis]: „Es zinu tā, ka Latvijas laikā bija daudz poļu laukstrādnieku Latvijā ievesti, jā. Un tad viņi pie lieliem saimniekiem strādāja. Svētdienās tas Raunas ceļš bija pilns ar viņiem. Viņi jau nekontaktējās ar latviešiem, viņi paši tā - spēlēja „garmoškas”, tādās puķainās kleitās bija tās [polietes – I.B.]. Viņiem tā gaumes izjūta nu tā.. tad viņi tur sapirkās veikalos un tādi priecīgi gāja. Bet tādi kontakti nekādi nebija. Ar latviešiem viņi nekontaktējās, nu tik daudz, cik pie tā saimnieka viņi strādāja.”⁵⁶²

[s1928Limbaži]: „Vecā Ulmaņa, nu pirmā Ulmaņa laikos ap tiem 1930 gadiem Latvijā ļoti daudz iebrauca nu tie poļu laukstrādnieki. Viņiem laikam bija problēmas ar izdzīvošanu. Un ļoti daudzi saimnieki Latvijā [poļu laukstrādniekus – I.B.] ņēma. Viņi bija lētāks darbs spēks nekā vietējie. Vietējie varbūt tur vairāk prasīja. Viņi bija ar mieru strādāt par mazāku atalgojumu. Tad no Polijas iebrauca ļoti daudz to poļu, un viņiem ir tā katoļticība.”⁵⁶³

Respondenti akcentēja poļu laukstrādnieku latviešu valodas prasmi un strādīgumu, pozitīvu attieksmi pret lauku darbiem, kas mazināja sociālo distanci abu tautu pārstāvju starpā līdz pat savstarpēji slēgtām laulībām. Kā būtiskākās atšķirības izceltas – dažāda reliģiskā piederība (poļi – katoļticīgi, Vidzemes un Kurzemes latvieši pārsvarā – luterāņi), tradīcijas (viesmīlība, ciemos iešana) un temperaments (strauji, patmīlīgi, lepni).

[s1920Jēkabpils]: „Poļi pašpetna karaktera! (smejas) Visi zināja, ka pašpetni, bet tā - briesmīgi kārtīgi. (..) Viņi poļi, bet katoļticīgie!”⁵⁶⁴

[s1937Valka]: „Nu raksturi viņiem ir savādāki. It sevišķi poļiem. Mums taču te bija arī poļi. Mums te bija no Latvijas laika palikuši. Dienesta meitas vai kalpones te apprecējušas un palikušas. Poļu raksturs ir “uguns, ne laiks”. Tas ir tā: nu nevar viņus aizskart tā vienkārši, viņi uzreiz aizsvilstas. Ar poli jārunā kā ar poli. Viņi nav agresīvi. Viņiem ir kaut kas iekšējs, savs, ko viņi neļauj aizskart. Uzreiz var pateikt, ka viņš ir polis. Viņiem ir tāds savs iekšējs lepnums varbūt. Jo latvieši jau nav... Latvieši jau ir tādi, kā saka, – viņus var liekt, elastīgi. Bet polis ir tāds – viņš stāv par savu. Tas esmu es un viss! Polis, viņš jau sevi stāda augstāk par jebkuru citu, ja viņš ir tāds riktīgs polis. Ir jau tādi arī vienkārši.”⁵⁶⁵

⁵⁶¹ E 74, 244

⁵⁶² E 74, 261

⁵⁶³ E 74, 557

⁵⁶⁴ E 74, 309

⁵⁶⁵ E 74, 312

[s1927Talsi]: „Nu redz poļi jau ir savādāki. Poļiem jau arī tais laikos vairāk cieņā bija alkohols. Gāja no mājas uz māju, izkāvās pie reizes. Poļu laukstrādnieki bija tādi. Tie tā vairāk tā mīlēja tā apkārt iet. Latvietis jau tā nebija tā.”⁵⁶⁶

Latgalē vairāk kā citviet respondenti atpazīna poļus savos kaimiņos un darba kolēģos, kas varētu būt skaidrojams ar iepriekšminēto simbolisko robežu eksistenci apziņā, ar poļu lielāku savas identitātes akcentēšanu un tās pamanāmību šajā apgabalā, ar lokālās vides mērogiem. Sadarbības un komunikācijas pieredzē ar poļiem balstītajos respondentu etniskajos priekšstatos arī dominēja jau iepriekš, citā kontekstā uzskaitītās, kā arī jaunas iezīmes: principialitāte, īpaša attieksme pret subordināciju, nesaticīgs raksturs, nepārstrādāšanās, kā arī sirsnība, viesmīlība un manierīgums.

[v1931Ludza]: „Polis – viņš nepārstrādāsies nekad. Latvietis – viņš „krīt uz deguna”, bet polis par daudz nekad nestrādās. (..) Poļi atšķiras no visiem pārējiem, viņi ir principiāli. Polis ir polis. Skolās 45 gadu nostrādāju, es pat nezino, ka viņi poļi, varu noteikt tautību pēc uzvedības, pēc visa. Tie ir principiāli. Es domāju, ka tas ir arī labi. Viņi priekšniecībai nekad nepakļausies nevajadzīgi. Viņam savs princips. (..) Vietējie zināja, ka tas ir polis un ar viņu jārunā kā ar poli. Tas ir principiāli. Ja ar viņu sarunāji – būs tā, tad arī būs tā. Bet nevis tā uz vienu otru pusi, šodien apsoli, rītdien tā – tā nesanāks. Viņi tādi izpalīdzīgi, ļoti labi.”⁵⁶⁷

[s1931Zilupe]: „Poļu vīrieši [respondentes draudzenes vīrs ir polis – I.B.] sabiedrībā pret sievietēm uzmanīgi: i mēteli padod, i roku nobučo, i ko laipnu pasaka. Aizliegto uzrunu “pane” lietoja arī padomju laikā.”⁵⁶⁸

[s1931Rīga]: „[Poļi – I.B.], es domāju, ka savu aristokrātisko dzirksti viņi tur iekšā. Jo manam dēlam [bija] klasesbiedrs Pjotriņš, viņš atšķīrās no pārējiem zēniem. Pjotriņš arī un viņa brālis Vlodeks, kā viņi izturējās pret meitenēm! Tā kā džentelmeņi, nevis tā kā mūsu puikas!”⁵⁶⁹

[s1935Valmiera]: „Poļu laukstrādnieki. (..) Tad, kad mūs izsūtīja, tā poliete bija vienīgā, kas mūs glāba no bada un iedeva ceļa maizi. (..) Kā viņš [poļu laukstrādnieks – I.B.] skrien ar to maizes kukuli un 2 kg sviesta. Un iemeta mums mašīnā, kad jau mašīna brauca projām. Tā bija mūsu ceļa maize. Tā, ja poļi mums nebūtu palīdzējuši... Radi ne īpaši gribēja. Radi bija tā jūtams, ka taisās no mums vaļā. Visiem bija bailes, ka viņus tas neskar. Tā poliete bija tā, kas mums arī uz Sibīriju laiku pa laikam kaut ko

⁵⁶⁶ E 74, 266

⁵⁶⁷ 2004. gada ekspedīcijas materiāli

⁵⁶⁸ 2004. gada ekspedīcijas materiāli

⁵⁶⁹ E 74, 256

atsūtīja. Un, kad atbraucām šeit, mēs arī pie viņiem braucām. Pirmais ceļš bija pie tiem poļiem.”⁵⁷⁰

[s1930Krāslava]: „Poļi bijuši otrā lielākā tautība Krāslavā. Viņiem tādi šlahtiču gājieni. Augstprātīgi. Neraugoties uz to, ka ir tādi paši zemnieki, tomēr ļoti sevi ievēro. (..) Viņi tādi manierīgi.”⁵⁷¹

Atšķirībā no citiem novadiem, kur poļi pārlatviskojušies, Latgalē līdzīgi kā tas šajā etnogrāfiski vēsturiskajā apgabalā noticis ar citām tautībām, poļi par savu ikdienas saziņas valodu pārsvarā izvēlējušies krievu valodu.

[s1963Krāslava]: „Baltkrievi un poļi sarunājas krievu valodā. (..)Te [Krāslavā] gadās tā, ka tie, kuriem pasē rakstīts – latvieši, nemāk latviski runāt, bet poļi un baltkrievi [latviski] runā ļoti labi.”⁵⁷²

[v1927Krāslava]: „Poļi un baltkrievi runāja lauztā krievu valodā. Savā starpā runāja poliski, sadzīvē – krieviski.”⁵⁷³

Visu novadu jaunākās un vidējās paaudzes respondenti nereti atzina, ka Latvijas poļus „nav nācies satikt”. Latvijas kontekstā viņiem poļi saistās ar Latvijas vēstures stundās apgūto informāciju par poļu kādreizējo privilīģēto stāvokli šajā zemē.

[s1989Bauska]: „[Latvijas poļus] neesmu satikusi, nezinu... (..) Varētu arī būt, kad vēstures stundās stāsta. Vienkārši tie muižnieki tādi nu.. Kad poļi ienāca iekšā, un tie pašu cilvēki pakļauti viņiem, tas liekās tā... Un tieši tās priekšstats arī rodas par to tautu tagad, joprojām, kaut arī tā vairs nav.”⁵⁷⁴

[s1985Talsi]: „Nav bijis nekāda sakara [ar poļiem – I.B.]! [Priekšstats – I.B.] nu kaut kā tāds tīri no filmām, no televizora.. Priekšstats kā tāds? Nu viņi ir kā latvieši.”⁵⁷⁵

[s1973Madona]: „[Ar poļiem – I.B.] ļoti maz saskares. Vienīgi zinu, ka Jēkabpilī ir Poļu biedrība, ka tur darbojas Poļu skola, bet neko vairāk. Atašienē tiešām poļu nav. [No lasītā, filmās redzētā – I.B.] man priekšstats ir, ka viņi ir tādi atraktīvi dziedātāji, dejojāji. Tādi viesmīlīgi.”⁵⁷⁶

[s1975Cēsis]: „Mums te ir tā, mums jau diezgan daudzi ir gājuši pāri – zviedri, krievi, poļi, vācieši. (..) Nav nācies[satikt nevienu Latvijas poli].”⁵⁷⁷

Poļu kā Polijas pamattautas raksturojumā respondentu viedokļi ir pretrunīgi. Daži, balstoties personīgajā pieredzē, daži – atsaucoties uz 1990. gados presē

⁵⁷⁰ E 74, 329

⁵⁷¹ E 74, 280

⁵⁷² E 74, 274

⁵⁷³ E 74, 289

⁵⁷⁴ E 74, 246

⁵⁷⁵ E 74, 267

⁵⁷⁶ E 74, 123

⁵⁷⁷ E 74, 262

publicētajiem latviešu piedzīvojumiem šajā valstī, vērtēja poļus kā „nekrietnus ļaudis”, kas nereti apkrāpj un pat apzog tūristus. Krāpšana izpaužoties zemas kvalitātes precēs, kas ražotas Polijā un konkurējot ar Latvijas ražojumiem. No otras puses, respondenti atzīmēja poļu viesmīlību, kultūru (Šopēns, krakovjaks, mazurka, tautas tērpi), vēstures pieminekļus un katoļticību (baznīcas, pāvests Jānis Pāvils II).

[v1957Bauska]: „Poliju, kad mēs braucam uz Vāciju, cenšamies šķērsot pa dienu. Polijai braucot cauri, jāslēdz ir bagāžnieks ciet, jo pie svetaforiem [luksforiem – I.B.] puisēļi - poļi.. Kad iedegas dzeltenais, tūlīt būs zaļais, tā momentā puisēlis pieskrien pie bagāžnieka, attaisa vaļā un pirmo somu izrauj no bagāžnieka. Tā ir pieredze.”⁵⁷⁸

[s1980Madona]: „Par poļiem ir tā... tas priekšstats, ka viņi vilto visādas preces un taisa pakaļdarinājumus. Interesanti – es zinu, ka ģeogrāfiski un skaitliski tā ir liela valsts un daudz iedzīvotāju, bet liekas, ka tā ir maza valstiņa un maza tautiņa.”⁵⁷⁹

[s1928Limbaži]: „Nu pati pirmā [asociācija ar poļiem] varētu būt tautas deja tāda jestra. Kaut kādi tērpi interesanti, tādi izdalāmi. Tāda kustību aktivitāte. (...) kaut kāds skatuves polis.”⁵⁸⁰

[s1973Madona]: „Man priekšstats ir, ka viņi ir tādi atraktīvi dziedātāji, dejojāji. Tādi viesmīlīgi. Cits jautājums, ko runā tad ,kad brauc uz Poliju latvieši. Ko runā? Nu, ka pa ceļam aptūra. Bija laiks, kad brauca uz Vāciju caur Poliju, tad teica – tikai Polijā nepieturēt!”⁵⁸¹

21. gs. sākumā latviešu naratīvos poļu vērtējums izteikts arī citā kontekstā: poļi un latvieši kā darbabiedri Īrijas (arī citu zemju) dārzos, tīrumos, fabrikās un citās darba vietās. Konkurence par darbu, atalgojumu un citiem sociālajiem labumiem emigrācijas apstākļos, kā arī kaimiņattiecību ar poļiem veidošanas procesā latviešiem radies visai skarbs vērtējums par šo etnisko grupu. „Cenšanās dzīvot uz citu rēķina”, „skaļums”, „kašķīgums” – dažas no piesauktajām poļu viesstrādnieku ārzemēs raksturojošām iezīmēm, bet tā jau ir cita pētījuma tēma.

***

K. Barona „Latviju Dainās” etnonīms „poļi” sastopams 172 tautas dziesmu variantos un ir viens no biežāk minētajiem citas tautas nosaukumiem šajā latviešu

⁵⁷⁸ E 74, 248

⁵⁷⁹ E 74, 115

⁵⁸⁰ E 74, 257

⁵⁸¹ E 74, 123

tautas mutvārdu daiļrades žanrā⁵⁸². Etnonīms „poļi” sastopams gan kara dziesmās, gan precību dziesmās, kas atspoguļo norises, ko raksturo visai galēji rādītāji sociālās distances skalā. Vērtējot jēdzienu „poļi” latviešu tautas kara dziesmās, J. Rozenbergs konstatēja, ka vārdu savienojums „poļi, leiši”, kas tajās visai bieži sastopams, lietots svešinieku – svešautiešu nozīmē, kuru ierašanās nevēlama.⁵⁸³: „Rūci, rūci pārkonīti / Skaldi tiltu Daugavā, / Lai nenāca poļi, leiši / Manā tēvu zemītē” (68 d 32 149)⁵⁸⁴ Atšķirībā no vācu kungiem, poļu muižnieki tautas dziesmās pieminēti visai reti: „izjāj poļu muižniecīnis / mellajāmi drēbītēm” (LD 33 624)⁵⁸⁵ u.tml. Vēl 20. gs. sākumā kontekstā ar pārpoļošanos un „kārķļu poļu” tēmu latgaliešu presē melnas drēbes tika uzskatītas par poļu muižnieku, līdz ar to arī sociālajā hierarhijā augstāku vietu ieņemošas sociālās grupas apģērbu⁵⁸⁶. Poļu tematikas precību dziesmas liecina par draudzīgām un visām tuvām attiecībām abu tautu starpā. Taču īpaši šajā kontekstā svarīgas etnonīma „poļi” divējādās nozīmes, kas minētas jau iepriekš. Šajās tautas dziesmās nereti pavīd arī poļus raksturojošās iezīmes – atšķirības valodā, reliģiskā piederība, sociālais izskats: „Es naišu pi poļaka/ I naiš mōsa muna, / Poļakam taida runa: / Katoliski duška mana!” (LFK 1602, 4510), „Patīk manim poļa josta, / patīk poļa cepurīte” (LD 9641, 8), „Jezupam malnis drābis / Kei cytim poļakim” (LFK 740, 31 769) u.c. Latviešu anekdotēs par poļiem tēmas ir viņu latviešu valodas prasme, sociālais statuss⁵⁸⁷ un kašķīgums⁵⁸⁸. Latviešu sakāmvārdu datorfondā atrodams viens sakāmvārds par poļiem: „Tie poļi tik traki nešauj, kā viņi lādē.” (785 225, līdzīgs - 527 37478)⁵⁸⁹. Latgales respondenti atcerējās vēl vismaz divus: „tāds kā polis” (saka par lepnu, augstprātīgu cilvēku) un „maksāt poļu naudā” (kas nozīmē – nemaksāt neko)⁵⁹⁰.

Poļu tēli sastopami latviešu teikās un nostāstos (leģenda par Turaidas rozi), tie ir atrodami arī latviešu oriģinālliteratūras darbos, pārsvarā vēsturiskos romānos. Kā

⁵⁸² Rozenbergs, J. *Tautas un zemes...* 62. lpp.

⁵⁸³ Turpat, 87., 80. lpp.

⁵⁸⁴ Barons, K. Visendorfs, H. *Latvju dainas*: 4.sēj. 593. lpp.

⁵⁸⁵ Rozenbergs, J. *Tautas un zemes...* 80. lpp.

⁵⁸⁶ Skat.: Words nu izdeweja. *Auseklis*. 1906.g. 17. marts 1.lpp.; Kōrķļu Poliaceiba. *Gaisma*. 1905. g. 18. dec. 2. lpp.

⁵⁸⁷ Skat.: Anekdotēs. *Lauku Avīze*. 2001.g. 20.janvārī. 10.lpp.; Birkerts P., Birkerte M. (sast.) *Latviešu sakāmvārdi un...lpp.*

⁵⁸⁸ Skat.: Anekdotēs. *Sestdiena*. 2002. g. 13.apr. 26. lpp.

⁵⁸⁹ Latviešu tautas sakāmvārdi. Pieejams: <http://valoda.aialab.lv/folklorasakamvardi/> [skatīts 2010. g. 24. maijā]

⁵⁹⁰ 2004. gada ekspedīcijas materiāli

zināmākie minami Raiņa „Mīla stiprāka par nāvi” (1927)⁵⁹¹, A. Puriņa „Reiz Livonijā” (1999), kas vēstī par poļiem Latvijas teritorijā 16., 17. gs. Ā. Ersa „Latgales stāstos” (1926) un romānā „Muižnieki” (1931) ieskicēti poļi Latgalē 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, bet V. Kaijaka tetraloģijā „Likteņa līdumnieki” (1999, 2000, 2002) attēlotas poļu laukstrādnieces gaitas Latvijas lauku vidē 20. gs. Latviešu autori veido poļu tēlus kā straujas dabas, karstasinīgus cilvēkus, kuriem piemīt nobilitātes gars – kaut trūcīgāks par zemnieku, viņš jūtas garā lielāks. Īpaši vīriešiem ir karavīra degsme – izcīnīt, iekarot.

Izvērtējot skatītos preses izdevumus, pārsvarā starpkaru periodā, izdalāmi vairāki tēmu loki, kuros biežāk pieminēts etnonīms „poļi”: poļi – Polijas pavalstnieki (politiskā, kultūras un sporta elite Polijā un laukstrādnieki Latvijā), Latvijas pavalstnieki (Latvijas mazākumtautība) un Latvijas vēstures (16.-20.gs.) notikumos iesaistītie personāži. Pirmajā tematiskajā grupā ietilpināmi raksti, kas atspoguļo Polijas ārpolitiku (nesaskaņas ar kaimiņvalstīm Lietuvu⁵⁹², Vāciju⁵⁹³, Čehoslovākiju⁵⁹⁴), iekšpolitiku (attieksme pret mazākumtautībām⁵⁹⁵, ekonomika⁵⁹⁶, kultūra⁵⁹⁷) norises, valstsvīru (Preses Antantes ietvaros arī preses darbinieku) vizītes un uzņēmējas valsts viesmīlība⁵⁹⁸, mākslinieku viesizrādes, vieskoncerti, izstādes⁵⁹⁹,

⁵⁹¹ Iekavās grāmatas izdošanas gads

⁵⁹² Saspīlējums poļu – lietuvju attiecībās. *Rīts*. 1938. g. 16. marts. 1.lpp.; Incidenta norise. *Zemgales Balss*. 1938. g. 16. marts. 7. lpp.; J. Č. Lietuvas pakalpojums Eiropas mieram. *Zemgales Balss*. 1938. g. 28. marts. 6. lpp. u.c.

⁵⁹³ Indrāns. „Kurmji” Polijas un Vācijas attiecībās. *Jaunākās Ziņas*. 1937. g. 20. apr. 8.lpp.; Par citiem sūdzas, bet paši?... *Brīvā Zeme*. 1936. g. 24. okt. 7. lpp.; Kā klājas poļu mazākumam Vācijā. *Rīts*. 1936. g. 28. janv. 8. lpp. Poļu un vāciešu „draudzības” ainas. *Rīts*. 1936. g. 29. jūnijs. 7. lpp. u.c.

⁵⁹⁴ Poļu prese asie uzbrukumi Cekaslovākijai. *Brīvā Zeme*. 1938. g. 31. marts. 7. lpp.; Polijas robežstrīds ar Čehoslovākiju. *Rīts*. 1935. g. 30. jūl. 5. lpp. u.c.

⁵⁹⁵ Lts. Studentu kaujas Lvovā. *Latvijas Kareivis*. 1928. g. 4. nov. 1. lpp.; Bērzkalns, A. Poļi un ukraiņi. *Brīvā Zeme*. 1937. g. 30. aug. 13.lpp.; Ukrainu kustība pret poļiem. *Jaunākās Ziņas*. 1937. g. 19. jūl. 7. lpp.; u.c.

⁵⁹⁶ Indrāns. Polijas jaunais zemnieks. *Jaunākās Ziņas*. 1937. g. 22. jūn. 8.lpp.; Jelgavietis, P. Lieliem panākumiem vaiņagots darbs. Polijas valsts svētkos. *Brīvā Zeme*. 1938. g. 3. maijs. 3. lpp.; V. G-b. Polijas grūtības cerības un izredzes. *Brīvā Zeme*. 1936. g. 3. sept. 16. lpp.; Kalniņš, K. Vācijas un Polijas tirdzniecības līgums. *Ekonomists*. 1930. g. 15. jūn. 506.-508. lpp. u.c.

⁵⁹⁷ Poļu rakstniecība kā atbrīvošanās cīņu iedvesmotāja. *Latvijas Kareivis*. 1930. g. 14. marts. 3.lpp.; Poļu balets. *Jaunākās Ziņas*. 1938. g. 25. maijs. 13.lpp.; Teters, M. Poļu māksla. *Latvijas Kareivis*. 1934. g. 21. janv. 1.-2.lpp.; Valters, Ē. Varšavas teātri. *Rīts*. 1937. g. 8. jūl. 7. lpp. u.c.

⁵⁹⁸ A. L. Četras dienas poļu zemē. *Rīts*. 1937. g. 19. okt. 2. lpp.; Latviju un poļu preses sadarbība. *Jaunākās Ziņas*. 1936. g. 27. okt. 9. lpp.; „Jūs esat laimīga tauta!” *Brīvā Zeme*. 1936. g. 2. nov. 6. lpp. Keleppers. Daži novērojumi un iespaidi Polijas ceļojumā. II. *Latvijas Kareivis*. 1929. g. 20. jūl. 2.lpp.;

⁵⁹⁹ Latviešu – poļu tuvināšanās mākslā. *Rīts*. 1935. g. 22. febr. 4. lpp.; Sudrabkalns, J. Poļu dzeja Kārļa Krūzes tulkojumā. *Jaunākās Ziņas*. 1938. g. 7. maijs. 10. lpp.; Valters, Ē. Poļu tautas dvēsele. *Rīts*. 1935. g. 31. marts. 3. lpp. u.c.

arī laukstrādnieku sadzīves apstākļi Latvijā⁶⁰⁰ un reakcija uz atsevišķiem Latvijas iekšpolitikas procesiem (1931)⁶⁰¹.

Ziņas un viedokļi par poļiem kā Latvijas mazākumtautību atrodami rakstos, kas sniedz statistikas datus par Latvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu, izglītību un izvietojumu (starpkaru periodā arī par nodarbēm)⁶⁰², kas izvērtē etnopolitisko situāciju valstī un nosoda atsevišķas poļu nelojalitātes izpausmes⁶⁰³. Poļi un vēsture ir trešais tēmu loks, kas visai iecienīts Latvijas presē: poļi Latvijas vēsturē⁶⁰⁴, poļu nozīme Lietuvas vēsturē⁶⁰⁵. Pēdējā uzstādījuma kontekstā daži citāti: „Polis un katolis – tas ir viens un tas pats! – Tāpat kā polis un kareivis!”⁶⁰⁶; „kaujās rūdījies jātnieks ir lepns, pašapzinīgs un mīl vērot arī miera laika lietas mazliet no augšas (..) rāda tautu ar lepnu, pašapzinīgu dvēseli. (..) poļu tautai daži mēdz pārmet zinaamu viltību, pat divkosību, bet tā ir maldīšanās... (..) trūkst vienotības gara visos tautas slāņos.”⁶⁰⁷; „Poļu moto: Za waszu wolność i naszu! [par jūsu un mūsu brīvību! – I.B.]”⁶⁰⁸ Vērtējot poļu devumu Latvijas vēsturē, ļoti atzinīgi un dziļā pateicībā novērtēta viņu palīdzība Latvijas Brīvības cīņās par Latgales atbrīvošanu⁶⁰⁹. Padomju okupācijas gados etnonīms „poļi” laikrakstu slejās parādās saistībā ar notikumiem Polijas Tautas Republikā (PTR dibināšanas gadskārtu svinības, poļu tautas apsveikumi padomju tautai tās jubileju reizēs, analfabētisma

⁶⁰⁰ I. Polijas interese par tās laukstrādnieku gaitām Latvijā. *Jaunākās Ziņas*. 1938. g. 29. janv. 10.lpp.; Polijas prese par poļu laukstrādniekiem Latvijā. *Brīvā Zeme*. 1937. g. 12. febr. 11. lpp.; u.c.

⁶⁰¹ -rp. Pārmetumi mūsu valdībai un presei pilnīgi nevietā! *Latvijas Kareivis*. 1931. g. 30. okt. 1.lpp.; Laiks apstāties! *Rīts*. 1935. g. 29. jūn. 5. lpp.; Studentu neglītie trači Vācijā un Polijā. *Students*. 1931. g. 17. nov. 2. lpp.; u.c.

⁶⁰² Latvijas iedzīvotāju izglītība (4.turpin.). *Valdības Vēstnesis*. 1926. g. 19. aug. 2. lpp.; Ceichners, A. Galveno tautību loma Latvijas saimnieciskajā dzīvē. *Ekonomists*. 1930. g. 15. apr. 1.-9.lpp.; Erss, Ā. Latvieši runā krieviski, Dievu lūdz poliski un nezina, kādai tautībai pieder. *Jaunākās Ziņas*. 1937. g. 25. sept. 2. lpp.; Salnais, V. Latviešu svārs mūsu tirdzniecībā un rūpniecībā. *Brīvā Zeme*. 1937. g. 6. febr. 18.lpp.; u.c.

⁶⁰³ Tieslietu Ministrs par Poļu Savienības darbības apturēšanu. *Latvijas Kareivis*. 1931. g. 20. okt. 3. lpp.; Poļu centieni Daugavpils apriņķī: „Daugavpils Vēstnesis” raksta. *Jēkabpils Vēstnesis*. 1924. g. 5. dec. 1.lpp.; Pē. Vai pretvalstiska poļu akadēmiskās jaunatnes rīcība? *Students*. 1931. g. 3. dec. 7.lpp. u.c.

⁶⁰⁴ O.S. Pārtautošanās pagātnē Latgalē. *Latvijas Kareivis*. 1936. g. 13. sept. 4. lpp.; Straubergs, J. Zemgales brīvie arāji. *Brīvā Zeme*. 1938. g. 26. marts. 9.lpp.; Ar. Kā zviedri kļuva Vidzemes valdnieki. *Latvijas Kareivis*. 1929. g. 25. maijs. 2.lpp.

⁶⁰⁵ Dzeltiņš, V. Tannenbergas kaujas atcerei. *Kurzemes Vārds*. 1937. g. 15. jūl. 8. lpp.; Senā Lietavas valsts. *Latvijas Kareivis*. 1938. g. 16. febr. 2.lpp.

⁶⁰⁶ Būmans A. „Dievs un Tēvija”. *Latvijas Kareivis*. 1928. g. 20. sept. 1. lpp.

⁶⁰⁷ Grīns, A. Poļu tautas dvēsele. *Brīvā Zeme*. 1937.g. 27. nov. 12.lpp.

⁶⁰⁸ Grīnbergs, G. „Polija – mana otrā tēvija. *Latvijas Kareivis*. 1933.g. 11. nov. 6. lpp.

⁶⁰⁹ Ars. Latgales atbrīvošanas priekšvakarā. *Latvijas Kareivis*. 1929. g. 25. dec. 5. lpp.; Daugavpils atbrīvošanas 15 gadu svinības. *Valdības Vēstnesis*. 1935. g. 4. janv. 1.lpp.; Viens vārds un viena doma – Latvijas valsts, Latvijas tauta.. *Rīts*.1935. g. 4. janv. 3.lpp.

izskaušana, sasniegumi sociālisma celtniecībā u.tt.), kas atspoguļoti rubrikās “Starptautiskais apskats”⁶¹⁰, “Brālīgajās sociālistiskajās zemēs”⁶¹¹ u.tml.

Skatot latviešu stereotipus par Latvijas poļiem, nozīmīga ir Latvijas dienvidaustrumu teritorija. Veicot detalizētāku Latgales lokālo preses izdevumu apskatu, secināms, ka latgaliešu priekšstatu attīstībā par poļu publisko tēlu izdalāmi trīs posmi: Pirmais posms: laiks līdz 1934. gadam, kad latgaliešu presē izvērstā aizstāvēšanās taktika pret poļu etnisko grupu, ko sākotnēji saistīja ar muižniecību, vēlāk – ar agresīvu un nelojālu minoritāti, apsūdzot to vēlmē atgriezt vecos labos laikus, kad poļi Latgalē bija dominējošā, bet latgalieši apspiestā grupa⁶¹². Akcentējot poļu muižnieku kādreizējo nerēķināšanos ar zemniekiem, viņu vienaldzību pret tautas izglītību, aktīvu vēršanos pret latgaliešu etniskās pašapziņas dīģļiem, publikāciju autori (publiskie aktori) centās novērst Latgalē, viņuprāt, notiekošo pārpoļošanas procesu. Otrais posms – laiks no 1934. gada līdz pat 1980. gadu otrajai pusei – raksturojams ar vietējo poļu gandrīz pilnīgu izslēgšanu no preses slejām, kam paralēli noritēja poļu skolu likvidēšana un kultūras izpaušmju izskaušana, kas arī veicināja poļu neatpazīstamību vidējās un jaunākās paaudzes respondentu stāstījumos. Trešais posms – laiks no 1980. gadu otrās puses līdz 2000. gadam – raksturīgi, ka skatījums uz vietējo poļu aktivitātēm un viņu devuma izvērtējums reģiona kultūrā un vēsturē ir zaudējis aizspriedumainību un guvis daudz objektīvāku raksturu⁶¹³.

Poļi Latvijas mācību grāmatās pozicionēti kā Polijas titultautas pārstāvji un Latvijas politiskajā vēsturē jauno laiku posmā nozīmīgs etnoss, akcentēta viņu dominējošā loma Latgales attīstības virziena noteikšanā. Poļu kļūšana par vienu no Latvijas mazākumtautībām un tās raksturojums sniegts skolām paredzētajā grāmatā „Mazākumtautību vēsture Latvija”(1998).

2. 8. Ukraiņi respondentu priekšstatos

Ukraiņi – austrumslāvu tauta, kuras vēsture Latvijā ir salīdzinoši neilga. Pirmās statistikas ziņas par ukraiņu klātbūtni mūsu zemē sniedz 1897. g. tautas skaitīšana,

⁶¹⁰ *Sarkanais karogs*. [1946.–1952.]

⁶¹¹ *Padomju Daugava*. [1958.–1962.]

⁶¹² -iks. Muižnīku osoras. *Jaunō Straume*. 1921. g. 12. marts 3.lpp.; Ots. Asas debates Saeimā par pārpoļošanas jautājumu. *Jaunō straume*. 1931. g. 4. jūn. 1.lpp.; Skomba. Ilūkstes zemē. *Latgolas Words*. 1934. g. 9. maijs. 2. un 7.lpp.; u.c.

⁶¹³ Daugavpils latviešu biedrība *Avangards*. 1988. g. okt. 3. lpp.; Par laimi un labklājību. 302. vēlēšanu apgabala Deputāta kandidāte Ita Kazakeviča. *Avangards*. 1989. g. 13. maijs. 2. lpp. u.c.

kurā fiksēti 974 šīs etniskās grupas (viņi gan minēti kā mazkrievi) pārstāvji⁶¹⁴. Lielākā daļa no tobrīd Latvijā dzīvojošiem ukraiņiem bija militārpersonas, dažādu jomu speciālisti un Rīgas politehniskā institūta studenti.⁶¹⁵ Ukraiņu skaita svārstības no 512 (1925. g.) līdz 1944 (1935. g.) ukraiņu vēstures Latvijā pētnieki saista ar dabisko pieaugumu, rusifikācijas un nacionālās pašapziņas izaugsmes procesiem⁶¹⁶. Atšķirībā no citām starpkaru periodā Latvijā dzīvojošām austrumslāvu tautām – baltkrievi un krievi – ukraiņu vidū salīdzinoši neliels lauksaimniecībā nodarbināto skaits. Kā izplatītākās ukraiņu nodarbes tolaik minētas ierēdniecība un sīktirdzniecība⁶¹⁷.

Ukraiņu skaits Latvijā ievērojami pieauga Otrā pasaules kara laikā un pēc tā – padomju varas gados. Tautas skaitīšanas dati rāda, ka 1943. gadā Latvijas teritorijā bijuši 11.353 ukraiņi (0,6% no tautskaitē fiksētajiem)⁶¹⁸, ko demogrāfi un vēsturnieki saista ar padomju karagūstekņu noņemšanu⁶¹⁹. Padomju varas gados notikušās tautskaites fiksē arvien lielāku ukraiņu klātbūtni Latvijā, palielinoties gan viņu skaitliskā sastāva, gan īpatsvara rādītājiem. Tā 1959. gadā Latvijas PSR dzīvo 29.440 (1,4%) ukraiņi, 1970. gadā viņu skaits sasniedz 53.461 (2,3%), 1979. gadā te jau ir 66.703 (2,7%) šīs tautības pārstāvju⁶²⁰. Vislielākais ukraiņu skaits Latvijas teritorijā uzrādīts 1989. gada tautas skaitīšanā – 92.101 (3,4%)⁶²¹. Padomju varas gados iebraukušo ukraiņu sociālais portretējums – visai daudzveidīgs. Viņi atrodami gan strādniecības, gan rūpnieciskās inteliģences, gan militārpersonu vidū⁶²². Tāpat kā liela daļa citu etnosu pārstāvji, kas Latvijā apmetās uz dzīvi pēc Otrā pasaules kara, arī ukraiņi apmetās uz dzīvi lielākajās pilsētās. Pirmajā tautas skaitīšanā pēc valstiskās

⁶¹⁴ Тройницкий, Н. А. (ред.) *Первая всеобщая перепись...:Т. XXI: Лифляндская губерния, С. 78.; Т. V: Витебская губерния, С. 76.; Т. XIX: Курляндская губерния, С. 78.*

⁶¹⁵ Jēkabsons, Ē. Ukraiņi Latvijā 19. gs. beigās – 1945. gadā. *Latvijas Arhīvi*. 2004. Nr.2, 110.-128. lpp.

⁶¹⁶ Dribins, L. Ukraiņi. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā... 232., 233. lpp.; Jēkabsons, Ē. Ukraiņi Latvijā 19. gs. beigās – 1945. gadā. Latvijas Arhīvi*. 2004. Nr.2, 110. - 128. lpp.; Jēkabsons, Ē. Ukraiņi Latvijā... Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā... 268. lpp.*

⁶¹⁷ Jēkabsons, Ē. Ukraiņi Latvijā... Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā... 268. lpp.*

⁶¹⁸ Mežgailis, B., Gailītis, V. Latvijā dzīvojošie etnosi un to cilvēku skaits 1897.-1989. gadā...16./17. lpp.

⁶¹⁹ Jēkabsons, Ē. Ukraiņi Latvijā 19. gs. beigās – 1945. gadā. *Latvijas Arhīvi*. 2004. Nr. 2. 123. lpp.; Joma, D., Mežs, I. Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju nacionālais sastāvs. Grām.: Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga: Zinātne, 2007. 130.lpp.

⁶²⁰ *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года... С. 92.; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года. VI Том, С. 9.; .Mežgailis, B., Zvidrinš, P. Padomju Latvijas iedzīvotāji. Rīga: Liesma, 1973. 151. lpp.; Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979... С. 48.; 1989. гada tautas skaitīšanas... 82. lpp.*

⁶²¹ 1989. gada tautas skaitīšanas... 82. lpp.

⁶²² Jēkabsons, Ē. Ukraiņi Latvijā... Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā... 274. lpp.*

neatkarības atjaunošanas, kas notika 2000. gadā, vērojams būtisks ukraiņu skaita samazinājums - 63.644 (2,7%)⁶²³.

***

Cik lielā mērā izveidojušies latviešu etniskie priekšstati par Latvijā salīdzinoši visīsāko laiku dzīvojošo ukraiņu mazākumtautību, mēģināts sākotnēji noskaidrot lauka pētījumos. Interviju analīzē konstatējami trīs tematiskie loki, kādos respondenti vērtēja ukraiņus: 1) ukraiņi - Latvijas sabiedrības locekļi; 2) ukraiņi – sezonas strādnieki padomju varas gados; 3) ukraiņi – Ukrainas titultauta.

„Neesmu satīcis, nezinu” un „nevar atšķirt no krieviem” – biežāk minētās atbildes uz lūgumu raksturot ukraiņus. Ukraiņu ietveršanu krievu etnolingvistiskajā grupā, kā to uzrāda interviju datu apkopojums, skaidrojama ar kopīgajiem ierašanās mērķiem, apmešanās vietām un lietoto valodu ar pēckara gadu ienācējiem krieviem.

[s1927Talsi]: „Nu tie vispār, kas toreiz bija, - nu krieviski viņi runāja! Vai viņi bija ukraiņi vai krievi, kas viņus zina!”⁶²⁴

[s1985Talsi]: „Tie slāvi, kas ir ukraiņi, baltkrievi, krievi – priekš manis tā ir viena liela putra, visi vienā katlā tur ir. Visi vairāk vai mazāk vienādi. Klasē mums arī bija, īsta krieviete, man liekas, viņa nebija. Viņa bija vai nu ukrainiete vai baltkrieviete. Godīgi sakot atšķirības starp tām slāvu tautām... visi viņi vienādi.”⁶²⁵

[s1989Bauska]: „[Ukraiņi] Krievu valodā runā, vai ne? (..) Man liekas tie paši kā krievi.”⁶²⁶

Cita situācija novērojama raksturojot viesstrādniekus no Ukrainas (guculus – Ukrainas etnogrāfiskās grupas pārstāvjus) Padomju Latvijas kolhozos, sovhozos un padomju saimniecībās, kurus viņu atšķirīgās ārienes (dominēja salīdzinājums ar čigāniem) un statusa dēļ, atcerējās vecākās un vidējās paaudzes respondenti, īpaši lauku apvidos. Respondentu izteiktajos vērtējumos salīdzinājumam nereti izvēlēta krievu nevis latviešu tauta.

[s1930Bauska]: „Ukraiņi, guculi, krievi... Guculis tas pats ukraīnis vien ir! Viņš ir - aiz Karpatiem. Nu krievu jau šeit visvisādu – no visas Krievijas sanākuši. Ir daudz.”⁶²⁷

Respondenti uzskaitīja dažas sezonas darbu sfēras, kurās guculi bijuši nodarbināti: ravējuši kolhozu biešu laukus, strādājuši meža darbos un celtniecībā. Lai

⁶²³ 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 34. lpp.

⁶²⁴ E 74, 266

⁶²⁵ E 74, 267

⁶²⁶ E 74, 246

⁶²⁷ E 74, 240

gan atsevišķos gadījumos nianses tika pamanītas, etnonīms „gucuļi” nereti lietots attiecībā uz visiem ukraiņiem.

[v194?Alūksne]: „Gucuļi – atkal cita situācija. Ļoti slikti dzīvot bija pie viņiem. Tieši tā. Pie

Karpatiem tuvāk. Dienvidukraina. Vui, tā interesanta situācija bija. (..) Viņi [gucuļi – I.B.] veselām ģimenēm atbrauca te [sezonāli strādāt kolhozā, mežsaimniecībā vai būvniecībā – I.B.]⁶²⁸.

[s1937Valka]: „Brauca bites ravēt. Gucuļi. Viņi jau bija uz naudu izgājuši. Viņi jau tikai strādāja naudas dēļ. Viņi atbrauca, teiksim, 30. maijā un jūlijā viņiem ir kaut kādi nacionālie svētki, tad viņi brauca prom. dažus gadus rudenī brauca uz biešu novākšanu, bet pēc tam mēs vācām ar kombainiem.”⁶²⁹

[s1937Alūksne]: „Nāca ukraiņi. Mums bija mežniecība pilna ar ukraiņiem. Nāca no Krievijas mežu strādāt. Tad gan nāca – gucuļi nāca, ... Nu normāli cilvēki. Mums nebija tādu domstarpību, ka viņu mums tur kaut ko nozags vai kaut ko izdarīs. Gāja uz savu darbu. Toreiz jau mežos labi pelnīja. (..) Viņi nostrādāja no rudens līdz pavasarim, un tad brauca atkal prom. Uz vietas jau nepalika. (..) Bet tā kaut kādas problēmas – mums ar viņiem nebija. Nu iedzēra jau, kā jau.”⁶³⁰

Darba ziņā ukraiņi atsevišķu respondentuprāt bijuši pavirši, tas īpaši akcents, stāstot par viņu būvētajam ēkām.

[s1928Alūksne]: „Ukraiņi nāca iekšā „krievu laikā”. Viņi celtniecībā strādāja. Pa vasaru strādāja. Gandrīz visi celtniecības darbinieki, - visi bija gucuļi. Visas mājas gucuļu celtas! Latviešu nebija. Kad viņi brauca projām, tad viņiem atļāva aizvest kokmateriālus, viņiem tur nebija. (..) Gucuļu darba kvalitāte bija samērā zema. Tā arī teica – „tas ir gucuļu darbs!” Viņi tikai uz daudzumu, uz vairumu. Lai vairāk padarīts, bet kāda kvalitāte? Tā jau krievu laikā bija parasti.”⁶³¹

Zināmu distancētību abu grupu starpā radījusi kolhozu algu politika, kas viesstrādniekiem paredzējusi daudz lielākas algas kā vietējiem kolhozniekiem.

[v1929Alūksne]: „Gucuļi, viņi palikuši uz vietas arī ir daudz. Saprecējās. Viņi miermīlīgi, tādi klusi cilvēki. Nav tādi izlēcēji. Tāpat meklēja darbu, kā mūsējie tagad - Īrijā. Karikatūras nāca avīzēs. Guļ vagonā, uz sola kājas sacēlis. [paraksts zem karikatūras – I.B.] „Netraucēt! Braucu uz Baltiju!” Vieni otri jau strādāja labi, bet vieni otri bija tādi halturņiki! Ka tik kaut kā! Kolhozs viņus ņēma, baroja viņus. Viņiem jau arī bija citas algas. Paaugstinātas algas! Viņi pelnīja milzīgu naudu. Vietējie skatījās

⁶²⁸ E 74, 561

⁶²⁹ E 74, 312

⁶³⁰ E 74, 324

⁶³¹ E 74, 323

šķībi. Vispār mums Latvijā bija zemākas algas kā Krievijā. Daudz zemākas kā krieviem, kas bija Krievijā. Milzīgi kurnēja - kā ta gucuļam? Viņi strādāja gan ar – no saules līdz saulei! Viņiem bija līgums. Darbs bija jāpadara. Tad viņi pa tūkstošiem saņēma ar! Viņi pie būvēm strādāja. Darbu jau padarīja! Viena otra māja stāv. Viena otra sabrukusi.⁶³²

Informantu etniskajos priekšstatos par ukraiņiem ļoti reti parādījās Ukrainas ukraiņu tēma.

[s1931Rīga]: „Man viņi [ukraiņi – I.B.] patīk ar savu temperamentu un tā tālāk. Viņiem ir kaut kas cits nekā krieviem tomēr. Es biju Kijevāursos, tur arī viss lielākoties pa Krievijas līniju aiziet. Man tur bija viena tāda kursa biedrene – Roitmane. Vāciete vai židieta, bet tas nav svarīgi. Viņa teica: „Padomā tikai, viņi grib runāt ukrainiski! Mums taču visiem vajag runāt krieviski.” Ja tu brauc tramvajā, tad viena otra sieviete tur savstarpēji sarunājās ukraiņu valodā. Bet viņi arī bija diezgan pret šito lielo valsti, kas mums bija Padomju Savienība.⁶³³

Respondentu priekšstatos par ukraiņiem dominē individuālie stereotipi, kas izriet no pašu saskarsmes pieredzes. Interviju analīze neuzrāda kultūras vai internacionālo stereotipu klātbūtni. Vienīgā asociācija, kas respondentiem veidojas ar etnonīmu „ukraiņi” Ukrainas titultautas kontekstā ir ukraiņu valoda. Pienesumu šiem priekšstatiem devusi Ukrainas etnogrāfiskā grupa, kas padomju varas gados sezonas darbos ieradās Latvijā, un kas intervijās tika vērtēta no latviešu pašidentifikācijā svarīgas jomas – „darbs un attieksme pret to” – pozīcijām. Respondentu etniskajos priekšstatos par vietējiem ukraiņiem novērojama to sasaistīšana ar „padomju tautu” un krievu lingvistisko grupu, ko, acīmredzot definējis ukraiņu ierašanās laiks Latvijas teritorijā, tā brīža etnopolitikas noteiktā tendence akceptēt divu valodu lietojumu republikās – krievu un titultautas valodu, kas attiecās uz publisko telpu, izglītības sistēmu u.tml.

Līdzīgi kā gadījumā ar baltkrieviem, arī ukraiņu saistīšana ar etnonīmu „krievi” nav jauna parādība Latvijas sabiedrībā (skat. 2.1. nod.). Ukraiņi pozicionēšana Latvijas mediju vidē atzīmējama pie vēl pētāmajām problēmām promocijas darba kontekstā. Pieminams, ka Latvijas ukraiņu vēsture ietverta skolēniem paredzētajā grāmatā „Mazākumtautību vēsture Latvijā” (1998).

2. 9. Vācieši respondentu priekšstatos

⁶³² E 74, 320

⁶³³ E 74, 256

Vāciešu, vācu zemju iedzīvotāju klātbūtni Latvijā rakstītie vēstures avoti apstiprinājuši vismaz kopš 11. - 12. gadsimta, tāpēc latviešu etnisko stereotipu izpētes gadījumā skatījums uz Latvijas vāciešiem ir caur lielu laika distanci.

Vērojot Latvijas iedzīvotāju etniskā sastāva izmaiņas apskatāmajā laika periodā un vāciešu skaitliskā īpatsvara dinamiku, atsevišķos periodos noticis vai nu krass vai pakāpeniskāks samazinājums, kas skaidrojams gan ar šīs etniskās grupas demogrāfisko uzvedību (zems dabiskais pieaugums)⁶³⁴, gan politiskām norisēm (1939. gada piespiedu brīvprātīga izceļošana⁶³⁵, Otrais pasaules karš). Pievēršoties statistikas datiem, redzams, ka 1897. gadā Latvijas teritorijā dzīvoja 120.191 vācietis (7% no visiem iedzīvotājiem). Sociālais portretējums – turīgākā un izglītotākā sabiedrības daļa, pārsvarā – pilsētu, miestu un muižu centru iedzīvotāji. Starpkaru periodā veiktās tautskaites apliecina sekojošu vāciešu klātbūtni: 1925. gads – 70. 964 (3,8%), 1930. gads – 69.866 (3,7%), 1935. gads – 62.144 (3,2%). Saglabā iepriekšējā perioda sociālā portretējuma iezīmes. Līdz pat 1939. gadam vācieši bija trešā lielākā un starpkaru periodā viena no divām ekonomiski ietekmīgākajām Latvijas mazākumtautībām. Statistikas dati par tā laika nodarbinātību Latvijā liecina, ka vācieši (arī ebreji) veidoja lielu īpatsvaru starp īpašniekiem ar algotu darbaspēku⁶³⁶. Pēc sociālā stāvokļa strādājošie vācbaltieši sadalījās šādi: 14,62% - īpašnieki, 4,38 % - uzņēmēji, 17,24% - ierēdņi, 13, 21% - brīvo profesiju pārstāvji, 1,34% atradās karadienestā Latvijas armijā un kara flotē, bet 49,21% bija kvalificēti strādnieki⁶³⁷. Īsā laikā (1939. g. rudenī vien – virs 40 000⁶³⁸!) Latvijas valsti pameta aptuveni 51 000 vāciešu⁶³⁹. 1943. gadā Latvijā dzīvojošu vāciešu skaits ir 17.811 (1%). Šī tautskaite atspoguļo 1939. gada masveidīgās izceļošanas un nacistiskās okupācijas varas klātbūtnes radītās izmaiņas vāciešu skaitliskajā sastāvā. Pēc Otrā pasaules kara Latvijā palika vien niecīgs skaits no starpkaru periodā šeit mītošajiem vācu tautības iedzīvotājiem. Tas bija milzīgs intelektuālā un ekonomiskā potenciāla zaudējums, par

⁶³⁴ Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana...* II: Tautība. 62.lpp.; Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II...* 293., 296., 301. lpp.; Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture. 20. gadsimts...*193. lpp.

⁶³⁵ Dribins, L., Spārītis, O. *Vācieši Latvijā*. Rīga: Elpa, 2000. 271 lpp.; Feldmanis, I. Vācbaltiešu izceļošana. *Latvijas Arhīvi*. 1994. Nr.3, 32. - 41. lpp.; Feldmanis, I. Vācbaltiešu izceļošana (nobeigums, sākuma „LA” 3. numurā). *Latvijas Arhīvi*. 1994. Nr.4, 35. - 45. lpp. u.c.

⁶³⁶ Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana...* VI. Nodarbošanās... 486. lpp.

⁶³⁷ Turpat, 465., 471. lpp.; Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā. V: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. 458.lpp.

⁶³⁸ Feldmanis, I. Vācbaltiešu izceļošana (nobeigums, sākuma „LA” 3. numurā). *Latvijas Arhīvi*. 1994. Nr.4, 38. lpp.

⁶³⁹ Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. 193.lpp.; Dribins, L. *Vācieši Latvijā*. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 156. lpp.

kura postošajām un tālejošajām sekām publiski vairījās runāt, lai gan tās apjauta daudzi. Ar šo gadu vācbaltiešu vēsture Latvijā faktiski noslēdzās. Līdzīgi kā Latvijas ebreju gadījumā, var runāt par vāciešu klātbūtnes pārrāvumu Latvijas teritorijā, jo tiem vāciešiem, kas te īslaicīgi ieradās kara laikā vai apmetās uz dzīvi pēckara posmā (Pievolgas un Ukrainas vācieši u.tml.⁶⁴⁰), nebija vēsturiskas saiknes nedz ar Latviju, nedz latviešiem. Savukārt, izceļojušo Latvijas vāciešu pēctečus te saista dzimtas vēsture, piederīgo kapi un bijušās dzīves vietas, kā arī zināma misijas apziņa pret zemi un valsti, kur savulaik ritējusi viņu senču dzīve⁶⁴¹. Pēc neliela skaitliskā pieauguma 1960. gados šī etniskā grupa padomju varas gados turpina samazināties, kas skaitļu izteiksmē izskatās sekojoši: 1959. gads – 1.609 (0,08%), 1970. gads – 5.413 (0,23%), 1979. gads – 3.299 (0,13%). Vāciešu skaita palielināšanās Latvijā fiksēta arī 1989. gadā, kad tas sasniedz 3.783 (0,14%). Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas 2000. gadā vāciešu skaits samazinās un sasniedz 3.465 cilvēku atzīmi, bet īpatsvars uz kopēja iedzīvotāju skaita samazinājuma rēķina pat mazliet pieaug un ir 0,15%.

* * *

Raksturojot promocijas darba sagatavošanas gaitā iegūtos respondentu priekšstatus par vāciešiem, izdalāmi vairāki biežāk skartie tematiskie loki.

1) Vācietis –privilģētās sociālās grupas pārstāvis. Šo tēlu visbiežāk pieminēja vecākās paaudzes respondenti, respektīvi, tie, kuru bērnība un skolas gaitas noritējušas 20. gadsimta starpkaru periodā, kad vācieši bija latviešu etnisko priekšstatu aktualitāte. Vidējās un jaunākās paaudzes intervētajiem latviešiem bija/ir citāds skatījums:

[S1985Talsi]: „[Latvijā] bija kaut kādi vācu laiki (..)Vācieši bija dominējošie būtībā. (..) Nu vācieši kā vācieši. [Man] ir tas stereotips par to, kādi viņi ir tagad.”⁶⁴²

[V1970Madona]: „Negribu iedziļināties dziļāk un tur runāt kungu laiki jeb vācu laiki un Ulmaņlaiki. Man par tiem laikiem dažreiz ir vienkārši nosplauties.”⁶⁴³

Varētu teikt, ka starpkaru periodā pret vāciešiem vērstā publiskā retorika, kas atspoguļojas arī respondentu stāstījumos, zināmā mērā atgādina viņu mūsdienu

⁶⁴⁰ Dribins, L. Vācieši Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā ...*157. lpp.

⁶⁴¹ Turpat, 157. lpp.; Stradiņš, J. Kāpēc Latvijā tik daudz pilsdrupu? (Arveda von Taubes un Errika Tomsona grāmatu latvieša acīm pārlūkojot) Grām.: Taube, A., Tomsons, E. *Vācbaltieši Latvijā un Igaunijā*. Rīga: Svētdienas Rīts, 1993. 38. lpp.

⁶⁴² E 74, 267

⁶⁴³ 2006. gada ekspedīcijas materiāli

vērtējumus par krieviem. Tas īpaši attiecināms uz kopīgajiem stāstiem par pagātni – kopīgo skatījumu uz vēsturi, kur fiksējama kultūras traumas klātbūtne.

[V1984Talsi]: „Mūsu tauta ir ļoti daudz cietusi no visām apkārtējām valstīm – Vācija, Krievija, Zviedrija, arī Polija kādreiz. (..) Pirms tam bija vācieši un visi tādi. Viņi vienkārši bija augstāka ranga, un latvieši tad bija zemnieki un visādi tādi.”⁶⁴⁴

[S1940Cēsis]: „Tad laikam bija krustnešu laiki, vācu laiki bija. (..) Noteicošie bija, piemēram, vācieši. Un latvieši tikai cīnījās par to savu zemes pleķīti. Būfībā viņi bija tikai kalpotāji vāciešiem (..) Nu tomēr jau, tomēr jau viņi [vācieši – I.B.] uzskatīja sevi, droši vien par pārākiem.”⁶⁴⁵

[V1920Daugavpils]: „Verdzībā noturēja apmēram 700 gadu. Mīdija kājām latviešu tautu.”⁶⁴⁶

Vecākās paaudzes respondentu stāstījumos parādās visai skaidra nostāja jautājumā par vācu ienākšanu Latvijā un nokļūšanu privilīģētā iedzīvotāju kārtā.

[V1927Bauska]: „Tādas rakstītas ziņas ir, [ka] ap 1200 gadu, kad te vācu krustneši nāca iekšā, iekaroja mūs ar uguni un zobenu. Kristīdami nāca (..) [Tajā] laikā latvieši nebija vienprātīgi, kā mēs zinām no vēstures, un tāpēc jau vācu krustnešiem bija vieglāk mūs pieveikt (..)Visu laiku turpinājās tā vācu kundzība. Tas jau iznāk cik? 700 gadi. (..)Latvieši, bez šaubām, nevarēja neko daudz teikt – ko vācietis lika, tas bija jādara. (..) [Latviešiem – I.B.] pašiem savi valdnieki nebija, par dzimtcilvēkiem bija.. Tu pats nevarēji iet un darīt, ko tu gribi. Tev ir jāklausās, ko muižkungs liek darīt.”⁶⁴⁷

[V1920Daugavpils]: „Pēc Rīgas dibināšanas, šeit ieplūda vācieši, ar krustu un zobenu. (..) Romas tēvs atsūtīja uz šejieni karaspēku ar krustu un ar zobenu. Vācieši. (..) un sadalīja uzreiz: kungi un vergi. Kungi ienācēji bija. Vācieši! Vergi vietējie bija!”⁶⁴⁸

Šīs vecuma grupai piederīgie respondenti sniedza arī muižnieku raksturojumu, kas nebija izteikti negatīvs.

[S1931Rīga]: „Ir bijuši atsevišķi muižnieki, kuri ļoti saprotoši bijuši attiecībā pret zemniekiem. Ļoti. Protams, [zemnieki – I.B.] klausās gāja, un [muižnieki viņus – I.B.] sodīt sodīja. Ar visām, kādas jau nu tur bija tās metodes. Es nepateikšu dzīvos piemērus, bet atsevišķas muižnieku dzimtas bija ļoti cilvēciskas. Arī paaudzēs mainījās: tēvs slikts, dēls labs (..) Labas attiecības [starp muižniekiem un zemniekiem – I.B.] bija mazs procents, protams. Mazs, bet bija.”⁶⁴⁹

⁶⁴⁴ E 74, 271

⁶⁴⁵ E 74, 264

⁶⁴⁶ E 74, 251

⁶⁴⁷ E 74, 247

⁶⁴⁸ E 74, 251

⁶⁴⁹ E 74, 256

[V1920Daugavpils]: „Vācu baroni vēl (..) 1905. gadā pēra līdz nonāvēšanai tos, kas pretī nāca [pretojās] baroniem. (..) Piemēram, manu vecvectēvu bija pēruši ar rīkstēm.. (..) Vāciešu baroni taču bija nežēlīgi!”⁶⁵⁰

Intervijās tika pieminēta arī vāciešu loma latviešu izglītības un kultūras attīstībā.

[S1940Cēsis]: „Vācieši tomēr to kultūru atnesa... Rakstība, piemēram, atnesa. Apgaismība jau tomēr nāk no Vācijas. (..) Es domāju, ka viņi [vācieši] tomēr ir tāda kulturāla tauta. Protams, nepatīkami tas, kas tur bija, - tur tas nacisms, bet citādi jau atkal daudz ko labu vācieši ir devuši.”⁶⁵¹

[S1925Krāslava]: „Vidzeme bija zviedros, a Kurzeme - vāciešos. Tur pavisam cita lieta! Poļi jau bija tumši pavisam, kad viņi šeit [Latgalē] bija.”⁶⁵²

Interviju fragmentos, kuros raksturota etniskā situācijā lokālajā vidē starpkaru periodā, vācieši netika attiecināti uz privilēģētu sabiedrības grupu, tomēr uzsvērtas viņu atšķirīgās no latviešiem nodarbes, kā arī distancētība (tā gan apmierinājusi abas puses) kaimiņattiecībās. Pastāvot iecietīgai līdzās dzīvošanai, miermīlīga bijusi arī šķiršanās 1939. gadā.

[S1931Rīga]: „Un vācieši jau arī, kad viņi gatavojās braukt projām, es atceros. Vašingtona laukumā tur bija vācu skola. Kad es gāju uz to [Rīgas] 23. pamatskolu, [A.] Kronvalda bulvārī visi viņi [vācu skolēni] tur gāja tajās pusgarajās baltajās zeķēs. Dikti lepni meitenes un zēni nāca pretī. Viņiem jau, acīm redzot, tā sēkla bija iekaisīta par visiem Hitler Jugend un tamlīdzīgi. [Sabiedrības reakcija?] Nu, kā [K.] Ulmanis teica, - Lai brauc uz neatgriešanos!”⁶⁵³

[S1929Cēsis]: „Un tad mēs [Raunas bērni] gājām par pļaviņu pāri, kad vācieši taisījās repatriēties. (..) Pusmuižā [dzīvojošam] vācietim tam bija puikas tādi vecāki. Drusku lielāki puikas bija. Mūsu latviešu puikas kaitināja tos vāciešu puikas un teica: „Ko tad jūs brauciet prom uz Vāciju? Vardītes dīrāt?” Un tad šie bija nikni. Un bija kautiņš. Tāds bērnu starpā. Bet droši vien kaut kur no lieliem cilvēkiem tas bija paņemts, ja viņam tāda doma bija. (..)Tā kā traucēt netraucēja, bet tas laiks tāds bija. (..) Bez naida. Tā kā aizbraukšana tiešām, - tā nu bija galīgi bez naida. Nekāda naida tur nebija.”⁶⁵⁴

Respondentu visbiežāk sniegtie raksturojumi šim vācieša tēlam, nosacīti iedalot tos pozitīvos un negatīvos, ņemot vērā sniegtā vērtējuma emocionālo slodzi, ir sekojoši - pozitīvās iezīmes: cilvēcīgi, kulturāli, izglītoti, piņķerīgi, punktīgi, precīzi,

⁶⁵⁰ E 74, 251

⁶⁵¹ E 74, 264

⁶⁵² E 74, 286

⁶⁵³ E 74, 256

⁶⁵⁴ E 74, 261

nes kultūru un izglītību; negatīvās iezīmes: iekarotāji, tieksme dominēt, augstprātīgi, lepni, pašpietiekami, savrupi, šausmīgi un nežēlīgi, nes postu.

2) *Vācietis – karavīrs*. Respondentu stāstījumos etnonīms „vācietis” izskan arī dažādu militāru konfliktu un kara situāciju aprakstos: vācietis – krustnesis / bruņinieks vai Vācijas armijas karavīrs Pirmajā pasaules karā, visbiežāk tomēr – nacistiskās Vācijas armijas kareivis Otrajā pasaules karā. Biežāk minētie šīs armijas karavīru apzīmējumi – „vāci”, „vācieši”. Arī jēdziens „vācu laiks” visbiežāk attiecināms uz nacistiskās okupācijas režīma varas posmu Latvijas vēsturē. Iepriekš (līdz Otrajam pasaules karam) ar šo jēdzienu izprastais vēstures periods ieguva citu apzīmējumu - „kungu laiks”, „muižas laiks” u.tml. Mūsdienu respondentu atmiņā aktuālāks bija pēdējais, ar Otro pasaules karu saistītais „vācu laiks”.

Aprakstot vācieša – elitārās grupas pārstāvja tēlu latviešu priekšstatos, konstatējams, ka gan oficiālā, gan sabiedrības attieksme pret šo Latvijas mazākumtautību starpkaru periodā kopumā bija visai vēsa un noraidoša. Arī turpinot sarunu par 1939. gadam sekojošajiem Latvijas vēstures notikumiem, vecākās paaudzes respondenti nereti iesāka domu par vāciešiem ar palīgteikumu: „ja nebūtu 1940. gads...”

[V1927Bauska]: „Vecākiem cilvēkiem visiem bija labā atmiņā, ko vācieši ir darījuši Pirmajā pasaules karā. Bermontieši, tie arī bija laupījuši un slepkavojuši, un visādas nelietības strādājuši. (..) Ja nebūtu padomju iekārta nodibinājusies, un ja [padomju varas nesēji – I.B.] nebūtu šitā ārdījušies, šitādas nelietības strādājuši – slepkavojušu un cietumos likuši, un izsūtījuši uz Sibīriju. Ja tas nebūtu noticis, tad ar ziediem jau nu vāciešus nebūtu sagaidījuši. (..) bet pēc šitām šausmām, ko padomju iekārta izdarīja, tiešām sagaidīja kā atbrīvotājus vāciešus. Lai gan mēs arī pēc tam redzējām, ka nekas labāks nav. Tāpat viņi neļāva latviešiem pašiem darboties, un iesauca vācu armijā - leģionā, vai ne?”⁶⁵⁵

[S1931 Rīga]: „Jā, lielāko tiesu tā runāja, ka labāk ir „krievu lācis”. Bet tad jau nepazīna visas tās ļaundarības (..) Bet, ja tā rok dziļāk, tad, protams,- abi [režīmi] ir vienādi. Abi ir vienādi!”⁶⁵⁶

Arī spriežot pēc interviju materiāla, padomju okupācijas varas pirmais gads Latvijā, un tam sekojošā nacistiskā okupācijas vara dažādiem līdzekļiem gan vardarbīgiem, gan ideoloģiskiem, veica zināmas korekcijas (vai arī tās veidojās kā reakcija uz notiekošo) latviešu etniskajos priekšstatos.

⁶⁵⁵ E 74, 247

⁶⁵⁶ E 74, 256

Naratīvos par vācu armijas karavīriem izdalāmas vairākas daļas: pirmais iespaids un sajūtas; izskats un izturēšanās pret vietējiem salīdzinājumā ar sarkanarmiešiem; loma holokaustā un attieksme pret gūstekņiem; respondenta rezumējums.

Vācu karavīru ienākšana: respondenti ar visai dalītām jūtām stāstīja par savu pirmo saskarsmes pieredzi ar nacistiskās Vācijas okupācijas armijas karavīriem: no vienas puses tā bijusi atvieglojuma sajūta par padomju okupācijas izbeigšanos, no otras – neziņa, kādas pārmaiņas viņu dzīvē nesīs šie „atbrīvotāji”.

[S1924Madona]: „Vāciešiem bija tā. Ar viņiem mana pirmā tikšanās bija pie kaimiņu mājas uz ceļa. Es eju, un [viņi] nāk šķērsām ar ieročiem. Es jau tā saraujos. (..) Tāda ēdiena meklēšana viņiem bija. (..) Tas man atmiņā palicis. Brauca pāri visiem dārziem ar tiem motocikliem. Tāda šausmīga sajūta bija tāda riebīga, ka tu esi tik bezpalīdzīgs, ka visam tā var iet pāri. Bet, ka tā viņi būtu uzmākušies? - Nekas tāds gan nebija. (..) [Mūsējie] taču uzskatīja, ka tie vācieši ir mūs tā kā atbrīvojuši. (..) Pirmās krievu okupācijas laikā lielsaimniekiem zeme bija tā kā atņemta.. un viņi sarīkoja tādu sarīkojumu, tā kā viņiem tagad [vācieši] atdotu to zemi atpakaļ. Un liels pasākums [bija]. Visi sacepa pīrāgus un visādus ēdienus, un visi sanesa... Biedrības māja skaitījās tāds kultūras centrs.”⁶⁵⁷

[S1926Madona]: „Nu zini, [vācieši] – sveši cilvēki. Krievi gan vairāk nepatika kā vācieši.[Krievi] nebija visai inteliģenti.”⁶⁵⁸

Vācu karavīra apraksts, salīdzinājums ar „krievu karavīru”: respondenti visbiežāk izmantoja salīdzinošo stāstījumu, un Sarkanās armijas kareivji bija tie, ar kuriem tika salīdzināts. Iespējams, respondentu priekšstatus par to, kādiem jāizskatās karavīriem, veidojis Latvijas armijas karavīru tēls⁶⁵⁹. No šāda skatpunkta raugoties, „savējā” priekšstatam vācieši atbilda labāk.

[S1923Balvi]: „Vuocīši bija lepni kungi ! Kuodi vuocīši guoja sazasmarževušs. Ta odikalona smarža tuo i guoja! Brismīgi glīti bija! Tuodi zoldati bija, ka sazaštātejušs. Lepni vusi bija. Ni tuodi kuo krivi, ka iguoja ! Krivi nuzakarojušs. Vusu mūžu jī [krievi] karoj! (..) A vuocīši iguoja cīši bogoti i lepni.”⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ E 74, 114

⁶⁵⁸ 2006. gada ekspedīcijas materiāli

⁶⁵⁹ Sākot ar 1930. gadiem Latvijas armijā karavīra izturēšanos un ietēru regulēja vismaz trīs normatīvie akti: Likums par dienesta gaitu armijā un flotē⁶⁵⁹, Kara ministra pavēle Nr.21 (1932) (skat.: Noteikumi par karavīru ietēru. *Latvijas Kareivis*. 1933. g. 1. un 2. marts. 1. lpp.) un Iekšējais dienesta reglaments (skat.: Nolaidības un kļūdas karavīra ietēra valkāšanā. *Latvijas Kareivis*. 1933.g. 9. sept. 1. lpp.)

⁶⁶⁰ E 74, 294

[V1937Limbaži]: „Atceros 1941. gadā, kad viņi [vācieši – I.B.] te gāja krieviem pakaļ, tad viņiem visiem bija smuki, gari zābaki kājās. Tādi jauni, skaisti, gaišmataini, saulē iedeguši puīši, rokas atrotītas un kakls vaļā. Milzīgā ātrumā nesās pakaļ krieviem. Bet es redzēju arī, kā viņi 1944. gadā nāca atpakaļ – tad jau no tiem jaunajiem bija maz. Galvenokārt tādi veci vīri. Tādi saguruši, sakritušie. Beigās viņiem vairs zābaku nebija kājās, tikai virsniekiem. Karavīriem bija šitie tanki – apkaltām zolēm.”⁶⁶¹

[S1934Daugavpils]: „Vācu virsniekus atceros (..), kuri bija nu ļoti.. smuki apģērbti un kārtīgi, tādiem spīdīgiem zābakiem. (..) Vāciešu karavīriem, ne tikai virsniekiem, bija tik smukas bikses galifē.. Tādi visādām pogām tie vamzīši, balts krekliņš apakšā.. Iet karavīrs, tad vismaz karavīrs! Tās bija divas [vācu un krievu] dažādas kultūras...”⁶⁶²

Portretējot vācu kareivi, bieži akcentēts akurāts, kops, tīrs apģērbs un apavi, staltums, iznesība un odekolona smarža klāt tam visam. Kārtīgam, sakoptam izskatam bijusi nozīme visos vācu kareivju dzīves brīžos.

[v1909Balvi]: [Kopā ar sievu – I.B.] vāciešiem dzinām bārdas. Tur garnizonā bija vācu lazarets. Tad bija jānāk (..) un miroņiem visiem bija jādzen bārdas (..) Šausmas bija redzēt! Bez kājām un bez rokām, un jau mirst, bet viņam [vācu karavīram – I.B.] bārda jānodzen. Un mirušam arī jādzen bārda nost.”⁶⁶³

Respondentu sniegtajos nacistiskās Vācijas armijas karavīru vērtējumos būtiska bijusi pašu saskarsmes pieredze. Te dominēja stāstījumi par vāciešu labvēlīgo attieksmi pret bērniem (parunājas, cienā ar konfektēm un šokolādi) un viņu ieturēto uzvedības līniju attiecībā ar vietējiem iedzīvotājiem (nedara pāri, palīdz uzrakstīt vēstules vācu pusē karojošiem tuviniekiem u.tml.).

[S1935Valmiera]: „Tie [vācieši – I.B.] varbūt, ka bija pieklājīgāki. Inteligentāki katrā ziņā. (..) Tie [krievi– I.B.] nāca tādi varmācīgi iekšā, bet šitie tā.. Bet tā augstprātība jau bija gan no vienas puses, gan no otras [pusēs– I.B.]. [Augstprātība– I.B.] bija jūtama tik un tā.”⁶⁶⁴

[S1939Krāslava]: „[Vācu karavīri, kas apmetušies respondentes tēva mājās– I.B.] bija vienkārši cilvēki.. [Viņam– I.B.] pateica iet karā, un cilvēks arī gāja.. A, kad viņi karoja, viņi tāpat vēstules saņēma.. Vācu karavīri (..) vakarā sanāk pie galda, sasēžas, tēti paaicina, spēlē akordeonu, dzied, runā...”⁶⁶⁵

⁶⁶¹ E 74, 310

⁶⁶² E 74, 249

⁶⁶³ E 74, 295

⁶⁶⁴ E 74, 329

⁶⁶⁵ E 74, 283

[S1934Daugavpils]: „[Mums – I.B.] tuvāka bija tā vācu [kultūra – I.B.] – manieres un tās paražas, un tāda uzvešanās, laipnība un sarunu veids, kas viņiem bija.”⁶⁶⁶

Vardarbība pret atsevišķām etniskām grupām un karagūstekņiem: respondentu - kara laika notikumu aculiecinieku stāstījumos neizpalika arī holokausta un karagūstekņu tēma. Šajā sakarā visbiežāk lietotā frāze bija - „nu kam tā vajadzēja?”

[S1935Valmiera]: „Žīdi tika apšauti. Nu arī tāda nežēlība! Tāpat kā liela nežēlība bija no vāciešiem pret krievu kara gūstekņiem. Kad braucām uz Smilteni. (Smiltene mums bija 15 km.) Mamma cepa karašas. Izcepa krietnu cepienu karašu, un to karašu sadalīja tādos kancīšos. Turp braucot nebija tie kara gūstekņi, bet atpakaļ braucot [bija]: viņi taisīja to Pleskavas šoseju. Krievu kara gūstekņi taisīja, vācieši viņus apsargāja. Tad mēs tā pametām gūstekņiem to maizi. Kā viņi ēda! Nu viņi bija pilnīgā badā! Tāpat kā mūs pēc tam turēja Sibīrijā, tāpat vācieši arī tos krievu karagūstekņus turēja. Pieaugušie neuzdrošinājās to maizīti dot. Mēs bērni devām. Tie vāciešu apsargi, vai kas tur viņi bija, tie arī kādreiz aizgriezās.”⁶⁶⁷

[S1925Krāslava]: „I mums ebreju žēl. Kāpēc vācieši viņiem tā padarīja? (..) Nu kāpēc vācieši [tā]? Viņi [vācieši] saka: “Judu kaput”. Viņiem tāds vārds bija vāciešiem.”⁶⁶⁸

[S1924Madona]: „Latvietis pats jau to nedarītu! Mēs jau ar žīdiem sadzīvojām. Bet vācietis.. kā pie viņiem tas genocīds, tā kā [vācieši] nāca te, te arī visu tīrīja.”⁶⁶⁹

[V1927Cēsis]: „Vācu laikā, kad ieradās vācieši, bija tādi [latvieši], kas šāva žīdus. (..) vācieši jau nesmērējās tur. (..) Un, ko valdnieki grib? Valdnieki grib, lai jūs dariet tā, kā [viņiem] būtu pa prātam! (..) Katrai nelietībai vienmēr atrodas savs izpildītājs.”⁶⁷⁰

Izskanēja daudzas versijas par vietējo iedzīvotāju iesaistīšanos holokaustā un leģionā – ja nedarīsi, pašu nošaus; apdzirdīja un ielika ieročus rokās, bet visbiežāk pieminētā ir vācu okupācijas varas propagandas ļoti prasmīgi izspēlētā t.s. Baigā gada kārts.

[V1927Bauska]: „Man viens paziņoja, [ka] tikko kā vācieši 1941.gada 1. jūlijā iegāja Rīgā, dažas dienas pēc tam palaida ziņu, lai aizbrauc uz Rīgu, uz Centrālcietumu, lai redz, ko boļševiki strādājuši. (..) Bet tur jau visa tā vācu propaganda ir iekšā. (..) Tas jau vāciešiem bija ārkārtīgs pluss propagandai – paskatieties, boļševiki, ko dara! Kāpēc mums pret viņiem jācīnās! (..) Ne par velti pirmie latvieši, kuru ģimenes locekļi bija

⁶⁶⁶ E 74, 249

⁶⁶⁷ E 74, 329

⁶⁶⁸ E 74, 288

⁶⁶⁹ E 74, 114

⁶⁷⁰ E 74, 265

nošauti un aizsūtīti uz Sibīriju, tie tūlīt brīvprātīgi stājās vācu armijā iekšā, lai ar boļševikiem varētu kauties.”⁶⁷¹

[V1931Ludza]: „Strādāja vācu propaganda, strādāja... Grāva tautas morāli...”⁶⁷²

Vācieša – nacistiskās Vācijas armijas karavīra tēls Otrā pasaules kara laikā respondentu skatījumā nav tikai (salīdzinoši) pozitīvs vai negatīvs. Kara laika nedrošībā, kad respondentu radinieki karoja abās frontes pusēs, arī vācu okupācijas varas laikā vietējie sačukstējās par vāciešu potenciālajiem plāniem izsūtīt latviešus „uz kaut kādām Krievijas neapdzīvotām vietām”⁶⁷³, un par to, vai latvieši nebūs nākamie pēc ebrejiem, kurus iznīcinās⁶⁷⁴. Liela daļa respondentu sarunu noslēdza ar secinājumu, ka „mums jau labs nebija nedz viens, nedz otrs” režīms un tā nesēji.

[V1956Rīga]: „Un motīvs tāds, ka mēs [latvieši] kā nācija esam daudz cietuši 20. gadsimtā un, teiksim, padomju laiks un vācu laiks.. Un tagad, protams, politiskā konjunktūra ir pavērsusies tā, ka padomju okupācija bija sliktāka, kaut gan es domāju, ka par to var daudz strīdēties, kura tur labāka vai sliktāka...”⁶⁷⁵

Rezumējot, šim vācieša tēlam respondentu sniegtais raksturojums ir pretrunīgs: atbrīvotāji - okupanti, iekarotāji, iebrucēji; laipni, izpalīdzīgi pret vietējiem - nežēlīgi, cietsirdīgi pret ebrejiem un dažām citām Latvijas mazākumtautībām, gūstekņiem; saudzē savu dzīvo spēku - prasmīgi izmanto citus; vienkārši - augstprātīgi, lepni, vēsi, sveši. No vienas puses vācu karavīri asociējās ar disciplinētiem, pieklājīgiem, staltiem, izskatīgiem, labi un kārtīgi ģērbtiem, mentāli un kultūras ziņā tuviem karavīriem, no otras - svešas armijas, svešā valodā runājošiem karavīriem, kas izraisa baiļu un bezpalīdzības sajūtu.

3) Vācieši – mūsdienu Vācijas titultauta. Lai arī statistikas dati uzrāda vāciešu klātbūtni Latvijā gan padomju varas gados, gan mūsdienās, viņu pamanāmība un atpazīstamība, salīdzinot ar starpkaru periodu, ir visai zema. Latvijā darbojas vāciešu kultūras biedrības, par kuru darbību un aktivitātēm sabiedrībai ir visai maz informācijas⁶⁷⁶. Tūrisma braucieni, pašu vai radnieku, vai draugu studijas /darbs Vācijā, radniecības saišu nodibināšanās u.c., līdzās medijos izskanējušai informācijai

⁶⁷¹ E 74, 247

⁶⁷² 2004. gada ekspedīcijas materiāli

⁶⁷³ E 74, 114

⁶⁷⁴ E 74, 299

⁶⁷⁵ E 74, 260

⁶⁷⁶ Ieskatu par tām sniedz vācu vēstures Latvijā pētnieka L. Dribina publikācijas. Skat.: Dribins, L. Vācieši. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā...* 152.lpp.; Dribins, L. Vācieši Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 157.-160. lpp.

par Eiropas Savienības dalībvalsti Vāciju, veidojuši respondentu priekšstatus par mūsdienu Vācijas vācieti.

Respondentu izteiktajās pārdomās var izdalīt dažas asociāciju grupas:

1) tādi kā latvieši: [S1961Madona]: „Vācieši ir tādi paši kā latvieši.”⁶⁷⁷

[S1933Valmiera]: „Bet [mazmeitas vīrs ir – I.B.] ļoti jauks vācietis. Mums nav nekādas atšķirības vispār mentālās ar vāciešiem. Tādiem, kā Pīters ir. Viņš ir tik vecmodīgs! Divreiz atnāca roku lūgt. Un, ka Guna esot jauna, smuka un gudra. Viņš jau, protams, desmit gadi vecāks. Viņi jau neprecas tādos gados! Kad viņiem māja ir, un viss ir kārtībā, un tikai tad viņi ved sievu mājās. Tā [Pītera – I.B.] ģimene tāda ļoti jauka. Kāzās, man meita ar znotu stāstīja, bijis pārsteigums – vienā pusē [mājas – I.B.] durvīm Latvijas karogs, otrā pusē – Vācijas karogs. Nebija viņam pat neviens to teicis. Tas tiešām [bijis – I.B.] pārsteigums, ka cieņa tik liela.”⁶⁷⁸

2) ak, šī grūtā vācu valoda!

[S1963Rīga]: „Grūti [vācu – I.B.] valodu mācīties. Tādas pirmās asociācijas. Un tad laikam arī beidzas [asociācijas – I.B.]. No bērnības ir tā Vācijas sadalītība, ka pareizā Vācija un bagātā Vācija. Tas, ka viņām jāapvienojas, tas man ir bijis...”⁶⁷⁹

3) kārtība un pedantiskums;

[V1982Daugavpils]: „Viņi [vācieši – I.B.] man vairāk ar kaut kādu pedantisku valsti asociējās.”⁶⁸⁰

[S1985Talsi]: „Nu vācieši kā vācieši. [Respondentei – I.B.] ir tas stereotips par to, kādi viņi ir tagad, – ka viņi tur kārtīgi, lieli ēdāji un dzērāji, un dziedātāji, un tā tālāk, bet attiecībā kā pret kakla kungiem - īpaši nē.”⁶⁸¹

4) pašpietiekami, augstprātīgi un valdonīgi.

[S1989Bauska]: „Nezinu, es nevienu vācieti nepazīstu. Bet, kad es biju Vācijā, tādā skaistā pilsētā. Man liekas bagāti tādi. Man liekas, - varbūt viņi .. paši ar sevi ir ļoti aizņēmti – steidzās un skrien un tā. Un augstprātīgi. [No lasītā, skolā dzirdētā – I.B.] tādi valdonīgi man liekas. Gribās varu sev.”⁶⁸²

[S1989Madona]: „Arī tā vēsturiski. Varbūt viņi [vācieši – I.B.] jūtas vainīgi par to Otro pasaules karu? Kad es biju Vācijā, nebija slikti tie cilvēki. Dzīvoju vienā ģimenē. Tā viss labi. Tā atvērtība un draudzīgums šķita pārspīlēti. Man likās, ka viņi pietēlo, ka viņi [vācieši – I.B.] nav nemaz tādi [draudzīgi un atvērti – I.B.]!”⁶⁸³

⁶⁷⁷ E 74, 117

⁶⁷⁸ E 74, 331

⁶⁷⁹ E 74, 257

⁶⁸⁰ E 74, 252

⁶⁸¹ E 74, 267

⁶⁸² E 74, 246

⁶⁸³ 2006. gada ekspedīcijas materiāli

Respondentiem mūsdienu Vācijas titultautas pārstāvis visbiežāk asociējās ar sekojošām iezīmēm un raksturojumiem: mentāli tuvi latviešiem, izrāda cieņu citām tautām, precīzi, pedantiski, punktuāli, mērķtiecīgi, bagāti, lieli ēdāji/dzērāji un dziedātāji, mākslīgi pieklājīgi, neīsti draudzīgi, uzspēlēti atvērti, pašpietiekami, savrupi, noslēgti, augstprātīgi, valdonīgi, vardarbīgi, saistās ar Otro pasaules karu.

Daudzas no respondentu uzskaitītajām iezīmēm – precīzi, pedantiski, pašpietiekami, lieli ēdāji un alus dzērāji sakrīt ar citu tautu skatījumu uz vāciešiem (starptautiskie stereotipi) un ar mūsdienu vācieša autostereotipā esošām īpašībām, ko visai asprātīgā veidā grāmatā „Kas ir vācieši”⁶⁸⁴ atklājuši tās autori – Lielbritānijā dzīvojošie vācieši S. Ceidenics (*S. Zeidenitz*) un B. Barkovs (*B. Barkow*).

* * *

Izvērtējot visiem trim latviešu priekšstatos dominējošiem vāciešu tēliem piedēvētās īpašības, secināms, ka vismaz piecās jomās tās sakrīt: 1) precīzi, disciplinēti, punktuāli; 2) pedantiski, kārtīgi, akurāti; 3) augstprātīgi, lepni, distancēti; 4) iebrucēji, iekarotāji; 5) valdonīgi, tieksme dominēt. Uzskaitītās iezīmes apvieno sevī gan starptautisko stereotipu, gan lokālo stereotipu - respondentu personīgās pieredzes un latviešu kolektīvās atmiņas fragmentu atspoguļojumu. Lielāko iespaidu uz respondentu priekšstatu par vāciešiem izveidi atstājis pašu un tuvinieku (autoritāšu) pieredzētais – tikšanās, novērojumi, komunikācija – un kolektīvie stāsti par pagātni.

Etniskie stereotipi par vāciešiem ir uzskatāmākais piemērs priekšstatu un ideoloģijas ciešai saistībai. Izmantojot kultūru (folkloras dotumus, daiļliteratūras darbus) un pieejamos varas resursus – kontrole pār informācijas telpu, t.sk. preses materiālu un mācību grāmatu satura noteikšanu – tiek veidots attiecīgi ienaidnieka vai drauga tēls, kas nepieciešams kolektīvā pasaules uzskata definēšanai (te piebilstams, ka kopīga ienaidnieka esamība ciešāk saliedē sabiedrību). Turpmāk neliels ieskats vāciešu tēla atspoguļojumā folkloras, daiļliteratūras, preses un mācību grāmatu saturā.

Latviešu tautas dziesmās etnonīms „vācietis” bieži lietots kā sinonīms sociālās grupas apzīmējumi „kungs”, „kundziņš” u.tml. J. Alunāns savulaik rakstījis, ka „smejamās tās domas, pēc kurām visi tie, kas pa vāciski māc runāt, esot par kungiem

⁶⁸⁴ Ceidenics, S., Barkovs, B. *Kas ir vācieši?* Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 1999. 77 lpp. Grāmata tulkota no 1993. gadā angļu val. iznākušā minēto autoru darba *The Xenophobe's guide to the Germans*.

saucami, kamēr tie, kas pa latviski runā, esot zemnieki⁶⁸⁵. Dainās ieskicētais vācieša fiziskā un sociālā izskata portretējums: „garš deguns”, „gari mati”, „utu bize”, „gari lieli”, „tievas kājas”, kas ietērtas „tupelītēs”, „kurpītēs”, „vella šūtos zābaciņos”; kā apģērba sastāvdaļas un aksesuāri minēti arī „pirkstaiņi”, „melni svārki”, „lāčādiņas” un „zobens”. Vācietis ēda „cūkas/cāļa gaļu, krējumā mērcēdams”, „baltu maizi knibinot”. Šī etnonīma pavadonis nereti ir apzīmējums „velna / vella bērns”, kuru drīz „svilinās”, „sasies rokas, sasies kājas, uzvērs boma / staba galiņā”, „dancinās uz karstiem akmeņiem” u.tml. Jo vācietis latvju bāleliņiem, ieskaitot pašu teicēju, „dienā lika mežā braukt vai mālus mīt / nakti riju kuldināt / svētdienā pēc pusdienas / lika cūkas paganīt”; „ēda manus grūtus sviedrus.”⁶⁸⁶

Mācību grāmatās vāciešu tēls piedzīvojis gan glorificēšanu, gan demonizēšanu. Neviennozīmīgi tas atspoguļots līdz 20. gs. sākumam izdotajās mācību grāmatās. Starpkaru periodā izdotajās un skolās visplašāk izmantotajās Latvijas vēstures mācību grāmatās mācību vielas saturā virsroku ņēma politizēta pretvācu orientācija, kuras mērķis bijis audzināt pretvācisku patriotismu, audzināt jauno paaudzi ar vēsturiska ienaidnieka tēla palīdzību⁶⁸⁷. Pirmais padomju okupācijas varas gads radīja situāciju, kad lielas daļas latviešu „pasaules uzskats sašūpojās, jo ne vienmēr, kas skolā mācīts... viņus [vāciešus – I.B.] sagaidīja kā atbrīvotājus...” - [v1929Liepāja]⁶⁸⁸. Vēstures pārskatīšana ietilpa arī nacistiskās okupācijas varas plānos, kas atspoguļojās arī mācību grāmatu satura izmaiņās. Padomju okupācijas vara, izmantojot to pašu ideoloģijas un propagandas arsenālu un metodes, vāciešiem atvēlēja fašistisko, hitlerisko iebrucēju tēlu, kura negatīvajām iezīmēm vajadzēja labi sasaukties ar jaunlatviešu ieskicētajām un starpkaru periodā nostiprinātajām vācbaltiešu muižniekus, baronus un „melnos bruņiniekus” raksturojošām neglaimojošām iezīmēm. Mācību grāmatu par Latvijas PSR vēsturi autori pauduši striktāku pretvācu noskaņojumu nekā nacionālistiski domājošie Latvijas Republikas vēsturnieki līdz 1939. gadam⁶⁸⁹. Skatījums uz vāciešiem mainīts arī pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas iznākušajām mācību grāmatām. Piebilstams, ka mācību literatūrā vācieši

⁶⁸⁵ A-n. Latviešu valoda (Pa daļai par atbildi uz to rakstu „Lieciet vērā!” „M.V.” Nr. 16). Mājas Viesis. 1858. datums, lpp.Nr. 19.

⁶⁸⁶ Barons, K. Visendorfs, H. Latvju dainas. 5.sēj. 532., 687., 689., 690. lpp.; 4.sēj. 463., 477., 525.-532.lpp.

⁶⁸⁷ Dribins, L. Vācbaltiešu lomas atspoguļojums Latvijas vēsturē 1918.-2000. gadā Latvijā izdotajās mācību grāmatās. *Latvijas Vēsture*. 2001. Nr.2. 72. lpp.

⁶⁸⁸ OMF 2300/159

⁶⁸⁹ Dribins, L. Vācbaltiešu lomas atspoguļojums Latvijas vēsturē 1918. – 2000. gadā Latvijā izdotajās mācību grāmatās. *Latvijas Vēsture*. 2001. Nr. 4. 60. lpp.

pozicionēti politiskās vēstures kontekstā kā zemes iekarotāji un tās likteņa noteicēji. Vācieši kā Latvijas mazākumtautības pārstāvji starpkaru periodā, padomju varas gados un mūsdienās atspoguļoti 1998. gadā iznākušajā Mazākumtautību vēsturei Latvijā veltītajā darbā.

19. gs. otrajā pusē latviešu periodiskajā presē visai pretrunīgi vietējo vāciešu vērtējumi, kas atkarīgs no avīzes redkolēģijas un īpašnieku simpātijām. Dominē dialogs, (drīzāk - esošo viedokļu atspēkošana) ar vāciešiem par latviešu tautas kvalitātēm, tiesībām un kultūras vērtībām. Vācieši visbiežāk pozicionēti kā latviešu izglītības un kultūras tieksmju aplāpētāji, nosodīta viņu tieksme noturēt latviešus vienas sociālās kārtas un sociālprofesionālās grupas ietvaros. Kā liecina starpkaru perioda preses materiāli (īpaši priekšvēlēšanu laikā) un vecākās paaudzes respondentu stāstījumi negatīvs vācu etniskās grupas vērtējums dominēja līdz pat 1940./41. gadam. Pēc 1934. gada publiskajā telpā dominēja „latviska Latvija”, kas it kā novērsa publisku apsūkšanos un mētāšanos ar apvainojumiem, lai gan Latvijā iznākušajos vācu laikrakstos tā turpinājās⁶⁹⁰. Arī latviešu presē ik pa laikam parādījās Vācijas laikrakstos izskanējušo apvainojumu par Latvijas minoritātēm diskriminējošo ekonomisko politiku atspēkojumi⁶⁹¹. Mediju vidē pilnīgi pretēji viedokļi par vāciešiem pastāvēja nacistiskās un padomju varas gados. Mūsdienā Vācijas titultautas tēls, kas publiskajā telpā visai maz atspoguļots un visbiežāk parādās tūrisma braucienu aprakstos vai šīs valsts politisko un sociālekonomisko notikumu atspoguļojumos.

Tieši priekšstati par vāciešiem, to maiņa uzskatāmi rāda lūzumu latviešu etniskajos stereotipos un ļauj izsekot tā cēloņiem. Līdz pat 1940. gadam latviešu publiskajā telpā dominēja viedoklis par vāciešiem kā latviešu tautas lielākajiem vēsturiskajiem ienaidniekiem, kas, latviešuprāt, vēl starpkaru periodā, esot mazākumtautības statusā, centās saglabāt sev vadošās pozīcijas ekonomikā un ietekmēt savām, ne latviešu tautas interesēm labvēlīgu politisku lēmumu pieņemšanu, kā arī uzturot savu skatījumu uz atsevišķiem Latvijas vēstures notikumiem. Šis vācieša tēls bija tik ļoti emocionāli piesātināts, ka tobrīd šķita neiespējams cits redzējums uz vāciešu lomu Latvijas vēsturē un viņu pašu re-demonizācija. Bet

⁶⁹⁰ Feldmanis, I. Mazākumtautību politika Latvijā kā politiskās kultūras izpausme (1918-1939). Grām.: Činis, A. Pijola S. (red.) *Vācu faktors Latvijas vēsturē...* 31. lpp.

⁶⁹¹ Vai vācieši Latvijā apspiesti? *Brīvā Zeme*. 1937. g. 26. febr. 10. lpp.; N. M. Divējādas mērauklas. *Rīts*. 1936. g. 8. apr. 2. lpp.; Nordicus. Vācietība ārzemēs. Atbilde uz Berlīnes „bilancēm”. *Jaunākās Ziņas*. 1937. g. 20. janv. 7. lpp. u. d. c.

situācija kardināli mainījās gada laikā: norises padomju okupācijas varas pirmajā gadā, vācu okupācijas varas ideoloģijas prasmīgi pasniegtas, kā arī pašu vācu karavīru saskarsme ar vietējiem iedzīvotājiem, ja ne padarīja vāciešus par varoņiem, tad viņu tēlu cilvēciskoja gan. Pietika ar vienu gadu, lai „slikto” vācu muižnieku tēls kļūtu neaktuāls un tiktu ielikts „pasīvajā mapītē”. Tāds tas ir arī mūsdienās, neraugoties uz padomju okupācijas varas pienesumu vācieša tēla turpmākajā demonizācijā. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas krājas bezkaislīgas, objektīvas atziņas par vācbaltiešu devumu valsts zinātnē, kultūrā, likumdošanā, ekonomikā, kā arī atšķirīgi no iepriekš ierastajiem skatījumi uz latviešu un vāciešu savstarpējām attiecībām, muižu dedzināšanu, agrāro reformu u.tml⁶⁹². Latviešu kolektīvajos stāstos par pagātni šobrīd ir cits pāridarītājs, kam uzvelta atbildība arī par šodienas latviešu pieļautajām kļūdām⁶⁹³. Vācietis – karavīrs Otrā pasaules karā ir izteikts tēls latviešu priekšstatos par vāciešiem. Lai gan arī jaunākajai paaudzei vācieši vairāk asociējas tieši ar šo karu, karavīra tēlu viņi neaktualizē. Mūsdienu Vācijas titultautas tēls respondentu priekšstatos ir visai izkaisīts un sasaucas ar starptautisko stereotipu un divu citu, iepriekš aprakstīto vācieša tēlu iezīmēm.

Promocijas darbā aplūkojamās izmaiņas latviešu 21. gs. etniskajos priekšstatos par vāciešiem rosinājuši sekojoši faktori: 1) politiskās situācijas un abu etnisko grupu mijiedarbības rakstura maiņa; 2) jaunas informācijas par vērtējamo etnisko grupu saņemšana; 3) jaunu stāstu ar jauniem, emocionāli piesātinātiem antivaroņu tēliem akcentēšana tautas kolektīvajā atmiņā. Cits laiks, citas emocijas, attieksme un aktualitātes, līdz ar to - cits vāciešu vērtējums.

* * *

Respondentu sniegtie citu Latvijā dzīvojošo etnisko grupu raksturojumi ietver

⁶⁹² Šimkuva, H. Baltvācu periodiskie preses izdevumi Latvijā (1920-1939). *LZA Vēstis*. 1990. Nr.6, 57.-61. lpp.; Cinis, A. Pijola S. (red.) *Vācu faktors Latvijas vēsturē*. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: LU, 1992. 170 lpp.; Stradiņš, J. Baltvācu problēmu loks mūsu kultūrvēsturē: Vācbaltieši Latvijas kultūras kopībā. Grām.: Stradiņš, J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992. 231. - 254.lpp.; Taube, A., Tomsons, E. *Vācbaltieši Latvijā un Igaunijā*. Rīga: Svētdienas Rīts, 1993. 43 lpp.; Dzejoļa rinda un nags: zinātnieku V. Zelčes, D. Bruģa, I. Butuļa un J. Kursītes diskusija. *Diena*. 2005. g. 18. febr. 14.lpp.; Krēsliņš, J. Nav augsta tā ideja, kas nepazīst cilvēka žēluma. *Diena*. 2005.g. 8. janv. 15.lpp.; Krēsliņš, J. Mīti par latviešu un Latvijas vēsturi un piezīmes par tā dēvēto Latvijas tēla jautājumu. Grām.: Krēsliņš, J. *Raksti*. I sēj. Rīga; Valters un Rapa, 2004. 367.- 378.lpp.; Kļaviņš, K. Baltijas vāciešu un latviešu kopīgā pagātne. *Diena*. 2005. g. 19. marts. 15. lpp.; Kots, M. Pilsoniskās sabiedrības bojāeja Latvijā. *Diena*. 2004. g. 20. nov. 13. lpp. u.d.c.

⁶⁹³ Feldmanis, I. Vācbaltiešu izceļošana. *Latvijas Arhīvi*. 1994. Nr.3, 32.lpp.

sevī plašu stereotipu spektru – individuālos, lokālos, kultūras, internacionālos stereotipus. To klātbūtne izsekojama intervēto personu stāstījumos gan sinhronā, gan diahronā dimensijā, kas izriet no respondentu sniegtajiem vērtējumiem par citām Latvijā dzīvojošām tautām gan mūsdienās, gan citos Latvijas vēstures posmos, kurus piedzīvojuši. Intervēto latviešu etniskajos priekšstatos par citām tautām sastopamas gan mūsdienu starpetnisko attiecību noteiktās, gan no kādreizējās saskarsmes pieredzes pārceltās iezīmes.

Emocionālajā plāksnē atšķirīgi ir laucinieku un pilsētnieku etniskie priekšstati un stereotipi: laukos tie ir spilgtāki, galējāki (te biežāk sastopami individuālie un lokālie stereotipi), pilsētās – vienveidīgāki, shematiskāki, vienaldzīgāki (dominē attiecīgi – kultūras un internacionālie). Tas skaidrojams ar laucinieku lielāku līdzdalību, līdz ar to arī ieinteresētību lokālajā vidē noritošajos procesos un aktivitātēs, ko nodrošina tās pārskatāmība. Pilsētā tās lielā iedzīvotāju blīvuma, daudz un dažādām norisēm piesātinātā laika dēļ attieksme pret līdzcilvēkiem ir vienaldzīgāka. Pilsētas šaurībā ir lielākas iespējas būt nepamanītam nekā lauku klajumā.

Atzīstams, ka brīžiem stereotipiskas ir pašas shēmas, kuru ietvaros tiek vērtēta kāda tauta. Tā vācieši un poļi (Latgalē), un krievi katrs savā laikā tiek vērtēti caur kultūras traumas prizmu, no pakļautas tautas pozīcijām. Mūsdienās kolektīvajā atmiņā akcentējot pēdējo „uzkundzēšanos”, netiek aizmirstas arī iepriekšējās. Atšķiras šo stereotipu emocionālais lādiņš, kas būtisks starpetniskās komunikācijas veidošanā.

Respondentu vērtējumos bieži sastopamas vairākas formulas „tādi kā ...”: 1) „Tādi kā mēs” attiecināma uz igauņiem (kopīga vēsture), lietuviešiem (kopīga cilme, latgaliešiem – arī katolicisms), DA Latgalē arī - baltkrieviem (līdzīgs dzīvesveids, reliģiskā piederība); 2) „tādi kā krievi” – baltkrieviem un ukraiņiem (galvenokārt, valodas un politisko simpātiju dēļ), arī ebrejiem (valodas, izglītības iegūšanas vietas; tādu politiķu dēļ, kā T. Ždanoka, J. Pliners, B. Cilevičs u.c., kas ir aktīvākie t.s. „krievu partiju” pārstāvji). 3) Tāpat šī formula izmantota, lai ar vienu stereotipu paskaidrotu citu. Tā piemēram, „tāds kā čigāns” lietots, lai raksturotu kolhoza sezonas strādnieku guculu ārējo izskatu. Atzīmējams, ka vārdu savienojums „tāds kā” kopā ar kādu etnonīmu ir sastopams arī latviešu sakāmvārdos un parunās.

Vērtējot respondentu etniskos priekšstatus un stereotipus par citām Latvijā dzīvojošām tautām, jāizdala atsevišķi pieturas punkti, kas sastopami gandrīz vai ikkatras tautas portretējumā: 1) latviešu valoda (prasme / neprasme, fonētiskās

īpatnības, attieksme pret to); 2) nodarbinātība, nodarbes un ar tām saistītās iezīmes (strādā/nestrādā; dara īstu darbu (galvenokārt, nodarbojas ar zemkopību) / dzīvo uz citu rēķina (klejotāji, vecāko respondentuprāt, arī tirgotāji); kārtīgi veic darbu / dara pa roku galam; čakli / slinki; trūcīgi / bagāti u.tml.); 3) fiziskais un sociālais izskats; 4) komunikācijas prakse (vienkārši/iedomīgi; atvērti/noslēgti; viesmīlīgi un viesmīlīgāki/ neviesmīlīgi; toleranti, mierīgi / uzbāzīgi, skaļi, aktīvi, agresīvi, kašķīgi, skaudīgi; neattapīgi / aši u.tml.); 5) attieksme pret zemi, valsti un titultautu (vietsēži / klejotāji; savas zemes patrioti / kur labi, tur tēvija; īsti / neīsti; lojāli/nelojāli; atzīst/vēlas atgriezt padomju laikus u.tml.); 6) loma Latvijas vēstures notikumos (pakļautie/dominējošie; atbrīvotāji/okupanti; upuri/pāridarītāji u.tml.); 7) kultūra (etnogrāfiskas iezīmes tādas kā tautas tērpi; attieksme pret dziesmu un dziedāšanu; muzikalitāte); 8) reliģiskā piederība (akcentējot vien izteiktu citādību – jūdaisms un vecticība).

Izvērtējot latviešu respondentu priekšstatus un stereotipus par citām Latvijā dzīvojošām etniskajām grupām, rodas vairāki secinājumi, kas skar gan stereotipu saturu, gan to rašanās apstākļus:

1. Latviešu etniskajos stereotipos par citām Latvijā dzīvojošām tautām jaušami iezīmējas pašu latviešu etniskās identitātes kontūras. Tie ietver tādas latviešiem būtiskus pašidentifikācijas elementus kā valoda, zemnieku, dziedātājtautas un daudz cietušas tautas tēlus un no tiem izrietošas attieksmes pret zemi, darbu, dziesmu, kā arī komunikācijas prakses un uzvedības modeļi.

2. Vide, kurā stereotipi iegūti: 1) tiešā saskare: mājās, tiekoties ar citām etniskajām grupām piederīgiem radniekiem vai kaimiņiem, vai gaidītiem/negaidītiem viesiem; darba vietā; karadienestā; pilsētas, ciema publiski pieejamās vietās, t.sk., baznīcā, sabiedriskajā transportā, veikalā u.tml.; ceļojumā u.tml. 2) netiešā saskare: pārņemot citu, īpaši to, kas pārņēmeja acīs bauda autoritātes statusu (vecāki, vecvecāki, radi, draugi, skolotāji, publiski plaši pazīstama persona (mācītājs, politiķis, publicists u.tml.)), pieredzi; apgūstot skolas mācību programmu (vēsture un literatūra); caur medijiem un daiļliteratūru; vizuālajiem materiāliem – plakātiem, ilustrācijām, karikatūrām.

3. Situācijas, kad cittautiešu novērtējumi un raksturojumi ir īpaši emocionāli sakāpināti: 1) diskusijās par latviešu valodas prasmi un lietojumu, kas pielīdzināts jautājumam par citām etniskajām grupām piederīgo lojalitāti Latvijas valstij un tās titultautai; 2) Latvijas pagātnes interpretācijā ar tajā ietvertu kultūras traumu, kas

uztur upura (bārenītes) un pāridarītāja ideju; 3) cīņā par ekonomiskiem un sociāliem labumiem – konkurence par vietu darba tirgū un karjeras veidošanu, iespējām iegūt mājokli u.c. dzīvei nepieciešamās lietas. Skarot migrācijas un okupācijas tēmas, stereotipi izteiktāki.

3. NODAĻA

LATVIEŠU ETNISKĀ PAŠIDENTIFIKĀCIJA UN AUTOSTEREOTIPS

Iepriekšējā nodaļā veiktais lauka pētījumos iegūto interviju un dzīvesstāstu dotumu izvērtējums norāda uz latviešu etniskās identitātes elementu klātbūtni respondentu heterostereotipos, kas apstiprina tēzi, ka etnisko stereotipu veidošana un veidošanās ir atgriezenisks process: priekšstati par citām tautām rodas vai tiek radīti pamatojoties savas etniskās grupas pieņemtajās ētiskajās un estētiskajās vērtībās, tajā akceptētajā pasaules skatījumā un uzvedības stratēģijā. Savukārt, uzskats par savai tautai piemītošām iezīmēm izkristalizējas pašidentifikācijas procesā, kas norit dialogā un/vai konfrontācijā ar citām etniskajām grupām, ar kurām bijusi saskare, un kuras vērtējamās kā nozīmīgas savstarpējās sadarbības kontekstā.

Latvieši – Latvijas titultauta, indoeiropiešu valodu saimes baltu tauta, kuras etnoģenēze noritējusi Latvijas teritorijā. Laikā no 11./12. gs. līdz 16. gs., atrodoties viena valstiska veidojuma sastāvā, konsolidējoties maztautām (kurši, latgaļi, lībieši, zemgaļi, sēļi) veidojās latviešu tautība⁶⁹⁴. Promocijas darba hronoloģiskajos ietvaros latvieši bijuši skaitliski dominējošais etnoss: miera apstākļos lielākais īpatsvars Latvijas iedzīvotāju vidū sasniegts 1935. gadā – 76,9%, bet zemākais 1989. gadā – 52% (skat. Tabulu Nr. 4.2.). Citiem etnosiem piederīgie politiskās varas realizētāji, kuri ilgstoši noteica Latvijas teritorijas iedzīvotāju dzīves kārtību, laikā no 12. – 19. gs. otrajai pusei (augstāko punktu šī situācija sasniedza 18. gs. pēc Latvijas zemju pievienošanas Krievijas impērijai) centās noturēt latviešus vienas sociālās kārtas un sociālprofesionālās grupas ietvaros (vairāk par latviešu pozīcijām sociālo lomu un sociālprofesionālo grupu kontekstā promocijas darbā aplūkojamos laika rāmjos skat. 4. nod.), kas atstājis iespaidu gan uz tautas vērtībām, gan uzvedību.

Etniskās grupas locekļu apzināšanās un vienošanās par kopīgām vērtībām, simboliem un tajos ielikto jēgu ir viņu etniskās tāpatības jeb etniskās identitātes pamatā. Etniskās identitātes praktiskā izpausme ir etniskās jūtas un to kontekstā formulējamie priekšstati, kas, kā uzskata fenomenoloģiskās socioloģijas pārstāvji P.L.

---

⁶⁹⁴ Cimermanis, S. Ceļavārdi. Grām.: Spekke, A. Latvieši un Livonija 16. gs. Rīga: Zinātne, 1995. 10. lpp.

Bergers un T. Lakmens, nav nekas cits kā intelektuāls konstrukts, ko rada rakstnieki, zinātnieki, politiķi, kuru etnicitāti definē situācija.⁶⁹⁵

Etnisko identitāti veidojošie elementi rod atspoguļojumu autostereotipā – grupas locekļu priekšstats par tiem piemītošām morālām, garīgām un fiziskām iezīmēm. Autostereotipi tiek izmantoti arī priekšstatu par citām tautām un līdz ar to arī grupas simbolisko robežu veidošanā. Atzīmējams, ka faktori, kas nosaka gan stereotipu pastāvēšanu (sociālpolitiskie apstākļi), gan to saturisko pildījumu (kultūra), nav statistiski: militāru, politisku un ekonomisku ietekmju rosināti, mainās sociālie apstākļi. Elastīga attiecībā uz dažādiem jaunievedumiem ir arī kultūra. Līdz ar to statistiski nav paši stereotipi. Kā minēts iepriekš, tiem piemīt situatīvs raksturs. Tie mainās: ik pa laikam atkāpjas, nostājas dibenplānā, lai dotu vietu jauniem priekšstatiem. Bet noteiktos apstākļos atkal uznāk (tiek uzvesti) uz starpetnisko attiecību skatuves.

Sociālās psiholoģijas zinātne vērtē etnisko identitāti kā vienu no daudzām kolektīvajām tāpatībām, kas sniedz indivīdam drošību un sociālu komfortu. Mijiedarbība starp sociālas vides ietekmi, etniskās grupas vēsturi un konkrētā brīža sociālo kontekstu mudina indivīdu papildināt etniskās identitātes izpausmes ar jaunām vērtībām, zināšanām un pieredzi, kas ļauj saglabāt etnisko identitāti jebkurā situācijā, padara to elastīgu⁶⁹⁶. Sociālās identitātes teorijas autors H. Teidžfels secinājis, ka sabiedrība ir hierarhiski strukturēta dažādās sociālās grupās pēc to varas un statusa. Piederība kādai no šīm grupām dod indivīdam sociālās identitātes izjūtu un nosaka ne tikai indivīda priekšstatus par sevi, bet arī viņa uzvedību atbilstoši grupā akceptētajām normām⁶⁹⁷. Definējot cilvēka vietu sabiedrībā, secināms, ka katrs esam tāds kā daudzi, tāds kā daži un tāds kā neviens, t.i. neraugoties uz unikalitāti, jo katrs cilvēks ir neatkārtojams, ir nepieciešamība būt piederīgiem lielākām (religiskā konfesija, tauta, nācija u.c.) un mazākām (sociālprofesionālā vai interešu grupa u.c.) kopībām. Piederība etniskajai grupai, tautai spēj vienot daudzus dažādiem sociālajiem slāņiem, sociālprofesionālajām grupām, atsevišķos gadījumos arī dažādām reliģiskajām

⁶⁹⁵ Berger, P. L., Luckmann, T. 1966: *The Social Construction of Reality: A Treatise on the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books, 249 p. / citēts pēc: Абельс, Х. *Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпративную социологию*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. С. 113., 114.

⁶⁹⁶ Абельс, Х. *Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпративную социологию*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. С.104-105.

⁶⁹⁷ Tajfel, H. *Social Identity and Intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

konfesijām piederīgus ļaudis, nemaz nerunājot par fizisku rādītāju definētām kopībām (dzimuma, vecuma u.tml. grupas).

Etnologi un antropologi vērtē etnisko identitāti kā mentālu kategoriju, kas kā kopīgs, apvienojošs lielums definēta cilvēku savstarpējas vienošanās rezultātā. Neraugoties uz pastāvošām jēdzienu „etnoss”, „tauta” definīcijām, kas piedēvē tiem konkrētas, izmērāmas iezīmes, šajā kontekstā būtiskāki ir tiem piederīgo priekšstati par to, ka tā ir „mūsu” kultūra⁶⁹⁸. Tāpat kā jebkura cita sociāla realitāte, pats kultūras veidols bez šādiem priekšstatiem ne par ko neliecina, jēgu tam piešķir sabiedrība⁶⁹⁹. Vēstures gaitā dažādu notikumu iniciētas pārmaiņas tautas vērtību sistēmā, pasaules uzskatā uzglabā kultūra un caur valodu nodod tās nākamajām paaudzēm. Iekšējās attiecības etniskajā grupā veidojas un tiek veidotas pamatojoties tieši uz šīm „kultūras zināšanām”. Tikai pateicoties tām indivīds uzvedas atbilstoši savai etniskajai lomai un tiek uzskatīts par etniskās grupas locekli. Lielu daļu „kultūras zināšanu” (sociologs E. Dirkheims tās dēvē par kolektīvajiem priekšstatiem), kas mums ir, mēs nekritiski pārņemam gatavā veidā.

„Kultūras zināšanas” ir etniskās identitātes praktiskā izpausme, kas pēc savas būtības ir intelektuāla konstrukcija, ko rada etniskās grupas elite un noteiktu mērķu – saimniecisku, politisku, idejisku – vadīta cenšas radīt un uzturēt solidaritātes saites starp tautai piederīgiem, un uz noteiktu kultūras iezīmju bāzes veidot viņiem etniskuma apziņu. „Kultūras zināšanu” institucionalizēšana – to iestrādāšana atsevišķos likumdošanas aktos, skolas mācību programmās, iekalšana monumentālos un rakstveida pieminekļos - veicina to pieejamību un atpazīšanu arvien plašākām tautas masām, tādā veidā piesaistot uzrunātos un distancējoties no tiem, kam šie simboli nav saprotami un/vai pieņemami. Zināšanu regulāra atkārtošana notiek arī kopīgās svētku un piemiņas un atceres dienu reizēs. Pēc savas formas tā atgādina rituālu, jo abu darbību mērķi ir līdzīgi.

Etniskā identitāte apliecina kopīgu kultūras vērtību esamību, rada īpašu komunikāciju tīklu un nozīmju, simbolu lauku. Atšķirība no citu grupu tamlīdzīgām kategorijām – etniskām identitātēm – nodrošina tautai piederīgo statusa apliecinājumu, ļauj izcelties starp citām tautām, kas nav mazsvarīgi.

⁶⁹⁸ Barth, F. Enduring and Emerging Issues in the Analyses of Ethnicity. In: Vermeulen, H., Govers, C. (ed.) *The Anthropology of Ethnicity. Beyond „Ethnic Groups and Boundaries*. Amsterdam, 1994. P. 12.

⁶⁹⁹ Citēts pēc: Абельс, X. *Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпративную социологию*. Санкт-Петербург: Алетей, 2000. С.104-105.

Autoetnonīms jeb pašnosaukums, kopīga valoda, kolektīvās atmiņas glabātās liecības par tautas pagātni, kultūra, mentalitāte, ētiskās un estētiskās vērtības, ģeogrāfiskā vide, reliģiskā piederība, sakrālie teksti – visbiežāk izmantotie lielumi (dažādās kombinācijās), kas „apliecina” tautas pastāvēšanu⁷⁰⁰ un veido etniskās identitātes un autostereotipu kategorijas, kā arī solidaritātes saites, kas vieno etniskai grupai piederīgos.

Tāpat kā indivīda personiskā patība (tāds kā neviens!), arī etniskā identitāte, precīzāk ar to saistītais grupai piederīgo psiholoģiskais komforts/diskomforts, ir atkarīgs ne vien no savstarpēja atzīšanas apliecinājuma grupas iekšienē, bet arī no citām grupām piederīgo („nozīmīgo citu”) akcepta⁷⁰¹. Pastāv divas pamatemocijas, kas indivīdam saistās ar piederību kādai tautai jeb etnisko tāpatību – lepnums un kauns⁷⁰². Atzīšana no „nozīmīgo citu” puses ir tilts starp tām abām, kas nodrošina pozitīvu uztveri attiecībā gan uz savu, gan citām etniskajām grupām.

3.1. Latviešu autostereotips 20. un 21. gadsimtu mijā: lauka pētījumu dotumi

Padziļinātās, daļēji strukturētās, atsevišķos gadījumos arī biogrāfiskās metodes pielietojums sarunās ar atsevišķiem visus Latvijas novadus un Rīgu pārstāvošiem triju paaudžu latviešiem, ļāva sākotnēji izsekot noturīgākās jomas respondentu priekšstatos par savu etnisko grupu, stereotipu veidošanās apstākļus, kā arī to emocionāla komponenta vai pat pašu stereotipu maiņas cēloņus.

Intervēto personu atbildēs viens no biežāk minētajiem etniskās piederības izvēles kritērijiem ir **izcelsme**. Neatkarīgi no vecuma, informanti savu etnisko piederību noteica, cenšoties sasaistīt radniecību ar etniskumu. Tiešā radniecība – tēvs, māte, abi vecāki, kā arī vecvecāki vai senči vairākās paaudzēs – respondentiem deva pamatojumu definēt savu tautību, savu piederību latviešu tautai.

[s1929Cēsis]: „Visi man zināmie senči ir bijuši latvieši!”⁷⁰³

[v1956Rīga]: „Man rados visi latvieši.”⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Smits, E. D. *Nacionālā identitāte*. Rīga: AGB, 1997. 30. lpp.; Löfgren, O. The Nationalization of Culture. *Ethnologia Europea*. 1989. Vol. 19. P. 9.

⁷⁰¹ Honneth, A. *The Struggle for Recognition: the Moral Grammar of Social Conflicts* / translated by Joel Anderson. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. P.113.

⁷⁰² Haller, M. Europe and the Arab-Islamic World. A Sociological perspective on the Social-cultural Differences and Mutual (Mis)Perceptions between Two Neighbouring Cultural Areas. *Innovation*. Vol.16., No.3. 2003. P. 228.

⁷⁰³ E 74, 261

⁷⁰⁴ E 74, 260

[v1984Talsi]: „Es esmu latvietis tāpēc, ka trešā paaudzē es esmu jau tīrs latvietis. Mana vecā māte un vectēvs – latvieši. Tēvs, māte ar - latvieši. Tāpēc es saku, ka esmu latvietis!”⁷⁰⁵

Kā argumentu par labu tautības izvēlei respondenti minēja arī **dzimšanas vietu**. Jaunākās paaudzes intervēto personu atbildēs tas fiksējams daudz biežāk. Piederība teritorijai - Latvijas zemei, dzimtenei, tēvzemei – minēta sakņu sajūtas un vietsēdības kā etniskās tāpatības elementa kontekstā.

[s1934Daugavpils] : „Savā pašapziņā viņš [latvietis – I.B.] tomēr ir lepns uz savu mazo zemi, kur viņš ir, un viņš jūtas, ka viņš tikai tur varbūt latvietis. Citur viņam nav vairs vietas, kur būt latvietim.”⁷⁰⁶

[v1957Bauska]: „Es dzimu Latvijā!”⁷⁰⁷

[s1982Daugavpils]: „Es esmu dzimusi Latvijā. Latvija ir mana dzimtene, tās ir manas mājas. Es esmu latviete! Es esmu Latvijas pilsonē. Un tā es arī jūtos.”⁷⁰⁸

Pašu nominēto etnisko piederību respondenti atsevišķos gadījumos pamatoja arī ar **ierakstu personu apliecināšanā dokumentā** – pasē, dzimšanas apliecībā. Tas ir visai bieži lietots neapstrīdams arguments, kam jāgaisina visas šaubas par jebkura cilvēka tautību.

[s1927Talsi]: “Pēc dokumentiem! Tēvs, māte man arī bijuši latviešu tautības. Kā es to varu nezināt?!”⁷⁰⁹

[s1941Daugavpils]: „Nu man ir dzimšanas apliecībā ierakstīts. Skaidri un gaiši. Vecāki paši latvieši, un arī ierakstīja.”⁷¹⁰

[s1984Rīga]: „Tas jau izriet no pasē. Ja tev pasē ieraksta, ka esi latviete, tad esi latviete.”⁷¹¹

Respondentu atbildēs sastopams viedoklis, ka cilvēka tautība, etniskā piederība nosakāma pēc viņa **valodas**. Attiecīgi, latviešu valoda norādot uz piederību latviešu tautai. Atzīmējams, ka intervēto personu stāstījumos valoda kā nozīmīgs latviešu etniskās tāpatības elements izpaužas Latvijā dzīvojošu citu etnosu pārstāvju vērtējumā, analizējot viņu attieksmi pret titultautas dzimto valodu. Arī šis kritērijs

---

⁷⁰⁵ E 74, 271

⁷⁰⁶ E 74, 249

⁷⁰⁷ E 74, 248

⁷⁰⁸ E 74, 254

⁷⁰⁹ E 74, 266

⁷¹⁰ E 74, 253

⁷¹¹ E 74, 259

neuzrāda atšķirības intervētajās vecuma grupās. Respondenti teicās piederam latviešu tautai, esam latvieši, jo:

[s1930Bauska]: „Es runāju un domāju latviešu valodā.”⁷¹²

[s1963Rīga]: „Es runāju latviešu valodā.”⁷¹³

[v1982Daugavpils]: „Es domāju latviešu valodā.”⁷¹⁴

Ar piederību latviešu tautai dzīvesstāstu autoriem un respondentiem saistās arī **audzināšanas tradīcijas** – vecāku dotā ceļa maize turpmākai dzīvei (lietu un darbību definējumi, labā un ļaunā atpazīšana u.tml.) un skolā gūtie priekšstati. Ģimene un skola ir vieta, kur respondents ieguvis pirmos priekšstatus par lietu kārtību, kuriem turpmākās dzīves laikā meklējis apstiprinājumu vai arī cīnījies ar tiem. Audzināšana un iemācīšanās kā kritēriji etniskās piederības noteikšanai reti izteikti vārdos, biežāk nojaušami tikai no konteksta.

[v1920Daugavpils]: „Esmu audzināts latviskā garā.”⁷¹⁵

[s1963Rīga]: „latviešu skola”⁷¹⁶

[s1989Bauska]: „Man vecāki ir latvieši. Es eju latviešu skolā. Man draugi ir latvieši daudz. Vienkārši tas viss kopā.”⁷¹⁷

Savas tautības noteikšanā un šīs izvēles pamatošanā respondentu atbildēs sastopams arī tāds subjektīvs kritērijs kā **izjūtas** (gan ne kā dominējošs priekšnoteikums, bet saistībā ar citu etniskuma argumentu).

[s1934Daugavpils]: „Es domāju, ka latvietis ir tas, kas sevi jūt kā latvietis. Viņš jūtas kā latvietis. Teiksim, kur – mājās, ģimenē, varbūt tradīcijās kādās, kas no bērnu dienām jau ir iekšā.”⁷¹⁸

[v1948Talsi]: „Tā ir mana tāda iekšējā sajūta. Tā ir tāda iekšējā sajūta, kas man ir.”⁷¹⁹

[s1985Talsi]: „Es esmu latviete. Es nevaru būt krieviete, jo kontaktējoties ar tiem cilvēkiem [krieviem – I.B.], es zinu, ka es neesmu tāda kā viņi. Es esmu savādāka.”⁷²⁰

---

⁷¹² E 74, 240

⁷¹³ E 74, 257

⁷¹⁴ E 74, 252

⁷¹⁵ E 74, 251

⁷¹⁶ E 74, 257

⁷¹⁷ E 74, 246

⁷¹⁸ E 74, 249

⁷¹⁹ E 74, 270

⁷²⁰ E 74, 267

Atzīmējams, ka respondenti savas etniskās identitātes noteikšanai nekad neizmantoja tikai vienu kritēriju, dominēja – divu triju elementu kopas (to apliecina arī iepriekš tekstā ievietotie piemēri). Rezumējot izplatītākās pārdomas par kritērijiem, kas respondentiem ļauj sevi definēt kā latviešu tautai piederīgiem, secināms, ka **par latvieti piedzimst**. Izcelsme, radniecība kā galvenais priekšnosacījums savas tautības definēšanai ir apliecinājums latviešu etnonācijai un var būt šķērslis ceļā uz pilsonisku nāciju. Nosakot kritēriju loku, kas ļauj sevi uzskatīt par latviešiem, respondenti, bez jau minētās izcelsmes, piesauca vietu (dzimis Latvijā), valodu (latviešu valoda), institucionālu apliecinājumu (ieraksts pasē, dzimšanas apliecībā), audzināšanu/izglītošanu (ģimenē, skolā definētās vērtības) un sajūtas (es jūtos kā latvietis, nejūtos kā citai tautai piederošs).

Savas tautas raksturošanai, tai piemītošo iezīmju uzskaitīšanai respondenti izmantoja vismaz 80 apzīmējumus, starp tiem arī diametrāli pretējus. Tos izvērtējot, var izdalīt četras latviešu autostereotipu veidojošas iezīmju kopas:

1. Darbs un attieksme pret to: simbols „zemnieku tauta”, īpašības - strādīgi, čakli, centīgi, akurāti, izpildīgi, izdarīgi, nav iniciatīvas, pasīvi, neriskē, čīkstētāji, neuzņēmīgi u.c.

2. Kultūra: simbols: „dziedātājtauta”, iezīmes - tautas dziesmu radītāji un tradīciju (piemēram, Jāņi) kopēji, kultūras tauta.

3. Pagātne, tās vērtējums: simbols „bāreņu tauta”, iezīmes - nesaudzīgs liktenis, ko raksturoja respondentu izvēlētie darbības vārdi: pakļauti, nicināti, verdzināti, okupēti, kājām mīdīti.

4. Uzvedības stratēģija un iezīmes, kas izriet no priekšstatiem par latviešiem kā zemnieku, dziedātāju un bāreņu tautu, un kas raksturo attiecības ar tuvākiem un tālākiem „citiem”: vietsēži (sakņu sajūta, māju sajūta), ievēro robežas (gan fiziskas, gan iedomātas), „ja pats esi labs, tad arī citi būs labi pret tevi”, pielāgošanās, elastība, iztapība, hierarhijas ievērošana, „lokās visiem vējiem līdzīgi”; miermīlība, satiecība, viesmīlība, devīgums, agresijas trūkums, pieklājība, noslēgtība, pragmatisms, skaudība, nenovīdība, kašķīgums, nesaticība, nodevība, savtība, neizpalīdzīgi, pašlabuma meklētāji, nacionālisti u.tml.

Visu triju paaudžu respondentu stāstījumos pārstāvētas vairākās kopīgas iezīmes, ar ko viņiem saistās latvieši: „dziedātājtauta”, daudz cietuši vēstures gaitā, „zemnieku tauta”, strādīgums, noslēgtība, skaudība, pakļāvīgums.

Izvērtējot interviju ar dažādu paaudžu respondentiem dotumus, secināms, ka vecākā un vidējā paaudze savstarpēji tuvinās uzskatos par reliģiskās piederības nozīmīgumu (jauniešiem tas mazāk svarīgi). Abu minēto vecuma grupu pārstāvji, raksturojot latviešus, biežāk izmantoja teicienu – „lokās visiem vējiem līdzī”. Vidējās un jaunākās paaudzes informanti bija visai vienoti viedoklī par to, ka latvieši „bija zemnieku tauta”, akcentējot darbības vārdu – „bija”, bet no šī apzīmējuma neatsakoties.

Analizējot respondentu sniegtās atbildes pa vecuma grupām, secināms, ka vecākās paaudzes informantu atbildēs visbiežāk satopamās latviešus raksturojošās iezīmes ir: „zemnieku tauta”, strādīgi, grūts liktenis, noslēgti, „dziedātājtauta”, pakļāvīgi, padomju gados „samaitāti”, pakļāvīgi. Šīs paaudzes respondenti intervijās bieži pieskārs morāles tēmai – patriotismam, krietnumam un godaprātām, kas esot izzūdošas parādības (vidējās un jaunākās paaudzes informanti paši šīs tēmas neskāra, uz jautājumiem atbildēja ar noliegumu). Varonība tēvzemi aizstāvēt – vecākās paaudzes vīriešu dzimtes respondentu aktualizēts temats⁷²¹.

Vidējās paaudzes intervēto respondentu latviešu īpašību skala veidojās sekojoša: „dziedātājtauta”, strādīgi, noslēgti, „grūts liktenis”, pakļāvīgi, viegli pielāgojas politiskajām varām.

Jaunākās paaudzes respondenti latviešu raksturojumā izcēla sekojošās iezīmes: „dziedātājtauta”, „grūts liktenis”, strādīgi, skaudīgi. Jaunieši nereti minēja arī jautrumu, atvērtību, draudzīgumu kā latviešiem raksturīgas īpašības⁷²².

1. Darbs. Izvērtējot respondentu visbiežāk minētās latviešus raksturojošās iezīmes, kā arī izmantotos krātuvju materiālu datus, secināms, ka dzīvesstāstos un intervijās latviešu kā „**zemnieku tautas**” tēls minēts, paužot trejādu attieksmi pret to:

1) apstiprinot:

[s1931Rīga]: „Īstie latvieši ir lauku cilvēki, kas turas pie savas zemītes, mīl savu zemīti un uzskata, ka tas ir ne tikai viņu dzīves veids, bet arī dzīves saturs.”⁷²³

[s1973Madona]: „Latvieši ir zemnieku tauta. Zeme ir svarīga. Strādīgi.”

[s1984Rīga]: „Pilsētnieks – latvietis, tas ir vairāk izveidojies tīri no vāciešu, no krievu ietekmes. Latvietis vairāk ir tas cilvēks, kas ir pie zemes, pie dabas.”⁷²⁴

⁷²¹ E 74 251, 247 u.c.

⁷²² E 74 254, 258 u.c.

⁷²³ E 74 256

2) daļēji apstiprinot un atzīmējot tā simbolisko nozīmi:

[s1955Talsi]: „Kādreiz bija vairāk latvietis uz zemniecību, tagad ir mazāk un būs vēl mazāk. Bet nu principā jau – jā. Nu vecvecāki jau nu tiešām bija zemnieki un tā tālāk. Ar pilsētu vispār, ar lielpilsētu nav nekāda saistība”⁷²⁵

[v1956Rīga]: „Tas tiek piesaukts bieži vien, nu lai pasvītrotu kaut kādu atšķirību, ar ko mēs atšķiramies no citām tautām.”⁷²⁶

[v1988Rīga]: „Jebkurai tautai ir cilvēki, kas dzīvo laukos, ir zemnieki. (..) Tas bija atkarīgs no agrākiem laikiem, kad ... Latvija nebija brīva valsts, un visi viņus spieda darīt to, ko viņi varbūt pat negribēja. Nekas cits viņiem neatlika. Izglītība nebija, lai viņi kaut ko citu darītu un tad viņi bija zemnieki.”⁷²⁷

3) noliedzot:

[v1948Talsi]: „Nu jā, bet tas arī ir stereotips. Tam visam apakšā ir dzīves vieta un ģimene.”⁷²⁸

[s1963Rīga]: „Zemniecības izpausme un vajadzība pēc zemes, un vajadzība pēc rušināšanās - pilnīgi man nesaistās ar latvietību. Drīzāk ar vecumu, drīzāk ar dzīves veidu un izvēles iespējām, materiāli - tieši”⁷²⁹.

Atkal tika risināts dialogs ar pašu pieņemto apzīmējumu, kas devis daudzas iezīmes latviešu pašizpratnei. Pētījumā izmantotajos avotos respondentu minētais latviešu čaklums/strādīgums ir viens no tām. Darba tikums palīdzējis viņiem gan izdzīvot Sibīrijā, gan iekarot savu vietu Rietumu pasaulē, kurp viņus aizvedušas trimdas gaitas. Ir vēlme tādus - čaklus un strādīgus – sevi redzēt arī joprojām. Lai gan sastopamas pārdomas pilsētnieku/laucinieku, vecākās/jaunākās paaudzes sadurē – kas ir čaklāks – 1) vecākās vai jaunākās paaudzes latvieši; 2) latvieši, kas aizbrauc darba meklējumos ārpus Latvijas, vai tie, kas paliek? u.tml. Tomēr tas netraucēja visu paaudžu respondentiem teikt, ka darba tikums latviešu tautai ir raksturīgs.

[v1936Cēsis; s1913Kuldīga; s1925Jelgava]: „Latvieši ir cilvēki, kas jebkur pasaulē ar savu darbu daudz panākuši.”⁷³⁰

---

⁷²⁴ E 74, 259

⁷²⁵ E 74, 269

⁷²⁶ E 74, 260

⁷²⁷ E 74, 258

⁷²⁸ E 74, 270

⁷²⁹ E 74, 257

⁷³⁰ E 74, 263, NMV 112, OMF 2300/222

[s1963Bauska]: „Un man liekas, ka latvieši ar tādi – viņi cenšas, viņi ir strādīga tauta, vai ne? Nav ko runāt, vai ne?”⁷³¹

[v1984Talsi]: „Un latvieši, ja iet kaut kur tur tālāk, tur viņi arī parāda to, ka viņi ir strādnieku tauta!”⁷³².

„Zemnieku tauta” – šim pašraksturojuma elementam kā argumenti izmantoti apsvērumi par šī simboliskā apzīmējuma vēsturisko izcelsmi, vecāku un vecvecāku dzīvesvietu, patiku strādāt dārzā. Jaunākās paaudzes respondenti nereti atzina, ka latvisks – tas ir veclaicīgs, to pārstāv viņu vecvecāku paaudzes ļaudis, jo saistāms ar noteiktu dzīves vietu un dzīves veidu. Tas ir kaut kas romantisks, aizejošs, tikai vecvecāku stāstos un daiļliteratūras grāmatās mītošs, jo „tagad jaunieši tādi samāksloti.”⁷³³

Čaklums, darbīgums, strādīgums, atbildības sajūta, precizitāte un latviešu īpašā saikne ar zemi (vietsēdība, sakņu sajūta, mīlestība uz dabu⁷³⁴) – tēmas, kas bieži atkārtojas respondentu stāstījumos un latviešu tautas vērtējumos.

Bet konstatēts arī atšķirīgs viedoklis, kas uz darba tikumu un čaklumu raugās no citas puses. Tas pauž, ka latvieši ir izdarīgi, taču pasīvi, bez entuziasma. Dažu respondentuprāt, latvieši ir labi izpildītāji, bet viņiem trūkst iniciatīvas, kas ir citām etniskām grupām, piemēram, krieviem.

[v1936Cēsis]: „Visi nebūs, bet liela daļa ir strādīgi un čakli. Izpildīgi! Nu tas, ka pakļāvīgi, līdz ar to - izpildīgi un apzinīgi. Un cenšas izdarīt to, ko liek!”⁷³⁵

[s1985Talsi]: „Principā izdarīgi, bet viņiem nav tā doma.. Jebkurai citai tautai, tiem pašiem krieviem, - viņš ir līderis. Viņam ir tas entuziasms, viņš ies un darīs, un izdomās, bet latvietis darīs to, ko viņam liks.”⁷³⁶

2. Kultūra. „Dziedātājtauta” – zīmols, ko respondenti (un ne tikai) uzsver, ar vēlmi, lai tā latviešus redz arī citi. „Latvija – zeme, kas dzied” – sauklis, ko Latvijas institūts 2002. g. izvēlējās (bet neattīstīja tālāk) kā valsts atpazīšanas zīmi ārzemēs. Dzīvesstāstos un respondentu atbildēs redzams, ka par dziedātājtautu latviešus var uzskatīt, jo:

1) pašiem un tuviniekiem patīk dziedāt:

⁷³¹ E 74, 241

⁷³² E 74, 271

⁷³³ E 74, 246, 259

⁷³⁴ E 74, 319, 242, 261, 251, 280 u.c.

⁷³⁵ E 74, 263

⁷³⁶ E 74, 267

[s1927Talsi]: „Mana mamma, lai viņai diezgan grūti bija, bet bija daudz tādas reizes, kad viņa vienkārši ņēma viena pati un dziedāja. Viņai laba balss bija, un viņa dziedāja.”⁷³⁷

[s1929Kuldīga]: “Mamma ļoti mīlēja dziedāt. Pavasaros mēs gājām iegavilēt pavasari.”⁷³⁸

2) plaši izplatīta kora un folkloras grupu darbība, un respondenti atcerējās, ka kora stundas skolās bija obligāti apmeklējamas:

[v1956Rīga]: „Un teiksim.. Es arī neesmu veicis statistiku. Bet tik daudz cilvēku, cik dzied koros Latvijā! Maz vietu ir pasaulē [kur vēl tā ir – i.b.]. Un, ja vēl pieskaita tos, kas dzied kaut kādās folkloras kopās..”⁷³⁹

[s1955Talsi]: „Nu, piemēram, tad, kad es gāju skolā, ja? Tagad jau vairs nav, bet mums dziedāšana bija obligāti. Koris - obligāti. Tā kā tā. Meitai, piemēram, koris arī jau vairs nebija, bet mums bija jādzied, un dziedāja. Braucot uz sacensībām vienmēr dziedāja, braucot ekskursijā - vēl tagad dzied.”⁷⁴⁰

3) latviešiem ir Dziesmusvētki:

[s1940Cēsis]: „Dziesmu svētki mums kā tradīcija. Un būtībā jau arī visādi dažādi dziedāšanas pasākumi. (...) Tieši - mums dziedāt patīk.”⁷⁴¹

[s1982Daugavpils]: „Dziesmu svētkos, kad dzied, jūti to kopības sajūtu: Visi dzied. Tas pilnīgi aizrauj! Pat nepazīstami cilvēki sadevušies rokās! Jūt to kopības sajūtu, to sirsnību, to mīļumu...”⁷⁴²

Dziesmu svētki latviešiem radot kopības sajūtu:

[s1963Daugavpils]: „Dziedoša tauta. To nevar atņemt. Un taisni tā dziesma arī vieno. Man pat liekas vairāk. Tas, ka mums ir Dziesmu svētki, nu it nevienā tautā nav tādi! Tieši tajā momentā, kad notiek tas viss – kad gatavojas tam visam, un tie svētki lielie – gaisā virmo kaut kas tāds, ka liekas esi gatavs sagāzt visu, apgāzt un uzvarēt, lai arī kas tur būtu!”⁷⁴³

Citi Latvijas iedzīvotāji, respondentuprāt, tajos reti piedalās kā dalībnieki, vēl retāk kā apmeklētāji.

---

⁷³⁷ E 74, 266

⁷³⁸ NMV 76

⁷³⁹ E 74, 260

⁷⁴⁰ E 74, 269

⁷⁴¹ E 74, 264

⁷⁴² E 74, 254

⁷⁴³ E 74, 250

Lai arī dziedāšanas tradīcijas ziņā latvieši nav unikāli, tāpat neesam vienīgie, kuru kultūras notikumu kalendārā būtiska vieta atvēlēta Dziesmusvētkiem, šis norises jau vairāk kā pusotru gadsimtu izmantotas kā etniskās identitātes pazīmes un līdz ar to arī nostiprinājušās latviešu autostereotipā. Kāpēc tas tā – par to sadaļā par latviešu autostereotipa tapšanu. Citu tautību pārstāvju minimāla iesaistīšanās Latvijas koru darbībā un līdz ar to arī dalībā Dziesmu svētkos, no vienas puses, varētu liecināt par latviešu visai greizsirdīgu attieksmi, uztverot to kā tikai savu tradīciju, no otras – kordziedāšanas un Dziesmu svētki maz spēj saistīt cittautiešus, lai kļūtu par nozīmīgu notikumu visām Latvijā dzīvojošām mazākumtautībām, un līdz ar to, arī par nacionālās (ne tikai latviešu etniskās) identitātes elementu⁷⁴⁴.

3. Pagātne. „Bāreņu tauta”. Respondentu priekšstatos par latviešu etnisko tāpatību viena no biežāk minētajām iezīmēm ir „kopīga pagātne / kopīgs liktenis” – daudz cietuši vēstures gaitā. Kā atzina Bauskā uzrunātais vīrs, kura domas sakrīt ar lielāko respondentu daļu: būt latvietim - „tā ir tāda zināma kopības sajūta. Tomēr vienu valodu runājam, vienā zemē kopā dzīvojam. Nu un, kā lai vēl to pasaka.... Valoda, zeme un viss tas.. visi tie notikumi, kas gadsimtos ir notikuši mūsu zemē.”⁷⁴⁵

Respondentu priekšstati un zināšanas par latviešu un Latvijas vēsturi raksturojami kā visai shematiski – 700 verdzības gadi (te ietilpst „vācu laiki”, „poļu laiki”, „zviedru laiki” un „cara laiks”), kam seko valstiskās neatkarības posms („Latvijas laiks”, „Ulmaņlaiki”)⁷⁴⁶, kas mijas ar 1940./1941. gadu (“Baigo gadu”), Otro pasaules karu (“vācu laiks”) un 50 padomju okupācijas varas gadiem („krievu laiks”, „komunistu laiks”, „padomju laiks”), kam seko Atmodas notikumi un valstiskuma atjaunošana (“Atmodas laiks”, „neatkarības laiks”, „Otrās Latvijas laiks”). Intervētās personas, kā arī dzīvesstāstu autori, latviešu likteņgaitās saskatīja brīvības un nebrīves posmus, kuru atšķirība ir latviešu pozīcijās – dominējošās vai pakļautās – administratīvajā un valsts pārvaldē, ekonomikā un kultūrā.

[s1975Cēsis]: „Runājot par latviešiem kā par cilvēkiem.. Tad varētu būt, teiksim, tie laika sprīži, kamēr latvieši ir bijuši brīvi, kamēr varējuši veidot savu valsti. [citi ir] savukārt tie posmi, kad viņi ir bijuši iekaroti. Nu tā jau arī saka – tur „zviedru laiki”, „vāciešu laiki” teiksim 14. gs., nu, „okupācijas laiks”, tas jau arī ir atstājis savas pēdas,

⁷⁴⁴ Šabanovs, A. Citi krievi. Diena. 2004. gada 10. jūlijs. Pieejams: <http://www.diena.lv/arhivs/citi-krievi-12064758>, skatīts 2011.g. 26.okt.

⁷⁴⁵ E 74, 247

⁷⁴⁶ iekavās minēti intervijās fiksētie respondentu dotie nosaukumi konkrētajam vēstures periodam

teiksim, kad tika ievesti vjetnamieši un citu sadraudzīgo valstu pārstāvji. Nu, pēdējais ir tas neatkarības laiks”⁷⁴⁷

Sniedzot vērtējumu latviešu tautas vēstures gaitai, respondentu stāstījumos bieži sastopamas sekojošas pārdomas:

[s1940Cēsis]: „Nu latvieši jau būtībā ir pārcietuši ļoti smagus laikus. Mēs esam bijuši apspiesti caur un cauri, un atkarīgi no kaut kādas citas tautas, citas varas.”⁷⁴⁸

[s1938Bauska]: „Tas [citu tautu pakļautībā pavadītie gadi – I.B.] arī daudz ir ietekmējis mūs. Ietekmējis visu mūsu pagātņi, visu mūsu dzīvi, mūsu tautas dzīvi”⁷⁴⁹.

[v1988Rīga]: „Nu cittautieši ienāca Latvijā, pasludināja sevi par kaut kādiem varoņiem, karaļiem vai par ko tur un.. [Latviešus] nolika tā kā zemniekus, un lai strādā viņu labā”⁷⁵⁰.

4. Uzvedības stratēģija. Interviju un dzīvesstāstu izvērtējums uzrāda **noslēgtību** kā īpašību, ko respondenti minēja, kā savai tautai raksturīgas uzvedības iezīmi, lai gan ieliekot šajā jēdzienā nedaudz atšķirīgas nozīmes.

Vieni ar to saprata stingru robežu – savs/svešs, atļauts/liegts u.tml. – ievērošanu:

[s1931Rīga; s1914Dobele]: “Mums ir tā apziņa, ka tas nav mans. Apziņa tāda. Neaizskaramība, nevis visatļautība.”⁷⁵¹

Otri – ar izvairīšanos no nevajadzīgiem kontaktiem un izpalīdzības trūkumu:

[s1963Bauska]: „Man liekas, ka latvieši ir tādi auksti. Kad daudz ir jārunā, un tad pamazām, pamazām ar to cilvēku .. (..) Nu krievi ir tādi, kā saka, „duševnīje”. Ir atvērti krievi. Momentā viņi sāk runāties, un viņiem ir ko runāt – stāsta par radiem, par draugiem, par visiem apkārt. A latviešiem ir jāizvelk ar knīpstangām, lai viņi par sevi kaut ko pastāstītu.”⁷⁵²

[v1927Bauska]: „Latvieši (..) vairāk savu. Ja vienam iet slikti, nu lai viņam iet slikti. Es kaut kā iztikšu.”⁷⁵³

[v1926Bauska]: “Ja mani neskar, palaiž garām. Īpaši laucinieki – viņiem sava dzīve.”⁷⁵⁴

Trešie – citu viedokļu/zināšanu nepieņemšanu:

---

⁷⁴⁷ E 74, 262

⁷⁴⁸ E 74, 264

⁷⁴⁹ E 74, 242

⁷⁵⁰ E 74, 258

⁷⁵¹ E 74, 256; NMV56

⁷⁵² E 74, 241

⁷⁵³ E 74, 247

⁷⁵⁴ OMF 2300/9

„Latvietim viņam ir savs un viss, un nedod Dievs, ja tur kāds lien ar saviem statūtiem”
[s1963Daugavpils]⁷⁵⁵.

Intervētie respondenti atzīmēja, ka latvietim ir pietāte pret savu un citu cilvēku laiku, telpu un īpašumu. Savs un cita privātums ir sargājams un neaizskarams. Šo rakstura iezīmju esamība latviešu mentalitātē tika skaidrota ar kādreizējo dzīvi viensētās – viens no otra dzīvoja patālu un darāmie darbi neļāva atstāt māju. Latgaliešu agrākais tradicionālais dzīvesveids ciemos – samērā blīvi vienam pie otra, arī tika atspoguļots latgaliešu etnamentalitātes iezīmēs, ko uzrādīja Latgalē intervētie cilvēki, minot sirsnību, viesmīlību un jautrību kā latviešus raksturojošu iezīmi.⁷⁵⁶

Noslēgtība, norobežošanās – iezīmes, kas raksturo komunikācijas praksi gan etniskās grupas iekšienē, gan ārpus tās. To akcentēšana izskaidro salīdzinoši maz pieminētas pozitīvu starpetnisko saskarsmi raksturojošās īpašības – satiecību⁷⁵⁷, viesmīlību⁷⁵⁸, draudzīgumu⁷⁵⁹ u.tml. Respondentu sniegtajā pašvērtējumā bieži sastopami arī tādi apzīmējumi kā kašķīgi, ērcīgi, nesaticīgi⁷⁶⁰ un skaudīgi⁷⁶¹, kas arī attiecināmi uz komunikācijas prakses raksturojumu. Iepriekšminēto iezīmju paspīlgtināšanai respondenti lietoja plaši zināmus izteicienus, tādus kā – „latvieša salda is ēdiens – otrs latvietis”⁷⁶², un anekdotes par šo tēmu.

Vecākās un vidējās, rets jaunākās paaudzes respondents minēja labas pielāgošanās - adaptācijas spējas politiskajām varām kā latviešu tautai raksturīgu, lai gan ne vienmēr pozitīvi vērtējamu iezīmi.

[s1938Bauska]: „Latvietis ir tāds – kāda vara, kāda valdība, tai viņš lokās līdzī.”⁷⁶³

[v1956Rīga] „(..) es piedalījos tajā akcijā “Es par mieru”, kas bija pirms Irākas kara. Vienkārši man tas bija nepieņemami, ka (..) Latvija tiek tur ievilkta. Viena lieta ir, ka cilvēki, pieņemsim, kā kaut kādi privāti algotņi, dodas kaut kur karot.. Tā ir viņu

⁷⁵⁵ E 74, 250

⁷⁵⁶ DU MVC 29, E 74, 282, 283 u.c.

⁷⁵⁷ E 74, 302, 319, 295, 286, 312 u.c.

⁷⁵⁸ E 74, 304, 299, 264, 249, 316 u.c.

⁷⁵⁹ E 74, 304, 322, 555, 114, 318 u.c.

⁷⁶⁰ E 74, 322, 299, 265, 283, 268 u.c.

⁷⁶¹ E 74, 300, 322, 298, 265, 267 u.c.

⁷⁶² E 74, 271, 2006. gada ekspedīcijas materiāli

⁷⁶³ E 74, 242

atbildība. Bet, ja Latvija kā valsts tagad pasaka - mēs tagad atbalstam Ameriku, un mēs tagad tur dodamies... Manuprāt, tas ir tieši tas moments, ka nav mugurkaula.”⁷⁶⁴

[s1985Rīga]: „Tā pamazām arī izveidojās, ka latvieši centās pielāgoties, ka nāk vieni, nāk otri.. Tad pamazām iemācās pastāvēt tikai pielāgojoties nevis pats par sevi. Ja viņš būtu pats par sevi, tad viņu vienkārši iznīcinātu.”⁷⁶⁵

Jaunākās paaudzes respondenti jēdzienā „pielāgošanās” ieliek citu jēgu, mainot tā nozīmes nokrāsu. Latviešu uzvedības modeļa – adaptācijas, pielāgošanās politiskajām varām un sociālajai videi – raksturošanai respondenti izmantoja trīs izteicienus: jau pieminēto „lokās visiem vējiem līdzī”, kam seko - „ja pats būsi labs, arī citi būs labi”⁷⁶⁶ un „neesi pirmais un nepaliec pēdējais!”⁷⁶⁷ Pēdējie divi izteicieni galvenokārt sastopami vecākās paaudzes respondentu leksikā. Arī tie faktiski attiecināmi uz tautas izdzīvošanas stratēģiju.

Apkopojot lauka pētījuma datus, rodas sekojoša „vidējā” latvieša definīcija: latvietis ir tāds, kuram vismaz viens no vecākiem ir latvietis, kurš dzimis Latvijā, gājis latviešu skolā, runā latviešu valodā, un kura etnisko piederību fiksē personu apliecinošs dokuments. Latvietis ir tāds, kurš atpazīst zīmolu „zemnieku tauta”, „dziedātājtauta” un „bāreņu tauta” saistību ar savu tautu, kurš norobežojas un sargā/nepārkāpj robežas, un kurš pazīst skaudību. Latvietis ir tāds, kurš piedalās kopīgajā skatījumā uz savas tautas grūtību un ciešanu pilno pagātnei.

3.2. Latviešu autostereotipa tapšana

Latvijas historiogrāfijā izdalīti trīs posmi, trīs „atmodas”: 1) 19. gs. vidus līdz Pirmā pasaules kara norisēm (augstākais punkts – 1905. gada revolūcija); 2) 1917. gada revolūcija Krievijas impērijā – LR Satversmes pieņemšanai; 3) 1980. gadu otrā puse – LR valstiskās neatkarības atjaunošanai⁷⁶⁸, kuru laikā inteliģence centusies rast atbildes uz sev un sabiedrībai būtiskiem jautājumiem, kas saistāmi ar latviešu etnisko tāpatību, tās saturu. Pirmajā no tiem veidotas latviešu kā vienota etnosa pārstāvju apzināšanās, otrajā – tai pievienojas ideja par autonomiju, savu valsti un nacionālās

⁷⁶⁴ E 74, 260

⁷⁶⁵ E 74, 259

⁷⁶⁶ E 74, 319, 242, 265, 279, 325

⁷⁶⁷ E 74, 280

⁷⁶⁸ Pērkkone, L. *Latviešu nācijas veidošanās. Palīgmateriāls skolotājiem*. Rīga.: LR Izglītības ministrija, 1992. 5., 6. lpp.

identitātes definēšana, trešajā – notiek atgriešanās pie etniskās un nacionālās identitātes, pie valsts attīstības pārrāvuma šajā jomā radīto seku likvidēšanas.

19. gadsimta beigās ne bez pamata tiek dēvētas par „tradīciju ieviešanas” (Hobsbauma termins⁷⁶⁹) laikmetu. Tas neapšaubāmi bija nacionālo tradīciju meklēšanas laiks, kad daudzviet Eiropā tika meklēti etnisko tāpatību veidojoši elementi, lielu uzmanību veltot dzimtajai valodai, folkloras un etnogrāfijas dotumiem, kā arī kopīgās pagātnes notikumu atspoguļojumam. Šīs kustības mērķis atšķīrās atkarībā no tā, kurā no Eiropas zemēm norisinājās. Atzīmējams, ka etnicitātes apzināšanās noritēja uz kultūru atšķirību bāzes: grupas „Viņi” citādība norādīja uz kultūras atšķirībām un veicināja grupai „Mēs” piederīgo savai kultūrai raksturīgo elementu apzināšanos.⁷⁷⁰

19. gadsimta otrajā pusē, Eiropas nacionālo kustību un liberālisma ideju ietekmē, kā arī Krievijas impērijā notiekošo sociālekonomisko reformu iedrošināti un tiem sekojošo sociālo procesu rosināti, latviešu izcelsmes inteliģences pārstāvji iesaistījās priekšstatu cīņā ar tā laika sabiedrībā akceptētiem stereotipiem par savu etnisko grupu. Iebilstot pret vārdu „latvietis” un „zemnieks” kā sinonīmu lietojumu publiskajā telpā, jaunlatvieši centās nošķirt latviešu etnisko un sociālo (zemniecisko) identitāti (tāpatību). Ilgu laiku sabiedrībā dominējošos priekšstatos pastāvošā etniskās un sociālās tāpatības saplūšana radīja negatīvu nozīmes nokrāsu gan jēdzienam „latvietis”, gan jēdzienam „zemnieks”. „Latvietis – nemācīts zemnieks” – bija izplatīts stereotips Baltijas guberņu augstākajā sabiedrībā vēl 19. gadsimta vidū un vēlāk. Būt latvietim – nebija prestiži (arī attiecībā uz padomju okupācijas varas laiku Latvijā sastopami šādi respondentu atzinumi⁷⁷¹). Ne vien psiholoģiska diskomforta vai konformisma vadīti, bet arī sociālās iekārtas dēļ, kas ierobežoja tieksmi pēc izglītības, noteikta sabiedrības statusa un amatu ieņemšanas, daļa no izglītotajiem latviešiem pārtautojās (īpaši tas sakāms par 19. gs. pirmo pusi, Latgalē šī problēma aktuāla arī 20. gs. sākumā) – kļuva vācieši, krievi vai poļi. Šī tendence vēlāk latviešu publicistikā un daiļliteratūrā⁷⁷² guvusi apzīmējumus – „kārklū vācietība”, „kārklū krievība”,

⁷⁶⁹ Hobsbawm, E., Ranger, T. (ed.) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 320 pp.

⁷⁷⁰ Barth, F. *Ethnicity and the Concept of Culture*. Pieejams: [file:///A:/F_BARTHETHNICITYAND THE CONCEPT OF CULTURE.htm](file:///A:/F_BARTHETHNICITYAND_THE_CONCEPT_OF_CULTURE.htm) – P.1., skatīts 18.05.05.

⁷⁷¹ E 74, 265, 247, etc.

⁷⁷² Piemēram. A. Deglava romāna „Rīga” I daļā „Patrioti” (pirmo reizi publicēts 1911, un 1912.g. laikrakstā „Jaunā Dienas Lapa”, grāmatas formā iznāk 1926.g., pārizdota vismaz 6 reizes); brāļu Kaudzīšu romāns „Mērnieku laiki” (1.reiz izdots 1879.g., pārizdots vismaz 19 reizes; G. Janovska romāns „Sōla” (pirmo reizi publicēts 1961.g. laikrakstā „Londonas Avīze”, Rīgā grāmatas formā

„kuorklu poliacība”. Savās publikācijās jaunlatvieši uzsvēra, ka latvieši “mūsu dienās nav bauru tauta vien, ka neviena tauta nav un nevar būt īpaša ļaužu kārtā jeb slakka”⁷⁷³ un ka viņi “čakli darba ļaudis būdami”⁷⁷⁴, “pa laiku laikiem bijuši lieli dziesmu mīļotāji”⁷⁷⁵. 20. gadsimta sākumā, pielietojot līdzīgu retoriku un argumentus, latgaliešu elite vērsās pie “savējiem”, aicinot gūt izglītību, cienīt savu valodu un katoļu ticību, jo: „ticība un tykumeiga dzeive ir vyslelokais cylveka monts un kai mums latvišim, - vinigais.”⁷⁷⁶

19. gs. otrās puses latviešu sabiedrības topošajai elitei bija grūts uzdevums, izmantojot publicēšanās un uzstāšanās iespējas (piemēram, izveidoto biedrību rīkotos zinātniskos vakaros, Dziesmu svētkos, skolotāju konferencēs), iesaistot latviešu tautskolotājus un citas sabiedriski aktīvas personas („tautisko” ideju atbalstošas, protams) – galvenokārt saviem tautiešiem pierādīt, ka piederība tautai nenozīmē piederību kādai noteiktai sociālprofesionālai grupai un otrādi, ka latvieši var būt un ir pilnvērtīgi sabiedrības locekļi, ka latviešu valoda un tautas garīgās (folklorā) un materiālās (etnogrāfijā) kultūras radītais ir atzīstamas vērtības, un pašiem tās par tādām jāuztver. (Te īpaši pieminams J. Alunāna, K. Barona un F. Brīvzemnieka nopelns⁷⁷⁷)

Jaunlatvieši par savu uzdevumu uzskatīja pašas tautas iepazīstināšanu ar tās nacionālo savdabību, „rādīt kādi latvieši īsti ir, caur ko tie izšķiras no citām tautām”⁷⁷⁸ un rādīt to tā, lai „latvietim patiktu par latvieti būt”.⁷⁷⁹ Latviešu nacionālās kustības pētnieks G. Apals akcentē domu, ka 19. gs. otrajā pusē nacionālā ideoloģija vēl nekļuva par izvērstu un definētu priekšstatu kopumu.⁷⁸⁰ Tomēr cīņa par līdzvērtību un atzīšanu, kultūrvēstures mantojums – dzimtā valoda, tautas dziesmas, ieražas un citi garīgās un materiālās kultūras elementi - iezīmēja apzināti akcentētas “mūsu kā latviešu”

izdota 1991., u.tml. Kōrklu Poliacība. *Gaisma*. 1905. Nr.2. 2.lpp.; Skomba. Latgalīšu pōrtautōšana. *Jaunō Straume*. 1931. Nr.15. 1.lpp.; Latkovskis, V. Sveštautīšu pādi Latgholā. *Latgolas Vōrds*. 1936. Nr.40. 2.lpp., u.c.

⁷⁷³ Ziņas par Pēterburgas jaunām latviešu avīzēm. *Pēterburgas Avīzes*. 1862. Nr.1, 1. lpp.

⁷⁷⁴ J. M. Tēvu tēvu līdzība bērnu bērniem derīga. *Mājas Viesis*. 1857. Nr.6. 47., 48. lpp.

⁷⁷⁵ Kāds vārds par dziedāšanu un dziesmām. *Pēterburgas Avīzes*. 1862. Nr.2. pp.

⁷⁷⁶ Words nu izdevēja. In : Auseklis. 1906, nr.1, 1.lpp.; Līdzīgas domas izeiktas arī: Zemes waicojums. *Drywa*. 1911. Nr. 94. 1., 2. lpp. Latviszu kolonisti nu Witebskas guberņas. *Auseklis*. 1906. Nr.1. 3. lpp.; Cenču Jezups. Ceturtos Walsts Dumas welešonas. *Drywa*. 1912. Nr. 126. 1. lpp.; Tautas sawinošana. *Drywa*. 1908. Nr.3. 1.lpp.; Latwiszi, turitēs wins pī ūtra. *Gaisma*. 1905. Nr.2. 1.lpp.; Kōrklu Poliacība. *Gaisma*. 1905. Nr.2. 2. lpp. u.c.

⁷⁷⁷ Skat. Buceniece, E. (sast.) Ideju vēsture Latvijā. No pirmsākumiem līdz XIX gs. 90. gadiem. Antoloģija. Rīga: Zvaigzne ABC, . 372.-380., 428.-456.lpp.

⁷⁷⁸ Brīvzemnieks, F. Zinātnības un tautas draugiem. *Latviešu Avīzes*. 1877. Nr.38. 301., 302. lpp.

⁷⁷⁹ Brīvzemnieks, F. Latviešu tautas gara mantas. *Pagalms*. 1881. Nr.20. 203., 204. lpp.

⁷⁸⁰ Bērziņš, J. (red.) *Latvija 19. gadsimtā. Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 458. lpp.

atšķirības, „pieklājīgu vietu citu tautu vidū”⁷⁸¹, stabilas identifikācijas barjeras un simboliskās robežas. Apstākļi, kad latviešu tautu vienojošās vērtības tika meklētas/veidotas atrodoties opozīcijā citu kultūru uzspiešanai, noteica latviešu pašidentifikācijā iestrādātos aizsardzības mehānismus.

Latviešu valodā (senā baltu valodā) rakstot un tulkojot zinātniska rakstura tekstus, kā arī beletristiku, dzeju un dramaturģijas darbus, pierakstot tautas mutvārdu daiļradi, publicējot to periodiskajā presē un izdodot atsevišķos krājumos, jaunlatvieši demonstrēja dzimtās valodas iespējas un apstrīdēja apgalvojumus, ka „latviešu valoda neģeldot īsti zināšanām un gudrībām; tanī tikai prastus stāstīņus un rupjas kroga plāpāšanas varot īsti labi un svarīgi izteikt. Smalkām līdzībām un domām un augstām gudrībām trūkstot vārdu.”⁷⁸² Un ka „smejamas tās domas, pēc kurām visi tie, kas pa vāciski māc runāt, esot par kungiem saucami, kamēr tie, kas pa latviski runā, esot zemnieki”⁷⁸³. Tēmas par latviešu valodas un līdz ar to latvieša kā tās nesēja prestižu sabiedrībā aktuālas bija arī 19.gs. 80. – 90. gados tautas pārkrievošanas un pārvācošanās (-as) tendenču iniciētas. Kā iepriekš minēts, sociālais fenomens – kārklu vācietis – no latviešu preses humora un problēm rakstu slejām pārnāca arī uz daiļliteratūru.

Nacionālā romantisma kustības ietvaros balstīta starptautiska prakse tobrīd bija arī tautas mutvārdu daiļrades izmantošana tautai kopīgu ētisku un estētisku vērtību definēšanai un kopīgu stāstu par pagātni veidošanai. Arī latviešu gadījumā tautas dziesmas, kurās tiek rastas nacionālā rakstura iezīmes, kalpoja par instrumentu šim mērķim. Etnogrāfisko un folkloras materiālu vākšanas kustības laikā jau tika pamatota tautas dziesmu nozīmība. Balstoties uz cittautiešu (= nozīmīgo „citu”) - J. G. Herdera⁷⁸⁴, J. G. Kola u.c. - pozitīvajiem izteikumiem un apbrīnas pilnajām atziņām⁷⁸⁵

⁷⁸¹ Brīvzemnieks, F. Latviešu tautas gara mantas. *Pagalms*. 1881. Nr.21. 210., 211.lpp.

⁷⁸² Ziņas par Pēterburgas jaunām Latviešu avīzēm (1862). Grām.: Lūsis, K., Sīmanis, G. (sast.) *Valdemārs Kr. Tēvzemei*. Rīga: Avots, 1991. 124. lpp.; Ziņas par Pēterburgas jaunām Latviešu avīzēm (1862). Grām.: Valdemārs, Kr. *Raksti*. I sēj. Rīga: Latv. Ūniv. Studentu padomes grāmatnīcas apgāds, 1936. 243. lpp.

⁷⁸³ A-n. Latviešu valoda (Pa daļai par atbildi uz to rakstu „Lieciet vērā!” „M.V.” Nr.16.). *Mājas Viesis*. 1858. Nr.19. 150.,151. lpp.

⁷⁸⁴ J. G. Herders četrus gadus (1764-1769) pavadīja Rīgā, vācot un publicējot latviešu folkloru, akcentēja tās kultūrvēsturisko nozīmību. Skat.: Kūle, M., Kūlis, R. *Filosofija*. 2.izdevums. Rīga: apgāds „Burtnieks”, 1997. 303. lpp.; Buceniece, E. (sast.) *Ideju vēsture Latvijā. No pirmsākumiem līdz XIX gs. 90. gadiem*. Rīga: Zvaigzne, ABC,190., 191.lpp.

⁷⁸⁵ Folkloristes D. Bulas pētījumā secināts, ka „Latviešu dziedāšanas tradīcijas 18. un 19. gadsimtā ieinteresēja un valdzināja ne vienu vien apgaismības ideju orientētu cittautieti (vēl pirms J. G. Herdera – J. G. Hāmanu, K. Haideru, T.G. fon Hipelu u.c.)”, un ka „Pirmās atmodas ideologi jau mantojumā bija saņēmuši atzinīgus, pat slavinošus vārdus par latviešu tautas dzejisko ģēniju. „Patiešām būtu grūti tagad atrast Eiropā tautu, kas tik ļoti būtu pelnījusi dzejnieku tautas vārdu kā latviešu tautiņa, un zemi, kas tik ļoti pelnītu dzejas zemes vārdu kā latviešu zeme.”[Kohl J.G.,

par latviešu tautas mutvārdu daiļrades vērtību, folklorā – tautas dziesmas – pakāpeniski tika ieceltas etniskā simbola kārtā.⁷⁸⁶ Tautas mutvārdu daiļrade nebija tikai latviešu tautas simbols pats par sevi. Kā atzīst folkloriste D. Bula – folklorā ir viens no kultūras krājumiem, kurš visvairāk izmantots latviešu tautas simboliskā īpašuma veidošanā un papildināšanā. Tajā tiek meklētas un atrastas gan liecības par nācijas vēsturi un likteni, gan tīras un labskanīgas dzimtas valodas paraugi, gan nacionāli varoņi, gan tautas rakstura un pasaulztveres iezīmes.⁷⁸⁷ Tautas dziesmas iezīmē latviešu gadskārtu kalendāru, tajās atspoguļotas latviešu un citu etnosu savstarpējās sadarbības jomas, bet etnisko autostereotipu kontekstā nozīmīgas ir tajās pieminētās zemnieku tautai raksturīgā rūpīgā attieksme pret darbu, saudzīgums pret dabu, dziesmu un dziedāšanas loma, savstarpējo attiecību modeļi u.tml. Tautas dziesmās iekļautās vērtības jau pusotru gadsimtu (iespējams, ilgāk) kalpo par latviešu tautas vērtību mēru sev un citiem.

Latviešu publiskajā telpā tika izplatītas atziņas par tautas eksistencei nepieciešamajiem komponentiem: indivīdu apzināšanas par piederību tai, zināšanas par tās pagātņi, kopīgi nākotnes plāni, kopīgas vērtības - valoda, ieražas, piemiņas zīmes, kopīgas institūcijas, t.sk skolas, caur kurām visu iepriekš uzskaitīto dot jaunajai paaudzei. Mīlēt var to, ko pazīst. Tādēļ bērniem būtu jāpazīst savas zemes daba, vēsture, ieražas, ievērojami, tautas labā strādājoši cilvēki. Un pāri visam ir savas mātes valodas cienīšana un kopšana.⁷⁸⁸

Lai veicinātu „labu”, laikmeta tendencēm atbilstošu vēstures grāmatu sarakstīšanu, Pēterburgā dzīvojošie latvieši 1871. gadā izsludināja prēmiju par labāko vēstures grāmatu latviešu valodā.⁷⁸⁹ Prēmēšanas noteikumos norādīts, ka grāmatas saturs var būt vispārīgā vai Baltijas vēsture. Baltijas vēsturē īpaša uzmanība jāveltī aprakstiem par senajām ciltīm un to brīvības cīņām. Tas nepieciešams, lai pierādītu citiem un, galvenokārt, sev pašiem, ka latviešu tauta kultūras ziņā neatpaliek no pārējām Eiropas tautām, un tās pašreizējais stāvoklis ir latviešiem nodarītās pārestības sekas. Prēmija tomēr netika piešķirta, jo uzdevums tobrīd vēl mācību grāmatu autoriem nav bijis pa spēkam⁷⁹⁰. Fakti bija, trūka to „attiecīgas” interpretācijas.

1841]”, skat: Bula, D. *Dziedātājtauta. Folklorā un nacionālā ideoloģija*. Rīga: Zinātne, 2000. 44. lpp.

⁷⁸⁶ Kūle, M., Kūlis, R. *Filosofija*. 2. izdevums. Rīga: apgāds „Burtnieks”, 1997. 303. lpp.

⁷⁸⁷ Bula, D. *Dziedātājtauta. Folklorā un nacionālā ideoloģija*. Rīga: Zinātne, 2000. 44. lpp.

⁷⁸⁸ Skat. Kronvalds Atis. *Dzimtenes mācība*. Rīga: A.Gulbja apgādība, 1922. 35. lpp.

⁷⁸⁹ Skat. Varaidošu Zanderis. Goda maksa. *Baltijas Vēstnesis*. 1871. Nr. 18. 143. lpp.

⁷⁹⁰ Lācis, M. *Latviešu mācību grāmatas (1585 – 1917)*. Rīga: LVU, 1968. 36. lpp.

Ieskatam K. Valdemāra recenzija par pirmā akadēmiski izglītotā latviešu tautības vēsturnieka J. Krodzinieka (Krīgera) rakstu „Kā muižnieku kārta Baltijā cēlusies un attīstījusies?": „Pēc Krodzinieka k. stāstiem nu iznāk, ka īsi saņemot, tāda teika: Iesākumā pastāvēja (Vācijā) feodālisms, un tas feodālisms atnāca (vai atlidinājās pa gaisiem) uz mūsu Baltiju un dzīvoja tur, un vācu feodālmuižnieki ietaisīja sev tādā un tādā vīzē muižas un pārvaldīja Vidzemi, Kurzemi un igauņu zemi nu jau 600 gadu! Tāda mācība iz latviešu spalvas skan kā it kā jaukāka mūzikas skaņa Baltijas muižnieku ausīs un paaudzina viņu slavu un politisko svaru daudz vairāk nekā to varēja paaudzināt tie vācu rakstnieki, kas pēdējos 30 gados tik ļoti nodarbojās ar to pašu mācību sajēgdami, ka Krievija, cik ilgi vien iespējams, sargāsies apgāzt tik brīnišķīgu, 600 gadu vecu muižniecības ēku ar visām vecu laiku lieliskajām privilēģijām”⁷⁹¹.

Izmantojot vācbaltiešu un krievu historiogrāfijā tobrīd uzkrātos faktu materiālus, kā arī folkloras dotumus⁷⁹², latviešu kultūras darbinieki veidoja kopīgos stāstus par pagātni – par 600 (vēlāk šis skaitlis sasniedz 700) gariem apspiestības gadiem, par laimīgo dzīvi Senlatvijā, par vācu krustnešiem, kurus simbolizējošs tēls bija melnais (tumšais) bruņnieks, kas ar uguni un zobenu iekaroja šo zemi. Vēsturiskas tēmas, simboliski sasaistot pagātni ar tagadni, savās dzejās apdzejoja Auseklis („Gaismas pils”, „Tautai”, „Latvijā” „Beverīnas dziedonis” u.c.), A. Pumpurs („Pastarīte”, „Hīna kaps”, „Imanta”, „Tautai”) u.c. A. Pumpura radītais eposs „Lāčplēsis” (pirmizdevums 1890. g., publicēts 17 reizes) aizvien ieņem stabilu vietu latviešu valodas un literatūras apguves mācību programmās pamatskolai. Lāčplēsis kā simbolisks tēls, kas nes cerību par latviešu tautas spēju izcīnīt sev patstāvību un brīvību, dažādos latviešu daiļliteratūras žanros atkārtoti ienāk tautas vēstures robežsituācijās⁷⁹³. Stereotipu veidošanās sakarā nozīmīgs ir arī nodevēja Kangara tēls.

Jaunlatviešu ideju turpinājums rodams 19. gs. otrajā pusē veidoto latviešu biedrību darbā (nozīmīgākā no tām Rīgas Latviešu biedrība (RLB), 1868.-1940., atjaunota 1989. gadā)⁷⁹⁴), zināšanu par tautas folkloru, etnogrāfiju un vēsturi

⁷⁹¹ Valdemārs, K. Kāds vārds par J. Krodzinieka rakstu „Kā muižnieku kārta Baltijā cēlusies un attīstījusies?” (1885). Grām.: Valdemārs, Kr. *Raksti*. I sēj. Rīga: Latv. Univ. Studentu Padomes Grāmatnīcas apgāds, 1936. 110., 111. lpp.

⁷⁹² Bērziņš, J. Par mūsu tautas dziesmu kā vēstures avotu izlietošanu (Metodoloģiska skice). Grām.: Grīnberga, H., Auns, M. (sast.) *Latvieši: XX gadsimta 20. – 30. gadu autoru rakstu krājums*. Rīga: V. Belakoņa izdevniecība, 2003. 48., 50. lpp.

⁷⁹³ J. Raiņa luga „Uguns un nakts” iznāca 1905. gadā, bet M. Zālītes un Z. Liepiņa rokopera „Lāčplēsis” tika uzvesta 1988. gadā.

⁷⁹⁴ Kā biedrības misija definēta cenšanās stiprināt latviešu tautības apziņu, kopt tēvu mantojumu un uzturēt viņu īpatnējo garu un tikumus Skat.: Agls. A. Nopietns vārds mūsu latviešu biedrībām. *Baltijas Vēstnesis*. 1890. Nr.161.1.lpp.

apkopošanā, publicēšanā, izstādīšanā u.tml., t.s. „atmiņu vietu”⁷⁹⁵ veidošanā, kā arī to rosināto kultūras notikumu rezonansē. RLB Zinību komisija (1869) rūpējās par atbilstoša satura grāmatu izdošanu, uzturēja bibliotēku un izveidoja latviešu tautas muzejisko vērtību krātuvi. RLB Teātra komisija izveidoja pirmā Rīgas latviešu teātra darbu, veicinot skatītāju iepazīstināšanu t.sk. ar latviešu dramaturgu Ā. Alunāna, R. Blaumaņa, Aspazijas, A. Brigaderes u.c. darbiem. RLB Dziedāšanas komisijas iniciēti, 1873. gadā notika pirmie vispārējie latviešu dziesmu svētki, kas nākotnē kļuva par būtisku etniskās pašapziņas izpausmes veidu, ietverot latviešu tautas dziesmu aktualizēšanu un uzturot kopā dziedāšanas tradīciju. Rīkojot svētkus (arī turpmākos dziesmu svētkus) un domājot par koristu vizuālo tēlu, sākās diskusijas par koristu „tautisko” apģērbu. Jāatzīmē, ka 19. gs. nogalē latviešu sabiedrībā novērojamas paralēli notiekošas viena otrai it kā pretrunā esošas norises. No vienas puses, latvieši centās atbrīvoties no zīmola “zemnieks” (un pamatoti – arvien vairāk lauku iedzīvotāji apmetās uz dzīvi pilsētās, ieguva izglītību un darbu citās tautsaimniecības nozarēs). Šo pārmaiņu uzskatāmi simbolizēja arī pāreja no tradicionālā uz pilsētas modes apģērbu, ko, piemēram, rāda ieteikumi par RLB deju vakaru apmeklētājiem vēlamo apģērbu („var ikkatrs savas kārtas pēc pieklājīgi un tīri ģērbies vīrs nākt, lai būtu mellas vai pelēkas drēbes. Tikai tam būs bikses vīrs zābakiem nēsāt un cimdus uzvilkt”, aizliegts „lauku zābakiem, virsdrēbēm jeb sulaiņa mundierā”⁷⁹⁶). Bet no otras puses - sabiedriskie darbinieki (RLB Dziedāšanas komisijas runas vīri, mākslinieki, kordiriģenti u.c.) preses slejās izteica aicinājumus Dziesmu svētkos un nozīmes ziņā līdzīgos pasākumos latvisko identitāti paust tieši tradicionālajos, etnisko pieredzi apliecināšos, tērpos⁷⁹⁷. Svētki demonstrēja tautas kultūras un organizēšanās spējas ne vien citiem, bet galvenokārt sev pašiem.

Kā viens no nozīmīgiem, latviešus vienojošiem pasākumiem minama arī 1896. gadā Rīgā X Viskrievijas arheologu kongresa ietvaros atvērtā Latviešu etnogrāfiskā izstāde, kas tika gatavota vairākus gadus un bija pirmais lielākais pašu latviešu

⁷⁹⁵ Hanovs, D. *Pilsonības nācija...*150.lpp.

⁷⁹⁶ Citēts pēc: Volfarte, K. Latviešu Rīga. Grām.: Volfarte, K., Oberlenders, E. (sast.) *Katram bija sava Rīga. Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. – 1914. gadam*. Rīga: AGB, 2004. 54.lpp.

⁷⁹⁷ Skat.: Karlsona, A. Dažas preses ziņas un vērtējumi par latviešu svētku apģērba attīstību 19. gs. otrajā pusē. *LVIŽ.* 2006. Nr.4. 38.- 60. lpp.; Karlsona, A. Intelīģences pārstāvju veidotie priekšstati par latviešu tautisko apģērbu 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā (1888-1910). *LVIŽ.* 2007. Nr.1. 60. – 85. lpp.

organizētais savas tautas kultūru reprezentējošais pasākums.⁷⁹⁸ Izstāde pusotra mēneša laikā pulcēja 45 000 apmeklētāju.

19. gs. nogalē, latviešu sociālprofesionālajam portretam kļūstot daudzveidīgākam, tautiskā ideja sāka zaudēt savu aktualitāti, to aizstāja citas intereses. Tas gan nenozīmēja, ka notika saplūšana vai latviešu aktīva biedrošanās ar citu tautu pārstāvjiem. „Katram bija sava Rīga”⁷⁹⁹ – savi teātri, rakstnieki, mākslinieki un kultūras pasākumi, savas politiskās intereses. „Tautiskā ideja” paralēli pastāv gan biedrībās, gan politiskajās partijās. 20. gs. sākumā turpinās iepriekšējās desmitgadēs aizsāktā etniskās tāpatības vienojošo elementu un negatīvu etnisko heterostereotipu izmantošana daļas latviešu ekonomisko un politisko interešu apmierināšanai, izraisot dziļu nožēlu citos latviešos par šīs idejas devalvēšanu: „Savās maskotās un nemaskotās reklāmās pircēju, apmeklētāju, klientu un pacientu pievilināšanai, latviešu veikalniekiem bija ļoti ienesīgi aizķert tautiskās stīgas (..), jo ienaidis pret vāciešiem ir īpašība, kura mazāk kulturelos latviešus pilnīgi pārvalda un zināmā mērā līdzinās instinktam.(..) Spekulējami uz tautas aklo ienaidu, varbūt pat instinktu, un attiecinādami ienaidu pret bijušo dzimtkungu uz visiem vāciešiem, latviešu veikalnieki ieguva labus panākumus. Viņu veikali zēla. Arī vēl tagad veikalnieciskais nacionālisms ir tas, kas izsauc nacionālo jūtu uzliesmošanu pret vāciešiem.”⁸⁰⁰ Tāpat „tautiskā ideja” aktualizēta cīņā par politisko varu.

20. gs. sākumā publicistikā atrodams šāds latviešu sociālpsiholoģiskais portrets: „latvieši lieli individuālisti, kas grib palikt un rīkoties katrs par sevi. Viņi nedzīvo sādžās, bet atsevišķās mājās. Šis individuālisms kaitē latviešu kopdarbībai, un veicina viņu vidū aristokrātismu. Tas parādās šķiru starpībās. Plaisa starp saimnieku un kalpu ir ārkārtīgi liela; nabags saimnieks šķietas lielāks esam par turīgu kalpu (..) angļiem prāts valda pār jūtām un fantāziju, bet latviešiem jūtas un fantāzija ieņem pirmo vietu. (..) Iespiesti lielu tautu vidū, savā starpā sadalījušies, latvieši drīzāk krita par laupījumu citiem. Ka viņi tomēr pastāvējuši, uzglabājuši savu valodu un savas gara mantas, jāpateicas latviešu izturībai un sīkstumam. Visnelabvēlīgākos apstākļos viņi palikuši nesalaukti un izturējuši līdz galam, vienmēr ticēdami, ka gaisma pārvarēs tumsu, labs ļaunu.”⁸⁰¹

„Tautiskā ideja” – ideja par tautas kopīgajām vērtībām un interesēm - ir spēcīgs tai piederīgos konsolidējošs, mobilizējošs faktors īpaši vēstījuma par kopējo vērtību

⁷⁹⁸ Vanaga, L. 1896. g. Latviešu etnogrāfiskās izstādes sagatavošana (1894 - 1896). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1996. Nr.6. 38.- 47.lpp.

⁷⁹⁹ Volfarte, K., Oberlenders, E. (sast.) *Katram bija sava Rīga. Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. līdz 1914. gadam*. Rīga: izd. AGB, 2004. 295. lpp.

⁸⁰⁰ Skujenieks, M. *Nacionālais jautājums Latvijā*. Pēterburga: A. Gulbja apgādībā, 1913. 128., 129.lpp.

⁸⁰¹ Velme, J. Par latviešu tautas dvēseli. *Varavīksne*. 1916. Nr.7. Citēts pēc: Zeiferts, T. *Latviešu rakstniecības vēsture*. Rīga: Zvaigzne, 1993. 14.lpp.

vai interešu apdraudējumu gadījumā, kas vairākkārt izmantots promocijas darbā aplūkojamā laika posma ietvaros. Tas ir iedarbīgs ierocis, kuru neprasmīgi izmantojot, sekas var būt dramatiskas, kā tas notika 1905. gada revolūcijas laikā. I. Apine secināja, ka šai revolūcijai piemita izteikti etniski vaibsti⁸⁰². Tāpat, apzināšanās par iespēju cīnīties ar tautas vēsturisko ienaidnieku vairoja latviešu strēlnieku cīņas sparū Pirmajā pasaules karā. Otrajā pasaules karā šī situācija vairs ne tuvu nebija tik viennozīmīga.

Kaujas Brīvības cīņu laikā arī izcīnītas, motivējot karavīrus ar savas valsts aizstāvību un tautas vēsturiskā ienaidnieka ideju. Brīvības cīņu atcerei 1919. gadā ir iedibināts Lāčplēša kara ordenis⁸⁰³, augstākais militārais ordenis LR. Starpkaru periodā un arī pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas, 11. novembris ir atzīmējams kā Varoņu piemiņas diena.

Nodibinoties neatkarīgai Latvijas valstij 1918. g., latviešu sabiedrības elitei radās jauns uzdevums – Latvijas iedzīvotājiem bija jāveido jauna – nacionālā un pilsoniskā identitāte. Simpatizējot idejai par nacionālu valsti kā tautas attīstības un centienu augstāko sasniegumu, šī identitāte tika veidota ļoti pietuvināta etniskai tāpatībai. Latviešu savdabības meklējumi atkal veda pie tradicionālās kultūras – tradicionālā dzīves veida, pasaules uzskata, tradīcijām un ieražām. Etnogrāfija, folkloru un latviešu tautas vēsture turpināja sniegt marķierus simboliskajām robežām (arī valsts robežām⁸⁰⁴; skat., 4. nod.), vienojot latviešus un nodalot tos no „citiem”.

Sākot ar **starpkaru periodu**, Latviešu „kultūras zināšanas” (tajā skaitā autostereotipi), to uzturēšana, papildināšana un tālāk nodošana notika vismaz trijos līmeņos – likumdošanas līmenī (kopīgo zināšanu nodošanas un uzturēšanas morāla regulēšana), zinātniskā un publicistiskā līmenī (filozofu, psihologu, folkloristu, vēsturnieku un publicistu interpretācijas par latviešu raksturu (mentalitāti), vēsturi un kultūru) un sadzīves līmenī (cilvēku pašu novērojumi un pieredze). Atšķirībā no iepriekšējā perioda latviešu rokās bija arī likumdevēja vara. Visi līmeņi savstarpēji saistīti un ietekmēja cits citu.

⁸⁰² Apine, I. Nacionālais komponents 1905. gada revolūcijā. Bērziņš, J. (red.) *1905. gads Latvijā. Pētījumi un starptautiskas konferences materiāli, 2005. gada 11. un 12. janvāris, Rīga*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2006. 241. lpp.

⁸⁰³ Atzīmējams, ka Lāčplēsis ir par tautas eposu uzskatītā A. Pumpura darba (1888) galvenais varonis

⁸⁰⁴ Robežlīguma izstrādāšanas debatēs izmantotos argumentus skat.: Mieriņa, A. *Latvijas valsts robežas (1918 – 1940)*. Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. 182.- 209. lpp.

Likumdošanas līmenī tapa likumnostādnes un normatīvie akti, kas iezīmēja latviešu kultūras vērtības (skat. 5. nod.) - latviešu valodas sociolingvistiskās funkcijas; agrārā reforma „atjaunoja vēsturisko taisnīgumu un atgriezta zemi tās patiesajiem īpašniekiem”; pilsonības likums definēja iekļaušanas izslēgšanas mehānisma darbību attiecībā uz savai tēvzemei lojāliem citām tautībām piederīgiem ļaudīm. Izglītības jomā caur mācību programmām tika noteikts kopīgo un jaunākai paaudzei tālāk nododamo „kultūras zināšanu” saturs (latviešu valoda, Latvijas vēsture un ģeogrāfija – priekšmeti, kas obligāti arī mazākumtautību skolās). Likumdevējs veidoja arī svētku un atceres dienu kalendāru. Valsts un sabiedriskās iestādes un organizācijas rūpējās par nacionālas nozīmes piemiņas vietu iekārtošanu (Brāļu kapi, Brīvības piemineklis u.c.).

Valsts vīru runās latvieši atspoguļoti kā varonīgi, darbīgi, strādīgi, neatlaidīgi, miermīlīgi, spējīgi uzpurēties un vienoties cēlu mērķu vārdā, neatkarīgi, vēstures gaitā pakļauti un svešu varu kalpināti, bet vienmēr tiekušies pēc brīvības un neatkarības; kopuši savas tradīcijas.⁸⁰⁵ Pēc valsts apvērsuma 1934. g., K. Ulmanis klaji pauda etniskā nacionālisma idejas. Viņa uzrunu adresāti bija „latvju tauta”⁸⁰⁶, vienotā tauta, kas „šo valsti ir nodibinājusi (..) [un] būs patiesi pirmā šajā valstī, un visās vietās un visos laikos.”⁸⁰⁷ K. Ulmaņa un J. Baloža radītā „15. maija Latvija”, pēc tās dibinātāju definīcijas, bija latviska un vienota (skat. 4. nod.). Latviešiem piemītošā miermīlība un satiecība ceturtnā Valsts prezidenta runās pieminēta, vērtējot Latvijas Republikas ārpolitikas stratēģiju.⁸⁰⁸

⁸⁰⁵ Satversmes sapulces svinīga sēde 18. novembrī. *Latvijas kareivis*. 1920.g. 20. nov. 1. lpp.; Satversmes sapulces svinīga sēde 18. nov. *Latvijas kareivis*. 1921.g. 20. nov. 2. lpp.; Valsts svētku svinības. *Latvijas kareivis*. 1921.g. 20. nov. 1. lpp.; Republikas svētki. *Latvijas kareivis*. 1922.g. 21. nov. 1., 2. lpp.; Nacionālo svētku svinības. *Latvijas kareivis*. 1923.g. 20. nov. 1.,2. lpp.; Latvijas sestie gada svētki. *Latvijas kareivis*. 1924.g. 20. nov. 1. lpp.; Valsts dzimšanas dienas svinības. *Latvijas kareivis*. 1925.g. 20. nov. 1.,2. lpp.; Valsts svinīga ieiešana 9. pastāvēšanas gadā. *Latvijas kareivis*. 1926.g. 20. nov. 1.,3. lpp.; Kā mūsu valsts iegāja 10 mūža gadā. *Latvijas kareivis*. 1921.g. 20. nov. 1. lpp. ; Valsts prezidenta G. Zemgaļa runa svinīgajā aktā. *Latvijas Kareivis*. 1928.g. 20. nov. 5. lpp.; Kā galvaspilsēta nosvinēja 11. gada svētkus. *Latvijas Kareivis*. 1929.g. 20. nov. 1. lpp.; Valsts svētku svinības galvas pilsētā. *Latvijas Kareivis*. 1930.g. 20. nov. 1. lpp.; Baudot brīvību neaizmirstat to sargāt! *Latvijas Kareivis*. 1928.g. 20. nov. 1. lpp.; Valsts 14. gada svētku svinības Rīgā. *Latvijas Kareivis*. 1932.g. 20. nov. 1. lpp.; Valsts neatkarības piecpadsmitās gada dienas svinības. *Latvijas Kareivis*. 1933.g. 21. nov. 1. lpp.

⁸⁰⁶ Konversācijas vārdnīcā rodami sekojoši jēdzienu skaidrojumi: latvieši – visi Latvijas iedzīvotāji; latvji – etniskā grupa, pamattauta, titultauta. Skat.: Švābe A., Būmanis, A., Dišlers, K. (red.) *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 11. sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1934./35. 21338. lpp. Bet spriežot pēc K. Ulmaņa autoritārās ideoloģijas satura, viņš pieņēmis etnisko, ne pilsonisko šī jēdziena traktējumu.

⁸⁰⁷ Solīsimies visi uz priekšu iet un vēl vairāk Latvijai dot. Ministru prezidenta K. Ulmaņa radoruna valsts svētkos. *Latvijas Kareivis*. 1934.g. 20. novembris. 1. lpp.

⁸⁰⁸ Mūžīga ir vienotas tautas gaita un nepārredzams ir tautas mūžam dzīvā gara spēks un tā sasniegumi. Valsts prezidenta K. Ulmaņa radio runa valsts svētkos Rīgas pilsētas I ģimnāzijā. *Latvijas Kareivis*.

Jēdzieni „tauta”, „nācija”, „latviešu tauta”, „latviešu nācija” – to saturs un latviešu tautas raksturojums vēlēts starpkaru perioda filozofu, psihologu, literatūrkritiķu, folkloristu, politiķu un publicistu darbos. Nozīmīgākie autori, kuru atziņas izmantoja arī pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas 1990. gados, bija A. Birkerts, E. Blanks, E. Brastiņš, P. Jurēvičs, A. Kroders, Z. Mauriņa, K. Skalbe, M. Skujenieks, J. A. Students, P. Zālīte, T. Zeiferts u.c. Tā laika inteliģences zīmētais latvieša portrets izskatījās sekojošs: Latvietis dod priekšroku darbam, ne kaujas laukam, bet, ja nepieciešams aizstāvēt dzimto zemi, ir gatavs atdot dzīvību par to.⁸⁰⁹ Viņš ir laimīgs par iespēju zobenu pārkausēt arklā. Zemnieku ģimene ir latvisko vērtību glabātāja⁸¹⁰. Darbs – zemes apstrāde – latvieša dzīves saturs. Strādājot tiek ievēroti „metodoloģiski ētikas principi”: „a) pienākuma jūtas darba gaitā; b) rūpība un kārtība; c) cenšanās darbu labi padarīt.”⁸¹¹ Latvietis ir intraverts (ārišķība viņam maz piemīt)⁸¹², brīžiem nelaipns un ass⁸¹³. Viņš ir brīvību mīlošs individuālists⁸¹⁴. Latvietim piemīt rāma, jūtīga, liriska un mīksta daba⁸¹⁵. Viņa drānas ir pelēka lauka akmens krāsā⁸¹⁶. Latviešu valoda⁸¹⁷ un tautas dziesmas⁸¹⁸ veidojušas un izteikušas tautas etniskās identitātes saturu. Bet latvieši nereti vairās no viņu kultūru raksturojošām iezīmēm, cenšoties kļūt vāciskāki par vāciešiem un krieviskāki par krieviem⁸¹⁹.

20. gs. 30. gadu vidū psihologs J. Students apkopoja latviešiem raksturīgās iezīmes. Daži raksturīgākie citāti no viņa darba “Bērna, pusaudža un jaunieša

1936.g. 20. novembris. 2. lpp.; Mūsu augstākais bauslis – vīrestībā dzīvot, cīnīties un uzvarēt. Valsts prezidenta Dr. K. Ulmaņa radoruna tautai valsts dibināšanas svētkos. *Latvijas Kareivis*. 1937.g. 20. nov. 1. lpp.

⁸⁰⁹ Zeiferts, T. *Latviešu rakstniecības vēsture...*48. lpp.; Zālīte, P. *Latviešu tautas dvēsele ar iepriekšēju dvēseles jēdziena un tautu dvēseles apskatu*. 2.pap.izd. Rīga: autora apgādībā, 1932. 31. lpp.; Jurevičs, P. *Nacionālās dzīves problēmas*. Rīga: Valters un Rapa, 1936. 105., 106.lpp.; Vecvagars, V. (sast.) *Kārlis Skalbe: runas un raksti*. Rīga: J.Rozes apgāds, 2008. 38.lpp.; Blanks, E. *Nācija un valsts*. Jelgava: grāmatu spiestuve Ed. Lācija, Ž.Šulcs un biedri, 1926. 5., 13., 20., 40.lpp.

⁸¹⁰ Vecvagars, V. (sast.) *Kārlis Skalbe ...*75.lpp.; Blanks, E. *Nācija un valsts...* 5., 13., 20., 40.lpp. Blanks, E. *Nācija un valsts*. Jelgava: grāmatu spiestuve Ed. Lācija, Ž.Šulcs un biedri, 1926. 5., 13., 20., 40.lpp.

⁸¹¹ Birkerts, A. *Latvju tautas dzīves gudrība pēc sakāmvārdiem un parunām u. c. folkloras materiāliem*, I daļa. Rīga: J. Grīnberga izd., 1937. 309., 313. lpp.; Jurevičs, P. *Nacionālās dzīves problēmas...*108. lpp.

⁸¹² Zeiferts, T. *Latviešu rakstniecības vēsture...*48. lpp.

⁸¹³ Jurevičs, P. *Nacionālās dzīves problēmas...* 105.-106.lpp

⁸¹⁴ Zālīte, P. *Latviešu tautas dvēsele...* 30. lpp.

⁸¹⁵ Jurevičs, P. *Nacionālās dzīves problēmas...*105.-106.lpp.

⁸¹⁶ Vecvagars, V. (sast.) *Kārlis Skalbe ...*38.lpp.

⁸¹⁷ Turpat, 38.lpp.; Blanks, E. *Nācija un valsts...* 5., 13., 20., 40.lpp.

⁸¹⁸ Vecvagars, V. (sast.) *Kārlis Skalbe ...* 38., 109., 110. lpp.

⁸¹⁹ Jurevičs, P. *Nacionālās dzīves problēmas...*105.,106., 108.lpp.; Brastiņš, E. *Latviskas Latvijas labad. Mājieni un aicinājumi*. 1925. – 1935. *Karogs*. 1990. Nr.2. 80. lpp.; Blanks, E. *Nācija un valsts...* 51., 52. lpp.

psiholoģija. Cilvēka psihiskā attīstība no dzimšanas līdz garīgā nobrieduma posmam.”: Latvietis “bieži vien izrāda garīgu pagurumu un rakstura trauslumu, kurpretim nepieciešamība prasa meklēt viņos gara žirgtumu.”⁸²⁰ “Latvieši ir individuālisti. Viņi ir konservatīvi un nesabiedriski, nes sevī zināmu pašapziņu un patstāvību.” “Latvietis vai nu tas būtu vecs vai jauns – mīl sevi vairāk nekā otru, un ir visai nepieļāvīgs, ja svešinieks grib ieskatīties viņa dvēselē.” “Latvieša raksturs nav “viegls”, bet drīzāk “smags”: (..) reiz iejēmiem savā pārliecībā, no tās arī neatkāpjas; reiz uzsācis savu gaitu zināmā virzienā, to vairs negroza.” “Latvietim piemīt centība, darba prieks, izturība un neatlaidība pienākuma pildīšanā. Latvietis negrib “otram sēdēt uz kakla.”⁸²¹ „Latvietis smagi un dziļi strādā, tāpat dziļi, nevis skaļi pārdzīvo. (..) Liriski romantiskajos pārdzīvojumos latvieši radniecīgi krieviem, kamēr darba, centības un izturības ziņā viņi stāv tālu priekšā krieviem, nereti pārspēj pat vāciešus.” “Par sliktu īpašību latviešu raksturā jāuzlūko zināma nesaticība, kas bieži vien pāriet nenovīdībā un skaudībā pret savu tautas brāli, latvietis labajos spriedumos par sava tautas brāļa panākumiem, ja ne vienmēr nelabvēlīgi, tad vismaz atturīgi noskaņots un bieži vien cittautībniekus vērtē augstāk par savējiem.”⁸²²

Starpkaru periodā netika veiktas iedzīvotāju aptaujas par viņuprāt latviešu etnisko tāpatību un autostereotipu veidojošiem elementiem un to veidošanās priekšnoteikumiem. Mūsdienās autore veikto lauka pētījumu un dzīvesstāstu dotumi, kuros parādās šo elementu apraksti un tiem klātesošais emocionālais lādiņš, vērtējams kā šajā laikā dzīvojošo, tolaik – bērnu, skolēnu, retāk – jauniešu, respondentu reakcija/atbilde uz citos Latvijas vēstures posmos pārdzīvoto. Secināms, ka visos trijos līmeņos – likumdevējs, publicistika un zinātne, kā arī sadzīve – savas tautas kontekstā runāts par latviešu valodu, pagātni (aizvēstures notikumu glorificēšana, mūžsenais latviešu – vāciešu konflikts, ciešanas un sīkstums to pārvarēšanā, taisnīguma uzvara) un zemniecību kā latvietības uzturētāju. No pēdējā uzstādījuma izriet tādas iezīmes kā individuālisms, noslēgtība, čaklums, darba, zemes un dabas mīlestība u.tml.

Nacistiskās Vācijas okupācijas laikā publiskajā telpā notika latviskās identitātes robežu un satura izcelšana, veicot ļoti emocionālu salīdzinājumu ar citām tautām, īpaši krieviem un ebrejiem raksturīgo. Noslēdzoties padomju okupācijas režīma valdīšanas gadam un tā nestajām ciešanām (14. jūnija deportācija utt.), latviešu kultūras darbinieki atviegloti uzelpoja, un savas, ar šo laiku un latviešu būtību

⁸²⁰ Students, J. *Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija. Cilvēka psihiskā attīstība no dzimšanas līdz garīgā nobrieduma posmam.* Rīga: autora izdevums, 1935. 5. lpp.

⁸²¹ Turpat, 680.-682.lpp.

⁸²² Turpat, 682.-685. lpp.

saistītās, pārdomas un emocijas izteica publiski, kas noteiktā veidā lēja ūdeni uz cita okupācijas režīma dzirnavām un/vai bija šī režīma iniciētas. Latviešu solidaritāti veidoja pirmā padomju okupācijas gada nodarījums tautai un valstij. Kopīgā pāridarījuma sajūta, ko prasmīgi izmantoja nacistiskais okupācijas režīms savu mērķu īstenošanai, atkal un atkal publiskajā telpā atjaunoja pārspriedumus par latvisko tāpatību veidojošiem elementiem. Propagandas veidotāji vajadzīgā efekta panākšanai prasmīgi izmantoja latviešu etniskās tāpatības elementus un shēmas, uz kurām būvēts šī iekarotā apgabala pamattautas pasaules uzskats. Būtiska nacistiskā okupācijas režīma ideoloģijas sastāvdaļa bija rasu teorija, saskaņā ar kuru vien daļa Latvijas iedzīvotāju, t. sk. latviešu (latgalieši tika „izbrāķēti”⁸²³), atbilda tās prasībām⁸²⁴. Latviešu autostereotipā esošie priekšstati par savas tautas fiziskajām īpašībām – gaišmataini, zilacaini utt. (tās uzsvēra arī jaunā nacionālisma definētāji 1930. gados⁸²⁵) ar tām sakrita. Publiskajā telpā akcentētais latviešu čaklums, centība un krietnums bija vērsts uz to, lai panāktu lielāku ražīgumu, produktivitāti latviešu darbā lauksaimniecības sfērā.⁸²⁶

Līdzās tādām plašas tirāžas laikrakstam kā „Tēvija” arī reģionālā prese bija pārpludināta ar attiecīgā satura rakstiem. Ieskatam fragmenti no divām publikācijām „Daugavpils Vēstnesis”: „Šķīstīties no sarkaniem tvaniem (..) prastā apkārtnē cilvēks kļūst prasts. Tikai dižcilvēkus tas neskar, jo viņu pašu krūtīs ir gaisma. Latviešu pilnības ideālā ir sekojoši elementi: Darbs. Darbs identificēts ar dzīvi „atkal darbiņš nodzīvots” un priekšstatiem par Dievu. Dievs ir tāds, kāds cilvēks gribētu būt. Latviešu Dieviņš strādā vairāk un labāk nekā saimnieks. Annas Brigaderes tēvs darbu strādājis it kā kalpotu Dievam, un šo noskaņu var atrast latviski noskaņotos cilvēkos. Zeme. Tautas dziesmās viscēlākais no darbiem – arāja darbs. Latvietis nav vientuļš, ja kāds viņu nemīl, zeme viņu vienmēr mīl. Miers. Kā visām zemkopju tautām Dievs ir miera sargātājs, viņš nojūz zobenu (..) Latvietis cilā zobenu, lai patriektu ienaidnieku nevis lai iekarotu svešas tautas. Laimīgs, ja zobenu var pārkalst arklā. Klusums. Kur cilvēks saistās pie zemes, tur valda klusums. Spīts . Spīts mūs paglāba no bojāejas. Arī vistumšākā murga naktī mēs apzinājāmies, ka ir jāiztur, ka nav tādas nakts, pēc kuras nezaustu rīts. Latviešu sīkstā spēja izturēt, kas spītē ļauniem ļaudīm (..) Arī

⁸²³ Strods, H. (tulk.) Slepna lieta par igauņu, latviešu un lietuviešu pārvācojamību. *Latvijas Vēsture*. 1992. Nr.1. (4), 35.-38.lpp.

⁸²⁴ Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā 1942.-1943. gadā. *Okupētā Latvija, 1940-1990: Latvijas vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 224. lpp.

⁸²⁵ Lapiņš, J. (red.) *Jaunais nacionālisms*. Rakstu krājums. Rīga: Valters un Rapa, 1936. 222.lpp.

⁸²⁶ Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā (1941.gada jūnijs-decembris). *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 16. sējums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 257. lpp.

tiem, ko aizveda lopu vagonos palīdzēja izturēt lepnā latvieša spīts. Daiļums. Estētiskie priekšstati. Daba. Darbs ir nepieciešams eksistencei, bet kur tas vēršas daiļumā, tur tautai ir tiesības runāt par kultūru.”⁸²⁷ „(..) Kultūras cēlājs latvietis, kas tūkstošiem gadus kopis savus no tēvu tēviem mantotos tīrumus, pārtikdams no sava arāja darba augļiem, sastop žīdu, kas no paaudzes paaudzē bijis klejotājs (..) žīds ātri uztvēra latviešu vājās puses: tieksmi pēc materiālām vērtībām, godkārbu un savstarpējo nenovīdību.”⁸²⁸

Latvieti raksturojošie elementi (darbs, daba, daiļums, klusums, miermīlība, noslēgtība, spīts, izturība, sakņu un zemes sajūta) meklēti ne vien tautas dziesmās, bet atvasināti arī no latviešu rakstnieku daiļdarbiem (piem., A. Brigadere, K. Skalbe, E. Virza, Fr. Bārda u.c.), kopīgās pagātnes interpretācijas un propagandas līmenī izvērstā salīdzinājuma ar citām tautām.

Savukārt, lai veidotu pozitīvu vāciešu tēlu, attaisnotu viņu klātbūtni, mērķus un rīcību, tika veidots jauns skatījums uz latviešu pagātnes notikumiem. Latviešu kolektīvajā atmiņā esošie 700 verdzības gadi zināmu apsvērumu dēļ tika aizstāti ar 700 gadiem Eiropas kultūrā, kā arī konstruēts redzējums uz toreiz pavisam neseniem notikumiem Latvijas tautu dzīvē - padomju okupācijas varas gads dažādiem uzskatāmiem līdzekļiem tika atainots kā dramatiskākais notikums latviešu tautas dzīvē. Kā propagandas līdzekļi līdzās preseī tobrīd izmantoti arī radiofons, kino, kā arī plakāti, skrejlapas.

Intervēto respondentu stāstījumi (skat. 2., 5.nod.) liecināja, ka nacistiskās okupācijas varas gados iedibinātais skatījums uz 1940./41. gada notikumiem ir pamatīgi nostiprinājies latviešu daļas kolektīvajā atmiņā⁸²⁹.

Noslēdzoties Otrajam pasaules karam, Latvija atkārtoti nonāca PSRS sastāvā. Atšķirībā no **padomju okupācijas režīma**, kas Latvijā pastāvēja laikā no 1940. gada 17. jūnija līdz 1941. gada 22. jūnijam, atkārtota atrašanās padomju republikas statusā latviešu tautai izvērtās daudz ilgāka un tās sekas – daudz vairāk jūtamas. Padomju varas gados, arī izmantojot tos pašus instrumentus – likumdošanu, varas birokrātiju, izglītības sistēmu, medijus, literatūru - iedzīvotājiem darīja zināmu jauno kārtību un ideoloģiju, kas krasī atšķīrās no starpkaru periodā esošās, tomēr saglabājās zināma pēctecība - tautas dziesmas netika izņemtas no mācību grāmatām (daļai no tām tika rasta jauna interpretācija), tāpat tika saglabāti Dziesmu svētki.

⁸²⁷ Mauriņa, Z. Par latviešu pasaules uzskatu. *Daugavpils Vēstnesis*. 1941. g. 3. okt. 4. lpp.

⁸²⁸ Plāķis, M. Latvietis un žīds. *Daugavpils Vēstnesis*. 1942. g. 12. febr. 4. lpp.

⁸²⁹ Zellis, K. „Baigais gads” mīts un tā evolūcija. Grām.: Zellis K. (sast.) *Mīti Latvijas vēsturē*. Rīga: žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2005. 92.-103.lpp.

Ieviešot Padomju Savienības pārvaldes sistēmu, tika dots pamatīgs trieciens latviešu zemniecībai. Individuālās lauku saimniecības, kas bija viens no būtiskākajiem latviešu autostereotipa elementiem gan ainavas, gan mentalitātes jomā, tika izskaustas, aizvietojot tās ar kolektīvas ražošanas formām - kolhoziem un padomju saimniecībām.

Marksisma ideologu mērķis bija vispasaules sociālistiskās sabiedrības ar kopīgu vispasaules kultūru un kopīgu valodu izveidošana (skat. 5. nod.). Šajā kontekstā nacionālā jautājuma atrisināšanai nepieciešams ņemt vērā „attiecīgās zemes īpatnības”. Latvijas gadījumā to skaitā bija arī latviešu tautas dziesmas un Dziesmu svētki. Arī par padomju tautu vienojošu elementu bija jāklūst kopīgam skatījumam uz pagātni. Vēstures procesi (tajā skaitā arī Latvijas vēstures notikumi) tika skatīti caur šķiru cīņas prizmu. Darba tautas galvenie šķiriskie ienaidnieki bija muižniecība, buržuāzija, nereti pēc izteikti etniskas pazīmes (vācu, poļu muižnieki). Jaunajā pagātnes interpretācijā krievu tautai tika atvēlēta uzsvērti nozīmīga loma latviešu kultūras izveidē (krievu cilmes vārdi latviešu valodā, krievu materiālās kultūras atspoguļojums latviešu arheoloģiskajā un etnogrāfiskajā materiālā u.tml.) un gaišas nākotnes sasniegšanā. Oficiālais skatījums uz pagātni padomju ideoloģijā koncentrējās uz diviem notikumiem – Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju (1917) un uzvaru Otrajā pasaules karā (1945), kas padomju terminoloģijā tika dēvēts par Lielo Tēvijas karu. Latvijas kontekstā tika akcentēta latviešu sarkano strēlnieku loma padomju valsts izveidē, kā arī latviešu iesaistīšanās sarkano partizānu un padomju armijas rindās, kā arī to atbalstīšana. Katru gadu 22. jūnijā atceroties „vācu fašistisko iebrucēju nodevīgo uzbrukumu” un 9. maijā svinot Uzvaras svētkus, tika veikts zināms atmiņas ritualizācijas process. Par uzvaru karā atgādināja (un joprojām atgādina) daudzie šim notikumam veltītie pieminekļi Latvijas pilsētās.

Publiskajā un privātajā telpā pastāvēja divi visai atšķirīgi priekšstati par Latvijas vēsturi, bet noteikti nevar apgalvot, ka nacionālais vēstures skatījums bija pazīstams visās latviešu (arī citu starpkaru periodā Latvijā dzīvojošo etnisko grupu) ģimenēs.

Ņemot vērā „Baigā gada” pieredzi, arī liela daļa latviešu inteliģences Otrā pasaules kara beigu gados bija devusies emigrācijā. Padomju periodā pakāpeniski no jauna veidojās latviešu politiskā un kultūras elite, izmantojot arī iepriekšējo paaudžu atstāto intelektuālo mantojumu. Latviešu tauta ir pietiekoši mazskaitlīga, lai spētu uzturēt iekšējās solidaritātes saites arī pastāvot oficiālajiem ierobežojumiem. Atklāta režīma kritika noveda pie sekām, kas bija pretējas gaidītajām. Latviešu komunistu centieni 1956. – 1958. gadā koriģēt akcentu maiņu ražošanas jomās, ierobežot migrācijas apjomus un palielināt latviešu valodas lomu tautsaimniecībā un republikas pārvaldē, cieta neveiksmi. Sekoja reakcija – lietvedībā notika pāreja uz krievu valodu, tika veicināta divplūsmu skolu izveide un uz laiku tika aizliegta Jāņu svinēšana, kas tika traktēta kā izskaužamā nacionālisma paliekas. Latvieši atkal turpināja vai

atgriezās pie savas izdzīvošanas stratēģijas – pielāgošanās (saglabājot savu etnisko identitāti, akceptēja dominējošās varas „piedāvāto” kultūru⁸³⁰: „Vilks paēdis, un kaza dzīva”. Latviešu sabiedrībā tāpat pastāvēja divas (publiskā un privātā) visai atšķirīgas attieksmes pret politisko iekārtu, nacionālo jautājumu un oficiālo pagātnes interpretāciju.

Šajā laikā aktuāls savstarpējās komunikācijas veids bija runāšana (arī dziedāšana) „pustoņos” – tā, ka „savējie sapratīs”. Simbolisko nozīmju sistēma uztverama tikai savējiem, bet citi nesapratīs - ko viņi ar to gribēja pateikt? Padomju varas gados viens no iecienītākajiem kultūras pasākumiem bija Dzejas dienas. Alegorijās varēja atļauties izteikt to, ko tiešā runā sacīt cilvēki neatļāvās.

Arī padomju varas gadu izskaņā Latvijā tiek runāts par latviešiem kā zemnieku tautu⁸³¹, parādās arī latviešu tautu raksturojoši darbi⁸³², interese par tautas tradīcijām.

1984. g. psiholoģe Ā. Karpova veica studentu aptauju ar mērķi noskaidrot latviešu raksturīgākās īpašības. Ieskatam dažas raksturīgākās studentu atziņas, kurās atrodami gan stereotipi, gan pārdomas par to satūra atbilstību tā laika latvietim: “Varbūt kādreiz liekas, ka latvieši ir vēsi, nekas viņus nesaviļņo, viņi neprot ne priecāties, ne skumt. Man liekas, ka latvieši ir ļoti jūtīgi un saprotoši, tikai viņi visus priekus un bēdas pārdzīvo paši sevī, varbūt vairāk nekā dažs cits raudot un krietot gar zemi. Man liekas, ka latvieši ir ļoti grūti izprotami un iepazīstami, jo nekad nevar zināt, kādas emocijas viņos izraisa konkrētais vārds vai darbība, vai viņi to atbalsta vai nosoda”. “Labi padarīts darbs – tas ir latviski. Tagad runā par šī tikuma trūkumu. Man šķiet, ka tas ir zudis. Liekas, ka ir iestājies pārvērtību brīdis. Par to tik daudz runā, es domāju, nacionālo īpatnību saglabāšanu, tradīciju nezaudēšanu.” “ (...) katra latvieša raksturā jābūt ieliktam darba tikumam, apziņai, ka darbs ir jāveic pēc labākās sirdsapziņas katru dienu, nevis tikai par godu kādiem svētkiem vai pirms pārbaudes komisijas. “ Es nepiekrītu tam, ka saka: latvieši ar savām raksturīgajām īpatnībām sāk izzust. Tā nav. Šīs īpašības gadu gaitā, protams, nolīdzinās (nivelējas), bet pats kodols, centrs latviešu raksturā paliek. Tas izpaužas katrā ikdienas situācijā”. “ Zinot Latvijas vēsturi, jāsecina, ka raksturot latvisko ir grūti “, “Latvisko neapzinās tikai bērni un cilvēki, kas vispār sevi neapzinās.”⁸³³

Katrs Ā. Karpovas uzrunātais students centās nosaukt visspilgtākās latviešu rakstura īpašības. Pēc psiholoģes apkopotajiem datiem kopā izdalītas - 232 (!). Kā dominējošās īpašības (tās uzrādījuši vairāk kā 30 respondenti) šajā pētījumā uzskaitītas – atturība, miermīlība, čaklums, nacionālais pašlepnums, noslēgtība, kulturālība, latvieši ir arāju tauta un nav ārišķīgi. Visvairāk respondentu piekrita šādām pašu vairāk negatīvi vērtētām latviešu rakstura iezīmēm kā piesardzība un pārlieds aizdomīgums, vienpatība un kolektīvās paš aizsargāšanās trūkums.

⁸³⁰ Honko, L. Traditions in the Construction of Cultural Identity. In: Branch, M.(ed.) *National History and Identity. Approaches to the Writing National History in the North-East Baltic Region 19th and 20th Centuries*: Studia Fennica. Ethnologica 6. 1999. P. 19.-33.

⁸³¹ Vāc zemnieks, L. Zemnieku tauta: mīlestība: Svešumā: Līgums. *Draugs*. 1969. Nr.2, 18.-19. lpp. u.c.

⁸³² Šuvajevs, I. Latviešu tautas dvēsele. *Skola un ģimene*. 1989. Nr. 9 26.-27. lpp.

⁸³³ Karpova Ā. Ievads etnopsiholoģijā. 33.-34. lpp.

1980. gadu vidū mainoties Padomju Savienības politiskajam kursam „atklātības un pārbūves” virzienā, kultūrai un radošajai inteliģencei bija atvēlēta īpaša loma. Radošo savienību, vēlāk Latvijas Tautas Frontes (1988) lēmumi un aicinājumi guva lielu tautas atbalstu, jo tie atspoguļoja tik sasāpējušas jomas kā demogrāfisko situāciju valstī, latviešu valodas stāvokli, pagātnes interpretācija u.tml. Cilvēku tūkstoši pulcējās „Helsinki 86” uzsāktajos ziedu nolikšanas pasākumos 20. gs. Latvijas vēstures traģiskāko notikumu atcerē – 25. marts, 14. jūnijs, 17. jūnijs, 23. augusts. Tauta pulcējās arī starpkaru periodā iedibināto svētku un atceres dienu – valsts dibināšanas 18. novembrī un Lāčplēša dienā godināšanai. Tautas pulcēšanās reizēs uzstājās skatuves mākslinieki, tika dziedātas tautas dziesmas un savulaik aizliegtās, patriotiskās autordziesmas. Sanākušos uzrunāja aktieri, rakstnieki, žurnālisti, jaunās politiskās elites pārstāvji. Biežāk saklausāmās uzrunas – „Mana mīļā, latviešu tauta!”, „Mana mīļā arāju tauta!” un teksti – „Man pašam kungam būt, / Man pašam arājam!” (Atkal iedvesma smelta tautas dziesmās). Nereti ieskanējās bāreņu, sērdieņu tautas motīvs. 1988. gadā notikušais folkloras festivāls Baltica’88 un M. Zālītes un Z. Liepiņa rokopera „Lāčplēsis” bija tā brīža nozīmīgākie kultūras notikumi.

Padomju varas gados, oficiālās ideoloģijas atbalstīti bija sekojoši latviešu tautas autostereotipa elementi – latviešu valoda (līdzās krievu valodai), mīlestība pret dziesmu un dziedāšanu (tautas dziesmu vērtības akcentēšana, Dziesmu svētku tradīcijas saglabāšana, obligātās koru stundas u.tml.), vācieši kā lielākie vēsturiskie latviešu pāridarītāji (līdzās jau kopš 19.gs. otrās puses kolektīvās atmiņas glabātajiem stāstiem par 700 verdzības gadiem, vāciešu vaina uzsvēta arī Otrā pasaules kara kontekstā), darba mīlestība, čaklums un pietāte pret dabu. To jāapliecina mācību grāmatās ievietotām tautas dziesmām, lai gan prakse sāka liecināt par ko citu, bet tāpēc jau tas ir stereotips.

Latvijū, līdzīgi kā citas (bijušās) padomju republikas un sociālisma sistēmas valstis, skāra etniskuma renesanse. Oficiālā komunistiskā internacionālisma vietā arvien pamanāmāk stājās etniskās un nacionālās jūtas, kuru spēcīgākā tautas masu kustība bija vērsta uz valstiskās neatkarības atjaunošanu. 1991. gadā **Latvija atjaunoja valstisko neatkarību**. Līdz ar to aktualitāti ieguva valstiskuma „pēctecības” un „pārrāvuma” idejas. Valsts iekārta, likumi u.tml. tika pārņemti no starpkaru periodā pastāvējušiem ekvivalentiem, pamatojoties pēctecības idejā. Līdzīgi kā starpkaru periodā, tika pieņemti latviešu pašidentifikācijai un „pašaizsardzībai” būtiskākie likumi – Valodas likums, Izglītības likums, kā arī mazākumtautību kultūras

dzīvi regulējošie likumi. Tie izsauca Latvijas sabiedrībā aktīvas diskusijas, kuru laikā aktualizēti daudzi gan auto, gan heterostereotipi, tostarp tādi kā latviešu pielāgošanās spējas, latviešu valodas nozīmība, krievvalodīgo neloyalitāte u.tml.

Izvērtējot Latvijas valsts prezidentu – Gunta Ulmaņa un Vairas Vīķes - Freibergas uzrunas tautai valsts dibināšanas svētkos, izkristalizējas dažas izmantotās atslēgas frāzes. Dažas no tām līdzīgas starpkaru perioda politiķu runām līdzīgos pasākumos, dažas uzrāda sava laika radītas iezīmes. Abi prezidenti apelējuši pie tautas ciešanu pilnās pagātnes, piedzīvotās un pārdzīvotās pieredzes, centieniem pēc izglītības un tautas gudrības, lepnuma, darba spara, kopības/vienotības apziņas, varonības. Norādījuši uz kurnēšanas/laimes lāča gaidīšanu, skāruši latviešu valodas, folkloras, radošā gara un talanta tēmas. Piesaukuši izdzīvošanas/pašsaglabāšanās spējas, sīkstumu.⁸³⁴ Arī viņu svētku uzrunās atrodamas starpkaru periodu valsts vadītāju teiktas frāzes „saimnieki savā zemē”, „maza tauta, bet tik stipra, cik stipra tās griba”.

Atgūstot valstisko neatkarību un soli pirms tās, Latvijas periodiskajos izdevumos⁸³⁵ tika pārpublicēti starpkaru perioda autoru (E. Brastiņš, Z. Mauriņa u.c.) pārdomas par latviešiem un latviskumu, aktualizētas idejas par latvisko dzīvesziņu (preses izdevumos un atsevišķos krājumos publicētas un pārpublicētas latviešu gadskārtu un ģimenes ieražas un tradīcijas), vērtībām (debates par to, kas ir latvieši) un simboliem (Latvijas daba, Daugava, autentiski tautas tērpi), nereti pretstatot tos vietējo cittautiešu pasaules uzskatam, publicēti stāsti par latviešu ciešanām 50 padomju okupācijas varas gados.

1990. gadu sākumā laikrakstā „Literatūra un Māksla” publicētas Latvijas aktieru, mākslinieku, rakstnieku, režisoru un zinātnieku pārdomas par to, cik nozīmīga cilvēkam ir viņa etniskā piederība, un kas ir latviešus raksturojošās iezīmes. Visbiežāk pieminētas tika sekojošas iezīmes: nesaudzīgs liktenis, darba tikums, saudzīga izturēšanās pret dabu un ģeogrāfiskās vides nozīmība, tautas dziesmas, skaudība, latviešu valoda, dziedāšana, tikums, individuālisms, mierīgums, atturīgums, emociju neizrādīšana, pienākuma apziņa, māju cilvēki, dzimtenes/ zemes mīlestība⁸³⁶.

⁸³⁴ Skat., piem.: Valsts prezidents Guntis Ulmanis – Latvijas valsts 78. gadadienā 1996. gada 18. novembrī Rīgā Nacionālajā teātrī. *Latvijas Vēstnesis*. 1996. g. 19. nov. 1., 2. lpp.; Valsts prezidentes Vairas Vīķes–Freibergas uzruna Doma laukumā 1999.gada 18.novembrī Pieejams: http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=602&art_id=10506, [skatīts 2007. g. 5. jūl.] u.c.

⁸³⁵ Kā piemērs minama filozofa I. Šuvajeva izveidotā rubrika „Etnoss: Latvieši” žurnālā *Skola un ģimene*. 1990. Nr.1.-Nr.5., Nr.7. – Nr.10., Nr.12.

⁸³⁶ Latviskais. *Literatūra un Māksla*. 1993. g. 27. augusts līdz 1994. g. 29.aprīlis

Atzīmējams, ka arī te vērojams katrs jaunu cilvēku mēģinājums norādīt uz etniskās identitātes nebūtiskumu⁸³⁷ ikdienā tika saistīts ar padomju izglītības sistēmas iepotēto internacionālismu.

Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas veiktās iedzīvotāju aptaujas un pētījumi dažādu sociāli nozīmīgu tēmu kontekstā liecināja par sekojošiem nozīmīgiem elementiem latviešu pašidentifikācijā, līdz ar to arī autostereotipā: latviešu valoda⁸³⁸, intravertums – noslēgtība⁸³⁹, „zemnieku tauta”⁸⁴⁰, „dziedātājtauta”⁸⁴¹ un „bāreņu tauta”⁸⁴², „mīlestība uz dabu”⁸⁴³.

* * *

Korelējot promocijas darbā aplūkotā laika posma periodā publiskajā telpā izskanējušos politiķu un citu sabiedrisko domu veidojošu profesiju pārstāvju – publicistu, zinātnieku, rakstnieku u.tml. – viedokļus par latviešu etnisko tāpatību veidojošiem elementiem ar respondentu domām šajā jautājumā, atkārtoti apstiprinās latviešu valodā runājošas „zemnieku tautas”, „dziedātājtautas” un „bāreņu tautas” motīvu klātbūtne tajā. Turpmāk - šo etnisko stereotipu noturības iespējamie iemesli:

⁸³⁷ Nacionālisms – viela vai stāvoklis? *Literatūra un Māksla*. 1993.g. 17.sept. 4. lpp.

⁸³⁸ Druviete, I. *Latviešu valodas sociolingvistiskā situācija (izpētes metodes un raksturojums: statistika, psiholoģija, politika)*. Disertācija habilitētā filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga: Latviešu Valodas institūts, 1996. 259 lpp.; Druviete, I. Etnopsiholoģisko faktoru nozīme valodas situācijas analīzē. *Lietuvos kalbatojos klausimai*, 31.sēj. Vilnius, 1994. 4. - 10.lpp.; Mežaka M. [pierakst.] Integrācijas pamats tikai un vienīgi valsts valoda. Saruna ar filoloģi I. Druvieti. *Liesma*. 2000. g. 25. aug. 4.lpp.; Druviete, I. Mūsu valoda – Latvijas vai ES identitātes daļa? *Lauku Avīze*. 2004. g.11. okt. 10. lpp.; Druviete, I. Valodas un gara vienotība. *Lietratūra un māksla*. 1991. g. 5. jūl. 10.lpp.; Rozeniece, A. Tauta mīt valodā un valoda mīt tautā. *Latvijas Vēstnesis*. 2000. g. 28. sept. 8.lpp.; Valoda kā integrācijas stūrakmens. *Rīgas Balss*. 1999. g. 19. aprīlis. 14. lpp.

⁸³⁹ *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: BSZI, 2005. 76 lpp.; *Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija*. Rīga: BSZI, 2004. 82 lpp.; *Mainīgās identitātes: etnisko grupu mobilizēšanās un Latvijas sabiedrības integrācija*. Rīga: LU FSI, 2004.181 lpp. u.c.

⁸⁴⁰ Beitnere, D. *Pašreferēnce latviešu kultūras paradigmā: 20. gs. 20. – 40. gadi un 90.gadi līdz mūsdienām*: disertācija socioloģijā. Rīga: LU FSI, 2003. 202 lpp.

⁸⁴¹ Bula, D. Dziedātājtauta: Latviešu tautas dziesmu tradīcija un nācijas paštēls. *LZA Vēstis. A daļa*. 51. sēj. 1997. Nr.1/2, 22. - 30.lpp.; Beitnere, D. Latviešu tradicionālā kultūra, prāts un mīlestība. *Karogs*. 1997. Nr. 10, 172. - 187. lpp.; Āboltiņa, S., Miezīte, I. Tisenkopfs, T. Latviešu dziesmu svētki vēsturiskā un socioloģiskā skatījumā. *LZA Vēstis. A daļa*. Humanitārās zinātnes. 1995. Nr.9./10, 40. - 48. lpp.

⁸⁴² Kaprāns, M., Zelče, V. (red.) *Pēdējais karš: atmiņas un traumas komunikācija*. Rīga: LU SZF Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2010. 296 lpp.; Boldāne, I., Šņitņikovs, A. *Kultūras trauma – šķērslis sabiedrības integrācijai?* Pieejams: <http://www.politika.lv> [publ. 2006. gada 2. maijā]; Tisenkopfs, T. Latviešiem jālīdzsvaro sūkstīšanās ar lepošanos. *Universitātes Avīze*. 2006. Pavasaris. 14.-15.lpp.; Tisenkopfs, T. Traumas dziedāšana: sociālā rīcība kā trauma. *LU raksti*. 2004. 663.sēj. 208.-221.lpp.; Šuvajevs, I. Cita vēsture. *LZA Vēstis*. 1995. Nr.1/2, 37.- 48. lpp.

⁸⁴³ Bunkše, E. V. Reality of rural landscape symbolism in the formation of a postSoviet, post modern Latvian identity. *Norsk geogr Tidsskr.* Vol. 53, P.124.; Schwartz, K. Z. S. *Nature and National Identity after Communism. Globalizing the Ethnoscape*. Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2006. 288 p.

„Zemnieku tauta” – šī tēla kontekstā pieminama filozofa N. Šulģina izvirzītā tēze, ka stereotipi smelti no realitātes vēlāk atgriežas tajā, lai to (realitāti) aizstātu. Līdz pat 20. gs. otrajai pusei lielākā daļa latviešu bija lauku iedzīvotāji, kuru pamatnodarbošanās bija lauksaimniecība. Agrārā jautājuma risinājumu piedāvājums bija arī jaunlatviešu dienas kārtībā⁸⁴⁴. Sekmīgs iznākums 1) dotu latviešiem to, kas tiem pēc tā laika taisnības izpratnes pienācās, 2) mainītu jēdziena „zemnieks” saturu – no beztiesiska sabiedrības locekļa uz saimnieku, konkurentu lauksaimniecības produkcijas ražotāju nozarē. Zemes jautājuma aktualitāte izpaudās 1) 1905.-1907. gada revolūcijā, kur asākās sadursmes notika laukos; 2) latviešu negatīvajos heterostereotipos par vāciešiem, no kuru vidus nāk lielākā daļa Latvijas zemju īpašnieku (līdz 1920. gadam); 3) valsts modeļa izvēlē. Zīmols „zemnieku tauta” un solījumi par latviešiem izdevīgu zemes jautājuma atrisināšanu pildīja latviešu preses slejas pirms Satversmes Sapulces un Pirmās Saeimas vēlēšanām. Arī no Satversmes Sapulces un Pirmās Saeimas tribīnes tos pavadīja emocionāli argumenti par latviešu alkām pēc zemes, par vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu u.tml. Starptautiskai sabiedrībai tobrīd pārliecinošs šķita pamatojums, ka citāda iznākuma gadījumā tautā vairošies kreisā politiskā virziena piekritēji.

„Zemnieku tautai” kā latviešu etniskās tāpatības elementa vislabvēlīgākais laiks saistāms ar K. Ulmaņa autoritārā režīma gadiem. Režīma ideoloģijā liela loma bija atvēlēta zemniekam gan kā noteiktas tautsaimniecības nozares pārstāvim (pabalsti, atbalsts iepirkumos, Pļaujas svētki u.tml.), gan kā lauku iedzīvotājam (lauki latviski, pilsēta – kropla). Svētku uzrunās K. Ulmanis daudzkārt uzsvēris latviešiem piemītošo dzimtās zemes mīlestību, darba tikumu un ticību nākotnei⁸⁴⁵, kas, saskatot ar lielas tautas daļas domām, stiprināja šo apgalvojumu pozīcijas autostereotipā. Arī 18. novembra uzrunās tautai aktualizētas zemes un zemniecības tēma - „Tāpat kā jaunā Latvija, zemnieks ir atguvis sev piekrītošo cieņu.”⁸⁴⁶, „Neviens vairs neapšaubā patiesību, ka mūsu valstī visos darbos pie saimnieciskās rosības atdzīvināšanās jo liela loma piekrīt tam,

⁸⁴⁴ Pērkone, L. Latviešu nācijas veidošanās. Palīgmateriāls skolotājiem. Rīga: LR Izglītības ministrija, 1992.13., 14. lpp.; Apals, G. Pēterburgas Avīzes. Latviešu pirmā saskare ar Eiropas politiskajām idejām. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. 135.,136. lpp. Bērziņš, J. (red.) 19. gadsimta vēsture.431.lpp.

⁸⁴⁵ Mūžīga ir vienotas tautas gaita un nepārrēdzams ir tautas mūžam dzīvā gara spēks un tā sasniegumi. Valsts prezidenta K. Ulmaņa runa valsts svētkos Rīgas pilsētas I ģimnāzijā. *Latvijas Kareivis*. 1936.g. 20. novembris. 2. lpp.; K. Ulmaņa runa radiofonā 1935. gada 15. maijā. Grām.: *Otrais gads. 1935. 15. V – 1936. 15. V*. Rīga: Leta, 1936. 99. – 100. lpp. u.c.

⁸⁴⁶ Mūžīga ir vienotas tautas gaita un nepārrēdzams ir tautas mūžam dzīvā gara spēks un tā sasniegumi. Valsts prezidenta K. Ulmaņa runa valsts svētkos Rīgas pilsētas I ģimnāzijā. *Latvijas Kareivis*. 1936.g. 20. novembris. 1. lpp.

kādos daudzumos jaunas vērtības zemturis katru gadu paspēj izņemt no savas zemes.”⁸⁴⁷ K. Ulmaņa prasmīgi veidotā komunikācija ar pavalstniekiem (īpaši jauno paaudzi), nodrošināja viņa ideoloģijas izplatību (īpaši caur mācību grāmatu saturu) un nostiprināšanos ne vien sava laika, bet arī mūsdienu auditorijā.

Autostereotipus ietverošais tēls „zemnieku tauta” / „arāju tauta” pēc 50 gadiem okupācijas režīmos pavadītiem gadiem Latvijas publiskajā telpā izskan 1980. gadu nogalē, sākoties t.s. „Trešajai atmodai”. Šīs jomas aktualitāti pamato arī lauku iedzīvotāju atbalsts „Breša zemnieku” idejai. Padomju varas gados notikušī kolektīvizācija raksturota kā viena no tautai nodarītajām netaisnībām. Lai gan entuziasms, ar kādu latvieši devās pie mantotās zemes, ko nodrošināja jaunā agrārā reforma (skat., 5.nod.), ir noplacis, pieaudzis pilsētu iedzīvotāju skaits, tēls „zemnieku tauta” latviešu autostereotipā ir saglabājies.

„Dziedātājtauta” – šis tēls asociējas vismaz ar divām jomām: 1) latvieši kā tautas dziesmu radītāji un šī simboliskā mantojuma mantinieki; 2) latvieši kā tauta, kas dzied. Tautas dziesmas kā unikāla kultūras parādība proponēta promocijas darba aplūkojamā laika posma mācību grāmatās skolēniem. To izmantošana gan ābecēs, gan lasāmajās grāmatās, gan literatūras un vēstures⁸⁴⁸ stundām paredzētajās apliecina to nozīmību latviešu pašidentifikācijā, kas socializācijas procesa gaitā nodota jaunākai paaudzei. Tikko nodibinoties neatkarīgai Latvijas valstij laikraksts „Jaunākās ziņas” vēsta: „Ir jāņem no vecā tautiskuma tikai tas, kas patiens. Mūsu tautu dainu ētiskie un estētiskie ideāli, kuri vēl vienmēr liekas jauni, ir jāsavieno ar pasaules demokrātiskiem ideāliem un uz šī pamata jāceļ nacionālas skolas garīgā pils”⁸⁴⁹.

Tautas dziesmu apkopošanai, izpētei un publicēšanai sniegts valsts institucionāls atbalsts, 1923. gadā nodibinot Latviešu folkloras krātuvi⁸⁵⁰, kas gan neatkarīgi, gan dažādu zinātnisku institūciju ietvaros pastāvējusi okupāciju varu gados un turpina to darīt mūsdienās. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas latviešu kultūras

⁸⁴⁷ Mūsu augstākais bauslis – vīrestībā dzīvot, cīnīties un uzvarēt. Valsts prezidenta Dr. K. Ulmaņa radiatora tautai valsts dibināšanas svētkos. *Latvijas Kareivis*. 1937.g. 20. nov. 1. lpp.

⁸⁴⁸ Tas īpaši attiecināms uz starpkaru perioda mācību grāmatām, kur Senlatvijas posma aprakstā – nodarbes, sociālais izskats u.tml. – izmantotas tautas dziesmas.

⁸⁴⁹ Latvijas nacionālā skola // Jaunākās ziņas - 1918. - Nr.8. - 1.lpp.

⁸⁵⁰ 1945. gadā tā pārveidota par Folkloras institūtu (sākotnēji pie LVU, no 1946. gada – LPSR Zinātņu Akadēmijas paspārnē), kas 1950. gadā ietverts kā struktūrvienība LPSR ZA Etnogrāfijas un folkloras institūtā, bet no 1956. gada līdz valstiskās neatkarības atgūšanai ir Folkloras sektors LPSR ZA Valodas un literatūras institūtā. 1992. gadā atgūst Folkloras krātuves nosaukumu, darbojas kā ZA Literatūras, folkloras un mākslas institūta struktūrvienība. Kopš 1999. gada – LU aģentūras Literatūras, folkloras un mākslas institūta struktūrvienība. Vairāk skat.: Latviešu folkloras krātuves mājās lapā. Pieejams: http://www.lfk.lv/lfk_lv.html, skatīts 2011. g. 20. okt.

mantojums - Dainu skapis – ieguvis oficiāli noformulētu starptautisku atzinību: 2003. gadā tas iekļauts UNESCO nemateriālās kultūras vērtību sarakstā.

Latviešu dainas abos neatkarības posmos aktualizētas arī Latvijas valsts vīru uzrunās gan citētas kā ilustrācija, akcentējot kādu domu, gan piesauktas kā latviskās dvēseles izzināšanas avotiem⁸⁵¹. To nozīmīgums pamanīts un izmantots, atlasot atbilstošās tautas dziesmas, arī okupācijas varu ideoloģijas arsenālā, kas visspilgtāk atspoguļojas skolas mācību grāmatās. Arī respondenti, citējot latviešu tautas dziesmas, aprakstot savai tautai piemītošās vērtības un ilustrējot attiecības ar citu tautību Latvijas iedzīvotājiem, īpaši vāciešiem, apliecina gan tautas dziesmu kā etnisko priekšstatu avota un izteicēja lomu, gan to klātbūtni informanta pasaules uzskatā.

Tautas dziesmās meklēts ne vien labskanīgas latviešu valodas piemērs, tautas ētiskie un estētiskie ideāli, tās devušas ierosmi jaunu daiļliteratūras darbu, tajā skaitā par tautas pagātni, un skaņdarbu tapšanai. 1873. gadā Rīgas Latviešu biedrības aizsāktā Dziesmu svētku rīkošanas tradīcija turpināta visu promocijas darba aplūkoto laika posmu: tie svinēti latviešiem atrodoties gan subordinētās (izņemot nacistiskās okupācijas varas gadus, gan politiskās, ekonomiskās un kultūras norises noteicējas tautas statusā⁸⁵². Svētku saturs un regularitāte (tie rīkoti ik pēc pieciem gadiem)⁸⁵³ norāda uz to nozīmi tautas vērtību (tautas dziesmas, latviešu valoda, dziedāšana, tautas tērpi) apliecināšanā un tālāk nodošanā. Simbols „Latvju tauta – dziedātāja” iekalts arī 1935. gadā atklātajā Brīvības pieminekli.

1960. gadā notika pirmie skolēnu dziesmu un deju un svētki⁸⁵⁴ (padomju varas gados kora dziedāšana bija viena no nozīmīgākajām fakultatīvajām nodarbībām) un

⁸⁵¹ Ilustrācijai citāts no prezidenta A. Kvieša uzrunas: „Reti bagātīgais dainu krājums, kurā atspoguļojas visa tautas dzīve gan baltās, gan nebaltās dienas, un kurš atver mums plašu skatu uz mūsu senču raženi attīstīto kultūru, rāda cik uzticīgi, apzinīgi un tālredzīgi latvju tauta no paaudzes uz paaudzi līdz pat mūsu dienām ir krājusi un glabājusi šīs mantas”. Skat.: Lielais uzticības apliecinājums tēvzemei un brīvībai. Valsts prezidenta A. Kvieša runa Brīvības pieminekļa atklāšanā. *Latvijas Kareivis*. 1935.g. 20. novembris. 1. lpp.

⁸⁵² Dziesmu svētku norises gadi: 1873.,1880., 1895., 1910., 1926.,1931.,1933., 1938.,1948.,1950., 1955., 1960., 1965., 1970.,1973.,1977., 1980., 1985., 1990., 1993., 1998., 2003.,2008. Vairāk skat.: Bērzkalns, V. *Latviešu dziesmu svētku vēsture: 1864. – 1940.* Bruklina: Grāmatu draugs, 1965. 559 lpp.; Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas digitālā kolekcija: „*Latviešu dziesmu svētki (1864. – 194.) Pieejams: <http://dziesmusvetki.lndb.lv/>*, skatīts 2011. g. 20. okt.; Dziesmu svētku vēsture. Pieejams: <http://www.dziesmusvetki2003.lv/?sadala=1>, skatīts 2011. g. 20. okt

⁸⁵³ Piebilstams, ka padomju varas gados Dziesmu svētku rīkošana pieskaņota padomju Latvijai nozīmīgam datumam – 1940. gada 17. jūnijam..

⁸⁵⁴ Skolēnu dziesmu un deju svētku norises gadi: 1860., 1867.,1972.,1979., 1984., 1989. 1995.,2000., 2005., 2010. vairāk skat.: Vēsture. Pieejams: <http://www.nacgavilet.lv/?sadala=388>; skatīts 2011.g. 20. okt.

sākot ar šo gadu Latvijas kultūrtelpā katrā desmitgadē rīkoti vismaz četri dziesmu svētku pasākumi (divi vispārējie un divi skolu jaunatnes dziesmu un deju svētki). Dziesmu svētki tas ir tāds kopā būšanas, kopā dziedāšanas, kopā svinēšanas un gavilēšanas pasākums, kurā zūd sociālās stratifikācijas robežas (bagāti – nabagi, jauni – veci, izglītoti – neizglītoti u.tml.) un pagātne satiekas ar šodien (tautas dziesmas un to muzikālā apdare, tautas tērpi un pasākuma rīcības komitejas ieteikumi to izskatam, kā arī pašu tērpu valkātāju interpretācijas u.tml.). Neraugoties uz padomju varas centieniem padarīt Dziesmu svētkus padomju internacionālisma tradīcijām atbilstošus, šie svētki saglabājuši savu kā latviešu svētku nozīmi, kuru laikā titultauta apliecina un demonstrē savus priekšstatus par sevi (autostereotips) kā dziedātājtautu.

2003. gadā latviešu Dziesmu svētku tradīcija iekļauta UNESCO nemateriālās kultūras vērtību sarakstā. Šis notikums 2005. gada jūnijā rosināja LR Saeimu pieņemt „Dziesmu un deju svētku likumu”, jo „mūsu tautas nacionālās identitātes neatņemama daļa ir pelnījusi arī juridisku pamatojumu.”⁸⁵⁵. Likums nosaka, ka Dziesmu svētki ir unikāla Latvijas kultūras vēstures sastāvdaļa un latviešu nacionālās identitātes sastāvdaļa⁸⁵⁶.

1980. gadu beigās paralēli koru darbībai uzplauka folkloras kopu kustība, plašākās tautas masās radās interese par autentiskām (t.sk. arī dziesmām, tērpiem), ne vien skatuviskām vērtībām.

„**Bāreņu tauta**” – tēls, kas latviešu autostereotipā izriet no kolektīvās atmiņas glabātajiem stāstiem par pagātņi. Kolektīvās atmiņas vēsture ir grupas pašizpratņu sērija uz dažādu sociālo kontaktu fona.⁸⁵⁷ Kolektīvajā atmiņā norit nemainīgs dialogs starp atšķirīgiem laikiem, realitātēm, pieredzes sistēmām un interpretācijām. Tas padara atmiņu par identitātes bāzi un pēctecības saglabātāju, lai gan var atšķirties ko un kādā rakursā atceras atšķirīgās „tagadnēs”.⁸⁵⁸ Latvieši kolektīvajos naratīvos par pagātņi, saglabājot nacionālā mīta shēmu un uzturot upura tēmu, atsevišķos laika periodos aktualizēti atšķirīgi stāsti par pagātņi (skat. arī 3.3. apakšnodaļu). Starpkaru perioda publiskajā retorikā bieži sastopama dzimtbūšanas, verdzības tēma, laikā pēc valsts neatkarības atjaunošanas aktuālī ir okupācijas, represiju, deportāciju, īpašumu atsavināšanas u.tml. temati. Piebilstams, ka latviešu tautas kā pagātnes upura tēma

⁸⁵⁵ Pauls, R. Top Dziesmu un deju svētku likums. *Diena*. 2005.g. 3.jūn. 2.lpp.

⁸⁵⁶ Dziesmu un deju svētku likums. Pieejams.: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=111203>, skatīts 2007.g. 21. augustā

⁸⁵⁷ Ķīlis, R. Sociālās atmiņas jēdziens. Grām.: Ķīlis, R. (sast.) *Atmiņa un vēsture...* 24.lpp.

⁸⁵⁸ Kõresaar, E. Mālu, aeg, kogemus ja elulooouurija pilk (Memory, time experience and the view of biography researcher). *Mālu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive*. Studia Ethnologia Tartuensia 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. P. 231-232

eksploatēta arī abu 20. gs. okupācijas varu ideoloģijā. Padomju okupācijas vara uzturēja jau nacionālajā mītā ietvertu un starpkaru periodā uzturēto ideju par vāciešiem kā latviešu ienaidniekiem un pāri darītājiem. Savukārt, nacistiskā okupācijas vara radīja apzīmējumu „Baigais gads” un pozicionēja savu klātbūtni Latvijā kā drošības garantu pret no „austrumiem nākošām briesmām” – komunistiem un ebrejiem.

Pagātnes notikumu un vērtību reprezentēšanai valsts sniedza institucionālu atbalstu, izmantojot iepriekšējos vēstures periodos uzkrāto zināšanu un artefaktu materiālu, radot, pārveidojot, pārsaucot kultūras un zinātnes iestādes, ierīkojot un atjaunojot piemiņas vietas, dibinot fondus (Kultūras fonds (1920), Kultūrkapitāla fonds ()), rīkojot konkursus u.tml. Daudzas Latvijas pagātni un kultūrvēsturisko mantojumu apzinošās, apkopojošās un reprezentējošās iestādes (Pieminekļu valde (1923), Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs (1924), Valsts arhīvs (1924.), Valsts vēsturiskais muzejs (1924), Valsts mākslas muzejs (1924), Latvijas Vēstures institūts (1936)⁸⁵⁹ u.c.), turpinot darbu pie krātuvju papildināšanas ar sava un iepriekšējo vēstures periodu liecībām, un demonstrējot latviešu tautas vēstures un kultūras vērtības savam laikmetam atbilstošā stilā, saglabājušās līdz mūsdienām.

Kā mantojums no padomju varas gadiem vērtējama divu atšķirīgu Latvijas 20. gs. vēstures interpretāciju esamība Latvijas publiskajā un privātajā telpā, kas tāpat kā starpkaru periodā kalpojuši kā izejviela etnisko stereotipu radīšanai, kas savukārt ietekmējuši daudzus politiskus lēmumus un radījuši būtiskus sarežģījumus starpetniskajās attiecībās (skat. apakšnodaļu 3.3.). Jautājumi par Latvijas vēsturi ietverti arī eksāmenu jautājumos naturalizācijas pretendentiem, norādot uz „savējiem” kopīgo skatījumu uz pagātni.

Latviešu valoda – viena no pirmajām asociācijām, kas, kā rāda pētījumi, elites izteikumi un sociālās norises promocijas darba aplūkojamā vēstures posmā, latvietim saistās ar savu etnosu. Cīņa par latviešu valodas līdzvērtību, tās sociolingvistisko funkciju paplašināšanu, un tās zinātāju un lietotāju skaita palielināšanu vienojusi tautu tai atrodoties, gan subordinētā, gan dominējošā statusā. Promocijas darbā aplūkotā laika posma ietvaros latviešu valodas lietojums un statuss definēts likumdošanas aktos

⁸⁵⁹ Nacistiskās okupācijas varas gados Latvijas Vēstures institūts tika slēgts jau 1941. gada augustā, pārveidojot to par Latviešu vēstures krātuvi. Vairāk skat.: Kangeris K. Baigā gada izpēte vācu okupācijas laikā: vēsture starp zinātni un propagandu. Ērglis, Dz. (sast.) *Okupētā Latvija, 1940-1990: Latvijas vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 190.-218.lpp.; Bleiere, D. U.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts....* 276. lpp.

(skat. 5. nod.). Sākot ar starpkaru periodā tās pētniecībai, valodas dialektu un izlokšņu apkopošanai sniegts valsts atbalsts. Terminoloģijas komisija (1920-1921), Latviešu valodas krātuve (1935), LPSR Zinātņu Akadēmijas Valodas un literatūras institūts (1946), LU aģ. „LU Latviešu valodas institūts”(2006) – institūcijas, kas nodrošināja jēdzienu vienotu izpratni, apzināja latviešu valodas daudzveidību, sniedza atziņas par tās fonētiku, morfoloģiju, sintaksi, nodrošināja to pieejamību ar publicēšanu zinātniskos žurnālos, monogrāfijās un mācību grāmatās.

Mūsdienās latviešu valoda kā vienojošs elements definēta Sabiedrības integrācijas koncepcijā, tās prasme ietveta arī prasībās naturalizācijas pretendentiem un noteiktās darba tirgus sfērās (valsts sektors, apkalpojošā sfēra u.tml.) nodarbinātajiem. Radītas daudzas institūcijas, kas kontrolē likuma par valsts valodu izpildi.

Iepriekš uzskaitītās mūsu kā latviešu atšķirības izgājušas cauri visām varas maiņām, nereti oficiāli saglabājot vien formu. Bet jēgu zīmēs ieliek pati sabiedrība. Dažkārt pat tas, ka varas un sabiedrības kultūras zīmju interpretācijas atšķiras, ir pozitīvs faktors, kas izpaužas gan grupas ciešāku solidaritātes saišu veidošanā, gan kultūras attīstībā kā tādā.

3.3. Kolektīvās atmiņas ietekme uz etniskās tāpatības un stereotipu veidošanos un noturību

Vēsturiskā apziņa, kopīgie priekšstati par pagātņi ir viens no etniskās identitātes stūrakmeņiem, kas vērtējams kā sociālo realitāti veidojošs, cilvēku mijiedarbībā un komunikācijā balstīts sociāls konstrukts, ko strukturē valoda⁸⁶⁰. Kolektīvā atmiņa nereti ne tikai atsauc atmiņā pagātnes notikumus, bet piešķir tai jēgu „no augšas”.⁸⁶¹ Kopīgie stāsti par pagātņi balsta grupas morālās vērtības. Tiem ir būtiska nozīme grupas locekļu savstarpējo saišu un pamatvērtību radīšanā.⁸⁶² Akceptējot kolektīvo redzējumu uz savas grupas pagātņi, kas dažkārt visai maz atbilst realitātei un vērtējams kā mīts, indivīds akceptē tajā iekodētās vērtīborientācijas un līdz ar to – arī

⁸⁶⁰ Tajfel, H. *Social Identity ...*, P.42.; *Friedman J. The Past in the Future: History and the Politics of Identity. American Anthropologist.* 1992. No. 94 (4) P.837–859.; Bērks, P. *Vēsture kā sociālā atmiņa*. Grām.: Ķīlis, R. (sast.) *Atmiņa un vēsture: no antropoloģijas līdz psiholoģijai*. Rīga: N.I.M.S., 1998. 30.lpp.

⁸⁶¹ Freeman, M. *Rewriting the self. History, Memory, Narrative*. London, NY: Routledge, 1993. P.29.

⁸⁶² Schöpflin, G. *Nations. Identity. Power. The New Politics of Europe*. London: Hurst&Company, 2000. P.80.

savu piederību konkrētai grupai. Kolektīvā atmiņa ir dinamisks un dialektisks process starp pagātņi un tagadni, kas apvieno izmaiņas un pēctecību vienotā veselā. Tajā fiksējama pieredzes līmeņa atcerēšanās modelis izriet no ideoloģiskā līmeņa ar tā piedāvātajiem institucionālajiem (skola, zinātne) un organizāciju (politiskās organizācijas) pagātnes interpretācijas modeļiem⁸⁶³.

Kolektīvā atmiņa rada grupas pašportretu, kas ataino to kā stabilu veidojumu ar savu vēsturi, kurā indivīdi nāk un aiziet, bet pati grupa paliek. Grupas pagātnei (arī tagadnei) iespējams „piekļūt” tikai ar kultūras kategoriju un kolektīvo priekšstatu starpniecību.⁸⁶⁴ B. Gīzens kolektīvo atmiņu salīdzinājis ar atsevišķam indivīdam un visai sabiedrībai sniegtu karti, kas vieno nāciju vai kopienu laikā un telpā⁸⁶⁵. Vēsturiskā atmiņa dara ciešākas solidaritātes saites grupas iekšienē, rada savu simbolu un zīmju valodu, kas savukārt ietekmē starpgrupu komunikāciju un piedalās atšķirību un etnisko robežu veidošanā starp grupām. Tie, kas nepiedalās mītā, tiek izslēgti. Robežu novilkšana, to izbūvēšana un šķērsošana jau ir politika.⁸⁶⁶

Kolektīvā atmiņa ietver stāstus ne vien par pozitīvu pieredzi, bet bieži vien tādus, kas saistīti ar grupas ciešanām un izciestajām pārestībām. Latviešu kolektīvos stāstus par pagātņi caurstrāvo **kultūras traumas** kā sociāli veidota simbola (skat. 1. nod.) motīvs. Kolektīvie aktori – karjeras grupa, kas no tā gūst idejisku vai materiālu labumu, reprezentē sociālās sāpes kā fundamentālu draudu grupai. Pretēji psiholoģiskai vai fiziskai traumai, kas ietver indivīda emocionālo pieredzi, kultūras trauma attiecas uz dramatisku grupas identitātes un nozīmes zaudējumu. Atzīmējams, ka pagātnē norisinājušos dramatiskos notikumus sabiedrības apziņā par traumatiskiem dara nevis paši notikumi, bet gan atmiņu stāsti par tiem - caur attēlojumu un iztēli kolektīvās sāpes vieno pagātņi ar tagadni.

Laika un emocionālās distances dēļ dažādas paaudzes skatās uz pagātnes notikumiem no atšķirīgām perspektīvām, jo mainās apstākļi un vajadzības. Ar mērķi saglabāt kultūras traumas ietekmi, tā tiek institucionalizēta – iemūžināta pieminekļos, muzejos, iekļauta skolas mācību grāmatās un svētku un atceres dienu kalendārā. Bet rutinizācija nekādā mērā nemazina kultūras traumas sociālo nozīmību. Atļaujot plašākas publikas locekļiem piedalīties citu sāpēs, kultūras traumas pāriet sociālās izpratnes un līdzjūtības sfērā, un tās nodrošina spēcīgus līdzekļus jaunām sociālās

⁸⁶³ Halbwachs, M. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago press, 1992. 244 p.; Kõresaar, E. Mālu, aeg, kogemus ja eluloouuriija pilk (Memory, time experience and the view of biography researcher). *Mālu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive*. Studia Ethnologica Tartuensia 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. P. 231.-232.

⁸⁶⁴ Bērks, P. Vēsture kā sociālā atmiņa. Grām.: Grām.: Ķīlis, R. (sast.) *Atmiņa un vēsture...* 32.lpp.

⁸⁶⁵ Eyerman, R. Formation of African American Identity. In: Alexander, C. F. a. o. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2004. P. 65., 66.

⁸⁶⁶ Kõresaar, E. *Folk Culture: Memories and Vision*. Vol. IV, P. 45.

līdzdalības formām – definē jaunas morālās atbildības formas un ietekmē politisko rīcību.

Stāstu veidošana: Katrai nācijai nepieciešami savi mīti, kopīgas ar vēsturi saistītas atmiņas – šo atziņu jaunlatvieši izmantoja veidojot latviešu etnisko tāpatību. Dzejnieki, publicisti vai rakstu par vēsturi autori, - visi izmantoja folklorā smeltu, kā arī vācu u.c. autoru publicēto pagātnes notikumu interpretāciju sava laika norišu skaidrošanā, izplatot ar tobrīd *pieejamo publisko saziņas līdzekļu* starpniecību. Kā liecina šī Latvijas vēstures perioda sociālās un kultūras norises un to publiskās reprezentācijas, tautas apvienošana notika dialogā vai pretstatā citai etniskai kopienai, pozicionējot to, kā ienaidnieku. Latviešu pagātnes redzējums, kas lielā mērā sasaucas ar G. Merķeļa redzējumu, tobrīd izskatās sekojošs: „Sensenos laikos Baltijas zemē, / Kur teka Daugava līcotiem krastiem, / kur miežu līdumi liesmoti dega, / Dzīvoja laimīga latviešu tauta.”⁸⁶⁷, ko pārtrauca „melno bruņinieku” ierašanās – „Svešinieki zemē nāca, / Bargi kungi valdīja, - / Tauta, viņu mīlā tauta, / Simtiem gadu vergoja.”⁸⁶⁸ Melnie bruņinieki ieradušies laikā, kad latviešu un igauņu tautas „atradušās taisni uz robežas, no kuras tās varētu sākt ceļu uz augstāku kultūru.”⁸⁶⁹ Ja ne 600 (vēlāk ienāca mūsdienās šajā kontekstā atpazīstamais cipars – 700) verdzības gadi, tad „varbūt tagad [19. gs. – I.B.] latvieši jau spīdētu citu tautu vidū, varbūt viņiem jau būtu savi Kanti, savi Herderi, savi Vīlandi utt., varbūt viņiem kā zinātņu, tā arī politikas laukā būtu svarīga loma, ja tie būtu atstāti pašu ziņā. Bet latviešu bēdīgais liktenis bija lēmis citādi. Viņu raksturs tika sakropļots, viņu gars samīts zemē, viņu zieds iznīcināts uz laiku laikiem”⁸⁷⁰. Un vēl 19. gs. otrajā pusē vācu muižnieki uzskatot, ka „Latvieši esot negatavas miesas auglis un tāpēc tiem esot jāizmirst! un, ka visiem, kas latvieši ir, arī vajaga būt zemniekiem.”⁸⁷¹ Publiskajā telpā tika apelēts pie tā laika Latvijas sabiedrībā esošās ekonomiskās un sociālās kārtības gadījuma rakstura: tā nav likumsakarība, bet apstākļu sakritība. Mēs neesam vainīgi, ka esam tādi, kādi esam. Citi ir atbildīgi par mūsu pašreizējo situāciju (tajā skaitā arī par mūsu trūkumiem). Orientācija uz konfliktu un negatīvu tēlu konstrukciju bija viens no efektīgākajiem etniskās kopienas mobilizācijas un definēšanas līdzekļiem⁸⁷², kas apliecina vienas no sociālās psiholoģijas tēzēm – pretnostatījums vieno –

⁸⁶⁷ Pumpurs, A. Lāčplēsis. Rīga: Zinātne, 1988. 153. lpp.

⁸⁶⁸ Turpat, 260. lpp.

⁸⁶⁹ Merķelis, G. *Latvieši. Sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimteņa beigās*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1953. 32. lpp.

⁸⁷⁰ Turpat, 32., 33. lpp.

⁸⁷¹ A-n. Latviešu valoda (Pa daļai par atbildi uz to rakstu „Lieciet vērā!” „M.V.” Nr. 16). *Mājas Viesis*. 1858. Nr. 19.

⁸⁷² Hanovs, D. *Pilsonības nācija...* 138. lpp.

izmantošanu. Noteiktam etnosam piederīgo iekarotāju dēļ latvieši ilgus gadsimtus bijusi anonīma tauta, tauta bez savas vēstures⁸⁷³ un, ka latviešu tautas vēstures periodizācijā izdalāmi vien divi gadu simteņi: „13. gadsimts, kurā latviešu tauta zaudēja brīvību un krita ilgā, garīgā miegā un notecējušais 19. gadsimts, kurā tie no jauna uzmodušies no šī miega”⁸⁷⁴.

19. gs. otrajā pusē, kad latvieši vēl tikai iepazīna un veidoja savu jauno – etnisko – identitāti, tai klāt pievienota sāpju, asaru un sviedru pārpilna un važās iekalta **pagātne**, kuru izdzīvojuši tēvi un vectēvi, un kuras sekas izjūt viņi paši un tās ietekmēs arī bērņus. Nacionālromantiskās ievirzes dzejnieki, skolotāji, garīdznieki, mācību grāmatu autori, izmantojot publicēšanās iespējas un personīgi uzrunājot auditoriju, raidīja pārestības ziņu masās, kas to uztvēra un akceptēja. Cilvēka dabā ir meklēt par savām nedienām vainīgo, un šis pagātnes koncepts, un tā vēlākās interpretācijas tādu piedāvāja: „[vāci mūsu] dzīvi ir ietekmējuši vispirms jau ar to, ka ir radījuši mūsu tautā zināmu sociālu stāvokli – proti, verdzībai līdzīgu stāvokli – kas, bez šaubām, ir stipri pārveidojis tās raksturu. Samītas taisnības, nespēcības, naida, skaudības, piespiestas melības un lišķības pārdzīvojumiem – viss atkarībā no apspiestā stāvokļa – allaž būs bijušas tās indes, kas maitājušas tautas dvēseli.”⁸⁷⁵ „Mēs nākam kā jauna cilts, stīpas, kuras mums apvilka vācu vagari, sprāgst no mūsu atvērtām krūtīm, kuras tver pēc brīva gaisa, ķēdes krīt no mūsu soļiem. (..) Šī zeme nes mūsu vēsturi. Viņa ir paglabātas visas verdzībā nomocīto paaudžu ilgas, kuras apaugļo katru darbu, katru cīņu par Latviju.”⁸⁷⁶

Karjeras grupu, kas, saskaņā ar kultūras traumas teoriju, bija ieinteresēta šāda redzējuma pastāvēšanā, 19. gs. otrajā pusē veidoja jaunlatvieši, latviešu inteliģence, kas cīnījās par latviešu tiesībām, jo līdztekus iespējām piedalīties ekonomisko resursu sadalē, vēlējās gūt dalību arī politisko norišu ietekmēšanā. **Starpkaru periodā**, kurā saglabājās šāds skatījums uz vēsturi, šo grupu veidoja politiķi un citas publiskas personas, kas baudīja viedokļa līderu statusu. Instrumentārijs arī kultūras traumas izplatīšanai bija latviešu valodā izdotie preses izdevumi, valsts izglītības standartiem atbilstošas skolas mācību grāmatas (19. gs. otrajā pusē skolotājs ne mācību grāmatas bija galvenais šīs idejas nesējs), daiļliteratūras darbi.

Ieskatam dažī citāti no starpkaru periodā līdz autoritārisma posmam izdotajām mācību grāmatām: „Ir liela starpība starp to latvieti, kas 13.gs. kā brīvs vīrs varonīgi aizstāv

⁸⁷³ Dīriķis, B. *Baltijas Vēstnesis*. 1901. g. 23. jūn.

⁸⁷⁴ *Baltijas Vēstnesis*. 1900. g. 1. janv.

⁸⁷⁵ Jurēvičs, P. Vācu gars. *Students*. 1933.g. 16. novembris. 4.lpp.

⁸⁷⁶ Vecvagars, V. (sast.) *Kārlis Skalbe: runas un raksti*. Rīga: J.Rozes apgāds, 2008. 49., 59.lpp

savu dzimteni pret svešiem iebraucējiem un to, kas ilgus gadus jau gājis svešinieku jūgā. Pirmais ir labsirdīgs, viesmīlīgs, lepns, brīvs, cītīgs, pašaieliedzīgs, varonīgs, dzīvespriecīgs. Otrs no vēsturniekiem tiek tēlots pavisam citāds. Tuvojoties savam kungam, viņš jau 50 soļu atstatumā gandrīz pārlūst no pazemības un bailības, viņš skūpstā savam verdzinātājam piedurknes, svārku stērbeles vai ar zābaku purnus. Cītību viņš vairs nepazīst, jo – strādā, cik gribi, kungam nekad nebūs diezgan. (...) Dzimtbūšana nomāca latvietī katru patstāvības un ierosmes dzirkstelīti. Tā latviešu raksturā rodas īpašības, kuras viņš agrāk nepazīna: viltība, liekulība, zaglība, nežēlība, nesātība, slinkums, bezbēdība un citas tām līdzīgas. Vēsturnieki redz tikai vienu labu īpašību, ko latvietis mantojis šajos gadu simteņos – pacietību. Bet arī šī pacietība jau sāka palikt verdziska.”⁸⁷⁷ „1905. gada revolūcijā visspilgtāki izteicās latvju cīņa ar savu mūža ienaidnieku – vācu muižniecību. Šai cīņā apvienojās trīs spēki: 1) Latvju tautbnieki – par latvisku kultūru, par latvisku skolu, vārda brīvību un pilsoņa tiesībām; 2) latvju zemnieks – par muižnieku privilēģiju atcelšanu, par zemes piešķiršanu un muižu sadalīšanu; 3) kalpi un strādnieki – par plašām sociālām pārgrozībām.”⁸⁷⁸

Agrāko viedokļu izplatīšanas instrumentāriju papildināja arī valsts institucionālais atbalsts – atceres dienu ieviešana: 11. novembris – Lāčplēša jeb varoņu piemiņas diena, 11. augusts – Latvijas brīvības cīnītāju piemiņas diena (tā izsauca protestus vācbaltiešu minoritātē), kas regulāri atgādināja par šiem notikumiem. Tika izveidotas latviešu kultūras pieminekļu vākšanas, pētniecības un aizsardzības institūcijas. Viena no latviešu vēsturiskajā apziņā konstatējamās kultūras traumas būtiskākajām sekām bija agrārā reforma (skat.5. nod.), kas atstāja iespaidu gan uz valsts ekonomiku, gan tās sociālo struktūru, gan starpetniskajām attiecībām, gan radīja ārpolitiskus sarežģījumus. Arī 1920.-1922. gados Latvijas Republikā notikusī pāreja uz jauno ortogrāfiju, atmetot t.s. veco druku (gotisko rakstību), simbolizēja vāciešu aizbildniecības pār latviešu kultūru pārtraukšanu.

Daudzkārt pieminētā un atgādinātā pāridarījuma sajūta savienojumā ar Latvijas vācbaltiešu un poļu, latviešuprāt, nelojālo attieksmi pret valsti un pamattautu, radīja etniskus saspīlējumus un zināmu distancēšanos iesaistīto pušu starpā, ko vēlāk apliecināja pamattautas attieksme pret K. Ulmaņa autoritārā režīma gados ieviestajām reformām valsts valodas lietošanas un izglītības sfērā, kā arī pret šo ilgstoši Latvijas sabiedrību veidojošo grupu izceļošanu. Pēc 1934. gada 15. maija vēsturei, tās pasniegšanai skolās, tika pievērsta pastiprināta uzmanība, noritēja aktīvs darbs ar

⁸⁷⁷ Birkerts, A. *Latvijas vēsture: Pamatskolu kurss*. 3. pārlab. un papild. izdev. Rīga: A. Gulbja apg., 1921. 123.lpp.

⁸⁷⁸ Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 3. pārstr. izd. Rīga: A. Ozoliņa izd., 1927. 65. lpp.

vēstures skolotājiem, nodibinājās Latvijas vēstures institūts (1936). “Mūsu bērni tagad aug un izaug mūsu pārliecībā, mūsu ticībā tautai, viņi no mazām dienām mācās mīlēt savu tautu, savu valsti. Pārliecības stiprums, mīlestības karstums, ticības lielums viņos būs jo apzinīgāks un lielāks, ja mēs tikai gribēsim un pratīsim pareizi viņiem priekšā celt mūsu tautas vēsturi.”⁸⁷⁹ Skolā apgūtajam bija milzīga nozīme un, ja tas vēl sasaucās ar publiskajā telpā esošo retoriku un sadzīvē piedzīvoto, etniskie priekšstati nostiprinājās. Tā piemēram, 1919. gadā dzimis Vārnāvā dzīvojošs vīrs atzina: “Ziniet, mūs jau skolā mācīja, ka vācieši jau neder.”⁸⁸⁰

Vainas atribūcija, ko latviešu priekšstatos vācieši zināmā mērā dalīja ar krieviem, (Latgalē arī ar poļiem) veicināja īpašu attiecību veidošanos starp pamattautu un šīm mazākumtautībām. Publiskajā vidē, īpaši priekšvēlēšanu vai kāda referendumā kontekstā, kad tie bija īpaši skaļi un pamanāmi (skat. 5. nod.), fiksējamie pretnostatījumi bija labvēlīga augsne stereotipu veidošanai vai atsaukšanai atmiņā, kā arī to uzturēšanai.

Mūsdienās latviešu etniskajā tātātībā klātesošais naratīvs par tautai piederīgos vienojošiem pagātnes notikumiem zināmā mērā ir saistīts ar nacistisko okupācijas varu: 1) tās laikā stāsts par komunistiem un padomju varas atbalstītājiem, minot to etnisko piederību, kā latviešu tautas ienaidniekiem pirmo reizi izskan publiskajā telpā; 2) noteiktā pakāpē šis stāsts ir tās iniciēts un caur propagandas kanāliem veicināts. Piedāvātā stāstījuma akceptēšanai ir savi objektīvi iemesli: 1940./41. gada traģiskie notikumi. Latviešu kolektīvajos priekšstatos mainījās akcenti kopīgajā likteņstāstā, aktualizējot citu tautību antivaroņus, taču naratīva shēma saglabājās nemainīga.

Latvijas valstiskās neatkarības zaudēšana 1940. gadā ir klātesoša gandrīz visos **respondentu** stāstījumos, kas liecina par šim notikumam atvēlēto nozīmīgo vietu kolektīvajā atmiņā. Jēdziens “latviešu laiki” sastopams ļoti reti, toties ir “Latvijas laiks”, kad latviešiem bija sava valsts, kam pārfrāzējot Dž. Šopflinu, piemita latviešu kodi un simboli, latviešu uztvere un latviešu attieksmes, un tās noslēguma fāzē – “ulmaņlaikos” – bija sava “latviskuma un patiesības garā” rakstīta oficiālā vēsture. Šis laiks tautas vēsturiskajā atmiņā kopumā, bet ne absolūti visiem, saistās ar labāko, kas ar latviešiem noticis, neraugoties uz tam sekojošos “padomju gadus” izstrādātās oficiālās vēstures centieniem atspoguļot LR neatkarības posmu citā gaismā.

⁸⁷⁹ Turpat, 10.lpp.

⁸⁸⁰ NMV 82

Shēma: labie laiki pagātnē – iekarotāji –pārrāvums attīstībā, kas atbildīgs par mūsu šodienas situāciju – kuru iedibinājuši jaunlatvieši, promocijas darbā aplūkotajā laika periodā Latvijas un latviešu vēstures interpretācijai izmantota vairakkārt. To apliecināja arī promocijas darba autores lauka pētījumu laikā gūtie respondentu atzinumi. Šāds skatījums uz tautas pagātnes notikumiem un tajā iesaistījām pusēm, kas starpkaru periodā un mūsdienās guvis valsts institucionālu atbalstu, liecina par kultūras traumas klātbūtni tautas vēsturiskajā apziņā.

Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas posmu pavadīja no padomju varas laika oficiālā uzstādījuma atšķirīgs, pārsvarā vecākās latviešu paaudzes atmiņās balstīts un jau pieejamo vēstures liecību publikācijās pamatots skats uz Latvijas 20. gadsimta vēsturi.

Intervētie cilvēki lielā vienprātībā kā labākos laikus latviešu tautas vēsturē minēja Latvijas valstiskās neatkarības posmu starpkaru periodā, kas asociējas ar labklājību, ekonomisko uzplaukumu, noteiktu saimniekošanas un vērtību sistēmu, patriotismu, latvisku audzināšanu, latvietības godā celšanu utt. Bet tad nāca 1940. gads un “Latvija ir pagalam!” [s1929Valka]⁸⁸¹, „mēs vairs nebijām, mēs tikām nosvītroti.” [s1931Rīga]⁸⁸² „Nāk ar ieročiem un to pārliecību, kas tev ir, pasludina par nepareizu.” [s1984Rīga]⁸⁸³ Turpmākie gadi stāstījumos apzīmēti kā „krievu laiki”, „komunistu laiki”, „padomju laiki”, „okupācijas laiks”.

Padomju sistēmai sabrūkot, atmiņu stāsti par notikumiem 1940./1941., 1949. un citos pēckara gados sasniedza paaudzes, kas šos laikus nebija pieredzējušas.

[s1984Rīga]: „Pirms tā latvietim tas brīvvalsts laiks deva to identitāti, viss pārējais tika ieaudzināts. Ka viņam ir tā patstāvība, ka viņš ir latvietis.. Un atkal okupācijas laikā tieši pretēji viņam pateica, ka viņš nav nekas, ka viņš reāli tiek nolīdzināts, viņam nevar piederēt nekas. Savā ziņā viņš ir kā vergs vienkārši. Viņam it kā tiek aizmālētas acis, un tiek iestāstīts, ka it kā tas ir labi, normāli... Bet tajā pašā laikā no sākuma ir tā, ka tie pirmie cilvēki viņi pretojās, jo bija redzējuši savādāku dzīvi. Bet, ja tu neesi redzējis savādāku dzīvi. Tu nevari pateikt, kas ir labs, ja to neesi redzējis. Un līdz ar to viņš arī tālāk audzina tā savus bērnus, un tā principā mēs degradējamies. Viņš kļūst zemāks, nekā viņš pats par sevi ir.”⁸⁸⁴

⁸⁸¹ OMF 2300/129

⁸⁸² E 74, 256

⁸⁸³ E 74, 259

⁸⁸⁴ E 74, 259

Kolektīvās sāpes par valsts zaudējumu un tautai nodarītajām pārestībām, kas arī vienoja cilvēkus uz barikādēm, cīnoties par Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu, Latvijas Republikā ir institucionalizētas kā valstiski atzīmējamas kalendārās sēru un atceres dienas (25. marts, 14. jūnijs, 17. jūnijs, 4. decembris), reprezentētas piemiņas akmeņos represētajiem Latvijas iedzīvotājiem, 1993. gadā nodibinātajā Latvijas Okupācijas muzejā, dokumentālajās un kino filmās, preses publikācijās, mācību, zinātniskajā un memuārliteratūrā.

Lai gan vidējās un jaunākās paaudzes respondenti, atzīst, ka ikreiz nespēj saistīt kalendārās sēru dienas datumu ar konkrētu notikumu, viņi uzskata, ka sēru un piemiņas dienas ir nozīmīgas tieši vecākajai paaudzei, kas šos notikumus pieredzējušas un pastāv uz to nepieciešamību. „No rīta pamostos, izeju ārā, redzu karogu, un tad es cenšos atcerēties, kas par dienu. (...) [to mērķis ir] Atgādināt par to, kas ir bijis.”⁸⁸⁵ Vecākās paaudzes pārstāvji intervijās apstiprināja, ka piemiņas un sēru dienas nepieciešamas tieši jaunākās paaudzes dēļ, “Lai neaizmirstu, kas ir bijis, un kas un kāpēc ir bijis!”⁸⁸⁶

Kā situācijas upuri respondentu stāstījumos dominēja – „latvieši”, „latviešu tauta”, „katra otrā latviešu ģimene”, „mēs”, „labākā latviešu daļa”. Daži piemēri:

[s1934Daugavpils]: „Latviešiem sāp tā netaisnība, kas viņiem bija nodarīta. Tas sāpēs visu laiku! Tas pats 1940. gads un tā valstiskā izjaukšana. Tās mierīgās, normālās dzīves izjaukšana. Ja karš, tad karš! Uzbrūk kāds un viss.. Bet šitāda okupācija, šitāda karaspēka ievēšana ar viltu, ar visiem šitiem slepenajiem dokumentiem.. Tas latvietim noteikti ļoti sāp. Man arī tas ir iekšā. To nevaru vēl līdz šim nekādi saprast, kā tas varēja notikt? Un man ļoti žēl Latvijas.. Vot tajā brīdī man ļoti žēl Latvijas. Tieši kā valsts, kā cilvēku ieliktā darba un veidojuma, kas bija tik brutāli samīdīts.”⁸⁸⁷

Atbildība par latviešu tautai nodarīto, respondentuprāt, ir jāuzņemas „visai tai sistēmai”, “režīmam”, „komunistiem”, „iebraucējiem”, „krieviem”. Dzīvesstāstu autoriem padomju okupācijas varas laiks asociējas ar “krievu ienākšanu”⁸⁸⁸, ar “krievu zvērībām”⁸⁸⁹, ar “bailēm no krieviem” un no “krievu otrreizējās

⁸⁸⁵ E 74, 271 [v1984Talsi]

⁸⁸⁶ E 74, 264 [s1940Cēsis]

⁸⁸⁷ E 74, 249

⁸⁸⁸ NMV 26, 56, 79; E 74, 329, 312, 310, u.d.c.

⁸⁸⁹ NMV100,112; E 74, 247, 256, u.c.

ienākšanas”⁸⁹⁰, u.tml. Zīmolu uzlikšana paredz arī noteiktas sekas. Tas, ka stāstījumos jēdzieni “krievi”, “okupanti”, “iebraucēji”, “komunisti”, “boļševiki”, lietoti kā sinonīmi, iespējams, norāda arī uz analogu situāciju ar atbildības atribūciju. Lai gan krievu kā etnosa atbildību par notikušo uzsvēra tikai daži vecākās un jaunākās paaudzes respondenti. Lielākā daļa respondentu esot dzirdējuši par šī brīža atbildības uzvelšanu krieviem, bet tam nepiekrīt vai piekrīt tikai daļēji, akcentējot arī pašu latviešu lomu komunistiskā režīma atbalstīšanā. Atbildības uzvelšana „krieviem” pastāvot emociju līmenī, bet izglītoti cilvēki „jau saprotot...”

[s1941Daugavpils]: „Un arī es pašreiz sāpīgi to uztveru, bet es to neuztveru, tāpēc, ka man vajadzētu pret Daugavpils krieviem, vai kādiem citiem krieviem just naidu par to, ko viņi ir izdarījuši. Vienīgais rodas pretdarbība, gribas teikt pretī tanī brīdī, kad sāk teikt, ka tagad latvieši nabaga krieviem dara pāri. Bet vai jūs mums neesat nodarījuši pāri? Vai jūs nevarat to saprast, ka jūs mums nodarījāt pāri? Jo mums bija sava valsts...”⁸⁹¹

[v1988Rīga]: “Tā runā visur, ka pie visa vainīgi krievi un tad tā.. bet viņi jau nebija vienīgie. Es nezinu, es nevaru tā paskaidrot.”⁸⁹²

Intervētās personas un dzīvesstāstu autori šādi izteicās par padomju varas laika atstātajām sekām latviešu tautas un Latvijas valsts attīstībā:

1) Radīts milzīgs trieciens Latvijas ekonomikai, atsviežot to atpakaļ par daudziem gadu desmitiem.

[s1963Rīga]: “Tas mūžīgais piemērs, kas ar Somiju notiek, un kas ar mums varēja būt. To jau mēs nevaram aizmirst nekā.”⁸⁹³

[v1984Talsi]: “Dziļi iekšā tas ir. Iedomāties, kā būtu, ja nekas tāds nebūtu, ja Latvija augtu, kā viņa tad auga, tad varbūt viņa būtu izaugusi kaut kas vairāk nekā tagad. Tā ir tā apakšā tāda iekšēja sajūta. Viss, kas ir noticis, tas ir tā. Varēja būt labāk.”⁸⁹⁴

2) Radīts milzīgs trieciens latviešu tautas morālajai stājai

- izskaužot latviešu labās īpašības:

[v1956Rīga]: „tā kā algas bieži vien nebija atkarīgas no tā cik labi strādāja (..) ja tu biji vienkāršs strādnieks vai kaut kāds ierēdnis, tev tā alga būtiski nemainījās no tā, cik tu tur daudz vai cik labi tu to padarīji. Ja jau alga no tā nemainās, tad jau cilvēks noteikti

⁸⁹⁰ NMV 56; 95; 1004; OMF 2300/165; E 74, 248, 256 u.c.

⁸⁹¹ E 74, 253

⁸⁹² E 74, 258

⁸⁹³ E 74, 257

⁸⁹⁴ E 74, 271

juta. Tas droši vien cilvēkus ietekmēja un ja tas notika nevis vienu divus gadus, bet vairākus desmit gadus, tas atstāja iespaidu uz cilvēkiem”⁸⁹⁵

[s1925Jēkabpils]“[1940./1941. gadā – I.B.] Mums bija lieli ābeļdārzi, mēs nedrīkstējām pat pie āboliem iet. Pa nakti, kad gribējās, vajadzēja iet zagāt savā mājā.”⁸⁹⁶

[v1920Daugavpils]: „Komunistiskā audzināšana iztaisīja ļoti lielu robu tautā. Ļoti lielu robu. Iedomājies, ja pie mums vecajā Latvijas laikā uz durvīm nebija atslēgu.”⁸⁹⁷

- ievazājot citu tautu netikumus (rupju lamāšanos):

[v1927Bauska]: “Šitajos padomju laikos ir briesmīgi maitāti. Ārkārtīgi rupji”.⁸⁹⁸

[s1929Cēsis]: “Tas, kas notika tūlītās, kad nāca nu .. padomju vara pirmo reizi ienāca, nu? Tad sākās tā tumsonība.”⁸⁹⁹

3) Latvijas atrašanās PSRS sastāvā, informantuprāt, ir ietekmējusi Latvijas un latviešu atpazīstamību Eiropā un pasaulē.

[v1936Cēsis]: “Runājot ar cilvēkiem, intelligentiem cilvēkiem - nu kaut vai Vācijā. Nemaz tālāk nemeklēsim. Cilvēkiem ir tāds elementārs priekšstats, kas ir Latvija. Lietuva! Nav Lietuva. Kas tad ir? Rīga? Ā, skaidrs – Krievija. Ar to viss ir cauri. Tu esi krievs. Es saku – nē, es neesmu krievs!”⁹⁰⁰

Notikušā sekas ir jūtamas šodien un būs jūtamas vēl ilgu laiku.

[v1984Talsi]: “Es domāju, ka varbūt ar nākošajām paaudzēm laika ritējumā, varbūt, ka tomēr kļūs savādāk.”⁹⁰¹

Tabula Nr. 3.1.

Struktūrelementi latviešu respondentu kolektīvajos priekšstatos par tautas

pagātņi

Vēstījuma struktūrelements ↓	Laiks → 19. gs. 2. puse – 20. gs. 80. gadi (izņemot Otrā pasaules kara gadus)	1941.-1944./45. un 20. gs. 90. gadi - mūsdienas
Labie laiki	Laiks pirms krustnešu iebrukuma	„Latvijas laiks”, „Ulmaņlaiki”
Kritiskais punkts	Vācu krustneši, „melnie bruņinieki” ar krustu un zobenu iekaroja latvju zemes	„krievi” okupēja Latviju
Sāpju daba jeb Kas „patiesībā” notika ar sabiedrību, kuras daļa esi	Latvieši pakāpeniski kļuva par sabiedrības zemāko slāni, pārsvarā zemniekiem	„mūsu vairs nebija. Mēs tikām izsvītroti.” Deportācijas, „iebraucējiem amati un dzīvokļi”

⁸⁹⁵ E 74, 260

⁸⁹⁶ NMV 1001

⁸⁹⁷ E 74, 251

⁸⁹⁸ E 74, 247

⁸⁹⁹ E 74, 261

⁹⁰⁰ E 74, 263

⁹⁰¹ E 74, 271

Upura daba jeb kas cieta šīs sāpes – atsevišķi cilvēki vai visa tauta?	latviešu tauta	latviešu tauta
Upuru saistība ar auditoriju	„mūsu tēvi un vectēvi nesa šīs verdzības važas”	Katra/ katra otrā latviešu ģimene tika izsūtīta, cieta no padomju varas
Atbildības atribūcija jeb kas radīja upurus? kas radīja traumu?	„vācieši”, muižnieki, baroni, „melnsvārci” mācītāji	„visa tā sistēma”, “režīms”, „komunisti”, „iebraucēji”, „krieviem” (nacistiskās okupācijas varasgados - īpaši izcelti žīdi/ebreji)
Mūsdienās jūtamās sekas	1) kalpu/vergu psiholoģija; 2) ekonomiskā un kultūras ziņā Latvija atmesta par daudziem gadsimtiem atpakaļ; 3) agrārā reforma; 4) saspīlētas attiecības ar vācu mazākumtautību	1) pakļautas tautas psiholoģija – iniciatīvas trūkums u.tml.; 2) „atkritiens” ekonomikas un kultūras jomā; 3) privatizācija un agrārā reforma; 4) saspīlētas attiecības ar krievvalodīgajiem Latvijas iedzīvotājiem

Latviešu vēsturiskā atmiņa, kuras struktūrā nozīmīgu lomu ieņem „kultūras trauma”, kas šobrīd attiecas uz valstiskuma zaudēšanu 1940. gadā, pārrāvumu valsts attīstībā un dramatiskajiem notikumiem padomju okupācijas varas sākuma gados, **atšķiras no pēckara gados Latvijā iebraukušo iedzīvotāju kolektīvās atmiņas**. Atšķirīgu vēstures interpretāciju pastāvēšanu mūsdienu Latvijas sabiedrībā fiksējuši vairāki pētījumi: projekts „Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” (1997, 2000)⁹⁰², pētījums „Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā” (1999)⁹⁰³, „Nacionāla valsts un režīma identitāte Latvijā”⁹⁰⁴ u.c. Analogi procesi novērojami starpkaru periodā, kad arī pastāvēja Latvijas vēstures atšķirīgas interpretācijas pamattautas un minoritāšu (galvenokārt – vācbaltiešu) redzējumos. Vēsturiskā atmiņa nosaka **latviešu īpašo attieksmi pret savu valsti kā galveno vērtību**. Ja starpkaru periodā viena no visplašāk izmantotajām valstsvīru tēzēm bija Latvijas Republikas dibināšana ir vainagojums latviešu tautas 700 verdzības gados lolotajām ilgām un sapņiem, tad 21. gadsimta sākumā veiktajā lauku

⁹⁰² Zepa, B. Komunikācija – politiskās integrācijas priekšnosacījums. Grām.: Vēbers E. (red.) *Integrācija un etnopolitika*. Rīga: Jumava, 2000. 168.-169.lpp.; *Ceļā uz pilsonisku sabiedrību Latvija iedzīvotāju aptauja 2000./2001.g.* Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=3968> [skatīts 2007.g. 21.sept.] 7.lpp.

⁹⁰³ Priekšstati un stereotipi jeb identitāšu veidošanās. Grām.: Ziemeļe, I. (red.) *Mazākumtautību (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā*. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2001. 25.-27.lpp.

⁹⁰⁴ Tabuns, A. u.c. *National, State and Regime Identity in Latvia*. Rīga: Baltic study center, 2001. P. 78.- 91.

pētījuma dotumos ļoti pārlicinoši dominēja viedoklis, ka mūsdienu valsts ir likumsakarīgs turpinājums 1940. gadā vardarbīgi iznīcinātajai valsts iekārtai, kas tautas kolektīvajā atmiņā saistās ar visu labāko, kas latviešiem bijis. Bet noteikta daļa citu etnisko grupu pārstāvju nepiedalījās (arī joprojām nepiedalās) šādā Latvijas valsts redzējumā, kas no pamattautas puses tika/tiek traktēts kā neloyalitāte, necieņa pret pamattautas ciešanu pilno vēsturi un sava viedokļa uzspiešanu, kas rada zināmu spriedzi etnisko grupu attiecībās.

Kolektīvā atmiņa un tai klātesošā kultūras trauma etnisko klimatu valstī nosaka arī ar **politisko procesu starpniecību (skat. 5.nod.)**

Latvijas zemes un latviešu tautas vēsture, precīzāk, tās interpretācija latviešu kopīgajos stāstos par pagātņi ieņem nozīmīgu vietu stereotipu un sociālās distances radīšanā. Vēsture kā pagātnē risinājušies notikumi un kā to reprezentācija kolektīvajā atmiņā vai kopīgajās kultūras zināšanās atstājusi vismaz trejādu ietekmi uz latviešu etniskajiem priekšstatiem:

- 1) Negatīvu iezīmju veidošanos autostereotipā (bāreņu tauta, kalpu tauta), kas savukārt ietekmē negatīvu heterostereotipu radīšanu;
- 2) vācieši, poļi un krievi (zināmā mērā arī ebreji) iegūst konkrētai sociālai grupai, ar kuru vēstures gaitā bijušas saspringtas attiecības, raksturīgas iezīmes, kas ietilpināmas negatīvo stereotipu kategorijā un uzskatāmās par sociālā distances rosinātājām;
- 3) institucionalizēta kultūras trauma veicina stereotipu noturību.

4. NODAĻA

SOCIĀLEKONOMISKO UN VIDES FAKTORU IETEKME UZ LATVIEŠU ETNISKO STEREOTIPU VEIDOŠANOS

Kā rāda promocijas darba empīriskā daļa, etnisko priekšstatu un stereotipu izveides ierosmei viens no būtiskiem faktoriem ir tiešās saskarsmes iespējamība, kas nodrošina ne vien novērojumu un komunikācijas praksi sadzīvē, bet paredz arī noteiktas sadarbības, mijiedarbības un sāncensības formas starptautiskajās attiecībās. Kā rāda darba autores veikto lauka pētījumu dati, visnoteiktākie etniskie priekšstati par kādu tautu respondentiem radušies tiešās saskares un savstarpējas komunikācijas apstākļos. To apstiprināja gan pašu respondentu tiešās atbildes uz intervētājas jautājumiem, gan viņu viedokļi (un to trūkums) par konkrētu etnisko grupu (proti, ir bijusi saskare, ir viedoklis, t. sk. individuālos, lokālos stereotipus ietverošs, ja kontakti nav bijuši – viedokļa nav vai tas ir vispārīgs, kultūras un starptautiskos stereotipus ietverošs). Lielākā daļa respondentu atzina, ka savus priekšstatus veido no savas saskarsmes pieredzes lokālajā vidē – ciemā, pilsētā u.tml. Lokālās vides etniskā kompozīcija arī noteikusi respondentu priekšstatu daudzveidību, viņu atvērtības vai gluži pretēji – viņu viedokļu aizspriedumainības pakāpi.

Vēstures gaitā latviešiem bijušas visai plašas iespējas tiešo kontaktu nodibināšanai ar citu tautību pārstāvjiem. Jau baltiem ienākot pašreizējā Latvijas teritorijā, viņi saskārās ar Baltijas somiem, kas atšķīrās gan materiālās un garīgās kultūras, gan valodas ziņā. Viņu pēcteči – latvieši un lībieši – gan citā skaitliskajā proporcijā, ir Latvijas pamattautas, bet latvieši – titultauta.

Tiešie kontakti mēdz vieglāk veidoties starp kaimiņvalstu iedzīvotājiem pierobežas joslās. Ļaudīm, kas dzīvo tiešā etniskās, etnogrāfiskās vai valsts robežas tuvumā, piemīt zināms vieglums gan emocionālā, gan fiziskā tās šķērsošanā. Nodibinoties neatkarīgai Latvijas valstij, tā robežojās ar četrām kaimiņvalstīm: Igauniju, Padomju Krieviju (no 1922. gada Padomju Savienība), Poliju un Lietuvu. Mūsdienās robežvalstu skaits saglabājies, vien Padomju Krievijas (Padomju Savienības) un Polijas vietā ir Krievijas Federācija un Baltkrievija. Pierobežas rajoni vienmēr bijuši etniski raibi – Latvijas ziemeļu daļā aizvien dzīvojuši arī igauņi, austrumu daļā – krievi, dienvidaustrumu daļā – baltkrievi un poļi, dienviddaļā – lietuvieši. Veidojoties un mainoties starpvalstu robežām, pierobežas iedzīvotāji vairumā gadījumu savas mājas neatstāja. Tos skāra akulturācijas un asimilācijas procesi, bet Latvijas etniskajā vēsturē zināmi arī citi gadījumi.

Tiešās saskarsmes iespējas etnisko priekšstatu veidošanai veicinājuši Latvijas teritorijā dažādu iemeslu rosināti migrācijas procesi, kas sakarā ar ekonomiskiem un politiskiem priekšnoteikumiem īpaši aktīvi bijuši 19. gs. nogalē un 20. gs. gaitā. Tā 1897. gada tautskaitē fiksēta 45 dažādu etnosu pārstāvju klātbūtne Latvijas teritorijā, 1930. gadā to skaits sasniedza 59, bet 1979. gadā LPSR dzīvoja jau 130 tautībām piederīgie⁹⁰⁵. 2000.g. tautskaite Latvijā dzīvojošo tautību skaits tuvojās skaitlim 150⁹⁰⁶.

Dažādu iemeslu vadīti, Latvijas zemē ieradušies un iedzīvojušies citām tautībām piederīgie, kuri dažādu apstākļu un apsvērumu vadīti, izvēlējušies dažādas stratēģijas savai etniskajai tāpatībai – asimilācija (zaudē savu etnisko identitāti), separācija (iekapsulējas savā kultūrā), marģinalizācija (zaudē saikni ar savu etnisko kultūru un nespēj pieņemt mītnes zemes kultūru), integrācija (saglabājot savu etnisko identitāti, akceptē majoritātes kultūru),⁹⁰⁷ u.c. To daudzējādā ziņā noteica viņu tradicionālais dzīvesveids un izvēlētās nodarbes. Atsevišķas etniskās grupas sociālo distanci uzturēja apzināti, kas, iespējams, paglāba latviešus vai ienācējus pašus no pārtautošanās.

Līdz pat 20. gs. otrajai pusei lielākā latviešu daļa bija lauku iedzīvotāji un nodarbojās ar zemkopību, lai gan gadsimtu gaitā latviešu vidū bija arī citu sociālo un profesionālo grupu pārstāvji. Nebija daudz tautu, kas, ienākot Latvijas teritorijā, tīkotu apstrādāt zemi. Pārsvārā ienācēji devās uz pilsētām, muižu centriem un nodarbojās ar amatniecību, tirdzniecību u.tml. , - aizpildīja brīvās nišas ekonomikā. 19. gs. otrajā pusē 20. gs. sāk. liels ienācēju skaits strādāja rūpniecībā. Arī ienākušie vai ievestie zemnieki pārsvārā tika noņemti uz brīvas zemes (radusies karu, epidēmiju, aizbēgušo zemnieku u.tml. apstākļu dēļ). Starp latviešiem un citu tautību zemniekiem nepastāvēja īpaša konkurence un sāncensība. Šīs sociālās dzīves izpausmes, kas paredz noteiktu emociju, noteiktu priekšstatu un attieksmes izstrādi, nāca līdz ar 19. gs. otro pusi, kad latvieši centās atbrīvoties no sev gadsimtiem uzspiestās zemnieku kārtas rāmjiem un vairojot savu pārstāvniecību citās sociālprofesionālajās grupās, kur sastapās ar noteiktu pretestību no tur jau esošo, citām tautībām piederīgo puses.

⁹⁰⁵ Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi ...* 6., 8., 9.lpp.

⁹⁰⁶ Veetūsme, R., Žigūre, A., Šemeta, A. (ed.) *2000 Round of Population and Housing Censuses in Estonia, Latvia and Lithuania*. Vilnius: Statistics Lithuania, 2003. P.13.

⁹⁰⁷ Par mazākumtautību un imigrantu iekļaušanās stratēģijām jaunajā sabiedrībā sīkāk skat.: Honko L. Traditions in the construction of cultural identity. In: Branch, M. (ed.) *National History and Identity: Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region 19th and 20th centuries*. Studia Fennica. Ethnologica: 6, 1999. P.19. - 33.

Apstākļos, kad ir pieprasījums pēc darba rokām, konkurence nav jūtama, bet situācija mainās līdz ar tā mazināšanos. Ierobežotu resursu apstākļos, konkurence, tajā skaitā arī starp dažādu etnisko grupu pārstāvjiem, pieaug un līdz ar to pieaug arī saspīlējums attiecībās, kas ir laba augsne etnisko stereotipu un aizspriedumu kultivēšanai.

4. 1. Pierobeža kā starpetniskās saskares un sadarbības zona

Valsts robeža ir dabā nosprausts, fizisks apliecinājums tās politiskai un kultūras viengabalainībai⁹⁰⁸. Viengabalains iedzīvotāju etniskais sastāvs prasa arī mazākus resursus tā uzturēšanai. Tādēļ valsts ieinteresēta pierobežas iedzīvotāju lielākā piesaistē pamattautas valodai un kultūras vērtībām. Latvijas vēsturē zināmi fakti, kad zemes administratīvās robežas sakrīt ar tautu etnogrāfiskajām/valodas robežām, kam zemes pārvaldītāji pievērs īpašu uzmanību: Livonijas valstu konfederācija, t.s. zviedru Vidzeme⁹⁰⁹ u.tml. Arī K. Ulmaņa autoritārisma laikā ideoloģiskais virziens „latviska Latvija” bija pastiprināti vērsts uz etniski raibajiem pierobežas apvidiem.

Pierobežas teritorijas allaž bijušas etniski neviendabīgas un veidojušas zināma veida pāreju no vienas valsts uz otru. Pierobežas iedzīvotāji vispār ir īpašs temats etnoloģijā. Daudzi pētījumi šajā jomā tapuši 1990. gados un 21. gs. sākumā, kad, sabrūkot Padomju Savienībai, aktualizētas globalizācijas un informācijas sabiedrības tēmas, un Eiropas Savienība atbalsta kursu uz pierobežas reģionu tuvināšanu, veicinot starpvalstu integrāciju. Šajā kontekstā jāmin, piemēram, zviedru etnologa A. Gustavsona (A. Gustavsson) pētījums par Zviedrijas un Norvēģijas dienvidu pierobežu 20. gadsimta gaitā, kurā autors uzsver, ka starpvalstu robeža ir sociāls fenomens, kas radīts „no augšas”, un, kas zināmā mērā iejaucas reģiona iedzīvotāju dzīvē un rada šķēršļus kultūras, sociālajām un ideoloģiskajām robežām. Autors rāda, ka Zviedrijas un Norvēģijas piemērā valsts robeža faktiski neietekmē pierobežas sociālās kopienas iekšējo klimatu, un ka vienas sociālas grupas pārstāvjiem savstarpēji ir daudz vairāk kopīga nekā tas viņiem ir ar citiem savas tautas citu profesiju pārstāvjiem⁹¹⁰. Daudz kas, bet tomēr ne viss. Liela nozīme ir tautu

⁹⁰⁸ Donnan, H., Haller, D. Liminal no More. The Relevance on Borderland Studies. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology*. 30:2. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2000. P. 7. - 22.; Wilson, T. M., Donnan, H. Territory, identity and the places in-between: Culture and Power in European borderlands. In: Wilson, T. M., Donnan, H. (ed.) *Culture and power at the edges of the state: national support and subversion in the European border regions*. Münster: Lit Verlag, 2005. P. 1. - 30.

⁹⁰⁹ Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1710-1800*. Stokholma: Daugava, 1973. 277. - 278. lpp.

⁹¹⁰ Gustavsson, A. Living near the Swedish-Norwegian border in the 20th century. *Volkskultur und Moderne*. Wien: [Eiropas Etnoloģijas institūts], 2000. S. 305.-329.

savstarpējai sadarbības pieredzei vēstures gaitā, tās pārstāvju spējai rast kopīgu valodu gan tiešā, gan pārnestā nozīmē, politiskajiem pārvaldes principiem abās valstīs, kā arī starpvalstu sadarbībai ārpolitiskajā līmenī.

Informācijas pieejamības laikmetā ziņas par notikumiem, modes tendencēm apģērbā, uzturā un dzīvesveidā ātri un viegli sasniedz iedzīvotājus gandrīz jebkurā pasaules vietā. Viņiem atliek izvēles iespējas, ko no visa tā, ko turklāt pašu zemē arī izplata un piedāvā starptautiskās kompānijas, pieņemt un no kā atteikties ierastajam dzīvesveidam, tradicionālajām vērtībām par labu. Antropologi un etnologi uzskata, ka sievietes tradīcijas glabājušas visilgāk un pēdējie savas pozīcijas zaudē tradicionālie uztura ieradumi.

Lai kā censtos politiķi, etnologu pētījumi liecina, ka starpvalstu robežas nav tikai fiziski marķieri, cilvēku sajūtās tām ir būtiska nozīme. Īpaši postpadomju telpā. Lai cik multietniska un savā daudzveidībā harmoniska šī pierobežas sabiedrība arī nešķīstu, noteiktās dzīves (reizēm arī sadzīves) situācijās iedzīvotāji visai strikti apzinās un spilgti manifestē savu piederību konkrētai tautībai⁹¹¹.

Etnisko priekšstatu veidošanās kontekstā jau atzīmēts (skat.2. nod.), ka lauka pētījumu dati apliecina lielāku etnisko priekšstatu daudzveidību par to tautu, kas dzīvo respondentam tuvajā pierobežā. Latvijas ziemeļdaļā vērojama etnisko priekšstatu daudzveidība par igauņiem:

[S1927Valmiera]: „Nu mēs to Igauniju tā neizjūtam. Ramatā, kas pierobežā, tur vairāk izjūt to Igauniju. Nu viņiem drusciņ tāds kā akcents būtu. Gan jau kādreiz senči igauņi bijuši. Pēc tā nostāsta iznāk, ka tās igauņu mājas ir tuvu tai Latvijai klāt. Par cik tur tās muižas ir bijušas. Un tas barons tās balles ir taisījis. Un kā tur visu, vai ne? Igaunis viņš ir tāds, viņš vairāk pieturās starp sevīm. Kolhoza laikos tur Igaunijā labāk varēja dabūt to pārtiku. Un brauca. Un bija vienu otru reizi veikalā, ja tu runā krieviski, viņi [igauņu pārdevēji] pagriež tev muguru. Nemaz tevi neievēro, vai ne? Viņš vairāk savā tautā ir. (..) Man liekas, ka [igauņu valodu zina] tie vecie, kam senčos ir kaut kādi [igauņi], bet šitie jaunie - jau ne. (..) Es zinu, ka mammai brālēns dzīvoja Ipiķos, kas nebija pārāk tālu.

⁹¹¹ Demski, D. Pogranicze jako patchwork. Refleksje z Białorusi. Borderland as patchwork. Reflections from Belarus. *Etnografia Polska*. XLVII, 2003. z: 1-2, P. 129. – 148.; Babiński, G. *Pogranicze Polsko-Ukraiński: etniczność – zróżnicowanie religijne – tożsamość*. Krakow, 1997. 279 p.; Sadowski, A. *Pogranicze Polsko-Białoruskie. Tożsamość mieszkańców*. Białystaw: Trans Humana, 1995. 269 s.; Västriik, E.-H., Saarlo, L. (ed.) *Identity of peripheries: minorities, borderlands and outskirts*. Tartu: NEFA, 1997. 134 p.; Teebken, A., Christiansen, E. M. (Ed.) *Living together : the minorities in the German danish border regions*. Flensburg: ECMI, 2001. 128 lk.; u.c.

Sieva viņam bija igauņiete, bet viņi runāja latviski, un tie bērni, man liekas, neko nezina no igauņu valodas.”⁹¹²

[v1926Valmiera]: „Igaunijas pierobeža, mums vairāk darīšanas ar igauņiem ir. Igauņi ir precīzi, lieliski cilvēki. Galvenais, ka precīzi – ko sola, izpilda. Labi dara savu darbu. Es iepazinos ar igauņiem sevišķi tad, kad izsūtītie atgriezās, viņiem neļāva pierakstīties tajā teritorijā, no kurienes izsūtīti. Piemēram, mums pierobežā vairākas igauņu ģimenes pierakstījās kādās mājās. Es biju Tautas nama vadītājs. Pašdarbībā piedalījās viens tāds brīnišķīgs akordeonists Toivo Ovents.”⁹¹³

Savukārt, valsts dienviddaļā dominē respondentu personīgajā saskarsmes pieredzē balstītie stāsti par lietuviešiem:

[s1989Bauska]: „Man liekas viņi [lietuvieši] tādi paši [kā latvieši], tādi vienkārši cilvēki. (..) Jā, man bija ļoti laba draudzene lietuviete. (..) Viņa pa vasaru tikai, pie omas, bija šeit. (..) Mēs runājāmies latviski. Viņa iemācījusies bija latviski runāt. Un tad viņa aizbrauca atpakaļ. Man liekas viņai radi arī tādi vienkārši cilvēki bija. Tā ir, ja tu satiec kādu labu lietuvieti, tad visa tā tauta liekas tāda laba. (..) Lietuvieši – [apgērba ziņā] kaut kas līdzīgs latviešiem.”⁹¹⁴

[v1928Jēkabpils]: „Es pat leišu skolā gāju. (..) Katoļi tā palikām. Katoļu bija vairāk [kā luterāņu]. Tad, kad pārgāja tā mala no Lietuvas, visi bija katoļticīgie. (..) Nekādas problēmas [satikt] nebija. (..) Mēs braucām uz Lietuvu, tur varēja gaļas dabūt un speķi. Pie mums taču – rindas, rindas.. (..) zirga galvas – [no lietuviešu puses] nav dzirdēts. Glupais leits – latvietis jau pateiks. Varbūt jau bija kādi pantiņi.”⁹¹⁵

Vispārīgi un stereotipiski priekšstati ir par respondentiem attālos Latvijas pierobežas apvidos dzīvojošām tautām: attiecīgi Latvijas ziemeļdaļā par lietuviešiem:

[v1926Valmiera]: „Lietuviešus vai poļus 1930. gados 40 tūkstošus ievada kā laukstrādniekus katru gadu saimniecībās. Lietuvieši? Es nevaru salīdzināt. Es neiedomājos nevienu lietuvieti. Mums te Igaunijas pierobeža, mums vairāk darīšanas ar igauņiem ir.”⁹¹⁶

[s1930Valka]: „Tāpat par lietuviešiem es nevaru teikt neko sliktu. Lietuvieši atšķiras ar to, ka viņiem pie katru māju ir krusts. Ļoti ticīgi.”⁹¹⁷

[s1928Limbaži]: „Lietuvieši arī mazāk šeit ir, bet ir. Jā. Bet es domāju, par cik viņi mums ir radnieki [balti] kaut kur tālos senčos, ka viņiem arī ir sava... kaut kas jau mums [mūsu tautām] radniecisks ir, bet..”⁹¹⁸

⁹¹² E 74, 325

⁹¹³ E 74, 328

⁹¹⁴ E 74, 246

⁹¹⁵ E 74, 303

⁹¹⁶ E 74, 328

⁹¹⁷ E 74, 311

bet valsts dienviddaļā par igauņiem:

(..) Par viņu [igauņu] valodu [izsmēja]. Nu tur [šovos] kaut kas tāds [rādīts], ka viņi [igauņi] ir tādi neattapīgi. Es tā nedomāju, ka viņi [igauņi] tādi ir. Nezinu. Vienkārši varbūt... es nezinu, tiešām. Tur tā lieta, ka es nezinu nevienu tādu igauņi tā.⁹¹⁹

[s1920Jēkabpils]: „Igauņi liekās tādi gaišāki. Ne izskata ziņā, bet darīšanā. Liekās. Bet maz es [zinu] igauņus.. kur tu viņu redzēsi?!”⁹²⁰

Šī sakarība nedarbojas attiecībā uz respondentu priekšstatiem par Latvijas Austrumos un Dienvidaustrumos dzīvojošām kaimiņtautām – krieviem un baltkrieviem, jo respondentu priekšstatos par šī tautām priekšplānā izvirzās citas, ar viņu pierobežas apdzīvotību nesaistītas iezīmes.

4.1.1. Latvijas Igaunijas pierobeža

Latviešu ziemeļu kaimiņi jau kopš baltu ierašanās šajā zemē bijušas somugru ciltis⁹²¹, ar kurām nemitīgi karots līdz pat Livonijas valstu konfederācijas izveidei. Ienaidnieks prasmīgi izmantoja kaimiņu cilšu savstarpējās nesaskaņas, lai tās pakļautu⁹²². Daudzus gadsimtus Latvijas teritorijas un igauņu zemju daļas atradās vienā administratīvā iedalījumā: Livonijas valstu konfederācija (13.-16. gs.), Pārdaugavas hercogiste (16.gs.-17.gs.sāk.), „zviedru Vidzeme” (17. gs. sāk.-18.gs.sāk.), Krievijas impērija (18.gs.sāk.-20.gs.sāk.), kas tuvinājis abas tautas. Piespiedu atrašanās vienas sociālprofesionālās grupas (vācu muižniecības) un protestantisma ietekmes rāmjos veidojusi zināmas līdzības arī abu tautu dzīves veidā, bet atrašanās līdzīgu tiesību sistēmu darbības zonā, veicinājusi analoģisku attieksmi pret likumdošanu.

Šķēršļus latviešu un igauņu savstarpējai komunikācijai varēja radīt piederība atšķirīgām valodu saimēm, kur viegli uztverami vārdi varētu būt vien abpusēji aizguvumi no krievu, vācu vai citām svešvalodām. Lai gan arī tas netraucēja jauktu ģimeņu veidošanai Latvijas ziemeļu pierobežā. Ja latviešu valodā ierasto uzsvāru uz pirmo zilbi zinātnieki saista ar ne vien igauņu, bet somugru valodu ietekmi kā tādu, tad dzīvojamās rijas Ziemeļvidzemē, kā arī dažos no tiem Latvijas novadiem, kur

⁹¹⁸ E 74, 557

⁹¹⁹ E 74, 246

⁹²⁰ E 74, 309

⁹²¹ *Latvijas senākā vēsture: 9.g.t.pr.Kr. - 1200.g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 182.-183. lpp.; *Latvijas PSR arheoloģija.* Rīga: Zinātne, 1974. 91. lpp.

⁹²² Skat.: *Indriķa hronika.* [Tulk. Feldhūns, A., priekšvārds un komentāri - Mugurēvičs, Ē.]. Rīga: Zinātne, 1993. 453 lpp.; *Atskaņu hronika* [tulk. Bisenieks, V., priekšvārds - Mugurēvičs, Ē. komentāri Mugurēvičs, Ē. un Kļaviņš, K.] Rīga: Zinātne, 1998. 389 lpp.

ilglaicīgāk dzīvojuši igauņi, saistāmas ar minētās kaimiņtautas (kā arī votu jeb „krievīņu”) atstāto nospiedumu latviešu materiālajā kultūrā⁹²³.

Ar Livonijas ordeņa mestru piekopto iekšējās kolonizācijas politiku vēsturnieki E. Dunsdorfs un A. Spekke skaidroja 13. un 15. gs. fiksēto latviešu etnogrāfiskās robežas pakāpenisku virzīšanos uz ziemeļiem.⁹²⁴ Pēc M. Skujenieka aplēsēm, 19. gs. Ziemeļvidzemē daudzi novadi bijuši igauņu apdzīvoti, un daudzos nācies izvērtēt, kur ir latviešu, un kur igauņu pārsvars⁹²⁵. Vērtējot šo pierobežu ieceļošanas - izceļošanas kontekstā 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā, secināts, ka te migrācija bijusi visminimālākā. Pirms Pirmā pasaules kara Valkas apriņķī uzturējās igauņu sezonas strādnieki - laukstrādnieki, jo te bija labāka samaksa. Tāpat M. Skujenieks secināja, ka starpkaru periodā igauņu skaits Latvijas ziemeļu pierobežā samazinoties, jo Latvijas igauņi asimilējoties un abās valstīs līdzīgu saimnieciskās dzīves apstākļu dēļ nav motīvu turpmākai ieceļošanai⁹²⁶.

Visai sarežģīts bija robežu noteikšanas process starp jaundibinātajām Igaunijas un Latvijas valstīm. Darbu pie robežas noteikšanas īpaša komisija aizsāka jau 1917. gadā, turpināja 1920. gadā, bet tikai 1927. gadā abpusēji tika parakstīti Latvijas un Igaunijas robežu aprakstu oriģināli⁹²⁷. Sarunām balstoties uz diviem principiem – demokrātiskām tautu pašnoteikšanās tiesībām un etnogrāfiskām pazīmēm - kompromiss netika rasts. Procesā iesaistījās starptautiska šķīrējtiesa, kuru vadīja S. Dž. Talentss. Līdzās jau esošajiem tika definēti jauni principi, kas ņemami vērā, slēdzot robežlīgumu: vēsture, valsts politiskā situācija un infrastruktūra. Saskaņā ar šo robežlīgumu Latvija zaudēja Roņu salu, lielāko daļu Valkas pilsētas un latviešu apdzīvotās Lauru kolonijas. Robežjautājums ieguva plašu rezonansi arī sabiedrībā, kas izpaudās gan publikācijās presē, gan vēstulēs Satversmes sapulcei. Pēc igauņu karavīru ne vienmēr cienīgās uzvedības Brīvības cīņu laikā un Valkas okupācijas,

⁹²³ Strods, H. u. c. (red.) *Latviešu etnogrāfija*. Rīga: Zinātne, 1969. 128. lpp.

⁹²⁴ Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500-1600*. Stokholma: Daugava, 1964. 225.lpp.

⁹²⁵ Skat.: Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un iedzīvotāji*. 3. pārstrādātais izdevums. Rīga: A. Gulbja apg., 1927. 253.-319. lpp.

⁹²⁶ Skujenieks, M. *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1930. 60. - 61. lpp.

⁹²⁷ Mieriņa, A. *Latvijas valsts robežas (1918-1940)*. Grām.: Caune A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...* 193., 198.lpp.

pilsētas zaudēšana daudziem latviešiem šķita nepanesami sāpīgs zaudējums un milzīgs pazemojums, kam būs tālejošas sekas⁹²⁸.

Lai arī katru gadu notiekošajos piemiņas pasākumos Cēsīs, Alūksnē un citviet Igaunijas delegācija piedalījās, tomēr vēl 1930. gadu sākumā igauņi jutās nepietiekami novērtēti (par daudz paldies, par maz rīcības⁹²⁹). Uz to Latvijas prese atbildēja, ka īsti godīgi šie pārmetumi neesot, jo visas savas saistības attiecībā uz Igauniju un tiem karavīriem, kas guvuši ievainojumus kaujās Latvijas teritorijā, un to karavīru ģimenēm, kas krituši, Latvijas valsts atlīdzinājusi, vēl 1924./25. g. izmaksājot kompensācijas, pensijas un pabalstus 30 miljonu Igaunijas kronu apmērā⁹³⁰. Bet „(..) tāda pie igauņiem ir sistēma. Cēsu kauju atceres gadījumā igauņi ikgadus atkārtoti veco apgalvojumu un šogad, kā jubilejas gadījumā, viņi sevišķi pastrīpoja, ka Cēsu kaujas iznākums esot igauņu nopelns un tikai igauņu nopelns un latviešiem te nekas nav sakāms.”⁹³¹

Vēl mūsdienās daudzu šajā pierobežā, īpaši Valkā, dzīvojošo respondentu stāstījumos par Latvijas – Igaunijas robežu manāmas minoritiskas notis⁹³². Tomēr mūsdienu latviešu etniskajos priekšstatos par igauņiem šajā kontekstā negatīvas iezīmes nav konstatētas. Acīmredzot, pārāk daudz kopīga likteņgaitās, t.sk. ienaidnieki, bijis pēc šiem notikumiem. Robežjautājums abu tautu attiecībās bija aktuāls arī pēc Padomju Savienības sabrukuma un valstu neatkarības atjaunošanas. Tāpat kā 1920. gados cīņā par sauszemes robežu, arī jūras robežas lietā, kas tautā guvusi nosaukumu „Reņģu karš” (1994-1997), prasmīgāki argumenti bijuši igauņiem⁹³³.

Mūsdienās Latvijai un Igaunijai ir 343 km gara robeža, kas šobrīd ir Eiropas Savienības iekšējā robeža. Pierobežas iedzīvotāji, īpaši Valkā, izmanto savas priekšrocības un dodas iepirkties uz kaimiņvalsts tirgu, kur pat Latvijā ražotās „Laimas” konfektes ar „visām naudas maiņām esot lētākas”. Pircēji nezina igauņu valodu, toties pārdevēji (igauņi) protot piedāvāt savas preces arī latviešu valodā. No

⁹²⁸ Balss no ziemeļiem Latvijas Igaunijas robežas lietā. *Latvijas Kareivis*. 1920. g. 17. jūnijs. 2.-3. lpp.; Latvijas ziemeļu iedzīvotāju vēstule: Balss no ziemeļiem Latvijas Igaunijas robežas lietā (Beigas). *Latvijas Kareivis*. 1920. g. 18. jūnijs. 3. lpp.

⁹²⁹ A. P. Vai Igaunija grib pārorientēties? *Latvijas Kareivis*. 1934.g. 10. janv. 1., 2.lpp.

⁹³⁰ Mūsu valsts parādi. *Ekonomists*. 1928. g. 15. jūn. 559. lpp.

⁹³¹ Nonācs, O. Kam tas vajadzīgs? *Rīts*. 1934. g. 23. okt. 2. lpp.

⁹³² E 74, 317 u.c.

⁹³³ Lapsa, L., Metuzāls, S., Jančevska, K. *Mūsu vēsture: 1985.-2005.* III daļa. Rīga: Atēna, 2009. 136.-139. lpp.

šīs pierobežas iedzīvotājiem biežāk nācies dzirdēt, ka igauņi vairāk zina latviešu valodu, nekā otrādi⁹³⁴.

Valsts ziemeļu novados, kur vēsturiski koncentrējusies lielākā daļa Latvijas igauņu. Kā jau iepriekš minēts, šajos LR apvidos lauku pētījumos uzrādās kolorītāks un daudzveidīgāks igauņu tēls. Neraugoties uz konfesjonālās piederības variācijām, pierobežas igauņi, tāpat kā Latvijas igauņi kopumā ir veiksmīgi iekļāvušies latviešu kultūrtelpā, un latviešu respondentu priekšstats tiek minēti kā paraugs citām mazākumtautībām.

4.1.2. Latvijas Krievijas pierobeža

Mūsdienās valsts austrumos Latvijai ir 276 km gara robeža ar Krievijas Federāciju, kuras šķērsošana, atšķirībā no ES esošajām Igaunijas un Lietuvas robežām, pieļaujama vien klātesot konkrētai dokumentu paketei – pasei, vīzai, izsaukumam u.tml. Šādi robežas šķērsošanas noteikumi un šķēršļi abu zemju iedzīvotāju kontaktiem pastāvējuši ne vienmēr.

Abu tautu kontaktus veicināja gan ģeogrāfiskais stāvoklis (kopš 5.–7.gs. balti un slāvu ciltis dzīvoja vienotā ģeogrāfiskā vidē–Austrumeiropas līdzenumā un latviešu likteņupe Daugava joprojām vieno pašreizējo Latvijas valsts teritoriju ar Baltkrieviju un Krieviju), gan vēsturiskie apstākļi (iekšpolitiskā un ārpolitiskā situācija, kari, epidēmijas u.tml.)⁹³⁵.

Par senākajiem kontaktiem liecina pierobežā veiktie arheoloģiskie izrakumi⁹³⁶, hronikas⁹³⁷ un latviešu leksikā sastopamie aizguvumi no krievu valodas⁹³⁸. Arī etnogrāfiskais materiāls – dzīvojamās ēkas tips, noslēgtais pagalms, krievu krāsns u.tml.⁹³⁹ - Latvijas austrumu pierobežā liecina par abu tautu kultūru mijiedarbību. Vēsturnieki E. Dunsdorfs un A. Spekke secinājuši, ka viduslaikos nav iespējams novērtēt krievu zemnieku skaitu Latvijas austrumu pierobežā, jo apmetoties latviešu

⁹³⁴ E 74, 312; 317 u.c.

⁹³⁵ Volkovs, V. Krievi Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 91. lpp.

⁹³⁶ Mugurēvičs, Ē. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs. – 16.gs. vidus). Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...*55. lpp.

⁹³⁷ Piem.: Krievu hronika „Pagājušo laiku stāsts” (~11.-12.gs.), Novgorodas pirmā hronika (13. gs.), Pleskavas hronikas (14.gs.) u.tt.

⁹³⁸ *Latvijas senākā vēsture...*, 376.lpp.; Volkovs, V. Krievi Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...*92. lpp.; Bukšs, M. *Latgaļu volūdas un tautas izplateības problemas.* [?]: P/s Latgaļu izdevniecība, 1961. 43. - 55. lpp.

⁹³⁹ Strods, H. u.c. (red.) *Latviešu etnogrāfija...*, 123., 127., 129., 130. lpp.; Cimermanis, S. Par Latvijas vēsturiski ... Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...*45. lpp.

ciemos, viņi parasti saglabājuši to nosaukumus⁹⁴⁰. Krievu valoda pieder indoeiropiešu saimes austrumslāvu grupas valodām, kas ir tuvākās šai pat saimei piederīgajām baltu valodām. Atzīmējams, ka ilgu laiku Latvijas austrumdaļas iedzīvotāji caur savu konfesionālo piederību katoļu baznīcai un administratīvo piederību Polijas – Lietuvas kopvalstij atradās poļu (rietumslāvu) valodas ietekmes zonā, kas atviegloja savstarpējo komunikāciju arī ar austrumu kaimiņiem.

Robeža starp Krieviju un tiem valstiskajiem veidojumiem, kas pastāvēja mūsdienu Latvijas austrumdaļā, bija nemainīga līdz pat 18. gs. beigām, kad tos iekļāva Krievijas impērijas sastāvā. Šī robeža aizvien gājusi caur mežiem, purviem un citām grūti pieejamām vietām⁹⁴¹, kas gan zemnieku kustību abos virzienos īpaši nav kavējusi. Lielāka krievu zemnieku apmešanās Latvijas austrumu apgabalos saistāma ar vecticībnieku kustību 17. - 18. gs., un 19. gs. otrajā pusē poļu sacelšanās rezultātā cara piešķirtajām pareizticīgo krievu iespējām vieglāk iegūt zemi šajās teritorijās. Pēdējais apstākļi savulaik ļoti satrauca statistikas pētnieku M. Skujenieku, kurš uzskatīja, ka šī laika krievu kolonisti ir asimilējuši savus jaunus kaimiņus – Latgales latviešus, kas atradušies ar tiem uz vienas attīstības pakāpes. Latgalieši, kas tobrīd vērtēti kā nekulturāli, ātri sakūstot ar ieceļojošiem krievu zemniekiem, amatniekiem un tirgotājiem⁹⁴². Cita situācija pavērās ārpus Vitebskas guberņas latviešu apriņķiem, kur 1897. gadā fiksēti 10 270 latvieši, no kuriem lielākā daļa bija „baltieši”: alūksnieši un gaujienieši, kā arī Smiltenes, Raunas un Piebalgas draudzēm piederīgas personas. Ienācēji no Vidzemes guberņas atrodoties „augstākā attīstības pakāpē” kā vietējie, spējuši saglabāt savu saimniekošanas un dzīves veidu, valodu un kultūru⁹⁴³.

20. gs. gaitā Latvija un Krievija divas reizes (1920., 2007.)⁹⁴⁴ ir slēgušas robežlīgumus un tāpat - divreiz abas tautas atradušās vienas valsts sastāvā (Krievijas impērija 1710 – 1917; Padomju Savienība 1940.-1941. un 1944. – 1991.). 1920. gadā robežlīgums ar Krieviju noslēgts sarunu par miera līgumu ietvaros. Robežas noteikšanai izmantotā argumentācija ietvēra gan A. Bīlenšteina pētījumus par latviešu

⁹⁴⁰ Dunsdorfs, E. , Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500-1600...* 226. lpp.

⁹⁴¹ Jakovļeva, M. Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...*123. lpp. Jakovļeva, M., Mieriņa, A. Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 18. gs. Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...* 141. lpp.

⁹⁴² Skujenieks, M. *Latvieši svešumā ...*55.-58. lpp

⁹⁴³ Turpat, 58.-59.lpp.

⁹⁴⁴ Mieriņa, A. Latvijas valsts robežas ... Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...*186. -193. lpp.; *Ministru prezidents Aigars Kalvītis un Krievijas Federācijas premjerministrs Mihails Fradkovs parakstīja Latvijas un Krievijas robežlīgumu* [27.03.2007.] Pieejams: <http://www.latviaspb.ru/lv/Jaunumi/PazinojumiPresei/2007/marts/27-12/> [skatīts 28.04. 2007.]

valodas robežām, gan Katrīnas II ceļojumu aprakstus⁹⁴⁵. Komisijas darbā noritējušajās diskusijās apelēts pie senām latgaļu zemēm, Livonijas laika robežām, tautas skaitīšanas datiem un marķieriem, kas definē cilvēka piederību etniskajai grupai. Sarunu rezultātā līdzās Vitebskas guberņas nepārprotami latviešu apdzīvotajiem Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķiem Latvijas puse ieguva Piedrujas, Pustiņas (Robežnieku), Gauru, Purvmalas, Višgorodas (Augšpils), Tolkovas (Linavas) un Pokrovas (Kacēnu) pagastus. Arī šī robežlīguma noslēgšana bija zināms kompromiss, kas Padomju Krievijas pusē atstāja dažas latviešu apdzīvotās teritorijas, bet Latvijas pusei pievienoja dažas izteikti krieviskas apdzīvotas vietas⁹⁴⁶. Šo situāciju apliecināja arī starpkaru periodā veiktās tautas skaitīšanas, kas parādīja Latvijas krievu koncentrāciju Latgales vēsturiski etnogrāfiskajā apgabalā un viņu vājo latviešu valodas prasmi vai pilnīgu tās neprasmi. Pēc robežlīguma noslēgšanas par viskrieviskāko apgabalu tika uzskatīta Jaunlatgales apriņķa austruma daļa, kur piecos pagastos krievu iedzīvotāju īpatsvars pārsniedza 91%, lai gan tobrīd dominēja A. Bīlenšteina pētījumos balstīts uzskats, kā minēto pagastu iedzīvotāji ir nevis etniski krievi, bet gan pārkrievoti latvieši⁹⁴⁷. Mūsdienās šis jautājums ieinteresējis Krievijas (Sanktpēterburgas) etnologu V. Galiopu⁹⁴⁸ un Latvijas demogrāfu un etnogrāfu I. Mežu⁹⁴⁹.

Neapmierinātību ar 1920. g. noslēgto robežlīgumu pauda atsevišķi Latgales kultūras darbinieki, kas arī šajā apstākļī saskatīja latgaliešu diskrimināciju⁹⁵⁰. Starpkaru periodā pierobežas apvidū sadzīves līmenī, arī pēc vecākās paaudzes respondentu teiktā, nebija vērojamas etniskas nesaskaņas starp titultautu un vietējiem krieviem – katrs dzīvoja savā ciemā, pārsvarā katrs gāja savā baznīcā un savā skolā, satikās tirgū, savstarpēji izlīdzēja viens otram. Lai gan pirmajos valstiskās neatkarības gados vietējā presē sastopamas publikācijas, kas veltītas „labajiem” kaimiņiem – „moskaļiem”, kas pierobežas pagastos veikuši bruņotas laupīšanas, tāpat arī stipri vārdi veltīti vietējiem jaunās varas kritizētājiem, atgādinot par „sovetsko rajū”

⁹⁴⁵ Mieriņa, A. Latvijas valsts robežas... Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...* 187. lpp.

⁹⁴⁶ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa...* 143. lpp.

⁹⁴⁷ Skujenieks, M. *Latvieši svešumā ...* 59. lpp.

⁹⁴⁸ Галиопа, В. А. Рукопись Э.А. Волтера 1918 года об уточнении восточной этнографической границы латышей. В кн.: *Э.А. Волтер и балтистика как комплексная дисциплина*. Тез. докл. межд. науч. конф. в СПбГУ (Филологич. ф-т). СПб: 2006. С. 13. - 15.; Галиопа, В. Pitalovas/Abrenes pierobežas etniskā karte (2006. gada lauka pētījuma dati) salīdzinājumā ar E. Voltera 1918. gada manuskripta ziņām. Grām.: Kursīte, J. (sast.) *Baltu un slāvu kultūrkontakti. Rakstu krājums*. Rīga: Madris, 2009. 199. - 213. lpp.

⁹⁴⁹ Mežs, I. Latgalieši - Abrenes novada pamatiedzīvotāji. *Diena*. 2004. g. 13. nov. 15. lpp.

⁹⁵⁰ Bukšs, M. *Latgaļu volūdas un ...* 317 lpp. u.c.

[padomju paradīzi –I.B.] un „wutu [utu – I.B.] paradīzi”, kas te bijusi īso komunistu valdīšanas sprīdi. Tāpat kā ar citām minoritātēm, arī ar krieviem latgalieši visai greizsirdīgi cīnījās par skolu atvēršanu un iedzīvotāju pārtautošanu, kā arī pret šīs tautības Latvijas iedzīvotāju iecelšanu ierēdņu amatos⁹⁵¹.

Infrastruktūras ziņā Latvijas puses lielākais ieguvums bija Pitalovas (Abrenes) dzelzceļa mezgls. Abrene vispār kļuva par simbolu Latvijai atņemtajām (un apraudāmajām) teritorijām, kas zaudētas pēc Otrā pasaules kara PSRS AP Prezidija 1945. gada 23. augusta dekrētu „Par Pleskavas apgabala izveidošanu KPFSR sastāvā”⁹⁵² apstiprinās 2007. gadā robežlīguma ar Krieviju noslēgšanas procesā.

Latvijai atrodoties Padomju Savienības sastāvā, minētā robeža bija tikai administratīva, bet arī tad zināms procents Krievijas pusei pievienoto pagastu iedzīvotāju atstāja savas mājas un devās dzīvot uz Latviju⁹⁵³. Padomju varas gados, kad robežas šķērsošanai nebija administratīvu apgrūtinājumu, abu pušu iedzīvotāji devās uz tuvākajām pretējās puses pilsētām abpusējās „veikalu ķemmēšanas” tūrēs, kas ne vienmēr noritēja gludi. Īpaši 1980. gadu beigās vietējie visai nelabvēlīgi izturējušies pret ar citas republikas numura zīmēm marķētu autobusu vai mašīnu pasažieriem, kas mērķtiecīgi devās veikalu virzienā. Respondenti apstiprināja, ka neizpalika arī savstarpēja apsūkšanās un lamāšanās, kuras pamatā savstarpēji negatīvi stereotipi par kultūras līmeni un nodarījumiem Otrajā pasaules karā. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas, daudzi pierobežas iedzīvotāji, izmantojot cenu starpību un zināmas priekšrocības robežas šķērsošanā, piekopj legālu/nelegālu preču ieviešanas (degviela, cigaretes, alkohols) un tālākpārdošanas praksi. Nepastāvot preču deficītam, Latvijas un Krievijas iedzīvotāju sadzīviskās kaimiņattiecības no šī legāli/ nelegālā procesa ne vien necieš, bet zināmā mērā iegūst. Pēdējos gados visai izplatīta parādība ir abu valstu pierobežu pašvaldību sadarbība ne vien ekonomiskā, bet arī kultūras jomā⁹⁵⁴. Kopīgi rīkoti pasākumi un projekti ļauj šī reģiona iedzīvotājiem labāk iepazīt vienu otru, kā arī pašiem sevi, līdz ar to vismaz

⁹⁵¹ Trasuns, F. Nuveržama parodība. *Latgolas Wōrds*. 1922. g. datums. 2.-3.lpp.

⁹⁵² Bleiere, D. u.c. *Latvijas Vēsture. 20. gadsimts...*293. lpp.; Vīksna, Dz. Administratīvi teritoriālas izmaiņas Latvijā PSRS ietvaros (1940-1991). Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...*244. lpp.

⁹⁵³ E 74, 296; Bleiere, D. u.c. *Latvijas Vēsture. 20. gadsimts...* 293. lpp.

⁹⁵⁴ Galkina, I. *Pierobeža pirms robežlīguma*. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/207652-pierobeza_pirms_robezliguma [skatīts 20.07. 2005.]; *Pečoru pašdarbības kolektīvu viesošanās Viļakā*. Pieejams: <http://vilaka.lv/index.php?p=&lang=722&a=2&b=1&lbu=4448> [skatīts 22.11.2010.]; *Viļakas kultūras nama deju kolektīvs Pitalovā*. Pieejams: <http://vilaka.lv/index.php?p=&lang=722&a=2&b=1&lbu=5722> [skatīts 22.11.2010.], u.tml.

individuālo stereotipu līmenī mazināt un izskaust, nereti citos stereotipu veidos par šī etnosa pārstāvjiem sastopamo negatīvo emocionālo lādiņu.

4.1.3. Latvijas Polijas pierobeža

Līdz pat Otrajam pasaules karam mūsdienu Latvijas teritorijai dienvidos bijusi ilglaicīgāka vai īslaicīgāka robeža ar Poliju: Livonijas valstu konfederācijai, vēlāk Kurzemes – Zemgales hercogistei ar Polijas – Lietuvas valsti (16.gs.-18.gs.), Latvijas Republika un Polijas Republika (1920-1939). Starpkaru periodā Latvijai garuma ziņā (~106 km) visai neliela robeža ar Poliju, taču robežlīguma noslēgšana ārpolitisku (Polijas-Lietuvas savstarpējās nesaskaņas) un iekšpolitisku (kompensāciju nemaksāšanā par poļu muižniekiem agrārās reformas rezultātā atsavinātajām zemēm; pret to ļoti asi un strikti iestājās latgaliešu inteliģence⁹⁵⁵) iemeslu dēļ ieilga līdz pat 1929. gadam⁹⁵⁶. Arī šajā gadījumā neiztika bez teritoriālām pretenzijām. Polijas puse bija ieinteresēta sešu Ilūkstes apriņķa pierobežas pagastu iegūšanā. Savas pretenzijas Polija atsauca tikai pēc konfidenciāla pielikuma par kompensācijas izmaksu bijušajiem Latgales muižniekiem pievienošanas 1929. gadā noslēgtajam līgumam par tirdzniecību un kuģniecību⁹⁵⁷. Pēc Otrā pasaules kara Latvijai vairs nebija robežas ar Poliju, šis nogrieznis sadalījās nosacītās robežās ar Lietuvas PSR un Baltkrievijas PSR. Pierobežas iedzīvotāji lielāko tiesu bija baltkrievi un lietuvieši, kas savu motīvu dēļ (baznīcas, valsts administratīvā aparāta ietekme utt.) tobrīd sevi dēvēja par poļiem. Arī lielākā daļa poļu laukstrādnieku Latvijā cēlušies no tām Polijas teritorijām, kas pašreiz pieder Baltkrievijai.

Vecākās paaudzes respondentu atmiņā Polijas robežas pastāvēšana atmiņā saglabājusies, saistot ar „Polijas” izcelsmi starpkaru perioda laukstrādniekus, Daugavas plostniekus u.c.

4.1.4. Latvijas Baltkrievijas pierobeža

Latvijas un Baltkrievijas starpvalstu robežas garums mūsdienās 173 km, tās demarkācija pabeigta 2008. gadā⁹⁵⁸, kad tika parakstīts arī Latvijas – Baltkrievijas

⁹⁵⁵ Pret atleidzeību muižinikim. *Jaunō Strame*. 1923. g. 18. novembris. 1.lpp.; Pūļu muižiniki pīprosa atleidzeibas. *Jaunō Straume*. 1928. g. 13. septembris. 1.lpp.; u.c.

⁹⁵⁶ Mieriņa, A. Latvijas valsts robežas (1918 – 1940). Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...*205. lpp.

⁹⁵⁷ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa...*147. lpp.

⁹⁵⁸ *Latvijas valsts sauszemes robežas demarkācija. –Rīga: Latvijas ģeoltelpiskās informācijas aģentūra, 2010. gada 6. novembrī. Pieejams:*

valsts robežas noslēguma protokols. Tā parakstīšanu kavēja Latvijas un Krievijas savstarpējās domstarpības robežjautājumos, jo Latvijas robežlīgums ar Baltkrieviju noslēgts 1994. gadā. Starpvalstu robežjosla skar nelielu bij. Ludzas rajona daļu (mūsdienās Zilupes novada Pasienes pagasts), bij. Krāslavas rajona (Dagdas novada Šķaunes, Bērziņu un Ķepovas pagasti; Krāslavas novada Piedrujas, Indras, Robežnieku pagasti) un bij. Daugavpils rajona (Daugavpils novada Skrudalienas, Salienas un Demenes pagasti) daļas.

Austrumbaltiem – latgaļiem ar saviem tuvākajiem kaimiņiem, baltkrievu priekštečiem – krivičiem bija patstāvīgi un intensīvi kontakti, abu maztautu robežapgabalos bijusi plaša telpa ar līdzīgām materiālās kultūras un sadzīves tradīcijām⁹⁵⁹. I. Apine izvirzījusi versiju par baltkrievu autohtonām saliņām Latgales dienvidaustrumos – vietām, kur noritējusi to etnoģenēze.⁹⁶⁰ Par abu etnosu mijiedarbību vēstures gaitā liecina arī folkloras un etnogrāfijas speciālistu uzrādītās kopīgas iezīmes to kultūrā un tautas mākslā – līdzīgas tautas melodijas, pasaku motīvi un tautas tērpi⁹⁶¹.

M. Skujenieks uzskatīja, ka vismaz kopš 17. gs. pastāvējuši baltkrievu apdzīvotie apgabali Latvijas dienvidu pierobežā, un baltkrievi vietējos iedzīvotājus ietekmējuši vairāk kā ieceļotāji krievi⁹⁶². Viņaprāt, 19.gs. vēl latviskajos Daugavpils apriņķa Piedrujas, Robežnieku un Izabelinas pagastos 20. gs. sākumā uzrādītais baltkrievu vairākums nav saistāms ar migrācijas procesiem, bet gan ar poļu katoļu mācītāju noraidošo attieksmi pret latviešu valodu, kas arī radījusi šos baltkrievis, kas runā ne īsti poliski, ne īsti latviski⁹⁶³.

Baltkrievu kā mākslīgas tautas ideja starpkaru periodā nav sveša. Tobrīd lielai daļai šai tautai piederīgo pat nezinot, par viņu „dvēselēm” cīnījās latgalieši, poļi un krievi. Cīnoties par tiesībām atvērt un uzturēt skolas dzimtajā valodā un vēršoties pret savas grupas pārtautošanas tendencēm, latgaliešu autori uzskatīja, ka baltkrievi ir

---

<http://www.lgia.gov.lv/Publikacijas/~media/7B594706F26E4213887E58BAEBE0F937.ashx> ,

[skatīts 2010. g. 11. nov.]

⁹⁵⁹ Apine, I. Baltkrievi. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā...* 117., 118. lpp.

⁹⁶⁰ Apine, I., Latviešu etnoģenēze cittautiešu ieceļošanas kontekstā. *LZA Vēstis A daļa*. 2003. Nr. 1 – 2, 25. lpp.

⁹⁶¹ Apine, I. Baltkrievi Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...* 192. lpp

⁹⁶² Skujenieks, M. *Latvieši svešumā* ...39. lpp.

⁹⁶³ Turpat, 40. lpp.

pārpoļoti latvieši⁹⁶⁴. “Gribādama latgališus pōrpōļot, pōļu kundzība latgališus pōrvērtia par boltkrīvim un mums tagad būs gryuši nōksīs šū nadorbu izlobōt.”⁹⁶⁵ Poļi savukārt domāja, ka baltkrievi ir pārlatviskoti poļi un, lai mazinātu poļu skaitu un ietekmi, tiek izdomāta mākslīga tautība baltkrievi, kurai tiek atvērtas pat skolas⁹⁶⁶. Latviešu aģenti, baidoties no tā, ka vecāki savus pēcnācējus sūtīs poļu skolās un visur saskatot poļu intrigas, paši uzspiežot bērniem tautību, padarot viņus par baltkrieviem vai latviešiem.⁹⁶⁷ Uz baltkrievu kā patstāvīgas etniskas grupas neatzīšanas problēmu Latvijas krievu un poļu vidū norādīja arī mūsdienu latviešu historiogrāfijā neviennozīmīgi vērtētais baltkrievu sabiedriskais darbinieks, skolotājs K. Jezavitovs, rakstīdams par šīs mazākumtautības gaitām Latvijas Republikā tās 10 pastāvēšanas gados⁹⁶⁸. Vēl 1930. gados Latvijas presē visai bieži lasāmas domas par baltkrieviem kā pārtautotiem latviešiem⁹⁶⁹.

Pierobežas joslā jau izsenis dzīvojošie baltkrievi bija pakļauti tiem pašiem politiskajiem procesiem kā vietējie latgalieši, tāpēc pārceļošanu uz Latviju un Latgali viņi neuztvēra kā pārceļošanu uz citu zemi. Etniskā piederība ilgu laiku nebija viņu svarīgākā būtības daļa. Savu piederību lielākam ļaužu kopumam viņi noteica pēc dzīves vietas – vietējais jeb „tuteišais” – vai pēc konfesionālās piederības – katolis vai pareizticīgais. Padomju varas gados pierobežas reģionā ieradās arī vecticībnieki baltkrievi, kas pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas radīja zināmu spriedzi starp viņiem un vietējiem krievu vecticībniekiem⁹⁷⁰. Konfesionālā piederība slēpa sevī arī zināmu bīstamību etniskās tāpatības izpratnei: ja esi katolis, tātad esi polis, ja esi pareizticīgais, tātad – krievs.

⁹⁶⁴ Saltans – Novičs, A. Boltkrīvu vaicōjums Latgolā. *Jaunō Straume*. 1923. g. 17. febr. 1. - 2. lpp. Skomba. Cyttautīšu uzbōzība Latgolā. *Jaunō Straume*. 1930. g. 7. jūn. 2. lpp.; Skomba. Latgališu pōrtautōšana. *Jaunō Straume*. 1931. g. 9. maijs. 1. - 2. lpp.

⁹⁶⁵ Skomba. Latgališu pōrtautošana. *Jaunō straume*. 1931. g. 9. majs. 2.lpp.

⁹⁶⁶ Vairāk skat.: Boldane, I., Demski, D. Wzajemna percepcija Łotyszy i Polaków z Łotwy. *Etnografia Polska*. XLIX 2005. z. 1 - 2, s. 67. - 74.; Boldāne, I., Demski, D. Latgalieši un poļi Latgalē: savstarpējā uztvere un stereotipi. *LVIŽ*. 2007. Nr. 2. 114. lpp.

⁹⁶⁷ Skat.: *Głos Polski*. 1922. Nr.15. S. 3

⁹⁶⁸ Jezavitovs, K. Baltkrievi Latvijā. Grām.: Bīlmans A. (red.) Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. Rīga: Golts un Jurjans, 1928. 53.lpp.

Krievu un baltkrievu konflikti atspoguļoti arī presē. Viens piemērs: Baltkrievi un lielkrievi cīnās par bērnu dvēselēm. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 1929. g. 10. dec. 1.lpp.

⁹⁶⁹ Piemēram, rakstos: Latviešu skaits un svārs Latvijā pieaug. *Brīvā Zeme*. 1937.g. 14. augusts 11.lpp., „Kaunīgie” latvieši atgrīežas. *Jaunākās Ziņas*. 1937. g. 7. augusts. 1., 2.lpp., Erss, Ā. Pie pārkrievotiem latviešiem. *Jaunākās Ziņas*. 1937. g. 21. sept. 4. lpp.; Puse Latvijas minoritātu – etnogrāfiski latvieši. *Jaunākās Ziņas*. 1938. g. 9. febr. 16. lpp.; Mežmalietis, J. Latgales pārvērtības. Vērojumi ceļojumā pa pierobežu. *Rīts*. 1935. g. 12. dec. 2. lpp.

⁹⁷⁰ E 74, 276

Otrā pasaules kara gados un vēlāk pierobežā no Baltkrievijas PSR ienākušie iedzīvotāji mūsdienās ir arī aktīvākie baltkrievu etniskās tāpatības uzturētāji lokālajā vidē. Interviju laikā nereti nācās dzirdēt arī šādas pārdomas:

„Ja tā sāksim domāt, tad te [Krāslavā] ir bijusī Baltkrievija. Tur tas pilskalns piederēja Polockas kņazistei. Es lasīju, cik vēsturei zināms, te dzīvoja Polockas kņaziene Ragneņa. Viņa izaudzināja šeit savus bērnus. Viņi skraidīja pa visiem apvidiem. Tas ir pat Krāslavas vēsturē ierakstīts. Lūk, pilskalns, - te stāvēja viņas pils. Te ir bijusī Vitebskas guberņa. Mans vīrs bija vecāks par mani un arī vecāki cilvēki, cik man zināms, joprojām Daugavpili sauc nevis par Daugavpili, bet Dvinsku. (..), Daugavu – par Rietumu Dvinu [Западная Двина]. Bet te kaut kā vairāk sauc Daugava.”⁹⁷¹

Baltkrievu prasme pielāgoties apstākļiem, kuros atrodas: baznīcā būt polim, sadzīvē – savējam, „tuteišam”, arī pierobežas ikdienā neiezīmē krasas šķirtnes starp šo tautu un citām kaimiņos dzīvojošām. Latvijas dienvidaustrumu pierobežā kā nekur citur veiktajos lauka pētījumos nākas saskarties ar „īstenuma” un „pareizības” fenomenu vietējo latviešu naratīvos. Īpaši tas skar valodas jomu: mēs nepareizi runājam latviski, nepareizi runājam latgaliski. Pēc respondentu domām, valodu „pareizi” lieto Rēzeknē, Preiļos un citviet, bet Krāslavas pusē runājot t.s. „belohvostiku” valodā, kurā katrs vārds aizgūts no citas tautas valodas. „Mātes māte uz mums teica: “belohvostki!”. Valodas dēļ, kur viens vārds krievu, viens - latgaliešu, viens - poļu, viens - baltkrievu valodā.”⁹⁷² Šajā apvidū intervētie respondenti kā biežāko apzīmējumu baltkrievu raksturošanai izvēlējās īpašības vārdu „vienkārši”, kas konkrētajā kontekstā nozīmē – labi, strādīgi un viegli komunicējami cilvēki, nu tādi „kā mēs”.

4.1.5. Latvijas Lietuvas pierobeža

Mūsdienās visgarākais valsts robežas posms (588 km) šķir Latviju no Lietuvas. Starpkaru periodā tās garums bija aptuveni 570 km⁹⁷³). Robeža skar bijušos Liepājas, Saldus, Dobeles, Jelgavas, Bauskas, Aizkraukles, Jēkabpils un Daugavpils rajonus.

Tāpat kā Latvijas – Igaunijas robeža, tagad tā ir Eiropas Savienības iekšējā robeža. Lietuviešu ciltis bija latviešu priekšteču dienvidu kaimiņi kopš to ienākšanas mūsdienu Latvijas teritorijā. Abu baltu tautu attiecības vēstures gaitā pazinušas pat

⁹⁷¹ E 74, 285

⁹⁷² E 74, 279

⁹⁷³ Mieriņa, A. Latvijas valsts robežas (1918-1940). Grām.: Caune A. (sast.) *Latvijas zemju robežas..* 204. lpp.

galējās starpetniskās mijiedarbības izpausmes – no militāriem konfliktiem līdz sirsnīgākiem draudzības apliecinājumiem. Nesaskaņas baltu cilšu starpā, kā arī to spēja apvienoties kopīga ienaidnieka draudu priekšā atainotas jau Livonijas Indriķa hronikā (13. gs.), Atskaņu hronikā (14. gs.)⁹⁷⁴, latviešu tautas dziesmās u.c. attiecīgā laika posma liecībās. E. Dunsdorfs un A. Spekke rakstīja par lietuviešu tautības iedzīvotājiem Latvijas dienvidu pierobežā – Lielsesavas un Grenču muižā - 16. gs.⁹⁷⁵.

Par zināmu likteņu kopību abām tautām var sākt runāt sākot ar 18. gadsimta beigām (atšķirībā no latviešiem un igauņiem, kuru vēsture lielās līnijās šķiet gandrīz identiska), kad pēc Polijas dalīšanas procesiem Lietuvas teritorija nonāca Krievijas impērijas pakļautībā. Atzīmējams, ka 16. gs. bijušo Livonijas valstu konfederācijas zemju – citai uz īsāku, citai garāku laika posmu - nonākšana Polijas un Lietuvas apvienotās valsts atkarībā, ļaužu apziņā kaut kādu kopības sajūtu uzturējusi arī gadu desmitiem pēc to iekļaušanas Krievijas impērijas sastāvā un ietekmējusi Ziemeļlietuvas un Dienvidlatvijas iedzīvotāju savstarpējos migrācijas procesus⁹⁷⁶. Vērtējot laika gaitā notikušo iedzīvotāju kustību pierobežas joslās, M. Skujenieks starpkaru periodā secinājis, ka „visdzīvākā ieceļošana un izceļošana novērojama uz leišu robežām”⁹⁷⁷.

Atkarīga no izceļošanas mērķiem un laika, kurā tā noritējusi, bijusi arī latviešu imigrantu uzvedība attiecībā uz savu valodu un kultūru: aizbēguša dzimtcilvēka interesēs bija ātrāk iekļauties un pazust vietējā sabiedrībā, t.i. asimilēties, bet vēlāku laiku zemes pircējam un turpmākam saimniekam šādas nepieciešamības vairs nebija. Zināmas latviešu saliņas Lietuvas ziemeļu pierobežā radušās arī 1586. gadā, mainot Kurzemes dienvidu robežu. Kā iespējamo piemēru M. Skujenieks minēja vēl 18. gs. Kauņas guberņā sastopamās latviešu draudzes⁹⁷⁸. Iemesli, kas mudinājuši lietuviešus šķērsot Latvijas zemju robežu un apmesties uz dzīvi tās tuvumā, arī bija visdažādākie: bēgšana no politiskas vajāšanas - pēc 1830. un 1863. gada poļu sacelšanās vairāki simti lietuviešu apmetušies uz dzīvi Gauru un Skaistas pagastos (Indricas muiža)⁹⁷⁹, darba un labāku dzīves apstākļu meklējumi - 19. gs. vidū lietuvieši no Kauņas

⁹⁷⁴ Skat.: *Indriķa hronika ; Atskaņu hronika*.

⁹⁷⁵ Dunsdorfs, E. , Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500-1600...*226. lpp.

⁹⁷⁶ Čimermanis, S. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskiem... Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...*48. lpp.

⁹⁷⁷ Skujenieks, M. *Latvieši svešumā ...*52. lpp.

⁹⁷⁸ Turpat, 53. lpp.

⁹⁷⁹ Treija, A., Dribins, L. Lietuvieši. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā...* 43., 44. lpp.

gubernas iecēloja Ilūkstes apriņķī⁹⁸⁰, 20. gs. lietuviešu laukstrādnieki Kurzemes un Zemgales pierobežā, kā arī rūpnīcu un fabriku strādnieki, kalpones apkārtnes pilsētās⁹⁸¹ u.tml. Pēc M. Skujenieka novērojumiem, 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā Latvijas pierobežā dzīvojošie lietuvieši viegli pakļāvušies latviešu asimilācijai, ko skaidroja ar latviešu lielāku izglītību un augstāku kultūru (te gan domājami saimnieciskie sasniegumi u.tml.). Viņš arī izteica pieņēmumu: ja abām tautām piederīgie būtu vienoti arī konfesionālās piederības jomā, tad akulturācijas, asimilācijas process noritētu ātrāk⁹⁸². Atzīstams, ka vēl mūsdienās Lietuvas pierobežā no latviešu respondentiem nākas dzirdēt katoļu baznīcu dēvējam par „leišu” jeb „lietuviešu baznīcu”⁹⁸³.

Lai gan abas tautas pieder vienai valodu saimei un apakšgrupai, arī šajā jomā savus nospiedumus atstājušas tautas, kuru pakļautībā vai politiskā ūnijā tās atradušās. Latviešu valodā daudz aizguvumu no vācu valodas, lietuviešu valodā – no poļu. Atšķirībā no latviešu valodas, lietuviešu valodā valodnieki saskata daudz vairāk arhaisku baltu valodu formu, kas kā ļoti būtisks un pieminēšanas vērts fakts sastopams arī jaunlatviešu darbos. Mūsdienu Latvijas - Lietuvas pierobežā vecākie iedzīvotāji savstarpēji sarunājas latviešu valodā, padomju gadu jaunienācēji no Lietuvas kā saziņas valodu ar vietējiem iedzīvotājiem visbiežāk izvēlējušies krievu valodu.

1920. gados, veidojot robežu starp Latviju un Lietuvu izvērās visai asas diplomātiskas cīņas, kas pārauga pat latviešu tautības Lietuvas iedzīvotāju izraidīšanā no valsts. Tas viss attiecīgi atspoguļots preses izdevumos un atstāja iespaidu arī uz latviešu sabiedrisko domu par lietuviešiem. Arī darbs pie šī robežlīguma noslēgšanas prasīja šķērējtiesneša Dž. Simpsona (*G. Y. Simpson*) iesaistīšanos. Līdzīgi, kā gadījumā ar Igaunijas robežlīgumu, teritoriāli it kā ieguvēja būtu Latvija, bet iegūto teritoriju stratēģiskās nozīmes ziņā daudz vairāk ieguva Lietuva⁹⁸⁴. Vēl 1930. gados, atskatoties uz Brīvības cīņu norisēm un sabiedrotā izvēli cīņām Austrumu frontē, publicisti norādīja uz lietuviešu pārlieko teritoriālo apetīti un pretenzijām uz Latvijai piederošām zemēm⁹⁸⁵. Robežstrīdu kontekstā kā visai nozīmīgs dokuments starpkaru

⁹⁸⁰ Turpat, 44. lpp.

⁹⁸¹ Skujenieks, M. *Latvieši svešumā ...*55. lpp.

⁹⁸² Turpat, 54. lpp.

⁹⁸³ E 74, 302; u.c.

⁹⁸⁴ Mieriņa, A. Latvijas valsts robeža... Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas...*198. - 204.

lpp.

⁹⁸⁵ Sk. arī: Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture*. II daļa...108. lpp.

perioda vēsturniekiem šķita K. Feifera 1786. gada ziņojums, kas uziets Vatikāna arhīvā. Šajā dokumentā fiksēts, ka tobrīd arī ārpus Baltijas provinču administratīvajām robežām – Lietuvā un Žemaitijā, kā arī austrumos, dienvidos un rietumos no Daugavpils – iedzīvotāji runāja latviski⁹⁸⁶.

Pēc Latvijas un Lietuvas valstiskās neatkarības atjaunošanas atjaunojās arī abu valstu robežstrīdi. Šoreiz par jūras robežu. Noslēgtās vienošanās ar starptautiskajām kompānijām, kas varētu veikt potenciālo naftas atradņu izpēti Baltijas jūrā, kā arī zivsaimnieku protestu dēļ līgums par jūras robežu starp Latviju un Lietuvu nebija ratificēts vēl 2008. gadā⁹⁸⁷. Ekonomisko problēmu dēļ novērojamā ārpolitiskā rīvēšanās abu brāļu valstu starpā atstāj savu iespaidu arī uz pierobežas latviešu un lietuviešu savstarpējām attiecībām. Tā, piemēram, Aknīstes lietuvieši intervijās izteicās, ka „te nav īpaši populāri būt lietuvietim. Latvietis tā kā augstāks skaitās”⁹⁸⁸. Aknīstē, kas Latvijai pievienota saskaņā ar 1920. gados noslēgto starpvalstu robežlīgumu, joprojām daudzi iedzīvotāji ir lietuvieši. Saskarsmē ar latviešiem viņi izjūtot zināmu diskomfortu par savu etnisko piederību, lai arī pilsētā ir t.s. lietuviešu (katoļu) baznīca, skolā – lietuviešu folklorai veltīts fakultāts?? un pat folkloras kopa. Viņi paši sevi uzskata par labākiem, čaklākiem un uzņēmīgākiem kā vietējie latvieši, taču savu etnisko piederību labprātāk pauž ārpus dzimtās vietas.

Tāpat kā Igaunijas pierobežas iedzīvotāji, arī šejienieši bieži šķērsojuši Padomju Savienības, vēlāk Eiropas Savienības iekšējo robežu vai starpvalstu robežu, lai gūtu zināmus ekonomiskus labumus – lai vispār iegādātos vai iegādātos lētāk dažādas pārtikas un vieglās rūpniecības preces. Preču deficīta apstākļos, kādi bija abām mūsdienu valstīm atrodies Padomju Savienības sastāvā, šādas kaimiņu vizītes lietuviešus īpaši neiepriecināja.

20. gs. beigās Lietuvas vēstures institūta etnologi I. R. Merkiene, R. Paukštīte - Šakniene, V. Savoniakaite, Ž. B. Šaknis veica lauka pētījumus Latvijas – Lietuvas pierobežā, kur uzgāja liecības par lietuviešu kultūras nospiedumiem pierobežas iedzīvotāju materiālajā un garīgajā kultūrā⁹⁸⁹.

⁹⁸⁶ Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1710-1800*. Stokholma: Daugava, 1973. 276. lpp.

⁹⁸⁷ *Latvijas un Lietuvas ārpolitiskā sadarbība*. Pieejams:

<http://www.am.gov.lv/lv/ireland/jaunumi/pazinojumi-presei/jaunumi/?pg=13848&print=on> [skatīts 22.11.2010.]; Mediņa, I. *Bāleliņi atkal karo*. Pieejams:

<http://www.nra.lv/articles/print.htm?id=11371> [skatīts 22.11.2010.]

⁹⁸⁸ E 74, 304, 305

⁹⁸⁹ Merkiene, I. R. u.c. *Pietryčiu Latvijos lietuviai : tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos*: monogrāfija. Vilnius: Versus Aureus, 2005. 286 lpp.

* * *

Etniski raibā cilvēkvide pierobežas joslās veicinājusi ne vien abpusēju informācijas apmaiņu par kaimiņtautas materiālās un garīgās kultūras vērtībām, bet arī daļēju to pārņemšanu. Pierobeža mazina sociālo distanci starp dažādām valodām un kultūrām, un konfesijām piederīgiem ļaudīm. Viņi vienkārši ir „citi” nevis „sveši”. Pierobežas iedzīvotāju stāstījumos manāms individuālo un lokālo stereotipu pārsvars pār kultūras un starptautiskajiem stereotipiem. Atrodies ciešā tuvumā tam un tiem, ko tālāk no robežas dzīvojošie „savējie” jau uzskata par „svešu” un „svešiem”, „svešo” motīvs atkāpjas dzīves kvalitāti nodrošinošu faktoru priekšā, piemēram, pierobežas ļaudis sadarbojas kādu dabas postījumu seku likvidēšanā, veic preču apmaiņu. Iepazīšana un zināšanas veicina toleranci, draudzības jūtu rašanos un savstarpēju laulību slēgšanu, kas, saskaņā ar Bogardus skalu, ir labākais pierādījums sociālās distances pārvarēšanai. Valsts pierobežā, īpaši Latvijas austrumdaļā, dzīvojošiem latviešiem (latgaliešiem), arī baltkrieviem vēl 20. gs. pirmajā pusē piemīt zināms vieglums šķērsot ne vien starpvalstu, bet arī etniskās piederības robežas, kas no stingri savas tautības pozīcijās stāvošiem latviešiem, poļiem un krieviem izpelnījies nosodījumu un attiecīgu apzīmējumu (nekulturāli; kur vējš pūš, tur liecas u.tml.) vairošanu viņu priekšstatos par „vieglprātīgo” tautas daļu un kādu tautu vispār. Tomēr kaimiņtautu lietuviešu un igauņu iekļaušanās vietējo latviešu valodas un kultūrvidē tiek apsveikta.

Laikā, kad veidojas (tiek veidotas) kādas tautas etniskās tāpatības jūtas, un apstākļos, kad valsts piešķir resursus tajā dzīvojošo etnisko un etnogrāfisko grupu kultūras un izglītības veicināšanai, konkurences cīņa par savai grupai piederīgo skaitliskā sastāva pavairošanu sasniedz arī pierobežas apgabalus. Mazāk vai nemaz tas bijis jūtams Latvijas ziemeļu un dienvidu pierobežā, izteiktāk - Latvijas austrumu un dienvidaustrumu pierobežas apvidos. Aktīvi minētajos procesos (skat. 5. nod.) iesaistījušies latgalieši, poļi, krievi, mazāk – baltkrievi, kuru savstarpējie negatīvie etniskie priekšstati šajā laikā aktualizēti un papildināti ar jauniem apzīmējumiem. Negatīvi priekšstati tobrīd adresēti arī latviešiem/baltiešiem, kuru radītā likumdošana veicinājusi šādu situāciju.

Pierobežas joslā norit noteikta ekonomiskā sadarbība, tajā skaitā ar robežai pretējā pusē dzīvojošiem. Atkarībā no ekonomiskās situācijas, šī sadarbība var veicināt gan pozitīvu, gan negatīvu priekšstatu, etnisko stereotipu un attieksmju rašanos vai atsaukšanu atmiņā. Tā preču deficīta apstākļos, kāds pastāvēja Padomju

Savienībā, neveidojās labvēlīgs klimats starpetnisko attiecību kopšanai. Katrs cittaunietis tika uztverts kā potenciāls tīkotājs pēc jau tā trūkstošajiem pārtikas un vieglās rūpniecības ražojumiem. Naudas deficīta apstākļos situācija ir pretēja.

4. 2. Migrācijas loma savstarpējo etnisko priekšstatu radīšanā

Multiethniski ir ne tikai Latvijas pierobežu apvidi. Latviešu saskarsmi ar citām tautām piederīgiem un līdz ar to etnisko priekšstatu par tiem veidošanu veicināja te gadsmiņiem aktīvi noritējušie migrācijas procesi. Līdz ar to Latvijas iedzīvotāju sastāvs nekad nav bijis etniski viendabīgs. To apliecina divu pamattautu latviešu un lībiešu (abas pieder atšķirīgām valodu saimēm) esamība. Demogrāfi uzsver sekojošus izplatītākos migrācijas iemeslus: politiskie, ekonomiskie, sadzīves un kultūras, kā arī karadarbības ietekme⁹⁹⁰. Dažādos gadsimtos un atšķirīgu mērķu – zemes pakļaušana, patvēruma un/vai labāku dzīves apstākļu meklēšana, nosūtījums darbā u.t.t. - vadīti, Latvijas zemē ieradusies baltkrievi, čigāni, ebreji, igauņi, krievi, lietuvieši, poļi, vācieši, ukraiņi u.c. (skat. 4.1. Tab.)

4.1. Tabula

Dažu Latvijas multietnisko sastāvu veidojošo tautu klātbūtne Latvijā⁹⁹¹

Laiks → Tauta ↓	12.gs.	13.gs.	14.gs.	15.gs.	16.gs.	17.gs.	18.gs.	19.gs.	20.gs.	21.gs.
Baltkrievi	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Čigāni				■	■	■	■	■	■	■
Ebreji			■	■	■	■	■	■	■	■
Igauņi	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Krievi	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Lietuvieši	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Poļi					■	■	■	■	■	■
Ukraiņi								■	■	■
Vācieši	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

Migrācijas viļņi uz un no Latvijas teritorijas laika gaitā bijuši dažādas intensitātes un mēroga. Vislielākās pārmaiņas iedzīvotāju etniskajā sastāvā un

⁹⁹⁰ Mežgailis, B. *Padomju Latvijas demogrāfija...* 254. lpp.

⁹⁹¹ Tabulas sastādīšanai izmantots: Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1600 - 1710.*; Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1710 - 1800.*; Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500-1600.*; Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...*; Joma, D., Mežs, I. *Latvijas iedzīvotāju etnodemogrāfiskais raksturojums.* Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados...* 120. - 141.lpp; Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi...*; Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un tauta....*

atsevišķu tautu īpatsvara proporcijās ir nesis 20. gadsimts, visvairāk, 20. gadsimta otra puse, kad Latvijas etniskais sastāvs atgādināja PSRS miniatūru modeli.

Migrācijas, promocijas darba kontekstā precīzāk - imigrācijas procesi, lai arī kādu iemeslu rosināti, rada ne vien multietnisku vidi, kurā dažādu etnosu un kultūru ļaudis satiek un iepazīst viens otru, pamana kultūras atšķirības⁹⁹². Kā to rāda lauka pētījumu dotumi, imigrācija ienes arī konkurences par sociāliem / ekonomiskiem u. c. labumiem bīstamību. Spēcīgu migrācijas viļņu gadījumā rodas arī bažas par titultautas identitātes zaudējumu, kas ir labvēlīga augsne negatīvu etnisko stereotipu un attieksmju izplatībai un attīstībai. Šajā kontekstā noteiktas apstākļu sakritības gadījumā, piemēram, ekonomiskās krīzes gados, bieži sastopama parādība, kad negācijas vienā jomā (dzīves kvalitātes kritums) tiek pārnests uz citu – starpetnisko jomu (ienācēji ir atbildīgi par izmaiņām pamattautas labklājībā u.tml.). 1990 gados, veicot pētījumus vairākās postpadomju valstīs, sociologs E. Poppe konstatēja etnisko stereotipu satura maiņas (konkrētajā gadījumā negatīvo stereotipu pieaugumu) korelāciju ar ekonomisko apstākļu pasliktināšanos šajās valstīs⁹⁹³.

Migrācija iekrāso atšķirības starp „mēs” un „viņi”. Migrantu iekļaušanos mītnes zemes sabiedrībā atvieglo te dominējošās valodas zināšanas. Vietējās sabiedrības gatavību uzņemt imigrantus – citām valodu grupām, kultūrām un rasēm piederīgus ļaudis – demonstrē likumdošana un tiesvedības prakse: uzturēšanās un darba atļauju izsniegšana, naturalizēšanās kārtība, pilsonības likums u.tml. (skat., 5. nod.)

Sabiedrības noskaņojumu attiecībā uz iebraukušajiem ļaudīm, tāpat kā daudzās citās jomās veido publiskajā telpā cirkulējošie viedokļi un masu mediji kā instruments to paušanai, izplatīšanai, intensificēšanai. Mediju sniegtajos konfliktu starp vietējiem iedzīvotājiem un migrantiem atspoguļojumos iezīmējas ideoloģisks kvadrāts, kas vērsts uz robežas mēs / viņi iezīmēšanu; 1) vairoti pozitīvi priekšstati par „mums” 2) vairoti negatīvi priekšstati par „viņiem”; 3) vājināta pozitīva informācija par „viņiem”; 4) vājināta negatīva informācija par „mums”⁹⁹⁴.

4. 2.1. Migrācija un Latvijas multietniskā sastāva veidošanās

⁹⁹² Skat.: Martinova, M. Ju. (red.) Jevropeiskaja integrācija i kulturnoje mnogoobrazije: V 3 č. . Moskva IEA RAN, 2009. Č.1: Identichnostj i migrācija. 318 c.

⁹⁹³ Poppe, E. The effect of changes in GNP and target characteristics on national and ethnic stereotypes in Central and Eastern Europe. *Journal of Applied Social Psychology*. 2001. 31, P.1689-1708

⁹⁹⁴ Kožanovskij, A. N. Latinoamerikanskaja imigrācija v Ispanii. V kn.: Martinova, M. Ju. (red.) *Jevropeiskaja integrācija i kulturnoje mnogoobrazije: V 3 č. . Moskva IEA RAN, 2009. Č.1: Identichnostj i migrācija. Str..52.*

Latvijas iedzīvotāju multietniskā sastāva kontekstā būtisks apstāklis ir teritējušie divu tautu – latviešu un lībiešu - etnoģenēzes procesi. Jau iepriekš minēts, ka zinātniskajā literatūrā parādās versijas arī par citu tautu – poļu un baltkrievu⁹⁹⁵ – autohtonām salīnām Latvijas austrumu daļā. Versija par poļu etnoģenēzes iespējām Latvijā ir noraidīta⁹⁹⁶, bet par baltkrievu – nav pietiekami izdiskutēta.

Gan latviešu, gan lībiešu tautību veidošanās procesā nozīmīga vieta atvēlama lokālās migrācijas norisēm. Dažādos laikos, dažādu politisko formāciju ietvaros iedzīvotāji gan brīvprātīgi, gan piespiedu kārtā atstājuši savu dzimto pusi un devušies uz citu muižu, citu pagastu vai citu guberņu, nereti – citu valsti. Iedzīvotāju pārvietošanās notika ne vien teritoriāli administratīvo apgabalu, bet arī Latvijas vēsturiski etnogrāfisko apgabalu ietvaros. Etnogrāfs S. Cimermanis iedzīvotāju pārceļošanai izdalīja divas kultūrvēsturiskas puses, kas izpaužas pārceļotāju jaunajās dzīvesvietās: 1) viņi pārnes uz jaunajām dzīvesvietām savas dzimtenes saimnieciskās darbības, garīgās un materiālās kultūras elementus, kuri labvēlīgos apstākļos zināmā mērā iesakņojas vietējā kultūrā un bagātina to; 2) viņi un viņu pēcteči pārņem jaunās dzīvesvietas pamatiedzīvotāju kultūras elementus un ar laiku zaudē daļu no savas ierastās kultūras⁹⁹⁷. Šis process raksturots kā laikietilpīgs un daudzveidīgs, kura sekmīgu norisi ietekmē sekojoši faktori: pārceļotāju un pamatiedzīvotāju ekonomiskais un sabiedriskais stāvoklis, viņu saimnieciskā darbība un tās specializācijas līmenis, pārceļotāju un pamatiedzīvotāju etniskās radniecības pakāpe, konfesionālā piederība, pārceļotāju un pamatiedzīvotāju sakaru aktivitāte u.c.⁹⁹⁸

Lokālās migrācijas procesu radītā ietekme un sekas lībiešiem bija gandrīz liktenīgas: citu etnosu pārstāvju apmešanās lībiešu novados veicināja akulturācijas un asimilācijas procesus. Šie procesi vēl vairāk skāra tos lībiešus, kas labākas dzīves meklējumos devās uz latviešu apdzīvotiem apgabaliem vai bija spiesti atstāt Latviju, kā arī valdošo aprindu nostāja pret lībiešiem⁹⁹⁹. Vēsturnieks E. Dunsdorfs raksta, ka jau 17. gs. Kurzemes un Vidzemes jūrmalas lībieši bija ceļā uz pārlatviskošanos, kam kā iemeslus minēja – dievkalpojumu norisi latviešu valodā un smagos zaudējumus

⁹⁹⁵ Apine, I. Latviešu etnoģenēze ... *LZA Vēstis*. A daļa. 2003. Nr. 1, 24.-25. lpp.

⁹⁹⁶ Turpat.

⁹⁹⁷ Cimermanis, S. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskiem ... Grām.: Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas*...38. lpp.

⁹⁹⁸ Turpat, 38. lpp.

⁹⁹⁹ Blumberga, R. Lībieši. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā*... 26. - 27. lpp.; Cimermanis, S. Par lībiešu saplūšanu ar latviešiem: Jautājuma izzināšanas ievirzei. *LZA Vēstis*. 1998. 52.sēj. Nr.3, 21. - 38. lpp.; Skujenieks, M. *Latvieši svešumā* ... 34. lpp.; Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1710 - 1800*... 297. lpp.

mēra epidēmijas laikā¹⁰⁰⁰. Šis process turpinājās arī 18.gs., īpaši skarot Vidzemes lībiešus¹⁰⁰¹. Kā rezultātā 20. gs. sākumā Vidzemes lībieši jau bija pilnīgi saplūduši ar latviešiem, turpretī Ziemeļkurzemes zvejniekciemās lībieši vēl spēja noturēt savas pozīcijas. Lai gan publicētajos 1897. g. tautas skaitīšanas materiālos lībiešu uzskaitījums neparādās, lībiešu vēstures pētniece R. Blumberga pieļauj, ka gadsimtu mijā viņu skaits varēja sasniegt atzīmi starp diviem un trim tūkstošiem¹⁰⁰². Pirmais Pasaules karš, piespiedu migrācija, valsts nostāja, kā arī nepietiekamā etniskā pašapziņa tiek uzskatīti par iemesliem lībiešu skaitliskā sastāva ievērojamai sarūkšanai starpkaru periodā (1935. gada tautas skaitīšanā fiksēti 944 šim etnosam piederīgi ļaudis¹⁰⁰³). Līdzīgi iemesli bija lībiešu skaita turpmākam sarukumam padomju varas gados. Mazākais fiksētais lībiešu skaits ir 48, ko uzrāda 1970. gada tautskaites dati¹⁰⁰⁴. Mūsdienās to cilvēku skaits, kas uzskata sevi par lībiešiem nepārsniedz skaitli 200. Etniskās tāpatības uzturēšanai tiek rīkoti lībiešu valodas kursi, nometnes, arī zinātniskās konferences, kurās apzinātas ar tautas turpmāko attīstību/pastāvēšanu? saistītās problēmas un piedāvāti risinājumi.

Līdz 19. gs. vidum Latvijas teritorijā sastopamas visas promocijas darbā aplūkojamās etniskās grupas, izņemot ukraiņus, kas zemes multietnisko iedzīvotāju sastāvu papildināja 19. gadsimta otrajā pusē. Promocijas darbā pieminēto etnisko grupu Latvijā ieceļošanas veida un laika sīkāks apraksts sniegts 2. nodaļā, katrai no tām veltītajā apakšnodaļā.

Atzīmējams, ka iepriekšējos gadsimtos citiem etnosiem piederīgo ieceļotāju kustība nebija masveidīga, ienācēji par savām dzīvesvietām izvēlējās gan pilsētas, gan kara un epidēmiju izpostītās lauku teritorijas. Daudz straujāki, intensīvāki un masveidīgāki lokālās migrācijas, emigrācijas un imigrācijas procesi norisinājās 19. gs. otrajā pusē, ko rosināja izmaiņas cariskās Krievijas likumdošanā (dzimtbūšanas un pārvietošanās ierobežojumu atcelšana), kas atvieglāja un vairoja zemnieku mobilitāti un nodarbošanās maiņas iespējas; rūpniecības ražošanas straujā attīstība, kas spēja nodrošināt darba vietas un algas daudziem tīkotājiem; kā arī satiksmes, pārvietošanās līdzekļu attīstība, kas atvieglāja un paātrināja pārceļotāju nokļūšanu galamērķī.

¹⁰⁰⁰ Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1600-1710*. Stokholma: Daugava, 1962. 188. lpp.

¹⁰⁰¹ Turpat, 182., 183., 184., 185., 188. lpp.; Skujenieks, M. *Latvieši svešumā...* 34. lpp.; Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1710-1800...* 297. lpp.

¹⁰⁰² Blumberga, R. *Lībieši*. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā...* 30. lpp.

¹⁰⁰³ Turpat, 31.lpp.

¹⁰⁰⁴ Turpat, 34.lpp.

1897. gadā Latvijas teritorijā dzīvoja jau 1 929 387 cilvēki (skat. Tabulu Nr. 4.2.). No tiem lielāko iedzīvotāju skaitu un īpatsvaru veidoja latvieši 1 318 112 (68,3%), tālāk sekoja krievi 152 681 (7,9%), ebreji 142 315 (7,4%), vācieši 120 191 (6,2%) un citi¹⁰⁰⁵. Jaunpienācēji ukraiņi fiksēti 974 (0,05%) cilvēku skaitliskā sastāvā. Līdz pat Latvijas valsts nodibināšanai un arī pēc tam notika konkrētu etnisko grupu skaitliskais pieaugums uz pārtautotu citu etnisko un etnogrāfisko grupu rēķina: piemēram, poļu skaitlisko sastāvu vairoja pārpoļotie latgalieši un baltkrievi¹⁰⁰⁶, bet vāciešu – pārvācotie latvieši¹⁰⁰⁷. Tas skaidrojams ar vismaz diviem iemesliem: 1) dažu etnisko un etnogrāfisko grupu zemu etnisko pašapziņu vai etniskās tāpatības maznozīmību citu identitāšu kontekstā, un 2) šī laikmeta gandrīz vienīgās piedāvātās iespējas izmantošana - izkļūt no savas sociālās kārtas.

4.2. Tabula

Gadi→	Lielākās etniskās grupas Latvijā 1897. – 2000.g. ¹⁰⁰⁸										
	1897	1920	1925	1930	1935	1943	1959	1970	1979	1989	2000
Tautība↓											
Latvieši	1318112 68,3%	1161404 72,8%	1354126 73,4%	1394957 73,4%	1467035 76,9%	1441536 81,9%	1297881 62%	1341805 56,8%	1344105 53,7%	1387757 52%	1370703 57,7%
Krievi	152681 7,9%	200376 12,6%	231658 12,6%	201778 10,6%	168266 8,8%	167773 9,5%	556448 26,6%	705999 29,8%	821464 32,8%	905515 34%	703243 29,6%
Ebreji	142315 7,4%	79644 4,9%	95675 5,2%	94388 5%	93370 4,9%	?	36584 1,8%	36671 1,6%	28318 1,1%	22897 0,9%	10385 0,4%
Vācieši	120191 6,2%	58113 3,6%	70 964 3,8%	69855 3,7%	62116 3,3%	17648 1 %	1609 0,1%	5413 0,2%	3299 0,1%	3783 0,1%	3465 0,2%
Baltkrievi	79523 4,1%	?	?	36029 1,9%	26803 1,4%	48601 2,8%	61587 2,9%	94898 4 %	111505 4,5%	119702 4,5%	97150 4,1%
Poļi	69056 3,6%	54567 3,4%	51143 2,8%	59374 3 %	48637 2,6%	37996 2,2%	59774 2,9%	63045 2,7%	62690 2,5%	60416 2,3%	59505 2,5%
Lietuvieši	26033 1,3%	25588 1,6%	23192 1,3%	25885 1,4	22843 1,2%	24094 1,4%	32383 1,5%	40589 1,7%	37818 1,5%	34630 1,3%	33430 1,4%
Igauni	8766 0,5%	8769 0,6%	7893 0,4%	7708 0,4%	6928 0,4%	5389 0,3%	4610 0,2%	4334 0,2%	3681 0,1%	3312 0,1%	2652 0,1%
Čigāni	1941 0,1%	?	?	?	3839 0,2%	2998 0,2%	4301 0,2%	5427 0,2%	6134 0,3%	7044 0,3%	8205 0,4%
Ukraiņi	974 0,05%	?	?	?	1844 0,1%	11339 0,6%	29440 1,4%	534612, 3%	66703 2,8%	92101 3,5%	63644 2,7%
Citi	9795 0,55%	7670 0,5%	10 154 0,5%	10071 0,5%	3692 0,2%	2788 0,2%	8841 0,4%	12485 0,5%	17099 0,6%	29410 1 %	21851 0,9 %
Kopā	1929387 100%	1596131 100%	1844805 100%	1900045 100%	1905373 100%	1760162 100%	2093458 100%	2364127 100%	2502816 100%	2666567 100%	2377383 100%

¹⁰⁰⁵ Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi...* 17. lpp.

¹⁰⁰⁶ Apine, I. Poļi. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā...*160. lpp.; Jēkabsons, Ē. Poļi Latvijā. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā...*162. lpp.

¹⁰⁰⁷ Dribins L. Vācieši. Grām.: Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā...* 140. lpp.

¹⁰⁰⁸ Tabula sastādīta, izmantojot: Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi ...*; Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana...* II: Tautība un ticība. 54.lpp. Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana...* IV: Tautība. 292.lpp.; Mežs, I. *Latvieši Latvijā...* 67. lpp., 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā... 60 lpp.

Rīgas un citu Latvijas pilsētu izveidošanās par lieliem rūpnieciskās ražošanas centriem radīja labvēlīgu situāciju dažādu tautību strādnieku ieplūšanai 19. gs. otrajā pusē. Šie procesi mainīja arī Baltijas guberņu lauku un pilsētu iedzīvotāju proporciju. Pirmā pasaules kara priekšvakarā pilsētnieku skaits sasniedza 37,3% atzīmi¹⁰⁰⁹. Kopumā Latvijas pilsētās dzīvoja 16% no visiem latviešiem, kas ir viszemākais radītājs (vēl zemāks fiksēts tikai baltkrieviem)¹⁰¹⁰. Pilsētās dzīvoja lielākā daļa vāciešu (81% no visiem Latvijas teritorijā dzīvojošiem vāciešiem), ebreju (71%), krievu (54%) un poļu (54%)¹⁰¹¹.

Taču Pirmais pasaules karš šo situāciju kardināli mainīja – līdz ar evakuētajām rūpnieciskajām iekārtām (1915)¹⁰¹² uz Krievijas iekšējiem rajoniem devās arī ļoti daudzi strādnieki. Iedzīvotāju skaita un etniskās kompozīcijas izmaiņas ietekmējusi arī vairāku 20. gs. karu darbības rosinātā bēgļu kustība un iedzīvotāju piespiedu pārvietošana. Ietekmi uz etniskā sastāva izmaiņām starpkaru periodā noteica Pirmā pasaules kara laika bēgļu atgriešanās, starpvalstu vienošanās par robežām un viesstrādnieku (galvenokārt poļu un lietuviešu) ieplūšana 1930. gados. Sagrūtā rūpniecība un agrārā reforma radīja situāciju, kad atkal mainījās proporcijas starp pilsētu un lauku iedzīvotājiem, pēdējiem par labu. Latvieši, arī krievi un baltkrievi bija izteikti lauku iedzīvotāji, savukārt, vācieši un ebreji – pilsētnieki un miestu iedzīvotāji¹⁰¹³.

Lielas izmaiņas pamattautas skaitliskajā sastāvā radīja 1940./41. gada padomju okupācijas varas veiktās represijas pret latviešu tautu, bet nacistiskā okupācijas vara iznīcināja ebrejus – sen Latvijā dzīvojošu etnisko grupu, līdzīgi vērsās pret čigāniem, vajāti tika arī poļi. Padomju Savienībai atkārtoti pārņemot varu Latvijas teritorijā, izmaiņas Latvijas teritorijas demogrāfiskajos procesos apzināti koordinētas – deportējot pārsvarā latviešus un veicinot strādnieku imigrāciju no citām Padomju Savienības republikām, galvenokārt no Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas. Vēsturniece D. Bleiere izdala sekojošus migrācijas iemeslus uz Latviju pēc Otrā pasaules kara: 1) padomju varas mērķtiecīga politika: cieši piesaistīt Latviju PSRS, jo

¹⁰⁰⁹ Bērziņš, J. (red.) *Latvija 19. gadsimtā...* 62. lpp.; Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. I daļa...* 102. lpp.

¹⁰¹⁰ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. I daļa*, 103.lpp.

¹⁰¹¹ Turpat, 103.lpp.

¹⁰¹² Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. I...* 561. lpp.; Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture: 1914 - 1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 31., 32. lpp.

¹⁰¹³ Skujenieks, M.(red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtnā tautas skaitīšana...IV.: Tautība..311.,319., 320.lpp.*

Latvija militāri stratēģiskā ziņā bija PSRS priekšpostenis pret Rietumiem. Latviešu lojalitāte apšaubīta, ienācēju – pārbaudīta – režīma balsts; 2) sociālistiskā industrializācija, forsētā rūpniecības attīstība radīja arī mākslīgu darba roku trūkumu, īpaši pēc 1960. gadiem, kad intensīvi būvēja lielās ražotnes. 3) cīņas Kurzemē, daudzo militāro iestāžu izvietošana Latvijā piesaistījusi lielu karaspēka daļu un militārpersonu skaitu, kas pēc demobilizācijas palika te; 4) migrāciju veicināja faktors, ka tuvumā atradās Krievijas ne-melnzemes rajoni, no kuriem (Pleskavas apgabals un Baltkrievija) tika uzsūkts liekais darbaspēks. 5) Latvijas multietniskais iedzīvotāju sastāvs jau starpkaru posmā radījis latviešos toleranci pret cittautiešiem, kuriem līdz ar to te bija vieglāk iedzīvoties¹⁰¹⁴. Tikai 1989. gadā LPSR valdība iedrošinājās pieņemt lēmumu „Par pasākumiem iedzīvotāju nepamatotā migrācijas pieauguma pārtraukšanai”¹⁰¹⁵. Atjaunojot Latvijas Republikas valstisko neatkarību, Latvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu veidoja vairāk kā 110 dažādu tautību pārstāvji. Padomju varas gados, tās realizētās politikas, t.sk. etnopolitikas rezultātā, uzskatāmi pieaudzis pilsētu iedzīvotāju skaits un īpatsvars (skat. Tab. Nr. 4.2.).

4.2. tabula
Pilsētu un lauku iedzīvotāji Latvijā¹⁰¹⁶

	1897	1925	1935	1959	1979	1989	2000
Pilsētnieki	584039 (30,3%)	633617 (34,3%)	709321 (37,2%)	1100018 (52,9%)	1697026 (67,8%)	1888526 (70,8%)	1618144 (68,1%)
Laucinieki	1345348 (69,7%)	1211188 (65,7%)	1196615 (62,8%)	979930 (47,1%)	805790 (32,2%)	778041 (29,2%)	759239 (31,9%)
Kopā	1929387 (100%)	1844805 (100%)	1905936 (100%)	2079948 (100%)	2502816 (100%)	2666567 (100%)	2377383 (100%)

Latvijai atgūstot valstisko neatkarību, tās iedzīvotāju skaits samazinājās, gan negatīvu dabiskā pieauguma rādītāju, gan daudzu citu etnosu pārstāvju pārcelšanās uz savu etnisko dzimteni, gan pašu latviešu sezonālas izceļošanas vai pārcelšanās uz dzīvi galvenokārt kādā no Rietumeiropas valstīm dēļ.

Latvijas etniskajā vēsturē bijuši piemēri, kad kādas etniskās grupas piederīgo skaits palielinājies arī bez migrācijas procesu līdzdalības un neuzrādot lielu etniskās grupas dabisko pieaugumu. Kā redzamākos pārtautošanas/pārtautošanās piemērus var

¹⁰¹⁴ Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture: 20. gadsimts...* 364. lpp.

¹⁰¹⁵ Turpat, 366.lpp

¹⁰¹⁶ Tabula veidota pēc Centrālās statistikas biroja mājas lapā pieejamās informācijas. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/rezultati-28294.html>, skatīts 2011. g. 10. okt.

minēt sekojošus: latvieši daļēji asimilēja lībiešus, pilnībā - votus, vendus; vācieši asimilēja daļu no latviešiem; poļi Latgalē daļēji asimilēja vāciešus, latviešus, baltkrievus; krievi daļēji asimilēja baltkrievus, ukraiņus, ebrejus, vāciešus, arī latviešus (krievu etnolingvistiskās grupas izveide). Etnisko robežu fiziska šķērsošana notiek migrācijas procesu rezultātā, bet mentāla to pārvarēšana norit akulturācijas vai pilnīgas asimilācijas līmenī.

4.2.2. Migrācijas rosinātāji un veidi

Demogrāfijā, vērtējot migrācijas procesus, uzsvērti divi tās veidi – stihiskā migrācija un organizētā migrācija¹⁰¹⁷. Latvijas etniskajā vēsturē zināmi abi veidi, arī ar likumdošanas aktiem regulēta dažādu etnosu pārstāvju pārvietošanās un apmešanās uz dzīvi Latvijas teritorijā vai arī ierobežojumi (skat. 5. nod.).

Kā piemēri stihiskai migrācijai minami krievu vecticībnieku pirmie ienākšanas viļņi Latvijas dienvidaustrumu pierobežā, citu Krievijas impērijas tautu pārstāvju darba meklējumu iniciētā ierašanās Rīgā u.c. Latvijas pilsētās, čigānu ierašanās u.tml. Kā organizētās migrācijas piemēri minama Katrīnas Otrās atbalstītā Iršu kolonijas izveide, pēc 1905. gada revolūcijas atsevišķu vācu muižnieku mēģinājumi savās muižās noņemt vācu cilmes zemniekus, padomju okupācijas varas stimulētās vardarbīgas un brīvprātīgas (caur labvēlīgu apstākļu radīšanu uz pamatiedzīvotāju fona) iedzīvotāju pārvietošanas¹⁰¹⁸.

Kā iepriekš minēts, citu tautību pārstāvju ierašanos Latvijas teritorijā veicinājuši dažādi apstākļi un noteikuši dažādi faktori. Lauka pētījumu dotumu apkopojums rāda, ka respondenti izdalīja vismaz trīs iecelotāju veidus: iekarotāji, ekonomisko labumu meklētāji, bēgļi. Daudzējādā ziņā atkarībā no uzskaitītajiem veidiem arī veidojusies pamattautas attieksme pret ienācējiem. Saprotams, ka šis dalījums ir subjektīvs, veidots no savām sociālajām pozīcijām / izmaiņām tajās, neņemot vērā vai nezinot patiesos imigrantu ierašanās apstākļus.

Vispirms atzīmējams, ka lielākā daļa no intervētajiem respondentiem neatkarīgi no vecuma un dzīvesvietas kā negatīvu parādību uztver jebkādu iemeslu motivētu

¹⁰¹⁷ Mežgailis, B. *Padomju Latvijas demogrāfija...* 362 lpp.

¹⁰¹⁸ Skat.: Riekstiņš J. (sast.) *Migranti Latvijā. 1944 – 1989. Dokumenti*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2004. 245 lpp.

jebkura (arī savai etniskajai grupai piederīga) cilvēka apmešanos uz dzīvi ārpus savas tēvzemes¹⁰¹⁹.

[s1929Cēsis]: „Vai tie, kas tagad ir aizbraukuši no Latvijas prom – vai viņi ir čakli? Nezinu. (..) Ja viņi šeit tikpat čakli būtu strādājuši. Man māsas dēls ir uzņēmuma vadītājs (..) [Viņš] saka tā: „Man nav labu cilvēku!””¹⁰²⁰

[s1939Krāslava]: „Noskatoties [filmu] par [izceļotājiem uz] Īriju.. Man ļoti daudzi bijušie skolēni, skolēnu vecāki ir tur, bet es priecājos par tiem cilvēkiem, kuri pasaka: „Es pastrādāšu, bet es vienalga braukšu atpakaļ! (..)” Man šķiet, ka ne tik daudzi latvieši, pārsvarā jau brauc cittautieši. (..)Tas ir ļoti atkarīgs no ģimenes. Lai cik pārmet, skola viena neiemācīs mīlēt ne dzimteni, ne savu vietu. Neiemācīs!”¹⁰²¹

[v1957Bauska]: „Es nezinu, man liekas, šeit tie krievi, kas ir atbraukuši, viņi ir vieglas dzīves meklētāji. Es tā uzskatu. Viņiem jābrauc mājās! (..)Šeit ir kaut kāda klaiņotāja tauta sanākusi, bet ne krievi.”¹⁰²²

Latviešu tautas un literārās pasakas māca, ka laime nav rodama pasaulē, tā ir „mājās”: „Virs galvas mūžīgs piena ceļš / Un mūžīgs ceļš zem kājām / Tas ved uz zemi laimīgo / Un izrādās – uz mājām”¹⁰²³. „Savam kaktiņam, stūrītim zemes” pieķēries latvietis par cilvēkiem bez vērtībām (nav sakņu!) uzskata ārpus tēvzemes dzīvojošos. Šis ir viens no aspektiem, kas veido arī latviešu un čigānu, kam „gēnos klejošana”¹⁰²⁴, kas „dzīvoja taboros, krūmos”¹⁰²⁵ un līdz ar to „nekā viņi nestrādāja”¹⁰²⁶, savstarpējos priekšstatus. Etnoloģe S. Rižakova, salīdzinoši vērtējot latviešu, krievu, un lietuviešu jauniešu spriedumus par vērtībām, secinājusi (un tam var piekrist), ka latviešiem ir visai fiziska māju izjūta, kas saistāma ar konkrētu vidi, vietu un apkārtni, bet krieviem, savukārt, šī māju sajūta ir mentāla kategorija – tā ir sirdī¹⁰²⁷, to rada apkārtesošie cilvēki un ar viņiem saistītās sajūtas.

[s1934Daugavpils]: „Krievs ir daudz ātrāks uz pārceļšanos jebkur. Vai viņš pieradis no tām klejotāju tautām klejot? - jo tur sajaukums taču ir ar tatāriem mongoļiem. Tas ir skaidrs. (..) Es jautāju savām darbabiedrenēm kādreiz, kas bija atbraukušas šeit kā

¹⁰¹⁹ Pie šī atzīmējams, ka intervijas tika veiktas līdz 2007. gadam. Valsti skarot ekonomiskai krīzei, attieksme pret aizbraucējiem gan publiskajā, gan individuālā līmenī ir mainījusies.

¹⁰²⁰ E 74, 261

¹⁰²¹ E 74, 283

¹⁰²² E 74, 248

¹⁰²³ M. Zālītes teksts, I. Kalniņa mūzikai kinofilmam „Sprīdītis” (1985)

¹⁰²⁴ E 74, 124

¹⁰²⁵ E 74, 557

¹⁰²⁶ E 74, 247

¹⁰²⁷ Рыжакова, С. И., Завьялова, М. В. *Этнические образы и стереотипы: по результатам сравнительного исследования среди молодежи Латвии и Литвы (1999 - 2003 гг.)*. Москва: Институт этнологии и антропологии РАН, 2008. С. 153.

virsnieku meitas.. Es saku: “Vai tu kādreiz esi aizbraukusi uz savu to Vologdu? Tur apglabāti tavs vecais tēvs, vecā māte?” “Нет, а што мне там делать?! Там никого больше нет. Нет, ни разу не была!” [Nē, а ko man tur darīt? Tur neviena vairs nav. Ne reizi neesmu bijusi. – I.B.] Redz, kur tas slēpjas, ka viņiem nav tās dzimtenes apziņas kaut kādas! - Man labi tur, kur ir labi! Viņu nevelk.. Mani velk pat uz Ilūksti kaut kādu. Man gribās turp aizbraukt kaut uz svētdienu kādreiz.”¹⁰²⁸

[v1937Limbaži]: „Krievus es dalu divas daļās: Par tiem, kas dzīvo Krievijā, es esmu ļoti labās domās. Viņi ir sirsnīgi, atsaucīgi cilvēki un tos, kas dzīvo ārpus Krievijas viņi [Krievijā dzīvojošie krievi – I.B.] neuzskata par krieviem (tas mani patīkami pārsteidza). Ja tu vienreiz esi dzimteni pārdevis, tad tu pārdosi arī otrreiz...”¹⁰²⁹

Iekarotāji. Daļa uzmanības uzrunāto respondentu stāstītajā, kas skar migrācijas tēmu, veltīta tām tautām – vāciešiem, poļiem un krieviem (atsevišķos gadījumos tiek pieminēti arī zviedri), kas Latvijā nākušas kā iekarotāji.

[s1934Madona]: „Bet ienāca krievi, kad vilka to dzelzceļa līniju, un slepkavoja gan poļu panus, gan latviešus – kalpus zemniekus. Visus kāva nost. Tāpat kā tas Šeremtejevs Pētera I laikā...Cik daudz mēs esam kauti no šitās [krievu – I.B.] tautas!!! Kā to var aizmirst? Nu kā to var aizmirst?”¹⁰³⁰

[v1920Daugavpils]: „Pēc Rīgas dibināšanas, šeit ieplūda vācieši, ar krustu un zobenu (..)Varoņi [vācieši vai bruņinieki] nāca virsū, zemes sadalīja, verdzībā noturēja apmēram 700 gadu. (..) A, vot, šitie krievi, kas iegāja ar komunistiem jau 1940. gadā, – tie jau bija salašņi. Tie i nozagt varēja, i visu ko. (..) “бей, ломай! – всё наше!” [sit, lauz! – viss mūsu! – I.B.] – taču tāds Ļeņina lozungs bija. “Грабь награбленное!” [Laupi salaupīto! – I.B.] Vot, kādi lozungi bija!”¹⁰³¹

Daudzkārt šie raksturojumi vēlāk attiecināti arī uz citiem šo tautu pārstāvjiem, kas Latvijā ieradušies citu motīvu vadīti, mierlaika apstākļos. Un tādu nebija maz. Vācieši, ko respondenti nominēja kā pirmos iebrucējus un saistīja ar noteiktu sociālo grupu gadsimtu gaitā, savu skaitlisko sastāvu papildināja ar ienācējiem no vācu zemēm, kuri piederēja dažādiem sociālajiem slāņiem un profesijām. Lielākās izmaiņas šo grupu skāra 20. gs., kad 1939. gadā izceļoja lielākā daļa Latvijas vāciešu¹⁰³², kurus pēc Otrā pasaules kara nosacīti aizstāja no Iekšķrievijas apgabaliem iebrakušie vācieši. Poļu muižniecība, protestējot pret agrāro reformu, daļēji atstāja

¹⁰²⁸ E 74, 249

¹⁰²⁹ E 74, 310

¹⁰³⁰ E 74, 122

¹⁰³¹ E 74, 251

¹⁰³² Feldmanis, I. Vācbaltiešu izceļošana (nobeigums, sākums „LA” 3.numurā). *Latvijas Arhīvi*. 1994. Nr.4, 38.lpp.

Latviju jau 20.gs. 20. gados. Arī pēc Otrā pasaules kara padomju režīma laikā kā militārpersonas un augstākā ierēdniecība ienākušie krievi bija vien daļa no šajos gados ienākušajiem krieviem.

Ekonomisko labumu meklētāji. Arī tie ieceļotāji no PSRS, kas ierindoti labāku dzīves apstākļu meklētāju kategorijā, uztverti kā ļaudis ar iekarotāju cienīgām pretenzijām, kas ietekmējis starpetnisko klimatu, etnisko priekšstatu saturu un to emocionālo nokrāsu. Ieceļotāju kontekstā vislielākā uzmanība no respondentu puses veltīta tieši ekonomiskajiem migrantiem un labāku dzīves apstākļu jeb „laimes meklētājiem”.

[v194?Alūksne]: „Ukraiņu bija apmēram puse [no Alūksnes – I.B.] virsnieku ģimenēm, jā. Krievi - otra. Nebija krievu vairāk! Nē, nē, nē! Un kas notiek? Raksta: „Надя, приезжай! Будет тебе квартира!” [Nadja, brauc! Būs dzīvoklis! – I.B.]. Un, ja paņem tagad telefona grāmatu vietējo, - ukraiņu uzvārdu ir pilns! Un tie radi brauc arī te! Un kā viņiem nedos dzīvokli te? Viņš arī strādāja armijas daļā, tas atbraucējs. Jā, tieši tā arī notika! Viņi ne tā, kā latvieši. Ja ir labi, sauc! (..)”¹⁰³³

[s1941Daugavpils]: „Redziet, poļi ir seni ieceļotāji Latvijā. Tas ir vēl 1930. gados, kad poļi brauca uz Latviju. Te tomēr bija tā dzīve labāka. (..) Bet tajā laikā [pēc Otrā pasaules kara – I.B.] Latvijā, vienalga bija labāki dzīves apstākļi kā Krievijā. Un cilvēki taču labprāt arī brauca uz Latviju. Viņiem [iebraucējiem – I.B.] cēla mājas, viņiem deva dzīvokļus. Ja vispār tā statistikā paskatītos, visos jaunajos [Daugavpils – I.B.] mikrorajonos, - tur neviens latvietis nedzīvo tajās jaunuzceltajās mājās!”¹⁰³⁴

[s1963Daugavpils]: „Ja paskatās, kas mums ir iebrucēji. Tie, kas pēc kara ievesti cilvēciņi uz šejieni to izvesto vietā, nu tā politika bija tāda – apmainīt vietām, lai tie tur nebuntojas un šitos ievēd iekšā, lai tur būtu miers un kārtība. Ko ievēda un no kurienes ievēda? No drūmiem laukiem Krievijas, no dziļām „dzerevņām” [ciemniem – I.B.]. Kāda tur izglītība cilvēkiem? Nekāda! Redz arī paaudze tā izauga tāda.. Jā, viņi gāja skolās, bet paliek zemapziņā nu tāds pustumsonītis.”¹⁰³⁵

[v1936Cēsis] „Par cik padomju laikā te bija tāda situācija, ka te diezgan daudzi baltkrievi iebruca. Es nezinu kā citur, bet Cēsu rajonā baltkrievi laukos strādāja, kolhozos. Viņi jau bēga no Baltkrievijas toreiz. Viņiem jau tolaik, cik es zinu, pat pasēs nebija, nekā nebija, bet šeit viņi drīkstēja dzīvot un strādāt un diezgan daudz viņi šeit palika.”¹⁰³⁶

¹⁰³³ E 74, 561

¹⁰³⁴ E 74, 253

¹⁰³⁵ E 74, 250

¹⁰³⁶ E 74, 263

[s1932Mētriena]: „Mētrienā [baltkrievi – I.B.] sabrauca kolhoza laikā, kad priekšsēdētājs aicināja. Atbrauca dažas ģimenes, tās savukārt aicināja, aģitēja savus radus, paziņas. Ļoti labi iedzīvojās. Viens, kas negribēja palikt aizbrauca uz mājām ar astoņām mašīnām mantu. Sadzīvē – kādi ir, nezinu, bet iejutās un dzīvo. Liela daļa iemācījās latviešu valodu.”¹⁰³⁷

Patvēruma meklētāji. Lai gan Latvijā arī ebreji uzsākuši dzīvi glābjoties no reliģisku, saimniecisku un citu iemeslu motivētām vajāšanām, respondenti šajā kontekstā lielākoties piemin krievu vecticībniekus.

[s1934Madona]: „Manā [dzimtajā] pusē tur bija vecticībnieki. Bija tādas pāris sādžas vecticībnieki. Nu tāpat viņi tā kā mežā aizgāja. Buntikos, te arī bija. (..) Viņi bija pieņēmuši to vecticību, un viņi bija izsūti ārā [no Krievijas – I.B.], un viņi apmetās šeit. Es par viņiem vēl tādā sakarā varu pateikt, ka viņi ļoti labi amata meistari bija: māju būvnieki, celtnieki, mūrētāji.”¹⁰³⁸

Citas etniskās grupas patvēruma meklējuma kontekstā netiek minētas, iespējams, vismaz divu iemeslu dēļ: 1) Latvijas etniskās vēstures nezināšana; 2) grupas ierašanās motīvi vienlīdz attiecināti arī uz „labumu meklētāju” kategoriju vai tie ir citi. Respondenti, „ievietojot” kādas tautības pārstāvjus kādā no nosacītajām kategorijām – iekarotāji, ekonomisko labumu meklētāji un patvēruma meklētāji – uzrāda arī stereotipus un to emocionālo lādiņu. Iekarotāji (vācieši, poļi, krievi) apdraudējuši latviešu identitāti, ekonomisko labumu meklētāji (visbiežāk, -krievvalodīgie) – ietekmējuši latviešu labklājību un dzīves kvalitāti, patvēruma meklētāji (krievu vecticībnieki, represētās personas, kas nedrīkstēja apmesties dzimtenē) – raisījuši līdzjūtību un vairojuši etnokulturālo daudzveidību.

* * *

Migrācijas kontekstā būtiskāko iespaidu uz respondentu etniskajiem priekšstatiem un stereotipiem atstājušas 20. gs. otrajā pusē padomju varas iniciētās un atbalstītās izmaiņas Latvijas iedzīvotāju etniskajā sastāvā un īpatsvarā (iekarotāji un ekonomisko labumu meklētāji), ko apliecina krieviem (=krievvalodīgajiem) piedēvētais „sakņu sajūtas trūkumu”, spēju viegli un ātri mainīt dzīvesvietas u.tml. Migrācija rosina konkurenci darba tirgū, rada priekšnoteikumus sāncensībai arī citu sociālo labumu iegūšanai līdz ar to iedzīvotāju pārvietošanās procesu pavada negatīvi starptautiski stereotipi, kas papildinās ar lokāliem variantiem.

¹⁰³⁷ E 74, 120

¹⁰³⁸ E 74, 122

Aplūkojot rakstītos avotus, kas attiecināmi uz 19. gs. otro pusi līdz 20. gs. starpkaru perioda beigām, secināms, ka migrācija un tās radītā ekonomiskā konkurence radījusi un uzturējusi negatīvus etniskos stereotipus par ebrejiem, kas nereti atspoguļoti arī tā laika publiskajā telpā.

4.3. Sociālo lomu un nodarbju atspulgs stereotipos

Identitātes meklējumu kontekstā noderīgs ir socioloģiskais uzstādījums par to, ka katrs cilvēks ir tāds kā daudzi, tāds kā daži un tāds kā neviens. Dzīves laikā esam saistīti ar daudz dažādām tāpatībām: sākot ar dzimumu un beidzot ar piederību kādai sociālprofesionālai grupai. Sociālā identitāte – daļa no cilvēka priekšstata par sevi (self concept), kas izriet no viņa zināšanām par piederību sociālai grupai (vai grupām) kopā ar vērtībām un simbolisko nozīmi, ar ko šī piederība saistās¹⁰³⁹. Sociālā loma var būt gan bioloģiski (māte, tēvs utt.), gan sociāli (muižnieks, amatnieks utt.) noteikta¹⁰⁴⁰. Katra sociālā loma saistās ar noteiktu tiesību un pienākumu kopu, kā arī noteiktu uzvedību, ko sabiedrība akceptējusi un sagaida no konkrētās sociālās lomas „izpildītājiem”. Mainoties apstākļiem, sociālās lomas var zaudēt legitimitāti, kas savukārt spēj novest pie sociālās spriedzes sabiedrībā¹⁰⁴¹. Katrs pārejas posms, kas iezīmē virzību no vienas valsts iekārtas vai viena saimniekošanas politikas modeļa citā, rada izmaiņas sabiedrības vērtību sistēmā, krīzi sociālajā identitātē un lauž / maina stereotipus¹⁰⁴².

No šāda aspekta šajā apakšnodaļā tiks skatīts, kā citas tāpatības, šajā gadījumā – piederība kādam sabiedrības slānim/kārtai (aktuāla līdz 20.gs. sākumam) jeb sociālā loma un piederība kādai profesionālai grupai – atstāj iespaidu uz stereotipiem par savu tautu un citām etniskajām grupām.

4.3.1. Sociālās lomas nozīme stereotipu veidošanā

¹⁰³⁹ Tajfel, H. Introduction. In: Tajfel, H. (ed.) *Social identity and intergroup relations*. New York: Cambridge University Press, P.2.

¹⁰⁴⁰ Šajā apakšnodaļā jēdziens „sociālā loma” izmantots šaurākā nozīmē – vieta sociālajā hierarhijā, ko definējuši paši respondenti, izmantojot savas zināšanas par zemes pagātni, priekšstatus par etnosa pārstāvju uzvedību un attieksmi pret dažiem latviešu etniskās identitātes elementiem

¹⁰⁴¹ Ritzer, G. (ed.) *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Vol. 8. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007.

P. 3959.-3962.

¹⁰⁴² Andrejeva, G. M. Psihologija socialnogo poznanija. Moskva: „Aspekt Press”, 1997. C. 216.; Stefanenko, T. G. Etnicheskaia identichnostj v situacii socialjnoi nestabiljnosti. V kn.: *Этническая психология и общество*. Москва.: Старый сад, 1997.С. 98.

19. gs., t.i. laikā, kad tika veidota latviešu etniskā tāpatība, sabiedrībā, lai arī šim laikmetam vairs pilnīgi neatbilstošs, joprojām pastāvēja dalījums kārtās ar tai piemītošo vertikālo stratifikāciju: muižnieki, garīdznieki, pilsētnieki un zemnieki. Tas atspoguļojās arī iedzīvotāju vērtējumā 1897. gadā veiktajā Viskrievijas tautas skaitīšanā: Dižciltīgie, garīdznieki, pilsētnieki un brīvie cilvēki, zemnieki¹⁰⁴³. Sākotnēji toni latviešu un vāciešu savstarpējās attiecībās noteikusi viņu atrašanās vieta sociālajā hierarhijā. Vācieši kā politiski un ekonomiski dominējošā grupa (muižnieki, lielie zemes īpašnieki, garīdznieki) gadsimtu garumā ilgstoši tika gan nīsti, gan kalpoja kā atdarināšanas vērts piemērs („kārķu vācieši”). „Ja kādreiz kur minēja „latvieti”, tad tomēr šo nosaukumu saprata tikai tā paša zemnieka nozīmē vien, jo neviens nespēja ne domāt, ka zemnieks un latvietis esot divi pavisam šķirti jēdzieni. Tāpat nesaprata starpības starp kungu un vācieti, jo vācietis nozīmēja vienīgi kungu, tāpēc visi vācieši bija kungi un visi kungi bija vācieši, - lai lieto katru [kādu] vārdu grib, - viena alga.”¹⁰⁴⁴ – tā 20. gs. sākumā savās atmiņās rakstīja viens no jaunlatviešu kustībai piederīgiem – publicists M. Kaudzīte. Baltijas guberņās tā bija sava laika realitāte, kuru aktualizēja un pret kuru vērsās tautiskās atmodas darbinieki: „Jau tagad daudz no Latviešiem ir kungi, ar laiku vēl vairāk būs. Tiešām smejamās tās domas, pēc kurām visi tie, kas pa vāciski māc runāt, esot par kungiem saucami, kamēr tie, kas pa latviski runā, esot zemnieki.”¹⁰⁴⁵ Arī Kr. Valdemārs iesaistījās debatēs ar latviešu un vācu valodā rakstošiem publicistiem par latviešiem un viņu sociālo lomu: „kas zin, izdosies drīz gruntīgi parādīt, ka jau mūsu dienās latvieši nav „bauru tauta” vien, ka neviena tauta nav un nevar būt īpaša ļaužu kārtā jeb slaka, ka daudz dakteri, mācītāji, bagāti kopmaņi, augsti tiesas vīri, jā, pat muižnieki ir latvieši un tikai tādēļ vien daži no šiem vēl kaunas būtu latvieši, ka šo lietu gruntīgi nav pārdomājuši, un tamdēļ, ka mūsu latviešu (un mūsu zemes gabala vāciešu) raksti līdz šim arvienu mēdza sajaukt zemnieku kārtu ar latviešu tautu.”¹⁰⁴⁶

Ar zināmu laika distanci - 20. gs. sākumā - visai līdzīgi rakstīja latgaliešu publicisti: “Poli pi mums ir gondreiz tikai muižnieki, cytu šķiru ļaudis nav nikas cyts kai (..) teiri boltkriwi vai pōrsapōlōjuši latwiši.”¹⁰⁴⁷ Lielākajā daļā rakstu, kur piesaukts poļu etniskās grupas nosaukums, stāstīts par “pōlim muižnikim” – “myusu senajim kungim,

¹⁰⁴³ Bērziņš, J. (red.) *Latvija 19. gadsimtā...*49., 68.lpp.

¹⁰⁴⁴ Kaudzītes Matīss. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. 615 lpp.

¹⁰⁴⁵ A-n. Latviešu valoda (Pa daļai par atbildi uz to rakstu „Lieciet vērā!” „M.V.” Nr. 16). *Mājas Viesis*.1858.g. [Nr. 19.] lpp.

¹⁰⁴⁶ Ziņas par Pēterburgas jaunām Latviešu avīzēm (1862). Grām.: Lūsis, K., Šīmanis, G. (sast.) *Kr. Valdemārs Tēvzemei*. Rīga: Avots, 1991. 124., 125. lpp.

¹⁰⁴⁷ J.P. Pōlu (muiziniku) politika pi mums. *Auseklis*. 1907. g. 30. aug. 1.lpp.

tagadejim kaimiņim”, kas “rasni un bogoti izaganejuši latvišu zemē”¹⁰⁴⁸, “bogotōki un styprōki byudami”¹⁰⁴⁹, neatbalsta latgaliešu centienus pēc gara gaismas un ekonomiskās labklājības, bet “wysod steigsīs apjōt tynsu zemniciņu.”¹⁰⁵⁰ „Un kad aicynos kungs zemniku pi kupiga dorba, tad zemniks ari nais ar kungu strodot aiz bailem, ka winš jo naabškitu pa senejam „irodumam”.”¹⁰⁵¹ Preses sleju autori apgalvoja, ka “poli wel aizwinam skotos uz Latgolu, kai uz winiu sastowa daliu no senejos poliu kenestes, skotos uz latwiti, kai uz sowu dorba werigi; poli wel aizwinam grib mums uzspiest sowu politisku kultūru, paturet latwišus ekonomiskā atkarībā nu sewis, palikt par winigim waditojim sabidriskā dzeiwē.”¹⁰⁵² un poļu draudzības piedāvājums nozīmējot - “kalpojit myusu interesēm, tad mes ar jums byusim draugi.”¹⁰⁵³ Tika uzskatīts, ka poļu un latgalieši sadarbībai traucējušas arī poļu rakstura iezīmes: “Lai muižiniki pamat sowu seneju lepnibu un idumibu, lai porstoj wysur meklet sowu prikšrucibu”¹⁰⁵⁴.

19. gs. gaitā mainījās Latvijā gadsimtiem pastāvējusī sociālo lomu sadale, kam raksturīga atsevišķu etnisko un sociālo grupu saplūšana¹⁰⁵⁵. Pateicoties straujai industrializācijas attīstībai Eiropā un Krievijā, kas prasīja ieviest zināmas izmaiņas likumdošanā, mainījās akcenti impērijas ekonomiskajā politikā. Darba tirgus pieprasījums mainīja proporcijas starp rūpniecībā, lauksaimniecībā un citās sfērās nodarbinātajiem, starp pilsētu un lauku iedzīvotājiem, kā arī dažādu etnosu pārstāvībā Latvijas teritorijā. Pie šī atzīmējams, ka 19. gs. gaitā mainās arī sociālprofesionālās grupas „zemnieks” statuss: tas vairs nav beztiesisks sabiedrības loceklis, bet līdztiesīgs darba tirgus dalībnieks un konkurents citiem lauksaimniecības produkcijas realizētājiem.

Nodibinoties neatkarīgai Latvijas valstij, iepriekš uz augstāka pakāpiena sabiedrības sociālajā stratifikācijā esošie vācieši un poļi pēc sava tiesiskā stāvokļa (lai gan agrārā reforma (1920-1937) ietekmēja arī viņu ekonomiskās pozīcijas) nonāca līdzīgās pozīcijās ar latviešiem un citām te dzīvojošām tautām, kas daļā vāciešu un poļu radīja psiholoģiska diskomforta sajūtu. Uzkrātie kapitāli un sakari ļāva vāciešiem

¹⁰⁴⁸ Trasuns, F. [bez nosaukuma] *Auseklis*. 1907. g. 7. jūn. 1.lpp.

¹⁰⁴⁹ Words nu izdeweja. *Auseklis*. 1906. g. 17. marts. 1.lpp.

¹⁰⁵⁰ Par zemes pērkšonu. *Gaisma*. 1905. g. 18. dec. 1., 2. lpp.

¹⁰⁵¹ Laidumniks. Par tu pašu biedrošanos. *Drywa*. 1911. g. 16. marts. 2. lpp.

¹⁰⁵² X. Wai mums ir rekins bidrotis ar polim. *Drywa*. 1911.g. 9. marts. 1. lpp.

¹⁰⁵³ Ripa. Atbilde Sveringa kungam. *Auseklis*. 1907.g. 21. jūn. 1. lpp.

¹⁰⁵⁴ Muižiniki grib winotis. *Drywa*. 1913. g. 7. marts. 2. lpp.

¹⁰⁵⁵ M. Kaudzīte šajā sakarā rakstīja: „Un kā gan latvietis nebūtu zemnieks un zemnieks latvietis, kad viss, - it viss savienoja viņā šos abus jēdzienus, kā alva ar svinu kausējamā katliņā? Jo viss, kas latvietim bija, tas bija vienīgi zemniecisks, tāpat kā viņš pats, un zemnieka robežu nedz bija spējams pārkāpt, nedz arī tās pārkāpa kaut vai par pus soļa.” Skat.: Kaudzītes Matīss. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. 25.lpp.

ieņemt nozīmīgas pozīcijas valsts rūpniecības un tirdzniecības nozarēs, uzturot titultautā priekšstatu par sevi kā turīgāko sabiedrības daļu, par ko daudz debatēts starpkaru perioda publiskajā telpā. 20. gs. gaitā Latvijas zeme un tauta atkārtoti piedzīvoja krievu un vācu pārstāvēto politisko varu dominanci: padomju okupācijas vara (tautā iegājis nosaukums „krievu laiks”) pastāvēja no 1940. – 1941. gadam un no 1944./45. – 1991. gadam, bet nacistiskā okupācijas vara – no 1941. – 1944./45. gadam, ko pārstāvēja attiecīgajam etnosam piederīgas militārpersonas, valsts pārvaldes darbinieki, ierēdņi u.tml., reprezentēja – konkrētā etnosa valoda.

Latvieši bija samērā kūtri uz iesaistīšanos padomju varas politiskās struktūras galvgalī - nomenklatūrā, viņiem atvēlētajos rāmjos, protams. Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija bija cieši saistīta ar savu „mātes organizāciju”, un krievu valoda bija partijas funkcionāru ikdiena. Taču ne tikai komunistiskās partijas, bet visu jauno varas struktūru darba valoda bija krievu valoda. Kā raksta D. Bleiere: 1940/41. gadā: „Iekšlietu un Drošības komisariāti, Prokuratūra un Augstākā tiesa daudz ātrāk nekā LK(b)P vadība tika rusificētas, vadošos amatos nozīmējot iebraukušos krievus, dažreiz – ebrejus vai Krievijas latviešus, kuri nereti bija lielāki rusifikācijas piekritēji kā paši krievi”¹⁰⁵⁶. Līdzīga situācija saglabājās arī pirmajos pēckara gados.¹⁰⁵⁷ 1970. – 80. gados vērojama latviešu attieksmes pret kompartiju maiņa, un līdz ar to līdzdalības pieaugums. 1988. gadā latvieši veidoja 39,9% no LKP biedru skaita¹⁰⁵⁸. Komunistiskā partijas noteicošā loma līdz ar krievu valodas pieaugušu lietojumu respondentiem veidoja asociāciju „krievi=komunisti, padomju varas nesēji un uzturētāji.

Padomju varas gados izdotajos statistikas krājumos fiksējams iedzīvotāju dalījums trīs lielās grupās: strādnieki, kalpotāji un kolhoznieki un kalpotāji (ierēdņi, skolotāji u.tml.)¹⁰⁵⁹. Kā šīs varas balsts proponēta strādniecība. Piebilstams, ka lielākā daļa pēc Otrā pasaules kara iebraukušo citu padomju republiku pārstāvji ieradās darbā tieši uz rūpniecības uzņēmumiem (neliels izņēmums ir baltkrievi, kas nodarbināti arī padomju saimniecībās un kolhozos). Tā piemēram, 1989. gada tautas skaitīšanas dati liecina, ka „sabiedriskajā grupā strādnieki” ietilpst 53,6 % latvieši, 58% LPSR

¹⁰⁵⁶ Bleiere D. u.c. *Latvijas Vēsture 20. gadsimts*. 226.lpp.

¹⁰⁵⁷ Turpat, 298.lpp.; Apine, I. Nomenklatūras veidošanās īpatnības Latvijā. 1944. – 1952. *LZA Vēstis. A daļa*. 1994, Nr. 11/12 (568/569), 2., 3. lpp.

¹⁰⁵⁸ Bleiere D. u.c. *Latvijas Vēsture 20. gadsimts*. 299.lpp.

¹⁰⁵⁹ Blaus, I. u.c. *1979. gada Vissavienības tautas skaitīšana LPSR*. Rīga: Liesma, 1978. 22.lpp.

dzīvojošo krievu, 60,7% baltkrievu, 50,8% ukraiņu¹⁰⁶⁰. 42,5% LPSR dzīvojošo ukraiņu, 37,5% krievu, 28% latviešu un 28,3% baltkrievu atbilst „kalpotāju” kategorijai. Vērtējot lielāko kādas tautības īpatsvaru, kas ietilpst kolhoznieku sabiedriskajā grupā, secināms, ka te dominē lietuvieši (23,5%), tiem seko latvieši (17,3%) un baltkrievi (10,7%), pārējo etnosu īpatsvars ir zemāks par 10%¹⁰⁶¹.

Mūsdienās situācija mainījusies. Sabiedrībā pastāv cits sociālo lomu izkārtojums, bet respondentu priekšstatos joprojām sastopamas savai un citām promocijas darbā aplūkotajām etniskajām grupām piedēvētas iepriekšējos vēstures periodos veidotās saskares pieredzes noteiktās iezīmes, un no šiem stereotipiem izrietoši uzvedības modeļi. Tas nav vienpusējs process. To, ka tas nav bijis viegls Latvijas vāciešiem un poļiem, rāda viņu starpkaru perioda prese¹⁰⁶². Sociālo lomu maiņa ir psiholoģiski smaga norise, īpaši privilīģēto stāvokli zaudējošai grupai. Abpusēji pārpublicējot starpetnisko vai kādas mazākumtautības un valsts attiecību asākos vērtējumus, konflikts tika uzturēts. Līdz ar to arī stereotipi un starpetniskā spriedze.

Vērtējot respondentu intervijās izskanējušos priekšstatus par kādas etniskās grupas pārstāvjiem, atrodamas līdzības savā būtībā dažādu un mentalitātē atšķirīgu (tas izriet no pašu respondentu izteikumiem) tautu vērtējumā.

4.3.1.1.Privilīģētā kārta

Kā uzskatāmākais piemērs iepriekšminētajam izceļamas vāciešiem, poļiem un krieviem piedēvētās iezīmes (skat. Tabulu nr. 4.3.). Atzīmējams, ka analogi viedokļi par vāciešiem un krieviem sastopami visos Latvijas novados un Rīgā, bet šāds vērtējums par poļiem pārsvarā izteikts tikai Latgalē vai to izteikuši citu novadu pārstāvji, kas savas dzīves laikā ir pārcēlušies no minētā Latvijas vēsturiski etnogrāfiskā novada.

4.3 Tabula

Līdzīgās iezīmes respondentu vērtējumos par vāciešiem, poļiem un krieviem

¹⁰⁶⁰ 1989. gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. Rīga: LR valsts statistikas komiteja, 1992. 120.lpp.

¹⁰⁶¹ Turpat.

¹⁰⁶² Skat.: Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 291 lpp.; Boldane, I., Demski, D. Wzajemna percepcija Łotyszy i Polaków z Łotwy. *Etnografia Polska*. XLIX, 2005, z. 1-2, s. 67.-74. u.c.

Iezīmes → Tauta↓	Iekarotāji	Privilēģētās kārtas pārstāvji	Vēstures perioda nos.	Dominējo -šā valoda	Augstprātība
Vācieši	Krustneši, vācu karavīri ¹⁰⁶³ , pakļāvēji, paverdzinātāji ¹⁰⁶⁴	Valdnieki, muižnieki ¹⁰⁶⁵	„vācu laiks”	vācu	Lepni, augstprātīgi ¹⁰⁶⁶
Poļi		Muižnieki, valdnieki, šlahtiči ¹⁰⁶⁷	„poļu laiks” ¹⁰⁶⁸	poļu	augstprātīgi ¹⁰⁶⁹
Krievi	karavīri, „atbrīvotāji” ¹⁰⁷⁰	privilēģētā kārta ¹⁰⁷¹ , grib būt noteicēji ¹⁰⁷² , padomju varas nesēji ¹⁰⁷³ , priekšnieki ¹⁰⁷⁴	„krievu laiks” ¹⁰⁷⁵ , arī „komunistu laiks”, „padomju laiks”	krievu	augstprātīgi ¹⁰⁷⁶

Kā redzams no respondentu atziņas konkrētajā jautājumu lokā apkopojošās tabulas, līdzīgās iezīmes vāciešu, poļu un krievu portretējumā izriet no šo tautu pārstāvju kādreiz ieņemtās sociālās lomas Latvijas sabiedrībā. Realitāte, pārvērsta par shēmu, netiek noglabāta vēstures dzīlēs, bet atgriežas tajā pat realitātes daļā, lai to aizstātu. Latvijā, kopumā ņemot, vāciešu un krievu tēls šajā diskursā ir izteiktāks (poļu – reģionālāks), jo viņiem atvēlēta nozīmīga vieta salīdzinoši nesenos Latvijas

¹⁰⁶³ E, 74, 300; 302; 303; 304; 309; 320; 319; 321; 561; 322; 294; 295; 299; 297; 297; 240; 242; 241; 246; 247; 248; 261; 264; 263; 265; 249; 251; 255; 252; 272; 273; 288; 289; 283; 284; 277; 555; 310; 557; 558; 556; 114; 122; 125; 117; 124; 2006. gada ekspedīcijas materiāli; E, 74, 256; 257; 259; 260; 266; 270; 271; 311; 312; 330; 329; 328; 327; 325.

¹⁰⁶⁴ E, 74, 295; 242; 241; 246; 247; 244; 261; 264; 262; 263; 265; 249; 283; 250; 251; 255; 286; 288; 555; 310; 114; 122; 124; 2006. gada ekspedīcijas materiāli; E, 74 256; 259; 260; 258; 267; 270; 331; 329.

¹⁰⁶⁵ E, 74 303; 561; 297; 244; 261; 264; 265; 288; 555; 256; 259; 266; 267; 312.

¹⁰⁶⁶ E, 74 246; 264; 256; 266; 329.

¹⁰⁶⁷ E 74, 295; 296; 299; 293; 240; 246; 247; 244; 249; 250; 251; 255; 252; 280; 273; 283; 278; 310; 122; 2006. gada ekspedīcijas materiāli; E 74, 256; 259; 258; 271.

¹⁰⁶⁸ E 74, 247; 264; 265; 251; 557

¹⁰⁶⁹ E 74, 300; 309; 321; 322; 323; 261; 249; 283; 250; 272; 286; 280; 273; 283; 277; 282; 310; 122; 312; 327.

¹⁰⁷⁰ E 74, 319; 294; 299; 247; 262; 265; 249; 283; 255; 116; 125; 256; 268; 271; 331; 327.

¹⁰⁷¹ E 74, 242; 241; 247; 248; 261; 264; 262; 249; 283; 250; 251; 255; 122; 123; 124; 2006. gada ekspedīcijas materiāli; 256; 257; 259; 266; 555; 557; 329.

¹⁰⁷² E 74 319; 294; 299; 293; 240, 242; 241; 246; 247; 248; 261; 264; 262; 265; 249; 283; 250; 254; 255; 252; 122; 123; 115; 124; 2006. gada ekspedīcijas materiāli; E 74, 256; 257; 259; 258; 266; 269; 267; 270; 271; 555; 310; 329;

¹⁰⁷³ E 74 320; 561; 294; 295; 299; 240; 241; 247; 261; 264; 262; 265; 249; 254; 251; 255; 252; 114; 122; 125; 117; 123; 115; 119; 124; 2006. gada ekspedīcijas materiāli; E 74, 256; 257; 259; 266; 269; 267; 270; 271; 555; 310; 557; 558; 556; 311; 312; 331; 329; 328.

¹⁰⁷⁴ E 74, 321; 295; 296; 299; 297; 293; 240; 247; 248; 264; 262; 249; 283; 257; 260; 266; 269; 268; 555

¹⁰⁷⁵ E 74, 302; 307; 303; 304; 309; 320; 319; 321; 561; 323; 295; 296; 240; 248; 244; 264; 265; 249; 283; 251; 255; 114; 120; 122; 125; 123; 119; 124; 2006. gada ekspedīcijas materiāli; E 74, 256; 257; 259; 258; 266; 267; 269; 268; 271; 555; 310; 557; 556; 312; 316; 318; 329.

¹⁰⁷⁶ E 74, 304; 324; 293; 261; 264; 262; 283, 2003. gada ekspedīcijas materiāli; E 74, 256; 257; 259; 266; 271; 555.

20. gs. vēstures notikumos. Abas grupas asociējas ar militāru spēku. Respondentu priekšstatos poļi neasociējas ar militāro jomu (lai gan arī poļu armijas klātbūtne Brīvības cīņu laikā Latvijas teritorijā bijusi), kas, iespējams, skaidrojams ar to, ka poļi bija sabiedrotie, nevis okupācijas varas militārie pārstāvji. Tāpat - Otrā pasaules kara notikumi un to sekas respondentu atmiņā atstājušas dziļākus nospiedumus.

Otra iezīmju kopa, kas attiecināta uz visām trim minētajām etniskajām grupām, ir saistīta ar to pozīciju Latvijas sabiedrības sociālajā stratifikācijā (iepriekšējā atkāpe attiecināma uz šīs pozīcijas iegūšanas/panākšanas veidu) – privilīģētā kārtā. Vāciešu un poļu¹⁰⁷⁷ gadījumā – valdnieki, muižnieki, bet krievu kontekstā – padomju okupācijas varas nesēji, priekšnieki. Padomju varas gados vadošie amati (t. sk., rūpnīcu, fabriku vadītāji u.tml.) daudzos gadījumos, īpaši tās sākuma gados, respondentu skatījumā latviešiem bija visai neaizsniedzami.

[s1930Viļaka]: „Es zinu, ka muosa Ventspilī struodoja kombinātā. Tureiz že bija „krivu laiki”. Stuosteja, [ka] cikam latvišu puiss bija [vadītājs – I.B.], bija labi. I pirmuo vita [māsai – I.B.] bija i vuss. Zini myusu parods [=dzimta – I.B.], to struodīgīs. A kuo īlika raseiskuos [Krievijas pārstāvjus par priekšniekiem – I.B.], tuo i vusas [māsas kolēģes no citām republikām – I.B.] izslavēja.. (..) I [viņas] saņiema premijas, vusuom ruzes deva. A muosai nabeja, redzi - nā! Krivi latvišu nagribeja.”¹⁰⁷⁸

[s1924Alūksne]: „Lielākā daļa priekšniecībās un grāmatvedībās bija [krievi – I.B.]. Jocīgi jau bija.”¹⁰⁷⁹

Kā apliecina vēsturnieku pētījumi, šādam skatījumam bija zināms pamats¹⁰⁸⁰: reālā vara PSRS, t. sk. Latvijas PSR, piederēja nomenklatūrai – politiskajai birokrātijai ar varas monopolu visās sabiedrības sfērās. Pastāvot centrālās varas neuzticībai, pēc Otrā pasaules kara Latvijā ieviests īpašs amats – Latvijas

¹⁰⁷⁷ Šī tēma īpaši izteikti parādījās 20. gs. sākumā latgaliešu izdotajā presē, kas aicināja uz neuzticēšanos poļiem, jo pēdējie nav zaudējuši savu augstprātīgo attieksmi un izmantotāju iemaņas. (Skat.: J. P. Pūļu (muižnieku) politika pi mums. *Auseklis*. 1907. g. 30. augusts. 1. lpp.; Par zemes pārķšonu. *Gaisma*. 1905. g. 18. dec. 1., 2.lpp.; Lidumnieks. Par to pašu biedrošanos. *Drywa*. 1911. g. 16. marts. 1., 2.lpp. u.c.) Turpinājums sekoja arī starpkaru periodā: poļu dedzīga iestāšanās par poļu valodas arvien plašāku lietojumu un par iespēju poļu bērniem apgūt zināšanas dzimtajā valodā poļu skolās, kā arī lojalitātes apliecinājumi savai tēvzemei Polijai (poļi uzskatīja, ka iespējams būt lojāliem gan pret mītnes zemi, gan tēvzemi. (Skat.: Pūliu Savinība. *Latgolas Wōrds*. 1922. g. 6. dec. 2., 3. lpp.; Poļi ārzemēs solās kalpot divām tēvijām. *Rīts*. 1934. g. 16. sept. 1. lpp.) Latvijā, īpaši Latgalē un Augšzemē uztverti visai saasināti, kas nereti noveda pie oficiālām apsūdzībām nejojalitātē pret Latvijas valsti un tautu.

¹⁰⁷⁸ E 74, 293

¹⁰⁷⁹ E 74, 321

¹⁰⁸⁰ Skat. Bleiere, D. u.c. Latvijas vēsture. 20. gadsimts...295.-303 lpp.; Apine, I. Nomenklatūra Latvijā 1940. – 1941. gadā. *Latvijas ZA Vēstis. A. daļa*. 1993. Nr. 11. (556) 20. - 26. lpp.; Apine, I. Nomenklatūras veidošanās īpatnības Latvijā. 1944. – 1952. *Latvijas ZA Vēstis. A. daļa*. 1994. Nr. 11/12 (568/569) 1. – 8. lpp. u.c.

Komunistiskās partijas Centrālās komitejas otrais sekretārs (t.i. VK(b)P CK un politbiroja deleģēts ierēdnis ar plašām uzrauga funkcijām), ko pārsvarā pildīja no „centra” atsūtītie krievu tautības partijas ierēdņi. Latviešu salīdzinoši nelielā pārstāvniecība komunistiskajā partijā¹⁰⁸¹ būtiski ierobežoja viņu iespējas iekļūt vietējā nomenklatūrā. Statistikas dati liecina, ka tādā specifiskā nozarē kā pārvalde, partijas un sabiedriskās organizācijas darbojas 3% no darbspējīgiem latviešiem, kas bija otrais zemākais (pēc lietuviešiem) rādītājs šajā jomā. Augstākos rādītājus sasniedza LPSR dzīvojošie ukraiņi (10,5%), krievi (6,4%) un baltkrievi (5,2%)¹⁰⁸².

Respondentu stāstījumos vācieši Otrā pasaules kara un nacistiskās okupācijas varas gados vairāk asociēti ar militāro varu un kara situāciju, kas pats par sevi nodrošinājis viņiem noteiktu statusu, bet netika vērtēti no pakļautās - dominējošās grupas pozīcijām.

Respondentu priekšstatos katrai no aplūkojamajām tautām ir piedēvēts savs laiks Latvijas vēsturē. Ir „vācu laiks”, ir „poļu laiks” un ir „krievu laiks”, kas izrietot „no valdītāja: „Krievu laikā” krievs valdīja, „vācu laikā” – vācietis, „zviedru laikā”- zviedri, pa vidam vēl kaut kur poļi bišķi kaut kur 16. gs. otrā pusē.”¹⁰⁸³

Šāds dalījums, kas īpaši izplatīts vecākās paaudzes respondentu priekšstatos, saistāms ar savulaik pieņemto Latvijas vēstures periodizāciju, kas iestrādāta arī daudzos atkārtotus izdevumus piedzīvojušās vēstures mācību grāmatās¹⁰⁸⁴. Atzīmējams, ka divi „laiki” (vācu un krievu) vismaz mutvārdu vēsturē (oficiāli šiem periodiem Latvijas 20. gs. vēsturē ir citi apzīmējumi) ir piedzīvojuši savu renesansi, aizēnojot iepriekšējo „laiku” notikumus, vērtējumus un attieksmes. Arī historiogrāfijā vēstures periodiem doti precīzāki apzīmējumi.

Ja intervēto respondentu priekšstatos „poļu laiks” saistās ar senām pagātnes norisēm, tad notikumus pašu definētajos „vācu laikos” un „krievu laikos” (vācu un

¹⁰⁸¹ 1947. gada pirmajā pusē latvieši veidoja 26 % no LKP biedriem, 1989. gadā viņu īpatsvars partijā sasniedza 39,9%. Skat.: Apine, I. Nomenklatūras veidošanās īpatnības...4.lpp.; Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture. 20. gadsimts...*299. lpp.

¹⁰⁸² 1989. gada tautas skaitīšanas...119.lpp.

¹⁰⁸³ E 74, 265

¹⁰⁸⁴ Birkerts, A. *Latvijas vēsture: Pamatskolu kurss*. 3. pārlab. nn papild. izdev. Rīga: A. Gulbja apg., 1921. 200 lpp.; Dreimanis, P. *Latvijas vēsture: Pamatskolas V un VI klasēm*. 4.pārlab.iespiedums. Rīga: Valtera un Rapas akciju s-ba, 1931.177 lpp.; Rancāns, N. *Latvijas Wēsture*. II daļa. 1118 - 1924.: V un VI Pamatškolu kl. Kurss. Daugavpils: Dorbs un Zinība, 1924. 234 lpp.; Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 3. pārstr. izd. Rīga: A. Ozoliņa izd., 1927. – 82 .lpp.; Zālīte, Fr. *Latvijas vēsture pamatskolai*. 8.izd. Rīga: Valtera un Rapas akc. Sab. Izd., 1936. 265 lpp.; Grīns, A. *Latvijas vēsture pamatskolām, papildskolām un pašmācībai*. 4.iesp. Rīga: Zemnieka domas, 1939. 306 lpp.; Dreimanis, P. *Vispārīga vēsture un temati Latvijas vēstures atkārtošanai un salīdzināšanai ar citu tautu dzīvi pagātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1935. 207. lpp.

padomju okupācijas varu mija Otrā pasaules kara priekšvakarā, tā laikā un pēc tā) personīgi izdzīvojuši vairāk kā trešdaļa no intervijās uzrunātajiem Latvijas iedzīvotājiem. „Krievu laikus” piedzīvojuši lielākā daļa respondentu. Ja salīdzina 19. gs. otrajā pusē un starpkaru periodā publiskajā telpā, t.sk. mācību literatūrā, iestrādāto „vācu laiku” raksturojumu ar mūsdienās mutvārdu vēstures 20. gs. „vācu laiku” interpretāciju, secināms, ka zudusi izteikti negatīvā attieksme vācu tēla vizualizācijā. „Krievu laiks”, kas visā Latvijas teritorijā pastāvējis no 18. gs. beigām līdz 1917. gadam, un vairāk atpazīstams kā „cara laiks”, lai arī mācību literatūrā, īpaši teritorijas pakļaušanas laikposmos, raksturots kā nežēlīgs pret vietējiem iedzīvotājiem, nobāl tā „krievu laika” interpretāciju priekšā, kas Latvijā bijis 1940./41. un no 1944./45. līdz 1991. gadam.

Respondentu priekšstatos privilīģētās kārtas pazīmes meklējamas:

1) tās pārstāvju valodas izvēlē un attieksmē pret latviešu valodu. Šis uzstādījums būtisks no sekojošiem aspektiem: a) latviešu valoda ir būtisks latviešu pašidentifikācijas elements (to apliecina arī citi pētījumi¹⁰⁸⁵) un tās zināšana / nezināšana, lietošana / apzināta nelietošana norāda uz cilvēka cieņu/necieņu pret zemi un tautu, kurā dzīvo; b) no latviešiem ierastā uzvedības modeļa (pielāgošanās) raugoties, kas daudzkārt izpaudies kā dominējošās tautas valodas apguve un lietojums, latviešu valodas nezināšana ir instruments, lai savulaik dominējošās tautas šobrīd parādītu, kas valstī ir/nav „galvenais”; c) latviešu/valsts valodas nezināšana/apzināta nemācīšanās liecina ne vien par lojalitāti/nelojalitāti, bet arī neticību valsts nākotnei un/vai savai nākotnei šajā valstī.

2) centienos saglabāt savu privilīģēto stāvokli. Kā mēģinājumi saglabāt savas privilīģijas un apdraudējumi latviešu kā dominējošās tautas pozīcijām starpkaru periodā un pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas, respondentuprāt, uztveramas: 1) mazākumtautību aktivitātes kāda likumprojekta vai pieņemtā likuma apspriešanās (agrārā reforma (1920-1937), izglītības likums (1998-2004)u.c.); 2) īpaša statusa pieprasīšana savai etniskai grupai un valodai; 3) valsts svētku ignorēšana, savu piemiņas datumu akcentēšana.

3) sociālās distances ieturēšanā un attieksmē pret latviešiem, ko apliecina dažas tiem piedēvētās rakstura īpašības tādas kā augstprātība, iedomība, lepnība. Tās norāda

¹⁰⁸⁵ Druviete, I. *Latviešu valodas sociolingvistiskā situācija.*; Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados.* u.c.

uz saskarsmes pieredzes jomu un vērtētas kā negatīvas savstarpējo komunikāciju un sadarbību neveicinošas, pat bremzējošas iezīmes.

[s1940Cēsis]: Nu tomēr jau, tomēr jau viņi [vācieši – I.B.] uzskatīja sevi, droši vien, par pārākiem¹⁰⁸⁶.

Par augstprātīgiem un nepamatoti lepniem tika uzskatīti ne vien poļu muižniecības Latvijā pēcteči, bet pat poļu laukstrādnieki Kurzemes un Zemgales zemnieku saimniecībās. Lepnība abās minētajās poļu pārstāvētajās sociālajās grupās Latvijā respondentu prāt bija visai izplatīta sociāla parādība.

[s1934Daugavpils]: „Un tādas parunas ir saistītas [ar poļu mentalitāti]. [Co ja, co moi guziki! – kas es un kas manas pogas! – I.B.] To stāsta visi, un tas ir poļu mentalitātei iekšā. Polis tāds ir, un tur neko nevar darīt. Viņš tiešām ir drusku tāds augstprātīgs, vīzdegunīgs ..”¹⁰⁸⁷.

[s1929Cēsis]: „Viņi [poļi] arī tādi diezgan tādi augstprātīgi. Viņi ar tā necenšas sevišķi izdabāt vai latviešiem, vai kam.”¹⁰⁸⁸

Respondentu stāstījumos daudz piemēru pašu piedzīvotajai augstprātīgajai un aizbildnieciskai attieksmei no „lielās brāļu tautas” – krievu puses. Ieskats dažos no tiem:

[s1919Jēkabpils]: „Vīrs bija iesaukts krievu armijā. (..) Nu, ka krievi iegāja, ta jau viņi te lieli vīri bija. Mūsu jau tauta nebija tik laba.”¹⁰⁸⁹

[s1975Cēsis]: „Šī te [padomju – I.B.] ideoloģija. Tie, kas ir nākuši no Krievijas tajā padomju laikā, ka viņi šeit ir lielie iekarotāji, ka visiem ir jārunā viņu [krievu] valodā, ka visiem jādara tā, kā viņi [krievi] ir izdomājuši. Tas ir, teiksim tā ir arī viena tāda raksturīga iezīme. Nu kā lielai tautai, tas šovinizms. (..) kā krievu tautai kā lielai tautai šīs te šovinizma iezīmes – mēs tur esam lieli, mēs tur visu varam, visiem ir mums tur jāpakļaujas. Tas arī ir zināmā mērā iepotēts.”¹⁰⁹⁰

4.3.1.2. Vienkāršā tauta jeb „tādi kā mēs” respondentu sociālā statusa izpratnē

Pretēji iepriekš aprakstītajām vācieši, poļu un krievu kā privilēģētās slāņa pārstāvju iezīmēm un simbolisko robežu marķieriem, kas tās šķīrušas no latviešiem, pēc reiz ieņemtās vietas sabiedrības hierarhijā latviešiem tuvām būtu jābūt citām Latvijā dzīvojošām tautām, bet ne visas par tādām kļuva. No šādām pozīcijām raugoties, Kr. Valdemārs savulaik aicināja uzlūkot ebrejus un neļauties antisemitisma

¹⁰⁸⁶ E 74, 264

¹⁰⁸⁷ E 74, 249

¹⁰⁸⁸ E 74, 261

¹⁰⁸⁹ E 74, 304

¹⁰⁹⁰ E 74, 262

idejām: „Tādēļ neticu, ka latvieši atļausies sev par lielu skādi, ievilkties konservatīvo vācu strīdīnā ar žīdiem. Vāciešiem Baltijā vēl ir daudz īpašu tiesību, kuras tie sargā kā aci pierē un kuru trūkst latviešiem un žīdiem. Kamēr no šiem bāreņiem viens otram neko nenovēl, tamēr abi nedabū neko, jo tikai ar savienotiem spēkiem var uzvarēt, īpaši pilsētās pie domnieku un valdes vēlēšanām.”¹⁰⁹¹ Tomēr ebreju citādība reliģiskā, tradīciju un nodarbju ziņā tobrīd bija pārāk izteikta, lai viņus attiecinātu uz grupu „tādi kā mēs”. Ebreju kontekstā īpaši uzsvērts, ka viņi jau zemes darbus nestrādāja (skat. 2. nod.). Jāatkārtojas sakot, ka lauku vide, zemes darbs, zemnieku dzīves veids bija un joprojām zināmā mērā saglabā savas pozīcijas kā latviešu etniskās identitātes un autostereotipa elementi, un t.sk. no attieksmes pret tiem tiek vērtētā kāda cita etnosa piederīgo pasaules uzskata atbilstība mūsu vērtību skalai un „attālums” līdz vērtējumam „tādi kā mēs”.

Viens no atslēgas vārdiem savējo ļaužu lokam piederīgajiem ir respondentu vērtējumos pozitīvā nozīmē izskanējušais apzīmējums – „vienkārši”. Īpaši bieži tas sastopams Latgales materiālā. Būtiskākais šī apzīmējuma izpratnē ir tā attiecināšana uz saskarsmes jomu. „Vienkāršs” – atvērts, laipns, viegli komunicējams, nav lepns, nav augstprātīgs. Respondentu lietojumā tas nebūt nav sinonīms īpašības vārdiem „prasts”, „raupjš” u.tml. Latgalē, pilnīgi pretēji poļiem, šādi vērtēti baltkrievi, kas pierobežas zonā dzīvojuši ne vien tajos pašos klimatiskajos, bet arī politiskos apstākļos.

[s1937Valka]: „Baltkrievi ir vienkāršāki cilvēki. Tie ir sabiedriski cilvēki. Atsaucīgi. Šite viņi runā krieviski. Savā starpā arī laikam tāpat. Viņu valoda ir tāda “понимай, не понимай”. [no krievu val.: saproti, nesaproti – I.B.] Daudz mums te ir baltkrievu Ar baltkrieviem ir vieglāk kontaktēties kā ar poļiem.”¹⁰⁹²

[s1922Krāslava]: „[Baltkrievi – I.B.] ir ļoti centīgi. I sievas ļoti labas. Tādas kā latvietes. Viņas i strādā, i katolietes.”¹⁰⁹³

Tas pats attiecināms arī uz igauņu un lietuviešu vērtējumiem respondentu priekšstatos, kur nereti akcentēta abu tautu likteņa kopība.

[s1933Valmiera]: „Viņi [igauņi – I.B.] ir brīnišķīgi vienkārši.”¹⁰⁹⁴

[s1928Limbaži]: „Es domāju, ka igauņi ir līdzīgi latviešiem, varbūt pat vēl ieturētāki!”¹⁰⁹⁵

[s1927Valmiera]: „Lietuvieši? – Nu tādi paši kā mēs!”¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹¹ Valdemārs, Kr. Kāds vārds par žīdiem Baltijā (1881)]. Grām.: Ķiploks E. Grām.: Ķiploks E. u.c. (red.) Valdemārs Kr. *Raksti*, I sēj. 99. lpp.

¹⁰⁹² E 74, 312

¹⁰⁹³ E 74, 288

¹⁰⁹⁴ E 74, 331

¹⁰⁹⁵ E 74, 557

[s1985Talsi]: „Ar lietuviešiem es izjūtu tā, ka viņi domās ir tādi paši tā kā mēs. Tikai valoda. nu tādi paši tā kā mēs.”¹⁰⁹⁷

* * *

Intervijās ar latviešu tautības respondentiem, viņu priekšstatos par atsevišķām Latvijā dzīvojošām etniskajām grupām manāmi arī šo etnosu pārstāvju savulaik ieņemtajām sociālajām lomām raksturīgo iezīmju (negatīva attieksme pret latviešu valodu, augstprātība, labāks mantiskais stāvoklis u.tml.) nospiedumi. Tas īpaši attiecināms uz latviešu stereotipiem par vāciešiem, krieviem¹⁰⁹⁸ un Latgales vēsturiski etnogrāfiskajā reģionā arī par poļiem. Sociālo lomu kontekstā attiecībā uz dažām citām Latvijā dzīvojošām tautām respondenti nereti lietoja apzīmējumu „tādi kā mēs” sabiedrības hierarhijas nozīmē pēc tautu vēsturiskā likteņa analogijas. Īpaši tas izplatīts igauņu, lietuviešu un baltkrievu - seno pierobežas iedzīvotāju (Latgalē) vērtējumos. Pie šī pieminams, ka respondentu stāstījumos čigāni (romi) neatbilda nevienai no pozīcijām respondentu izvirzītajā sabiedrības dalījuma („privilģētā kārta”, „tādi kā mēs”).

4.3.2. Nodarbju nozīme stereotipu izveidē un saturā

Skatot sociālo lomu un profesionālās piederības attīstības procesus Latvijas (teritorijas) sabiedrībā arī laikā līdz 19.gs. otrajai pusei, secināms, ka visu latviešu piedēvēšana vienai sociālprofesionālajai grupai – zemniekiem, bet vāciešu un poļu attiecināšana tikai uz sava laika sabiedrības eliti – muižniekiem un garīdzniekiem, ir plaši pieņemts vispārinājums, kas īsti neatbilst patiesībai¹⁰⁹⁹. Tas pats sakāms arī par mūsdienās fiksējamu krievu lingvistiskās grupas saistīšanu ar viņu padomju gadu nodarbinātību tikai vadošos amatos. Vienas etniskās grupas ietvaros gandrīz vienmēr pastāvēja variācijas to pārstāvju profesionālai piederībai. Jautājums tikai par skaitlisko

¹⁰⁹⁶ E 74, 325

¹⁰⁹⁷ E 74, 271

¹⁰⁹⁸ Atgādināms, ka respondentu stāstījumos etnonīms „krievi” lietots rusofīlu nozīmē un ietver arī citas krievu valodu kā savu ģimenes un saziņas valodu akceptējušās Latvijas mazākumtautības – t.sk. baltkrievus, ebrejus, ukraiņus u.c., līdz ar to attiecinot arī uz viņiem krieviem šajā kontekstā piedēvēto īpašību klāstu

¹⁰⁹⁹ Dažādos gadsimtos Latvijā dzīvojošo tautu nodarbes minētas: Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500-1600.*; Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1600-1710.*; Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1710-1800.*; Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800.-1914.: 1.*, kā arī Latvijas mazākumtautību vēsturei Latvijā veltītos rakstu krājumos un monogrāfijās.

pārstāvniecību. Šī vienādošana tieši saistās ar stereotipu vispārinošo shematismu, kas aizstāj realitāti.

4.3.2.1. Konkurences radītie priekšstati

Sociālo lomu maiņas process, kas aizsākās 19. gs. sākumā, nesot sev līdz izmaiņas pilsētu un lauku iedzīvotāju dalījuma, sociālprofesionālo grupu daudzveidības palielināšanā un to piesaistes konkrētam etnosam mazināšanā, krietni izmainīja līdz šim Latvijas ekonomikā dominējošo etnosu pozīcijas un rosināja ekonomiskajai konkurencei labvēlīgu vidi, kas radīja apstākļus etnisko stereotipu aktualizēšanai un radīšanai. Latviešu centieni iekļūt citās darba tirgus jomās saskārās ar visai sīvu vācbaltiešu pretestību un citu tautību (piem., ebreju) pārstāvju konkurenci. Konkurence, pretnostatījums no šauri profesionālās vides tika pārnesti uz publisko telpu, kur fakti un argumenti apauga ar apvainojumiem un aizspriedumiem, radot augsni ekonomiskā antisemitisma pazīmes¹¹⁰⁰ ietverošiem stereotipiem. To saturs saistāms ar tādiem īpašības vārdiem kā negodīgs, krāpniecisks, viltīgs, melīgs, ne patērētāja interesēs strādājošs, mantkārīgs, agresīvs u.tml.

Historiogrāfijā nereti sastopami darbi, tajā skaitā laika biedru vērtējumi, kas 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Latvijā norītošo latviešu tautiskās atmodas kustību dēvēja par ekonomiskās konkurences motivētu vai arī tās ideju izmantošanu kā instrumentu nu jau cīņai ar ekonomiskajiem konkurentiem. Ieskats vienā no šiem darbiem: „Latviešu tagadējie "tautieši" cīnās pret vāciešu savu laiku pārdzīvojušām privilēģijām. Bet kādas tagad ir privilēģijas vāciešiem kā tautai? Tādu nav. (..) Vāciešu lielākai daļai vairs nav juridiska rakstura privilēģiju, bet šīm privilēģijām piemīt tīri saimnieciskais raksturs. Vēl tagad Baltijas lielrūpniecība, lieltirdzniecība un lielgrūntniecība atrodas vāciešu rokās. Bet, neskatoties uz to, ir liela aplamība apgalvot, ka visi vācieši pieder pie tām grupām. (..) Vācietis un muižnieks nav identiski jēdzieni. (..) Savās maskotās un nemaskotās reklāmās pircēju, apmeklētāju, klientu un pacientu pievilināšanai, latviešu veikalniekiem bija ļoti ienesīgi aizķert tautiskās stīgas. (..) Jāpiezīmē, ka uz mata tā pat rīkojas arī vācieši, kuri pat uzaicina boikotēt latviešu veikalus un strādniekus. Protams, ka ar šādu rīcību tika veicināti attiecīgās tautības piederīgo veikali. Katris, kuram mīļa krietna "tautieša" slava, gāja pirkt pie latviešu veikalnieka, kaut gan pēdējais pārdeva mazāk vērtīgu preci kā vācu veikalnieks. (..) Spekulēdami uz tautas aklo ienaidu, varbūt pat instinktu, un

¹¹⁰⁰ Konkurence tika noformēta Cita, Rīgas ebreju, uzņēmēju, negatīvā tēlā, kura pamatā ir bijis saimnieciskais antijūdaisms (kristietības negatīva attieksme pret jūdaismu), kas bija izplatīta parādība 19. gs. Eiropā. Skat.: Hanovs, D. *Pilsonības nācija...* 143. lpp.

attiecinādami ienaidu pret bijušo dzimtkungu uz visiem vāciešiem, latviešu veikalnieki ieguva labus panākumus. Viņu veikali zēla. Arī vēl tagad veikalnieciskais nacionālisms ir tas, kas izsauc nacionālo jūtu uzliesmošanu pret vāciešiem”¹¹⁰¹. Arī šajā jomā, tāpat kā politikā, jūtama abpusēja saite. No vienas puses, stereotipi tiek izmantoti kā instruments labuma gūšanai ekonomiskās konkurences apstākļos, no otras puses, ekonomiskā konkurence pati tos rada.

Starpkaru periodā, izmantojot uzkrātos kapitālus un sakarus ar tautiešiem Vācijā¹¹⁰², Latvijas vācieši spēja saglabāt noteiktu ietekmi valsts saimnieciskajā dzīvē un pašapziņu arī tad, kad lielie zemes īpašumi agrārās reformas rezultātā viņiem tika atņemti, bet paši no dominējošas sabiedrības grupas kļuvuši par mazākumtautību. Šīs minoritātes ekonomiskās pozīcijas Latvijā saglabājās visai ietekmīgas, sevišķi tirdzniecībā un rūpniecībā. Vācbaltiešiem piederēja lieli nekustamie īpašumi, ietekmīgs bija viņu stāvoklis finanšu jomā. Vācbaltieši piederēja pie Latvijas iedzīvotāju turīgākās daļas¹¹⁰³. Lai arī LR agrārās reformas gaitā daudzi latvieši bija sasnieguši sen loloto sapni, tikuši pie „sava stūrīša zemes”, lauksaimniecība nebūt nebija tā ienesīgākā tautsaimniecības nozare, un konkurence gan vietējā, gan ārvalstu mērogā šajā ekonomikas jomā bija liela. Neapmierinātība auga. Konkurencē par ekonomiskajiem un sociālajiem labumiem izmantotā savstarpējā retorika uzturēja neuzticības un neuzticēšanās gaisotni abu tautību starptniskajā komunikācijā, kuras uzticamie pavadoņi ir negatīvie stereotipi. Arī ekonomisko antisemitisms kā traucējošs faktors starptniskajām attiecībām aktualizēts starpkaru periodā¹¹⁰⁴.

Šajā kontekstā vēršanās pret mazākumtautībām īpaši asi izpaudās ekonomiskās krīzes gados (1929 - 1933), kurus nu jau kā banku un rūpniecības uzņēmumu vadītājus uzskatīja par galvenajiem vainīgajiem ekonomiskās krīzes smaguma uzvelšanā latviešu pleciem. Tika uzjundīti un jaunradīti daudzi etniskie stereotipi par šo tautību „patiesajiem” nolūkiem attiecībā uz latviešu tautu un Latvijas valsti. Vēršanās pret cittautiešiem notika ne vien publiskajā telpā, bet arī politisko lēmumu līmenī. (5.nod.) Valsts tautsaimniecības problēmām veltītais periodiskais izdevums „Economists” 1930. gadā publicēja A. Ceihnera rakstu „Galveno tautību loma

¹¹⁰¹ Skujenieks, M. *Nacionālais jautājums Latvijā*. 120., 121., 128., 129. lpp.

¹¹⁰² Vairāk skat.: Cerūzis R. Vācu faktors Latvijas saimniecībā (1918-1939): tradīcija un korporatīvā noslēgtība. *Latvijas Vēsture*. 2002. Nr.2, 51. – 75. lpp.; Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 291 lpp.

¹¹⁰³ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II...* 341.lpp.

¹¹⁰⁴ Dribins, L. Stranga, A.

Latvijas saimnieciskajā dzīvē¹¹⁰⁵, kurā autors pievērsās tobrīd Latvijas publiskajā telpā tik aktuālajam jautājumam par Latvijā dzīvojošo citu tautību pārstāvju lomu saimnieciskajā, politiskajā un kultūras dzīvē. Viņš atzīmēja, ka no visām mazākumtautībām tautsaimniecības jomā būtiskākie spēlētāji ir krievi, ebreji un vācieši. Krievi, kas nodēvēti par „viszemnieciskāko nāciju Latvijā”, bija latviešu konkurenti lauksaimniecības jomā, savukārt, vācieši un ebreji dominēja rūpniecības jomā, kur to īpatsvars pārsniedza viņu īpatsvaru iedzīvotāju skaita ziņā, un tirdzniecības sfērā. Autors arī atzina, ka valsts un pašvaldību iestādēs tolaik dominēja latvieši (atzīmējams, kā šāda situācija atkārtosies arī pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas, pret ko abos laika posmos aktīvi vērsušies mazākumtautību politiķi). Raksta autora secinājumi: „Vispirms uzkrīt liels īpašnieku un uzņēmēju procents žīdu starpā: no katriem 100 žīdiem 45 ir īpašnieki vai uzņēmēji, tā tad saimnieciski patstāvīgi. Vāciešu starpā īpašnieku un uzņēmēju procents gan nav liels (19%), kas izskaidrojams daļai ar vāciešiem piederošo rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu lieliem apmēriem, bet ievērojams ir ierēdņu un inteligento profesiju darbinieku procents (17% un 13%). Pēc žīdiem vāciešu starpā ir viszemākais strādnieku procents. Vislielākais strādnieku procents ir poļu, krievu un latviešu starpā. (..) No katriem 100 žīdiem pie šīm inenesīgākām un sociāli augstāk vērtētām profesijām pieder – 59, no 100 vāciešiem – 49, no 100 latviešiem – tikai 29, no 100 krieviem – tikai 27. Tā tad žīdi atrodas kā sociāli, tā ekonomiski vislabākā stāvoklī; pēc tiem seko vācieši. Latvieši, krievi un poļi stāv šai ziņā tālu iepakaļ vāciešiem un žīdiem. Sevišķi tas sakāms par tirdzniecību un rūpniecību (..). Ienākums uz 1 strādājošu latvieti ir apmēram 2 reizes mazāks par ienākumu uz vienu strādājošu vācieti un apmēram 2 ½ reizes mazāks kā par 1 strādājoša žīda ienākumu. Tas tāpēc, ka 1) latviešu pamatnodarbošanās ir neienesīgā lauksaimniecība; 2) liela daļa latviešu zemkopju pie tam nodarbojas sevišķi neražīgajā Latgales lauksaimniecībā; 3) rūpniecībā un sevišķi tirdzniecībā latviešu starpā daudz vairāk vienkāršu strādnieku; 4) rūpniecībā un tirdzniecībā galvenā daļa kapitālu pieder nevis latviešu, bet cittautiešu īpašniekiem un uzņēmējiem (ieskaitot arī ārzemniekus). Krievu ienākumi ir viszemākie, jo 81% Latvijas krievu dzīvo Latgalē un Ilūkstes apriņķī un nodarbojas ar neražīgu un neienesīgu lauksaimniecību¹¹⁰⁶. Autors arī veidojis etnisko grupu izkārtojuma Latvijas tautsaimniecībā cēloņsakarību ķēdi – vāciešu un ebreju turība nodrošina viņu bērniem labu izglītību, bet laba izglītība, savukārt, garantē prestižas un labi atalgotas darba vietas un līdz ar to augstāku stāvokli sabiedrībā.

¹¹⁰⁵ Ceichners, A. Galveno tautību loma Latvijas saimnieciskajā dzīvē. *Ekonomists*. Tautsaimniecība un tehnika. 1930.g.15. apr. 1.- 9. lpp.

¹¹⁰⁶ Turpat, 3., 4., 7.lpp.

Latviešu pārsvars valsts administratīvajā darbā izrietēja no likumdošanā noteiktā latviešu valodas zināšanu līmeņa. Neapmierinātību ar šo situāciju Saeimas debatēs vairākkārt puda ebreju mazākumtautības Latvijā priekšstāvji¹¹⁰⁷.

Mazākumtautību izglītība ir viena no jomām, pret kuru latviešu politiķi vērsās ekonomiskās krīzes gados (piemēram, M. Skujenieka sastādītās valdības izglītības ministra A. Ķeniņa ierosinātā izglītības reforma ieviest mazākumtautību skolās latviešu skolu programmas, latviskot vidusskolas u.tml.). Ja A. Ķeniņa iniciatīva beidzās ar viņa atlaišanu no ministra posteņa, tad K. Ulmanis netraucēti veica iecerētās reformas mazākumtautību izglītības jomā, taču to neiznīcināja. K. Ulmanis savā saimnieciskajā politikā gāja vēl tālāk – uzņēmumu nacionalizācija (pie kam nacionalizēja ne vien cittautiešiem, bet arī latviešiem piederošus uzņēmumus¹¹⁰⁸), un milzīgs atbalsts vienai tautsaimniecības nozarei – lauksaimniecībai un zemniekiem. 1930. gadu vidū un otrajā pusē lielākajos valsts laikrakstos ik pa laikam parādījās kāds atbildes raksts uz ārzemju presē, īpaši Vācijā un Polijā, izskanējušiem pārmetumiem par citas Latvijas etniskās grupas diskriminējošo ekonomisko politiku¹¹⁰⁹. Toties latviešu lauku iedzīvotāju atmiņā (tāpat kā etnisko konfliktu izskaušana = minoritāšu nolikšana „pie vietas”) tā palikusi kā patriotiska un īstēni valstiska rīcība.

Padomju varas gados, pastāvot aizliegumam publiskajā telpā paust neapmierinātību ar valsts politiku, šī neapmierinātība uzkrājās mikrolīmenī, kas saglabājās kolektīvajos stāstos un mūsdienās atspoguļojas etniskajos priekšstatos par tobrīd dominējošo etnosu. Respondentu stāstījumos sāncensības nots attiecībā uz citām etniskajām grupām, galvenokārt, uz ienācējiem padomju varas gados, ieskanas sociālo labumu – amatu sadale, dzīvokļu piešķiršana, priekšrocības t.s. deficīta preču iegāde utt. - kontekstā.

[s1928Limbaži]: „Savā laikā viņi [iebraucēji] ieņēma labākos dzīvokļus. Visiem viņiem ir dzīvokļi ar ērtībām. Tie, kas dzīvo uz vietas, tie vienkāršie latviešu cilvēki, ar viņiem neviens nav rēķinājies. Viņiem nekā nav. Viņi dzīvo samērā sliktākos apstākļos. (..) Rajons, vai kas tur uzskatīja, ka tie [iebraukušie] cilvēki ir vairāk vajadzīgi, un viņi ir

¹¹⁰⁷ Stranga, A. *Ebreji Baltijā...*471.lpp.

¹¹⁰⁸ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture: 1914 - 1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 830. lpp.

¹¹⁰⁹ Laiks apstāties! *Rīts*.1935.g. 29. jūn. 5. lpp.; Vai vācieši Latvijā apspiesti? *Brīvā Zeme*. 1937.g. 26. febr. 10. lpp.; N. M. Divejādas mērauklas. *Rīts*. 1936.g. 8. apr. 2. lpp.; Ko raksta ārzemju žīdu prese. *Rīts*. 1934. g. 7. dec. 1.lpp., Jauna žīdu sūdzēšanās par dzīvi Latvijā. *Rīts*. 1935. g. 14. apr. 9. lpp. u.c.

jānodrošina ar dzīvokļiem. Strādās te un paliks. Nu, protams, ka bija cemme. Viņš iebraucējs un viņam viss, bet es dzīvo te.. Un esmu devusi valstij kaut kādu labumu ar savu darbu. Un es esmu visu mūžu pavadījusi un man nekā nav. Strādāju tepat valsts darbā.»¹¹¹⁰

[v194?Alūksne]: „Te bija vesels kvartāls priekš viņiem [padomju armijas virsniekiem]. Cēla mājās. Torņu iela tur ir. Tur ir daudz mājas un tikai priekš viņiem. Un kas notiek? Forši te! Virsniekiem te patīk ļoti. Te ir prīmā arī radniekiem.»¹¹¹¹

Respondentu novērojums apstiprina arī tā laika likumdošana. (skat. 5. nod.) PSRS bruņoto spēku atvaļināto virsnieku plūsma uz Latviju, īpaši uz Rīgu, bija pastāvīga, un tikai retais no viņiem deva piekrišanu vienkārša darba veikšanai.

Lauku iedzīvotāju stāstījumos ieskanas arī padomju varas gados esošā nevienlīdzīga atalgojuma tēma, gan Vissavienības mērogā, gan attiecībā uz kolhozos nolīgtajiem viesstrādniekiem, pārsvarā – gucuļiem.

[v1930Viļaka]: „Vispār mums Latvijā bija zemākas algas kā Krievijā. Daudz zemākas kā krieviem, kas bija Krievijā. [Latvieši] milzīgi kurnēja.»¹¹¹²

[s1924Madona]: „Gucuļi vēl cēla šito bērnu dārzu. (..) Viņi nāca šeit strādāt un viņi saņēma daudz lielāku atmaksu nekā vietējie amatnieki. Vietējie nedabūja tik daudz.»¹¹¹³

Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas uz ekonomisko konkurenci attiecināmie etniskie stereotipi daudzkārt izriet no priekšstatiem par padomju varas gadu realitāti, uzskatot, ka tieši tā radījusi nevienlīdzīgus starta nosacījumus.

[s1940Cēsis]: „Latvieši tomēr ir nabagi, un krievi tomēr ir un paliek bagāti (..) Tāpēc, ka būtībā jau krievi padomju varas laikā visu saņēma no valsts, latviešiem nekas nepalika! Kamēr neizlīdzinās to starpību, tikmēr diez kas labs nebūs.»¹¹¹⁴

Līdzīga situācija kā starpkaru periodā novērojama arī 1990. gados, laikā, kad Latvija atguva valstisko neatkarību: Valodas nezināšana liedza mazākumtautībām turpināt darbu valsts pārvaldē un valsts uzņēmumos, tādēļ uzņēmīgākā daļa no tiem uzsāka privāto biznesu¹¹¹⁵. Tikai iesaistītie etnosi nedaudz citi. Titulautas pārstāvji

¹¹¹⁰ E 74, 557

¹¹¹¹ E 74, 561

¹¹¹² E 74, 297

¹¹¹³ E 74, 114

¹¹¹⁴ E 74, 264

¹¹¹⁵ Pabriks, A. *Etniskās proporcija, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā*. Rīga: Nordik, 2002.15.-35.lpp.

uzskata, ka mazākumtautību „vieglais” starts uzņēmējdarbības uzsākšanai izriet no viņu padomju gados privilīģētās kārtas statusa sniegtajām iespējām.

4.3.2.2. Nodarbes latviešu etniskajos priekšstatos

Sociālo kārtu sistēma sāka zaudēt savu nozīmi jau 19.gs. gaitā¹¹¹⁶, tas notika valsts ekonomiskās politikas akcentu maiņas un tai pakārtotās likumdošanas izmaiņu rezultātā. Kārtas pamazām sāka aizstāt iedzīvotāju sadalījums pa sociālprofesionālām grupām - pa nodarbēm.

Promocijas darbam izmantotajās intervijās un dzīvesstāstos etnisko grupu kontekstā minētas vairāk kā 25 nodarbes.

Atzīmējams, ka latviešu ilgstoša atrašanās pārsvarā vienas sociālprofesionālās grupas ietvaros ir atstājusi iespaidu uz tautas pasaules uzskatu, dzīvesziņu un vērtībām. Vēl mūsdienās, sekojot līdzī īpaši vecākās paaudzes respondentu spriedumu veidošanas gaitai par citām etniskajām grupām, nākas uzklaut sekojošus kritērijus: strādā/nestrādā zemi, kārtība mājās un uz lauka, attieksme pret fizisku darbu un dabu u.tml. No vērtējamās grupas atbilstības šiem uzstādījumiem, nereti izriet arī respondenta attieksme pret to. Promocijas darbā turpmāk sniegts ieskats par dažām no biežāk pieminētajām profesijām saistībā ar etnisko stereotipu veidošanos.

Lauksaimniecība

„Arājs ara kalniņā,

Avots tek lejiņā.

Netrūkst maizes arājam

Nedz ūdeņa avotam.” (L.t.dz.)

Zemes kopēja darbs ir viena no visvairāk apdziedātajām tēmām latviešu tautas dziesmās, ko apgūst jau bērnu dārza apmācību programmu ietvaros. Gandrīz ikviens bērns zina, ka „melns darbs, balta maize”, „darbs dara darītāju” un „ko sēsi, to pļausi”. Latviešu daiļliteratūra ir pārbagāta ar lauku sētas ilustrācijām un himnām zemniekam un viņa sūrajam darbam, īpaši 19.gs.beigās un 20.gs. sāk. tapušie darbi. Vairāku latviešu paaudžu skolas mācību grāmatās iekļauti – J. Akurātera „Kalpa zēna vasara”, R. Blaumaņa „Indrāni”, A. Brigaderes „Dievs. Daba. Darbs”, J. Jaunsudrabiņa „Baltā grāmata”, A. Upīša „Zaļā zeme”, E. Virzas „Straumēni” u.c.

Zemnieks un zemniecības tēma ir biežāk skartā tēma arī aplūkotajos naratīvos.

¹¹¹⁶ Bērziņš, J. (red.) *Latvija 19. gadsimtā...* 69.lpp.

Visbiežāk šīs nodarbes nosaukums arī te izskan saistībā ar latviešiem kā autostereotipu sastāvdaļa.

[s1927Talsi]: „Es jau pati esmu no zemniekiem cēlusies. Visu savu darba mūžu esmu nodzīvojusi Talsos, tomēr saknes, es jūtu, ka tās ir no zemes. Man patīk būt uz laukiem. Meži, lauki, pļavas – man patīk vairāk kā pilsētā. Pilsētā es tikai dzīvoju, bet pilsētā kā tādu es iemīlējusi neesmu. (..) Ja nebūtu šie te 50 gadi, kad bija jāiet no tā kolhoza projām. Es būtu laimīga, ja es būtu dzīvojusi uz laukiem.. lauku mājā.. tādā kārtīgā lauku mājā. Bet nu tie bija tie 50 gadi (..) man nebija izvēles vairs.”¹¹¹⁷

[s1930Alūksne]: „Savas dzimtenes mīlestība – sevišķi vecākajai paaudzei tas bija. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes - bija svēta lieta. Lai kāda tā zemīte arī nebūtu, – viņi viņu mīlēja. Garīgi stipri cilvēki.”¹¹¹⁸

Stāstījumos par savas ģimenes, savas lauku mājas vēsturi gandrīz vienmēr klātesoša ir atziņa, ka zemniekiem vislabāk gājis „Ulmaņlaikā”.

[s1931Rīga]: „Šīs mājas ceļot Ulmanis deva kredītu. “Ulmaņlaikā” gāja vislabāk, ēkas jau bija uzceltas, atjaunotas (..) kredītu atlaida. Labi, ja 1/3 nomaksāja. Valsts dzēsa. Vajadzēja tikai kārtīgi uztaisīt ēkas, strādāt, tad valsts palīdzēja.”¹¹¹⁹

Stāstījumi par zemnieku saimniecību ekonomisko uzplaukumu pēc 1934. gada 15. maija un valsts atbalstu tām dominē daudzos starpkaru periodā dzimušo respondentu stāstījumos - par jaunu dzīvojamo un saimniecības ēku būvniecību šajā laikā, par saimniecībā ražoto un valsts atbalstu saražotās produkcijas realizēšanā. Zemnieki, lauku ļaudis bijuši apmierināti ar dzīves apstākļiem pēc valsts apvērsuma 1934. gadā: viņiem valsts atbalsts, viņiem valdības uzmanība, viņiem savi svētki utt. Kādā savā runā Sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš zemniekiem vēltīja sekojošus vārdus: “Jums, zemniekiem, ir dota svarīga vieta mūsu valsts dzīvē. Jūs esat zemes sargātāji, jūs esat zemes kopēji. Jūs esat zemes izdaiļotāji, iekaņotāji un paturētāji.”¹¹²⁰ Nedrīkst nenovērtēt K. Ulmaņa laikā zemniekiem sniegto ekonomisko palīdzību, kā arī citu viņa valdības saimnieciskās politikas rosināto pasākumu nozīmīgumu, tomēr jāatzīmē,

¹¹¹⁷ E 74, 266

¹¹¹⁸ E 74, 319

¹¹¹⁹ 2002. gada ekspedīcijas materiāli

¹¹²⁰ 15. maijs ir zemnieka ideju uzvaras piepildījums: Sabiedrisko lietu ministra A. Bērziņa runa Zemnieku dienās Rīgā, 1937.gada 25. aprīlī. *Trešais gads*. 1936. 15. V – 1937.15.V. Rīga: Leta, 1937. 272. lpp.

ka šīs lauksaimniecības politikas negatīvās sekas sāka parādīties jau 1930. gadu beigās¹¹²¹.

Padomju okupācijas varas gadus, kad mainījās arī saimniekošanas veids, darba attiecības un attieksme pret darbu, respondenti saistīja arī ar materiāliem zaudējumiem: pilsētniekiem ar namīpašumu atsavināšanu, nereti kļūstot par komunālo dzīvokļu īrniekiem savā mājoklī, lauku iedzīvotājiem ar zemes īpašuma atsavināšanu, piespiedu pārvākšanos uz jaundibinātajiem kolhozu vai padomju saimniecību ciematiem jeb t.s. *centriem*, kas daudzus lauciniekus piespieda atstāt dzimtās mājas un pārcelties uz pilsētām.

[s1930Viļaka]: „Nu ar krivim tas jau kolkoza laikūs bij sazatikšanos. (..) Napatyka, ka vusu aplasija. Zirgus nuņiema, i guvs i vusu kolkozā sadzina.”¹¹²²

[v1931Ludza]: „Cilvēki, kuri nebija pie darba [raduši], tad, kad te sākās, kolhozi / sovhozi, visi brauca šeit par rukavaditeļiem, par vadoņiem! Kaut viņi paši nekā nesaprata. Tā mūsu lauksaimniecību izpostīja.”¹¹²³

Respondentu stāstījumos zemnieku tēma skarta arī veidojot baltkrievu, igauņu, krievu un lietuviešu iezīmes. [v1930Balvi]: „Viņi Linavā bija diezgan bagāti cilvēki krievi. Labas zemes bija. Viss ar to.”¹¹²⁴

Latviešu respondenti, vadoties no vērtējamo cittautiešu attieksmes pret zemes darbiem, nereti atzīmēja, ka ebreji zemes vai fizisku darbu nestrādāja, bet attiecībā uz čigāņiem dominēja uzskats, ka viņi izvairās no jebkāda „godīga” darba un strādājošs, lokālajā vidē integrējies romu tautas pārstāvis ir patīkams izņēmums.

[v1926Valmiera]: „Nu ar čigāņiem jau ir savādāk.. Tos jau nu vispār uzskata par tādiem dīkdieņiem. Nu nekādi tādi pastāvīga darba strādnieki [čigāni – I.B.] nav.”¹¹²⁵

[v1937Madona]: „Latvijā nav neviena ebreja, kas strādātu zemi: ne zemnieka, ne kolhoznieka.”¹¹²⁶

Zemes īpašuma un mantojuma kontekstā sastopami ļoti daudz negatīvi izteikumi par saviem tautiešiem, kam zeme vienlīdz svarīga kā viņiem un kas vienlīdz intensīvi tīko to iegūt. Etnisko grupu raksturojuma kontekstā drīzāk iezīmētas atšķirības zemes

¹¹²¹ Balabkins, N., Aizsilnieks, A. *Entrepreneur in a small country: a case study against the background of the Latvian economy, 1919–1940*. Hickswille (NY): Exposition Press, P. 71.–86.; Stranga, A. Liberālisms, demokrātija un autoritārisms Eiropā un Latvijā (20.–30. gadi). Grām.: *Kārlim Ulmanim 120*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998. 56. - 63.lpp.

¹¹²² E 74, 293

¹¹²³ 2004. gada ekspedīcijas materiāli

¹¹²⁴ E 74, 297

¹¹²⁵ E 74, 328

¹¹²⁶ E 74, 124

apstrādes vai lauku darbu veikšanas tradicionālajos paņēmienos: „mans vectēvs teica manam tēvam: „īgauņi tā nedarītu!””¹¹²⁷, „mēs mēslu talkās ārdījām ar dakšām vai sekumiem, a viņa [poļu laukstrādniece – I.B.] - ar priekšautu, ar rokām šitā svieda. Mums bija brīnumi.”¹¹²⁸ u.tml.

Zemniecības tēmas kontekstā nav jūtama konkurences noteiktu negatīvu etnisko heterostereotipu klātbūtne. Apdraudētības sajūta ieskanas vien 20. gs. starpkaru perioda latgaliešu publicistu darbos, jo masveidīga poļu un lietuviešu laukstrādnieku ievēšana, kas piedevām bija gatavi veikt to pašu darbu par zemāku samaksu, būtiski apdraudēja latgaliešu pozīcijas šajā darba tirgus nišā. Bet arī te nenotika vēršanās pret poļiem vai lietuviešiem, bet pret saviem tautiešiem – latviešiem, „pelēkajiem baroniem”¹¹²⁹. Greizsirdīgi skatījās uz guculiem – sezonas strādniekiem padomju kolhozu laukos, kas par savu darbu „saņēmuši” augstāku samaksu¹¹³⁰.

Pie šī piebilstams, ka visos Latvijas novados, izņemot Latgali, poļa tēls saistās tieši ar starpkaru periodā iebraukušajiem laukstrādniekiem (skat. 2. nod.). Iebraukušo sezonas strādnieku citādību – poļu valodu, strādāšanas manieri, reliģisko piederību, uzvedību (kaušanos savā starpā, poļu meiteņu apsviedību saimnieku dēlu apprecēšanā) – vietējā sabiedrība neatstāja nepamanītu.

[s1927Valmiera]: „Poļu laukstrādnieki. Viņi jau nekas slikts nebija. Viņi jau tur izdzīvojās, nodibināja savas ģimenes. Nu tā jau lielāko tiesu viņi precējās savā starpā. Nu bija arī gadījumi, kur tie latvieši apprecēja tās poļu meitenes. Vietējo reakcija? – man liekas, ka nekādas atšķirības nebija. (..) Viņi iemācījās visi latviešu valodu runāt. Viņi bija katoļticīgi!”¹¹³¹

[s1928Limbaži]: „Viņi bija apguvuši kaut ko no latviešu valodas, bet savā starpā viņi runāja noteikti tikai poļu valodā. Viņiem jau tur tā dzīve bija izveidojusies citāda, bet viens otrs arī apprecējās ar latviešiem. Nu ņemot vērā, ka tie bija poļu laukstrādnieki, kas te bija savas nabadzības dēļ ieradušies, latvieši viņus mazliet zemu vērtēja. (..) Bija gadījumi, kad latviešu puisis apprecēja poļu meitu. Tādi gadījumi bija. Es domāju, ka tie vīra vecāki [īpaši priecīgi nebija – I.B.] .. ja vien viņa bija strādīga un prata izpatikt vecākiem, tad varbūt.”¹¹³²

Tirdzniecība

¹¹²⁷ 2004. g. ekspedīcijas materiāli

¹¹²⁸ E 74, 321

¹¹²⁹ Balto vergu ievēšana Latvijā no Polijas. *Jaunō Straume*. 1928..g. 10. maijs. 2. lpp.; Balto vergu imports jau pienācis no Polijas Rīgā. *Jaunō Straume*. 1928. g. 17. maijs. 1.lpp. u.c.

¹¹³⁰ E 74, 561; 320 u.c.

¹¹³¹ E 74, 325

¹¹³² E 74, 557

Latviešu etniskajos priekšstatos šīs nodarbes kontekstā visbiežāk minēti ebreji. Ebreju tirgotāji atspoguļoti arī latviešu folkloras materiālā, visbiežāk – anekdotēs. Viens piemērs: „Pārdevējs žīds prasa pircējam:” Kāde hūte jūs gribet–ar skirbem vai bez skirbem? Ar skirbem piece kapeike dārgāke!” Pircējs saka:” Lai tad iet ar škirbu!” Žīds paņem hūti un iesit robu: “Tagad vins –piece kapeike dārgāke!” Pircējs muļķis būdams, arī samaksā.” (LTA 2823)¹¹³³

R. Blaumaņa lugas „Skroderdienas Silmačos” jau pieminētie tēli - sīktirgotāji Ābrams un Joske jau ir tik cieši savijušies ar vecākās un vidējās paaudzes respondentu priekšstatiem, ka vairs nevar atšķetināt - tie sakrīt ar autora tēloto realitāti vai no tās izriet.

[s1930Alūksne]: „Senos laikos.. Nu Blaumani jūs ziniet, ja? Kaut cik? „Skroderdienas Silmačos”. Blaumanis, kā ziniet, bija reālists. [Viņš] rakstīja visu to, kas dzīvē notiek. „Trīnes grēki”, „Zagli” – visas viņa lugas skaistas. Ja viņas vēl reālistiski attēlo, kā vajag, nevis pieliek mūsdienas klāt. Tas ir grēks. Tādi viņi [ebreji] bija. Braukāja apkārt.”¹¹³⁴

[s1937Valka]: „Braukāja žīdiņš pa mājām. Es domāju, ka vietējie viņus neāzēja. Viņiem viss kas bija, viss kas, nu kā jau “Skroderdienās” rāda. (..) Ebrejus uzņēma ar humoru, jo viņi jau paši bija tādi humorīgi.”¹¹³⁵

Vecākās paaudzes respondentu naratīvos par 20.gs. starpkaru perioda lauku dzīves realitāti sīktirgotājs ebrejs ir neiztrūkstoši klātesošs. Aprakstos ietilpst gan ebreju piedāvāto preču uzskaitīšana (reņģes, siļķes, māla podi u.tml.), gan to piedāvāšanas veids.

[S1921Madona]: „[Ebreji – I.B.] brauca. Nesa tāpat pauniņas. Bija tādi, kam bija zirdziņš. Atceros, ka viens bija tāds paunu žīdiņš. Viņš bija ar vienu roku, bet kaut kā tās mantas viņam bija sakārtotas cita uz citas. Visas viņas bija iesietas, iešūtas tādā drēbē, lai viņas nesamirkst, lai viņas nesajūk! (..) Tas bija tas [ebrejs – I.B.], kas pienesā visādus tādus sīkumus: lakatiņus un špices.”¹¹³⁶

Savādāks ir respondentu piedāvātais ebreja – mazpilsētas tirgotāja apraksts, kur cita starpā atspoguļota arī konkurence ar latviešu bodniekiem. (Skat. 2.nod.) Piebilstams, ka respondenti atzina ebreju lielāku konkurētspēju tirdzniecības jomā. Šajos ebreju aprakstos nodarbes kontekstā vien pāris gadījumos fiksēta negatīva nostāja pret šīs etniskās grupas pārstāvjiem. Toties saimnieciskā antisemītisma uzstādījumi sastopami presē, vislielāko mērogu līdzās cita veida šīs ksenofobijas

¹¹³³ Kokare, E. (sak.) *Ar smaidu cauri gadsimtiem...* 275. lpp.

¹¹³⁴ E 74, 319

¹¹³⁵ E 74, 312

¹¹³⁶ 2006. gada ekspedīcijas materiāli

izpaušmēm sasniedzot nacistiskās okupācijas varas gadus.

Tirgotāja, biežāk mijēja, spekulanta, narkotiku tirgoņa tēli respondentu priekšstatos nereti saistās ar čigāniem (romiem). Kā atzīst paši respondenti, abu tautu sadarbība arī šajā jomā nesokas. Arī šajā ziņā nozīme ir stereotipiem: 1) romiem neuzticas, jo traucē priekšstati par viņu asociālo uzvedību attiecībā pret citām tautām; 2) katrs piekrāpšanas gadījums tikai apstiprina stereotipu par romiem „atbilstību patiesībai” un pagēr nākamreiz attiecībās ar kādu no šīs etniskās grupas pārstāvjiem rīkoties atbilstoši stereotipā ietvertai uzvedības prognozei.

Amatniecība un citas nodarbes

Lauka pētījumu dati rāda, ka respondentu priekšstatos kā labi sava amata meistari saglabājušies krievu vecticībnieki kā namdari¹¹³⁷, ebreji kā skārdnieki (*klemņneri*)¹¹³⁸, frizieri¹¹³⁹ un skroderi¹¹⁴⁰ (atkal atsauce uz R. Blaumani!), lietuvieši kā kokamatnieki¹¹⁴¹ u.tml. Bet šiem priekšstatiem nav vispārinošs raksturs, tie attiecināmi uz individuālajiem un, atsevišķos gadījumos - uz lokālajiem stereotipiem.

[v1931Ludza]: „Latvietis – vairāk viņam vajag zemes, bet vecticībnieks – viņu tik daudz zeme, nevilina. Viņš kaut ko darīs, - tur krāsnis pārliks, būvdarbos strādās.. Arī agrāk, viņus vairāk ,tādi meistara darbi vilka, un zemes darbs viņus nevilka.”¹¹⁴²

[v1927Bauska]: „Viņi [ebreji – I.B.] galvenokārt bija tirgotāji, nu tad arī kurpnieki. Uz laukiem es neatceros, ka kādā mājā būtu žīdi tā saimniekojuši.”¹¹⁴³

Minot amatnieku, bieži tika saukts arī viņa uzvārds, dzimta vai dzīves vieta un tikai, atbildot uz jautājumu, - viņa tautība . Tā, Aknīstes vecākās paaudzes ļaudīm atmiņā palikuši „pārlatviskojušies” krievu tautības podnieki Serafimoviči¹¹⁴⁴, „pa Brontu ceļu” dzīvojuši ķieģeļu cepļa īpašnieki, kas bijuši poļi¹¹⁴⁵ u.tml. Visbiežāk kāds amata nosaukums minēts līdzās etnonīmam ebrejs, taču šo situāciju priekšstatu intensitātes un izplatības jomā nevar salīdzināt ar ebreja-tirgotāja gadījumu.

Raksturojot lokālo vidi vēsturiskā perspektīvā, respondenti minot tādas jebkurai vietai nozīmīgas institūcijas kā ārstniecības iestādes un baznīcas, minēja arī to īpašnieku, darbinieku un attiecīgi – garīdznieku tautības.

¹¹³⁷ E 74, 122

¹¹³⁸ E 74, 261

¹¹³⁹ E 74, 297

¹¹⁴⁰ E 74, 303

¹¹⁴¹ E 74, 273

¹¹⁴² 2004. gada ekspedīcijas materiāli

¹¹⁴³ E 74, 247

¹¹⁴⁴ E 74, 303

¹¹⁴⁵ E 74, 293

Kā mediķi un aptiekāri visbiežāk minēti vācieši un ebreji.

[s1919Krāslava]: „Vācietis bija, aptieku, kas turēja.”¹¹⁴⁶

[s1932Madona]: „Mētrienā bija divi ebreju veikali un aptieka.”¹¹⁴⁷

Talantīgu mūziķu talants piemītot ebrejiem un čigāniem. [v1937Madona]: „Ebreji ir izglītoti. Viņu vidū daudzi muzikanti (..)”¹¹⁴⁸

[s1929Cēsis]: „Tādi jauki jau tie čigānbērni. Viņiem atkal no dabas dots talants. Tādi muzikāli. Tā kā man ar viņiem saskare tur korī arī bija, zin kā čigānbērni. Viņi tādi atraisīti bija.”¹¹⁴⁹

No Latvijas cittautiešu vidus kā draudzes gani visbiežāk saukti vācieši un poļi.

[s1922Jēkabpils]: „Vācieši jau daudz bija Latvijā. Saku - mācītāji bija vācieši i dakteri.”¹¹⁵⁰

[v1930Balvi]: „Un poļu baznīckungi te [Viļakā – I.B.] arī ir bijuši”.¹¹⁵¹

Krievi saistīti ar padomju varas gados ieņemtiem vadošiem amatiem, bet par to jau minēts, izvērtējot sociālās lomas.

Karadienests

Karavīrs arī latviešu folklorā bieži apdziedāts tēls. Bet folklorizētais latviešu karavīrs neiekaro, viņš aizstāvas, un ir laimīgs, ja zobenu spēj pārkausēt arkla lemesī. Arī Latvijas valsts redzamākajos simbolos – Brīvības pieminekli un Brāļu kapu ansambli – zobens ir leļupvērstis nevis pacelts virs galvas, kā tas ir daudzu citu valstu, piem. Polijas, simbolos. Kā karavīri latvju dainās minēti arī igauņi, krievi un poļi, leiši, u.c.¹¹⁵²

Promocijas darbā jau iepriekš minēts, ka respondentu priekšstatos karavīra tēls pirmkārt saistāms ar divām etniskām grupām – vāciešiem un krieviem, kas vecākās paaudzes latviešu stāstījumos nereti savstarpēji salīdzināti (Skat. 2. nod.) Vāciešu gadījumā tie nav tikai Otrā pasaules kara karavīri, tiek minēti arī vācu bruņinieki. Krievu kontekstā karavīrs saistās galvenokārt ar Otrā pasaules kara laika, arī padomju armijas karavīru („iet krievos” = doties dienēt padomju armijā). Var minēt tikai pāris gadījumus, kad piesaukti arī Ivana IV Bargā karapulki¹¹⁵³. Atzīmējams, ka karavīram piedēvētās īpašības – nežēlība, aukstasinība, cietsirdība u.tml., diemžēl daudzu

¹¹⁴⁶ E 74, 273

¹¹⁴⁷ E 74, 120

¹¹⁴⁸ E 74, 124

¹¹⁴⁹ E 74, 261

¹¹⁵⁰ E 74, 302

¹¹⁵¹ E 74, 299

¹¹⁵² Sīkāk skat.: Rozenbergs, J. *Tautas un zemes*.

¹¹⁵³ Piem., E 74, 247

respondentu priekšstatos pārgājuši uz tautas koptēlu, t.sk. uz starptautiskajiem stereotipiem.

* * *

Izvērtējot rakstīto avotu sniegtās liecības un respondentu stāstījumus, secināms, ka nodarbjū – sociālprofesionālo grupu pārstāvju iezīmes novērojamas latviešu etniskajos priekšstatos un stereotipos par sekojošām tautām – latviešiem (zemnieki), ebrejiem (tirgotāji), vācieši (karavīri), poļi (Vidzemē, Kurzemē – laukstrādnieki), krievi (karavīri, „priekšnieki”), čigāni (nelegālas/nekvalitatīvas preces tirgotāji, bezdarbnieki). Te sastopami gan starptautiski, gan individuāli un lokāli stereotipi. Ekonomiskās konkurences ietekmēti visbiežāk veidojušies negatīvi etniskie priekšstati par ebrejiem un krieviem.

Mainās ekonomiskās sistēmas, pieprasījums darba tirgū, kā arī pats nodarbjū klāsts, bet etniskās grupas pārstāvju reiz ieņemtās sociālprofesionālās grupas iezīmes caur citu tautu stereotipiem simboliski atgādina par sevi.

5. NODAĻA

**VALSTS VARAS UN IDEOLOĢIJAS LOMA LATVIEŠU AUTO-
UN HETEROSTEREOTIPU IZVEIDĒ UN NOSTIPRINĀŠANĀ**

Vērtējot latviešu respondentu intervijas un dzīvesstāstu liecības, kurās skarts Latvijā dzīvojošo etnisko grupu jautājums, kā arī starpetnisko attiecību klimats valstī, sastopams vērtējums par šī temata politizēšanu Latvijas publiskajā telpā un novērojums, ka daudzkārt sadzīves konfliktu gadījumos mēģināts rast analogijas ar mediju vidē cirkulējošos stereotipos ietvertajām rīcības prognozēm attiecībā uz konfliktā iesaistītās etniskās grupas pārstāvju uzvedību. Intervēto latviešu etniskajos priekšstatos atrodamas atsauces uz politiķu izteikumiem, skolas mācību grāmatām, pat propagandas plakātiem u.tml., kas kalpoja par ierosmi autorei etnisko stereotipu veidošanās apstākļu kontekstā pievērsties varas un ideoloģijas tēmai.

Etniskums un ar to saistītās jomas ir populāra tēma Latvijas, un ne tikai Latvijas, politikas dienaskārtībā. Tā popularitāti nosaka faktors, ka, atšķirībā no sociālprofesionālās tāpatības, etnicitātes piesaukšana spēj emocionāli uzrunāt daudzus atšķirīga dzimuma, vecuma, izglītības līmeņa vienam etnosam piederīgos, tādējādi kalpojot kā vērtīgs starta kapitāls politiskajai karjerai. Etniskie elementi izmantoti ne vien konfrontācijai ar citām tautām un etniskām grupām piederīgiem, bet arī cīņai par vērtību pārskatīšanu savas grupas ietvaros. Etnoloģijas mūsdienu teorijā izteikts viedoklis, ka etniskā identitāte ir ne tikai pastāvīgie un mainīgie priekšstati par to, kas ir etniskā grupa, bet vienmēr notiek cīņa par kontroli pār šiem priekšstatiem, par definīciju - kas veido grupas galvenās iezīmes un vērtības. Tā ir arī politiska cīņa, kurā nozīmīgu un pieaugošu lomu spēlē valsts.¹¹⁵⁴

„Latvieši mīl savu zemi, bet nemīl savu valsti” – izteiciens, kas privātajā un publiskajā telpā bieži sastopams. Latvijas zeme kā fizisku (ģeogrāfisku, bioloģisku u.tml.) dotumu un simbolisko nozīmju (likteņupe Daugava, tēvzeme u.tml.) kopums ir saprotama un tuva latviešiem. Pašu dibināta un pašu pārvaldīta valsts, kas prasa rūpēties arī par noteiktu dzīves kvalitātes standartu nodrošināšanu visām sabiedrību veidojošām grupām, t.sk. etniskajām, ir salīdzinoši jauna joma: Latvijas Republika proklamēta 1918. gada 18. novembrī. Valsts pamatlikums – Satversme – pieņemts

¹¹⁵⁴ Тишков, В. С. *Очерки теории и политики этничности в России*. Москва: Русский мир, 1997. С.72.

1922. gada 9. jūnijā. Vēl līdz galam neapgūdama demokrātiskas valsts pārvaldes principus, 1934. gada 15. maijā Latvija kļuva autoritāra valsts. Šai metamorfozei 1940. gadā sekoja valsts okupācija un atrašanās divu totalitāru valstu tiešā ietekmē. Latvijas valstiskā neatkarība atjaunota 1991. gada 21. augustā, pārņemot starpkaru periodā pieņemto Satversmi, 15. maija apvērsuma pārtraukto Saeimu numerāciju u.c. ar valsts pārvaldi saistītas jomas. Kopā ņemot, vien nepilnu pusgadsimtu latvieši (visi Latvijas pilsoņi, t.sk. latvieši), piedaloties vēlēšanās un tautas nobalsošanās, spējuši zināmā mērā ietekmēt politiskos procesus valstī.

Gan starpkaru periodā, gan pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas politiķu un viņu vēlētāju rīcībā un domāšanā izpaudās citu valstu un tautu pakļautībā pavadīto gadu iespaids, kas izpaudās etnopolitikā un attiecībās ar cittautiešiem, īpaši starpkaru periodā - ar vāciešiem, poļiem, pēc 1991. g. – ar krievvalodīgajiem iedzīvotājiem. Atrašanās aizsardzības pozīcijās, minoritātei raksturīga uzvedība, korupcija, pārliels birokrātisms, neprasmīgs valsts pārvaldes darbs – abos valstiskās neatkarības posmos sastopamie latviešu politiskās elites darbības stila raksturojumi. Tie ir ne tikai latviešu politisko u.c. jomu konkurentu spriedumi, bet arī pašvērtējums¹¹⁵⁵. Dzejnieks, arī Satversmes sapulces un 1. un 4. Saeimas deputāts K. Skalbe savulaik teicis, ka latvieši stāv kā raduši stāvēt arvien malā un aizdurvē, savstarpēji šķēļoties un apkarojot viens otru, neprot saņemt savu mantojumu - Latvijas zemi. Latviešu tauta nav izdzīvojusi savu vergu laiku psiholoģiju, viņa vēl nespēj ar brīvas tautas apziņu pacelties pār pagājušiem verdzības gadu simteņiem un valdīt pār savām kaislībām tāpat kā pār savu zemi. Tāpēc iznāk, ka dēli valdīs un tēvi viņiem kalpos, jo viņi vēl nemāk neko citu kā tikai kalpot. K. Skalbe rezumēja: mēs uzvarēsim, kad būsime uzvarējuši sevī kalpa dvēseli.¹¹⁵⁶

Līdzīgas domas izskan arī mūsdienās gan publiskajā telpā, gan intervēto latviešu stāstījumos.

[v1920Daugavpils]: „Kad Mozus izveda no Ēģiptes ebreju tautu, vadāja viņu pa tuksnesi. Vadāja tik ilgi, kamēr nomira pēdējais vergs (.) Tā i pie mums, kamēr neizmirs pēdējais komunismā audzināts cilvēks, tolka [jēgas – I.B.] nebūs.”¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁵ Saeimas priekšsēdētāja svētku uzruna. *Jaunākās Ziņas*. 1923.g. 19. nov. 2.lpp.; Vēbers, E. Sabiedrības integrācija: Idejas, teorijas, pieredze. Grām.: Vēbers, E. (red.) *Integrācija un etnopolitika*. Rīga: Jumava, 2000. 16. lpp.; Ziemele, I.

¹¹⁵⁶ Vecvagars V. (sast.) *Kārlis Skalbe: runas ...*39., 25., 43., 20.lpp.

¹¹⁵⁷ E 74, 251

Mozus un tuksneša tēma salīdzinājuma diskursā iecienīta arī mūsdienu politiķu uzrunās¹¹⁵⁸. Zīmīgi, ka attaisnojums daudzām negatīvām parādībām valsts pārvaldes sistēmā gan starpkaru periodā, gan mūsdienās rasts tieši cittautiešu ietekmē: korupcija pārņemta no Krievijas impērijas / Padomju Savienības ierēdņiem¹¹⁵⁹, pārlieta sīkumainība, birokrātisms un likumpaklausība, savukārt, - no vāciešiem¹¹⁶⁰. Šāds uzskats, smelts no stereotipiem, nonācis publiskajā telpā tos atgādina un stiprina.

Iedzīvotāju mobilizēšanai izmantojot etniskos simbolus un ideoloģiju, elitei ir psiholoģiskas priekšrocības salīdzinājumā ar iespējamiem sāncensiem. Etniskās tāpatības izjūtā balstītie vārdi uzrunā konkrēto auditoriju izmantojot tautā akceptētus kodus un simbolus, rosinot etnokonsolidējošos (grupas iekšienē) un etnodiferencējošos (attiecībās ar citiem etnosiem un etnogrāfiskajām grupām) procesus. Pretstatījums citam etniskumam novērš uzmanību no neapmierinātības ar varas vertikāli un sabiedrības sociālo stratifikāciju. Iepriekš minētie procesi tiek iedarbināti arī citu reālu vai šķietamu apdraudējumu etnosam – valsts varas (līdz ar to arī sociālo lomu) maiņas vai migrācijas gadījumos.

Ārpolitika

Ne vien indivīdam un tautai, arī valsts līmenī ļoti būtisks ir tās atzīšanas un novērtēšanas faktors¹¹⁶¹. Ir būtiski iederēties reģionālās un transkontinentālās valstu apvienībās un organizācijās, kas ne vien prasa materiālus un cita veida ieguldījumus, bet arī sniedz garantijas valsts drošībai, veicina starpvalstu ekonomisko sadarbību, kā arī kultūras un zinātnes jaunumu un sasniegumu apmaiņu.

Latvijas multietniskais iedzīvotāju sastāvs dažādos vēstures posmos radījis abpusējas reakcijas: starpvalstu nesaskaņas ietekmējušas valsts un tās iedzīvotāju attiecības un otrādi. Iespējami arī citādi attieksmju un attiecību veidošanās modeļi un situācijas.

Aplūkojamā laika posmā ārpolitisku jautājumu risināšanas kontekstā būtiskas izmaiņas notikušas arī Latvijā attiecīgā laikposmā dominējošās politiskās varas attieksmē pret tās mazākumtautībām.

¹¹⁵⁸ Ārlietu ministra A. Pabrika ziņojums „Ārpolitika kā nacionālās politikas sastāvdaļa” LU 64. zinātniskās konferences plenārsēdē 2006. gada 1. februārī u.c.

¹¹⁵⁹ Raisters, E. Latvju inteliģence krustceļos. *Rīts*. 1934. g. 27. okt. 2. lpp.; Prof. Ineses Vaideres runa Eiropas Tautas Partijas (ETP) sanāksmē. Pieejams: <http://www.inese-vaidere.lv/i-vaidere-aicina-es-valstis-aktivak-investet-latvija/>. skatīts 15.08.2011. u.c.

¹¹⁶⁰ Kots, M. Pilsoniskās sabiedrības bojāeja Latvijā. *Diena*. 2004. g. 25. sept. 13. lpp.

¹¹⁶¹ Haller M. Europe and the Arab–Islamic World. A Sociological Perspective on the Socio–cultural Differences and Mutual (Mis)Perceptions between Two Neighbouring Cultural Areas. *Innovation*. Vol. 16., № 3. 2003. P. 227.–252.

1) Pirmais pasaules karš radīja cara valdības neuzticību pret impērijas teritorijā dzīvojošiem vāciešiem un ebrejiem, no kuriem daudzi Latvijas teritorijas rietumu daļā bija spiesti pat piespiedu kārtā atstāt savas mājas. Ja šajā kontekstā varas attiecības ar ebrejiem latviešu attieksmi pret šo tautu neietekmēja, tad vāciešu gadījumā tās, uzturot stereotipus, spārvoja daudzus latviešu jauniešus stāties cara armijā, lai krustotu ieročus ar saviem „mūžsenajiem ienaidniekiem”.

2) Nodibinoties neatkarīgai Latvijas Republikai, viens no būtiskākajiem uzdevumiem jaunajai valstij bija robežjautājuma atrisināšana (skat. 4.nod.), kas neapšaubāmi ietekmēja sabiedrisko domu. Kā iepriekšējās nodaļās jau minēts, robežlīgumu slēgšana ar Igauniju, Krieviju, Lietuvu un Poliju ritēja visai smagi, ko pavadīja daudzas starpvalstu attiecības un attiecīgās tautas raksturojošas, neglaimojošas publikācijas. Kaislības uzkurināja arī analoga satura par Latviju un latviešiem publikāciju pārpublicējumi no attiecīgās kaimiņvalsts laikrakstiem. No kaimiņvalstīm vissarežģītākās attiecības Latvijas mazākumtautību dēļ Latvijai bija ar Poliju. Tautu Līgas jeb Tautu Savienības definētās attieksmes pret mazākumtautībām iespaidā Latvija starpkaru periodā turpināja darbu pie minoritātēm labvēlīgas dzīves un kultūras telpas izveides. Tā laika Latvijas prese sekoja līdzīti notikumiem Vācijā, bet daudz atbalstītāju atspoguļotajām rasu un etnisko naidu kurinošām norisēm te nebija.

3) Okupācijas varas gados nacistu centieni latviešos radīt nepatiku pret pretējā nometnē karojošiem angļiem un amerikāņiem cieta neveiksmi, jo Latvijas titultauta joprojām uzturēja cerību, ka tāpat kā pēc Pirmā pasaules kara, ar angļu un amerikāņu atbalstu viņiem izdosies atgūt savu valsti.

4) Padomju varas gados publiskajā telpā dominēja pret-angliski, pret-amerikāniski, pret-vāciski, īsāk sakot pret kapitālistisko pasauli vērsts pasaules uzskats. Sabiedrība it kā „pieņēma” šos uzskatus. Bet vai tādi bija arī viņu pašu uzskati? – Daļai, īpaši tiem, kas dzīvojoši arī starpkaru periodā, un kuru ģimenes lokā stāstī, kas atšķīrās no oficiālās tā laika vēstures un pasaules uztveres, tika uzturēti – noteikti nē. PSRS, ārpolitikā rūpējoties par valsts kā „neatkarīgu”, „brīvprātīgu” valstu savienības tēlu, pieļāva etniskas izpausmes padomju republiku kultūras dzīvē, kas pieļāva atsevišķu latviešu etniskās tāpatības elementu, līdz ar to arī autostereotipa uzturēšanu.

5) Arī pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas atsevišķi ārpolitiski procesi – robežlīgumu noslēgšana, darbība starptautiskās organizācijās un to ietveros

pastāvošo vienošanos ratificēšana sabiedrībā radījusi etnisko jautājumu apspriešanu, kas nereti reanimējusi daudzus heterostereotipus.

1995. gadā LR Saeima akceptēja dokumentu „Latvijas ārpolitikas pamatvirzieni līdz 2005. gadam”, kura pielikumā par Latvijas ārpolitikas galveno uzdevumu formulēta valsts neatkarības un tās neatgriezeniskuma nodrošināšana, ko iespējams sasniegt, integrējoties Eiropas drošības, politiskajās un ekonomiskajās struktūrās – Eiropas Savienībā, Pasaules Tirdzniecības organizācijā, EDSO, ANO – un NATO- un aktīvi iesaistītos pasaules politiskajos procesos¹¹⁶². Atzīstams, ka tieši iesaistīšanās Eiropas politiskajās un ekonomiskajās struktūrās ir piespiedusi Latvijas politiķus veikt uzlabojumus valsts etnopolitikas jomā. Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas Latvijas valstij visbiežāk no Krievijas nācies uzklaut pārmetumus cilvēktiesību neievērošanā. Tā, piemēram, jau 1992. gadā Krievija pārmeta Latvijai cilvēktiesību neievērošanu, lai vilcinātu sava karaspēka izvešanu no LR, bet 1998. gada pavasarī Krievija atkal aktualizēja šo jautājumu kā reakciju uz Latvijā pieņemto Pilsonības likumu un valstī pastāvošo oficiālo vēstures faktu atspoguļojumu. Krievija izmantojusi ekonomiku (preču boikots, importa aizliegums) kā pārmācības ieroci pret saviem tautiešiem nelojālām valstīm. Latvijas gadījumā iedarbīgs ierocis bija arī robežlīguma ratifikācija, jo Latvijas Krievijas robeža būtu/ir Eiropas Savienības robeža, kas apgrūtināja Latvijas ceļu uz ES.

Pievēršot dažādu Eiropas institūciju uzmanību Latvijā (arī Igaunijā) it kā notiekošajiem krievvalodīgo tiesību pārkāpumiem, Krievija ir centusies iegūt sev noteiktus iekšpolitiskus (novērst savu pilsoņu uzmanību no nebūšanām savā valstī un vienojot tos „cīņai” pret vienu ienaidnieku) un ārpolitiskus labumus (iestāšanās starptautiskās organizācijās). Lielākoties Eiropas Komisijas atzinumi par cilvēktiesību stāvokli Latvijā bijuši pozitīvi. Uzrādītie trūkumi novērsti jau pirms 2004. gada, kad Latvija tika uzņemta Eiropas Savienībā un NATO. Jautājums par nepilsoņu stāvokli un Latvijā dominējošo vēstures uztveri Krievijas masu medijos kopš 1990. gadu beigām īpaši ir aktualizējies 16. martā t.s. leģionāru piemiņas dienā. Neiedziļinoties niansēs, kas šajā gadījumā ir ļoti būtiskas, Krievija ir pasludinājusi šos vīrus par SS karavīriem un vainojusi Latviju nacistiskās ideoloģijas neapkarozāšanā un padomju veterānu nenovērtēšanā un ignorēšanā. Krieviem, gan Latvijā, gan Krievijā padomju ideoloģijas iespaidā kolektīvie stāsti par pagātni, kas pamatā viņu identitātei, balstīti

¹¹⁶² Bleiere, D. *Latvijas vēsture 20. gadsimts...*408. lpp.

noteiktā Otrā pasaules kara notikumu (uzvaras, atbrīvošanas) interpretācijā. Cits skatījums nav iespējams, jo tas grauj identitāti. Līdz ar to katrs, kas apšaubā šo versiju, ir ārpus savējo un uzticības loka, un pret tādiem vērsties un mobilizēt cilvēkus ir daudz vienkāršāk¹¹⁶³. Publiskās viedokļu apmaiņas ietekmējušas latviešu heterostereotipus attiecībā uz krieviem.

1990. gados notikuši vairāki „kari” starp Latviju un tās ziemeļu un dienvidu kaimiņvalstīm (skat. 4. nod.) – reņģu karš, cūku karš, naftas karš u.tml. – arī valsts publiskajā telpā nav palikuši bez ievērības. Presē citēti abpusēji valsts vīru komentāri, ekspertu un lasītāju viedokļi. Taču tie neko jaunu kaimiņtautu savstarpējās attiecībās neienesā, drīzāk apstiprināja vecos stereotipus, kā, piemēram, - tie jau leiši, ko citu kā nekaunību no viņiem var sagaidīt?

Par Latvijas ārpolitikas uzdevumu veiksmīgu realizēšanu atbild sekojošas institūcijas – Ārlietu ministrija, diplomātiskais dienests, Aizsardzības ministrija un Bruņotie spēki. Pozitīva Latvijas tēla veidošanai, kas arī ir nozīmīgs valsts ārpolitikas uzdevums, 1998. gadā ar Ministru kabineta lēmumu radīta īpaša institūcija – Latvijas institūts¹¹⁶⁴. Latvijas institūts savā mājas lapā piedāvāja īsu ieskatu ne vien Latvijas ģeogrāfijā un vēsturē, bet piedāvā politisko, ekonomisko un sociālo aktualitāšu apskatu, to komentārus un ekspertu viedokļus, sekmē informācijas iegūšanu par norisēm Latvijā, rada darba apstākļus ārvalstu medijiem u.tml. Tādējādi dodot iespēju iegūt tiešu, nepastarpinātu informāciju. Latvijas institūta 20. gs. beigās radītajos reklāmas rullīšos, kas vērsti uz tūristu piesaistīšanu Latvijai un paredzēti rādīšanai ārzemēs, iestrādāti daudzi latviešu etniskajai tāpatībai raksturīgi elementi – Latvijas daba un lauku ainava, tradīcijas – ķekatas, Jāņi, Dziesmu svētki u.tml. Tie bija netieši centieni savu autostereotipu padarīt par citu heterostereotipu. Saprotot, ka šie klipī lielāko tiesu uzrunā latviešus, no šīs ieceres atteicās, meklējot savdabīgo vairs ne etnogrāfiskās, bet modernās Latvijas iedzīvotāju kultūras dzīves izpausmēs.

* * *

Valsts ārpolitiskais tēls, tā attiecīga pozicionēšana atstāj iespaidu uz iekšpolitiskajām norisēm, t. sk. starpetnisko attiecību jomā. Labais tonis starpvalstu attiecībās prasa mazākumtautību atbilstošas dzīves kvalitātes nodrošināšanu un

¹¹⁶³ Kuzmina, I. (pierakst.) Tikai priekšvēlēšanu izlēcieni ? [par :Latvijai naidīgu Krievijas politiku stāsta Saeimas deputāti I. Vaidere, G. Krasts, I. Druvieta, A. Kiršteins]. *Lauku Avīze*. 2003. g.1. nov. 5. lpp.

¹¹⁶⁴ Informācija par Latvijas institūtu, tā darbību un mērķiem. Pieejams: http://www.li.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=61&Itemid=988 [skatīts 25.02.11.]

kultūras vajadzību apmierināšanu, kas atsevišķos gadījumos rada neapmierinātību tautā, ko pavada negatīvu heterostereotipu klātbūtne. Stereotipu uzjundšana neizbēgami notiek arī robežlīgumu apspriešanas gaitā, kā arī atbildot uz apvainojumiem mazākumtautību tiesību neievērošanā.

5.1. Ideoloģija un instrumentārijs

Kā atzīst etnopolitikas jautājumu pētnieki M. Hrohs, Dž. Rotčailds, Dž. Šopflins, E. Vēbers u.c.¹¹⁶⁵, līdzīgi politiskajām norisēm citās Centrālās un Austrumeiropas valstīs, arī Latvijā vēstures procesu ietekmēts etniskums ir dominējis un dominē pār valsts un pilsonības ideju. Proti – etniskā identitāte ir pārāka pār latviešu identifikāciju ar konkrētu valsts pilsoņu kopumu un valsti kā institūciju (ne teritoriju!). Etniskās nācijas ideja dominē pār pilsonisku nāciju. Ņemot vērā, kā tautas, nācijas un valsts ideja attīstījies Latvijas publiskajā telpā un apstākļus, kādos notika latviešu etniskās pašapziņas veidošanās, kā arī valsts izveide un tās neatkarības atjaunošana, tas nav pārsteigums.

Jaunlatviešu darbības analīzē secināts, ka jau 19. gs. 60. gados viņi uzsākuši, no vācu sabiedrības aizgūtā, lingvistiski etniskā nācijas modeļa propagandu¹¹⁶⁶, kas aktuāls arī mūsdienās. Minētās kustības biedru pārspriedumos par tautu kā kopumu, kā tautu vienojoši elementi tiek minēti – latviešu valoda un kultūras mantojums (vēsture, folklorā, mitoloģija), kas nākamajām paaudzēm nododama tajā skaitā ar izglītības sistēmas, skolu un vienotas informācijas telpas starpniecību. Starpkaru periodā, nodibinoties neatkarīgai valstij, aktuāla kļūst Latvijas pilsoņu kopuma tēma. Publiskajā telpā noraidīts pāretnisks nācijas modelis¹¹⁶⁷. To pierāda arī kopīga

¹¹⁶⁵ Hroch, M. *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. NY: Columbia University Press, 2000. 220 p.; Rotčailds, Dž. *Etnopolitika: Konceptuālās aprises*. Rīga: AGB, 1999. 247 lpp.; Rotčailds, Dž. *Valstis Viduseiropas austrumos starp diviem pasaules kariem*. Rīga: Zvaigzne ABC, 475 lpp.; Schöpflin, G. *Nations. Identity. Power. The New Politics of Europe*. London: Hurst & Company, 2000. 441 p.; Vēbers, E. *Sabiedrības integrācija: Idejas, teorijas, pieredze*. Grām.: Vēbers, E. (red.) *Integrācija un etnopolitika*. Rīga: LU FSI, 2000. 12. – 46. lpp. Vēbers, E. Pēcvārds. Grām.: Smits, E. D. *Nacionālā identitāte*. Rīga: ABG, 1997. 216. - 223. lpp. u.c.

¹¹⁶⁶ Apals, G. *Pēterburgas Avīzes...* 112. lpp.

¹¹⁶⁷ Piem., E. Blanks savā darbā „Nācija un valsts” (1917., grāmatas pirmpublicējums 1924. g.) rakstīja: „nācija ir tāda vienība, saka daži, kuras galvenās pazīmes ir valodas, likteņa, ierašu, tikuma u.t.t. kopība. Nācija, - saka citi, ir tauta, kura nākusi pie valsts apziņas, vienojusies uz kopīgiem mērķiem. Nācija, - saka vēl citi, ir grēks, kuru Dievs pie Bābeles torņa mums uzlicis, un kas jāizpērk, atsakoties no savas tautas īpatnībām un saplūstot vienā cilvēcē. Un tomēr mēs pazīstam, kas ir nācija, mēs jūtam to katrā mūsu solī un darbā, klejojot pa svešas pilsētas ielām, jūs pa gabalu jau redziet Latvijas zemes arāju no viņa kustībām, pieejat tuvāk un uzsākat valodu – un tiešām, jūs neesat vīlušies: tas ir latvietis. Kristat ebreju, cik reizes gribat, viņš paliks ebrejs, jo nācijas gars dzīvo viņā.

nosaukuma neesamība. Pēc valsts apvērsuma 1934. gadā politiskie lēmumi izrietēja no „mūsu latviešu tautas – šīs valsts pamata tautas – vajadzībām un prasībām.”¹¹⁶⁸ Piedāvātais nācijas modelis un nacionālisma interpretācija turpināja pārstāvēt viena etnosa intereses¹¹⁶⁹. Nacistiskās okupācijas varas gados dominējošām rases tīrības idejām caurvijās doma par dažu tautu pārākumu pār citām¹¹⁷⁰. Arī Latvijas iedzīvotāji pēc šīm pazīmēm tika šķelti un vērtēti¹¹⁷¹. Padomju varas posmā šī tēma tāpat atradās stingrā ideoloģijas pārziņā. Saskaņā ar V. I. Ļeņina sniegto definīciju, nācijas galvenās pazīmes bija: kopīga teritorija, ekonomiskā dzīve, valoda un psihiskā struktūra. Tā ir vēsturiski izveidojusies, sociāl-ekonomiska rakstura kopība (atšķirībā, piemēram, no rasēm, ciltīm)¹¹⁷². Padomju Savienībā pastāvēja sociālistiskās nācijas un padomju tauta¹¹⁷³, kas nācijas apvienoja uz kopīgas saziņas valodas (krievu valodas), kopīgu padomju tradīciju, kopīga pagātnes skatījuma un kopīgu ienaidnieku bāzes. Atšķirībā no „padomju tautas”, „nācijas” interpretācija vairāk saistāma ar konkrēta etnosa kultūras izpausmēm.

Atjaunojoties Latvijas valstiskajai neatkarībai un pāris gadus pirms tam, tēma atguva savu aktualitāti. Atzīmējams, ka arī zinātniskajā publicistikā turpinās iepriekšējos periodos uzsāktā tendence, kad daudzviet jēdzieni „nacionāls” un „etniskis” tiek lietoti kā sinonīmi. Tas saprotams, ņemot vērā šo jēdzienu etimoloģiju (skat. Izmantoto terminu vārdnīcu) un zinātnisku debašu trūkumu par minēto jēdzienu

---

Nācija kā liela solidaritāte – vienprātība! (..) Lielā solidaritāte dara etnogrāfisku tautu par nāciju. Šī solidaritāte ir pirmā prasība.“. Skat.: Blanks, E. *Nācija un valsts*. Jelgava: Izdevusi grāmatu spiestuve Ed. Lācija, Ž.Šules un biedri, 1926. 123 lpp. Blanks, E. *Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs*. Rīga: Latvju nacionālā kluba Sabiedrisko lietu sekcija, 1923. 221 lpp. Līdzīgas domas arī: Kroders, A. *Latvija, vācieši un lielnieki*. Rīga: Izd. L.P.B. Literatūras nodaļa, 1920. 54 lpp., Kroders, A. *Par minoritatu (!) autonomiju*. Rīga: Latvju kultūra, 1924. 44 lpp., Kroders, A. *Nācija un šķira*. Rīga, 1920. 45 lpp.; Kroders, A. *Domas par Latvju kultūru*. Rīga: Leta, 1921. 127 lpp. u.d.c.; Zālīte, P. *Latviešu tautas dvēsele ar iepriekšēju dvēseles jēdziena un tautu dvēseles apskatu*. 2. pap. izd. Rīga: Aut. apgādībā, 1932. 115 lpp.; Jurevičs, P. *Nacionālās dzīves problēmas*. Rīga: Valters un Rapa, 1936. 105., 106.lpp.; Birkerts, A. *Latviešu inteliģence savās cīņās un gaitās*. Grām.: Birkerts, A. *Kopoti Raksti*. VIII sēj. Rīga: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā, 1927. 240 lpp.; Skalbe, K. Mazās piezīmes. *Jaunākās Ziņas*. 1922. g. 18. marts. 1. lpp.; u. c.; Akuraters, J. Nacionālā nostiprināšanās. *Jaunākās Ziņas*. 1921. g. 7. jūn. 1., 2.lpp.; Akuraters, J. Nacionālais jautājums valsts politikā. *Jaunākās Ziņas*. 1922. g. 7. janv. 1., 2.lpp. u.c.

¹¹⁶⁸ Ministru prezidenta K. Ulmaņa brauciens uz Zemgali. *Jaunākās ziņas*. 1934. Nr.143. 4.lpp.

¹¹⁶⁹ Lapiņš, J. Ievadam: Jaunais nacionālisms. Grām.: Lapiņš, J. (red.) *Jaunais nacionālisms*. Rakstu krāj. Rīga: Valters un Rapa, 1936. 9.-11.lpp

¹¹⁷⁰ Zariņš, V. Laupītāju filozofija. *Avots*. 1988. Nr. 8. - 12.; 1989. Nr. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10.

¹¹⁷¹ Strods H. (tulk.) Slepna lieta par igauņu, latviešu un lietuviešu pārvācojamību. *Latvijas Vēsture*. 1992. Nr.1., 35.-38.lpp.

¹¹⁷² Apine, I. *Ļeņinskā programma nacionālajā jautājumā*. Rīga: Pēteru Stučkas Latvijas Valsts Universitāte. PSKP vēstures katedra, 1963. 7.lpp.

¹¹⁷³ Skat.: Apine, I. PSKP nacionālās politikas teorētiskie pamati un principi. Grām.: *Sociālie procesi un nacionālās attiecības Padomju Latvijā*. Rīga: Zinātne, 1987. 11.lpp.

lietojumu. Šī jautājuma iztirzāšanai izmantoti gan daudzu starpkaru periodā Latvijā tapušu atziņu pārpublicējumi, gan ārzemju pētnieku izteikumi un atziņas par etniskumu un nāciju. Šajā kontekstā īpaši iecienīts un bieži izmantots latviešu valodā tulkotais E. D. Smits darbs „Nacionālā identitāte”¹¹⁷⁴, kurā nācija definēta kā „noteiktu cilvēku kopums, kam ir sava vēsturiskā teritorija, kopīgi mīti un ar vēsturi saistītas atmiņas, vienota tautas masu kultūra, kopīga ekonomika un visiem sabiedrības locekļiem vienādas likumīgas tiesības un pienākumi”, bet kā nācijas uzdevums formulēta sekojoša aktivitāte – „sakausēt vienā veselumā un ikreiz atšķirīgās proporcijās – divas dažādu raksturlielumu grupas: pirmkārt, pilsoniskos un teritoriālos elementus, otrkārt, etniskās un ģeoloģiskās līnijas”¹¹⁷⁵. Tāpat kā daudzās postpadomju zemēs Latvijā dominē etniskās nācijas tips¹¹⁷⁶, un nereti (īpaši no krievvalodīgo puses) tiek pārmests etnokrātisks valsts pārvaldes stils¹¹⁷⁷.

Saknes šai problēmai, ka latvieši kā titultauta nespēj izveidot pilsonisku nāciju, ietverot arī mazākumtautības, šķiet, meklējamas tieši Latvijas vēsturiskajā situācijā (vērtējot politiskās norises Latvijas teritorijā, sākot no 19.gs. otrās puses līdz mūsdienām, secināms, ka latvieši lielākoties atradušies aizsardzības, cīņas par atzīšanu (A. Honeta izmantots jēdziens), mazākumtautības, subordinētās grupas (E. D. Smits termins) pozīcijās) un tautas izvēlētajos izdzīvošanas un adaptācijas modeļos. To uzrāda arī lauka pētījumu materiāls, kad īpaši vecākās paaudzes respondenti stāstījumos un vērtējumos bieži izmantoja formulu: „mēs varējām, mums bija jāvar [dzīvot pēc okupācijas varas uzstādītajiem noteikumiem, ieviestajiem likumiem; iemācīties dominējošās tautas valodu u.tml.], bet kāpēc viņi nevar?”¹¹⁷⁸ Valstiskās neatkarības posms Latvijā bijis visai neilgs, un demokrātijas pieredze nesedz pat to. Domājams, ka šis uzstādījums bija aktuāls arī starpkaru perioda Latvijas neatkarības posmā .

¹¹⁷⁴ Smits, E.D. *Nacionālā identitāte*. 223 lpp.

¹¹⁷⁵ Turpat, 22., 24.lpp.

¹¹⁷⁶ Vēbers, E. Pēcvārds. Grām.: Smits, E. *Nacionālā identitāte...*221., 222. lpp.; Apine, I. Latvijas etnopolitiskā attīstība neatkarības gados. Grām. : Dribins, L. (sast.) *Sabiedrības integrācijas tendences un pretendences. Latvijas un Igaunijas pieredze. Etnisko attiecību aspekts. Rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008. 15. lpp.

¹¹⁷⁷ Ріем., Гушин, В. *Этнократія : латвійський вариант*. Рига : [авт. изд.], 2004. 59 с.; Deputāta J. Plinera runa, apspriežot likumprojektu Pilsonības likumam. Pieejams: http://www.pctvl.lv/print.php?lang=lv&page_id=739&cv_id= ; skatīts 2011.g. 14.okt.; PCTVL un Krievu skolu aizstāvības štābs. Pieejams: http://www.pctvl.lv/print.php?lang=lv&page_id=89&cv_id= ; skatīts 2011.g. 14.okt.; Guščins, V. *Etnokrātija: Latvijas variants*. Rīga: , 2004.

¹¹⁷⁸ E 74, 329; 312; 271; 266 u.d.c.

Promocijas darbā aplūkotajā laika posmā Latvijas publiskajā telpā fiksējami vismaz trīs ideoloģiski virzieni, kas vērsti uz latviešu kolektīvās etniskās identitātes prioritāšu definēšanu – nacionālisms (precīzāk, etnolingvistiskais nacionālisms, par ko latviešu elite izšķīrās 19. gs. otrajā pusē un kas sabiedriskajā domā dominēja 20. gs. starpkaru periodā un posmā pēc LR valstiskās neatkarības atgūšanas), nacisms (nacionālsociālisms) (1941.-1944./45. gads) un marksisms – ļeņinisms (oficiāla ideoloģija: 1940./41. un 1944./45. – 1991), ietekmēja starpetnisko klimatu valstī, veicinot sabiedrības saliedēšanu vai šķelšanu, uzturot un veidojot etniskos stereotipus.

19. gs. otrajā pusē Krievijas impērijā definētais valsts unifikācijas kurss, kas balstās principā „patvaldība, pareizticība, tautiskums” jeb „viens cars, viena ticība, viena valoda”¹¹⁷⁹ (Latvijas historiogrāfijā guvis lielvalstiskā šovinisma ideoloģijas apzīmējumu¹¹⁸⁰), etniskajā jomā paredzēja krievu nacionālās pašapziņas attīstību (1880. gadu sākumā atpazīstamais lozungs – „Krieviju krieviem!” uzrāda „lielkrievu nacionālisma”¹¹⁸¹ pazīmes) un nekrievu tautu (ne visu!) tuvināšanu krieviem, viņu kultūrai, vērtībām, valodai¹¹⁸². Rusifikācijas mērķis bija sekojošs: „(..) krievu valsts varas darbība, kopā ar krievu elementa pastiprināšanu, ir jāvirza uz to, lai latviešus un igauņus piesaistītu krievu kultūrai un valstiskumam. (..) lai novada dažādu tautību iedzīvotāji pilnīgi saplūstu ar kopējo lielo Tēviju.”¹¹⁸³

Šī politika sasniedza pretēju rezultātu, jo „cita starp vedināja atsevišķas tautības izcelt savas nacionālās īpatnības”¹¹⁸⁴. Šādos apstākļos jaunlatvieši un viņu domu turpinātāji veidoja savas tautas tēlu, balstoties etnolingvistiskā nacionālisma idejās, t.i. priekšstatos par kopīgas izcelsmes, valodas, kultūras un vēstures izpratnes esamību kolektīvās – etniskās vai nacionālās - tāpatības pamatā. Latviešu kontekstā etnolingvistiskā nacionālisma virziena aizsācēji sākotnēji iestājās par visu tautu līdzvērtību un līdztiesību, bet neizbēgami savas tautas tēls veidojās/tika veidots arī uz salīdzināšanas bāzes ar citu tautu pārstāvjiem (vāciešiem, krieviem, ebrejiem),

¹¹⁷⁹ Bērziņš, J. (red.) *Latvija 19. gadsimtā...* 386.lpp.

¹¹⁸⁰ Apine, I. 1905. – 1907. gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti. Rīga: Zelta Grauds, 2005. 21. lpp.; Bērziņš, V. (red.) 20. gadsimta Latvijas vēsture. I...64., 279. lpp.

¹¹⁸¹ Kusbers, J. 1905. gada revolūcija cariskajā impērijā un tās nozīme Baltijā. Grām.: Bērziņš, J. (red.) *1905. gads Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2006. 59.lpp.

¹¹⁸² Stranga, A. *Ebreji Baltijā...* 315., 319. lpp.

¹¹⁸³ *Имперская политика России в Прибалтике в начале века*. Сб. Док. и матер. Тарту, 2000. С. 322. Citēts pēc: Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados...* 17. lpp.

¹¹⁸⁴ Oberlenders, E. Rīgas izaugsme par daudznacionālu ekonomisko metropolu. Grām.: Oberlenders, E., Volfarte, K. (sast.) *Katram bija sava Rīga...* 29.lpp.

akcentējot un pārvēršot heterostereotipus viņu citādību. Piebilstams, ka liela daļa latviešu heterostereotipu izriet no tautu saskares pieredzes kādu vēsturisku notikumu vai to interpretāciju kontekstā. Etnolingvistiskais nacionālisms daudzās jomās noteica dienas kārtību arī jaundibinātajā Latvijas valstī.

Tā izteiktākā (pārspīlētākā?) izpausme ir pausta K. Ulmaņa autoritārā režīma (1934-1940) moto „Latviska Latvija”, kas paredzēja noteiktas aktivitātes pamattautas etniskās pašapziņas veicināšanai un mazākumtautību tiesību zināmu sašaurināšanu. Režīma ideologi īpaši būtisku nozīmi piešķīra tādām etniskās tāpatības elementam kā kopīga vēsturiskā atmiņa: nodibināts Latvijas vēstures institūts (1936), rīkotas sanāksmes vēstures skolotājiem. Lai izskaustu vāciešu kultūrtrēģerisma idejas, akcentēta arheoloģija un Senlatvijas pētniecība. Kā atzīst kolektīvo priekšstatu par vesturi pētnieks J. Ašmans, -pagātne kā objektīvi eksistējošs pagājušo notikumu kopums neeksistē, bet „pagātne kļūst par tādu tikai, kad mēs atsaucamies uz to. Līdz ar to atmiņas, kas veido pagātnes saturu, ir aktuālo ideoloģisko nepieciešamību atspulgs, laikā izstiepta tagadne.”¹¹⁸⁵ „Mūsu laikmets tagad vairs nekarājas gaisā, tam saskatāmas dziļas, tālas un drošs saknes. Šīs saknes var mūsu tautas koku noturēt taisni un stingri, tās var sniegt daudz spēcīgas barības. Mums uz tām ir droša paļāvība, mēs tām varam uzticēties, tās mūs nevilis tāpat kā nevīla mūsu tautu pagājušajos gadu simteņos un tūkstošos.”¹¹⁸⁶ Skolā mācītajam bija milzīga nozīme un, ja tas vēl sasauca ar publiskajā telpā esošo retoriku un sadzīvē piedzīvoto, etniskie priekšstati nostiprinās.

K. Ulmaņa autoritārā režīma gados radītais pozitīvais tautas paštēls pamatā netika balstīts atziņās par citu tautu mazvērtību. K. Ulmaņa ideoloģijas pētnieki tās pamatidejās saskata četrus avotus: 1) īpašā latviešu apziņa: latviešu zemnieku ģimenes patriarhālās tradīcijas un folkloras mantojums; 2) 19. gs. otrās puses rakstnieku un publicistu, kā arī 20. gs. sākuma (līdz valsts dibināšanai) valstsvīru, žurnālistu un dzejnieku paustās idejas; 3) latviešu nacionālisma paudēju, zemniecības ideologu un autoritārisma teorētiķu E. Blanka, E. Brastiņa, A. Gobas, A. Krodera, J. Lapiņa, K. Dišlera, E. Virzas, A. Grīna u.c. darbi; 4) Eiropā valdošās vēsmas un idejas, t.sk. itāļu fašisma un vācu nacionālsociālisma mācības.¹¹⁸⁷ Attiecībā uz citu

¹¹⁸⁵ Citēts pēc: Hanovs, D. Pilsonības nācija...148. lpp.

¹¹⁸⁶ Ulmanis, K. Tauta un vēsture. *LVIŽ.* 1937. Nr.1. 9. lpp.

¹¹⁸⁷ Butulis, I. Kārļa Ulmaņa autoritārā ideoloģija Latvijā (1934-1940). Dažas pamatiezīmes. Grām.: Gūtmane, M. (sast.) *100 gadu kopā ar Vili Lāci...* 10., 11. lpp.; Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gs....*158. lpp.; Zelče, V. „Bēgšana no brīvības”: Kārļa Ulmaņa režīma ideoloģija un rituāli. *Agora, 6: Reiz dzīvoja Kārlis Ulmanis...* 325 - 350. lpp.; Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II...*617. lpp.

Latvijā dzīvojošu etnosu pārstāvjiem dominēja uzskats, ka „katram jāzina sava vieta”¹¹⁸⁸. Neraugoties uz K. Ulmaņa lielo pienesumu pozitīva latviešu autostereotipa uzturēšanā, režīma retorika attiecībā uz vadonības principu un tautas vienotības/saliedētības līniju un forma ietvēra totalitārisma valodai¹¹⁸⁹ tuvus terminus un ārējās izpausmes, kas zināmā mērā atviegloja darbu hitleriskās Vācijas un staļiniskās Padomju Savienības ideologiem.

Starpkaru periodā valsts loma kopīgas izpratnes par vēsturi un kolektīvās atmiņas veidošanu izpaudās ne vien attiecīgā priekšmeta mācību grāmatu satura apstiprināšanā vai muzeju dibināšanā, bet arī pieminekļu celtniecības atbalstā. Latvijas pagātnes notikumu atceres vietu ierīkošanai 1923. gadā izdots Likums par vēsturisko kauju vietām. Ar tautas atbalstu tika veidoti un uzstādīti piemiņas akmeņi Latvijas Brīvības cīņās kritušajiem, kur pulcējās kauju atceres dienās (22. jūnijs, 11. novembris). Laikā no 1924. – 1936. gadam „tautas svētnīcā”¹¹⁹⁰ - Brāļu kapos - ierīkots tēlnieka K. Zāles izstrādātais Brāļu kapu ansamblis. Vēsturiskās atmiņas nostiprināšanai noteiktas vairākas atceres un svētku dienas, katrai no kurām sava idejiskā slodze un atbilstoši rituāli: 18. novembris – valsts proklamēšanas diena, 11. novembris – Lāčplēša diena, 22. jūnijs – Cēsu kauju atceres diena. Jau minēts, ka ne visas Latvijā dzīvojošās etniskās grupas akceptēja šos atzīmējamus datumus, vācbaltiešu kopienai svarīgāka bija 1919. gada 22. maija (Rīgas ieņemšanas) valsts mērogā neatzītā atceres diena.

Pēc okupācijas varu uzspiestajām ideoloģijām 20. gs. nogalē latvieši atgriezās pie etnolingvistiskā nacionālisma idejām, kas izpaudās interesē par autentiskām, ne vien skatuviskām etniskām vērtībām (folkloras kustība, ieražas un tradīcijas u.tml.). Valstiskās neatkarības atgūšanas procesā būtiska loma atvēlēta valodai, vēsturei un kultūrai. Par latviešu valodas nozīmību tautas pašidentifikācijā liecina fakts, ka tā iegūst valsts valodas statusu (skat. 5.2.3.3. apakšnodaļu) un valodas situācijas izpētei un kontrolei dibinātas institūcijas un darba grupas, t. sk. Valsts prezidentes V. Vīķes Freibergas 2002. gadā dibinātā Valsts Valodas komisija¹¹⁹¹. Jau 1980. gadu otrajā pusē, t.s. „atklātības” posmā Latvijas iedzīvotāji (ne tikai cittautieši!) iepazīst

¹¹⁸⁸ Ulmanis, K. Mēs prasām, lai tagad un visā nākotnē mūsu Latvijas pavalstnieki – sveštautieši pirmā vietā stādītu un turētu Latviju. Grām.: *Pirmais gads. 1934. 15.V – 1935. 15.V*. Rīga: Leta, 1935. 149.lpp.

¹¹⁸⁹ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II*. 605. lpp.

¹¹⁹⁰ Vecvagars, V. (sast.) *Kārlis Skalbe: runas un raksti...* 119.lpp.

¹¹⁹¹ Valsts valodas komisija. Pieejams: http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=8; [skatīts 10.10.2011.]

padomju varas gados „slēpto vēsturi”, kas daudziem līdz pat šai dienai nav pieņemama. Sabiedrības interese par pagātņi, par vēsturiskās patiesības atklāšanu bija liela. 1988. gadā Latvijas Kultūras fonds iniciē „Cilvēkarhīva” izveidi, dodot iespēju Latvijas iedzīvotājiem dalīties ar savām atmiņām, dzimtas vēstures pētījumiem u.tml. (Piebilstams, ka šī Kultūras Fonda projekta ietvaros izdotas dzīvesstāstus apkopjošas grāmatu sērijas: „Via Dolorosa” un „Likteņarhīvs”). Īpaši aktuālas tā brīža tēmas bija valstiskums un labklājība starpkaru periodā un padomju okupācija. Okupāciju tēmas izpēte guvusi valsts atbalstu, kas izpaudās institūciju izveidē (skat. 3. nod.). Valodas un vēstures pētījumi tiek veikti Valsts pētījumu programmas „Letonika” (kopš 2004) ietvaros¹¹⁹². Pēc Latvijas valstiskās neatkarības tapuši daudzi vēsturnieku darbi par padomju un nacistiskās okupācijas varu nodarījumiem, izdotas šīm tēmām veltītas zinātniska, populārzinātniska satura grāmatas, kā arī daiļliteratūras darbi, klajā nākušas dokumentālās un mākslas filmas, traģiskajām 20. gs. Latvijas vēstures lappusēm veltīti arī mūzikas un mākslas darbi. Latvijas kultūras telpā radītas jaunas simboliskas zīmes: piemiņas akmeņi deportāciju upuriem, izveidots Latvijas Okupācijas muzejs (privāts, par ziedojumiem uzturēts muzejs, kura apskate iekļauta augstu ārvalstu viesu oficiālo vizīšu protokolā). Kalendārā ieviestas sēru un atceres dienas – 25. marts, 14. jūnijs, 4. jūlijs, 23. augusts, 5. decembris, kas ik gadus atgādina atsevišķu 20. gs. notikumu dramatismu latviešu un ebreju tautu vēsturē. Atzīmējams, ka, Latvijā pastāvot divām Latvijas vēstures interpretācijām, kas galvenokārt attiecas uz padomju okupācijas fakta atzīšanu/neatzīšanu, daļai valsts iedzīvotāju – cittautiešu ir grūti akceptēt un pieņemt arī šīs kultūras zīmes. Līdz ar to veidojas situācija, ka valsts iedzīvotāji, apdzīvojot dažādas informācijas telpas, nereti gūst atšķirīgi interpretētas ziņas un svin atšķirīgus svētkus vai rīko atceres pasākumus (tas gan attiecināms uz vēstures notikumu atceri).

Nacionālsociālisma ideoloģija, balstoties rasu teorijas atziņās, izcēla nordiskās rases kvalitātes un noniecināja, un vērsās pret ikvienu, kas neatbilda režīma definētajiem cilvēka fiziskajiem parametriem. Ārējā izskata citādība pielīdzināta asociāla, jaunās pasaules sabiedrībā neiederīga cilvēka pazīmēm. Šis iracionālais uzskats nolēma nāvei Latvijas ebrejus un romus¹¹⁹³. Nordiskās rases kritērijiem atbilstošie cittautieši¹¹⁹⁴

¹¹⁹²Pieejams: <http://www.letonikasprogramma.lv> [skatīts 21.08.2007.]

¹¹⁹³ Dribins, L. *Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā: Vēstures atskats*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 4. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 119. lpp.; Vestermanis, M. *Holokausts Latvijā*. Grām.: Dribins, L. (red.) *Māzākumtautību vēsture...208. - 222.lpp.*; Apine, I. *Čigāni*. Grām.: Dribins, L. (red.) *Māzākumtautību vēsture...200. lpp. u.c.*

tautu hierarhijā atradās uz zemākiem pakāpieniem kā vācieši. Katrai no okupētajām teritorijām pielāgots lokālajiem apstākļiem atbilstošs propagandas materiāls. Latvijā akcents likts uz sekojošām tēmām: zemes atbrīvošana no padomju varas, Baigais gads, Otrā pasaules kara izraisītāji, antisemītisms un nacismam piemērota pasaules uzskata veidošana¹¹⁹⁵. Vēstures pārskatīšana ietilpa arī nacistiskās okupācijas varas plānos, kas atspoguļojās arī mācību grāmatu satura izmaiņā, gan publiskajā telpā pieejamās publikācijās, uzsaukumos un runās.

Vēsturnieks L. Dribins atzīmē, ka neraugoties uz visai lielo Latvijas ebreju skaitu, kas simpatizēja padomju okupācijas varai, viņu skaits LPSR un LKP vadošajos amatos bija neievērojams¹¹⁹⁶. Bet daudzi kreisi noskaņoti ebreji tika iecelti par komisariātu darbiniekiem, par nacionalizēto uzņēmumu vadītājiem, pilsētu un apriņķu administrācijas un partijas komiteju locekļiem. Kā zināms, trīs no četriem galvenajiem Drošības komisariāta vadītājiem, kas bija atbildīgi par terora īstenošanu Latvijas teritorijā pirmajā padomju okupācijas varas gadā – S. Šustins, Z. Krivickis, A. Brezģins – bija ebreji¹¹⁹⁷. Šos faktus, kā ar izplatītus negatīvus stereotipus un mītus par ebrejiem prasmīgi izmantoja nacistiskā propaganda savu antisemītisko mērķu sasniegšanai. Publikācijas presē, izdevums „Baigais gads” (1942), publiski pieejamie, atraktie Latvijas iedzīvotāju masu kapi Centrālcietuma pagalmā un citviet, papildināti ar attiecīgiem komentāriem, kalpoja kā ļoti ietekmīgs, iedarbīgs propagandas ierocis.

Cenšoties izravēt no iedzīvotāju apziņas valstiskuma ideju, preses slejās vārdkopa Latvijas Republika tika aizstāta ar apzīmējumu „Baltijas zemes”, 1941. gadā likvidēts Latvijas vēstures institūts¹¹⁹⁸, tā vietā izveidojot Latviešu vēstures krātuvi, mainītas skolas mācību programmas (padomju varas 1940./41. māc. gadā ieviestās)

¹¹⁹⁴ Tikai daļa Latvijas iedzīvotāju atbilda nacistiskā režīma ideoloģijas izvirzītajām nordiskās rases pazīmēm, latgalieši, tāpat kā lietuvieši, šajā kategorijā neietilpa. Vairāk skat.: Strods, H. (tulk.) Slepna reiha lieta par igauņu, latviešu pārvācojamību. *Latvijas Vēsture*. 1992. Nr.1(4), 35. – 38. lpp.

¹¹⁹⁵ Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā (1941. gada jūnijs - decembris). Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 16. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 241. - 261. lpp.

¹¹⁹⁶ Dribins L. *Ebreji Latvijā*. 77. lpp.

¹¹⁹⁷ Bleiere D. u.c. *Latvijas vēsture: 20. gadsimts*. 228. lpp.; Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas ...* 519.,520.lpp.

¹¹⁹⁸ Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts....*276. lpp.; Kangeris, K. Baigā gada izpēte vācu okupācijas laikā: vēsture starp zinātņi un propagandu. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Okupētā Latvija, 1940 - 1990: Latvijas vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 190. - 218. lpp.

literatūrā un vēsturē, ieviests aizliegto grāmatu saraksts. Latvijas kultūras un izglītības politika šajā posmā atradās stingrā okupācijas režīma kontrolē. Domājams, šī ideoloģija, tās propaganda un atbalstītāju rīcība atstājusi vislielāko iespaidu uz latviešu un ebreju abpusēju negatīvo stereotipu radīšanu, kas savstarpēju apsūdzību formā vēl sastopami mūsdienā publiskajā telpā. Ideoloģijas idejām atbilstoši (vācu kultūras sasniegumi priekšplānā, pārējais perifērijā) pārveidota arī Latvijas kultūras telpa. Uzskatāmi tas parādās tā laika muzeju darbības piemērā: Vācu muzejā (bijušais LPSR Mākslas muzejs) galveno vieta atvēlēja vācu kultūras mantojumam sākot ar 13. gs. līdz pat 19. gs., bet latviešu materiālās kultūras liecības tika apkopotas jaundibinātajā Latviešu tautas muzejā (1941) un daudzi priekšmeti un mākslas vērtības, no kuriem vācu okupācijas vara atbrīvoja lielos muzejus, nonāca reģionālo muzeju rīcībā, kuros tapa jaunas mākslas nodaļas un mākslas darbu ekspozīcijas. Arī nacistiskā okupācijas varas ideoloģija prasīja ieviest savu kalendāru, kurā kā svinamās dienas noteiktas: 1. maijs - Darba svētki, 30. janvāris (diena, kad 1933. gadā nacisti nāca pie varas Vācijā), 20. aprīlis – Hitlera dzimšanas diena, 1. jūlijs – diena, kad 1941. gadā nacisti ienāca Rīgā – Atbrīvošanas diena. Vēsturnieks K. Zellis atzīmē, ka no 43 vēsturiskajām atceres dienām tikai desmit attiecās uz Latvijas vēsturi, un arī tās gandrīz visas bija saistītas ar vācu vēsturi, piemēram, ar Livonijas ordeņa mestru V. fon Pletenbergu, Kurzemes hercogu Jēkabu u.tml., tādējādi uzsverot Latvijas vēstures „īstenos” veidotājus – vāciešus¹¹⁹⁹. Kā „kultūras pasākumi” norisinājās arī plašas propagandas kampaņas, masu pasākumi un demonstrācijas.

Par padomju valsts ideoloģisko noformējumu rūpējās komunistiskā partija (PSKP), Latvijā tās norādījumus pildīja Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja un vietējās partijas komitejas. Marksisms – ļeņinisms, kas klasificēts kā austrumu marksisms, balstās marksisma idejās par tirgus ekonomikas sociāli netaisnīgo raksturu un šķiru cīņu kā vēstures virzītājspēku, nākotnes bezšķiru sabiedrību, kurā nav vietas etniskiem konfliktiem. Šīs mācības kontekstā viens no biežāk lietotajiem terminiem ir „internacionālisms”, kas saprotams kā darbaļaužu starptautiskā šķiriskā solidaritāte, kuras formālais pamats ir tautu un nāciju vienlīdzība. Ļeņiniskā programma nacionālajā jautājumā kā galvenās nācijas (= sociālekonomiska rakstura kopība)

¹¹⁹⁹ Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā (1941.gada jūnijs-decembris). Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 16. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 222.lpp.

pazīmes definē kopīgu teritoriju, ekonomisko dzīvi, valodu un psihisko struktūru¹²⁰⁰. Kopīga kultūra šīs definīcijas ietvaros uzskatīta par sekundāru lielumu, kas rodas uz kopīgas teritorijas un ekonomiskās dzīves bāzes. Nācija ir „pārejoša parādība”. Padomju Savienībā nacionālajā jautājumā teorētiski atbalstītas divas tendences: 1) nāciju attīstība; 2) nāciju tuvināšanās un savstarpēja ietekmēšanās. Nāciju tuvināšanās ceļi: 1) visu padomju republiku pārvēršana par daudznacionālām republikām; 2) ekonomisko sakaru un savstarpējas ekonomiskās palīdzības izvēršana starp republikām; 3) sadarbība kultūras jomā (kopēji dzīves procesi, vienāda problemātika un žanri mākslā, līdzīgi izteiksmes veidi)¹²⁰¹, kas ļauj secināt, ka jau 1960. gadu sākumā „blakus nācijām radusies jauna kopība – padomju tauta”¹²⁰². Ar mērķi veidot un popularizēt tā dēvētā padomju cilvēka pasaules uzskatu, kas balstīts tautu draudzības idejā un vērsts pret jebkādam „nacionālistiskā buržuāzisma” izpausmēm, arī Latvijas PSR tika izveidots nevēlamo autoru un grāmatu saraksts, ieviesta politiskā cenzūra, slēgti nevēlamie laikraksti un mazākumtautību skolas, veidotas jaunas mācību programmas izglītības iestādēm. Izglītības jomai valsts pievērsa īpašu uzmanību, un kā pozitīvs jāatzīmē fakts, ka pamatskolas un vēlāk arī vidējā izglītība kļuva ne vien bezmaksas un viegli pieejama, bet pat obligāta¹²⁰³. Katra jaunā padomju pilsoņu paaudze apguva nepieciešamās pamattēzes arī marksisma-ļeņinisma ideoloģijā. „Hitleriskie iebrucēji”, „fašisti” bija neatņemama padomju tautas kolektīvo stāstu par pagātni sastāvdaļa. Pēc L. Dribina vērtējuma, mācību grāmatu par Latvijas PSR vēsturi autori pauduši striktāku pretvācu noskaņojumu nekā nacionālistiski domājošie Latvijas Republikas vēsturnieki līdz 1939. gadam¹²⁰⁴. Ar šiem stāstiem uzauga vairākas paaudzes, bet jautājums ir – vai latviešu auditorija tos uztvēra tik emocionāli, kā iecerēts? Tam varēja traucēt dažādi faktori: 1) ģimenē, ne publiskajā telpā, uzturētā vēstures versija; 2) pašus latviešus (īpaši pēckara gados¹²⁰⁵ un īpaši padomju armijā¹²⁰⁶) citu republiku pārstāvji mēdza dēvēt par „fašistiem” un „ņemciem” (pēc domas inerces principa loģikā: ja mani sauc par „fašistu” un es neesmu slikts, tātad...); 3) padomju propaganda un kinematogrāfs mazliet pārcentās,

¹²⁰⁰ Apine, I. *Ļeņiskā programma nacionālajā jautājumā*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts Universitāte. PSKP Vēstures katedra, 1963. 7. lpp.

¹²⁰¹ Apine, I. *Ļeņiniskā programma...51., 52.lpp.*

¹²⁰² Turpat, 53. lpp.

¹²⁰³ Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts... 358.-359. lpp.*

¹²⁰⁴ Dribins, L. Vācbaltiešu lomas atspoguļojums Latvijas vēsturē 1918. – 2000. gadā Latvijā izdotajās mācību grāmatās. *Latvijas Vēsture*. 2001. Nr. 4. 60. lpp.

¹²⁰⁵ E 74, 114; 279,

¹²⁰⁶ E 74, 248

vācu virsnieku un karavīru atveidošanai Otrajam pasaules karam veltītajās kinolentēs konsekventi izvēloties tautā mīlētos, „smukos latviešu aktierus”¹²⁰⁷. Lai kā padomju ideologi centās, vācu karavīra kā negatīva ienaidnieka tēls latviešu tautas atmiņā tā īsti neiegūlās.

Latvija, nonākot PSRS sastāvā, ātri nonāca situācijā, ko Dž. Orvels savā darbā „Dzīvnieku ferma” (1945) definēja kā „visi ir vienlīdzīgi, daži ir vienlīdzīgāki nekā citi”. Tas attiecās ne vien uz sociālo, bet arī etnisko vienlīdzību. Līdzās režīma vadoņu slavināšanai, propagandas materiālos izvirzīta arī krievu tautas kā labā tēla, „lielā brāļa” ideja¹²⁰⁸, kas daļā krievvalodīgo radīja „augstprātīgas labvēlības un aizgādnieciskas attieksmes veidošanos pret latviešiem”¹²⁰⁹. Tautu draudzības vārdā attīstīt ražošanu Latvijā tika sūtīti daudzi dažādām tautībām piederīgi citu PSRS republiku iedzīvotāji. Tuvinot mērķi par vienotas padomju tautas izveidi, LPSR dominēja divas valodas – latviešu un krievu. Šī situācija radījusi daudzus priekšnoteikumus starpetniskā klimata problēmām mūsdienu Latvijas sabiedrībā. Krieviem grūti samierināties ar dominējošā stāvokļa / „labā varoņa” tēla zaudēšanu. Latvieši no krieviem/krievvalodīgajiem sagaida tādu pat uzvedību, kā paši uzvedušies padomju varas gados. Gaidītais (ekspektācijas) nesakrīt ar realitāti, kas rada vilšanās sajūtu un abpusējus etniskos priekšstatus un stereotipus par otra necieņu, savas gribas uzspiešanu, šovinismu, etnokrātiju u.tml.

Padomju varas gados kultūras politika attīstījās marksisma – ļeņinisma estētikas ietvaros, tās izvirzītie pamatpostulāti bija šādi: māksla tēlaini atspoguļo realitāti, māksla ir audzināšanas un mācību medijs; māksla emocionāli mudina cilvēkus optimistiskam darbam modernizācijas īstenošanā; māksla nodarbina cilvēkus brīvajā laikā; māksla ir humānisma izpausme, kas raksturīga sociālismam; māksla atveido sociālistiskās iekārtas cēlumu un diženumu¹²¹⁰. Piemēram, 1960. gadu otrajā pusē

¹²⁰⁷ E 74, 257; Latkovskis, I. Kāpēc latvieši ir fašisti? Pieejams: <http://www.delfi.lv/archive/index.php?id=19081454> [skatīts 2008.02.12.]

¹²⁰⁸ Ieskatam viens piemērs: „Brālīgā savienībā ar lielo krievu tautu tā [latviešu tauta – I.B.] ir nostaigājusi grūtu, bet slavas vainagotu ceļu. Nāvīgā cīņā pret carismu, grūtā cīņā pret vācu baroniem – muižniekiem un latviešu buržuāziju (..) latviešu strādnieki un zemnieki sagrāva gadsimtu verdzības važas un kļuva paši par savas zemes saimniekiem.” Avots: Kalnbērziņš, J. Padomju Latvijas desmit gadi. Grām.: *Padomju Latvijas desmit gadi*. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1950. 7. lpp.

¹²⁰⁹ Karklins, R. *Ethnopolitics and Transition to Democracy: the collapse of the USSR and Latvia*. Washington: The Woodrow Wilson Center Press, 1994. P. 52.-53.

¹²¹⁰ Kruks, S. „Par mūziku skaistu un melodisku!” *Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns, 2008. 16. lpp.

kultūras jomā saistošas bija PSKP XXII kongresā pieņemtās Programmas tēzes par to, ka „galvenā līnija literatūras un mākslas attīstībā ir stiprināt saites ar tautas dzīvi, patiesīgi un mākslinieciski augstvērtīgi attēlot sociālistiskās īstenības bagātību un daudzveidību, iejūtīgi un spilgti atainot visu jauno, patiesi komunistisko un atmaskot visu to, kas kavē sabiedrības virzīšanos uz priekšu”¹²¹¹.

Dominējošā metode literatūras un mākslas jomā bija sociālistiskais reālisms, kas, kā to definēja PSRS Rakstnieku savienības 1934. gada pieņemtie statūti, ir „paties, vēsturiski konkrēts īstenības tās revolucionārajā attīstībā atspoguļojums”¹²¹². Šāda metode kā varas un masas valodas izpausme nerada savus jaunus mākslinieciskos kodus, bet, iekšēji pārkārtojot, prasmīgi izmanto tos, ko kultūra jau radījusi¹²¹³. Sociālistiskais reālisms, veikli operējot ar kultūrā iepriekš labi atpazīstamām formām, shēmām un klišejiem, veiksmīgi iedarbojās uz kultūras patērētāju, līdz ar to arī līdz „masu” apziņai novadot padomju ideoloģiju. Valsts dibinātās institūcijas, kuru uzdevums bija rūpēties par jaunās metodes un tās pielietotāju audzināšanu un uzraudzīšanu literatūras jomā bija LPSR Rakstnieku savienība (1940), tās izdevumi „Karogs” un „Literatūra un Māksla”, Galvenā literatūras pārvalde (t.s. „Glavlitis”), valsts izdevniecības, mācību iestādes u.tml. Līdzīgas funkcijas pildīja arī LPSR Padomju Komponistu (1940), Mākslinieku (1940), Arhitektu (1940),¹²¹⁴ Kinematogrāfistu savienības (1962) un Teātra darbinieku savienība (Teātra biedrība, 1944).

PSRS ideoloģija vienmēr uzsvēra valsts un kultūras vienotību, proti, padomju iekārtas un padomju kultūras vienotību. Padomju vara nepārtraukti rūpējās par padomju kultūru, savukārt, padomju kultūra uzticami kalpoja padomju varai. Ideoloģija visu laiku atgādināja, ka līdzdalība padomju kultūras dzīvē ir katra padomju cilvēka pienākums¹²¹⁵. Totalitārajās sabiedrībās nav dalījuma masu kultūra un elitārā kultūra, jo kultūra orientēta uz visu sabiedrību, tai jākalpo sabiedrībai, līdz ar to kultūru pārvēršot masu kultūrā. „Māksla pieder tautai!” – Padomju Savienībā

¹²¹¹ Drīzulis, A. (red.) *Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss...*, 704., 705. lpp.

¹²¹² Citēts pēc: Zelče, V. Modificējamais socreālisms un laiks: Viļa Lāča romāna „Uz jauno krastu” piemērs. *Agora 2: Vilis Lācis: divu Latviju naratīvi, sociālais / sociālistiskais reālisms*. Rīga: Zinātne, 2004. 166. lpp.

¹²¹³ Citēts pēc: Radzobe, S. Vilis Lācis un sociālistiskā reālisma kanons. Daži aspekti. Grām.: Gūtmane, M. (sast.) *100 gadu kopā ar Vili Lāci*. Konferenču materiāli. 2004. gada 25. maijs, Rīga. Rīga: Zvaigzne, 2005. 101. lpp.

¹²¹⁴ Drīzulis, A. (red.) *Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss...* 705. lpp.

¹²¹⁵ Priedītis, A. *Latvijas kultūras vēsture no vissenākiem laikiem līdz mūsdienām*. Daugavpils: A.K.A., 2000. 240. lpp.

izplatīts uzsaukums, ko pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas aktīvi cenšas izskaust autortiesības pārstāvošie ierēdņi. Kultūras pieejamība izpaudās ne vien caur profesionālo skatuves mākslinieku viesizrādēm lauku apvidos, daiļliteratūras un preses izdevumu lielajām tirāžām, bet arī caur valsts atbalstu mūzikas un mākslas skolām, attiecīgo jomu iekļaušanu obligātajā un fakultatīvās izglītības programmā, pašdarbības kolektīvu darbības veicināšanu u.tml.

PSKP CK rēķinājās ar latviešu tautas kultūru, saprotot tās konsolidējošo spēku, tā definēja latviešu kultūru kā padomju kultūras sastāvdaļu, kas reizē ļāva kontrolēt tās izpausmes un ietekmes. 1948. gadā atjaunotā Dziesmu svētku tradīcija (nākamie dziesmu svētki Padomju Latvijā notika 1950. gadā), lai gan pieskaņota padomju ideoloģijas ietvaram (noteikta repertuāra izvēle, rīkošanas datumi nereti sakrita ar Padomju Latvijas dibināšanas gadadienām), tomēr saglabāja latviešu pārliecību par Dziesmu svētkiem kā latviešu svētkiem. Kordziedāšanas stundas bija iekļautas skolas mācību programmā. Šajā laikā arī iedibināta skolēnu dziesmu un deju svētku tradīcija.

Lai gan padomju varas interese par kultūru bija viens no veidiem kā valsts oficiālo ideoloģiju novadīt līdz masām, tas bija pietiekoši iedarbīgs veids.

Arī padomju vara, izmantojot kultūras iespējas (daiļliteratūra, muzeju ekspozīcijas, tēlniecība, mūzika u.tml.) centās pamatot savu skatījumu uz Latvijas vēstures notikumiem PSRS vēstures kontekstā un veidot iedzīvotāju kolektīvo atmiņu piemiņas vietu revolucionāriem un Lielajā Tēvijas karā kritušajiem sarkanās (padomju) armijas karavīriem, ar savu nozīmīgo datumu kalendāru un tam atbilstošiem masu rituāliem. Padomju Latvijā akceptētās atceres un atzīmējamās dienas: 23. februāris Padomju armijas un flotes diena jeb Vīriešu diena, 8. marts – Starptautiskā sieviešu diena, 22. aprīlis – V. I. Ļeņina dzimšanas diena, 1. maijs – Darbaļaužu solidaritātes diena, 9. maijs – Uzvaras diena, 17. jūnijs – diena, kad PSRS karaspēks „atbrīvoja” Latviju, 22. jūnijs – Lielā Tēvijas kara (Otrā pasaules kara) sākšanās, 21. jūlijs – Tautas Saeimas vēlēšanas; 5. augusts – Latvijas uzņemšana PSRS, 7. oktobris – PSRS konstitūcijas pieņemšanas diena (1977), 7. novembris – Oktobra sociālistiskās revolūcijas diena.

***

Katra politiskā vara rada priekšnoteikumus un apstākļus savai leģitimizēšanai un tās proponētā pasaules uzskata ieviešanai sabiedrības apziņā. Vajadzīgā informācija sasniedz auditoriju caur: 1) drukātajiem medijiem (prese, skolas mācību grāmatas, skrejlapas u.tml.); 2) 20.-21. gs. - audiovizuālajiem medijiem (radio, TV, kino u.tml.);

3) kolektīvās pulcēšanās tradīciju (biedrības, masu sapulces, mītiņi u.tml.). Līdzās minētajām politiskās varas iespējām ietekmēt kolektīvās atmiņas un identitātes veidošanu, tādējādi atstājot iespaidu arī uz auto un heterostereotipu rašanos un nostiprināšanos, tās instrumentārijā ir arī tādi resursi kā zinātnes, kultūras un informācijas satura cenzūra (pielietota Krievijas impērijas, K. Ulmaņa autoritārā režīma, nacistiskās okupācijas un padomju varas gados) un veidošana, kas ir raksturīga autoritāro un totalitāro režīmu pazīme¹²¹⁶. Šo funkciju veikšanai līdzās Iekšlietu, Izglītības un Kultūras ministrijai tika radītas īpašas institūcijas tādas kā, piemēram, Sabiedrisko lietu ministrija K. Ulmaņa autoritārā režīma ietvaros, Galvenā literatūras pārvalde padomju varas gados un īpaša Propagandas nodaļa Ostlandes ģenerālkomisariātā. Propagandas materiālu intensīva izmantošana norāda uz katrai valsts pārvaldes formai (nedemokrātiskām tas notiek izteiktāk) raksturīgu vērsanos pret iepriekšējās politiskās varas pārstāvēto ideoloģiju un vērtībām, izskaužot „pagātnes paliekas”¹²¹⁷ un aizstājot ar savu redzējumu uz visām sociālās dzīves jomām, t.sk. etniskajiem jautājumiem.

Atzīmējams, ka jaunajā ideoloģiskajā piedāvājumā nereti izmantota iepriekš dominējošo kolektīvo identitāti veidojošo elementu/simbolu/stereotipu forma vai saturs, kas atviegloja tā uztveršanu un akceptēšanu sabiedrībā. Promocijas darba 3. nodaļā vērtēta latviešu kolektīvo stāstu par pagātni veidošana dažādos valsts politiskās pārvaldes posmos – pakļautības un neatkarības periodos, kur saskatāma analogas shēmas izmantošana: latviešu tauta cieš no pāridarītāja (varianti - krieva vai vācieša) un tad nāk kāds (pats latvietis, un attiecīgi - vācietis vai krievs), kas to atbrīvo. Šī ir spēcīgākā naratīva daļa, kurai vajadzētu aizraut mērķauditoriju, jo „cieta visa latviešu tauta”, un šīs situācijas sekas aktualizētas kā naratīva veidošanās brīdī klātesoša realitāte. Turpmākajās stāstījuma daļās, kas attiecināmas uz senākiem pagātnes notikumiem, pozitīvos toņos tiek iezīmēts atbrīvotāja tēls, akcentējot brīvību atnesušās tautas ieguldījumu latviešu tautas attīstībā, un nomelnots pretinieka tēls, rādot tā gadsimtiem ilgušo negatīvo ietekmi un nelabvēlīgo attieksmi pret latviešiem¹²¹⁸. „Jaunais” pasaules uzskats iedzīvotāju apziņā nostiprināts caur svētku

¹²¹⁶ Tā piemēram, Hitlers savos darbos pienācīgi novērtēja propagandas ieguldījumu sabiedrības viedokļa veidošanā, atzīmējot, ka šo instrumentu tikpat prasmīgi izmanto katoļu aprindas un marksisti. Skat.: Zariņš, V. Laupītāju filozofija: nacionālsociālisma ideoloģija un propaganda. *Avots*. 1988. Nr. 11, 67. lpp.

¹²¹⁷ Padomju terminoloģijā bieži sastopams jēdziens

¹²¹⁸ Vairāk skat.: Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā 1942.-1943. gadā. Grām.: *Okupētā Latvija, 1940 - 1990: Latvijas vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi*.

un piemiņas dienu kalendāru (ritualizācija – vairāk skat. 3. nod.). Neviena no politiskajām varām nav vērsusies pret tautas dziesmu izmantošanu skolas mācību grāmatās, piemeklētas vien tai atbilstošākās. Un izvēle bija, jo tautas dziesmu par vāciešiem un par krieviem latviešiem ir daudz. Analoga situācija ir ar Dziesmu svētkiem.

Latvijas titultautas ikgadējo dienas kārtību veido triju sfēru – tradicionālās kultūras (piem., Līgo svētki), reliģijas (piem., Lieldienas) un politiskās varas (piem., valsts dibināšanas diena) - definēts kalendārs. Piebilstams, ka politiskās varas atzītām tradicionālās kultūras un reliģiskajām atzīmējamajām dienām ir daudz lielākas izredzes uz ilglaicīgāku noturību un atpazīstamību. Tāpat atzīmējams, ka, ņemot vērā latviešu kolektīvos priekšstatus par vēsturi un valsts multiethnisko iedzīvotāju sastāvu, ne vienmēr politiskās varas piedāvāto/uzspiesto svētku un piemiņas dienu kalendāru spēj akceptēt visas Latvijas sabiedrību veidojošās grupas. Saprotais, ka autoritārās un totalitāro varu gadījumā atklāti izrādīta citāda attieksme un vērtējums publiskajā telpā nebija iespējami, tāpat bija izskaužamas varas neakceptēto svētku vai piemiņas dienu atzīmēšana, jo tās apdraudēja jauno kolektīvo stāstu par pagātni konstruktīvu un līdz ar to - arī veidojamās jaunās kolektīvās identitātes pamatus¹²¹⁹. Latvijas valsts demokrātijas posmos atsevišķu etnisko grupu (piemēram, vāciešu neapmierinātība ar starpkaru periodā oficiāli atzīmējamo Cēsu kauju uzvaras piemiņas dienu¹²²⁰) iebildumi tika publiskoti. Priekšstatu sadurē veidojas/nostiprinās stereotipi un marķieri simboliskajai robežai starp domstarpībās iesaistītajām etniskajām grupām.

Kolektīvās atmiņas faktu ritualizēšanai nepieciešamās piemiņas vietas un monumenti lielāko tiesu tapuši ar politiskās un administratīvās varas morālu un/vai materiālu atbalstu. Svarīgākie no tiem: iemūžinot vienu no cariskās Krievijas impērijas trim postulātiem (patvaldība, pareizticība, tautiskums) Rīgā atklāts piemineklis caram Pēterim I (1910), starpkaru periodā kā nozīmīgākie kolektīvās atmiņas glabāto notikumu simboli bija Brāļu kapu ansamblis (iesvētīts Lāčplēša dienā 1936.gada 11. novembrī) un Brīvības piemineklis (1935), padomju tautas identitāte tika balstīta Otrā pasaules kara uzvarošajā interpretācijā, to simbolizēja Uzvaras

---

Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 220., 221., 224.lpp.; Drīzulis, A. (red.) *Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss*...694. lpp.; u.c.

¹²¹⁹ Latvijas Okupācijas muzeja Video un kinofotofono krātuvē atrodams ne mazums videoliecību, kas apliecina nacistiskās, arī padomju varas vērsanos pret iedzīvotājiem, kuri atzīmēja LR proklamēšanas dienu, Jāņus, kā arī kristīgās baznīcas kalendārā esošos svētkus. Neliela daļa no tām apkopota Krātuves darbinieku sagatavotā filmā „Mēs bijām brīvi Latvijas pilsoņi” (2008)

¹²²⁰ Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*... 187. lpp., u.c.

pieminekļi Rīgā (1985). Tāpat kā starpkaru periodā un padomju varas gados daudzviet Latvijas pilsētās ierīkoti brāļu kapu monumenti attiecīgi cīnītājiem par valsts neatkarību un padomju armijas karavīriem, tā mūsdienās ierīkoti piemiņas akmeņi padomju varas gados represētajiem un izsūtītajiem valsts iedzīvotājiem.

Kā institucionāls atbalsts kolektīvās atmiņas un etniskās / nacionālās tāpatības, jauna pasaules uzskata veidošanā un uzturēšanā minams valsts varas atbalsts kultūras un zinātnes iestāžu: muzeju, institūtu un tamlīdzīgu iestāžu dibināšanā/pārveidošanā un to darbības mērķu izvirzīšanā

Kultūra (daiļliteratūra - katrai varai ir savs aizliegto un vēlamu autoru saraksts), teātris, kino, pieminekļi un monumenti, muzeji, Dziesmu svētki u.t.t.), zinātne (īpaši humanitārās zinātnes pārstāvošā vēsture), izglītības sistēma un mediju vide – jomas, kurās jaunā pasaules kārtība, kas ietver spēles kauliņu pārbīdi arī etnisko attiecību laukumā, parādās vistiešāk. Varām un ideoloģijām mainoties Latvijas iedzīvotājiem bija jāpiedzīvo ne vien ielu un iestāžu nosaukumu, bet arī simbolu un vērtību maiņa¹²²¹.

Kultūrai kā jomai, kas sniedz saturu etniskajiem stereotipiem, un noteiktos apstākļos arī kā vienam no instrumentiem sabiedrības iepazīstināšanā ar dominējošās ideoloģijas nostādņēm, no valsts puses pievērstā uzmanība izpaužas noteiktas infrastruktūras izveidē, finansiālā atbalstā un valsts pasūtījuma veidošanā. Īpaši liels atbalsts un uzmanība tai bijusi veltīta okupācijas režīmu apstākļos. Sabiedrībā esošo kultūras kodu un vērtību izmantošana, ņemot vērā apstākli, ka cilvēki vairāk vai mazāk domā stereotipiski [stereotipos?], salīdzinot jaunienākušo informāciju ar viņu „datu bāzē” jau esošo, un grupas pašapziņu veicinošā tās vērtību atzīšana, atvieglo jauna „pasaules uzskata” uzpotēšanu. Kultūras pasākumu rīkošana noteiktu vēsturisku notikumu atzīmēšanai, akcentē valsts kopīgas kolektīvās atmiņas veidošanai piedāvāto piemiņas un atceres dienu kalendāru un veicina tā akumulēšanu sabiedrībā. Neviena? no promocijas darba hronoloģiskajos ietvaros Latvijā pastāvošajām varām, nav klaji vērsušās pret latviešu tautas dziesmām un tādām kultūras zīmēm kā Dziesmu svētki, vienīgi pakļāvušās „vajadzīgajai” interpretācijai. Ilgākā laika periodā tas varēja uzturēt un nostiprināt latviešu autostereotipā esošos pašidentifikācijas elementus „zemnieku tauta”, „dziedātājtauta”. Arī stereotips par latviešiem kā „bāreņu tautu”,

¹²²¹ Zelče, V. Par dažām (iz)dzīvošanas praksēm pēckara Latvijā. *Agora 3: Pēckara Latvijas cilvēktelpa ≠ staļinisms*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005.14.lpp.

kurai kāds cits etnoss vai politiska vara darījuši pāri, uzturēta visā aplūkojamajā laika posmā.

5.2. Politiskā elite un likumdevēja varas ietekme uz etnisko stereotipu radīšanu

Sociologi P. Bergers un T. Lakmens pievērš uzmanību tam, ka personīgās vērtības un uzskati rodas no indivīda un sabiedrības dialektiskas mijiedarbības, bet sociālās realitātes konstruēšanā katrs indivīds spēlē nozīmīgu lomu¹²²². Līdzīgu viedokli pārstāv etnologs V. Tiškovs, akcentējot domu, ka vara un valsts birokrātija veido etnicitāti (etniskumu) no tās rīcībā esošās kultūras un sociālās situācijas sniegtajām izejvielām, un, ka tās spēj pārvērst kultūras atšķirības par politiskās diferenciacijas pamatu¹²²³. Šajā sakarā, īpaši priekšvēlēšanu kampaņu laikā, rodas šāds jautājums – vai Latvijas publiskajā telpā politisku un citu mērķu sasniegšanai sastopamais etniskais pretnostatījums (kā iekļaušanas – izslēgšanas mehānisms, skat. 1.nod.) un līdz ar to stereotipu uzturēšana un vairošana, tiek izmantots tādēļ, ka tas pastāv sabiedrībā jeb Latvijas sabiedrībā tas lielā mērā pastāv tādēļ, ka nemitīgi tiek aktualizēts. Iespējams, ka abējādi.

5.3.1. Politiskā elite

Sniedzot savu vērtējumu tai vai citai Latvijā dzīvojošai mazākumtautībai, arī vērtējot starpetniskās attiecības Latvijā, respondenti nereti nāca pie atziņas, ka starpetnisko attiecību jautājums ir politizēts, mākslīgi radīts un uzturēts kādas ļaužu grupas (visbiežāk – kādu politisko partiju) interesēs, un ka biežāk etniskie stereotipi tiek pārnesti no publiskās telpas uz sadzīves līmeni nevis otrādi.

[s1927Talsi]: „Nu kā tagad šitie te, kas vārda pilnā nozīmē naidu kurina starp tautām. Vai tie ir latvieši vai krievi! Tāds Kabanovs. Nu kā var šitādus cilvēkus nenicināt? (..) Cik es saku, pēc rakstura krievi ir labestīgi. Viņi nevar, protams, atbildēt par to, ko nodara viņu cilvēki, viņu valdība un politiķi kā tādi.”¹²²⁴

[s1934Daugavpils]: Ja par krieviem runā, viņi ir dažādi, jā. Tagad tas jautājums ir ļoti politizēts. Ļoti politizēts. Jo viņiem ir izdevīgi jau daudziem nemācīties latviešu valodu.

¹²²² Berger, P. L., Luckmann, T. *The Social Construction of Reality: A Treatise on the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books, 1966. 249 p.

¹²²³ Тишков, В. С. *Очерки теории и политики этничности в России*. Москва: Русский мир, 1997. С. 72.

¹²²⁴ E 74, 266

ja to atbalsta kaut kāds spēks, un vēl viņus uzkurina.. Nu viņi negrib un viss.. Bet pret latviešiem, man liekas, viņi nejut nekādu īpašu naidu.. Es domāju, ka – ne..”¹²²⁵

[v1956Rīga]: „Nu es domāju, ka tur, protams, [krievvalodīgajiem – I.B.] var pārņemt kaut kādu nelojalitāti, bet es domāju, ka ne viss ir bijis pareizi tajā Latvijas politikā, kopš Latvija ir neatkarīga. Nu teiksim kaut vai šis Valodu likums. (..) Tas, ka ar šiem [krievvalodīgajiem] cilvēkiem manipulēja, teiksim, tas, kas šīs [pret Izglītības likumu – I.B.] demonstrācijas organizēja, - ir cits jautājums. (..) Manuprāt, šīs te partijas, kas ir – galēji labējās un galēji kreisās – nu kur šim nacionālajam momentam ir pietiekoši liela nozīme, viņi izmanto šos saukļus. Tā pati Nacionālā fronte ar Gardu priekšgalā.. Nu es neko pozitīvu neredzu tās viņas aktivitātēs. Tāpat arī otrā spektra galā.. Bet es domāju, vidusmēra latvieši un vidusmēra krievi, kas šeit ir un varbūt nedarbojas nekādās partijās, un varbūt tikai simpatizē kaut kādām vairāk vai mazāk centriskām partijām – nu es neredzu, ka tur būtu daudz kaut kādu konfliktu.”¹²²⁶

Publiskajā telpā pastāvošais etniskās norobežošanās un robežu pastāvēšanas fakts ir sociāla konstrukcija – kādai sabiedrības grupai izdevīga etnisko robežu uzsvēršana, kas balstīta atšķirību akcentēšanā, izmantojot stereotipus un balstoties tajos, veidojot jaunus priekšstatus un emocionālo fonu. Atzīmējams, ka vienmēr, kad tiek runāts par etnisko robežu, kas iezīmē grupu, jāņem vērā, ka pat tad, ja tas ir etniskās grupas iekšējās izvēles rezultāts, tas nav visas grupas izvēles rezultāts, bet tikai tās sociāli aktīvo locekļu, kuriem dalība etniskajā diskursā kaut kādu iemeslu dēļ ir svarīga, vienošanās¹²²⁷.

Par 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā sabiedrībā vērojamām norisēm tautas dzejnieks un tā laika politisko procesu aktīvs līdzdalībnieks J. Rainis savā dienasgrāmatā rakstīja: „Tautības ideja pate tautā gandrīz nemaz manāma, ja daudz, sieviešu raibos svārkos; taut. ideja parādās pie t.s. inteligēntiem, dažādiem videniekiem – skolotājiem, skroderiem, skrīveriem, īstenībā viņa pie inteligēnces parādījusies, nākuse apziņā un tikuse kopta, kamēr pārvērtusies par vadošu un virzošu spēku. Tauta nekad nav bijuse tautiska.”¹²²⁸ Un vēl: „T. ideja tautu nekad nav pārvaldījusi, inteligēnci gan. Viņai nau nebūt tāds iespaids kādu tai piedod runās, goda mielastos un avīzēs. Viņai nau materiāls un fizisks faktors, par kādu to sauc; ja daudz, psikisks faktors jeb laika atspulgojums. Kaut gan viņa nau valdošs faktors, jārāda, kā viņa ceļas, kā tiek kopta no inteligēnces, kurai tā top par ieroci

¹²²⁵ E 74, 249

¹²²⁶ E 74, 260

¹²²⁷ Тишков, В. С. *Очерки теории*.. С. 68., 69.

¹²²⁸ Rainis. Pleskavas burtnīca. Grām.: Samsons V. u. c. (red.) *Rainis. Kopoti raksti*. 24. sēj. Rīga: Zinātne, 1986. 165. lpp.

egoistiskiem mērķiem.”¹²²⁹ Rakstnieks un publicists M. Kaudzīte, cenšoties formulēt 19. gs. otrās puses norises sabiedrībā, izteicis pārdomas: „Grūti izzināt, kas, kad un kur sācis vispirmais aizrādīt uz to, ka latviski runājošais zemnieks pats ir arī latvietis, īpašas tautas loceklis, ne tik vien šai vai tai strādnieku kārtai piederīgs nevērojams cilvēks un ka tiem, kas runā viņa valodu, ka tiem arī ir sava tautas nākotne ar visām iecīnamām apgaismības un kultūras īpatnībām, kas dus vēl pilnīgi neizkoptas, pat nedīgušas kā asni un stādi sēklas graudiņos, bet, ka tam visam vajaga ne vien palikt, turpretī augt un pieņemties spēkā un plašumā.”¹²³⁰ Arī Latgales novadā risinājās analogi procesi ar konkrētiem šo procesu virzītājiem. „Myusu pirmi darbinieki (..) sludņoja (..) aizrodidami kotrā vītņā, ka mes asam latviši, latvišu tautas dali.”¹²³¹ „Pymajā wītā inteliģencei wajaga nustot kai latwišu nacijonalizma apostolim un pilikt wysas pyules pi to, ka šu nacijonalizma sajyutu, wajadzibu idwest dziliōs tautas masōs.”¹²³²

Kā atzinis E. Smits, „atsevišķi cilvēki vai kāds cilvēku kopums var izmantot etnicitāti kā instrumentu savtīgās interesēs”¹²³³. Izdevīgums būtu meklējams kādas grupas politiskajās, ekonomiskajās, sociālajās un cita veida interesēs, kā arī kā līdzeklis cīņai par atzīšanu. Konkrētam etnosam piederīgu ļaužu kopu, kas izvēlas aktualizēt etniskās robežas publiskajā telpā un rod tām marķierus, sociologs M. Vēbers dēvēja par karjeras grupu Citviet zinātniskajā literatūrā sastopami citādi šīs grupas apzīmējumi: publiskie aktori, viedokļa līderi, elites grupa, arī - etniskie starpnieki. Sabiedrības elite: ietekmīgi/atzīti sabiedriskie un kultūras darbinieki, zinātnieki un izglītības darbinieki u.tml. Šajā kategorijā ietilpināmi arī politiķi: valsts prezidenti, valdību vadītāji, ministri, deputāti, arī polittehnologi.

Līdzās citiem ietekmes veidiem uz sabiedrības viedokļa formulēšanu, politiķiem pieder arī varas sviras, līdz ar to viņi spēj leģitimizēt un ritualizēt pārstāvētās tautas etniskās tāpatības elementus (atsevišķus kultūras kodus un simbolus) un kolektīvajā/vēsturiskajā atmiņā glabātos faktus (tas viss atrodams arī tautas autostereotipa saturā), nostiprinot tos tautas apziņā un vairojot to nozīmību. Sociologs E. Dirkeims atzīmēja, ka dažādas ceremonijas un simboli aizvien ir saviļņojuši ļaužu

¹²²⁹ Turpat.

¹²³⁰ Kaudzītes Matīss. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*...45. lpp.

¹²³¹ Its. Myusu ceļš iz jaunu dzeivi. *Jaunō Straume*. 1921.g. 24. marts. 1 lpp.

¹²³² Sabris. Mums wajadzīga nacijonalizma sajyuta. *Latgolas Wōrds*. 1922. g. 6. dec. 2. lpp.

¹²³³ Smits, E. D. *Nacionālā identitāte*. Rīga: ABG, 1997.29.-30.lpp

masas, līdz ar šādai rīcībai ir liels ietekmes spēks uz noteiktu auditoriju¹²³⁴. Nosakot svētku un piemiņas dienas, atbalstot/aizliedzot kādu kultūras pasākumu rīkošanu ik pēc noteikta laika intervāla, dodot atļauju kāda piemiņas akmens, monumentu un pieminekļu celtniecībai (vai noārdīšanai), definējot skolu jaunatnes audzināšanas uzdevumus, dibinot/slēdzot institūcijas kultūras, vēstures un valodas pētīšanai – politiķi nosaka, paplašina vai ierobežo grupas simboliskās robežas, rosina gan kolektīvo atmiņu, gan kolektīvo aizmiršanu.

Politiskās elites un viņu „darba devēju” (tautas) mijiedarbībā novērojama vairāku sociālās psiholoģijas pamattēžu izmantošana, kas nav realizējama bez etnisko stereotipu iesaistīšanas: cilvēki dzird to, ko vēlas dzirdēt; pretnostatījums vieno, vienotība šķel; jo emocionālāks priekšstats, jo ilgāk tas saglabājas u.tml. Polittehnologi tos labi pārzina un prasmīgi izmanto, gatavojot valsts vīru runas un uzrunas tautai, gan dažādu politisko apvienību priekšvēlēšanu lozungus un propagandas kampaņas. Tādējādi etniskie stereotipi atgriežas un/vai iedzīvojas sabiedrībā caur politiķu uzrunām atsevišķās svētku reizēs, viņu izteikumiem, komentāriem un viedokļiem, ko atspoguļo masu mediji.)

Piemēram, iepazīstoties ar Latvijas valsts prezidentu – J. Čakstes, G. Zemgala, A. Kvieša un K. Ulmaņa - uzrunām tautai, kas teiktas valsts svētkos laika posmā no valsts dibināšanas līdz tās okupācijai, secināms, ka sākotnēji J. Čakstes, G. Zemgala, A. Kvieša runās līdz 1934. gadam uzrunu adresāti ir visi Latvijas iedzīvotāji bez etniskās piederības atšķirībām. Valsts dibināšanas svētkiem vēltītajās uzrunās prezidenti vērsās pie Latvijas tautas, Latvijas iedzīvotājiem, pilsoņiem un pilsonēm, klātesošajiem. Tajās uzrunātās un/vai pieminētās visas sociālās grupas – laucinieki/pilsētnieki, zemnieki/strādnieki, darba devēji/darba ņēmēji, inteliģence u.tml., arī Latvijas sabiedrību veidojošas etniskās grupas. Tomēr runu saturs vairāk adresēts latviešiem, kas beidzot, pēc nebrīvē un svešu tautu pakļautībā pavadītiem gadu simtiem, ir kļuvuši kungi (citur – saimnieki) savā dzimtajā zemē¹²³⁵.

Izvērtējot Latvijas valsts prezidentu G. Ulmaņa un V. Viķes-Freibergas uzrunas tautai valsts dibināšanas svētkos, arī izkristalizējas dažas izmantotās atslēgas frāzes. Dažas no tām līdzīgas starpkaru perioda politiķu runām līdzīgos pasākumos, dažas uzrāda sava laika radītas iezīmes (skat. 3. nod.).

Politiķi ir sabiedrības locekļi, un, tāpat kā citiem, viņiem raksturīgas daudzas sociālās tāpatības, tajā skaitā – etniskā, un, tāpat kā citi, viņi ir saņēmuši līdzīgu oficiālo un neformālo audzināšanu, atzīst noteiktas vērtības un turas pie noteiktiem

¹²³⁴ Дюркгейм, Э. *Социология. Ее предмет, метод, предназначение*. Москва: Канон, 1995.

¹²³⁵ Satversmes sapulces svinīga sēde 18. novembrī. *Latvijas Kareivis*. 1920. g. 20. nov. 1.lpp.; Satversmes sapulces svinīga sēde 18. novembrī. *Latvijas Kareivis*. 1921. g. 20. nov. 2.lpp. Valsts svētku svinības. *Latvijas Kareivis*. 1921. g. 20. nov. 1.lpp.; Republikas svētki. *Latvijas Kareivis*. 1922. g. 21. nov. 1., 2. lpp. Valsts prezidenta G. Zemgaļa runa svinīgajā aktā. *Latvijas Kareivis*. 1928. g. 20. nov. 5.lpp. Baudot brīvību neaizmirstiat to sargāt! *Latvijas Kareivis*. 1931. g. 20. nov. 1.lpp.; Valsts neatkarības piecpadsmitās gada dienas svinības. *Latvijas Kareivis*. 1933. g. 21. nov. 1. lpp.

kolektīvās atmiņas glabātiem stāstiem par pagātņi. E. Gelnars uzskatīja, ka „cilvēkiem nav ļauts domāt tā, kā viņiem patīk; parasti viņi ir savu ideju vergi un viņu idejas ir kopīgas sabiedrībai”¹²³⁶. Tādēļ arī izstrādājot morālās regulācijas visas valsts sabiedrības darbības pamatam, nereti tika/tiek pārāk aktualizētas konkrēta politika pārstāvētās etniskās grupas iekšienē pastāvošās solidaritātes saites un komunikācijas principi. Labprātāk komunicējam ar savējiem nekā ar svešiem, komunikācija atvieglo un no jauna apstiprina grupas sajūtu, piederības sajūtu grupai, un tas tā notiek, ne mazākā mērā tādēļ, ka šāda komunikācija vienlaicīgi izslēdz citus/svešus¹²³⁷.

Ir uzskats, ka visbiežāk etniskais faktors kalpo līderiem, bet ne līderi – etniskajai kopienai, un tieši tādēļ elites konstruē kultūrvēsturisko tradīciju, lai pamatotu savu statusu un leģitimitāti. Kā liecina laikabiedri, tas attiecināms arī uz Latvijas situāciju, jo „latviešu tautiskā kustība 19. gs. b. / 20. gs. sāk. pēc sava satura bija saimnieciska un nacionālais bija visiem viegli saprotama izkārtne”¹²³⁸, un vēl 1990. gadu sākumā „latviešu tautas satraukums un sāpe ir kā kāpnes, kā garā pupa, pa kuru daudzi rāpjas varas augstumos”¹²³⁹.

19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā līdz ar cīņu par līdzvērtību ekonomiskajā sfērā un darba tirgū, latvieši, ar mērķi lobēt savu tautiešu intereses un tiesības, centās iegūt arī savu pārstāvniecību pilsētu pārvaldēs un Krievijas valsts Domē. Tā laika vēlēšanu likumā pastāvošo ierobežojumu dēļ plašu pārstāvniecību iegūt neizdevās, bet priekšvēlēšanu gaisotnē noritošās debātes aizvien vairāk iedzīvotāju piesaistīja šai sabiedriskās dzīves aktualitātei un deva skaidrojumu tiem labumiem, ko katrs no politiskās pārstāvniecības var sagaidīt.

Latvijas valstiskās neatkarības posmā starpkaru periodā Latvijas Republikas visu četru sasaukumu Saeimu darbā piedalījās daudzveidīgs un daudzskaitlīgs partiju klāsts. Kā visstabilākās un plašāk pārstāvētās partijas pirmajās četrās Latvijas Republikas Saeimās atzīmējamās Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija (LSDSP) un Latvijas Zemnieku Savienība (LZS). Jau iepriekš atzīmēts, ka mūsdienās Latvijas vēlētajī izvēlas starp nosacītām „latviešu” un „krievu” partijām, bet starpkaru periodā priekšvēlēšanu cīņā iesaistījās ne vien krievu, bet arī vācbaltiešu, ebreju un

¹²³⁶ Gelnars, E. *Arkls, zobens un grāmata*. Rīga: Madris, 2000. 49. lpp.

¹²³⁷ Schöpflin, G. *Nations. Identity. Power...*, P. 57.

¹²³⁸ Skujenieks, M. *Nacionālais jautājums Latvijā...* 118.-120.lpp.

¹²³⁹ Selecikis, V. Kāda ideoloģija vajadzīga Latvijai? *Literatūra un māksla*. 1994. g. 14. janv. 1. lpp.

poļu dibinātās politiskās partijas vai vēlēšanu apvienības. Mazākumtautību pārstāvju pārstāvniecība starpkaru periodā vēlētajās Saeimās atspoguļota 5.1. Tabulā

5.1. Tabula

Mazākumtautību pārstāvība LR Satversmes sapulcē un Saeimās: 1922. – 1934. un 1993.-2010.¹²⁴⁰

Saeima → Tautība↓	Satv. sapulce	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Poļi	-	1	2	2	2		1	1	1	
Vācieši	6 (7)	6	5	6	6					1
Krievi	4	3	4	6	6	6	4	9	14	15
Ebreji	8 (10)	6	5	5	3		1	1	1	1
Baltkrievi				1						
Karēļi									1	1
Lietuvieši								1		
Čigāni								1		
Neuzrāda						6	(1)	(4)	(4)	(4)
Kopā	18 (21)	14	16	20	17	12	6 (7)	17(21)	17 (21)	18 (22)

Iesaistoties Latvijas politiskajā dzīvē, mazākumtautību pārstāvji centās/cenšas nostiprināt savas etniskās grupas pozīcijas valstī. Tā starpkaru periodā vācbaltiešu frakcijas deputāti P. Šīmanis, K. Kellers aktīvi iesaistījās būtisku likumprojektu izstrādāšanā un deva būtisku ieguldījumu to tapšanā. Pateicoties viņu darbībai un valsts pretimnākšanai, minoritātes ieguva plašas tiesības un iespējas radīt savu nacionālās kultūras infrastruktūru – skolas, biedrības, kultūras iestādes, presi u.c. Minoritāšu deputāti aktīvi reaģēja uz savas tautības interešu jēlkādu apdraudēšanu – protestēja pret vācu un krievu valodu sociolingvistisko funkciju sašaurināšanu, pret, viņuprāt, netaisnīgo agrāro reformu, pret centieniem ierobežot mazākumtautību skolu autonomiju u.tml., kas, noteiktā griezumā, atkarībā no procesa atspoguļotāju - laikrakstu īpašnieku un redkolēģiju politiskajām simpātijām, nonākušas preses slejās veicināja latviešu reakciju uz mazākumtautību aktivitātēm un izteikumiem, vairojot un nostiprinot stereotipus un veicinot pat aizspriedumu veidošanos.

Padomju varas apstākļos, kad latvieši atradās subordinētas tautas statusā, arī viņiem bija dota iespēja ievēlēt savus priekšstāvjus uz PSRS AP un LPSR AP. Ņemot vērā, ka visi būtiskākie lēmumi jau bija izlemti PSRS K(b)P CK un tās satelītorganizācijās, Augstākās Padomes bija tikai zināma valsts demokrātiskas

¹²⁴⁰ Tabula sastādīta pēc: *Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti*. Rīga, 1920. 6., 7.lpp., Žvinklis, A. Latvijas Republikas Saeimas deputātu sociāli demogrāfiskais raksturojums un nacionālais sastāvs. *LVIŽ*. 1998. Nr.1. 107. - 112.lpp.; Informācija LR Saeimas mājas lapā. Pieejams: http://www.saeima.lv/Informacija/likumdeveju_vesture.html [skat. 24.06.2011.] un Centrālās Vēlēšanu Komisijas mājas lapā

iekārtas demonstrācija. Atzīmējams, ka pēdējā LPSR Augstākā Padome (1990-1993), kura pieņēma latviešu tautai un Latvijas valstij tik nozīmīgus aktus kā 4. maija Deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” un 1991. g. konstitucionālo likumu „Par Latvijas Republikas valstisko statusu”, nebija etniski viendabīga. Latviešu centienus atbalstīja arī krievu, poļu, ebreju, lietuviešu u.c. tautību deputāti.

Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas visās Saeimās fiksējams dalījums t.s. „latviešu” un „krievu” partijās. Citu mazākumtautību pārstāvji atsevišķas partijas neveidoja, viņi pieslējās vai nu centriskajām, vai kreisā spektra partijām. Vislielākais viņu īpatsvars atrodams t.s. „krievu” partijās. Mazākumtautību pārstāvniecība 5.-9. Saeimai attēlota Tabulā Nr. 5.1. Lai cik ļoti nespētu savā starpā vienoties „latviešu” partijas, „krievu” partijas līdz šim atradušās Saeimas opozīcijā. Atzīmējama arī tendence, ka „krievu” partijas drīzāk spēj uzrunāt latviešu vēlētāju nekā otrādi. Latvijas mazākumtautības pārstāvošo deputātu aktivitātes – cīņa par otras valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai, pretdarbība izglītības reformas ieviešanai dzīvē, atšķirīga atsevišķu Latvijas vēstures notikumu interpretācija u.tml. – latviešos arvien raisījusi zināmas bažas, neuzticēšanos un apdraudētības sajūtu, kā rezultātā simboliskā robeža tiek nostiprināta ar stereotipos ietvertajām un elites politiķu daļas prognozēm par „viņu” uzvedību.

Vērtējot Latvijas politisko eliti pēdējās desmitgadēs, I. Apine atzinusi, ka mūsdienās tās sastāvs ir visai mainīgs, to veido cilvēki ar visai nelielu politisko pieredzi, bet ar daudziem ikdienas apziņas līmenī veidotiem priekšstatiem¹²⁴¹. Līdzīgas domas pauž filozofs un Latvijas etnopolitikas norišu pētnieks E. Vēbers, rakstot, ka politizētās etnicitātes uzvaras gājienu mūsdienās nosaka „pieticīgā intelektuālā dzīve Latvijā, it sevišķi tas izpaužas politikas jomā, kur valda intensīva, bet ikdienišķa, ar teorētisko domu nesaistīta darbošanās”¹²⁴². Tas ļauj secināt, ka mūsdienās vērojama Latvijas „tautas kalpu” izdabāšana noteiktai elektorāta daļai un etniskā pretnostatījuma uzturēšana sabiedrībā (īpaši priekšvēlēšanu laikā) ar zināmu etnisko stereotipu un jaunieviestu priekšstatu palīdzību.

5.2.2. Priekšvēlēšanu kampaņas

¹²⁴¹ Apine, I. Etnopolitikas analīze. Grām.: Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.) *Pretestība sabiedrības integrācijai: Cēloņi un sekas*. Rīga: LU FSI, ĪUMSILS, 2007. 24.lpp.

¹²⁴² Vēbers, E. Pēcvārds. Grām.: Rotčailds, Dž. *Etnopolitika...* 238. lpp

Etnicitāte kā instruments tika/tiek izmantots arī organizējot un konsolidējot politiskās partijas vai vēlēšanu apvienības jeb tās pozicionējot konkrētas priekšvēlēšanu kampaņas laikā. Etniskie stereotipi tiek tīrāzēti arī caur priekšvēlēšanu plakātiem, uzsaukumiem un mūsdienās - reklāmas klipiem u.c. Priekšvēlēšanu kampaņu laikā izmantoti ne vien latviešu tautas kultūras viegli atpazīstamie elementi (sastrādātas rokas, rupjmaize, zemnieks tīrumā u.c.), bet arī tāds etniskās identitātes elements kā kolektīvā/vēsturiskā atmiņa, kas grupas saliedētības, solidaritātes radīšanai veido definētu emocionālo fonu, visbiežāk - bailes, nedrošību.

Jau 19. gs. nogalē un 20. gs. sākumā fiksējama latviešu deputātu kandidātu un politisko apvienību dibinātāju un vēlēšanu sarakstu veidotāju „draudzēšanās” (vienota saraksta veidošana ar krieviem vai ebrejiem u.tml.) ar kādu tautību pret kādu citu un vilšanās, ja potenciālie partneri pievil, rada gūzmu negatīvu emociju, kas atspoguļojumu rada arī publiskajā telpā, veidojot labvēlīgu augsni etniskiem stereotipiem un aizspriedumiem.

Lielākā daļa starpkaru periodā uz Saeimas deputātu vietām mērķējošām partijām par saviem galvenajiem politiskajiem pretiniekiem uzskatīja mazākumtautību pārstāvjus (galvenokārt, vietējos vāciešus, poļus un ebrejus) un sociāldemokrātus, kas arī zināmā mērā aizstāvēja noteiktu sociālo slāņu mazākumtautību intereses. Izrādot savas simpātijas kādam no politiskajiem spēkiem, priekšvēlēšanu cīņā metās arī laikraksti. Pilsoniskās partijas aicināja vēlētāju iesaistīties cīņā pret „sarkano pūķi” un „melno bruņinieku”¹²⁴³ un „melno nezvēru”¹²⁴⁴, piesaucot gan vēstures liecības, gan to pārstāvju morālo kvalitāšu trūkumu, nelojalitāti u.tml.

Tā laika komunikācijas prakses ar vēlētāju ieskatam daži citāti no presē publicētiem priekšvēlēšanu uzsaukumiem:

„Zem minoritātu tiesību karotāja segas slēpjas melnais bruņinieks, kuram pat Tautu Savienība nav diezgan svēta, lai arī šo augsto starptautisko iestādi nezaimotu ar savu klātbūtni. Šim baronam minoritatu tiesības vajadzīgas nevis kultūras un reliģijas dēļ, bet lai no jauna uzmestos par kakla kungu latviešu zemniekiem. (..) Toreiz arī „minoritātes” balsoja kopā ar sociālistiem pret zemes reformu, pret jaunsaimniekiem, pret Latvijas nākotni, un tikai baroniem par labu. (..) sociālisti, baroni, komunisti, kā izrādās, ir viena kliķe. Katram savi nolūki, bet viena un tā pati taktika un visiem naidis pret Latviju. (..) un

¹²⁴³ Dr. Rusticus. Jauna minoritātu savvērestība pret Latviju. *Brīvā Zeme*. 1922. g. 20. sept. 1.-2.lpp.; Priekšvēlēšanu reklāma. *Jaunākās ziņas*. 1931. g. 1.okt. 1.lpp.

¹²⁴⁴ Baronu sūdzība. *Brīvā Zeme*. 1925. g. 22. sept. 1.lpp.

tamdēļ tikai cīņās norūdīta partija ar stingru mugurkaulu var uzņemties šo cīņu ar melno bruņinieku, par zemnieku brīvību, par agrārreformu, par Latvijas nākotni.”¹²⁴⁵

„Latgolas dorba zemnieki – mozsaimnieki, bezzemnieki, Latgolas dorba tauta! (..) ni vīna bolsa par reakcionaru sarokstim, kaidi it zam 1, 13, 14 un 19 numuriem. Ni par vocišu baronim (1), ni par krīvu apslāptim monarkistim (13), ni poļu panim (14) Latgolas dorba zemnieks nadreikst nūdut sovus bolsus. (..) Bet ari pòreji cyttautišu saroksti 11, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22 nadreikst nūmaldynot dorba zemnicibas pròtus. Kai vociši un poļi, taipat ari žeiidi un krivi (..) pec sovas byutibas cenšas atjaunot tūs laikus, kad myusu zemē vysa vara pidareja muižnikim, krīvu gubernatorim, ispravnikim un pristavim.”¹²⁴⁶

„Nesaudzīga cīņa pret krievisko garu. Katrs zin, kas ir krieviskais gars, katrs zin, cik viņš kaitīgs mūsu nacionālai attīstībai un kultūrai. Diemžēl, krieviskais gars, kā verdzības tumsības mantojums no vecās cariskās Krievijas, dveš pretī dažādās valsts iestādēs, parādās arī politikā, sabiedrībā un privātā dzīvē, sevišķi pilsētās.”¹²⁴⁷

„Nākošajos trijos gados noteicējiem valdībā jābūt nevis kā tagad: baroniem, fīrstiem, Dubiniem, īstiem krievu ļaudīm, fašistiem-bergistiem un bijušās ķezarisiskās Vācijas draugiem, bet jaunajai zemniecībai.”¹²⁴⁸

„Vecs vīrs pienāk man klāt un saka: „Divi dēli man ir krituši karā, es iešu balsot, citādi viņiem kapā nebūs miera, ja mēs atkal ļausim vāciešiem valdīt.” (..) Ja tauta nobalsos par tagad valdošām partijām, tad viņa no jauna uzvels sev kaklā svešautiešu jūgu uz nākošiem trim gadiem.”¹²⁴⁹

Kā redzams no priekšvēlēšanu kampaņu saukļu citātiem, latviešu interešu pārstāvniecību pārņēmušo partiju (izņemot sociāldemokrātus) komunikācijā ar savu vēlētajū dominēja latviešu pretnostatījuma mazākumtautībām un iebiedēšanas diskurss: ir slikti (minoritātēm dots daudz, latviešiem maz) un pie attiecīga vēlēšanu rezultāta būs vēl sliktāk (latvieši atgriezīsies kalpu stāvoklī, mazākumtautības dominēs). Dažas partijas publiski pauda nostāju par mazākumtautībām kā svešiem elementiem Latvijā. Lai gan šī retorika atstāja iespaidu uz latviešu etniskajiem priekšstatiem, realitāte bija tāda, ka, iekļūstot Saeimā, kāda lēmuma pieņemšanai tāpat bija jāmeklē mazākumtautību deputātu atbalsts un tāpat jāiet uz piekāpšanos kāda tām svarīga jautājuma risināšanā.

¹²⁴⁵ Dr. Rusticus. Jauna minoritātu sazvērēstība pret Latviju. *Brīvā Zeme*. 1922. g. 20. sept.1., 2. lpp.

¹²⁴⁶ Latgolas dorba zemnieki – mozsaimnieki, bezzemnieki! Latgolas dorba tauta! *Jaunā straume*. 1922. g. 8. sept. 1. lpp.

¹²⁴⁷ Latviešu Zemnieku Savienības 1925. g. Saeimas vēlēšanu platforma. *Brīvā Zeme*. 1925. g. 17. sept. 5. lpp.

¹²⁴⁸ [Politiskā reklāma]. *Jaunākās ziņas*. 1928. g. 4. okt. 13. lpp.

¹²⁴⁹ Skalbe, K. Vēl cīņa nav galā! *Jaunākās ziņas*. 1931. g. 2. okt. 4. lpp.

Arī vēlēt LPSR Augstāko Padomi (AP) 1990. gadā izteikti pavīdēja sabiedrības šķelšanās pēc etnolingvistiskā principa un mēģinājumi šo plaisu mazināt, izvirzot kopīgu mērķus un tos īstenojot. Vērojot, kā notiek Latvijas Tautas Frontes (LTF) kandidātu izvēle, sabiedrībā izskanēja bažas, ka nākamajās AP vēlēšanās varētu tikt ievēlēti tikai žurnālisti, ārsti un arhitekti. Tāpat tika spriests par to, lai AP tiktu pārstāvētas visas sociālās grupas, arī citas Latvijas tautības. Nacionālo kultūras biedrību asociācija tobrīd uzstājās kā vērā ņemams progresīvs spēks.

Vēlot deputātus nākamajām Saeimām, vēlētajiem piedāvāti daudzi latviešu kultūrā, vēsturē un etniskajā tāpatībā balstīti atpazīstami tēli un uzsaukumi, kas nebija nekas oriģināls. Daži piemēri no priekšvēlēšanu uzsaukumiem vēlētajiem:

„DCP [Demokrātiskā Centra Partija,] – tā ir alternatīva lauku un laucinieku izputināšanai; - tā ir zemes reformas taisnīga īstenošana; - tā ir latvju sētas mūžīgā pastāvēšana. Zeme ir latviešu tautas šūpulis. Mēs nepieļausim, ka tā kļūst par tuksnesi. Mēs – tie esat jūs, mūsu vēlētajī. Mēs nākam izpildīt jūsu gribu.”¹²⁵⁰

„TB/LNNK: Valsts kalpos cilvēkam. Imants Kalniņš: Es lepojos, ka esmu latvietis. Un audzinu to savos bērnos. Latviskums ir tas, kas dara mūs skaistus un īpašus kopējā pasaules krāšņumā. Būt lepnam par to – tā ir mūsu nacionālā pašapziņa. Nacionālais nevar būt vecmodīgs vai ekstrēms. Tādus epitetus izdomā partijas savstarpējā konkurencē. Par tautu nacionālo pašapziņu ir jāvienojas pašām tautām. Tas ir mūsu uzdevums.”¹²⁵¹

Atgādinot padomju okupācijas varas gados notikušās migrācijas sekas, Brīvības partijas un Sociāldemokrātiskās Labklājības partijas politiskās reklāmas veidotāji 2002. gadā pārspīlēti biedēja vēlētajus ar nākamās migrācijas vilni Eiropas Savienības kontekstā, kas Latvijā savedīs ne vien kultūras, bet arī rases ziņā atšķirīgus ļaudis. (Tas gan šīm partijām nepalīdzēja iekļūt 8. Saeimā).¹²⁵² Visai atpazīstami ir arī partijas TB/LNNK saukļi, kas vēl 2005. gadā izmantoti priekšvēlēšanu kampaņas laikā pirms Rīgas domes vēlēšanām. – „Krievi nāk! Jūs zināt, kas jādara!”, „Sarkanie Rīgā! Jūs zināt, kas jādara!” u.tml.

Etnicitātes nozīmības fenomenu kā iedarbīgu rīku vēlētajū balsu iegūšanai izmanto ne vien mūsdienu Latvijas politiskās partijas un politiķi, to darījuši arī deputātu kandidāti starpkaru periodā. Pūles nav bijušas veltas. Etniskais balsojums

¹²⁵⁰ [Politiskā reklāma] *Diena*. 1993. g. 7. maijs. 3. lpp.

¹²⁵¹ [Politiskā reklāma]. *Diena*. 2002. g. 6. sept. 4. lpp.

¹²⁵² Točs, S. [pierakst.] Vēlēšanas un maģija. Saruna ar Ķīlis R. *Neatkarīgā Rīta Avīze*. 2002. g. 22. jūl. 2., 4. lpp.

fiksējams gan starpkaru periodā, gan mūsdienās. Etnisko balsojumu esamību dažādu nozīmīgu politisku izšķiršanos brīžos mūsdienās apliecina vēlēšanu politiskās izvēles analīze¹²⁵³, arī autores veikto interviju dotumi. Lauka pētījumā intervētie respondenti, pat gados jauni, šo praksi vērtēja visai lakoniski – balsoju par „latviešu partijām”, jo „es neredzu, ko (..) „krievu partijas”, ko viņi ir labu izdarījuši?”¹²⁵⁴, un „mēs jau bijām zem krievu valdīšanas, un zinām, kā latviešiem tad gāja.”¹²⁵⁵, „un ja viņi [krievi Saeimā – I.B.] ņems pārsvaru, tad tāds latvietis, tad tie latviešu laiki, tad (..) ne tāda zeme vairs, ne tāda tauta... nu nebūs vairs!”¹²⁵⁶

Process ir abpusējs – priekšvēlēšanu un/vai propagandas kampaņu laikā atsevišķu etnisko identitāti un kolektīvo stāstu glabātās vēsturiskās pieredzes piesaucošu, stereotipus saturošu uzsaukumu izraisītā nedrošība un bailes no situācijas atkārtotā vadījušas daudzas respondentu politiskās (un ne tikai) izšķiršanās (piemēram, pretēji savai pārliecībai atbalstīta Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā, jo „nevēlējās saņemt apsveikuma telegrammu no [Krievijas prezidenta V.] Putina”¹²⁵⁷. u.tml.). Savukārt, kolektīvās atmiņas fakti un/vai vēlme izpatikt vēlētajam ir veidojušas politiku/varas nesēju pašreklāmas uzstādījumus un, nereti – arī lēmumus.

5.2.3. Likumdošana

Politiskās elites pasaules uzskats, priekšstati par lietu kārtību etniskajā jomā atspoguļojas viņu politiskās piederības vai atbalstāmā ideoloģijas virziena izvēlē un pieņemtajos likumdošanas aktos, kas, savukārt, atbilstot kādas sabiedrības daļas gaidām (ekspektācijām) vairo tās pārliecību par savas vērtību sistēmas nozīmību. Likumi, īpaši tie, kas attiecas uz etnopolitikas sfēru, uztur un veido gan autostereotipus, gan heterostereotipus.

5.2.3.1. Pilsonības likums un migrācijas procesu regulēšana

¹²⁵³ Arāja, D. Latvijā etniskais balsojums neizbēgams. *Diena*. 2005. g. 11. marts. 3. lpp.; Sloga, G. Rīgā apstiprinājušās prognozes par etnisko balsojumu. *Diena*. 2005. g. 15. marts. 4. lpp.; Freimanis, J. Etniskais balsojums Rīgā. *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*. 2005. g. 15. marts. 2. lpp. Mežs, I. Etniskie balsojumi par ES. *Diena*. 2003. g. 26. sept. 2. lpp.; Puriņš, G., Šulcs, U. PCTVL: „Mūs' lokomotīvs uz priekšu iet, tam komūnā ir pieturviet” Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=7761> [skatīts 2005.g. 2.martā]

¹²⁵⁴ 2006. gada ekspedīcijas materiāli

¹²⁵⁵ [v1976Bauska] E 74, 244

¹²⁵⁶ [s1929Cēsis] E 74, 261

¹²⁵⁷ [s1977Rīga] 2006. gada ekspedīcijas materiāli

Pilsonības likums definē priekšnoteikumus piederībai valsts pilsoņu kopai, darbinot iekļaušanas / neiekļaušanas mehānismus, nosakot prasības, kādam pretendētājam jābūt, lai vismaz formāli kļūtu „savējais”, tiktu iekļauts/pietuvotos grupai „mēs”. Demokrātiskā sabiedrībā pilsoņiem ir tiesības un pienākumi iesaistīties valsts un pašvaldību pārvaldes darbā, gan piedaloties, gan kandidējot valsts pārvaldes institūciju vēlēšanās, kas nereti sekmē savām saimnieciskās darbības vai savas etniskās grupas interesēm labvēlīgu lēmumu pieņemšanu. Par Krievijas impērijas pavalstniekiem skaitījās visi tās iedzīvotāji, kas tika dalīti četrās kārtās: dižciltīgie, garīdznieki, pilsētnieki un brīvie cilvēki un zemnieki¹²⁵⁸, savukārt PSRS pilsonis bija katrs to veidojošo padomju socialistisko republiku pilsonis neatkarīgi no pilsonības iegūšanas veida (piedzimstot pilsoņu ģimenē, naturalizējoties, optācijas ceļā vai saskaņā ar starptautisko līgumu noteikumiem)¹²⁵⁹.

Latvijai iegūstot neatkarību, Tautas Padomes pieņemtais Pilsonības likums¹²⁶⁰ paredzēja piešķirt pilsoņa tiesības ikvienam Latvijas iedzīvotājam neatkarīgi no viņu ticības un etniskās piederības, ja viņš šajā zemē dzīvoja, bija dzimis vai skaitījās tai piederīgs pirms 1914. gada 1. augusta, un likuma izsludināšanas dienā (1919. gada 5. septembrī) nebija pārgājis citā pavalstniecībā, to varēja piešķirt arī par nopelniem valsts labā. Sākotnēji izvairīgā mazākumtautību nostāja attiecībā uz pilsonību mainījās, valstij pierādot savu spēju pastāvēt un sekmīgi attīstīties¹²⁶¹. Saprotams, ka daļai latviešu šāda nostājas maiņa saistījās vien ar minoritāšu ekonomiskajām interesēm, nevis lojalitāti un uzticību valstij. Neraugoties uz to, laikā no 1920. gada līdz 1925. gadam Latvijas pilsoņu skaits pieauga, un jau 1925. gadā 96,47% no visiem Latvijas iedzīvotājiem bija šis valsts pilsoņi¹²⁶². Turklāt vācu vidū pilsoņu skaits šajos gados pieauga no 78,93% līdz 85,08%, bet krievu vidū - no 86,64% līdz 94,21%¹²⁶³. Atzīmējams arī, ka liels krievu īpatsvars (33,8%) bija starp tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuriem nebija noteiktas pavalstniecības.

Katram mazākumtautību pārstāvju Saeimā rosinātam mēģinājumam ieviest grozījumus Pilsonības likumā sekoja asa reakcija latviešu presē, savukārt mēģinājumi padarīt stingrākas prasības pilsonības pretendentiem saskārās ar mazākumtautību,

¹²⁵⁸ Bērziņš, J. (red.) *Latvija 19. gadsimtā ...* 49. lpp.

¹²⁵⁹ Latvijas Padomju enciklopēdija. 7. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984. 698. lpp

¹²⁶⁰ Pilsonības likums 1919. g. 23. aug.

¹²⁶¹ Bleiere, D. *Latvijas vēsture 20.. gadsimts...* 186. lpp.

¹²⁶² Skujenieks, M. (sast.) *Otrā tautas skaitīšana...* 16. lpp.

¹²⁶³ Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un tauta ...* 330. lpp.

īpaši ebreju, pretestību. Starpkaru periodā Pilsonības likums tika grozīts sešas reizes. Kā reakcija uz kārtējo Pilsonības likuma grozījumu, 1927. gada nogalē tika rīkots referendums par t.s. „žīdu likuma”, kas atviegloja naturalizācijas noteikumus, noraidīšanu¹²⁶⁴. Tobrīd likuma grozījumu atcelšanai vajadzīgais balsu skaits netika savākts. Likuma papildinājumi palika spēkā.

Pilsonības jautājums aktuāls un sabiedrībā saasināti uztverts arī pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas. Tā kontekstā Latvijas mazākumtautības pamatoti jūtas aizvainotas uz titultautu, un no stereotipu viedokļa raugoties, uztver to labākajā gadījumā kā neuzticamu¹²⁶⁵. Par mazākumtautību atbalstu latviešu cīņā par neatkarību, Latvijas Tautas Frontes līderi tām solīja automātisku pilsonību visiem, kuri nodzīvojuši Latvijā vismaz desmit gadus¹²⁶⁶. Taču pēc neatkarības atgūšanas un LTF sašķelšanās par Latvijas Republikas pilsoņiem tika atzītas tikai tās personas, kam bija Latvijas pilsonību līdz 1940. gada 17. jūnijam, un viņu pēcteči, ko, kā rāda aptaujas, atbalstīja arī lielākā daļa latviešu¹²⁶⁷. Ar šādu nostādni pilsonības jautājumā tika pieņemts 5. Saeimas vēlēšanu likums. Sabiedrība tika sadalīta pilsoņos un nepilsoņos¹²⁶⁸, kas izrietēja arī no valsts kontinuitātes idejas. Lai veicinātu Latvijas pilsoņu skaita pieaugumu 1995. gadā nodibināta. Atjaunotajā Latvijas Republikā pilsonības iegūšanas pretendentiem naturalizējoties līdzās zināšanām par valsts iekārtu, pamatlikumu un himnu ir jāzina latviešu valoda un zemes vēsture¹²⁶⁹, kas, kā minēts iepriekš, ir būtiski latviešu tautas pašidentifikācijas elementi. Naturalizācijas

¹²⁶⁴ Stranga, A. Ebreji Baltijā...481., 482.lpp. ;

¹²⁶⁵ Apine, I., Volklovs, V. *Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums*. Rīga: LU FSI, 2007. 80. lpp.;

¹²⁶⁶ Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts...*388. lpp.

¹²⁶⁷ Vairāk par šīm aptaujām skat. : Ziemele, I. (red.) *Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti...*44., 45. lpp.

¹²⁶⁸ Nepilsonis – juridisks termins, kas saskaņā ar likumu ir „persona, kurai saskaņā ar likumu "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības" ir tiesības uz Latvijas Republikas izdotu nepilsoņa pasi”. Skat.: Grozījumi likumā "Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā". Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=41772> [skatīts 2011.g. 26. jūn.] Nepilsoņa pases saņēma „Latvijas Republikā dzīvojošie, arī terminētā prombūtnē esošie (mācības, darba līgums, soda izciešana u. tml.) bijušās PSRS pilsoņi, kuri pirms 1992. gada 1. jūlija dzīvoja un bija bez termiņa ierobežojuma, neatkarīgi no pierakstā norādītās dzīvojamās platības statusa, pierakstīti Latvijas teritorijā un kuri nav Latvijas vai citas valsts pilsoņi, kā arī šo personu nepilngadīgie bērni, ja viņi nav Latvijas vai citas valsts pilsoņi.” Skat.: Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=77481&version_date=09.05.1995 [skatīts 2011.g. 26. jūn.]

¹²⁶⁹ Latvijas Pilsonības un Migrācijas lietu pārvalde, pamatojoties uz MK noteikumiem, pilsonības pretendentiem pārbauda gan valsts himnas un Satversmes pamatnoteikumu, gan latviešu valodas un Latvijas vēstures (no aizvēstures līdz mūsdienām) zināšanas. Avots: Latvijas pilsonības iegūšana naturalizācijas kārtībā. Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/pakalpojumi/Naturalizacija/Naturalizacija.html> [skatīts 2011. g. 26. jūn.]

pārvalde. Politiķu izvēlētā komunikācijas forma un veids, kādā naturalizācijas procedūra notika, Latvijas pilsoņu loka paplašināšanos veicināja minimāli.

Atzīmējams, ka 1994. gadā pieņemtais Pilsonības likums paredzēja ievērojamus naturalizācijas ierobežojumus, bet jau 1997. un 1998. gada grozījumi Pilsonības likumā atcēla naturalizācijas barjeras. Arī pēc valstiskās neatkarības atgūšanas Latvijā noticis referendums Pilsonības likumā pieņemto naturalizācijas noteikumu atvieglojuma kontekstā. Arī šoreiz Latvijas sabiedrība akceptēja Saeimā pieņemtos grozījumus Pilsonības likumā.

2004. gadā 77,8% no visiem Latvijas iedzīvotājiem bija valsts pilsoņi. 48,96% no Latvijas krieviem, 64,9% no Latvijas ebrejiem un 28,84% no Latvijas baltkrieviem bauda pilsoņa statusu. No promocijas darbā aplūkojamajām mazākumtautībām augstākais pilsoņu īpatsvars bija poļu (70,3%), bet zemākais – ukraiņu (18,34 %) vidū. Vairāk kā 50% Latvijas igauņu un Latvijas lietuviešu bija valsts pilsoņi¹²⁷⁰.

„Kaislības” ap Pilsonības likumu, zināmā sabiedrības daļā fiksējamās nelabvēlīgas attieksmes pret pilsoņu loka palielināšanos uz mazākumtautību rēķina un, līdz ar to, pret viņu lielāku līdzdalību valsts dzīvē¹²⁷¹, iespējams, izriet no Latvijā dominējošā etniskā, bet ne pilsoniskā valsts redzējuma. Ieskatam dažas respondentu atziņas:

[s1940Cēsis]: „Viņi [krievi – I.B.] uztver savādāk, jo tad viņi bija kaut kas! Viņi uzskatīja sevi par pirmās šķiras, - latvieši bija otrās šķiras cilvēki, nu? Kā tagad ir? Tagad ir vienlīdzīgi! Tagad jau, ja pirmās šķiras pielīdzina tiem, kas bija otrās šķiras, tad viņiem liekas, ka tas ir briesmīgi. (..) Nu te pēc vietējiem [krieviem – I.B.] spriežot, nu diez kā nav [ar lojalitāti LR – I.B.]. Diez ko neredz īsti. Jo krieviem liekas, viss, ko latvieši dara, ir slikti. [Krievu risinājums – I.B.] - vispār vajadzētu (iesmejas) likvidēt Latviju! Tādas viņiem domas, ka vispār nevajag tādu brīvu Latviju. Jāatgriežas Padomju Savienībā.”¹²⁷²

[v1984Talsi]: „Viņi [krievi – I.B.] tomēr jūtās, ka viņi ir Krievijas pilsoņi. Tā jau ir, daudzi viņi ir Krievijas pilsoņi! Viņus tas apmierina, un viņi ir .. citā valstī viņiem ir vienkārši grūti sadzīvot. Viņi [krievi –I.B.] vienkārši grib parādīt, ka mēs esam krievi un mums jābūt tā! (..) Viņi [krievi – I.B.] izjūt savu dzimteni, un viņi negrib varbūt runāt latviski, bet nu tomēr jāsaprot tas, ka citas iespējas nav, kā runāt latviski, ja viņi grib te

¹²⁷⁰ Citēts pēc: Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā ...*270.lpp.

¹²⁷¹ Kuzmina, I. Nelojālus pilsoņus nevajag [par naturalizāciju un Pilsonības likumu stāsta: I. Druvieta, A. Rugāte, P. Simsons u.c. Atsauce uz A. Līces rakstu „Darvas deģi” laikr. 221.lpp. 2003.g.12.nov.]. *Lauku Avīze*. 2003. g. 25. nov. 3. lpp.; Kuzmina, I. Pilsonību nedāvinās [saruna ar Saeimas deputātiem I. Druvieti, A. Brigmani, P. Simsonu, J. Dobeli, Dz. Ābiķi]. *Latvijas Avīze*. 2003. g. 6. dec. 4. lpp.

¹²⁷² E 74, 264

dzīvot. Viņiem tomēr kultūra un sava valoda, es neko nesaku, bet viņiem jārespektē arī tas, ka viņi dzīvo Latvijā, un ka viņiem jārunā latviski.”¹²⁷³

Kamēr abu grupu uzvedība apstiprina/attaisno savstarpējos stereotipos glabātos priekšstatus, etniskā plaša starp abām grupām, visticamāk, nemazināsies. Daļa no latviešu sabiedrības (īpaši no publiskās elites pārstāvju vidus) ir visai greizsirdīgi skatījusies uz šo procesu, daudzkārt cenšoties to izmantot sava politiskā „kapitāla” vairošanai. Tā uzstājusies pret jebkuriem mēģinājumiem „mīkstināt” pilsonības iegūšanas priekšnoteikumus. Publiskajā telpā izteiktie apgalvojumi par, galvenokārt, ebreju (starpkaru periodā) un krievu (mūsdienās) neloyalitāti, kas izpaudusies/izpaužas valodas nezināšanā, kara dienesta ignorēšanā ¹²⁷⁴, atšķirīgā skatījumā uz Latvijas vēsturi, nostiprinājuši stereotipus un pārliecību par savu etnisko priekšstatu „atbilstību patiesībai”.

Valsts pilsoņu loka paplašināšana ar citām etniskajām grupām piederīgām personām abos Latvijas valstiskās neatkarības posmos radījusi asas publiskas diskusijas dažādās sabiedrības aprindās, jo abos gadījumos fonā bija bailes no migrācijas radītās konkurences darba tirgū un konkurences par sociālajiem labumiem. Migrāciju gan ierobežo, gan veicina likumdošanas akti. Šķiet, vēstures gaitā iedzīvotāju pārvietošanos ierobežojošu likumu un noteikumu vislielākais skaits attiecināms uz ebreju tautu. Arī Latvija nav izņēmums: 14. gs. Latvijas teritorijā pastāvēja ebreju uzturēšanās aizliegums, kas bija spēkā arī 16. gs. un 17. gs., jo gan Polijas karalis Sigismunds II, gan Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs akceptēja šo aizliegumu. Arī cariskajā Krievijā izveidoja t.s. „čerti osedlosti” (=ierobežotas apmešanās vietas, ko sāka iezīmēt 1791. un 1794. g. Krievijas valdības izdoti likumi¹²⁷⁵). Pie organizētās iedzīvotāju sezonālas ienākšanas kā piemērs minami poļu un lietuviešu laukstrādnieki Latvijā 20. gs. starpkaru posmā. Administratīvi regulēta migrācija zināmā mērā bija darbaspēka plūsma uz Latviju no citām PSRS republikām, ko visnotaļ atbalstīja PSKP CK un PSRS valdība: 1) neņemot vērā Latvijas apstākļus, ar direktīvām un administratīvām metodēm nosakot LPSR rūpniecības pārvaldi un plānošanu, kas prasīja aizvien jaunu darbaspēku; 2) ar dažādiem lēmumiem un

¹²⁷³ E 74, 271

¹²⁷⁴ Starpkaru periodā ebrejiem tika pārņemts, ka izvairoties no kara dienesta, no dalības Brīvības cīņās, viņi pieņēmuši Baltkrievijas pilsonību. Skat: K. Debates Saeimā par minoritātēm. *Latvijas Kareivis*. 1930. g. 29. okt. 3. lpp.; Karikatūra: Saukums, J. (māksl.) Laimīgu ceļu uz Baltkrieviju un Palestīnu. *Students*. 1923. g. 17. janv. 6. lpp.; Saeima 23. oktobra sēdē izsaka uzticību Iekšlietu ministriem. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 1930. g. 4. nov. 3. lpp.

¹²⁷⁵ Stranga, A. *Ebreji Baltijā...* 319., 325. u.c., Bogojavlenska, S. *Ebreju Rīga*. Grām.: Oberlenders, E., Volfarte, K. (sast.) *Katram bija sava Rīga...* 151.-153.lpp. u.c.

direktīvām nodrošinot iebraucējiem privilēģijas dzīvojamās platības sadalē¹²⁷⁶. Tā, piemēram, PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1960. gada 20. janvāra lēmums Nr.74 „Par to militārpersonu, kuras atvaļina no PSRS Bruņotajiem spēkiem sakarā ar PSRS Bruņoto spēku jaunu ievērojamu samazināšanu, darbā iekārtošanu un materiālo nodrošināšanu” noteica, ka atvaļinātās militārpersonas ar dzīvojamo platību ir jānodrošina triju mēnešu laikā pēc viņu ierašanās izraudzītajā dzīves vietā¹²⁷⁷. Piebilstams, ka padomju varas gados migrācija bija viens no etnopolitikas un ekonomikas jautājumu risināšanas līdzekļiem. Šie procesi bija valsts iniciēti un atbalstīti. Tā 1974. gadā pieņemtais „Nolikums par dzīvojamās platības sadales kārtību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā” vienā no apakšpunktiem noteica, ka ar dzīvokļiem nodrošināmi „speciālistiem, kurus no citām pilsētām vai apdzīvotām vietām ministrijas, resori, uzņēmumi, iestādes un organizācijas, kas nekārto pilsoņu uzskaiti, kuriem nepieciešama dzīvojamā platība, uzaicinājušas darbā pēc saskaņošanas ar attiecīgo vietējās darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteju, un speciālistiem, kurus ministrijas, resori, uzņēmumi, iestādes un organizācijas, kas kārto minēto uzskaiti, uzaicinājušas darbā pēc saskaņošanas ar arodbiedrības fabrikas, rūpnīcas vai vietējo komiteju. Speciālistiem, kas ieradusies ar augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu ceļazīmēm pēc mācību iestādes vai aspirantūras beigšanas un kas strādā uzņēmumos, iestādēs un organizācijās pēc norīkojuma”¹²⁷⁸.

5.2.3.2. Mazākumtautību tiesības

Mazākumtautību tiesības definē to iespējas piedalīties valsts pārvaldē, saglabāt, kopt un attīstīt savu kultūru un valodu. To saturs liecina par titultautas (dominējošās tautas) pašvērtējumu, vēsturiskās sadarbības pieredzi ar citu etnosu pārstāvjiem, ideoloģijas proponētajiem mērķiem.

Atzīmējams, ka līdz 1920. gadu sākumam nepastāvēja vienota izpratne par to, kas tad uzskatāms par mazākumtautību jeb etnisko minoritāti. Krievijas impērijā līdzās ar etnonīmiem lietoti arī tādi apzīmējumi kā „žiteļi okrain Rossii” (Krievijas impērijas nomaļu iedzīvotāji) un „inorodci”¹²⁷⁹ (sveštautieši). Par mazākumtautībām

¹²⁷⁶ Riekstiņš, J. Priekšvārds. Grām.: Riekstiņš J. (sast.) *Migranti Latvijā...* 9.-10.lpp.

¹²⁷⁷ Riekstiņš, J. Priekšvārds. Grām.: Riekstiņš, J. (sast.) *Migranti Latvijā...* 10.lpp.

¹²⁷⁸ Izvilks no Nolikuma par dzīvojamās platības sadales kārtību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā [Rīga, 1974. g. 30. decembris] Grām.: Riekstiņš, J. (sast.) *Migranti Latvijā...*172. - 174. lpp.

¹²⁷⁹ Inorodci – termins, kas attiecināms uz klejotājtautām, Sibīrijas mednieku un vācēju tautām, vēlāk arī Centrālāzijas musulmaņus un kopš 19. gs. 80. gadiem arī ebrejus. Skat.: Kappeler, A. *Russland als Vielvölkerreich. Entstehung. Geschichte. Zerfall.* München: Verlag C.H. Beck, 2001. S. 225.

diskriminējošu uzskatāma Krievijas impērijas rusifikācijas politika, kas Baltijas guberņu latviešus visintensīvāk skāra 19. gs. beigās, mazliet ātrāk tās ietekmi izjuta Vitebskas guberņā dzīvojošie latvieši. Ja Kurzemes un Vidzemes guberņu iedzīvotāju („baltiešu”) gadījumā tie bija pasākumi impērijas unifikācijas politikai (viens cars, viena ticība, viena valoda), kam būtu jānodrošina sekmīgāka valsts pārvalde¹²⁸⁰, tad latīņu drukas aizliegums un ierobežojumi citās dzīves jomās latgaliešiem bija cara valdības reakcija uz poļu politiskajām aktivitātēm. Sākotnēji, redzot, ka izmaiņas vienādā mērā skar arī vāciešus, latvieši iecietīgi izturējās pret pārkrievošanas politiku, bet redzot, ka tā nenes gaidītos uzlabojumus, neapmierinātība izlauzās 20. gs. sākumā 1905. – 1907. gada revolūcijas laikā.

Krievijas impērijas nelabvēlīgā attieksme pret ebrejiem, kas izpaudās t.sk. caur likumdošanas aktiem, nosakot pieļaujamās robežas viņu dzīves un darbības vietām, ierobežojot viņu ekonomiskās aktivitātes u.tml., iespējams, iespaidoja arī mazizglītoto kristīgo zemnieku viedokli. Šāds iracionāls naidis pret citādo, izmantojot mazāko iegāni, izvērtās „pogromos” (grautiņos). Arī Rīgā, Maskavas priekšpilsētā fiksēti šādi gadījumi, kas apmēru un nodarīto postījumu ziņā gan nav tik milzīgi kā, piemēram, Ukrainā notikušie.

Mazākumtautību tiesības ir visai jūtīgs jautājums visā jaundibinātās Latvijas valsts demokrātijas posmā (līdz 1934. g.). Lai gan Latvija neparakstīja Tautu Savienības iniciēto mazākumtautību aizsardzības līgumam, kas paredzēja garantēt mazākumtautības dzimtās valodas lietošanu, vienlīdzību likuma priekšā, personas un reliģiskās brīvības ievērošanu, tās etnopolitika bija viena no liberālākajām Eiropā¹²⁸¹.

1923. gadā Tautu Savienības izstrādātā definīcija noteica, ka ar jēdzienu „etniskā minoritāte” saprotams „personu loks, kuru rase (=etniskā izcelsme), reliģija vai valoda ir citādāka nekā valsts iedzīvotāju vairākumam”¹²⁸². Latvijas publiskajā telpā arī parādījās dažādas pārdomas par to, kā tad būtu dēvējams valsts

¹²⁸⁰ Historiogrāfijā pastāv uzskats, ka rusifikācija asimilācijas nozīmē neesot bijis impērijas politikas mērķis. Lielāku spiedienu kultūras integrācijas jomā izjuta tās tautas, kas kaut kādā mērā tika saistītas ar pareizticību (bulgāri, rumāņi, gruzīni), vai uzskatītas par „puskrieviem” (baltkrievi, ukraiņi) jeb atkal bijušas varai bīstamas kā poļi un, līdz ar viņiem, arī lietuvieši. Skat.: Kappeler, A. *Russland als...*S.228.

Latgaliešus un poļus vienojošā katoļu ticība un poļu muižnieku zemniekiem dotie poliskie uzvārdi padarīja tos par varai neuzticamiem.

¹²⁸¹ Bērziņš, V. (red.). *20. gadsimta Latvijas vēsture. I...*305.lpp.; Feldmanis, I. Mazākumtautību politika Latvijā kā politiskās kultūras izpausme (1918-1939). Grām.: Cinis, A., Pijola, S. (red.) *Vācu faktors Latvijas vēsturē. Zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: LU, 1992. 22., 32.lpp.

¹²⁸² Citēts pēc: Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs, 2004. 6.lpp.

mazākumtautību kopums. Tā, piemēram, konversācijas vārdnīcā piedāvāts tās dēvēt par „latviešiem”, valsts titultautu dēvējot par „latvijiem”¹²⁸³, bet J. Rainis piedāvājis terminu „latvijieši”¹²⁸⁴. Šis jautājums joprojām nav atrisināts. Mūsdienās – ir latvieši (etnosa nozīmē) un ir mazākumtautības jeb minoritātes, lai gan latviešu mediju videi paralēlajā vietējo krievvalodīgo publiskajā telpā jēdziens „latvijci” tiek izmantots. Nespēja akceptēt kopnosaukumu visiem Latvijas iedzīvotājiem, ir viena no etniskās nācijas pazīmēm, kas norāda uz simbolisko robežu iezīmēšanas aktualitāti un apzinātu distances uzturēšanu starp titultautu latviešiem un mazākumtautībām.

Satrpakru periodā nerealizējās Latvijas mazākumtautību (īpaši vācbaltiešu, kuri šajā kontekstā sevi dēvēja par tautas grupu jeb Volksgruppe¹²⁸⁵, ebreju, krievu, poļu) vēlme nostiprināt savas tiesības jau konstitucionālā līmenī. Tās bija paredzēts iekļaut Latvijas Satversmes otrajā daļā¹²⁸⁶, kas netika pieņemta. Mazākumtautību tiesības noteica atsevišķi izglītības jomu (1919), publiskās sapulces, biedrības un politisko organizāciju darbību (1923) nosakošie u.tml. likumi. Mazākumtautībām bija tiesības mācīties savās skolās, veidot savas kultūras biedrības, rīkot pasākumus u.tt., kas arī visai plaši tika izmantots. Mazākumtautība neapmierinātība ar valsts etnopolitiku un apvainojumiem par neprasmīgu valsts pārvaldi, kā arī politiķu tirgošanās Saeimā ar mazākumtautību pārstāvjiem, kuru cena bija pozitīvs balsojums pēdējiem nozīmīgu likumnostādņu pieņemšanā, veicināja etniskās spriedzes pieaugumu, ko prasmīgi izmantoja „15. maija” Latvijas dibinātāji. Lai arī K. Ulmaņa autoritārā režīma gados tika veikti mazākumtautību autonomiju ierobežojoši pasākumi, tiesības uz izglītības iegūšanu dzimtajā valodā un kultūrbiedrību darbība tika saglabāta. Historiogrāfijā uz pozitīvu mazākumtautību tiesiskā stāvokļa risinājumu starpakru periodā norāda daudzi mūsdienu etniskās vēstures pētnieki. „Līdz 1940. gadam kā multikulturālai sabiedrībai Latvijai bija likumi, kas aizsargāja visus tās etniskos komponentus. Multikulturālisms Latvijā guva savu iedvesmu no gadsimta pirmo desmitgadu revolucionārās

¹²⁸³ „Tāpēc pretstatā latvijiem (sk.) tagad par latviešiem var saukties visi Latvijas valsts pilsoņi, tāpat kā pie lietaviešiem pieder ne vien leiši, bet arī Lietavas latviji, žīdi un poļi.” Skat.: Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. (red.) *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 11. sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1934./35. 21338.lpp.

¹²⁸⁴ Citēts pēc: Volkovs, V. *Krievi Latvijā*. Rīga: LZA FSI, 1996. 27.lpp.

¹²⁸⁵ Feldmanis, I. Vācbaltieši: nostāja pret nacionālsociālismu un attiecības ar Latvijas valsti (1933.-1939.) *Latvijas Vēsture*. 1997. Nr. 1. 111. lpp.

¹²⁸⁶ Atzīmējams, ka šo likumnostādņu veidošanā aktīvi iesaistījās mazākumtautību deputāti, t. sk. J. Hellmanis, P. Šīmanis

cīņas. Latvija izauga no multietniskas un daudzvalodu Krievijas impērijas; Ja tolerances tradīcija tika atvesta Krievijā, tā izdzīvoja Latvijā.¹²⁸⁷

Nacistiskā okupācijas režīma gados šim jautājumam tika pieiets visai selektīvi – vienām mazākumtautībām zināmas tiesības, piem. uz izglītību dzimtajā valodā, dodot (baltkrieviem un krieviem), citām atņemot (poļiem), citas fiziski iznīcinot (ebrejus, čigānus), kas izrietēja no nacisma ideoloģijas pamatā esošās rasu teorijas un sekmēm frontē.

Padomju varas gados visas starpkaru periodā Latvijas brīvvalsts gados aizsāktās ierosmes mazākumtautību kultūrautonomiju attīstībā tika atceltas, ļaujot Latvijas teritorijā dominēt latviešu un krievu valodai, attīstīties vien vispārējām „padomju” un atsevišķām latviešu kultūras tradīcijām, ko noteica PSRS etnopolitikas pakāpeniska virzība uz vienotas padomju tautas izveidi.

1980. gadu nogalē valstī virmojošās „Trešās Atmodas” vēsmas skāra arī Latvijas mazākumtautības, kas, neraugoties uz sava kvalitatīvā un skaitliskā sastāva izmaiņām, sāka organizēties savās kultūras biedrībās. Savās organizācijās apvienojās Latvijas ebreji, poļi, krievi, baltkrievi, ukraiņi, igauņi, lietuvieši, vācieši un čigāni. Daudzas etniskās grupas izvērta vispusīgu darbību savas nacionālās identitātes atjaunošanā, dzimtās valodas apguvē, izglītības iestāžu organizēšanā, kultūras un reliģisko tradīciju nostiprināšanā. 1991. gada 19. martā LPSR AP pieņēma Likumu par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju¹²⁸⁸, kas sekmēja nacionālo kultūras biedrību dibināšanu un mazākumtautību skolu veidošanos Latvijā. Dibinot Tautību konsultatīvo padomi (1996-1999)¹²⁸⁹ kā mērķis izvirzīts - veicināt mazākumtautību lielāku līdzdalību valsts dzīvē. 1990. gadu nogalē to tiesības atrunātas arī valsts pamatdokumentā¹²⁹⁰.

Tautību kontekstā pieminams asinsradniecības princips etniskās piederības noteikšanā, kas definēts likumā „Par vārda, uzvārda un tautības maiņu” (1994),

¹²⁸⁷ Ezergailis, A. Citēts pēc: Grām.: Priedītis, A. *Latvijas kultūras vēsture no vissenākiem laikiem līdz mūsdienām*. Daugavpils: A.K.A., 2000. 259. lpp. ; Līdzīgās domās ir Latvijas vēsturnieki I. Apine un L. Dribins

¹²⁸⁸ Likums Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=65772#saist_4 , [skatīts 2011. g. 20. febr.]

¹²⁸⁹ Tās darbība atjaunota 2011. gadā. Skat. Mazākumtautību konsultatīvā padome. Pieejams: http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=6407, [skatīts 2011.g. 15.okt.]

¹²⁹⁰ 1998. gadā pieņemtajā LR Satversmes 8. nodaļā „Cilvēka pamattiesības” uz mazākumtautību tiesisko statusu attiecas 114. pants skan sekojoši: „Personām, kuras pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību”. Skat.: LR Satversme. Pieejams: http://www.saeima.lv/Likumdosana/likumdosana_satversme.html ; [skatīts 2011. g. 27. janv.]

nosakot, ka cilvēkam, kas izteicis vēlmi kļūt par „latvieti”, jāpierāda, ka viens no vecākiem vai vecvecākiem ir latvietis¹²⁹¹. Te rodams apstiprinājums latviešu respondentu visai pārliecinoši izteiktajam apgalvojumam, ka par latvieti piedzimst (skat., 3. nod.).

1990. gadu vidū valsts etnopolitikā novērojamas trīs pieejas: centriska, kas orientēta uz mazākumtautību integrāciju (partija „Latvijas Ceļš”), labējā, kas orientēta uz brīvprātīgas repatriācijas panākšanu (nacionālkonservatīvās partijas) un kreisā, kas vērsta uz divkopienu valsts radīšanu („Līdztiesība”)¹²⁹².

1998. gadā sākās darbs pie Latvijas sabiedrības, t.sk. etniskās, integrācijas koncepcijas¹²⁹³, kas vainagojās ar 2001. gadā Ministru Kabinetā apstiprinātu Integrācijas programmu¹²⁹⁴. Diskusijā par etniskās integrācijas iespējām Latvijā aktīvi iesaistījās gan latvieši, gan mazākumtautību pārstāvji. Integrācijas programmas koncepcijā akcentēta ideja par integrācijas norisi uz latviešu valodas un latviešu kultūras bāzes, neizslēdzot citu valodu un kultūru eksistences iespējas. Diskusijās iezīmējās aktuālākie Latvijas sabiedrības saliedēšanas kavēkļi – kultūru tipoloģiskā nesaderība, atšķirīgs skats uz atsevišķiem, bet abām pusēm būtiskiem Latvijas vēstures 20. gs. notikumiem, un pēc 1991. gada valsts realizētā etnopolitika (Pilsonības, Valodas, Izglītības likumi). Darbs pie Integrācijas programmas, tāpat kā vēlāk debātes saistībā ar Latvijas pievienošanos (1995) Eiropas Padomes 1994. gadā pieņemtajai Mazākumtautību tiesību konvencijai¹²⁹⁵ un tās ratifikāciju ar atrunām (2005) izsauca plašas debātes gan politiķu, gan citu sabiedrības locekļu vidū¹²⁹⁶. Lielākais politiķu uztraukums bija saistīts ar valodu lietojuma jautājuma atrunu tajā.

¹²⁹¹ Vārda, uzvārda un tautības maiņas likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=191209>, [skatīts 2011. g. 15. okt.]

¹²⁹² Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts...* 402.lpp

¹²⁹³ Valsts programmas „Sabiedrības Integrācija Latvijā” koncepcija apstiprināta MK 1999. gada 7.decembrī. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/politikas_process/4104/ [skatīts 2011. g. 25. jūn.]

¹²⁹⁴ *Valsts programma „Sabiedrības Integrācija Latvijā”*. Rīga: ĪUMSILS, 2001.178 lpp. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/politikas_process/4106/ [skatīts 2011. g. 25. jūn.]

¹²⁹⁵ Ratificēta 2005. gadā. Saturu skatīt: *Vispārējā mazākumtautību tiesību konvencija*. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/regional/vispkonv.htm> [skatīts 2011. g. 25. jūn.]

¹²⁹⁶ Lulle, B. Mazākumtautību konvencija – politiska izšķiršanās. [Saruna ar Saeimas deputātiem I. Druvieti un J. Jurkānu]. *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*. 2004. g. 14. okt. 2. lpp.; Minoritāšu konvencija nedod miera [saruna ar Saeimas deputātiem A. Bērziņu un I. Druvieti]. *Lauku Avīze*. 2004. g. 6. jūl. 9. lpp.; Kaprāns, M. Minoritāšu konvencija – uz laiku aizmirsta? *Nedēļa*. 2004. g. 12. febr. 24.-26. lpp.; Kuzmina, I. Vai Latvijai vajadzīga konvencija? Saruna ar Saeimas deputātiem I. Druvieti, A. Brigmani, O. Kastēnu, M. Grīnblatu, A. Kalvīti, A. Klementjevu. *Lauku Avīze*. 2003. g. 24. jūl. 4. lpp.

Par Latvijas etnopolitikas galvenajām problēmām iezīmētas sekojošas: nav stratēģiskas pieejas šo jautājumu risināšanai, mazākumtautību tiesību definēšana un paplašināšana attīstījās kā atbilde uz to vai citu iekšēju (nepilsoņu neapmierinātība, nevalstisko organizāciju prasības) vai ārēju (EDSO, Eiropas Savienības prasības¹²⁹⁷) spiedienu, nevis kā valsts ilgtermiņa politika¹²⁹⁸.

***

Viens no jautājumiem, kas gan starpkaru periodā, gan pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas saistīts ar mazākumtautību tiesībām, to pārkāpšanu ir agrārā reforma. Tautai, kuras viens no pašidentifikācijas elementiem ir „zemnieku tauta”, promocijas darbā aplūkojamā laika posmā zemes jautājums vienmēr bijis aktuāls. Tā nozīmību veicināja arī sava laika likumdošana agrārajā sfērā, latviešu iespējas iegūt zemi. 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā latviešu zemnieki bija gatavi nest lielus upurus, lai iegūtu „savu kaktiņu, savu stūrīti zemes”. Historiogrāfijā sastopamas atziņas, ka agrārā jautājuma risinājumam bija izšķiroša loma latviešu apdzīvoto teritoriju turpmākā statusa izvēlē: ja nebūtu solīta (vēlāk – veikta) šāda agrārā reforma, nebūtu neatkarīgas Latvijas valsts.¹²⁹⁹ Latviešiem labvēlīga zemes jautājuma risinājuma solīšana rada atbalstu tautā un veicināja situāciju, kad no trim tobrīd piedāvātajiem (P. Stučkas, A. Niedras un K. Ulmaņa) valsts modeļiem atbalstu guva neatkarīga, demokrātiska valsts pārvalde¹³⁰⁰.

Ņemot vērā apstākli, ka lielākās Latvijas zemes platības piederēja visai nedaudziem citu etnosu augstāko sociālo grupu pārstāvjiem¹³⁰¹, šis jautājums ietvēra arī starpetnisko attiecību problēmas (īpaši starp latviešiem no vienas puses un vāciešiem un poļiem no otras), vairoja abpusējus negatīvus stereotipus un aizspriedumus. Latvijas valsts pieņemtā un realizētā agrārā reforma (1920-1937) paredzēja atņemt zemi muižniekiem, atstājot vien likumā noteiktos 50 ha. Latviešuprāt, tas novērsa pret latviešu zemnieku ilgus gadsimtus vērsto vēsturisko

¹²⁹⁷ Pēc valsts neatkarības atjaunošanas Latvija ir akceptējusi vairākus starptautiskus, mazākumtautību tiesību ievērošanu skarošus dokumentus: „Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām”, „Konvencija par visa veida rasu diskriminācijas izskaušanu”, „Konvencija pret diskrimināciju izglītībā”, „Bērna tiesību konvencija”, „Eiropas cilvēktiesību konvencija”. Skat. : Ziemele, I. (red.) *Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā*. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2001.32. lpp.

¹²⁹⁸ Bleiere, D. u. c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts...* 402.lpp.

¹²⁹⁹ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture: 1914 - 1945...*150. lpp.; Bleiere, D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts...* 172.lpp.

¹³⁰⁰ Šai situācijai bija arī otra puse - nacistiskā okupācijas režīma apstākļos, saprotot, ka Latvijas valstiskums netiks atjaunots, vienīgā joma, kas nodrošināja latviešu zināmu lojalitāti režīmam, bija „Baigajā gadā” nacionalizēto īpašumu denacionalizācija. Skat. grām.: Lēbers, A. D. *Latvijas tiesību vēsture...*, 366.lpp.

¹³⁰¹ Pirms agrāras reformas kā Igaunijā, tā Latvijā 58% visas zemes piederēja muižām, pie kam pēdējā gandrīz puse visas kopplatības (48%) bija muižnieku, bet 10% kroņa īpašums. Skat.: Švābe, A. *Latvija 30 gados: 1918-1948*. Vācija, 1948. 21. lpp.

netaisnību, ko darījuši „Latvijas valsts nācijas un tautas ienaidnieki”¹³⁰² un izmantojot likumā „Par tautas nobalsošanu un likuma ierosināšanu” (1920) noteiktās tiesības, iedzīvotāji iesaistījās parakstu vākšanas kampaņā pret kompensāciju izmaksāšanu¹³⁰³. To pavadīja arī attiecīgi starptniskās attiecības ietekmējoši un sociālos stereotipus tiražējoši uzsaukumi presē, aicinot ņemt pasi un iet parakstīties „pret atleidzības moksošonu vacajim kungim baronim un muižņikim”¹³⁰⁴. Līdz referendumam šī lieta nenonāca, 1924. gadā asas debātes šī jautājuma sakarā izvērsās Saeimā. Cīņā starp tiesiskuma normu ievērošanu un emocionālu šīs problēmas traktējumu – nevar likt tautai maksāt par sev reiz nozagto u.tml.¹³⁰⁵ un absurda šķita ideja, ka „tautai sava valsts teritorija bija jāatpērk no svešas minoritātes”¹³⁰⁶, kuras pārstāvji, atbalstot Bermonta uzbrukumu, ar naidu vērsušies pret latviešiem. Zemes atsavināšana bez kompensācijas¹³⁰⁷ radīja lielu neapmierinātību bijušo lielo zemes īpašnieku, galvenokārt, vāciešu un poļu vidū, kas to traktēja kā likumu, „kas radīts speciāli, lai kaitētu minoritātēm vai to daļām”¹³⁰⁸. Situācija ar agrāro reformu un atteikšanās izmaksāt kompensācijas par Valsts zemes fondā pārņemto privātīpašumu, radīja arī ārpolitiskus sarežģījumus¹³⁰⁹.

Piebilstams, ka Zemes jautājuma risinājums bija viens no populārākajiem un iedarbīgākajiem politisko partiju saukļiem Satversmes sapulces vēlēšanās¹³¹⁰.

Ja starpkaru periodā (īpaši pēc 1934. gada) valdības politikas mērķis bija ar likumdošanas palīdzību radīt tādus apstākļus, kas rosinātu cilvēkus palikt laukos (dažādu finansiālu atvieglojumu piešķiršana jaunsaimniekiem, agrārais likums, Civilkodeksā iestrādātās normas, lauku infrastruktūras uzlabošana un elektrifikācija u.tml.)¹³¹¹, tad padomju varas gados realizētā agrārā politika un tās attieksme pret privāto zemes īpašumu (zemes nacionalizācija¹³¹², administratīvie

¹³⁰² Sociāldemokrāta F. Cielēna runa IV. Sesijas 20. sēdē 1924. gada 1. aprīlī. Grām.: *Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas. IV. Sesija* (26 sēdes) (no 1924. gada 15. janvāra līdz 1924. gada 14. aprīlim). Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1924. 677. lpp.

¹³⁰³ Lēbers, D., A. *Latvijas tiesību vēsture (1914-2000)*. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000. 219. lpp.

¹³⁰⁴ Pret atleidzību muižņikim. *Jaunā Straume*. 1923. g. 18. nov. 1. lpp.

¹³⁰⁵ Sīkāk skat.: *Latvijas Republikas Saeimas Stenogrammas IV. Sesija (26 sēdes) no 1924. gada 15. janvāra līdz 1924. gada 12. aprīlim*. Rīga: LR Saeimas izdevums, 1924. 716.-768.lpp.

¹³⁰⁶ Švābe, A. *Latvija 30 gados: 1918-1948...* 7.lpp.

¹³⁰⁷ Likumprojekts „Par atlīdzības nokārtošanu valsts zemes fondā ieskaitīto zemju un muižu īpašniekiem”. *Valdības Vēstnesis*. 1924. g.

¹³⁰⁸ Vācbaltiešu deputāta V. Firksa uzstāšanās IV. Sesijas 21. sēdē 1924. gada 23. aprīlī. Grām.: *Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas. IV. Sesija* (26 sēdes) (no 1924. gada 15. janvāra līdz 1924. gada 14. aprīlim). Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1924. 716.lpp.

¹³⁰⁹ Poļu muižņiekiem kompensācijas izmaksāja saskaņā ar konfidenciālo pielikumu par kompensācijas izmaksu bijušajiem Latgales muižņiekiem, kas pievienots 1929. gadā noslēgtajam līgumam par tirdzniecību un kuģniecību. Skat.: Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa...*, 147.lpp.

¹³¹⁰ Skat.: Priekšvēlēšanu reklāma: Bezpartejisko Bezzemnieku un mazaizemnieku partija Nr. 6. *Jaunākās Ziņas*. 1920. g. 15. aprīlis. 1. lpp.; Priekšvēlēšanu reklāma: Karavīru liste Nr. 13. *Latvijas Kareivis*. 1920. g. 16. apr. 2., 4. lpp.; Priekšvēlēšanu reklāma: Latvijas Darba partija. Nr. 4. *Vidzemnieks*. 1920. g. 16. apr. 2. lpp., u.c.

¹³¹¹ Labsvīrs, J. *Latvijas lauksaimniecības kolektīvizācija: 1944. - 1956*. Rīga: Zinātne, 2000. 27., 28. lpp.

¹³¹² Deklarācija „Par zemes pasludināšanu tautas īpašumā” (1940.), likums „Par zemi” (1940) Skat. grām.: Lēbers, A. D. *Latvijas tiesību vēsture...*, 316., 317. lpp.

akti, kas regulēja darbību lauksaimniecības nozarē¹³¹³, kolektivizācija un zemes mantošanas tiesības?¹³¹⁴) privāto zemes īpašumu likvidēja. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas veiktā (vēl nepabeigtā) agrārā reforma¹³¹⁵ daļā sabiedrības atkal radīja sociālas netaisnības iespaidu, jo, bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem atgūstot savu padomju varas gados zaudēto zemi un nekustamo īpašumu, nācās meklēt situācijas risinājumus ar tur dzīvojošiem cilvēkiem, t. sk. citām tautībām piederošiem. Ņemot vērā, piemēram, starpkaru perioda LR māsaimniecību īpašnieku etnisko piederību (dominēja latvieši) un padomju varas gadu nestās izmaiņas iedzīvotāju etniskā sastāva proporcijās, interešu konflikts bija neizbēgams¹³¹⁶. Lai gan - lielāka dažādu etnisko grupu pārstāvju interešu sadursme šajā sfērā vērojama pilsētnieku namīpašnieku un īrnieku attiecībās.

5.2.3.3. Valodas likums

Etniskās un nacionālās identitātes pamatelements ir valoda. Vērtējot intervēto personu un dzīvesstāstu autoru pārdomas šajā kontekstā, secināms, ka publiskajā telpā, precīzāk, politisko un ekonomisko aktivitāšu sfērā dominējošā valoda liecina par sociālajā stratifikācijā dominējošo etnosu¹³¹⁷. Tam ir zināms pamats.

Jaunlatviešiem uzsākot cīņu par latviešu valodas līdzvērtību, augstu sociālo stāvokli apliecinošas valodas godu baudīja vācu valoda. Latgalē šajā pozīcijā bija poļu valoda. Sabiedrības sociālajā hierarhijā uz zemākiem pakāpieniem atrodošos etnosu pārstāvjiem bija izveidojusies pārliecība, ka mainot valodu, mainot savu etnisko piederību, tiek mainīts arī viņa statuss sabiedrībā. 19. gs. nogalē Krievijas impērijas rusifikācijas politika definēja krievu valodu kā dominējošu valodu saziņā ar valsti: 1874. gadā tā kļuva par obligāti apgūstamu mācību priekšmetu vietējās skolās, 1885. gadā – galveno lietvedības valodu, laikā no 1887.-1893. gadam – galvenā apmācības

¹³¹³ LPSR TKP un LKP CK lēmums „Par ziemāju kultūras sējas izvešanu 1940. gada rudenī” (1940), LPSR TKP un LK(b)P CK lēmums „par zemes uzāršanu 1940. gada rudenī” (1940) Skat. grām.: Lēbers, A. D. *Latvijas tiesību vēsture...*, 325., 326. lpp.

¹³¹⁴ Likums „Par Padomju saimniecību organizēšanu Latvijas PSR” (1941); normatīvais akts „Par bijušo zemes īpašnieku mantiniekiem un vairākiem līdzīpašniekiem atstātās zemes tālākās lietošanas tiesību piešķiršanu”; „Par kolhozu celtniecību Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR” (1947). Skat. grām.: Lēbers, A. D. *Latvijas tiesību vēsture...*, 335., 333., 372.lpp.

¹³¹⁵ Sīkāk par to: Krūmiņš, G. Agrārā reforma Latvijā 1988.-1996. Promocijas darbs. Aizstāvēts LU Vēstures un filozofijas fakultātē 2005. gadā. Pieejams: https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F76977/Gatis_Krumins_2007.pdf Skatīts 2011. g. jūn.

¹³¹⁶ Pētot Igaunijas situāciju dāņu pētnieks E. Andersens nonāca pie secinājuma par privatizācijas procesu radītu sabiedrības sašķeltību. Skat. Андерсен, Э. А. *Этнически разделенное общество как результат приватизации в Эстонии: Доклад представлен на конференцию: Процесс изменения и интеграции в регионах Балтийского и Баренцого море: межд. интердисциплинарная конференция в городе Умео, Швеция 15.-19. ноября 1997.* Таллин: Центр информации по правам человека, [1998] 48 с.

¹³¹⁷ E 74, 123; 241; 264; 286; 253; 319; 555; 256; 266; 271 u.c.

valoda visās valsts un arī privātajās skolās.¹³¹⁸ Latgalē no 1865. līdz 1904. gadam pastāvošais latīņu drukas aizliegums ievērojami bremzēja jau tā visai bēdīgā situācijā esošo izglītības un kultūras līmeni. Latviešu apdzīvotajās Krievijas impērijas guberņās situācija maz mainījās arī pēc 1905. gada.

Starpkaru periodā jaundibinātajā Latvijas valstī par tās oficiālo valodu kļuva latviešu valoda: tajā tika izdotas Pagaidu valdības pavēles un rīkojumi, kārtota lietvedība, ieskaitot Tautas Padomes un Ministru kabineta sēžu protokolus¹³¹⁹. Līdzīga valodas situācija bija tiesvedības jomā.¹³²⁰ Nosakot latviešu valodas funkcijas valsts lietvedībā tika leģitimizēts tās statuss Latvijas valstī un paplašinātas tās sociolingvistiskās funkcijas, kas radīja neapmierinātību tajā sabiedrības daļā, kuras statusu un dzīves kvalitātes radītājus būtiski ietekmēja latviešu valodas nezināšana.

Lai gan sākotnēji daudzās pašvaldībās bija pieļauts arī krievu un vācu valodas lietojums¹³²¹ un šīs valodas skanēja arī no Saeimas tribīnes, zināmas mazākumtautību aprindas bija neapmierinātas ar jau pieminēto valodu sociolingvistisko funkciju mazināšanos¹³²². Viņu neapmierinātību vairoja Tautas Padomē noraidītais Nacionāllietu komisijas izstrādātais likumprojekts par mazākumtautību valodu tiesībām, kas paredzēja atkarībā no konkrētās valodas lietotāju skaita konkrētajā apgabalā piešķirt zināmas tiesības vācu, krievu un ebreju valodu lietojumam publiskajā telpā¹³²³, arī 1920. gadu sākumā Valdības pieņemtie noteikumi par ierēdņu latviešu valodas zināšanu pārbaudi, kas noteica, ka valsts pārvaldē varēs strādāt vien latviešu valodu labi zinošas personas. Minēto valdības rīkojumu rezultātā notika daļēja ierēdņu nomaina ar latviešu valodas pratējiem, darbu zaudējot daudziem

¹³¹⁸ Семенов, Ю.И. (сост., ред.) *Национальная политика в Императорской России. Цивилизованные окраины*. Москва: Старый сад, 1997. С. 85.

¹³¹⁹ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture*. II...309.lpp.

¹³²⁰ *Likums „Par Latvijas tiesvedības valodu”* 1918. g. 6. decembrī.

¹³²¹ Jāatzīmē, ka situācija, kad saskarsmē ar minoritātēm piederīgām personām pašvaldībās varēja lietot viņu dzimto valodu, pastāvēja līdz 1932. gada 18. februārim, kad M. Skujenieka vadītais ministru kabinets, šo priekšrocību atcēla.

¹³²² Viens piemērs no presē publicēta šīs situācijas apraksta: „Zināmas aprindas Latvijā nevar panest latviešu noteikšanas tiesību viņu pašu mājās un mēģina, ja ne citādi, tad vismaz starp rindām noniecināt latviešus kā tādus. [Viņu domas] ja Latvijā nevaram valdīt mēs, tad lai nevalda viņi arī latvieši, bet lai nāk par valdniekiem pavisam kāds cits. (..) „Rigasche Zeitung” – par vadošo kungu šķiru Baltijā varētu palikt angļi.(..) Mums, latviešiem, vācu šovinisti bieži vien pārmet, ka mēs jaunajā Latvijas valstī negribot ciest citas tautas. Meklē dažādus taisnības iemeslus, lai pierādītu, ka latvieši ir netaisni pret vāciešiem. (..) Tas būtu liels pašcienības trūkums no latviešiem, ka viņi tik ilgi, kamēr pastāv Latvijas valsts, neprasītu savai valodai valsts valodas tiesības un arī noteicēju tiesības pašu mājās. Atteikties no šīm tiesībām nozīmētu atteikties no pašas latviešu valsts.” Skat.: Zem taisnības nastas. *Jaunākās Ziņas*. 1918. g. 17. dec. 1. lpp.

¹³²³ Kalnciema, A. *LVIŽ*. 1992. Nr. 3, 118., 119. lpp.

mazākumtautību pārstāvjiem. Vācbaltvāciešu un ebreju politiskās partijas un organizācijas asi protestēja pret šiem noteikumiem¹³²⁴, sarīkojot vairākus mītiņus, atbalstot minoritāšu valodu lietojuma saglabāšanu Rīgas domē, sūtot Tautu Savienībai sūdzības par „minoritāšu diskriminēšanu” un izspiešanu no dalības valsts un municipalitāšu pārvaldē¹³²⁵. Reaģējot uz to, premjerministrs Z.A. Meierovics nāca klajā ar paziņojumu, kurā uzsvēra, ka skolu un ticības jomā minoritāšu prasības tiks apmierinātas, bet valodas jautājumā valdība nepieņems un nostiprinās latviešu valodas valstisko statusu. 1923. gadā ar īpašu likumu noteica, ka sabiedriskos pasākumos un masu sapulcēs valda valodas izvēles tiesības¹³²⁶.

Latvijas Satversme sākotnēji nenoteica latviešu valodu kā valsts valodu - šāds definējums Latvijas pamatdokumentā pirmo reizi ierakstīts tikai 1998. gadā. Starpkaru periodā „Likums par valsts valodu” izdots tikai 1935.gadā pēc K. Ulmaņa valsts apvērsuma, bet līdz tam, bez jau pieminētajiem, latviešu valodas sociolingvistiskās funkcijas noteica arī vairāki citi likumi un Ministru kabineta noteikumi¹³²⁷.

1935. gada 5. janvāra „Likums par valsts valodu” paredzēja latviešu valodas obligātu lietošanu arī visās privātās institūcijās ar publisku raksturu un 1.-2. šķiras saimniecisko uzņēmumu lietvedībā¹³²⁸. Pieņemtajam likumam bija sekas arī tautsaimniecībā. Tādā kārtā vairojot latviešu valodas sociolingvistiskās funkcijas un zināmā mērā notika vēršanās pret citu valodu, arī latviešu valodas dialektu un izlokšņu plašu publisku lietojumu. To apstiprina viena no režīma ideologiem - A. Bērziņa - izteikumi presē: „Es domāju, ka skolās, pamazām augot jaunai paaudzei arī šī parādība visā zemē – ne tikai Latgalē – pamazām izlīdzināsies. Jaunā paaudze ejot latviešu skolās, ar laiku no saviem dialektiem atbrīvosies.”¹³²⁹

Nacistiskās un padomju okupācijas varu laikā latviešu valoda pastāvēja paralēli oficiālajai - attiecīgi vācu un krievu - valodai. Nacistiskās varas gados valodu lietojumu Austrumu provincēs, t. sk. Latvijā, noteica Okupēto austrumu apgabalu ministrijas vadītāja A. Rozenberga konfidenciāls rīkojums „Par valodu lietošanu

¹³²⁴ 21. oktobra Saeimas plenārsēde. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 1930. g. 24. okt. 3. lpp.

¹³²⁵ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā...*56. lpp.

¹³²⁶ Likums par sapulcēm. *Valdības Vēstnesis*. 1923. g. 18. jūl. 2. lpp.

¹³²⁷ „Noteikumi par valsts valodu” (1932), „Noteikumi par valsts valodu”, 1932; „Likums par atklātiem izziņojumiem”, 1932; „Pārgrozījumi un papildinājumi noteikumos par valsts valodu” (1934);

¹³²⁸ Likums par valsts valodu. *Valdības Vēstnesis*. 1935. g. 9. janv. 1. lpp.

¹³²⁹ A. Bērziņš atbild uz jautājumiem. *Jaunākās ziņas*. 1934. Nr.188. 1.lpp.

Ostlandē” (1942), kas noteica vācu valodas oficiālo statusu gan vācu, gan vietējās iestādēs un tās klūšanu par sazināšanās valodu¹³³⁰. Lai gan Padomju Savienības oficiālajā likumdošanā krievu valodai netika piešķirts valsts valodas statuss, taču tās dominējošās pozīcijas saziņā gan starp dažādu tautību valsts iedzīvotājiem, gan iestādēm tika nodrošinātas. Jau 1940. gada rudenī krievu valoda ieviesta LPSR skolās kā obligāts mācību priekšmets, kas notika VK(b)P CK un PSRS TKP 1938. gada lēmuma „Par krievu valodas obligātu mācīšanu nacionālo republiku un apgabalu skolās” darbības ietvaros¹³³¹. 1945. gada 4. novembrī LPSR TKP pieņemts lēmums „Par darbvedības kārtību Latvijas PSR iestādēs, uzņēmumos un organizācijās”, kurā noteikts, ka lietvedība un oficiālā sarakste veicama gan krievu valodā, gan latviešu un atsevišķos gadījumos arī latgaliešu rakstu valodā¹³³².

1960.-1980. gados krievu valoda paralēli oficiālajai lietošanas sfērai (dokumenti, sarakste ar/starp iestādēm, instrukcijas u.tml.) arvien vairāk sevi pieteica arī publiskajā telpā (TV, kino, ielu nosaukumi, reklāmas plakāti u.tml.). Krievu valodas nozīme uzsvērtā arī enciklopēdiskos šķirkljos par valsti¹³³³. Arvien pieaugošais uz Latviju pārcēlušos krievu valodā runājošo iedzīvotāju skaits, kā arī situācija, kad krievvalodīgajiem ierēdņiem un apkalpojošās sfēras darbiniekiem latviešu valodas prasme nebija obligāta, un latviešiem (gan profesijas ietvaros, gan kā patērētājam) tā bija jāzina, sašaurināja latviešu valodas sociolingvistiskās funkcijas un mazināja tās prestižu, atstājot ietekmi arī uz latviešu pašvērtējumu, etniskajiem stereotipiem un turpmākām attiecībām ar krieviem / krievvalodīgajiem.

Atmodas notikumu iespaidā LPSR Augstākajā Padomē pieņemtais lēmums latviešu valodai piešķirt valsts valodas statusu (1988)¹³³⁴ un Valodu likums (1989)¹³³⁵ uzskatāmi par reakciju uz padomju varas gados realizēto attieksmi pret latviešu valodu un aizsāka valodu hierarhijas maiņu. 1990. gadu sākumā (te var vilkt paralēles

¹³³⁰ Strods, H. Par valodu lietošanu Ostlandē. *Dabas un vēstures kalendārs 1992. gadam*. Rīga: Zinātne, 1991. 276. - 277. lpp.

¹³³¹ Citēts pēc: Joma, D. (red.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados...22.*, 23.lpp.

¹³³² Turpat, 27. lpp.

¹³³³ Viens piemērs: „Padomju tautu tuvināšanas procesā liela nozīme ir krievu valodai, kas pakāpeniski kļūst par PSRS tautu otro valodu. Tas pozitīvi ietekmē internacionālo sakaru padziļināšanos, ļauj citām tautām pievērsties krievu progresīvajiem kultūras sasniegumiem. (...) PSRS tautu avangardā ir krievu tauta, kas devusi vislielāko ieguldījumu uzvaras cīņā Lielajā Tēvijas karā, sociālisma un komunisma celtniecībā.” Skat.: Krievi. Grām.: Berkļavs, G. (red.) *Pasaules zemes un tautas: Ģeogrāfijas vārdnīca*. Rīga.: Zvaigzne, 1978. 387. lpp.

¹³³⁴ Latviešu valodas statusu regulējošo tiesību normu attīstība. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/politikas_process/4143/ [skatīts 2011. g. 27. janv.]

¹³³⁵ Likums par valsts valodu 1989.g. 5. maijā Skat.: Latviešu valodas statusu regulējošo tiesību normu attīstība. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/politikas_process/4143/ [skatīts 2011. g. 27. janv.]

ar līdzīgiem notikumiem šajā jomā 1920. gados) notika vērīgs Valsts valodas inspekcijas (1992) uzraudzīta latviešu valodas pārbaudes akcija, tās prasmes novērtējot kategorijās. „Valodas kategorija” noteica cilvēka derību darba tirgum, īpaši valsts pārvaldes sfērās. Valodas nezināšana bija viens no faktoriem, kas lielu daļu cittautiešu attālināja no darbības valsts pārvaldes iestādēs un pievērsa privātā biznesa sfērai. Iespējams, realizēto valodas pārbaūžu forma līdztekus citām valsts darbībām etnopolitikas jomā, kā arī psiholoģiska barjera sakarā ar krievu valodas privilēģētā statusa zaudēšanu, pastiprināja zināmu plaisu starp latviešiem un krievvalodīgajiem. 1999.g. pieņemts jauns stingrāks valsts Valodas likums¹³³⁶, kas stājās spēkā 2000. gada 1. septembrī. Ja vērtē mazākumtautību valodas prasmi 1989. gadā un 1995. gadā, secināms, ka tās pratēju skaits mazākumtautību vidū nereti pat dubultojies. Tā, piemēram, 1989. gadā 22,3% krievu prata latviešu valodu, bet 1995. gadā tādu bija jau 55,8%, baltkrievu vidū procentuālā attiecība ir sekojoša 18,0% 1989. gadā un 40,3% 1995. gadā. Būtisks latviešu valodas pratēju skaita pieaugums fiksēts arī ukraiņu (9,8% 1989.g. un 35,3% 1995. gadā) un ebreju (29,0% 1989.g. un 42,7% 1995. gadā) etniskajās grupā¹³³⁷, bet 2000. gadā 81,7% Latvijas iedzīvotāju, t.sk. 58% no Latvijas krieviem, prot latviešu valodu¹³³⁸.

Līdzīgi kā starpkaru periodā, arī mūsdienās mazākumtautību (krievvalodīgo) pārstāvju LR Saeimā centieni panākt otras valsts valodas vai vismaz mazākumtautības valodas statusa piešķiršanu krievu valodai, nav vainagojušies ar panākumiem.

Latvieši, ilgstoši atrodoties subordinētas tautas statusā, atzina, iemācījās, lietoja gan krievu, gan vācu valodu un pielāgojās to lietojuma prasībām. Atrodoties titultautas statusā, analoga uzvedība tiek sagaidīta no citām Latvijas sabiedrību veidojošo etnisko grupu pārstāvjiem, attiecīgos laika posmos galvenokārt no vāciešiem, poļiem vai krieviem/krievvalodīgajiem. Arī mūsdienās respondenti - latvieši visai vienoti savās sajūtās par latviešu valodas apdraudējumu gadījumā, ja atkal tiktu paplašinātas krievu valodas etnolingvistiskās funkcijas. Valodas nezināšana, apzināta tās nemācīšanās, latviešuprāt, liecina par necieņu pret valsti un tās titultautu, kā arī neizzudušām pretenzijām uz krievu valodas (un ne tikai) dominējošo stāvokli.

¹³³⁶ Valsts valodas likums 1999. gadā 9. decembrī Skat.: Latviešu valodas statusu regulējošo tiesību normu attīstība. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/politikas_process/4143/ [skatīts 2011. g. 27. janv.]

¹³³⁷ Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā...*87. lpp.

¹³³⁸ 2000. gada tautas skaitīšanas provizorisks rezultāti. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2001. 40., 41. lpp.

Ar valodas politiku cieši saistīta arī izglītības politika, kam būtu jānodrošina, lai atstājot skolas solu arī citām tautībām piederīgie bērni būtu konkurētspējīgi augstākās izglītības iestādēs un darba tirgū, lai valsts valodas likuma definētie rāmji nebūtu šķērslis viņu dzīves kvalitātei un iespējām Latvijā.

5.2.3.4. Izglītības politika

Izmantojot Izglītības sistēmu, titultautas vai dominējošās tautas, vai valsts ideoloģijas proponētais pasaules uzskats, vēsturiskās atmiņas motīvi, morāles standarti, vērtības, kā arī uzvedības normas un stratēģijas tiek tālāk nodotas (ieaudzinātas) ne vien konkrētās tautas jaunākajai paaudzei, bet arī visu valsts sabiedrību veidojošo etnisko grupu atvasēm. Latvija šajā ziņā nav izņēmums. Ilustrācijai dažas respondentu atziņas:

[s1921Talsi]: “Bet toreiz tādā milzīgā dzimtenes mīlestībā un aizrautībā.. Un dzimteni mīlēt mani iemācīja skolā un ne ģimenē”.¹³³⁹

[v1927Bauska]: „Tas tomēr vislielākais patriotisms bija, un mums skolā jau mācīja. Un mēs zinājām savu vēsturi: kā Pirmajā pasaules karā ir cīnījušies, kā gājis, kā Latvijas valsts izveidojusies, un zināja arī pat to, ka tolaik vēl Saeimā ārdījušies.”¹³⁴⁰

Izglītības saturs un izglītības sistēmas struktūra vienmēr bijusi aktuāla arī etnopolitikas kontekstā.

Vācbaltiešu panāktā īpašā Baltijas autonomijas statusa dēļ, jau 19. gs. sākumā Krievijas impērijas Eiropas daļā veiktā izglītības reforma minimāli skāra Vidzemi un Kurzemi. Šī paša iemesla dēļ skolu lietas tur atradās nevis Tautas apgaismības ministrijas, bet Iekšlietu ministrijas pārziņā. Vietējā muižniecība pastāvēja uz to, ka zemākais skolu līmenis – elementārskolas – atrodas tiešā viņu ietekmē un pārraudzībā¹³⁴¹. Sākoties nacionālās atmodas procesiem, viena no jaunlatviešu, īpaši A. Kronvalda, prasībām bija pēc latviskām skolām, kurā bērni apgūst zināšanas dzimtajā valodā un vienota skolu programma, kas spētu nodrošināt arvien plašāku informatīvo lauku arī *tautisko* ideju – dzimtenes mīlestību, cieņu pret valodu, tradīcijām, tautas kultūras vērtībām - izplatīšanai. Krievijas unifikācijas un rusifikācijas politika veica zināmas izmaiņas arī līdz 19. gs. 80. gadiem pastāvošajā Baltijas skolu autonomijas jomā, ieviešot stingru birokrātisku uzraudzību un krievu valodu kā mācību valodu (vienīgais izņēmums – ticības mācība, ko drīkstēja pasniegt

¹³³⁹ NMV 95

¹³⁴⁰ E 74, 247

¹³⁴¹ Bērziņš, J. (red.) *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures...*261. - 290. lpp.

arī skolēnu dzimtajā valodā)¹³⁴². Neraugoties uz 1905. gada latviešu tautskolotāju kongresā izvirzītajām prasībām par tautskolu sistēmas demokratizēšanu un revolūcijas notikumiem, nekādas izmaiņas nesevoja¹³⁴³.

Jaunizveidotās valsts – Latvijas Republikas - izglītības saturu un tās sistēmas struktūru noteica „Likums par Latvijas izglītības iestādēm”¹³⁴⁴, kas paredzēja, ka visās obligātajās skolās (tās ietvēra apmācību no 6 līdz 16 gadiem) mācības jāpasniedz skolēnu ģimenes valodā (to nosaka bērna vecāki, tā ir valoda, kurā bērnam ir visvieglāk izteikt savas domas). Likums noteica, ka valsts un komunālās iestādes uztur ikkatri tautībai tik daudz skolu, cik vajadzīgs viņu bērnu izglītošanai. Citu tautību Latvijas pilsoņiem bija tiesības pieprasīt atsevišķas klases atvēršanu, ja tajā viena skolotāja vadībā būtu gatavi mācīties vismaz 30 skolēni. Bērniem, kuriem nelielā skaita dēļ netika atvērtas nedz skolas, nedz klases viņa dzimtajā valodā, likumā bija paredzētas tiesības mācīties privāti vai skolā ar citu mācību valodu. Līdzās vispārīgiem noteikumiem, kuriem pakļāvās visas skolas, šis likums par obligātiem mācību priekšmetiem arī mazākumtautību skolās noteica latviešu valodu (valodas mācību, literatūras teoriju, rakstniecības teoriju), Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju. Bija paredzēta valsts valodas mācīšana, sākot ar pamatskolas otro mācību gadu, arī Latvijas vēstures un ģeogrāfijas (pēc to pamatu apgūšanas ģimenes valodā) mācīšana valsts valodā.¹³⁴⁵

¹³⁴² Семенов, Ю.И. (сост., ред.) *Национальная политика в Императорской России. Цивилизованные окраины*. Москва: Старый сад, 1997. С. 85.

¹³⁴³ Krievijas impērijā un **vācu okupācijas periodā** ietekme uz tautas izglītību Latvijas Republikas pirmsākumos raksturota sekojoši: „Atskatoties atpakaļ uz neseno pagātņi, mēs tikai saprotam, cik dziļā postā un verdzībā ir bijušas visas mūsu dzīves tieksmes. Bet sevišķi kulturelās. No krievu cara valdības nomācošās un smacējošās politikas mūsu izglītības nozarēs, mūsu tauta gadu atpakaļ krita vēl nežēlīgas ģermanizācijas tīklos. Katrs patiens audzinātājs un skolotājs pagājušo gadu mūsu skolu dzīvē atminēsies tikai ar šausmām un nemieru. Pie mūsu pēdējiem diktatoriem – pie vāciešiem skolu lietas nebija labākā stāvoklī. (...) Nesaudzīga, sistemātiska pārvācošana ar visiem līdzekļiem ir bijusi vienīgā metode un izglītības mērķis. Ko krievu valdības pūles nepanāca 15 gados, to kulturelā Vācija būtu panākusi piecos gados, ja sabiedroto demokrātiskie ideāli nebūtu uzvarējuši. Un tagad, kad brīvai un demokrātiskai Latvijai ir jāsāk sava jauna un brīva attīstības gaita, - tagad līdzās apsardzības un pārtikas jautājumiem, kā visvajadzīgākā ir mūsu skolu reforma. Jaunā brīvā Latvija nevar tikt sasniegta tikai ārīgi. Viņai jāzaug no tautas iekšējās apziņas un savu nacionālo, kulturelo vērtību pazīšanas. Tādēļ sākot pirmo posmu Latvijas skolu dzīvē, te ir jāizdara radikālas reformas. Viselementārākā vajadzība, protams, ir ieviest latviešu valodu kā valsts valodu skolās. Bet tas ir tikai vispārīgi cilvēcisgs prasījums. Mūsu nacionālai skolai, kurai jāizaudzina un jāizkopj jaunā latviešu tauta ir vajadzīgs gars, kas sevī nes mūsu īpatnējos ideālus un ar aizrautību un dedzību tos liek kā vadošos mūsu skolu dzīvē. Priekš tā nepietiek ar veclatvietību ar lētu sajūsmu, ar novalkātām frāzēm. (...) Ja līdz šim daudzi pat no mūsu inteligences vēl turējās un turās pie tipiski krieviskām vai vāciskām kultūras vērtībām mūsu skolās, tad tikai tādēļ, ka tie nepazīst savas tautas garīgās vērtības.” Skat.: Latvijas nacionālā skola. *Jaunākās Ziņas* 1918. g. 23. nov. 1. , 2. lpp.

¹³⁴⁴ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. (Pieņemts 1919.g. 8.dec. sēdē). *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1920. I, 93. lpp.

¹³⁴⁵ Turpat, 90. lpp.

1919. gada 8. decembrī Tautas Padomes pieņemtais „Likums par mazākumtautību skolu iekārtu Latvijā” definēja tās autonomijas robežas.¹³⁴⁶ Atzīmējams, ka jau 1919. gada vasarā vācbaltiešu Nacionālkomiteja bija izstrādājusi projektu par autonomu vācu skolu iekārtu Latvijā, līdzīgi priekšlikumi izskanēja no Latvijas krievu aprindām.¹³⁴⁷ Likumā tika paredzēts Izglītības ministrijā izveidot Mazākumtautību departamentu, kas apvienotu katras atsevišķas tautības skolu pārvaldi.¹³⁴⁸ Pārvalžu vadība tika nodota pašu minoritāšu ziņā. Ar šī likuma pieņemšanu LR mazākumtautības bija ieguvušas tiesisku pamatu ne tikai plašai minoritāšu izglītības sistēmas, bet arī kultūras autonomijai. Salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, tikai Latvija un Igaunija nodrošināja minoritātēm plašas izglītošanās iespējas dzimtajā valodā.

Latvijā pavisam darbojās piecas minoritāšu izglītības pārvaldes: vācu, krievu, ebreju, poļu un baltkrievu. Visplašāko skolu tīklu bija izveidojuši vācbaltieši. 1919. gada beigās Latvijā darbojās 45 vācu skolas ar 8192 skolēniem un 557 skolotājiem, 1929./30. mācību gadā – 108 skolas ar 11426 skolēniem un 889 skolotājiem, to skaitā 10 vidusskolas ar 2066 skolēniem un 6 arodskolas ar 461 audzēkņi¹³⁴⁹, no tām par valsts un pašvaldības līdzekļiem uzturēja 45 pamatskolas un 3 vidusskolas¹³⁵⁰. 1931. gadā Rīgas pilsēta uzturēja 15 vācu pamatskolas un 1 vidusskolu¹³⁵¹. Lai nodrošinātu skolas ar mācību spēkiem, Rīgā bija radīts Pedagoģiskais institūts, kuru ilgus gadus uzturēja tikai par vietējās vācbaltiešu sabiedrības līdzekļiem, vēlāk tika piešķirts valsts pabalsts. Rīgā darbojās arī humanitārais Herdera institūts ar 193 studentiem. Vācu mācību iestādēm tobrīd Latvijā bija augsts prestižs, tajās mācījās arī ebreju, krievu un latviešu bērni.

Plašs bija arī krievu izglītības iestāžu tīkls – 1919./20. mācību gadā darbojās 127 krievu pamatskolas ar gandrīz 12 tūkst. audzēkņiem un 362 skolotājiem, kā arī 12 vidusskolas ar 1,2 tūkst. skolēnu un 176 skolotājiem. Valsts uzturēja krievu

¹³⁴⁶ Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā (Pieņemts 1919.g. 8.dec. Tautas Padomes sēdē). *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. I, 188.lpp.

¹³⁴⁷ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture*. II... 735.lpp.

¹³⁴⁸ Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā (Pieņemts 1919.g. 8.dec. Tautas Padomes sēdē). *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1920. I, 188.lpp

¹³⁴⁹ Dribins, L., Spārītis, O. *Vācieši Latvijā*. Rīga: Elpa, 2000. 71. lpp.

¹³⁵⁰ Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture*. II... 736. lpp.

¹³⁵¹ Līventāls, T., Sadovskis, V. (red.) *Rīga kā Latvijas galvas pilsēta*. Rakstu krājums LR 10 gadu pastāvēšanas atcerei. Rīga: Rīgas domes izd., 1932. 638. lpp.

vidusskolas Rīgā, Rēzeknē, Daugavpilī un Ludzā¹³⁵². 1931. gadā Rīgas pilsēta uzturēja 13 krievu pamatskolas un 1 vidusskolu¹³⁵³. 1933/34. mācību gadā krievu pamatskolu skaits sasniedza 236, kur zinības apguva vairāk nekā 22 tūkst. bērnu. Krievu vidusskolu skaits šajā laikā gan par divām samazinājās. 1920. gadu beigās Rīgā tika izveidots Universitāšu zinību krievu institūts, ko finansēja no privātiem līdzekļiem.

Latvijas valstisko neatkarību posmos latvieši ar zināmu neuzticību skatījās uz mazākumtautību īpaši vāciešu, poļu un krievu skolām, kurās tiekot audzināts latviešiem un Latvijai „naidīgs gars”¹³⁵⁴. Šāds skatījums īpaši aktuāls kļuva 1920. gadu beigās – 1930. gadu sākumā ekonomiskās krīzes gaisotnē, kad no psiholoģijas viedokļa raugoties, neapmierinātība no vienas sociālās sfēras tika pārnesta uz citu. Starpetnisko attiecību spriedzi radīja mēģinājumi pārskatīt mazākumtautību skolām atvēlēto valsts finansējumu, ieviest tajās latviešu skolu programmas, ierobežot vecāku tiesības skolu izvēlē saviem bērniem un latviskot visas vidusskolas. Šīs reformas aizstāvis Izglītības ministrs Atis Čeniņš uzskatīja, ka tās mērķis ir panākt, lai ģimnāzijas pirmajā klasē ienācis cittautietis piekto klasi pabeigtu kā latvietis¹³⁵⁵. Latvijas mazākumtautības asi protestēja pret šādu nostādni, un to deputāti Saeimā 1933. gadā, piedraudot, ka neatbalstīs valsts budžeta projektu, panāca Izglītības ministra demisiju.

Likumu par mazākumtautību skolu iekārtu Latvijā atcēla 1934. gada 12. jūlijā. Tā vietā spēkā stājās „Likums par tautas izglītību”, kurā bija iestrādāti zināmi ierobežojumi minoritāšu izglītošanās iespējām. Mazākumtautībām piederošie skolēni varēja izvēlēties vai nu savas tautības, vai arī latviešu skolu (ne vairs kā iepriekš jebkuras tautības skolu), bet latviešiem obligāti bija jāmacās latviešu skolās.¹³⁵⁶ Jaunais likums arī saturiski iezīmēja jaunu pieeju izglītības politikas jautājumam. „Latviešu nacionālās izglītošanas politikas intereses guva pārsvaru pār iepriekšējā laikmeta parlamentāriskiem dažādu tautību interešu izlīdzināšanas centieniem.” – tā skolu politiku pēc 1934. gada vērtēja izglītības ministrs L. Adamovičs¹³⁵⁷. Autoritārā režīma

¹³⁵² Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II...* 737.lpp.

¹³⁵³ Līventāls, T., Sadovskis, V. (red.) *Rīga kā ...*638.lpp.

¹³⁵⁴ Skat.: Vacais pedagogs. Latgolas školās. *Jaunō straume*. 1922. g. 12. jūl. 2. lpp.; Uzgalīts. Poļu muižnieki, baznīckungi un latgalieši. *Jaunō straume*. 1925. g. 18. janv. 1. lpp.

¹³⁵⁵ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā...*58.lpp.

¹³⁵⁶ Likums par tautas izglītību. (Izvilk.) Grām. : *Pirmais gads...* 48. lpp.

¹³⁵⁷ Citēts pēc : Kalnciema, A. *LVIŽ*. 1992. Nr. 3, 121. lpp.

atbalstītā latviešu valodas pozīciju nostiprināšana un „īstās, patiesās vēstures” popularizēšana tieši atbalsojās arī izglītības saturā, par ko liecina izmaiņas mācību grāmatu saturā, kur sastopami arī K. Ulmaņa komentāri, kas vecākās paaudzes respondentiem lielā mērā ir vēsturiskās atmiņas, arī stereotipu pamatā.

Pēc 1934. gada būtiskas pārmaiņas notika arī Izglītības ministrijas struktūrā – likvidēto mazākumtautību skolu pārvalžu vietā tika izveidota vienota, centralizēta skolu pārvalde, kurā minoritāšu interešu pārstāvjiem bija visai pretrunīgas pilnvaras. Minētā likuma ietvaros mazākumtautību bērniem joprojām tika garantētas obligātās izglītības tiesības un zināms valsts un pašvaldību atbalsts arī neobligātajām vispārīzglītojošām vidusskolām. Tika slēgtas 200 cittautiešu skolas, kur bija mazs skolēnu skaits, iesakot pāriet mācīties latviešu skolās.¹³⁵⁸ Tomēr, neraugoties uz ierobežojumiem, nacionālo minoritāšu skolu sistēma turpināja pastāvēt arī K. Ulmaņa autoritārā režīma laikā¹³⁵⁹.

Ja nacistiskā okupācijas vara zināmā mērā koķetēja ar vietējiem iedzīvotājiem mazākumtautību lietās, atverot un aizverot minoritāšu skolas Latvijā, tad padomju okupācijas režīma izglītības sistēma konsekventi strādāja uz to likvidēšanu. 1950. gadu beigās - 1960. gadu sākumā, nacionāļkomunistiem zaudējot savas pozīcijas, Latvijas PSR izglītības sistēmā, līdzās citiem jaunievedumiem, tika ieviestas divplūsmu skolas, kurās paralēlklasēs savā dzimtajā valodā mācījās latviešu un krievu/krievvalodīgie skolēni, kas tika oficiāli uzskatīts par vērtīgu pasākumu ciešākas tautu draudzības audzināšanai. Kādi bija šī apmācības modeļa „rezultāti” šajā jomā, liecina vēlākā vēlme atteikties no tā. Latvijas skolas līdz ar PSRS skolu programmas ieviešanu kļuva par vissavienības skolu sistēmas sastāvdaļu. Izglītības sistēmas un ārpusklases aktivitāšu mērķis bija „audzināt apzinīgus jaunās padomju dzīves cēlājus”¹³⁶⁰.

Runājot par skolas mācību programmām, to saturs arvien mainījās līdz ar valstī dominējošo politisko varu un tās nostāju izglītības, kultūras un etnopolitikas jautājumos. Visbiežāk saturiski mainītie priekšmeti arvien ir vēsture un literatūra, kurā piemeklētas varas ideoloģijai atbilstošas tautas dziesmas, iekļauti un noliegti

¹³⁵⁸ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā...* 59.lpp.

¹³⁵⁹ Dribins, L., Spārītis, O. *Vācieši ...*73. lpp.

¹³⁶⁰ Drīzulis, A. (red.) *Latvijas PSR vēsture*. Saīsināts kurss. 2. pārstr. un papild. izdevums. Rīga: Zinātne, 1967. 669. lpp.

varai tīkamam/netīkamam autoru darbi, noklusēti, izcelti vai izdomāti tie vai citi pagātnes fakti (skat. Avotu un literatūras apskatu).

Mazākumtautību skolas Latvijā atkal sāka atvērt kopš 1980. gadu beigām un turpināja pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas. Savas izglītības iestādes atvēra poļi, ebreji, ukraiņi, igauņi, vācieši, lietuvieši, baltkrievi. Tāpat darbojas arī čigānu klases Ventspilī un Sabilē. Latvijā darbu turpināja arī padomju varas gados izveidotais skolu ar krievu mācību valodu tīkls. Mazākumtautību skolas, izņemot krievu skolas, finansiāli atbalstīja/atbalsta? tā valsts, kuras titultautai piederīgie mācījās šajā skolā vai arī dažādas sabiedriskās organizācijas.

Vājamais latviešu valodas zināšanu līmenis mazākumtautību, īpaši t.s. krievu etnolingvistiskās grupas ietvaros, kā arī situācija, ka 83% baltkrievu, 83% ukraiņu, 72% vāciešu, 70% poļu, 62% ebreju bērnu mācījās skolās ar krievu mācību valodu,¹³⁶¹ bija priekšnoteikums 1998. gadā pieņemtajam Izglītības likumam¹³⁶². Likums nosaka, ka valsts un pašvaldību izglītības iestādēs izglītība iegūstama valsts valodā, mazākumtautību valodas lietojums apmācības procesā atrunājams Izglītības ministrijas apstiprinātās minoritāšu izglītības programmās. Likuma ieviešana, kas sākotnēji paredzēja bilingvālās izglītības ieviešanu kā pārejas modeli, radīja asu reakciju krievvalodīgo kopienā, kas krievvalodīgajā Latvijas sabiedrības daļā pazīstamu personu, viedokļu līderu, t.sk. Saeimas deputātu, uzjundīts, pārauga skolu jauniešu ielu nemieros.

Publiskajā telpā izskanējuši daudzi un pretrunīgi viedokļi Izglītības reformas un reakcijas uz to sakarā. Kā tādi raksturojami arī respondentu uzskati šajā jautājumā. Ieskatam daži piemēri:

[s1975Cēsis]: „Man ir ļoti lielas negācijas pret tiem krievu cilvēkiem, kuri (..) teiksim taisa politiku uz skolu reformu. (..) Tas ir ļoti atkarīgs no tā, kāda [krievu- I.B.] ģimenē ir tā nostāja, kurā reģionā viņš [krievs – I.B.] dzīvo: jo vairāk latviešu apkārt, jo viņš noteikti iet latviešu bērnudārzā, latviešu skolā, kur arī tiek audzināts šis te patriotisms.”¹³⁶³

[v1948Talsi]: „Krievu mācību valoda ir Krievijā un punkts. Man liekas, ka tas mums šeit Latvijā nav aktuāli. Ja tas ir aktuāli krieviem, tad viņiem ir vieta uz kuriem viņi var braukt

¹³⁶¹ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā...*229. lpp.

¹³⁶² Izglītības likums. Pieņemts 1998.g. 29.okt. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=50759> [skatīts 2011. g. 25. jūn.]

¹³⁶³ E 74, 262

un kur viņi var mācīties! Viņi var veidot savas skolas un finansēt viņas no savas kabatas, un strādāt.”¹³⁶⁴

[v1976Bauska]: „Mēģinājumi latviskot krievu skolas ir kaut kas debils. Katrā ziņā, skatoties uz šī brīža politiku integrācijas jomā, varu pateikt tikai vienu – PSRS savā laikā bija daudz mazāk tendencioza un radikāla šajā jomā.”¹³⁶⁵.

Jāpiekrīt etnopolitikas ekspertu (I. Apines, L. Dribina) uzskatam, ka līdz ar veidu, kādā Izglītības reforma tika ieviesta, valsts etnopolitikas sasniegumi tika atmesti par vairākiem gadiem atpakaļ. Politiski dominējošās elites neprasme (nevēlēšanās?) komunicēt ar sabiedrību šajā brīdī noveda pie etniskās plaissas padziļināšanās un abpusēju simbolisko robežu nostiprināšanās ar jaunu „vielu” saviem stereotipiem un latviešu ekspektācijām attiecībā uz krievvalodīgo rīcību.

* * *

Etnicitāti kā instrumentu izmanto arī organizējot un konsolidējot politiskās partijas vai vēlēšanu apvienības jeb tās pozicionējot konkrētas priekšvēlēšanu kampaņas laikā. Etniskie stereotipi tiek tīrāžēti arī caur priekšvēlēšanu plakātiem, uzsaukumiem un reklāmas klipiem. Priekšvēlēšanu kampaņu laikā izmantotas ne vien latviešu tautas kultūras viegli atpazīstamie elementi (sastrādātas rokas, rupjmaize, zemnieks tīrumā u.d.c.), bet arī tāds etniskās identitātes elements kā kolektīvā/vēsturiskā atmiņa, kas grupas saliedētības, solidaritātes radīšanai veido definētu emocionālo fonu, visbiežāk - bailes, nedrošību.

Politika – novērojama atgriezeniskā saite starp sabiedrībā cirkulējošiem etniskajiem priekšstatiem un stereotipiem un politiskajiem lēmumiem (īpaši starpkaru periods un mūsdienas). 1) Tautība kā asinsradniecības definēta identitāte un ieraksts pasē kā pamatojums etniskajai piederībai. 2) valoda kā viens no būtiskākajiem tautas pašidentifikācijas elementiem un valsts valodas likums definē latviešu valodas nozīmi un sociolingvistiskās funkcijas, atstāj iespaidu uz nodarbinātību. 3) etniskajos stereotipos ietvertā nedrošība par savu pozīciju valsts sabiedrības hierarhijā un mazākumtautību neloyalitāti un pilsonības likums, kas regulē potenciālo valsts nākotnes attīstības virziena lēmēju skaitu. 4) autostereotipā ietvertie priekšstati par vērtībām un izglītības sistēma, kas tās aprobē, tīrāžē un veido.

---

¹³⁶⁴ E 74, 270

¹³⁶⁵ E 74, 244

SECINĀJUMI

Promocijas darbs skar Latvijas etnoloģijā līdz šim nepētītu tēmu, kuras izvērtējumā atklājās aizvien jauni etnisko stereotipu būtības un nozīmes aspekti, arī jauni avoti, kas var palīdzēt tos konstatēt un interpretēt stereotipu etnokonsolidējošo vai etnodiferencējošo nozīmi latviešu un Latvijas iedzīvotāju savstarpējā saskarsmē un sadarbībā, līdz ar to - valsts iekšpolitiskajā attīstībā un ārpolitikas jomā.

Promocijas darbā aplūkojamajā laika posmā novērojamas dažas likumsakarības apstākļos, kādos ir veidojušies un tikuši veidoti un/vai aktualizēti etniskie stereotipi: 1) publiskajā un individuālajā līmenī etniskie stereotipi kļūst nozīmīgi latviešu „atmodu” – tautas pašidentifikācijas – sevis apzināšanās brīžos, kas notiek dialogā/konfrontācijā ar citu Latvijā dzīvojošu etnosu pārstāvjiem; 2) etnisko stereotipu veidošanos un arī to saturu nodrošina apstākļi, kad kāda etnosa pārstāvji ilgstoši atveido kādu sociālo lomu (fiksējams liels tautai piederīgo īpatsvars noteiktas sociālās kārtas, šķiras, sociālprofesionālās grupas ietvaros); 3) stereotipu rašanos un aktualizēšanu rosina ekonomiskā konkurence un cīņa par sociāliem labumiem, ko rosina migrācija, ekonomiskā krīze u.tml. 4) etniskie stereotipi nonāk sabiedrības aprītē politisko procesu (priekšvēlēšanu kampaņas, likumu apspriešana u.tml.) norises apstākļos, novērojama cieša stereotipu saikne ar okupācijas varu ideoloģijas saturu un manifestāciju.

1. Sabiedrībā cirkulējošie etniskie stereotipi, to noturība laikā un telpā:

* Autores veikto lauka pētījumu dotumi un mutvārdu vēstures liecību krājumā esošo materiālu analīze uzrāda, ka mūsdienu respondentu stāstījumos klātesošo etnisko grupu apraksts ietver sevī gan jaunas iezīmes, gan publiskajā telpā savulaik vai šobrīd aktuālus etniskos stereotipus. Latviešu etnisko tāpatību veidojošie tēli „zemnieku tauta”, „dziedātājtauta”, „bāreņu tauta” bija aktuāli 19. gs. otrajā pusē, ar tiem sevi identificējam arī mūsdienās.

* Respondentu arsenālā sastopami gan lokālie un individuālie stereotipi, kas veidojušies konkrētā lokālā vidē un visbiežāk saistāmi ar respondenta personīgo pieredzi, gan kultūras un starptautiskie stereotipi, kas iegūti pastarpināti, pārņemot citu pieredzi vai publiskos / oficiālos viedokļus.

* Intervēto personu stereotipi izsekojami gan sinhronā, gan diahronā dimensijā, t.i. etnisko grupu vērtējumi klātesoši respondentu stāstījumos gan par mūsdienu, gan citu Latvijas vēstures posmu sociālajām un kultūras aktualitātēm.

* Respondentu pašu definētie etnisko priekšstatu avoti ir: 1) tiešās saskare un savstarpējā komunikācija; 2) citu (respondenta autoritāšu – vecāki, draugi, skolotāji u.tml.) pieredze; 3) mācību grāmatas, mediji, daiļliteratūra, kultūras notikumi, plakāti u.tml.

* Etnisko stereotipu lielāka intensitāte fiksējama interviju fragmentos, kas skar tādas sociālās sfēras kā lokālā cilvēkvide un savstarpējās attiecības tajā, ekonomika (migrācijas procesi, konkurence darba tirgū un par sociālajiem labumiem), politika (politiskās elites izteikumi etnopolitikas kontekstā, mazākumtautību un pašu respondentu reakcija uz noteiktām likumdošanas iniciatīvām).

2. Priekšnoteikumi latviešu tautas kultūras elementos balstīto etnisko stereotipu izveidei:

* Etnisko stereotipu veidošanās process ir zināma simbioze starp pašuztveri un to, kā mēs redzam citu etnosu pārstāvjus: autostereotips veidojas dialogā / konfrontācijā ar „nozīmīgo citu” kaimiņu tautu fiziskajām, morālajām un uzvedības iezīmēm, savukārt heterostereotipos sastopamas vērtētāja etnosa kultūras un pasaules uzskata nospiedumi. Atšķirību pastāvēšana ir dabisks (ja šādu terminu te var lietot) process, bet to aktualizēšana ir kādas sabiedrības grupas iniciēta savu mērķu sasniegšanai.

* Intervēto personu etniskie priekšstati un heterostereotipi saturiski akcentē citu etnosu pārstāvju atšķirības valodas, skatījuma uz pagātnes notikumiem, dzīves veida un kultūras jomā, kas izriet no savas etniskās tāpatības elementu paletes salīdzināšanas ar pašu novērojumiem par citu etnisko grupu.

* Gandrīz katras tautas/etniskās grupas pārstāvju portretējumā klātesošie pieturas punkti: latviešu valoda (prasme / neprasme, fonētiskās īpatnības, attieksme pret to); nodarbinātība, nodarbes un ar tām saistītās iezīmes (strādā/nestrādā; dara īstu darbu (galvenokārt, nodarbojas ar zemkopību) / dzīvo uz citu rēķina (klejotāji, respondentuprāt, arī tirgotāji); kārtīgi veic darbu / dara pa roku galam; čakli / slinki; trūcīgi / bagāti u.tml.); fiziskais un sociālais izskats; komunikācijas prakse (vienkārši/iedomīgi; atvērti/noslēgti; viesmīlīgi un viesmīlīgāki/ neviesmīlīgi; tolerantī, mierīgi / uzbāzīgi, skaļi, aktīvi, agresīvi, kašķīgi, skaudīgi; neattapīgi / aši

u.tml.); attieksme pret zemi, valsti un titultautu (vietsēži / klejotāji; savas zemes patrioti / kur labi, tur tēvija; īsti / neīsti; lojāli/nelojāli; atzīst/vēlas atgriezt padomju laikus u.tml.); loma Latvijas vēstures notikumos (pakļautie/dominējošie; atbrīvotāji/okupanti; upuri/pāridarītāji u.tml.); kultūra (etnogrāfiskas iezīmes tādas kā tautas tērpi; attieksme pret dziesmu un dziedāšanu; muzikalitāte); reliģiskā piederība (akcentējot vien izteiktu citādību – jūdaisms un vecticība).

* Latviešu respondentu etniskajos heterostereotipos fiksējamas latviešu pašidentifikācijā konstatējamās kultūras traumas klātbūtne.

* Autores veikto interviju dati un mutvārdu vēstures liecību krātuvēs esošo materiālu analīze norāda uz autostereotipa kontūru klātbūtni latviešu respondentu etniskajos stereotipos par citām Latvijā dzīvojošām tautām, uz ko norāda vērtējumos intensīva tādu elementu izmantošana kā valoda, pagātne un attieksme pret zemi, darbu, dziesmu, noteiktas komunikācijas prakses un uzvedības modeļi.

*Apkopojot interviju un dzīvesstāstu dotumus, izsecināmā „vidējā latvieša” pašdefinīcijas izskatās šādi: Latvietis ir kāds, karam vismaz viens no vecākiem ir latvietis (izcelsme), kurš dzimis Latvijā un gājis latviešu skolā, runā latviešu valodā, un kura etnisko piederību fiksē personu apliecinošs dokuments. Latvietis ir kāds, kurš atpazīst zīmolu „zemnieku tauta”, „dziedātājtauta” un „bāreņu tauta” saistību ar savu tautu, kurš norobežojas un sargā/nepārkāpj robežas, un kuram piemīt skaudība. Latvietis ir kāds, kurš piedalās kopīgajā skatījumā uz savas tautas grūtību un ciešanu pilno pagātne.

*Korelējot dažādu laika posmu politiķu un citu sabiedrības viedokli veidojošu profesiju pārstāvju – publicistu, zinātnieku, rakstnieku u.tml. – izteikumus par latviešu etnisko tāpatību veidojošiem elementiem ar respondentu domām šajā jautājumā, apstiprinās latviešu valodā runājošas „zemnieku tautas”, „dziedātājtautas” un „bāreņu tautas” motīvu klātbūtne tajā.

3. Sabiedrības sociālās un etniskās struktūras un ekonomisko faktoru ietekme uz etnisko stereotipu veidošanu/-os:

* Vērtējot respondentu etniskos priekšstatus dažādu vēstures posmu perspektīvā, novērojams, ka atsevišķos gadījumos kultūras, reliģijas u.c. aspektos atšķirīgu etnosu –vāciešu, poļu un krievu - pārstāvjiem piedēvētas līdzīgas īpašības, kas izriet no to savulaik ieņemamās sociālās lomas – sabiedrības hierarhijā uz augstākā pakāpiena esošais etnoss. Daudzas šai sociālajai lomai atbilstošās iezīmes attiecinātas uz

konkrēto tautu un tiek izmantotas joprojām, lai gan izvietojums sociālajā hierarhijā sen mainījies.

* Latviešu ilgstoša atrašanās subordinētas tautas pozīcijās atstājusi iespaidu gan uz tautas pasaules uzskatu, dzīvesziņu un vērtībām, gan sociālo uzvedību, kas ietekmējušas auto- un heterostereotipus un to ietvertās ekspektācijas par citu etnosu pārstāvju potenciālo rīcību.

* Latviešu respondentu heterostereotipos ir klātesošs priekšstats par personu/grupu saistību ar noteiktu nodarbi vai tās neesamību. Respondentu etniskajos priekšstatos visizteiktākā saistība starp amatu un etnisko grupu novērojama ebreju tēlā, savukārt izplatītākais stereotips par čigāniem saistīts ar viņu izvairīšanos no darba.

* 19. gs. otrajā pusē latviešiem izmantojot laikmeta piedāvāto iespēju un atstājot sociālās kārtas un ierastās vides robežas, piesakot sevi konkurences cīņā darba tirgū un vēlāk arī politikā, veidojās etniskajiem stereotipiem labvēlīga vide.

* Sociālo lomu maiņa, ko nereti rosina politiskās varas maiņas apstākļi, ir izteiktākais katalizators noteiktā sabiedrības daļā esošu etnisko stereotipu vizualizēšanai/akcentēšanai/atklāšanai. Kultūras (valoda, sadzīves ieražas, tradīcijas) atšķirībās balstītie savstarpējie stereotipi pastāv jebkurā sabiedrībā, jautājums par to publiskošanas/uzsvēršanas motīviem.

* Etniski raibā cilvēkvide pierobežas joslās mazina latviešu sociālo distanci no dažādām valodām un kultūrām, un konfesijām piederīgiem ļaudīm. Viņi vienkārši ir „citi” (savādāki) nevis „sveši”. Svešo motīvs atkāpjas dzīves kvalitāti nodrošinošu faktoru priekšā. Atkarībā no ekonomiskās situācijas, pierobežas joslā noritošā ekonomiskā sadarbība / preču un naudas apmaiņa var veicināt gan pozitīvu, gan negatīvu priekšstatu, etnisko stereotipu un attieksmju rašanos vai atsaukšanu atmiņā.

* Ievietojot kādas tautības pārstāvjus kādā no nosacītajām migrantu kategorijām – iekarotāji, ekonomisko labumu meklētāji un patvēruma meklētāji, respondenti uzrāda arī savus heterostereotipus un to emocionālo lādiņu. Iekarotāji (vācieši, poļi, krievi) apdraudējuši latviešu identitāti, ekonomisko labumu meklētāji (visbiežāk, -t.s. krievvalodīgie) – ietekmējuši latviešu labklājību un dzīves kvalitāti, patvēruma meklētāji (krievu vecticībnieki, represētās personas, kas nedrīkstēja apmesties dzimtenē) – raisījuši līdzjūtību un vairojuši etnokulturālo daudzveidību.

* Migrācija rosina konkurenci darba tirgū, rada priekšnoteikumus sāncensībai arī citu sociālo labumu iegūšanai. Līdz ar to iedzīvotāju pārvietošanās procesu pavada

arī negatīvi starptautiski stereotipi, kas papildinās ar lokāliem variantiem, kā tas promocijas darbā aplūkojamajā laika posmā noticis ar ebrejiem un krieviem.

4. Ideoloģijas - likumdošanas - stereotipu savstarpēja ietekmēšanās:

* Valsts ārpolitiskais tēls, tā attiecīga pozicionēšana atstāj iespaidu uz iekšpolitiskajām norisēm, t. sk. starptautisko attiecību jomā. Stereotipu uzjundīšana neizbēgami notiek arī, piemēram, robežlīgumu apspriešanas gaitā, kā arī atbildot uz apvainojumiem mazākumtautību tiesību neievērošanā.

* Katra politiskā vara rada priekšnoteikumus un apstākļus savai leģitimizēšanai un tās proponētā pasaules uzskata – ideoloģijas - ieviešanai sabiedrības apziņā. Vajadzīgā informācija sasniedz auditoriju caur: 1) drukātajiem medijiem (prese, skolas mācību grāmatas, skrejlapas u.tml.); 2) 20.-21. gs. - audiovizuālajiem medijiem (radio, TV, kino u.tml.); 3) kolektīvās pulcēšanās tradīciju (biedrības, masu sapulces, mītiņi u.tml.). Tāpat tās instrumentārijā ir arī tādi resursi kā zinātnes, kultūras un informācijas satura cenzūra un veidošana, kas ir raksturīga autoritāro un totalitāro režīmu pazīme.

* Jaunajā, iepriekšējo noliedzošā ideoloģiskajā piedāvājumā nereti izmantota etnisko identitāti veidojošo elementu/simbolu/stereotipu forma vai saturs, kas atviegloja tā (jaunā piedāvājuma) uztveršanu un akceptēšanu sabiedrībā un līdz ar to arī turpināja uzturēt arī pašu autostereotipu.

* Etnisko tāpatību kā savas darbības pamatvērtību latviešu politiķi proponē, veidojot politiskās partijas un apvienības, vai priekšvēlēšanu laikā, izmantojot ar latviešu identitāti saistāmos kultūras simbolus (ornamenti, krāsas, dziesma, sastrādātas rokas, rupjmaize, zemnieks tīrumā u.d.c.) un kolektīvās atmiņas glabātos stāstus par pagātni, ko pasniedz vēlētājiem kā sava piedāvājuma būtisku sastāvdaļu. Līdz ar to novērojama gan autostereotipu atražošana, gan heterostereotipu radīšana, aktualizēšana un uzturēšana.

* Process ir abpusējs – priekšvēlēšanu un/vai propagandas kampaņu laikā atsevišķu etnisko identitāti un kolektīvo stāstu glabātās vēsturiskās pieredzes piesaucošu, stereotipus saturošu uzsaukumu izraisītā nedrošība un bailes no situācijas atkārtosšanās vadījušas daudzas respondentu politiskās (un ne tikai) izšķiršanās. Savukārt, kolektīvās atmiņas fakti un/vai vēlme izpatikt vēlētājam ir veidojušas politiķu/varas nesēju pašreklāmas uzstādījumus un, nereti – arī lēmumus.

* Politikā novērojama atgriezeniskā saite starp sabiedrībā cirkulējošiem etniskajiem priekšstatiem un stereotipiem un politiskajiem lēmumiem (īpaši starpkaru periods un mūsdienas): 1) Tautība kā asinsradniecības definēta identitāte (skat. likumu, kas nosaka tautības maiņu) un ieraksts pasē kā pamatojums etniskajai piederībai. 2) valoda kā viens no būtiskākajiem tautas pašidentifikācijas elementiem un valsts valodas likums definē latviešu valodas nozīmi un sociolingvistiskās funkcijas, atstāj iespaidu uz nodarbinātību. 3) latviešu etniskajos stereotipos ietvertā nedrošība par savu pozīciju valsts sabiedrības hierarhijā un mazākumtautību neloyalitāti un pilsonības likums, kas regulē potenciālo valsts nākotnes attīstības virziena lēmēju skaitu, un mazākumtautību tiesību definējums likumdošanas aktos. 4) autostereotipā ietvertie priekšstati par vērtībām un izglītības sistēma, kas tās aprobē, tiražē un veido.

* Etniskie stereotipi tostarp ietekmējuši tādus Latvijas vēstures procesus – latviešu iesaistīšanās un tās izpausmes 1905. gada revolūcijas norisēs, Pirmajā pasaules karā, holokaustā u.tml., kā valsts tautsaimniecības attīstība (agrārās reformas) un politiskā virzība (etniska nācija).

Promocijas darbs, tēmas plašā hronoloģiskā un satura apjoma dēļ, norāda vien uz vairākām būtiskām tendencēm izpētes jautājuma problemātikā. Tās pilnīgai atklāšanai ir nepieciešama detalizētāka katras avotu grupas izpēte un ciešāka savstarpējā korelācija, kā arī arhīva dokumentu studiju piesaiste. Tas ir promocijas darba autores turpmākā pētniecības darba uzdevums.

IZMANTOTIE JĒDZIENI UN TERMINI¹³⁶⁶

Aizspriedums – nepamatots, priekšlaicīgs un negatīvu/noraidošu attieksmi ietverošs vērtējums

Akulturācija – viena no adaptācijas procesa pakāpēm, kad pakāpeniski kultūru mijiedarbības laikā viena tauta, etniska grupa pilnīgi vai daļēji pārņem otras tautas kultūru.

Asimilācija – viena no adaptācijas procesa pakāpēm, kad fiksējama kādas tautas, etniskas grupas, atsevišķu indivīdu pakāpeniska saplūšana ar citu tautu, pārņemot tās valodu un kultūru.

Autohtoni – etnoss vai etnogrāfiska grupa, kas no laika gala dzīvo attiecīgajā zemē, kuras etnoģenēze noritējusi konkrētās valsts teritorijā.

Diskriminācija – situācija, kad pret kādu indivīdu vai ļaužu grupu izturas atšķirīgi (nevienlīdzīgi) viņu etniskās, reliģiskās vai cita veida sociālās piederības u.c. iemeslu dēļ.

Etnicitāte – indivīda piederība etniskajai grupai. Pastāv divi viedokļi par tās būtību 1) sociāl-biologi to uztver kā vienu no cilvēces pastāvēšanas dotumiem, kas eksistē dabā un ārpus laika, un ir vērtējams kā ģenētiskās izlases un pielāgošanās procesu turpinājums 2) situatīvs nojēgums: piederība kādai etniskai grupai vai šīs piederības akcentēšana ir indivīda izvēles un konkrēto sociālpolitisko apstākļu definēta 3) kultūras kategorija, atpazīstama caur grupai piederīgo akcentētām tādām tās iezīmēm kā valoda, ieražas, ticība, kolektīvās atmiņas glabātiem stāstiem par vēsturi

¹³⁶⁶ Akadēmiskā terminu datu bāze // <http://termini.lza.lv/term.php> interneta resurss, skatīts 2011. gada 16. jūnijā; Antropoloģijas terminu skaidrojošā vārdnīca // <http://antropologubiedriba.wikidot.com/antropologijas-termini-latviesu-valoda> interneta resurss, skatīts 2011. gada 16. jūnijā; Mazākumtautību vēsture Latvijā / sast. L. Dribins. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 271 lpp.; Smits, A. D. *Nacionālā identitāte*. Rīga: AGB, 1999. 223 lpp.; Alexander, J. C, a.o. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, 2004. 314 p.; Baldunčiks, J. (red.) Svešvārdu vārdnīca / red. J. Baldunčiks. 3. izdevums. Rīga: Jumava, 2007. – 931 lpp.; Ģircs, K. Kultūru interpretācija. Rīga: izd. AGB, 1998. 478 lpp.; Ritzer, G. (ed.) *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Vol. 8. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007. P. 3959.-3962.; Tajfel, H. Introduction. In: Tajfel, H. (ed.) *Social identity and intergroup relations*. New York: Cambridge University Press, P. 2.; Corsini, R. J. (ed.) *The Dictionary of Psychology*. Philadelphia (PA): Brunner / Mazel, 1999. 1156 p.; Michie, J. (ed.) *Reader's Guide to the Social Sciences*. Vol.2. London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 2001. 2165 p.; Rapport, N., Overing, J. (ed.) *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. London, NY: Routledge, 2000. 464 p.; Craighead, W. E., Nemeroff, C. B. (ed.) *The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science*. Third Edition. Vol.4. Canada: John Wiley & Sons, 2002. 1836 p.; Eagly, A. H., Baron, R. M., Hamilton V. L. (ed.) *The Social Psychology of Group Identity and Social Conflict: Theory application and practice*. Washington, DC: American Psychological Association, 2004.; Kazdin, A. E. *Encyclopedia of Psychology*. Vol.5., 7. APA: Cambridge University Press, 2000. Michie, J. (ed.) *Reader's Guide to the Social Sciences*. Vol.2. London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 2001. 2165 p.; Rapport, N., Overing, J. (ed.) *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. London, NY: Routledge, 2000. 464 p.

Etniska grupa – ļaužu kopa (kultūrtipa kopība), kas noteiktos apstākļos nodala sevi no citiem, akcentējot savu izcelsmes mītu un ar vēsturi saistīto atmiņu, kā arī valodas, kultūras un ticības nozīmību, un kuru arī citi atpazīst pēc vienas vai vairākām minētajām iezīmēm.

Etniskā pašapziņa – cilvēku apziņa par piederību kādai noteiktai etniskai grupai, savas etniskās grupas pozīciju apzināšanās citu etnisko grupu vidū, etnisko interešu izpratne, savas un citu etnisko grupu sadarbības izpratne.

Etniskie priekšstati – priekšstati par kāda etnosa / etniskās grupas pārstāvju morālām, mentālām un fiziskām iezīmēm.

Etnisks – tāds, kas ir tauta (etnoss), piem., etniska grupa. Tāds, kas ir saistīts ar piederību pie kādas tautas (etnosa); saistīts ar kādu tautu (etnosu).

Multietnisks – tāds, kas saistīts ar vairākām tautām (etnosiem), etniskām grupām

Etniskums - kādas tautas subjektīva izpratne par savu kultūras identitāti vai objektīva piederība pie noteiktas etniskas kategorijas.

Etnocentrisms – tendence visu tautu dzīves parādības vērtēt pēc to atbilstības vērtētāja etnosa / etniskās grupas dzīves veidam un pasaules uzskatam.

Etnogrāfiska grupa (= subetnoss) – tautas daļa ar atsevišķām lokālām atšķirībām sadzīvē, kultūrā un valodā.

Etnoģenēze – tautas izcelsme / jaunas etniskas vienības veidošanās, kas notiek apvienojoties vairākām etniskām grupām vai vienai grupai atdaloties no lielāka etniska kopuma, un tās vēsturiskā attīstība.

Etnonīms – etnosa (maztautas, maztautu apvienības, tautības, tautas, nācijas) nosaukums.

Autoetnonīms – pašnosaukums;

Aloetnonīms – citu dots nosaukums

Etnopolitika – etniskā jautājuma politisks risinājums, kas atrunāts valsts likumdošanā (konstitūcija; mazākumtautību tiesības; valodas, izglītības, pilsonības u.tml. likumi) un īstenojams valsts, pašvaldību, izglītības, kultūras u.tml. iestāžu līmenī.

Etnopsiholoģija – zinātne par etnosu, etnisko grupu psiholoģiju.

Etnoss (= tauta) – ļaužu kopums ar noteiktu, no citiem atšķirīgu kultūru un savpatām tradīcijām. Pārsvārā to raksturo arī sava teritorija un/vai valsts, kurā risinājusies etnosa etnoģenēze, kopīga ekonomika, valoda, mentalitāte, dažkārt arī reliģija

Identitāte (= tāpatība) – īpašību un iezīmju kopums, caur ko indivīds identificē savu piederību kādai sociālai grupai un caur ko grupai piederīgie definē paši sevi kā atšķirīgus no pārējiem.

Etniskā identitāte - īpašību un iezīmju kopums, caur ko indivīds asociē savu piederību etnosam / etniskajai grupai un caur ko tai piederīgie definē paši sevi kā

atšķirīgus no pārējiem. Izplatītākie etniskās identitātes elementi ir: kopīgas ar vēsturi saistītas atmiņas, valoda, tradīcijas un ieražas, reliģija

Nacionālā identitāte - īpašību un iezīmju kopums, caur ko indivīds asociē savu piederību pilsoņu kopai un valstij un caur ko grupai piederīgie asociē paši sevi kā atšķirīgus no pārējiem. Izplatītākie nacionālās identitātes elementi ir: valsts teritorija, tiesiski politiskā kopība, vienots garīgo vērtību, t.s. kopīgi mīti un ar vēsturi saistītas atmiņas, un tradīciju kopums

Integrācija – viena no adaptācijas procesa pakāpēm, kad kādas tautas pārstāvji iekļaujas citā etnoidē, nezaudējot savu specifiku un savu identitāti.

Ksenofobija – bailes, nepatika, naids pret svešiniekiem, ārzemniekiem, citām etniskām un reliģiskām grupām.

Antisemitisms – pret semītiem, galvenokārt, ebrejiem vērsts naids viņu atšķirīgās etniskās un reliģiskās piederības dēļ

Ciganofobija – bailes, nepatika, naids pret čigāniem.

Rusofobija – bailes, neaptika, naids pret krieviem. *Rusofobi* – cilvēki, kas baidās, izrāda nepatiku, jūt naidu pret krieviem.

Kultūra – 1) Sociāli nodoto uzvedības paraugu, prasmju, ticējumu, institūtu un citu noteiktai sabiedrībai raksturīgu cilvēka darbības un domāšanas produktu kopums. 2) antropoloģiska kategorija, kuras autors ir indivīds un indivīdu kopums, kas noteiktā laikā un telpā veido savas eksistences satura simbolisko tīklu.

Multikulturālisms – vairāku kultūru pastāvēšana / sadzīvošana vienā sabiedrībā

Kultūras trauma - sabiedrībā akceptētas atmiņas, kas vieno grupu, un izpaužas situācijās vai notikumos, kas ir : a) negatīvu emociju pārpilni; b) atspoguļoti kā neaizmirstami; c) uzskatāmi par draudiem sabiedrības eksistencei vai par draudiem vienai vai vairākām tās kultūras pamatvērtībām. Kultūras trauma nav grupas pārdzīvoto sāpju rezultāts. Tā ir akūts diskomforta rezultāts, kas grupai saistās ar tās identitāti. Pretēji psiholoģiskai vai fiziskai traumai, kas ietver indivīda emocionālo pieredzi, kultūras trauma attiecas uz dramatisku identitātes un nozīmes zaudējumu.

Minoritāte = [konkr. gadījumā arī **mazākumtautība**] – etniska grupa, kas dzīvo konkrētās valsts teritorijā un kuras pārstāvju ir izteikti mazāk kā titultautai piederīgo iedzīvotāju.

Vēsturiskā / tradicionālā minoritāte – etniska grupa, kurai ar norēto valsti pastāv gadsimtos veidojušies sakari

Ieceļotāju / imigrantu minoritāte – etniska grupa, kuras pārstāvji salīdzinoši nesēn apmetušies uz patstāvīgu dzīvi konkrētās valsts teritorijā.

Lingvistiskā minoritāte – pāretniska ļaužu grupa kādā valstī, kuru vieno vienas (ne – titultautas!) valodas lietojums.

Nācija – noteikts cilvēku kopums, kam ir sava vēsturiskā teritorija, kopīgi mīti un ar vēsturi saistītas atmiņas, vienota tautas masu kultūra, kopīga ekonomika un visiem sabiedrības locekļiem vienādas likumīgas tiesības un pienākumi.

Etniskā (= etnokulturāla) nācija – noteikts cilvēku kopums, kurā pār pilsoniskām vērtībām dominē sekojošas jomas – ģenealoģija un iedomātas izcelsmes saiknes, tautas mobilizēšana, vietējās valodas, ieražas un tradīcijas.

Pilsoniskā nācija - noteikts cilvēku kopums, ko raksturo vēsturiskā teritorija, sabiedrības locekļu tiesiski politiskā kopība, tiesiski politiskā vienlīdzība, kopīga pilsoņu ideoloģija un kultūra

Nacionālisms – patriotiskas jūtas, uzskati, nacionālā pašapziņa, arī ideoloģija un politika.

Etnolingvistiskais nacionālisms – ideoloģisks virziens, kas nācijai piederīgo vienošanai akcentē tādas kultūras iezīmes kā valoda, tradīcijas un ieražas un kopīga vēsture.

Oikomena – māju vieta; zināma, apgūta teritorija; Zemes apdzīvotā daļa

Socializācija – process, kura laikā cilvēks iepazīstas / tiek iepazīstināts ar sabiedrībā akceptēto pasaules uzskatu, vērtībām un normām.

Sociālā distance – nozīmīgs etnisko attiecību parametrs, kas norāda uz cilvēku gatavību veidot kontaktus (draudzība, laulības) ar citu etnosu vai etnisko grupu pārstāvjiem vai norobežošanas no tiem.

Sociālā grupa – sabiedrību veidojoša grupa, ko vieno atrašanās uz viena sociālās stratifikācijas pakāpiena, vienas sociālprofesionālās grupas ietvaros u.tml. un ar tām saistāmās vērtības, tiesības, pienākumi un normas

Sociālā identitāte – daļa no cilvēka priekšstata par sevi (self concept), kas izriet no viņa zināšanām par piederību sociālai grupai (vai grupām) kopā ar vērtībām un simbolisko nozīmi, ar ko šī piederība saistās.

Sociālā loma – bioloģiski (tēvs, māsa u.tml.) vai sociāli (muižnieks, jumīķis, mājas vecākais u.tml.) noteikts cilvēka statusa un pienākumu kopums, kas saistāms ar noteiktām tiesībām un uzvedības normām.

Stereotips – vispārpieņemts uzskats vai darbības veids, ko pārņem bez domāšanas.

Etniskais stereotips – noturīgs priekšstats par savas vai citas etniskās grupas pārstāvju morālajām, garīgajām un fiziskajām īpašībām, kas izpaužas kā savas grupas kultūras nospiedumi jaunpienākušajā informācijā un atspoguļo sava laika saskarsmes pieredzi vērtējamās un vērtētājās grupas starpā un, kuru parādīšanās publiskajā telpā ir sociālpolitisku un ekonomisku apstākļu determinēta

Autostereotips – noturīgs priekšstats par savas grupas pārstāvjiem raksturīgām morālajām, garīgajām un fiziskajām īpašībām, kas izriet no grupas etnisko identitāti veidojošiem elementiem, tās pasaules uzskatu un vietu un lomu vēstures procesos.

Heterostereotips – noturīgs priekšstats par citas grupas pārstāvjiem raksturīgām morālajām, garīgajām un fiziskajām īpašībām, kas galvenokārt atspoguļo kultūras atšķirības un vērtējamās un vērtētājās grupas vietu un lomu vēstures procesos.

Sociālais stereotips – noturīgs priekšstats par kādas sabiedrību veidojošas grupas (etniskā grupa, sociāl-profesionālā grupa u.tml.) pārstāvju morālajām, garīgajām un fiziskajām īpašībām.

Rusofoni – krievvalodīgie. Dažādu etnisko grupu pārstāvji, kas par savas ģimenes un saskarsmes valodu pieņēmuši krievu valodu

Tauta – skat. etnoss

Titultauta – tauta, kas devusi nosaukumu tam vai citam nacionāli valstiskam veidojumam.

Tautība – etniskā piederība; etniskās kopības tips ar vienotu valodu, kultūru, ieražām, mentalitāti

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

1. AVOTI:

Nepublicētie avoti:

1. 117 intervijas (LU aģ. „LU LVI” Etnogrāfisko materiālu krātuve E 74 fonds)
2. 20 intervijas (LU aģ. „LU LVI” Etnogrāfisko materiālu krātuve E 72 fonds)
3. 20 dzīvesstāsti (LU aģ. „LU FSI” Nacionālā Mutvārdu Vēstures Krātuve)
4. 20 videoliecības (Latvijas Okupācijas muzeja Video un kinofotofono krātuve)
5. 12 dzīvesstāsti (DU Mutvārdu vēstures krātuve)

Publicētie avoti:

Statistikas un likumu krājumi¹³⁶⁷:

1. *Ceturtais gads. 1937. 15.V.- 1938.15.V.* Rīga: Leta, 1938. 421 lpp.
2. Čupāne, N. u.c. (sag.) *Cilvēka tiesības. Likumdošanas aktu un informatīvo materiālu krājums.* Rīga: 6. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija, 1997. 173 lpp.
3. *Demogrāfija 2007. Statistisko datu krājums.* Rīga: LR Centrālā Statistikas pārvalde, 2007. 140 lpp.
4. *Latvijas demogrāfijas gadagrāmata, 2001.* Rīga: LR Centrālā Statistikas pārvalde, 2001. 192 lpp.
5. *Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti.* Rīga, 1920. 85. lpp.
6. *Latvijas statistiskā gada grāmata. 1920.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921. 319 lpp.
7. *Latvijas statistiskā gada grāmata. 1933.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934.
8. *Latvijas statistikas gadagrāmata.* Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 2003.
9. *LR I Saeimas stenogrammas.* Rīga: LR Saeima, 1923-1925.
10. *LR II Saeimas stenogrammas.* Rīga: LR Saeima, 1925.-1928.
11. *LR III Saeimas stenogrammas.* Rīga: LR Saeima, 1928.-1931.
12. *LR IV Saeimas stenogrammas.* Rīga: LR Saeima, 1931.-1934.
13. *Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti.* Statistiskās datu krājums. Rīga: LR Centrālās Statistikas pārvalde, 2002. 288 lpp.
14. Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi un to cilvēku skaits 1897. – 1989. gadā.* Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 1993. 30 lpp.
15. Mežgailis, B. *Padomju Latvijas demogrāfija: Struktūra, procesi, problēmas.* Rīga: Avots, 1985. 362 lpp.
16. Mežgailis, B., Zvidrinš, P. *Padomju Latvijas iedzīvotāji.* Rīga: Liesma, 1973. 371 lpp.
17. Mežs, I. *Latvieši Latvijā. Etnodemogrāfisks apskats.* Kalamazū: LSC apgāds, 1992. 74 lpp.
18. Mežs, I. *Latvieši Latvijā: Etnodemogrāfisks apskats / S. Cimermaņa priekšvārds.* Rīga: Zinātne, 1994. 67 lpp.
19. *Otrais gads. 1935. 15. V – 1936. 15. V.* Rīga: Leta, 1936. 285 lpp.
20. *Piektais gads: 1938. 15.V. - 1939. 15. V.* Rīga: Leta, 1939. 444 lpp.
21. *Pirmais gads. 1934. 15.V – 1935. 15.V.* Rīga: Leta, 1935. 279 lpp.
22. Riekstiņš, J.(sast.) *Migranti Latvijā. 1944 – 1989. Dokumenti.* Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2004. 245 lpp.
23. Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. II daļa: Tautība un ticība.* Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1925. 51. - 195. lpp.
24. Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. IV daļa: Iedzīvotāju izglītība un valodu prasana.* Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1925. 361. - 444. lpp.
25. Skujenieks, M. (red.) *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. V daļa: Nodarbošanās.* Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1925. 447. - 570. lpp.
26. Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. I daļa: Iedzīvotāju skaits, dzimums un pavalstniecība.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930. 1. – 61. lpp.

¹³⁶⁷ Izmantoti arī Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapā ievietotie dati, skat.: Interneta resursi

27. Skujenieks, M. (red.) *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. II daļa: Tautība*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930. 62. – 151. lpp.
28. Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā 1935. gads. IV daļa: Tautība*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 284. - 373. lpp.
29. Skujenieks, M. (red.), Salnītis, V. (sast.) *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā 1935. gads. VI daļa: Nodarbošanās*. Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 1939. 433. – 656. lpp.
30. Skujenieks, M. *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1930. 139 lpp.
31. Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un tauta* / ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību. 3. pārstr. un papild. izdevums. Rīga: A. Gulbis, 1927. 752 lpp.
32. Skujenieks, M. *Latvijas statistikas atlases. XX*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. 56 lpp.
33. Strods, H. *Latgales iedzīvotāju etniskais sastāvs 1772. - 1959.g.* Rīga: P. Stučkas LVU, 1989. 57 lpp.
34. Strods, H. (tulk.) Slepna reiha lieta par igauņu latviešu un lietuviešu pārvācojamību. *Latvijas Vēsture*. 1992. Nr.1 (4) 35. - 38. lpp.
35. *Trešais gads. 1936. 15. V. – 1937. 15. V.* Rīga: Leta, 1937. 304 lpp.
36. Veetõusme, R., Žīgure, A., Šemeta, A. (ed.) *2000 Round of Population and Housing Censuses in Estonia, Latvia and Lithuania*. Vilnius: Statistics Lithuania, 2003. 63 p.
37. Zeiferts, T. (red.) *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1920. I. Rīga: Izglītības Ministrija, 1920. 576 lpp.
38. Zvidriņš, P., Vanovska, I. *Latvieši: statistiski demogrāfisks portretējums*. Rīga: Zinātne, 1992. 165 lpp.
39. *1970. gada Vissavienības tautas skaitīšanas rezultāti LPSR*. Rīga: LPSR MP Centrālā statistikas pārvalde, 1974. 244 lpp.
40. *1979. gada Vissavienības tautas skaitīšana LPSR*. Rīga: Liesma, 1978. 61 lpp.
41. *1989. gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā*. Rīga: Latvijas Republikas Valsts Statistikas pārvalde, 1992. 305. lpp.
42. *2000. gada tautas skaitīšanas provizoriskie rezultāti. Statistikas biļetens*. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2001. 62 lpp.
43. *2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā*. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 60 lpp.
44. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. года по Латвийской ССР*. Москва: Госстатиздат, 1962. 106 с.
45. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970. года. VI Том: Распределение населения СССР по занятиям*. Москва: Статистика, 1973. 808 с.
46. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1979 года по Латвийской ССР : статистический сборник*. Рига: Центральное статистическое управление Латвийской ССР, 1982. 156 с.
47. Карьяхярм, Т. (сост.) *Имперская политика России в Прибалтике в начале века. Сб. Док. и матер.* Тарту, Eesti Ajaooarhiiv 2000. С. 403
48. *Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979. по Латвийской ССР (Сплошная перепись)*. Рига: ЦСУ, 1980. 161 с.
49. Тройницкий, Н. А. (ред.) *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897.г. Т. V Витебская губерния*. Москва: Издание Центрального Статистического Комитета Внутренних дел, 1903. 281 с.
50. Тройницкий, Н. А. (ред.) *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897.г., Т. XIX Курляндская губерния*. Москва: Издание Центрального Статистического Комитета Внутренних дел, 1905. 233 с.
51. Тройницкий, Н. А. (ред.) *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897.г. Т. XXI: Лифляндская губерния*. Москва: Издание Центрального Статистического Комитета Внутренних дел, 1905. 229 с.
52. Семенов, Ю. И. (сост.) *Национальная политика в Императорской России. Цивилизованные окраины*. Москва: Старый сад, 1997. 417 с.

Folkloras¹³⁶⁸:

1. Barons, K., Visendorfs, H. (sast.) *Latvju dainas*. 4. sēj. Rīga: Zinātne, 1993. 646 lpp.
2. Barons, K., Visendorfs, H. (sast.) *Latvju dainas*. 5. sēj. Rīga: Zinātne, 1994. 812 lpp.
3. Birkerts, P., Birkerte, M. (sast.) *Latviešu sakāmvārdi un parunas*. Rīga: Valtera un Rapas A./S., 1927. 134 lpp.
4. Birkerts, P. (sast., red.) *Latviešu tautas anekdotes*. III sēj. Rīga: Literātūra, 1929. 666 lpp
5. *Latviešu tautas mīklas, sakāmvārdi un parunas*. Rīga: Avots, 1998. 484 lpp.
6. *Ludzas igauņu pasakas*/ tulk. J. Stalte, priekšvārds H. Korjuss un I.Mežs. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevn., 2003. 80 lpp.
7. Kokare, E. (sak.) *Ar smaīdu cauri gadsimtiem*. Rīga: Zinātne, 2001. 453 lpp.

Preses izdevumi:

1. *Arājs*: Zemkopības un politikas laikraksts. Rīga: J. Krēgers, 1882. - 1885.
2. *Auseklis*: Sabiedriski politisks laikraksts. Pēterburga, F. Trasuns, 1906. - 1907.
3. *Austrums*: zinības un rakstniecības mēnešraksts. Cēsis: J. Ozols, 1885. - 1906.
4. *Avangards*: Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas un Latvijas PSR Ministru padomes Daugavpils teritoriālais kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes laikraksts. Daugavpils, 1962. - 1992.
5. *Baltijas Vēstnesis*: politisks, sabiedrisks un literārisks laikraksts. Rīga: B. Dīriķis, 1868. - 1919.
6. *Baltijas Zemkopis*: Lauksaimniecības laikraksts. Jelgava: G. [J.] Māters, 1875. - 1885.
7. *Brīvā Zeme*: Latviešu zemnieku savienības laikraksts. Rīga: Latviešu Zemnieku Savienība, 1919. - 1940.
8. *Daugavpils Vēstnesis*. Daugavpils: Daugavpils pilsētas pārvalde, 1941.-1944.
9. *Diena*. Rīga: Diena, 1990. - [turpina iznākt]
10. *Domas*: Demokrātiskās partijas izdevums. Rīga, 1994. - [turpina iznākt]
11. *Draugs*: Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās komitejas un Vissavienības V.I. Ļeņina pionieru organizācijas Latvijas Republikas pionieru padomes žurnāls skolēniem. Rīga: LKP CK izdevniecība, 1964. - 1997.
12. *Drywa*: sabiedriski politisks un reliģisks laikraksts. Pēterburga: K. Skrinda, 1908. - 1917.
13. *Ekonomists. Tautsaimniecība un tehnika*. Rīga: Finanšu ministrija, 1920. - 1940.
14. *Forums*. Nedēļas kultūras laikraksts. Rīga: Preses nams, 2002. - 2004.
15. *Gaisma*: pyrmō latgalīšu avīze. Pēterburga: F. Kemps, 1905. - 1907.
16. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*: Iekšlietu ministrijas un pašvaldību oficiāls ilustrēts rīta laikraksts. Rīga: Iekšlietu ministrija, 1926. - 1932.
17. *Jaunā Avīze*. Rīga: Jaunā Avīze, 1997. - 2004.
18. *Jaunākās Ziņas*: Sbiedriski politisks laikraksts. Rīga: E. Elka, 1911. - 1940.
19. *Jaunō Straume*: sabidriski literarisks laikroksts. Rīga: Jaunā Straume, 1921. - 1934.
20. *Jēkabpils Vēstnesis*: bezpartejisks nedēļas laikraksts. Jēkabmiests: Jēkabpils Vēstnesis, 1923. -1944.
21. *Karogs*: literatūras mēnešraksts. Rīga: Rakstnieku savienība, 1940. - [turpina iznākt].
22. *Kurzemes Vārds*: Neatkarīgs politisks sabiedrisks un literārisks dienas laikraksts. Liepāja: Либавский вестник, 1918. - 1944.
23. *Latgolas Wōrds*: Latgalīšu nedēļas laikroksts. Rīga; Rēzekne: Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība, 1919. - 1940.
24. *Latviešu Avīzes*: sabiedriski politisks laikraksts. Jelgava, 1822. - 1915.
25. *Latvijas Avīze*. Rīga: Lauku Avīze, 2003. - [turpina iznākt]
26. *Latvijas Igaunijas biedrības mēnešraksts*. Rīga: Latvijas Igaunijas biedrība, 1933. - 1939.
27. *Latvijas Kareivis*: dienas laikraksts. Rīga: Armijas štāba operatīvā daļa, 1920.-1940.
28. *Latvijas Vēstnesis*: Latvijas Republikas oficiālais laikraksts. Rīga: Valsts uzņēmums "Latvijas Vēstnesis", 1993. - [turpina iznākt]

¹³⁶⁸ Izmantoti arī interneta vietnēs ievietotie folkloras materiāli, skat.: Interneta resursi

29. *Lauku Avīze*. Rīga: Lauku Avīze, 1988. - 2003.
30. *Liesma*: LĻKJS CK sabiedriski politisks un literāri māksliniecisks ilustratīvs žurnāls. Latvijas laikrakstu un žurnālu izdevniecība, 1958. - 1995.
31. *Literatūra un māksla*: Latvijas Padomju rakstnieku, komponistu, mākslinieku, arhitektu un kinematogrāfijas darbinieku savienības laikraksts. Rīga, 1945. - 1994.
32. *Mājas Viesis*: politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts. Rīga, 1856. - 1910.
33. *Neatkarīgā Rīta Avīze*. Rīga: Prses nams, 2004. - [turpina iznākt]
34. *Nedēļa*: informatīvi analītisks nedēļas žurnāls. Rīga: Rīgas Viļņi, 2004. - [turpina iznākt]
35. *Padomju Daugava*: Latvijas Komunistiskās partijas Daugavpils pilsētas komitejas un rajona komitejas un Daugavpils pilsētas un rajonu Darbaļaužu deputātu padomju avīze. – Daugavpils, 1957. – 1962
36. *Padomju Jaunatne*: Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās komitejas orgāns. Rīga, 1944. - 1989.
37. *Pagalms*: ar bildēm pušķots literārisks, zinātnisks žurnāls. Jelgava: E. Zīslaks, 1881. - 1884.
38. *Pēterburgas Avīzes*: sabiedriski politisks nedēļas laikraksts. Pēterburga, 1862. - 1865.
39. *Rīgas Balss*: pilsētas vakara avīze. Rīga: Preses nams, 1957. - [turpina iznākt]
40. *Rīgas Laiks*. Rīga: Rīgas laiks, 1993. - [turpina iznākt]
41. *Rīts*: sabiedriski politisks laikraksts. Rīga: Rīts, 1934. - 1940.
42. *Sarkanais karogs* [Latgolas taisneiba]: Latvijas Komunistiskās partijas Daugavpils pilsētas un rajona komitejas, Daugavpils pilsētas un rajona Darbaļaužu deputātu padomes orgāns. Daugavpils, 1945. - 1953.
43. *Skola un ģimene*: žurnāls lieliem par lieliem un maziem. Rīga: Cerēna, 1964. - 2000.
44. *Sporta Pasaule*: vienīgais laikraksts sporta dzīvei. Rīga: A. Segleniece, 1931. - 1940.
45. *Students*: Latvju akadēmiskās dzīves laikraksts. Rīga: K.Brants, K. Upesleja, 1922. - 1940.
46. *Tēvija*. Rīga, 1941. - 1945.
47. *Valdības Vēstnesis*: Latvijas valdības oficiāls laikraksts. Rīga, 1919. - 1940.
48. *Zemgales Balss*. Jelgava, 1924. - 1940.

Mācību grāmatas:

1. Aņšimova, V. u.c. *Latvijas vēsture 7.-8. klasei*. Rīga: Zvaigzne, 1976. 136 lpp.
2. Aņšimova, V. u.c. *Latvijas vēsture 7.-8. klasei*. 5. pārlab. izd. Rīga: Zvaigzne, 1987. 138 lpp.
3. Auns, M. u.c. *Latvijas vēsture skolas vecuma bērniem*. 2. pap. izd. Rīga: Zvaigzne, 1993. 456 lpp.
4. Auziņa, I. *Literatūra 12. klasei. Skolotāju grāmata*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004. 192 lpp.
5. Bankins, J. *Iekšzemes stāsti jeb notikumi Baltijā. Priekš mūsu skolām sarakstīti*. Rīga: Brāļu Buš drukātava, 1878. 86 lpp.
6. Balodis, A. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga: Neatkarīgā teātra „Kabata” izdevniecība, 1991. 429 lpp.
7. Barons, Kr. *Mūsu tēvzemes aprakstīšana un daži pielikumi, īsumā saņemti: grāmatiņa priekš skolām un mājām*. Jelgava: Reyhers, 1859. 66 lpp.
8. Baumerts, I. *Latvijas PSR vēstures stāsti 4. klasei*. Rīga: Zvaigzne, 1984. 72 lpp
9. Baumerts, I., u. c. *Latvijas vēstures pamatjautājumi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 175 lpp.
10. Birkerts, A. *Latvijas vēsture. Pamatskolu kurss*. 2. pārlab. un papild. izdev. Rīga: Kultūras Balss., 1920. 176 lpp.
11. Birkerts, A. *Latvijas vēsture. Pamatskolu kurss*. 3. pārlab. un papild. izdev. Rīga: A. Gulbja apg., 1921. 200 lpp.
12. Birkerts, A. *Mazā Latvijas vēsture: Pamatskolas 3. un 4. klases kurss*. Rīga: Zvaigzne, 1990. 114 lpp.
13. Cimermanis, S. u.c. (sast.) *Latvijas PSR vēstures hrestomātija vidusskolām*. Rīga: LVI, 1960. 330 lpp.
14. Dravnieks, A. *Latviešu rakstniecība. Pamatkurss*. Rīga: Latvju grāmata, 1942. 123 lpp.

15. Dreimanis, P. *Latvijas vēsture: Pamatskolas kurss*. Rīga: Valtera un Rapas izd., 1925. 165 lpp.
16. Dreimanis, P. *Latvijas vēsture: Pamatskolas V un VI klasēm*. 4. pārlab. iespiedums. Rīga: Valtera un Rapas akciju s-ba, 1931. 177 lpp.
17. Dreimanis, P. *Latvijas vēsture pamatskolām*. Devītais pēc 1935. gada programmas pārstrādātais iespiedums. Rīga: grāmatu apgāds A. Gulbis, 1938. 302 lpp.
18. Dreimanis, P. *Latvijas vēsture vidusskolām*. Otrais pēc 1935. gada programmas pārstrādātais iespiedums. Rīga: A.Gulbja izd., 1935. 304 lpp.
19. Dreimanis, P. *Vispārīga vēsture un temati Latvijas vēstures atkārtošanai un salīdzināšanai ar citu tautu dzīvi pagātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1935. 207 lpp.
20. Dziļleja, K. *Darbs un dzīve. IV: Latvju daiļliteratūras hrestomātija pamatskolas ceturtai klasei*. 3 papild. izd. Rīga: Kultūras Balss, 1922. 189 lpp.
21. Dziļleja, K. *Latviešu literatūras vēsture sakarā ar galvenākajām parādībām cittautei literatūrā. I daļa: Vidusskolu kursa I un II klasei*. Piemērots Izglītības ministrijas mācību programmai. Rīga: A. Gulbis, 1931. 240 lpp.
22. Dinsberģis, E. *Bērnu draugs un vadons no ābecejas līdz skolas maizei jeb pirmā lasāmā grāmata mājās un skolās*. Rīga: Buši, 1878. 80 lpp.
23. Grīns, A. *Latvijas vēsture*. Rīga: p/s "Zemnieka domas" izd., 1936. 302 lpp.
24. Grīns, A. *Latvijas vēsture pamatskolām: elementārkurss*. Sast. Pēc 1935. gada programmas. 4. iesp. Rīga: Zemnieka domas, 1939. 306 lpp.
25. Grīns, A. *Latvijas vēsture pamatskolām, papildskolām un pašmācībai*. 4. iesp. Rīga: Zemnieka domas, 1939. 306 lpp.
26. Ģērmanis, U. *Latviešu tautas piedzīvojumi*. 5. izd. Rīga: „Jāņa Sētas” izd., 1991. 384 lpp.
27. Jansons, F. *Latvijas vēsture un ģeogrāfija*. Rīga: Kr. Barona tautas augstskola, 1938. 39 lpp.
28. Kaudzīte, M. Stērstu Andrejs. *Sēta un skola jauna lasāma grāmata mājā un skolā*. 3. sēj., 4. izd., Rīga, Šnakenburga gr. spiestuve, 1900. 160 lpp. [2. izd. iznāca 1882./1883];
29. Klišāne, J. u.c. *Vēsture pamatskolai. Latvija 20. gadsimtā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007. 176 lpp.
30. Kōrkļu Jurs. *Īsōkums Wēsturē*. Rēzekne: Dorbs un Zinība, 1923. 72 lpp.
31. Kurlovičs, G. u.c. *Latvijas vēsture pamatskolām: Eksperimentāla mācību grāmata*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. 269 lpp.
32. Kurlovičs, G., Tomašūns, A. *Latvijas Vēsture pamatskolai*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000. 295 lpp.
33. Kēniņš, I. *Latvijas vēsture: Mācību grāmata 8. un 9. klasei*. Rīga: Zvaigzne, 1990. 199 lpp.
34. Lange, G. *Īsa Latvijas vēsture cittauteiņu skolām*. Rīga, 1926. 90 lpp.
35. *Latvijas ģeogrāfijas hrestomātija: Iedzīvotāji*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 248 lpp.
36. *Latviešu literatūras vēsture. I daļa. Mācību grāmata vidusskolai*. Rīga: LVI, 1951. 312 lpp.
37. *Latvijas vēsture 4. tautskolas klasei*. 3. izd. Rīga: Latvju grāmata, 1941. 118 lpp.
38. *Latvijas vēsture 5. pamatskolas klasei*. Rīga: Latvju grāmata, 1942. 120 lpp.
39. *Latvijas vēsture V tautskolas klasei*. 3. iesp. Rīga: Latvju grāmata, 1943. 120 lpp.
40. *Latvijas vēsture 5. tautskolas klasei*. 3. izd. Rīga: Latvju grāmata, 1943. 118 lpp.
41. *Latvijas tautskolu programmas*. Rīga: A. Gulbis, 1928. 160 lpp.
42. *Literatūra 9. klasei: Eksperimentāla mācību grāmata*. Rīga: Zvaigzne, 1996. 224 lpp.
43. Priedītis, A. *Latvijas kultūras vēsture no vissenākiem laikiem līdz mūsdienām*. Daugavpils: A.K.A., 2000. 333 lpp.
44. Opmanis, K., Dreimanis, P. *Dzimtenes mācība (vēsture un ģeogrāfija). Pamatskolas 3. klases kurss*. Rīga: Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvs, 1932. 168 lpp.
45. Pommers, A. *Latvijas vēsture. Vidusskolu kurss*. Rīga: Valters un Rapa, 1930. 356 lpp.
46. *PSRS Vēsture. Mācību grāmata vidusskolas 8. klasei*. Rīga: VAPP Ped. rakstu apgād., 1944. 238 lpp.
47. Rancāns, N. *Latvijas Wēsture. II daļa. 1118 -1924.: V un VI Pamatškolu kl. kurss*. Daugavpils: Dorbs un Zinība, 1924. 235 lpp.

48. Spāģis, A. *Bērnu prieks jeb maza, maza grāmatiņa caur ko bērni viegli ātri un skaidri var iemācīties lasīt: visiem latviešu bērniem par labu*. 7. druka. Jelgava: J. F. Steffenhagens, 1894. 60 lpp.
49. Šestakovs, A. V. (sast.) *Īss PSRS vēstures kurss. Mācību grāmata pamatskolas 3. un 4. klasei*. Rīga: VAPP Ped. rakstu apgād., 1941. 237 lpp.;
50. Šestakovs, A. V. (sast.) *Īss PSRS vēstures kurss. Mācību grāmata pamatskolas 3. un 4. klasei*. Rīga: VAPP Ped. rakstu apgād., 1944. 175 lpp.;
51. Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 3. pārstr. izd. Rīga: A. Ozoliņa izd., 1927. 80 lpp.
52. Švābe, A. *Latvijas Vēsture. I daļa: Pamatskolas 4. klasei*. Rīga: 1921. 87 lpp.
53. Švābe, A. *Latvijas Vēsture. II daļa: Pamatskolas 5. klasei*. Rīga: Valters un Rapa, 1922. 154 lpp.
54. Švābe, A. *Latvijas Vēsture. III daļa: Pamatskolas 6. klasei*. Rīga: 1921. 397 lpp.
55. *Vispārīga vēsture pamatskolas 6. klasei*. Rīga: Latvju grāmata, 1941. 125 lpp.
56. Zālītis, Fr. *Mazā Latvijas vēsture. Pamatskolas kurss*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 178 lpp.
57. Zālītis, Fr. *Latvijas vēsture pamatskolai*. 6. pēc 1935. gada programmas pārstr. izd. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izd., 1936. 260 lpp.
58. Zālītis, Fr. *Latvijas vēsture vidusskolām*. Pēc 1935. gada programmas pārstrādāts sestais iespiedums. – Rīga: Valtera un Rapas A/s apgāds, 1936. 370 lpp.
59. Zālītis, F. *Latvijas vēsture vidusskolām*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. 357 lpp.
60. Zālītis, Fr. *Latvijas vēsture pamatskolai*. Rīga: Valters un Rapa, 1938. 280. lpp.
61. Zeiferts, T. *Mūsu dzimtene: Ainas iz Latvijas dabas un vēstures*. Cēsis: Skola, 1919. 320 lpp.
62. Zeiferts, T. *Īsa Latvijas vēsture*. Cēsis: Skola, 1920. 32 lpp.
63. Svenne, O. *Korotkaja gistorija Latvii dlja belarusskih pačatkovih škol*. Rīga: Izgl. Ministrija, 1933. 104 lpp.
64. Озол, Я. (сост.) *История России с краткой историей Прибалтийского края и Литовского княжества для начальных училищ в Прибалтийских губерний*. Венден, 1911, стр. 52.

Atmiņas:

1. Bankins, J. *Šis un tas, svešs un pats*. Jelgava: J. W. Štefenhāgens un dēls, 1879. 104 lpp.
2. Bāliņš, T. (sast.) *Jo esam latvieši*. Rīga: Klubs 415, Latviešu jaunatnes organizācija, 2000. 277 lpp.
3. *Es sapni par dzimteni pagalvī likšu: Latvieši padomju vergu nometnēs un izsūtījumā: Atmiņu un dokumentu krājums [10 sēj.]* Rīga: Rota, 1994. –485 lpp.
4. Līce, A. (sast.) *Via Dolorosa: Staļinisma upuru liecības*. 1. un 2. grāmata. Rīga: Liesma, 1990., 1993. 604 un 622 lpp.
5. Līce, A. (sast.) *Via Dolorosa: Staļinisma upuru liecības*. 3. un 4. grāmata. Rīga: Preses nams, 1994., 1995. 312 un 320 lpp.
6. Kalniete, S. *Es lauzu, tu lauzi, mēs lauzām, viņi lūza*. Rīga: Jumava, 2000. 479 lpp.
7. Kaudzīte, M. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. 615 lpp.

Kopoti raksti

1. Alunāns, J. *Jura Allunana kopoti raksti*: 3 sēj. Rīga: Valters un Rapa, 1929. – 1933.
2. Apsīšu Jēkabs. *Raksti*. IV sēj. Rīga: A. Gulbja apgādība, 1925. 420 lpp.
3. Birkerts, A. *Kopoti Raksti VIII sēj.* Rīga: A. Raņča grāmatu tirgotavas apgādībā, 1927. 240 lpp.
4. Lūsis, K., Šīmanis, G. (sast.) *Valdemārs Kr. Tēvzemei*. Rīga: Avots, 1991. 303 lpp.
5. Rainis, J. *Kopoti raksti*. 24. sēj. Rīga: Zinātne, 1986. 165 lpp.
6. Valdemārs, Kr. *Raksti*. I sēj. Rīga: Latv. Ūniv. Studentu Padomes Grāmatnīcas apgāds, 1936. 367 lpp.

7. Valdemārs, Kr. *Raksti*. II sēj. Rīga: Latv. Ūniv. Studentu Padomes Grāmatnīcas apgāds, 1937. 550 lpp.
8. Vecvagars, V. (sast.) *Kārlis Skalbe: runas un raksti*. Rīga: J.Rozes apgāds, 2008. 38.lpp.

Hronikas un vēstures avoti

1. *Atskaņu hronika* / tulk. V. Bisenieks, priekšvārds Ē. Mugurēvičs, komentāri Ē. Mugurēvičs un K. Kļaviņš. Rīga: Zinātne, 1998. 389 lpp.
2. *Indriķa hronika* / tulk. A. Feldhūns, priekšvārds un komentāri Ē. Mugurēvičs Rīga: Zinātne, 1993. 453 lpp
3. Merķelis, G. *Latvieši. Sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimtenā beigās* / tulk. A. Feldhūna red. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1953.
4. Spekke, A. (sast.) *Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi*. Rīga: A. Gulbis, 1934. 41 lpp.
5. Spekke, A. *Latvieši un Livonija 16. gs.* / S. Cimermaņa priekšv., J. Štrauhmaņa komentāri. Rīga: Zinātne, 1995. 267 lpp.

2. ZINĀTNISKĀ LITERATŪRA

Pētījumi promocijas darba problemātikā¹³⁶⁹

1. Agejevs, V. *Semiotika*. Rīga: Jumava, 2005. 208 lpp.
2. Adorno, T.W., a.o. *The authoritarian personality*. New York: Harper, 1950. 228 p.
3. Alexander, J. C, a.o. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, 2004. 314 p.
4. Allport, G.W. *The Nature of Prejudice*. NY: Doubleday, cop., 1958. 496 p.
5. Anglickienē, L. Lithuanians' Attitude Towards People of Other Religions in Folklore. In: *Maailmapildi Mõistmised. Ettekannete Kokkuvõtted*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2003. P.10.
6. Anglickiene, L. Strangers in Lithuanian Folklore. *Nord Nytt*. Nr.85. Juli 2002. pp. 81.- 95.
7. Anttonen, P. J. (ed.) *Making Europe in Nordic Contexts*. Turku: Nordic Institute of Foklore, 1996. 170 p.
8. Apine, I. u.c. *Mainīgās identitātes: etnisko grupu mobilizēšanās un sabiedrības etniskās struktūras izmaiņu ietekme uz sabiedrības integrāciju*. Rīga: LU FSI, 2004. 181 lpp
9. Apine, I. *Politoloģija: Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. 103 lpp.
10. Auseklis. Kā skolēni audzināmi krietnā garā. Grām.: *Paidagoģiskā gadagrāmata*. Pēterburga, 1876. 19. lpp
11. Austers, I. Attribution of value stereotypes as a consequence of group membership: Latvian and Russian living in Latvia compared. *International Journal of Intercultural Relations*. Vol. 26. No.3. , 2002. P. 273.-285.
12. Babiński, G. *Pogranicze Polsko-Ukraiński: etniczność –zróżnicowanie religijne – tożsamość*. Krakow, 1997. 279 p.
13. Barkahans, M. (sast.) *Ebreju tradīcija*. Rīga: Biedrība „Šamir” Latvija, 2006. 279 lpp.
14. Barth, F. Enduring and Emerging Issues in the Analyses of Ethnicity. In: Barth, F. (ed.) *The Anthropology of Ethnicity. Beyond „Ethnic Groups and Boundaries”*. The Hague: Het Spinhuis, 1994. pp. 8.-32.
15. Barth, F. Introduction. In: Barth, F. (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company, 1969. pp. 9. - 38.
16. Beitnere, D. *Pašreferēnce latviešu kultūras paradigmā: 20. gs. 20. – 40. gadi un 90.gadi līdz mūsdienām*: Disertācija socioloģijā. Rīga: LU FSI, 2003. 202 lpp.
17. Beitnere, D. Latviešu tradicionālā kultūra, prāts un mīlestība. *Karogs*. 1997. Nr. 10, 172. - 187. lpp.

¹³⁶⁹ Izmantoti arī interneta vietnēs atrodamie pētījuma promocijas darba problemātikā, skat.: Interneta resursi

18. Bellers, S. *Antisemītisms. Ļoti saistošs ievads*. Rīga: ¼∇ Satori, 2008. 159 lpp.
19. Berger, P. L., Luckmann, T. *The Social Construction of Reality: A Treatise on the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books, 1966. 249 p.
20. Bogardus, E.S. Social distance and its origion. *Sociology and social research*. 1925. Nr.9, P. 216. - 225.
21. Bogardus, E.S. A social distance scale. *A Journal of Applied Psychology*. 1933. Nr.17, P. 265. -271.
22. Boldāne, I., Demski, D. Latgalieši un poļi Latgalē: savstarpējā uztvere un stereotipi. *LVIŽ*. 2007. Nr. 2, 101.-124.lpp.
23. Boldane, I., Demski, D. Wzajemna percepcija Łotyszy i Polaków z Łotwy. *Etnografia Polska*. XLIX. 2005. z. 1-2, s. 67. - 74.
24. Brigham, J. C. Ethnic stereotypes. *Psychological Bulletin*. 1971. Nr. 76. P. 15.– 38.
25. Birkerts, P. Cilvēka daba un raksturs pēc ārējām pazīmēm. *Atsevišķs novilkums no žurnāla "Zeltene"*. 1938. Nr.22. 5. - 7.lpp.
26. Birkerts, P. *Ievads latvju tautas prātniecībā*. Rīga: Aut. izd., 1937. 543 lpp.
27. Birkerts, P. *Ko tauta saka par baznīcu un mācītājiem*. Rīga: Nākotnes kult., 1927. 60 lpp.
28. Birkerts P. *Latvju tautas dzīves gudrība pēc sakāmvārdiem, parunām un citiem folkloras materiāliem*. I. daļa. Rīga: J. Grīnberga izdevniecība, 1937. 320 lpp.
29. Blanks, E. *Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs*. Rīga: Latvju nacionālā kluba Sabiedrisko lietu sekcija, 1923. 221 lpp.
30. Blanks E. *Latviešu tautiskā kustība*. Rīga: Apgād. A. Gulbis, 1921. 192 lpp.
31. Blanks E. *Latvju tautiskā kustība*. Rīga: Zvaigzne, 1994. 302 lpp.
32. Blanks E. *Nācija un valsts*. Jelgava: Izdevusi grāmatu spiestuve Ed. Lācija, Ž.Šulcs un biedri., 1926. - 173 lpp.
33. Blanks E. *Tautiskās vienības ideja atmodas laikmetā*. Rīga: Pagalms, 1935. 55 lpp.
34. Brastiņu, E. Latviskas Latvijas labad. Mājiieni un aicinājumi. 1925. – 1935. *Karogs*. 1990. Nr.2. 75. - 132. lpp.
35. Brastiņu, E. Latviskas Latvijas labad. Mājiieni un aicinājumi. 1925. – 1935. *Karogs*. 1990. Nr.3. 74. - 127. lpp.
36. Bula, D. *Dziedātājtauta: Folklorā un nacionālā ideoloģija*. Rīga: Zinātne, 2000. 187 lpp.
37. Bula, D. *Dziedātājtauta. Tautas dziesmu tradīcijas nozīme latviešu nacionālās identitātes diskursā: Promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: LZA Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 1998. 46 lpp.;
38. Bula, D. *Dziedātājtauta: Latviešu tautas dziesmu tradīcija un nācijas paštēls. LZA Vēstis. A daļa*. 51. sēj. 1997. Nr.1/2, 22. - 30. lpp.
39. Bunkše, E. V. Reality of rural landscape symbolism in the formation of a postSoviet, post modern Latvian identity. *Norsk geogr Tidsskr*. Vol. 53. pp.121 - 138
40. *Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā*. Rīga: BSZI, 2004. 104 lpp.
41. Cohen, A. P. (ed.) *Signifying Identities. Anthropological perspectives on boundaries and contested values*. London and New York: Routledge, 2000. 178 p.
42. Cohen, A. P. *The Symbolic Construction of Community*. Chichester: Ellis Harwood, 1985. P. 128
43. Cohen, A. P., Rapport, N. (ed.) *Questions of consciousness*. London, NY: Routledge, 1995. p.
44. *Čigānu stāvoklis Latvijā*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2003. 77 lpp.
45. Demski, D. Borderland as patchwork. Reflections from Belarus. *Etnografia Polska*. XLVII. 1-2/2003. P. 129. - 148.
46. Dimdins, G. Ethnic identification and in-group bias. A study of ethnic identification, in-group bias among Latvian and Russian students living in Latvia. In: *Selected papers from 15 international congress of the international association for cross-cultural psychology*. Warsaw: PPA, 2000. P. 339.-351.

47. Donnan, H., Haller, D. Liminal no More. The Relevance on Borderland Studies. In: *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology*. 30:2. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 2000. P. 7.-22.
48. Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas informācijas birojs, 2004. 272 lpp.
49. Dribins, L. (red.) *Nacionālās un etniskās grupas Latvijā. Informatīvs materiāls*. Rīga: Tieslietu Ministrijas Nacionālo lietu nodaļa, 1996. 85 lpp.
50. Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.) *Pretestība sabiedrības integrācijai: Cēloņi un sekas*. Rīga: LU FSI, ĪUMSILS, 2007. 140 lpp.
51. Druviete, I. Letonika - I kongress. *Zinātnes Vēstnesis*. 2005. g. 7. nov. 2. lpp.
52. Druviete, I. *Latviešu valodas sociolingvistiskā situācija (izpētes metodes un raksturojums: statistika, psiholoģija, politika): Disertācija habilitētā filoloģijas doktora grāda iegūšanai*. Rīga: Latviešu Valodas institūts, 1996. 259 lpp.;
53. Druviete, I. Etnopsiholoģisko faktoru nozīme valodas situācijas analīzē. *Lietuvos kalbatyros klausimai*. 31.sēj. Vilnius, 1994. 4. - 10.lpp.;
54. Druviete, I. Latvijas valodas situācijas un valodas politikas reģionālie aspekti. *Pilsoniskā līdzdalība un integrācija. Biļetens par sabiedrības integrāciju*. Nr. 1. Rīga: Naturalizācijas pārvalde, 2001. 11.-12.lpp.
55. Druviete, I. *Latviešu valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, LZA Ekonomikas institūts, 1998. 192 lpp.
56. Duiker, H. C., Frijda, N. H. *National Character and National Stereotypes*. Amsterdam: University of Amsterdam, 1960. 342 p.
57. Ernstson, V., Joma, D. *Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums*. Rīga: Valsts Valodas aģentūra, 2005. 51 lpp.
58. *Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija*. Rīga: BSZI, 2004. 82 lpp.
59. *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: BSZI, 2005. 76 lpp.
60. Eyerman, R. *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 303 p.
61. Festinger, L., Katz, D. (ed.) *Research methods in the behavioral sciences*. New York: The Dryden Press, 1953. 660 p.
62. Freeman, M. *Rewriting the Self. History, Memory, Narrative*. London, NY: Routledge, 1993. 249 p.
63. Friedman, J. The Past in the Future: History and the Politics of Identity. *American Anthropologist*. 1992. No. 94 (4) pp. 837–859.
64. Galiopa, V. Pitalovas/Abrenes pierobežas etniskā karte (2006. gada lauka pētījuma dati) salīdzinājumā ar E. Voltera 1918. gada manuskripta ziņām. Grām.: Kursīte, J. (sast.) *Baltu un slāvu kultūrkontakti*. Rakstu krājums. Rīga: Madris, 2009. 199. - 215. lpp.;
65. Gelners, E. Arklis, zobens un grāmata. Rīga: Madris, 2000. 239 lpp.
66. Gīrcs, K. Kultūru interpretācija. Rīga: izd. AGB, 1998. 478 lpp.
67. Gustavsson, A. Living near the Swedish-Norwegian border in the 20th century. In: *Volkskultur und Moderne*. Wien: [Eiropas Etnoloģijas institūts], 2000. S. 305.-329.
68. Haller, M. Europe and the Arab-Islamic World. A Sociological Perspective on the Socio-cultural Differences and Mutual (Mis)Perceptions between Two Neighbouring Cultural Areas. *Innovation*. Vol. 16., № 3. 2003. P. 227. – 252.
69. Hamilton, D. L. & Gifford, R. K. Illusory correlation in interpersonal perception: A cognitive basis of stereotypic judgements. *Journal of Experimental Social Psychology*. 1976. No.12. 392.–407. p.
70. Hanovs, D. *Pilsonības nācija: Baltijas Vēstnesis, 1868 – 1906*. Rīga: [aut. izd.], 2003. 245 lpp.
71. Hobsbawm, E., Ranger, T. (ed.) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 320 p.
72. Honko, L. Traditions in the Construction of Cultural Identity. In: Branch, M. (ed.) *National History and Identity. Approaches to the Writing National History in the North - East Baltic Region 19th and 20th Centuries*. Studia Fennica. Ethnologica 6. 1999. P.19.-33.

73. Honneth, A. *The Struggle for Recognition: the Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 215 p.
74. Hroch, M. *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. NY: Columbia University Press, 2000. 220 p.
75. Johansen, U. *Wie sind die Esten? Kulturi Mõista Pöödes*. Tallinn, 1998. S. 115.-129.
76. Joma, D. (sast.) *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga: Zinātne, 2007. 587. lpp.
77. Jurēvičs, P. *Dzīve un liktenis: Refleksijas par latvisko eksistenci*. Toronto: Daugavas Vanags, 1969. 159 lpp.
78. Jurēvičs, P. *Nacionālās dzīves problēmas*. Rīga: Valters un Rapa, 1936. 322 lpp.
79. Karlsonē, A. Dažas preses ziņas un vērtējumi par latviešu svētku apgērbu attīstību 19. gs. otrajā pusē. *LVIŽ*. 2006. Nr.4. 38.- 60. lpp.;
80. Karlsonē, A. Inteligences pārstāvju veidotie priekšstati par latviešu tautisko apgērbu 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā (1888-1910). *LVIŽ*. 2007. Nr.1. 60. – 85. lpp.
81. Karpova, Ā. *Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga: Latvijas Zinību biedrība, 1990. 68 lpp.
82. Karpova, Ā. *Personības aktīvas dzīves pozīcijas veidošanās sociālpsiholoģiskie nosacījumi*. Rīga: Latvijas PSR Zinību biedrība, 1989. 42 lpp.
83. Kasīrers, E. *Apcerējumi par cilvēku. Ievads kultūras filozofijā*. Rīga: Intelekt, 1997. 222 lpp.
84. Katz, D., Braly, K. W. Racial stereotypes of 100 college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology: Negro Intelligence and Selective Migration*. Vol.28. 1933. P. 280.–290.
85. Kemps, F. *Latgalieši kultūrvēsturiska skice*. Rīga: D. Zeltiņš, 1910. 96 lpp.
86. Kleinpenning, G., Hagendoorn, L. Contextual aspects of ethnic stereotypes and interethnic evaluations. *European Journal of Social Psychology*. 1991. Vol. 21. P. 331.–348.
87. Kratzmann, K. From “Rethinking History” to “Rethinking Identity”: Cultural belonging and Migration in the Ukraine. *Ethnologia Europea*. 2004. 34:1, pp. 29. - 42.
88. Krēsliņš, J. *Raksti. I sēj.: Ceļi un neceļi*. Rīga; Valters un Rapa. 2004.
89. Kroders, A. *Latvija, vācieši un lielnieki*. Rīga: izd. L.P.B. Literatūras nodaļa, 1920. 54 lpp
90. Kroders, A. *Pa jaunās ideoloģijas ceļiem*. Rīga: Aut. izd., 1937. 247 lpp.
91. Kroders, A. *Nācija un šķira*. Rīga: Armijas informācijas nodaļas izdevums, 1920. 45 lpp.
92. Kroders, A. *Domās par Latvju kultūru*. Rīga: Leta, 1921. 122 lpp.
93. Kronvalds, A. *Dzimtenes mācība*. Rīga: A.Gulbja apgādība, 1922. 36 lpp.
94. Kruks, S. „Par mūziku skaistu un melodisku!” *Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns, 2008. 224 lpp.
95. Kūle, M. *Eirodzīve: Formas Principi Izjūtas*. Rīga: FSI, 2006. 435 lpp.
96. Kūle, M. *Phenomenology and culture*. Rīga: FSI, 2002. 252 lpp.
97. Kūle, M., Kūlis, R. *Filosofija*. 2.izdevums. Rīga: apgāds „Burtnieks”, 1997. 653 lpp.
98. Kōresaar, E. Folk Culture. In: Ronstrom, O., Palmenfelt, U. *Studies in Folk Culture. Vol. IV: Memories and Visions*. 2005. pp. 45. - 87.
99. Kōresaar, E. Mālu, aeg, kogemus ja eluloo uurija pilk (Memory, time experience and the view of biography researcher). In: *Studia Ethnologia Tartuensis 6: Mālu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. pp. 7. - 32.
100. Ķīlis, R. (sast.) *Atmiņa un vēsture: no antropoloģijas līdz psiholoģijai*. Rīga: N.I.M.S., 1998. 138 lpp.
101. Laķis, P. Latviskā identitāte kā simbols. Grām.: Kursīte, J. (sast.) *Kultūras krustpunktu meklējumi*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 1998. 233. - 238 lpp.
102. Lapiņš, J. (red.) *Jaunais nacionālisms*. Rakstu krājums. Rīga: Valters un Rapa, 1936. 222 lpp.
103. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928. 805 lpp.
104. Lācis, M. *Latviešu mācību grāmatas (1585-1917)*. Rīga: LVU, 1968. 67 lpp.

105. *Letonica. Humanitāro zinātņu žurnāls. Literatūra. Folklorā. Māksla.* 6/7. Rīga: Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2000./2001. 241 lpp.
106. Levi Stross, K. Valoda un radniecība. *Kultūras Avīze.* 1992.g. jūlijs. Nr.2, 16.-17.lpp.
107. Līventāls, T., Sadovska, V. (red.) *Rīga kā Latvijas galvaspilsēta: Rakstu krājums Latvijas Republikas 10 gadu pastāvēšanas atcerei.* Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932. 842 lpp.
108. Löfgren, O. The Nationalization of Culture. *Ethnologia Europea.* 1989. Vol.19. pp. 5.-25.
109. Merkienė, I. R. a.o. *Pietryčiu Latvijos lietuviai : tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos : monografija* Vilnius: Versus Aureus, 2005. 286 lpp.
110. Osman, A. The “Strangers” among Us. The Social construction of Identity in Adult Education. *Linköping Studies in Education and Psychology.* No. 61. Linköping, 1999. 232 p.
111. Peipiņa, O. *Sociāletniskās problēmas Latgalē deviņdesmitajos gados.* Promocijas darba kopsavilkums. Daugavpils: Saule, 1999. 56 lpp.
112. Peļše, R. *Latviešu un krievu kultūras sakari.* Rīga: LVI, 1951. 388 lpp.
113. Pettigrew, T. F. The racial integration of the schools. In: Pettigrew T.F. (ed.) *Racial Discrimination in the United States.* New York: Harper and Row, 1975. pp. 224. - 239.
114. *Pilsoniskās sabiedrības veidošanās Latvijas lielākajās pilsētās un etniski neviendabīgajos rajonos Latvijā.* Atskaite. Rīga:BSZI, 2005. 66 lpp.
115. Poppe, E. The effect of changes in GNP and target characteristics on national and ethnic stereotypes in Central and Eastern Europe. *Journal of Applied Social Psychology.* 2001. 31, P.1689-1708
116. Rapport, N. Migrant Selves and Stereotypes: Personal Context in a Postmodern World. In: Pile, S., Thrift, N. (ed.) *Mapping the Subject: Geographies of Cultural Transformation.* London: Routledge, 1995. P. 267.-282.
117. Reņģe, V. *Sociālā psiholoģija.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2002.180 lpp.
118. Rotčailds, Dž. *Etnopolitika: Konceptuālās aprises.* Rīga: AGB, 1999. 247 lpp.
119. Rozenbergs J. Historical and Cultural Aspects of Estonians in Latvian Folk Songs. *Journal of the Baltic Institute of Folklore.* 2000. Vol.3. P. 141.-175.
120. Rozenbergs, J. Poļi latviešu klasiskajās tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā. *LVIŽ.* 2000. Nr. 4, 41.–59. lpp.
121. Rozenbergs J. Poļi latviešu klasiskajās tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru katījumā. *LVIŽ.* 2001. Nr. 2, 39.–60. lpp.
122. Rozenbergs J. *Tautas un zemes latviešu tautas dziesmās.* Rīga: Zinātne, 2005. 115. lpp.
123. *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts.* Rīga: BSZI, LZA Ekonomikas institūts, 2004. 76 lpp.
124. Sadowski, A. *Pogranicze Polsko-Białoruskie. Tożsamość mieszkańców.* Białystaw: Trans Humana, 1995. 269 s
125. Saleniece, I. Vērmahta karavīri Latvijas iedzīvotāju atmiņā (pēc mutvārdu vēstures avotiem). Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941-1945: starptautiskās konferences referāti,* 2003. gada 12.-13.jūnijs. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 11.sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 40. - 47. lpp.
126. Schöpflin, G. *Nations. Identity. Power. The New Politics of Europe.* London: Hurst&Company, 2000. 441 p.
127. Schwartz, K.Z.S. *Nature and National Identity after Communism. Globalizing the Ethnoscape.* Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2006. 288 p.
128. Smits, A. D. *Nacionālā identitāte.* Rīga, AGB, 1999. 223 lpp.
129. *Sociālās atstumtības varbūtība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām etniskajām grupām.* Rīga: LU FSI, 2003. lpp.
130. Staris, A. (red.) *Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam.* Rīga: Zinātne, 1987. 247 lpp.
131. Stradiņš, J. *Trešā atmoda.* Rīga: Zinātne, 1992. 404 lpp.
132. Students, J. A. *Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija. Cilvēka psihiskā attīstība no dzimšanas līdz garīga nobrieduma posmam.* Rīga: Aut. izd., 1935. 735 lpp.

133. Šulmane, I., Kruks, S. *Neiecietības izpausmes un iecietības veicināšana Latvijā*. Rīga, 2006. 128 lpp.
134. Šulmane, I., Kruks, S. Stereotipi Latvijas presē. *Daudzveidība. III: Latvijas mediju analīze*. Rīga, 2001. 11.- 50. lpp.
135. Šuvajevs, I. *Prelūdijs*. Rīga: Intelekts, 1998. – 197 lpp.
136. Šuvajevs I. Varas tehnoloģijas. *Kentaurs XXI*. 2002. g. dec. Nr.29, 4. – 14. lpp.
137. Šuvajevs I. Cita vēsture. *LZA Vēstis*. 1995. Nr.1/2, 37. - 48.lpp.
138. Tabuns, A., a.o. *National, State and Regime Identity in Latvia*. Riga: Baltic study center, 2001. 271 p.
139. Tajfel, H. Cognitive Aspects of Prejudice. *Journal of Social Issues*. 1969. Nr.25/4, P. 79.-97.
140. Tajfel, H. Social stereotypes and social groups. *Intergroup Behaviour*. Oxford, 1981. P. 144. - 167.
141. Tajfel, H., Turner, J. C. The social identity theory of intergroup behaviour. In: Worchel, S., Austin, W. G. (ed.). *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson Hall, 1986. P. 7. – 24.
142. Tajfel, H. (ed.) *Social Identity and Intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. 546 p.
143. Teebken, A., Christiansen, E. M. *Living together: The minorities in the German Danish border regions*. Flensburg: ECMI, 2001. 128 p.
144. Tisenkopfs, T., Āboltiņa, S., Miežīte, I. Latviešu dziesmu svētki vēsturiski – socioloģiskā skatījumā. *LZA Vēstis. A daļa*. 1995. N. 9/10, 40. - 48. lpp.
145. Tisenkopfs, T. Traumas dziedināšana: sociālā rīcība kā trauma. *LU raksti*. 2004. 663.sēj. 208.-221. lpp
146. Tisenkopfs, T. Globalization and reconfiguring identity. *LU Zinātniskie raksti*. 2000. 629. sēj. 137.-171. lpp.
147. Triandis, H.C. *Culture and Social Behaviour*. NY: MC Graw-Hill, 1994. 320 p.
148. *Uzskati par starpetniskajām attiecībām Latvijā: Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultātu apkopojums*. Rīga: SKDS, 2005. 22 lpp.
149. Västriks, E.-H., Saarlo, L. (ed.) *Identity of Peripheries: Minorities, Borderlands and Outskirts* Tartu, 1997. 134 p.
150. Vermeulen, H., Govers C. (ed.) *The Anthropology of Ethnicity. Beyond „Ethnic Groups and Boundaries”*. Amsterdam: HET SPINHUES Publishers, 1994. 104 p.
151. Vēbers, E. (red.) *Integrācija un etnopolitika*. Rīga: LU FSI, 2000. 514 lpp.
152. Vienota valsts nacionālās politikas koncepcija: Izstrādes nepieciešamība. *LZA Vēstis*. 52. sēj. 1998. Nr.1/2, 11.-19. lpp.
153. Watson, J.B. Behavior. *An introduction to comparative psychology*. N.Y.: Holt, 1967.- pp. 439.
154. Wilson, T. M., Donnan, H. Territory, identity and the places in-between: Culture and Power in European borderlands. In: Wilson, T. M., Donnan, H. (ed.) *Culture and power at the edges of the state: national support and subversion in the European border regions*. Münster: Lit Verlag, 2005. P. 1.-30.
155. Zālīte, P. *Latviešu tautas dvēsele ar iepriekšēju dvēseles jēdziena un tautu dvēseles apskatu*. 2. pap. izd. Rīga: autora apgādībā, 1932. 115 lpp.
156. Zelče, V. „Bēgšana no brīvības”: Kārļa Ulmaņa režīma ideoloģija un rituāli. *Agora*. 6. sēj. : Reiz dzīvoja Kārlis Ulmanis... Rīga: Zinātne, 2007. 325.- 350. lpp.
157. Zelče, V. Par dažām (iz)dzīvošanas praksēm pēckara Latvijā. *Agora*. 3. sēj.: Pēckara Latvijas cilvēktelpa ≠ staļinisms. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. 14. – 36. lpp.
158. Zepa, B., u.c. *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: BSZI, 2005. 76 lpp.
159. Ziemele, I. (red.) *Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā*. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2001.106 lpp.
160. Абельс, Х. *Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпративную социологию*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 272 с.

161. Андерсен, Э. А. *Этнически разделенное общество как результат приватизации в Эстонии: Доклад представлен на конференцию: Процесс изменения и интеграции в регионах Балтийского и Баренцого море: межд. интердисциплинарная конференция в городе Умео, Швеция 15.-19. ноября 1997.* Таллин: Центр информации по правам человека, [1998] 48 с.
162. Бандура, А. Теория социального научения. СанктПетербург, 2000. 318 с.
163. Галиопа, В. А. Рукопись Э.А. Вольтера 1918 года об уточнении восточной этнографической границы латышей. Grām: Э.А. Вольтер и балтистика как комплексная дисциплина. Тез. докл. межд. науч. конф. в СПбГУ. СПб: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. С. 13. - 15.
164. Дробижева, Л. М. Общее и особенное в социальных условиях межнациональных отношений. В кн.: *Социально культурный облик советских наций (по материалам этносоциальных исследований)*. Москва: Наука, 1986. 456 с.
165. Дюркгейм, Э. *Социология. Ее предмет, метод, предназначение*. Москва: Канон, 1995. 350 с.
166. Завьялова, М. В., Рыжакова, С. И. Этнокультурные стереотипы у латышей и литовцев: Образы «Своего» и «Чужого». *Дaugava*. 2003. No.2.-3. С. 154–170.
167. Завьялова, М. В., Рыжакова, С. И. *Этнические образы и стереотипы: по результатам сравнительного исследования среди молодежи Латвии и Литвы (1999 - 2003 гг.)*. Москва: Институт этнологии и антропологии РАН, 2008. 176 с.
168. Козлов, В. И. *Этнос. Нация. Национализм*. Москва: Старый сад, 1999. 343 с.
169. Левкович, В. П., Панкова Н.Г. Социально – психологический подход к структуре этнического сознания. *Психологический Журнал*. 1983. Т.4. No.4. С. 64.-75.
170. Лурье, С. В. *Историческая Этнология: Учебное пособие для вузов*. Москва: Аспект Пресс, 1998. 445 с.
171. Маликова, Н. Этнические стереотипы в контексте политизированной этничности. В кн.: Лебедева, Н. М. (ред.) *Этническая психология и общество*. Москва: Старый сад, 1997. С. 54. - 65.
172. Мартинова, М. Ю. *Европейская интеграция и культурное многообразие: В 3 ч.* Москва: ИЭА РАНб 2009. Ч. 1: Идентичность и миграция. 318 с.
173. Оганджян, Р. С. Некоторые вопросы формирования этнических стереотипов в мононациональной среде. *Психологический журнал*. 1989. Т.1. No.1, С. 49.-55.
174. Солдатова, Г. И. *Психология межэтнической напряженности*. Москва: Смысл Год, 1998. 386 с.
175. Шихирев, П. Н. *Современная социальная психология США*. Москва: Наука, 1979. 229 с.
176. Шульгин, Н. Н. За горизонтом политкорректности. *Вопросы Философии*. 2003. No.6. С. 54. - 68.
177. Тишков, В. С. *Очерки теории и политики этничности в России*. Москва: Русский мир, 1997. 532 с.
178. Трусов, В. П., Филипов, А. С. Этнические стереотипы. *Этническая психология: Сб.* Москва: УДН, 1984. С. 3.-20.

Pētījumi Latvijas vēsturē

1. Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture: 1914 - 1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 983 lpp.
2. Apine, I. Latviešu etnoģenēze cittauteišu iecelšanas kontekstā. *LZA Vēstis A daļa*. 2003. Nr. 1, 2.– 25. lpp.
3. Apine, I. Latvija un padomju nacionālā politika. *Latvijas vēsture*. 1994. Nr.4, 40. - 46. lpp.
4. Apine, I. *Ļeņiniskā programma nacionālajā jautājumā*. Rīga: Pēteris Stučka Latvijas Valsts Universitāte. PSKP vēstures katedra, 1963. 54 lpp.
5. Apine, I. Nomenklatūra Latvijā 1940. – 1941. gadā. *LZA Vēstis. A daļa*. 1993. Nr.11. (556), 20. -26. lpp.

6. Apine, I. (red.) Sociālie procesi un nacionālās attiecības Padomju Latvijā. Rīga: Zinātne, 1987. 284 lpp.
7. Apine, I. Nomenklatūras veidošanās īpatnības Latvijā. 1944. – 1952. *LZA Vēstis. A daļa*. 1994. Nr. 11/12 (568/569), 1. - 8. lpp.
8. Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums*. Rīga: LU FSI, 2007. 263 lpp.
9. Avotiņa, A. u.c. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004. 507 lpp.
10. Balabkins, N., Aizsilnieks, A. *Entrepreneur in a small country: a case study against the background of the Latvian economy, 1919–1940*. Hickswille (NY): Exposition Press, 1975. 143 p.
11. Baranovskis, N., Mežgailis, B. *Tautas skaitīšana Latvijā: īsa vēsture, organizēšana, problēmas*. Rīga: Avots, 1988. 159 lpp.
12. Bērziņš, J. *Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmenis 1900.-1914*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1997. 207 lpp.
13. Bērziņš, J. (red.) *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 557 lpp.
14. Bērziņš, J. (red.) *1905. gads Latvijā. Pētījumi un starptautiskas konferences materiāli, 2005. gada 11. un 12. janvāris*, Rīga. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2006. 583 lpp.
15. Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. I: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900-1918*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 869 lpp.
16. Bērziņš, V. (red.) *20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa: Neatkarīga valsts. 1918 – 1940*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 1022 lpp.
17. Bleiere, D., u.c. *Latvijas Vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava: 2005. 443 lpp.
18. Breidaks, A. Baltijas somu un latgaļu – sēļu etnolingvistsko sakaru jautājumi. *LPSR ZA Vēstis*. 1981. Nr. 8. (409.) 94. lpp.
19. Bukšs, M. *Latgaļu volūdas un tautas izplateības problemas*. [?]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1961. 317 lpp.
20. Breidaks, A. Baltijas somu un latgaļu – sēļu etnolingvistsko sakaru jautājumi. *LPSR ZA Vēstis*. 1981. Nr. 8. (409.) 94. lpp.
21. Caune, A. (sast.) *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. 34.-53. lpp.
22. Cerūzis, R. Vācu faktors Latvijas saimniecībā (1918-1939): tradīcija un korporatīvā noslēgtība. *Latvijas Vēsture*. 2002. Nr.2 (46) 51. – 75.lpp.;
23. Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 291 lpp.
24. Cimermanis, S. Par lībiešu saplūšanu ar latviešiem: Jautājuma izzināšanas ievirzei. *LZA Vēstis*. 1998. 52. sēj. Nr.3. 21.-38.lpp
25. Cimermanis, S. Zvejas raksturs un svarīgākie rīki Latgalē 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija* (turpmāk – AE) . 10. laid. Rīga: Zinātne, 1973. 115.-139.lpp.
26. Cinis, A., Pijola, S. (red.) Vācu faktors Latvijas vēsturē. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: LU, 1992. 170 lpp
27. Dribins, L. Antisemītisms un tā izpausmes Latvijā: Vēstures atskats. Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti*. 4. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 182 lpp.
28. Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. 2. papild. izd. Rīga: Elpa, 2002. 273 lpp.
29. Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Rīga: LU FSI, ĪUMSILS, 2007.
30. Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautību vēsture Latvijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
31. Dribins L. *Nacionālais jautājums Latvijā: 1850 – 1940. Historiogrāfisks apskats. Latviešu autori*. Rīga: FSI Etnisko pētījumu centrs, 1997. 207 lpp.
32. Dribins, L., Spārītis, O. *Vācieši Latvijā*. Rīga: Elpa, 2000. 271 lpp
33. Dribins, L. *Ukraiņi Latvijā*. Rīga: LZA FSI, 1995. 68 lpp.

34. Dribins, L. Vācbaltiešu lomas atspoguļojums Latvijas vēsturē 1918. – 2000. gadā Latvijā izdotajās mācību grāmatās. *Latvijas Vēsture*. 2001. Nr. 4. 58.- 67. lpp.
35. Dribins, L. Vācbaltiešu lomas atspoguļojums Latvijas vēsturē 1918.-2000. gadā Latvijā izdotajās mācību grāmatās. *Latvijas Vēsture*. 2001. Nr.2. (42) 64. - 76. lpp.
36. Drīzulis, A. (red.) *Latvijas PSR vēsture*. Saīsinātais kurss. 2. pārstr. un papild. izd. Rīga: Zinātne, 1967. 752 lpp.
37. Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1600-1710*. Stokholma: Daugava, 1962. 588 lpp.
38. Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1710-1800*. Stokholma: Daugava, 1973. 688 lpp.
39. Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500-1600*. Stokholma: Daugava, 1964. 812 lpp.
40. Feldmanis, I. Mazākumtautību politika Latvijā kā politiskās kultūras izpausme (1918-1939). Grām.: Cinis, A., Pijola, S. (red.) *Vācu faktors Latvijas vēsturē*. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitāte, 1992. 169 lpp.
41. Feldmanis, I. Vācbaltiešu izceļošana. *Latvijas Arhīvi*. 1994. Nr.3. 32. - 41. lpp
42. Feldmanis, I. Vācbaltiešu izceļošana (nobeigums, sākuma „LA” 3. numurā). *Latvijas Arhīvi*. 1994. Nr.4. 35. - 45. lpp.
43. Grauzdiņa, I., Grāvītis, O. *Dziesmu svētki Latvijā: Norise. Skaitļi. Fakti*. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1990. 171 lpp.
44. Grīnberga, H., Auns, M. (sast.) *Latvieši: XX gadsimta 20. – 30. gadu autoru rakstu krājums*. Rīga: V. Belakoņa izdevniecība, 2003. 361 lpp.
45. Gūtmane, M. (sast.) *100 gadu kopā ar Vili Lāci. Konferences materiāli. 2004. gada 25. maijs*, Rīga. Rīga: Zinātne, 2005. 143 lpp.
46. Jēkabsons, Ē. Baltkrievu sabiedriski politiskā darbība Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā 1941. – 1945. gadā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1964. gadā : Latvijas vēsturnieku komisijas 2003. gada pētījumi*. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 13.sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 306. - 331.lpp.
47. Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā*. Rīga: Elpa, 2003. 123 lpp
48. Jēkabsons, Ē. *Poļi Latvijā*. Rīga: LZA FSI Etnisko pētījumu centrs, 1996. 167 lpp.
49. Jēkabsons, Ē. Ukraini Latvijā 19. gadsimta beigās – 1945. gadā. *Latvijas Arhīvi*. 2004. Nr.2. 110. - 128. lpp
50. Kalnciema, A. Nacionālo minoritāšu kultūras autonomijas parlamentārais risinājums Latvijas Republikā. *LVIŽ*. 1992. Nr. 3, 117. - 129. lpp.
51. Kangeris, K. Baigā gada izpēte vācu okupācijas laikā: vēsture starp zinātni un propagandu. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Okupētā Latvija, 1940-1990: Latvijas vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 190. - 218.lpp.
52. Kronis, V. Namdari Latgalē 19. gs. beigās. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. 13. laid. Rīga: Zinātne, 1979. 91. - 100. lpp.
53. Krūmiņš, G. *Agrārā reforma Latvijā 1988. – 1996: Promocijas darbs vēsturē*. Rīga: LU, 2007. 274 lpp.
54. Lapsa, L., u.c. *Mūsu vēsture: 1985.-2005. I daļa*. Rīga: Atēna, 2008. 495 lpp.
55. Lapsa, L., u.c. *Mūsu vēsture: 1985.-2005. II daļa*. Rīga: Atēna, 2008. 525 lpp.
56. Lapsa, L., u.c. *Mūsu vēsture: 1985.-2005. III daļa*. Rīga: Atēna, 2009. 504 lpp.
57. *Latvijas PSR Arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 1974. 374 lpp.
58. *Latvijas senākā vēsture: 9.g.t.pr.Kr. - 1200.g*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 463 lpp.
59. Ozoliņa, Dz. Par Latvijas pilsētu buržuāzijas nacionālo grupu ekonomiskajām pozīcijām pirmā Pasaules kara priekšvakarā. *LPSR ZA Vēstis*. 1971. Nr.12. 51. - 68.lpp.
60. Pērkone, L. *Latviešu nācijas veidošanās. Palīgmateriāls skolotājiem*. Rīga: LR Izglītības Ministrija, 1992. 42 lpp.
61. Roznieks, V. Poļu Vidzemes latvieši. *Sēta. Daba. Pasaule*. V burtnīca. Jelgava, 1889. 35. – 41. lpp.
62. Skujenieks, M. *Nacionālais jautājums Latvijā*. Pēterburga: A. Gulbja apgādība, 1913. 290 lpp.

63. Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam: 14. gadsimts – 1945. gads.* Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2008. 592 lpp.
64. Stranga, A. *Ebreji un diktatūras Baltijā 1926.–1940.* Otrais papildinātais izdevums. Rīga: LU Jūdaikas Studiju centrs, 2002. 343 lpp.
65. Strods, H. (red.) *Latviešu etnogrāfija.* Rīga: Zinātne, 1969. 596 lpp
66. Šneidere, I. (sast.) *Kārlim Ulmanim 120.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998. 179 lpp.
67. Šneidere, I. (sast.) *Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā: zinātniskās konferences materiāli.* Rīga: Zinātne, 1992. 177 lpp.
68. Šimkuva, H. Baltvācu periodiskie preses izdevumi Latvijā (1920-1939). *LZA Vēstis.* 1990. Nr.6, 57. - 61. lpp.
69. Šnē, A. *Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās.* Rīga: Intelekts, 2002. 469 lpp.
70. Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800.-1914.:* 1: Trešais izdevums. Rīga: Avots, 1991. 377 lpp.
71. Švābe, A. *Latvija 30 gadus: 1918-1948.* Vācija, 1948. 48 lpp.
72. Taube, A., Tomsons, E. *Vācbaltieši Latvijā un Igaunijā.* Rīga: Svētdienas Rīts, 1993. 43 lpp.
73. Unams, Ž. *Latviešu tautiskās kustības trimdinieki.* Rīga: A.Gulbja grāmatu spiestuve, 1933. 47 lpp.
74. Unāms, Ž. *Krievu laiki Latvijā.* Īstlansinga: Gauja, 1980. 106 lpp.
75. Vanaga, L. 1896. g. Latviešu etnogrāfiskās izstādes sagatavošana (1894 - 1896). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.* 1996. Nr .6. 38.- 47.lpp
76. Volfarte, K., Oberlenders, E. (sast.) *Katram bija sava Rīga. Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. līdz 1914. gadam.* Rīga: AGB, 2004...
77. Zavarina, A. Latgolys krīvu īdzeivotōji pēc 1772. goda tautys skaiteišonys datim. *Acta Latgalica.* 8.sēj. Rēzekne, 1993. 99.-104. lpp.
78. Zeiferts, T. *Latviešu rakstniecības vēsture.* Rīga: Zvaigzne, 1993. 506 lpp.
79. Zelče, V. *Latviešu avižniecība: laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā. 1822 – 1865.* Rīga: Zinātne, 2009. 488 lpp.
80. Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā 1942.-1943. gadā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Okupētā Latvija, 1940-1990: Latvijas vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 219.- 248.lpp.
81. Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā (1941.gada jūnijs-decembris). Grām.: Ērglis, Dz. (sast.) *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gadus.* Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 16. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 235. – 277. lpp.
82. Zellis, K. Nacionālsociālistiskās Vācijas propaganda okupētajā Latvijā 1944.-1945. gadā. Grām.: Vīksne, R.(sast.) *Latvijas vēsture 20.gs. 40. - 90.gados. Latvijas vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 61.- 83.lpp.
83. Zellis, K. „Baigais gads” – mīts un tā evolūcija. Grām: Zellis, K. (sast.) *Mīti Latvijas vēsturē.* Rīga: žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2006. 92. - 103. lpp.
84. Zīle, Ļ. (red.) *Latvija divos laika posmos: 1918 – 1928 un 1991-2001.* Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2001. 486 lpp.
85. Žvinklis, A. Latvijas Republikas Saeimas deputātu sociāli demogrāfiskais raksturojums un nacionālais sastāvs. *LVIŽ.* 1998. Nr.1, 104. - 124. lpp.
86. Заварина, А. А. Об этнической судьбе Лудзенских эстонцев. *Latvijas PSR ZA Vēstis.* 1988. Nr. 3 (488), 38.- 50. lpp.
87. Заварина, А. *Русское население Восточной Латвии во второй половине XIX – начале XX века: Историко-этнографический очерк.* Рига.: Зинатне, 1986. 246 с.

3. ENCIKLOPĒDIJAS UN SKAIDROJOŠĀS VĀRDNĪCAS

1. Banka, Z. (red.) *Planēta: Enciklopēdija.* 1. izd. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1988. 495 lpp.

2. Corsini, R. J. (ed.) *The Dictionary of Psychology*. Philadelphia (PA): Brunner / Mazel, 1999. 1156 p.
3. Craighead, W. E., Nemeroff, C. B. (ed.) *The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science*. Third Edition. Vol.4. Canada: John Wiley & Sons, 2002. 1836 p.
4. Eagly, A. H., Baron, R. M., Hamilton V. L. (ed.) *The Social Psychology of Group Identity and Social Conflict: Theory application and practice*. Washington, DC: American Psychological Association, 2004. p.
5. Kazdin, A. E. *Encyclopedia of Psychology*. Vol.5., 7. APA: Cambridge University Press, 2000.
6. *Latvijas Padomju enciklopēdija*. 7. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984. 752 lpp
7. Michie, J. (ed.) *Reader's Guide to the Social Sciences*. Vol.2. London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 2001. 2165 p.
8. Rapport, N., Overing, J. (ed.) *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. London, NY: Routledge, 2000. 464 p.
9. Raškevics, A., Berkļavs, G. (red.) *Pasaules zemes un tautas: Ģeogrāfijas vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne, 1978. 799 lpp.
10. Smelser, N. J., Baltes, P. B. *International Encyclopaedia of the Social and Behavioural Sciences*. Vol. 7, 22. Elsevier, 2001.
11. Švābe, A. u.c. (red.) *Latviešu konversācijas vārdnīca. XI sējums*. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1934./1935. 20482. - 22528. lpp.
12. Грешанов, А. А. (ред.) *Всемирная энциклопедия: Философия*. Москва: АСТ, 2001. С. 1277
13. Давыдов, В. В., и др. (ред) *Психологический словарь*. Москва: Педагогика, 1983. 448 с.
14. Ильичев, Л. Ф., и др. (ред.) *Философский энциклопедический словарь*. Москва: Советская Энциклопедия, 1983. С. 654.
15. Кемеров, В. Е., Керимов, Т. Х. (сост.) *Социальная философия: Словарь*. Москва: Академический проект, 2003. 560 с.
16. Константинов, Ф. В. (ред.) *Философическая энциклопедия*. Том 5. Москва: Советская Энциклопедия, 1970. 840 с.
17. Юрчук, В. В. (сост.) *Современный словарь по психологии*. Минск: Эйлада, 2000. 704 с.

4. POPULĀRZINĀTNISKĀ LITERATŪRA

1. Ceīdenics, S., Barkovs, B. *Kas ir vācieši*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 1999. 77 lpp.
2. Ēriksens, T. H. *Mirkļa tirānija: straujš un gauss laiks informācijas sabiedrībā*. Rīga: Norden AB, 2004. 223 lpp.
3. Krauklis, D. *Čigāni cauri gadsimtiem līdz mūsdienām*. Kandava: SIF, 2007. 32 lpp.
4. Rudzītis, V. *Bendes metiņa un viņas tēvs*. Rīga: J.Rozes apgāds, 2004. 334 lpp.

5. DAIĻLITERATŪRA

1. Alunāns, J., Pumpurs, A., Auseklis. *Izlase*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000. 104 lpp.
2. Degļavs, A. Rīga. I sēj. Rīga: Zvaigzne, 1983. 720 lpp.
3. Doku Atis. Mans dzīves rīts. Grām.: *Sprīdīša bibliotēka*. 2.grāmata. Rīga: Liesma, 1987. 5. -50. lpp.
4. Janovskis, G. *Sōla*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004. 147 lpp.
5. Kaudzītes, R. un M. *Mērnīeku laiki*. 2.izd. Rīga: Zvaigzne ABC, 2006. 558 lpp.
6. Pumpurs, A. *Lāčplēsis*./ J. Rudzīša ievadapcerējums un komentāri. Rīga: Zinātne, 1988. 162 lpp.
7. Rainis J. *Uguns un nakts: sena dziesma jaunās skaņās*. Rīga: Zvaigzne ABC,[2004.] 115 lpp.
8. Zālīte, M. *Lāčplēsis: rokopera[notis, librets]* / Māras Zālītes un Zigmāra Liepiņa ievads. Rīga: Sprīdītis, 1991. 238 lpp.

6. INTERNETA RESURSI

1. Akadēmiskā terminu datu bāze // <http://termini.lza.lv/term.php> interneta resurss, skatīts 2011. gada 16. jūnijā
2. Antropoloģijas terminu skaidrojošā vārdnīca // <http://antropologubiedriba.wikidot.com/antropologijas-termini-latviesu-valoda> interneta resurss, skatīts 2011. gada 16. jūnijā
3. Baltkrievijas vēstniecības Latvijā mājas lapa. Pieejams: <http://www.latvia.belembassy.org/rus/rb/> skatīts 2010. g. 15. martā.
4. Barth, F. *Ethnicity and the Concept of Culture*. Pieejams: [file://A:\F_BARTH_ETHNICITY AND THE CONCEPT OF CULTURE.htm](file://A:\F_BARTH_ETHNICITY_AND_THE_CONCEPT_OF_CULTURE.htm) skat. 2005. g. 18. maijā.
5. Ceļā uz pilsonisku sabiedrību – 2000. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Atskaite. Marts, 2001. / BSZI, Naturalizācijas pārvalde. - 123 lpp. Pieejams.: <http://www.politika.lv/index.php?id=3968> , skatīts 2007. g. 21. sept.
6. Dziesmu svētku vēsture. Pieejams: <http://www.dziesmusvetki2003.lv/?sadala=1>, skatīts 2011. g. 20. okt
7. ERCOMER mājas lapa. Pieejams: <http://www.ercomer.org/publish/dissertations.html#NationalandEthnic>, skatīts 2001. g. 28. febr.
8. Eriksen, T. H. The cultural context of ethnic differences” In: *Man*. 1991. Vol.26, No.1. Pieejams: <http://uio.no/~geirthe/Culturalcontexts.html> skatīts 2000. g. 29. martā.
9. Galkina, I. Pierobeža pirms robežlīguma. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/207652-pierobeza_pirms_robezliguma, skatīts 2005. gada 20. jūl.
10. Informācija par Latvijas institūtu, tā darbību un mērķiem. Pieejams: http://www.li.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=61&Itemid=988, skatīts 2011. g. 25. febr.
11. Kultūra Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas. Pieejams: <http://valoda.ailab.lv/kultura/vesture/kultura/latvija/musdien/teksts.htm> , skatīts 2011. g. 20. febr.
12. Latkovskis I. Kāpēc latvieši ir fašisti? Pieejams: <http://www.delfi.lv/archive/index.php?id=19081454> , skatīts 2008. g. 2. dec.
13. Latviešu tautas sakāmvārdi // <http://valoda.ailab.lv/folklorasakamvardi> , elektroniskais resurss, skatīts 2009. gada 6. martā
14. Latviešu tautas sakāmvārdi // <http://www.lfk.lv/sakamvardi/index.html> elektronisks resurss, skatīts 2007. gada 15. augustā
15. Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas digitālā kolekcija: „Latviešu dziesmu svētki (1864. – 194.)” Pieejams: <http://dziesmusvetki.lndb.lv/>, skatīts 2011. g. 20. okt.;
16. Latvijas un Lietuvas ārpolitiskā sadarbība. Pieejams: <http://www.am.gov.lv/lv/ireland/jaunumi/pazinojumi-presei/jaunumi/?pg=13848&print=on> skat. 2010.g. 11. novembrī
17. Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas digitālā kolekcija: „Latviešu dziesmu svētki (1864. – 194.)” Pieejams: <http://dziesmusvetki.lndb.lv/>, skatīts 2011. g. 20. okt.;
18. Latvijas valsts sauszemes robežas demarkācija. Rīga: Latvijas ģeotelpiskās informācijas aģentūra, 2010. gada 6. novembrī . Pieejams: <http://www.lgia.gov.lv/Publikacijas/~media/7B594706F26E4213887E58BAEBE0F937.ashx> , skatīts 2010.g. 11. nov.
19. LETA-AFP. Pāvests noliedz ebreju vainu Jēzus Kristus nāvē. Pieejams: <http://www.diena.lv/lat/politics/arzemes/pavests-noliedz-ebreju-tautas-vainu-jezus-kristus-nave> , skatīts 2011. g. 21. martā.
20. Likums Par privatizācijas sertifikātiem [18.04.2005. red.]. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=34503&version_date=18.04.1995; skatīts 2011. g. 3. janv.

21. Likums par Zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos[21.11.1991.]. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=72849&version_date=21.11.1990; skat. 2011. g. 3. janv.
22. Likums Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=65772#saist_4 , skatīts 2011.g. 20. febr.
23. Lippmann W. Public Opinion. New York: Harcourt Brace, and London: Allen and Unwin, 1922. Pieejams: <http://xroads.virginia.edu/~Hyper2/CDFinal/Lippman/cover.html> skatīts 2011. g. 11. jūnijā
24. LR Satversme. Pieejams: http://www.saeima.lv/Likumdosana/likumdosana_satversme.html, skatīts 2011.g. 27. janv.
25. Makarovs, V., Strode, I. *Etnisko attieksmju termometrs* . Pieejams: <http://www.dialogi.lv/article.php?id=1881> skatīts 2005. g. 25. dec.
26. Medīna, I. *Bāleļiņi atkal karo*. Pieejams: <http://www.nra.lv/articles/print.htm?id=11371>, skatīts 2010. g. 22. nov.
27. Ministru prezidents Aigars Kalvītis un Krievijas Federācijas premjerministrs Mihails Fradkovs parakstīja Latvijas un Krievijas robežlīgumu [27.03.2007.]. Pieejams: <http://www.latviaspb.ru/lv/Jaunumi/PazinojumiPresei/2007/marts/27-12/>, skatīts 2007. g. 28. apr.
28. Karemaa, O. Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Rasistinen venäläisviha Suomessa 1917–1923. Pieejams: <http://www.lib.helsinki.fi/elektra/sumkare.html> , skatīts 2003. g. 1. aug.
29. Pečoru pašdarbības kolektīvu viesošanās Viļakā. Pieejams: <http://vilaka.lv/index.php?p=&lang=722&a=2&b=1&lbu=4448>, skatīts 2010. g. 22. nov.
30. Skolēnu dziesmu un deju svētku vēsture. Pieejams: <http://www.nacgavilet.lv/?sadala=388>; skatīts 2011.g. 20. okt.
31. Viļakas kultūras nama deju kolektīvs Pitalovā. Pieejams: <http://vilaka.lv/index.php?p=&lang=722&a=2&b=1&lbu=5722>, skatīts 2010. g. 22. nov.
32. Zepa, B. *Ceļā uz pilsonisku sabiedrību 1. un 2.posma rezultāti 1997./1998.g.* Rīga: Baltijas Datu nams, 1998. Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=3966>; skatīts 2001. gada 29. jūlijā
33. Наливайко, И., именко Л., Рогальская О., Раевский С., Грабарь Е. Отчет по итогам анализа социологического исследования, проведенного в рамках конференции "Украинцы в Латвии " Рига: "Дніпро", 2003. 18 с. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/politikas_process/3991/ , skatīts 2004. gada 23. maijā
34. Общие сведения о государстве. Pieejams: <http://president.gov.by/press10662.html> , skatīts 2010. g. 15. martā
35. Указ Президиума Верховного Совета СССР «О приобщении к труду цыган, занимающихся бродяжничеством» 1956.g. Pieejams: <http://www.nevskoevremya.spb.ru/cgi-bin/pl/nv.pl?searchform&art=143676946> , skatīts 2011.g. 20. febr.

„Etnisko stereotipu veidošanās apstākļi Latvijā: 1850. – 2004. gads”

Anotācija

Atslēgas vārdi: etniskie stereotipi, identitāte, atzīšana, konkurence.

Latvijas multietniskā iedzīvotāju sastāva un politizēto etnicitāšu kontekstā starptautiskā komunikācija, arī etniskie stereotipi kā tās sastāvdaļa, ir kalpojusi kā faktors atsevišķu Latvijas vēstures procesu ierosmē un norisē un turpina būt nozīmīgs priekšnoteikums Latvijas sabiedrības sekmīgai attīstībai. Lai izprastu sekas, jāzina cēloņi. Balstoties uz avotiem (padziļinātās intervijas, prese, folkloru, statistikas dati, likumi u.c.) un tēmu un laikmetu pētošo zinātnieku (antropologu, etnologu, folkloristu, psihologu, sociologu, vēsturnieku) atziņām, promocijas darbā vērtētas trīs jomas, kas kalpo kā stereotipu izveides ierosmes (arī atgriezeniskā saite starp tām): 1) pamattautas kultūras definēta pašidentifikācija; 2) cīņa par atzīšanu, sociālajiem un ekonomiskajiem labumiem; 3) ideoloģija un likumdošana.

„The developing preconditions of ethnical stereotypes in Latvia: 1850 – 2004”

Annotation

Key words: Ethnical stereotypes, identity, recognition, competition

Mutual communication among different ethnical groups and ethnical stereotypes as part of it is very important in the context of politicized ethnicity and Latvian multiethnic society. Stereotypes are notable factor in the developing of local society and in the initiating some processes in the history of Latvia. For better understanding consequences, we have to know the causes. Based on the sources (interviews, press, statistics etc.) and the conclusions done by scientists who research the problem (ethnologists, folklorists and psychologists, sociologists) three areas what should be important in the initiating the creation of stereotypes (including feedback among them) will be evaluated here: 1) Latvians self identification defined by culture; 2) the struggle for recognition, social and economical benefits; 3) ideology and legislation.